
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01582913 8

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIA.

D. DETLEFSEN

RECENSUIT.

VOL. III.

LIBRI XVI—XXII.

BEROLINI
APUD WEIDMANNOS
MDCCCLXVIII.

PRAEFATIO.

In tertio Naturalis Historiae volumine, quod continet libros XVI—XXII, minora atque in prioribus subsidia sunt, quae praestant vetustioris ordinis codices, recentiorisque generis manuscripti optimi nonnullis locis ita lacunis corrupti sunt, ut inferioris notae codex *d* in auxilium vocandus sit. Hi enim praesto sunt

vetustioris ordinis libri:

Codex Parisinus latinus 9378 (*P*), qui ex multorum librorum reliquiis consutus folium unum praebet litteris uncialibus saeculo fere VI exaratum, in quo leguntur l. XVIII, 87—99, quae descripsi anno 1863.

Codex Parisinus latinus 10318 sive *suppl. lat.* 685 (*Q*) saec. VII vel VIII, olim Claudii Salmasii, qui praeter anthologiam et varia scripta foliis 262—290 excerpta continet ex Nat. Hist. libris XVIIII, 3—XX, 253, inter quae sex codicis folia interierunt, in quibus l. XX, 73—218 legebantur. Errore factum est, quod Salmasius et Duebnerus, cuius exemplum Silligius editionis maioris volumini quinto praemisit, Pseudo-Appuleii fragmentum de remediis salutaribus id inscriberent. Ipse codicem a. 1863 denuo contuli, perpauca Duebneri errata sustuli.

Accedunt quae altera manus saec. fere XII (vid. vol. I praef. p. 6. vol. II praef. p. 3) adscripsit

codici Vaticano latino 3861 (D^2),

codicis Parisini latini 6796 (G^2) parti, quae continet l. XVIIII, 189—XX, 10. 162—186,

codici Leidensi Vossiano fol. n. LXI (V^2), qui codices temporum iniuria divolsi unius olim libri partes erant (vid. infra).

Codicis Leidensis Lipsii n. VII altera manus (F^2) saec. fere XII ex consimili archetypo haud pauca correxit.

Praeter hos codices in l. XVIIII, XX exhibui varias lectiones (*S* nota significatas), quas in exemplo editionis Geleni, Basil. 1545, in bibliotheca Barberiniana Romae adservato vir doctus margini adpinxit, quarum magnam partem ex optimi generis codice aliquo nunc, ut videtur, deperdito descriptam esse, in *Rhein. Mus. N. F. XV*, 287.390 pronuntiavi.

Lectorem autem moneam, ne in scripturae varietate, quam adscribam, ubi codicum illorum nota adpicta non erit, ex silentio de iis quidquam arguendum esse credat; istis enim locis qui non adhibentur codices, omnino deficiunt.

Recentioris ordinis libris his utar;

codice Lucensi (*H*) saec. VIII, qui inter varia argumenti maxime sacri Nat. Hist. l. XVIII finem inde a § 309 praebet (vid. *Rhein. Mus. N. F. XV,* 268), quem contuli a 1858,

codice Parisino latino 6795 (*E,* Silligio *a*) saec. X vel XI (vid. vol. I praef. p. 6. vol. II praef. p. 4), qui continet l. XVI—XXI, 161 et l. XXII finem inde a § 65. Libros XVI, XVII, XVIII Duebnerus contulit, XVIIII, XX Ianus, reliquos ego. Quae vero secunda manus (E^2) his in libris adscripsit, aut ex ipsius codicis archetypo petita, aut a librario conficta esse videntur.

Codex Riccardianus (*R*) scriptus circa a. 1100 huius voluminis libros tantum XXI—XXII, 144 complectitur, quos contulit Ianus. Hanc vero codicis partem a reliquis prorsus alienam cum codice *E* maxime congruere et in *Rhein. Mus. N. F. XV,* 279 sq. argumentis demonstravi et lectiones quas referam comprobabunt.

Codex Vaticanus latinus 3861 (*D*) saec. XI (vid. vol. I praef. p. 6. vol. II praef. p. 4) continet libros XVI—XVIII, 167. 230—XVIIII, 50. 69—156, quos omnes contuli. Partem autem eius quondam fuisse

codicis Parisini latini 6796 (*G*, Sillgio *c*) folia 52, 53, quae praebent l. XVIIII, 189—XX, 10. 162—186, in *Rhein. Mus. N. F. XVIII*, 327 exposui; item

codicem Leidensem Vossianum fol. n. LXI (*V*), qui continet l. XX, 186—XXII, cum his olim coniunctum fuisse, et ibi et iam in *Rhein. Mus. N. F. XV*, 273 demonstravi. Codicem contulit Nauta.

Codex Parisinus latinus 6796 (*G*) praeter supra scripta praebet l. XVI—XVII, 33. 220—XVIII, 134. 337—XVIIII, 189, quae partes scriptae sunt saec. XI, et libros XXI, 2—68. 81—172. XXII, 71—135 manu saeculo fere antiquiore exaratos. Librum XVIIII Ianus contulit, ego reliquos.

Codex Leidensis Lipsii n. VII (*F*) saec. XI (vid. vol. I praef. p. 7. vol. II praef. p. 4) integros quidem libros XVI—XXII complectitur, quorum contuli tantum XVIII, XVIIII, XX. Reliquis in libris quamquam raro *cod. Chiff.* id est codicis Chiffleti nota ex Dalecampi editione exhibebitur, quem codicem ab illo non diversum esse vol. I praef. p. 6 adfirmavi.

Denique quod iam supra dixi, quibusdam in partibus

codicis Parisini latini 6797 (*d*) saec. XIII auxilium subpeditandum erit, quod maxime fiet l. XVII, 33—220. XXI, 172—XXII, 65. 144—fin. Codicem contulit Ianus. Originem eius et auctoritatem qualem esse putem, vol. I praef. p. 4 videas.

Quo vero commodius hac editione utaris, codicum, qui quoque loco adhibebuntur, tabulam addam notarumque, quae in scripturae varietate reperientur, indicem subiciam.

Tabula.

Codex	L. XVI.	L. XVII.	L. XVIII.	L. XVIIII.	L. XX.	L. XXI.	L. XXII.
P	.	.	87—99.	.	.	.	.
Q (exc.)	.	.	.	3 —	— 73. 218 — 253.	.	.
*D*² (corr.)	—	—	-167. 230-	-50. 69—156.	.	.	.
*G*² (corr.)	.	.	.	189 —	— 10. 162 — 186.	.	.
*V*² (corr.)	.	.	.	.	186 —	—	—
*F*² (corr.)	.	.	—	—	—	.	.
S (corr.)	.	.	.	—	—	.	.
H	.	.	309 —	.	.	.	.
E	—	—	—	—	—	— 161	65 —
R	.	.	.	.	.	1 —	— 144
D	—	—	-167. 230-	-50. 69—156.	.	.	.
V	.	.	.	.	186 —	—	—
G	—	—33. 220-	-134. 337-	—	— 10. 162 — 186.	2-68. 81-172.	71 — 135
F	.	.	—	—	—	.	.
d	.	33—220.	.	.	.	172 —	— 65. 144-

Notae.

C = codices *DEFGHRVd* sive universi sive quot quoque loco servati sunt.
D = cod. Vaticanus lat. 3861.
E = cod. Parisinus lat. 6795.
F = cod. Leidensis Lipsii n. VII.
G = cod. Parisinus lat. 6796.
H = cod. Lucensis.
P = cod. Parisinus lat. 9378.
Q = cod. Parisinus lat. 10318.
R = cod. Riccardianus.
S = varia scriptura in margine ed. Geleni.
V = cod. Leidensis Vossianus fol. n. LXI.
d = cod. Parisinus lat. 6797.
r = codices reliqui praeter eos qui quoque loco nominatim sunt adscripti.
v = lectio vulgata.
cod. vel. *codd. det.* = codex vel codices deteriores.
cod. Tol. = codex Toletanus.
schol. Germ. = scholiasta Germanici ed. a Breysigio, Posnaniae 1865.
coni. = coniecit.
corr. = correctura.
dist. = distinxi, distinxit.
interp. = interpunxi, interpunxit.
lac. = lacuna.
ras. = rasura.
transp. = transposuit.
Barb. = Barbarus.
Brot. = Broterius.
Chiff. = Chiffletius.
Dal. = Dalecampus.

Gel. = Gelenus.
Gron. = J. F. Gronovius.
Hard. = Harduinus.
Pint. = Pintianus.
Sab. = Sabellicus.
Salm. = Salmasius.

Scripsi Tychopoli Holsatorum a. d. VI Kal. Jun.
MDCCCLXVIII.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBRI XVI—XXII.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XVI.

(Sect. 1.) Pomiferae arbores quaequae mitioribus sucis 1
voluptatem primae cibis attulerunt et necessario alimento de-
licias miscere docuerunt, sive illae ultro ab homine didicere
blandos sapores adoptione et conubio, — idque munus etiam
a feris volucribusque didicimus — intra praedictas consta*n*t.
proximum erat narrare glandiferas, quae primae victum mor-
talium aluerunt nutrices inopis ac ferae sortis, ni praeverti
cogeret admiratio usu conperta, quaenam qualisque esset vita
sine arbore ulla, sine frutice viventium.
Cap. 1. Diximus et in oriente quidem iuxta oceanum 2
complures ea in necessitate gentes. sunt vero et in septen- 13, 139
trione visae nobis C*h*aucorum qui maiores minoresque appel-
lantur. vasto ibi meatu bis dierum noctiumque singularum
intervallis effusus in inmensum agitur oceanus, operiens
alternam rerum naturae controversiam dubiamque terrae sit
an partem maris. illic misera gens tumulos optinet altos 3
ceu tribunalia extructa manibus ad experimenta altissimi
aestus, casis ita inpositis, navigantibus similes cum integant
aquae circumdata, naufragis vero cum recesserint, fugientes-
que cum mari pisces circa tuguria venantur. non pecudem
his habere, non lacte ali ut finitimis, ne cum feris quidem di-
micare contingit omni procul abacto frutice. ulva et palustri 4

---

3. ultro] ultro sive, *v.* 5. a] *ego coll. l. 17, 99. om. Cv.* dedicimus, D^1 dedimus, D^2. constat, *C.* 6. quae] *ego.* que, D^2. quoque, *r.* 7. ni] in, *DG.* 8. cogeret] congreget, *DG.* conferta *DG.* 12. caucorum *C.* 15. alternam] D^2. aeternam, *rv.* dubiumque *E.* 16. optinet, D^2. 17. ceu] *ego.* sub, D^2. aut, *rv.* 22. abaucto *DG.*

iunco funis nectunt ad praetexenda piscibus retia, captumque manibus lutum ventis magis quam sole siccantes terra cibos et rigentia septentrione viscera sua urunt. potuus non nisi ex imbre servato scrobibus in vestibulo domus. et hae gentes, si vincantur hodie a populo Romano, servire se dicunt! ita est profecto: multis fortuna parcit in poenam.

5 (2.) Aliud e silvis miraculum: totam reliquam Germaniam *o*periunt adduntque frigori umbras, altissimae tamen haut
2 procul supra dictis Chaucis circa duos praecipue lacuus. litora ipsa optinent quercuus maxima aviditate nascendi, suffossaeque fluctibus aut propulsae flatibus vastas conplexu radicum insulas secum auferunt, atque ita libratae stantes navigant, ingentium ramorum armamentis saepe territis classibus nostris, cum velut ex industria fluctibus agerentur in proras stantium noctu, inopesque remedii illae proelium navale adversus arbores inirent.

6 2. In eadem septentrionali plaga Herc*y*niae silvae roborum vastitas intacta aevis et congenita mundo prope inmortali sorte miracula excedit. ut alia omittantur fide caritura, constat attolli colles occursantium inter se radicum repercussu aut, ubi secuta tellus non sit, arcus ad ramos usque et ipsos inter se rixantes curvari portarum patentium modo, ut turmas equitum tramittant, 3. glandiferi maxime generis omnes, quibus honos apud Romanos perpetuus.

7 4. (3.) Hinc civicae coronae, militum virtutis insigne clarissimum, iam pridem vero et clementiae imperatorum, postquam civilium bellorum profano meritum coepit videri civem non occidere. cedunt his murales vallaresque et aureae, quamquam pretio antecedentes, cedunt et rostratae, quamvis in duobus maxime ad hoc aevi celebres. M. Varrone e piraticis bellis dante Magno Pompeio, itemque M. Agrippa tri-
8 buente Caesare e Siculis, quae et ipsa piratica fuere. antea rostra navium tribunali praefixa fori decus erant, veluti p. R. ipsi corona inposita. postquam vero tribuniciis seditionibus calcari ac pollui coepere, postquam vires ex publico in privatum agi singulisque civium quaeri et sacrosancti omnia pro-

---

3. et rigentia] sed rigentia, *d.* sed (set, *D*²) rigantia, *D.* ed rigantia, *r.* 4. hae gentes] *D*². accente, *E.* accentes, *r.* 6. parcior, *E.* 8. operiunt] *ego.* referunt, *E.* reperiunt, *r.* 9. caucis, *d.* causis, *D*¹. chausis, *r.* 11. complexu, *d.* complexa, *E.* conplexa, *r.* 12. insulas] *D*²*d.* silvas, *E.* in silvas, *r.* libratae] *d.* librata, *r.* 14. ex] *D*². *om. r.* prora, *d.* prospera, *r.* 17. herciniae, *d.* hirciniae, *G.* hircaniae, *E.* 31. pompe, *D*¹*G.* itemque] quae, *D*¹*Gd.* 36. agi] *cod. Chiff.* agis, *C.*

fana facere, tum a pedibus eorum subiere in capita civium
rostra. dedit hanc Augustus coronam Agrippae, sed civicam
a genere humano accepit ipse.

(4.) Antiquitus quidem nulla nisi deo dabatur. ob id 9
Homerus caelo tantum eam et proelio universo tribuit, viri-
tim vero ne in certamine quidem ulli, feruntque primum
omnium Liberum patrem inposuisse capiti suo ex hedera.
postea deorum honori sacrificantes sumpsere victimis simul
coronatis. novissime et in sacris certaminibus usurpatae, in 10
quibus hodieque non victori da*n*tur sed patriam ab eo coronari
pronuntiatur, inde natum ut et triumphaturis conferrentur
in templis dicandae, mox ut et ludis darentur. longum est
nec instituti operis disserere quis quamque Romanorum pri-
mus acceperit; neque enim alias noverant quam bellicas.
quod certum est, uni gentium huic plura sunt genera quam
cunctis.

(5.) Romulus frondea coronavit Hostum Hostilium, quod 11
Fidenam primus inrupisset. avos hic Tulli Hostilii regis fuit.
P. Decium patrem tribunum militum frondea donavit exercitus
ab eo servatus imperatore Cornelio Cosso cos. Samnitium
bello. Civica ilign*a* primo fuit, postea magis placuit ex aesculo
Iovi sacra, variatumque et cum quercu est ac data ubique
quae fuerat custodito tantum honore glandis. Additae leges 12
artae et ideo superbae quasque conferre libeat cum illa Grae-
corum summa quae sub ipso Iove datur cuique muros patria
gaudens rumpit: civem servare, hostem occidere, ut *n*e eum
locum in quo sit actum hostis optineat eo die, ut servatus
fateatur — alias testes nihil prosunt —, ut civis fuerit.
auxilia quamvis rege servato decus non dant, nec crescit 13
honos idem imperatore conservato, quoniam conditores in quo-
cumque civem summum esse voluere. accepta licet uti per-
petuo. ludis ineunti semper adsurgi etiam ab senatu in more
est, sedendi ius in proximo senatui. vacatio munerum omnium
ipsi patrique et avo paterno. XIIII eas accepit Siccius Den- 14
tatus, ut retulimus suo loco, VI Capitolinus, is quidem et de 7, 102
duce Servilio. Africanus de patre accipere noluit apud Tre-
biam. o mores aeternos qui tanta opera honore solo dona-
verint et, cum reliquas coronas auro commendarent, salutem

5. ea, *EGd.* 13. institutio, *E.* oneris, *DG.* 21. inligno, *d.* iligno, *r.* 22. sacra] D^2. sara, *r.* vastatumque, D^1EG. 26. civem] D^2G. quem, *r.* 26. ut ne] *Ianus.* utque, *C.* 28. civis] D^2. cives, *r.* 32. ineunti] *codd. Barb.* ineventis, *E.* inoventis, *DG.* innovanti, *d.* 33. vacatio] *d.* vocatio, *r.* 33. numerum, *DG.*

*ci*vis in pretio esse noluerint, clare professi ne servari quidem hominem fas esse lucri causa!

15 5. (6.) Glande opes nunc quoque multarum gentium etiam pace gaudentium constant. nec non et inopia frugum arefactis emolitur farina spissaturque in panis usum. quin et hodieque per Hispanias secundis mensis glans inseritur. dulcior eadem in cinere tosta. cautum est praeterea lege XII tabularum ut glandem in alienum fundum procidentem liceret

16 colligere. Genera earum multa. distant fructu, situ, sexu, sapore. namque alia fageae glandi figura, quernae alia et ilignae, atque inter se quoque generum singulorum differentiae. praeterea sunt aliquae silvestres, aliae placidiores quae culta optine*nt*. iam in montuosis planisque distant, sicut et sexu mares ac feminae, item sapore. dulcissima omnium fagi, ut qua obsessos etiam homines durasse in oppido Chio tradat

17 Cornelius Alexander. Genera distinguere non datur nominibus, quae sunt alia alibi, quippe cum robur quercumque vulgo nasci videamus, aesculum non ubique, quartam vero generis eiusdem quae cerrus vocatur ne Italiae quidem maiore ex parte nota*m* esse. distinguimus ergo proprietate naturaque et, ubi res coget, etiam Graecis nominibus.

18 6. (7.) Fagi glans nucleis similis triangula cute includitur. folium tenue atque e levissimis, populeo simile, celerrime flavescens et media parte plerumque gignens superne parvolam bacam viridem cacumine aculeatam. fagum muribus gratissimum est, et ideo animalis eius una proventus, glires quoque saginat, expedit et turdis. Arborum fertilitas omnium fere alternat, sed maxime fagi.

19 (8.) Glandem quae proprie intellegitur ferunt robur, quercus, aesculus, cerrus, ilex, suber. continent hispido calyce per genera plus minusve conplectente. folia praeter ilicem gravia, carnosa, procera, sinuosa lateribus, nec, cum cadunt, flavescentia ut fagi, pro differentia generum breviora vel longiora. Ilicis duo genera. ex his in Italia folio non *i*ta multum ab oleis distant milaces a quibusdam Graecis dictae;

---

1. civis] quis, *C.* professi ne] *cod. Chiff.* professeone, G^1. professione, *r.* 3. glande] *Ianus.* grande, *DG.* grandes, *Ed.* opes nunc] *d.* opes (oppes, *DG*) sunt, *r.* 5. molitur, *E.* emollitur, *d.* 10. alia] *d.* in alia, *r.* queronae, *DG.* alia et] *Ianus.* et alia, *C.* 13. optinet, *C.* 19. currus, D^1G. eurrus, *d.* 20. nota, *C.* 21. cogit, *d.* 23. populeo] D^2. populo, *r.* 25. fagum] in facum, D^1G. 26. gratissimum] D^1d. gratissimam, *E.* gratis sunt, D^1G. est] esse, *d.* eius] ei, *DG.* 27. expetitur, *DGd.* 31. minusve] D^2d. minus item, *E.* minus ite, *r.* 34. ita] *Ianus.* t, D^2. ut, *r.*

in provinciis aquifoliae sunt ilices. glans utriusque brevior et
gracilior, quam Homerus aculon appellat eoque nomine a
glande distinguit. masculas ilices negant ferre. Glans optima 20
in quercu atque grandissima, mox aesculo. nam robori parva,
cerro tristis, horrida, ec*h*inato calyce ceu castaneae. sed et in
querna alia dulcior molliorque feminae, mari spissior. maxime
autem probantur latifoliae ex argumento dictae. Distant inter
se magnitudine et cutis tenuitate, item quod aliis subest tunica
robigine scabra, aliis protinus candidum corpus. probatur et 21
ea cuius in balano utrimque ex longitudine extrema lapidescit
duritia, melior cui in cortice quam cui in corpore, utrumque
non nisi mari. praeterea aliis ovata, aliis rotunda, aliis acutior
figura, sicut et colos nigrior candidiorve qui praefertur. amari-
tudo in extremitatibus, mediae dulces. quin et pediculi bre-
vitas proceritasque differentiam habet. In ipsis vero arboribus 22
quae maximam fert hemeris vocatur, brevior et in orbem
comosa alasque ramorum crebro cavata. fortius lignum quer-
cus habet et incorruptius, ramosa et ipsa, procerior tamen et
crassior caudice, excelsissima autem ae*gil*ops, incultis amica.
Ab hac proxima latifoliae proceritas, sed minus utilis aedificiis 23
atque carboni, dolata vitiis obnoxia est, quamobrem solida
utuntur. carbo in aerariorum tantum officinis conpendio, quo-
niam desinente flatu protinus emoriens saepius recoquitur,
ceterum plurumus scintillis. idem e novellis melior. acervi
consertis taleis recentibus luto caminantur, accensa strue contis
pungitur durescens calix atque ita sudorem emittit. Pessuma 24
et carboni et materiae haliphloeos dicta, cui crassissimus
cortex atque caudex et plerumque cavus fungosusque. nec
alia putrescit ex hoc genere, etiam cum vivit. quin et fulmine
saepissime iacitur, quamvis altitudine non excellat. ideo ligno
eius nec ad sacrificia uti fas habetur. Eidem rara glans et,
cum tulit, amara, quam praeter sues nullum attingat animal,
ac ne hae quidem, si aliud pabulum habeant. Hoc quoque
inter reliqua neglectae religionis est, quod emortuo carbone
sacrificatur. Glans fagea suem hilarem facit, carnem cocibilem 25
ac levem et utilem stomacho, iligna suem angustam, nitidam,
strigosam, ponderosam. querna diffusam, gravissima et ipsa

---

1. *dist. ego.* ilices] D^2. ilicis, *Ed.* ilici, *r.* et] *d.* e, E^1. *om. r.* 2. gracilior] *om. DG.* 4. roboris, D^1EG. 5. cinato, *E.* ecynato, *r.* ceu] *E.* seu, *r.* 13. qui praefertur] *d.* quippe fertur, *r.* 19. ezops, *d.* aezops, *r.* 20. hac] *d.* haec *r.* 21. dotata, D^1EG. 22. carbo in] *Hard.* carboni, *C.* aerariarum, *E.* erariarum *DG.* 24. celero, *DGd.* 25. paleis, D^2. 32. attingit, *E.* atongat, *G.* 37. diffusam] D^2.

glandium atque dulcissima. proximam huic cerream tradit Nigidius, nec ex alia solidiorem carnem, sed duram. iligna temptari sues, nisi paulatim detur. hanc novissimam cadere. fungosam carnem fieri aesculo, robore, subere.

26 (9.) Quae glandem ferunt omnes et gallam alternisque annis glandem, sed gallam hemeris optimam et coriis perficiendis aptissimam, similem huic latifolia, sed leviorem multoque minus probatam. fert et nigram — duo enim genera
27 sunt —, haec tinguendis lanis utilior. 7. Nascitur autem galla sole de geminis exeunte erumpens noctu semper universa. crescit uno die candidior et, si aestu excepta est, arescit protinus neque ad iustum incrementum pervenit, hoc est ut nucleum fabae magnitudine habeat. nigra diutius viret crescitque, ut interdum mali conpleat magnitudinem. optima Commagena, deterrima ex robore. signum eius quod caverna tralucet.

28 (10.) Robur praeter fructum plurima et alia gignit. namque fert et gallae utrumque genus et quae*d*am veluti mora, ni distarent arida duritie, plerumque tauri caput imitantia quibus fructus inest nucleis olivae similis. nascuntur in eo et pilulae nucibus non absimiles, intus habentes floccos molles lucernarum luminibus aptos. nam et sine oleo flagrant sicuti galla nigra. fert et aliam inutilem pilulam cum capillo,
29 verno tamen tempore melliginis suci. gignunt et alae ramorum eius pilulas corpore non pediculo adhaerentes, candicantibus umbilicis, cetera nigra varietate dispersa. media cocci colorem habent, apertis atra inanitas est. aliquando et pumices gignit nec non et e foliis convolutas pilulas et in foliorum venis aquosos nucleos candicantes ac tralucidos, quamdiu molles sint, in quibus et culices nascuntur. maturescunt in *nodum ad parvae levis gallae* modum.

30 8. (11.) *F*erunt robora et cachrym. ita vocatur pilula in medicina urendi vim habens. gignitur et in abiete, larice, picea, tilia, nuce, platano, postquam folia cecidere, hieme durans. continet nucleum pineis similem. is crescit hieme, aperitur vere. pilula tota cadit, cum folia coepere crescere.

---

diffusa et, D^1. diffusaa, *G*. diffusa///, *d*. diffusa, *E*. 9. lanis] D^2. *om. r*. 16. tralucet] D^2. tralucent, D^1G. translucent, *r*. (?) 18. quaedam] quae iam, *C*. 20. nucleis] *d*. nucleus, *r*. 24. alae] *codd. Gel.* aliae, *C*. 25. 26. candicantibus] D^2. candicantes, *r*. 27. atra] *Pint.* amara, *C*. 28. 29. foliorum venis] D^2. folio rubens, *r*. 30. 31. nodum—gallae] *Ianus coll. Theophr. h. pl. 3, 7, 5. om. C*. 32. Serunt, *C*. 36. vero, D^1G. *dist. ego*.

tam multifera sunt, tot res praeter glandem pariunt robora, 31
sed et boletos suillosque, gulae novissima inritamenta, qui circa radices gignuntur, quercus probatissimos, robur autem et cupressus et pinus noxios. robora ferunt et viscum et mella, ut auctor est Hesiodus, constatque rores melleos e caelo, ut diximus, cadentes non aliis magis insidere frondibus. 11, 30
cremato quoque robore cinerem nitrosum esse certum est.

(12.) Omnes tamen has eius dotes ilex solo provocat 32
cocco. granum hic primoque ceu scabies fruticis, parvae aquifoliae ilicis. scol*ec*ium vocant. pensionem alteram tributi pauperibus Hispaniae donat. usum eius *ac* rationem in conchyli mentione tradidimus. gignitur et in Galatia, Africa, 9, 140
Pisidia, Cilicia, pessimum in Sardinia. sq.

(13.) Galliarum glandiferae maxime arbores agaricum 33
ferunt. est autem fungus candidus, odoratus, antidotis efficax, in summis arboribus nascens, nocte relucens. signum hoc eius, quo in tenebris decerpitur. E glandiferis sola quae vocatur ae*gil*ops fert pannos arentes, muscoso villo canos, non in cortice modo verum et e ramis dependentes cubitali 12, 108
magnitudine, odorat*o*s, uti diximus inter unguenta. Suberi 34
minima arbor, glans pessima et rara, cortex tantum in fructu, praecrassus ac renascens atque etiam in denos pedes undique explanatus. usus eius ancoralibus maxime navium piscantiumque tragulis et cadorum obturamentis, praeterea in hiberno feminarum calceatu. quamobrem non infacete Graeci corticis arborem appellant. Sunt et qui feminam ilicem vocent atque, ubi non nascitur ilex, pro ea subere utantur in carpentariis praecipue fabricis, ut circa Elim et Lacedaemonem. nec in Italia tota nascitur aut in Gallia omnino.

9 (14.) Cortex et fagis, tiliae, abieti, piceae, in magno 35
usu agrestium. vasa eo corbesque ac patentiora quaedam messibus convehendis vindemiisque faciunt atque protecta tuguriorum. scribit in recenti ad duces explorator incidens litteras

---

3. probatissimos] D^2. probatissimum, *rv*. 7. craemato, D^2. craemati, D^1. cremati, *Edv*. graemati, *G*. robore] D^2. robi, *r*. roboris, *v*. 9. hoc, *DEd*. scabies] *d*. scaptes, *r*. fruticis] *codd. Gel.* frutices, *C*. parvae] *codd. Gel.* parvi, *G*. parva, *r*. 10. ilices, *EGd*. scolecium] *ego. coll. l. 24, 8*. cuscolium, *E*. esciiscolium, *d*. cusculium *r*. 11. ac rationem] *ego*. grationem, *DG*. generationem, *E*. gratiorem *dv*. 15. antidotus, *DGd*. 17. quo] *codd. Gel.* quae, *E*. que, *r*. 18. aezops, *C*. 20. odoratus, *C*. uti] *ego*. ut, *E*. ubi, *r*. 21 et] D^2. *om*. *r*. 25. cortices, *E*. 31. eo] D^2. *om*. *r*. 32. protecta] D^2. pretexta, *E*. protexta, *r*. 33. recentia ad, *C*.

a suco. nec non et in quodam usu sacrorum religiosus est
fagi cortex. sed nun durat arbor ipsa.

36 10. (15.) Scandula e robore aptissima, mox e glandi-
feris aliis fagoque, facillima ex omnibus quae resinam ferunt,
sed minime durans praeterquam e pino. Scandula conte-
ctam fuisse Romam ad Pyrrhi usque bellum annis CCCCLXX
37 Cornelius Nepos auctor est. silvarum certe distinguebatur
insignibus, Fagutali Iove etiam nunc ubi lucus fageus fuit,
porta Querquetulana, colle in quem vimina petebantur, totque
lucis, quibusdam et geminis. Q. Hortensius dictator, cum
plebes secessisset in Ianiculum, legem in aesculeto tulit, ut
quod ea iussisset omnes Quirites teneret.

38 (16.) Peregrinae tum videbantur, quoniam non erant
suburbanae, pinus atque abies omnesque quae picem gignunt,
de quibus nunc dicemus, simul ut tota condiendi vina origo
14, 122 cognoscatur. Quae ferrent in Asia aut oriente praedictis
picem in Europa sex genera cognatarum arborum ferunt.
ex his pinus atque pinaster folium habent capillamenti modo
praetenue longumque et mucrone aculeatum. pinus fert mi-
15, 35 nimum resinae, interdum et nucibus ipsis de quibus dictum
est, vixque ut adscribatur generi.

39 (17.) Pinaster nihil est aliud quam pinus silvestris mi*n*or
altitudine et a medio ramosa sicut pinus in vertice. copio-
57 sqq. siorem dat haec resinam quo dicemus modo. gignitur et in
planis. Easdem arbores alio nomine esse per oram Italiae
quas tibulos vocant plerique arbitrantur, sed graciles succin-
ctioresque et enodes liburnicarum ad usuus, paene sine resina.

40 (18.) Picea montis amat atque frigora, feralis arbor et
funebri indicio ad fores posita ac rogis virens, iam tamen et
in domos recepta tonsili facilitate. haec plurimam fundit in-
terveniente candida gemma, tam simili turis ut mixta visu
41 discerni non queat, unde fraus Sep*l*asiae. Omnibus his gene-
ribus folia brevia sed crassiora duraque ceu cupressis. piceae
rami paene statim ab radice modici velut bracchia la-
teribus inhaerent. Similiter abieti expetitae navigiis situs
in excelso montium, ceu maria fugerit, nec forma alia. ma-
42 teries vero praecipua est trabibus et plurimis vitae operibus.

---

4. facillima] *cod. Chiff.* facillime, *C.* 8. lucus] D^2. litus, *r.* 10. minis, *DG.* Q.] Quae, *C.* 12. tenerent, D^2. 14. pice, *DG.* 16. ferrunt, *DG.* 18. pinastri, *DG.* 22. minor] *ego.* mira, *E.* (?) *v.* miror, *r.* 26. quas] D^2. quos, *rv.* stibulos, *E.* 31. visu] D^2. a visu. *rv.* 32. seprasiae, *C.* 33. brevia sed] D^2. brevi saeta et, *rv.* crasiora, D^2. crassiore, *Ev.* crasiore, *r.* 35. *dist. ego.* 37. prae-

resina *est* vitium, unde fructus piceae, exiguumque sudat ali-
quando contactu solis. e diverso materies, quae abieti pul-
cherrima, piceae ad fissiles scandulas cupasque et pauca alia
secamenta.
(19.) Quinto generi est situs idem, facies eadem. larix 43
vocatur. materies praestantior longe — incorrupta *ei* vis umori
contumax —, rubens praeterea et odore acrior. plusculum
huic erumpit liquoris melleo colore atque recentiore numquam
durescentis. Sextum genus est taeda proprie dicta, abundantior 44
suco quam reliqua, parcior liquidiorque quam picea, flammis
ac lumini sacrorum etiam grata. hae, mares dumtaxat, ferunt
et eam quam Graeci sycen vocant, odoris gravissimi. laricis
morbus est ut taeda fiat. Omnia autem haec genera accensa 45
fuligine inmodica carbonem repente expuunt cum eruptionis
crepitu eiaculanturque longe excepta larice quae nec ardet
nec carbonem facit nec alio modo ignis vi consumitur quam
lapides. Omnia ea perpetuo virent nec facile discernuntur in
fronde etiam a per*i*tis, tanta natalium mixtura est. sed picea 46
minus alta quam larix, illa crassior leviorque cortice, folio
villosior, pinguior et densior mollius flexo, ac piceae rariora
siccioraque folia et tenuiora ac magis algentia, totaque hor-
ridior et perfusa resina, lignum abietis similius. larix ustis ra-
dicibus non repullulat, *picea repullulat*, ut in Lesbo accidit
incenso nemore Pyrrhaeo. alia etiamnunc generibus ipsis in 47
sexu differentia. mas brevior et durior, femina procerior, pin-
guioribus foliis et simplicibus atque non rigentibus. lignum
maribus durum et in fabrili opere contortum, feminae mollius,
publico discrimine in securibus. hae in quocumque genere
deprehendunt marem, quippe respuuntur et fragosius sidunt,
aegrius revelluntur. ipsa materies retorrida et nigrior maribus.
Laricis circa Idam in Troade et alia differentia, montanae 48
maritimaeque. nam in Macedonia et Arcadia circaque Elim
permutant nomina, nec constat auctoribus quod cuique generi
adtribuant. nos ista Romano discernimus iudicio. Abies e
cunctis amplissima est et femina etiam prolixior, materie mol-
lior utiliorque, arbore rotundior, folio pinnato densa ut imbres

---

cipua est] *cod. Chiff.* praecipuaes, *G.* praecipues, *D.* praecipue, *E.*
1. resina est] *ego.* resinae, *C.* resina ei, *v.* 5. est] *Ianus coni.* et, *C.* 6. incorrupta ei] *Ianus.* incorrupte, *E.* incorruptae *r.* 8. recentiore] *D*²*E.* lentiore, *d.* rentiore, *r.* 18. pertis, *C.* 20. picae, *D*². pitae, *D*¹*G.* apite et, *E.* 22. abieti, *E.* 23. picea repullulat] *Barb. ex Theophr. h. pl. 3, 9, 5. om. C.* 31. laricis] *D*². *Cf. Theophr. l. l. 3.* radix, *E.* radicis, *r.* 35. 36. mollior] *D*². molliore, *E.* molliorum, *r.* 36. arbor, *E.*

49 non tramittat, atque hilarior in totum. E ramis generum horum panicularum modo nucamenta squamatim conpacta dependent praeterquam larici. haec abietis masculae primori parte nucleos habent, non item feminae. piceae vero totis paniculis, minoribus gracilioribusque minimos, ac nigros, propter quod Graeci phthirop*h*oron eam appellant. in eadem nucamenta maribus conpressiora sunt ac minus resina roscida.

50 (20.) Similis his etiamnunc aspectu est, ne quid praetereatur, taxus minime virens gracilisque et tristis ac dira, nullo suco, ex omnibus sola bacifera. mas noxio fructu, letale quippe bacis in Hispania praecipue venenum inest. vasa etiam viatoria ex ea vinis in Gallia facta mortifera fuisse conpertum
51 est. Hanc Sextius milacem a Graecis vocari dicit, et esse in Arcadia tam praesentis veneni ut qui obdormiant sub ea cibumve capiant moriantur. sunt qui et taxica hinc appellata dicant venena quae nunc toxica dicimus, quibus sagittae tinguantur, reperto innoxiam fieri, si in ipsam arborem clavus aereus adigatur.

52 11. (21.) Pix liquida in Europa *e* taeda coquitur, navalibus muniendis multosque alios ad usus. lignum eius concisum furnis undique igni extra circumdato fervet. primus sudor aquae modo fluit canali. hoc in Syria cedr*i*um vocatur, cui tanta vis est ut in Aegypto corpora hominum defunctorum perfusa eo serventur.

53 (22.) Sequens liquor crassior iam picem fundit. haec rursus in cortinas aereas coniecta aceto spissatur ut coagulo et Bruttiae cognomen accepit, doliis dumtaxat vasisque ceteris utilis, lentore ab alia pice differens, item colore rutilante et quod pinguior est reliqua illa omni. fit e picea resina ferventibus coacta lapidibus in alveis validi roboris aut, si alvei
54 non sint, struis congerie, velut in carbonis usu. Haec in vinum additur farinae modo tusa, nigrior colore. eadem resina si cum aqua levius decoquatur coleturque, rufo colore lentescit ac stillaticia vocatur. seponuntur autem ad id fere vitia resinae cortexque. alia temperies ad crapulam. namque flos crudus resinae cum multa astula tenui brevique avulsus con-

---

2. panicularum] *d* (?). pinicularum, *r*. nuncamenta, *C*. 3. haec] *D*². hae, *r*. prima in, *E*. 6. phthiroporon, *d*. pthiroporen, *r*. 6. 7. nucamenta] *d* (?). nuncamenta, *r*. 9. nullus, *DG*. 10. bacifera] *D*². bacas fert, *E*. bacis fera, *r*. 11. vas, *DG*. 16. repertum, *E*(?)*v*. 17. ipsa arbore, *E*. 18. e] *om*. *C*. 20. fervet] *d*. fero ex, *D*¹*G*. ferro ex, *D*². ferro ut, *E*. 21. cedrium] *Barb*. cedrum, *C*. 24. ut] *d*. et, *r*. 27. omnia, *E*. omni illa, *D*². fiunt, *E*. e picea] *Ed*. e pice, *D*². e piceae, *G*. // piceae, *D*¹. 29. 30. vinum] *d*. vimum, *DG*. fimum, *E*. 33. crapula, *DG*.

ciditur ad cribrum minuta. dein ferventi aqua, donec coquatur,
perfunditur. Huius expressum pingue praecipua resina fit at- 55
que rara nec nisi paucis in locis subalpinae Italiae conve-
niens medicis. resinae albae congium in duobus aquae pluviae
cocunt. alii utilius putant sine aqua coquere lento igne toto
die, utique vase aeris albi, item terebinthinam in sartagine
cinere ferventi, hanc ceteris praeferentes. proxima ex lentisco.
12. (23.) Non omittendum apud eosdem zopissam vo- 56
cari derasam navibus maritimis picem cum cera, nihil non ex-
periente vita, multoque efficaciorem ad omnia quibus pices
resinaeque prosunt, videlicet adiecto salis callo. Aperitur 57
picea e parte solari, non plaga sed volnere ablati corticis,
cum plurimum bipedali hiatu, ut a terra cubito cum minimum
absit. nec corpori ipsi parcitur ut in ceteris, quoniam astula
in fructu est. verum haec proxima laudatur, altior amaritu-
dinem adfert. postea umor omnis e tota confluit in ulcus,
item in taeda. cum id manare desiit, simili modo ex alia parte 58
aperitur ac deinde alia. postea tota arbor succiditur et me-
dulla eius uritur. sic et in Syria terebintho detrahunt cor-
tices, ibi quidem et e ramis ac radicibus, cum resina damne-
tur ex his partibus. In Macedonia laricem masculam urunt,
feminae radices tantum. Theopompus scripsit in Apollonia- 59
tarum agro picem fossilem non deteriorem Macedonica inve-
niri. Pix optima ubique ex apricis aquilonis situ, ex opacis
horridior virusque praeferens, frigida hieme deterior ac mi-
nus copiosa et decolor. quidam arbitrantur in montuosis copia 60
praestantiorem ac colore et dulciorem fieri, odorem quoque
gratiorem, dum resina sit, decoctam autem minus picis red-
dere, quoniam in serum abeat, tenuioresque esse ipsas arbo-
res quam in planis, sed has et illas serenitate steriliores.
Fructum quaedam proxumo anno ab incisu largiuntur, aliae
secundo, quaedam tertio. expletur autem plaga resina, non
cortice nec cicatrice, quae in hac arbore non coit. Inter haec 61
genera propriam quidam fecere sappinum, quoniam ex cogna-
tione harum seritur qualis dicta est *in* nucleis, eiusdem- 15, 36
que arboris imas partes taedas vocant, cum sit illa arbor nil

---

1. coquentur, *C.* 6. utrique, *DG.* cartagine, *C.* 7. cinere] *d.* re, *r.* et, *C.* 8. zopissam] *Barb.* zosippam, *C.* 9. cera] *d.* cetera, *r.* 12. volnere] *d* (?). vulnera, *r.* 27. colore] *d.* colorem, *r.* 29. serum abeat] *d. Barb.* ferum habeat, *r.* 31. aliae] *D.* alia, *r.* 34. sapinum, *d.* sappium, *r.* 34. 35. cognatione] D^2. cogitatione, *r.* 35. in] *om. C.*

aliud quam picea feritatis paulum mitigatae satu, sap*pi*nus au-
196 tem materies caesurae genere fiat, sicuti docebimus.

62 13. (24.) Materiae enim causa reliquas arbores natura
genuit copiosissimamque fraxinum. Procera haec ac teres,
pinnata et ipsa folio, multumque Homeri praeconio et Achillis
hasta nobilitata. materies est ad plurima utilis. ea quidem quae
fit in Ida Troadis in tantum cedro similis ut ementes fallat
63 cortice ablato. Graeci duo genera eius fecere: longam eno-
dem, alteram brevem duriorem fuscioremque, laureis foliis.
bumeliam vocant in Macedonia amplissimam lentissimamque.
alii situ divisere, campestrem enim esse crispam, montanam
64 spissam. Folia earum iumentis mortifera, ceteris ruminantium
innocua Graeci prodidere. in Italia nec iumentis nocent. con-
tra serpentes vero suco expresso ad potum et inposita ulceri
opifera ac nihil aeque reperiuntur. tantaque est vis ut ne ma-
tutinas quidem occidentesve umbras, cum sunt longissimae,
serpens arboris eius adtingat, adeo ipsam procul fugiat. ex-
perti prodimus, si fronde ea circumcludatur et igni serpens,
in ignes potius quam in fraxinum fugere serpentem. mira na-
turae benignitas prius quam hae prodeant florere fraxinum
nec ante conditas folia dimittere.

65 14. (25.) In tilia mas et femina differunt omni modo.
namque et materies maris dura rufiorque ac nodosa et odora-
tior, cortex quoque crassior ac detractus inflexibilis. nec se-
men fert aut florem ut femina, quae crassior arbore, materie
candida praecellensque est. mirum in hac arbore fructum a
nullo animalium adtingi, foliorum corticisque sucum esse dul-
cem. inter corticem ac lignum tenues tunica*e* s*unt* multiplici
membrana, e quibus vincula tiliae vocantur, tenuissimum quo-
rum philyrae coronarum lemniscis celebres antiquorum honore.
materies teredinem non sentit, proceritate perquam modica,
verum utilis.

66 15. (26.) Acer eiusdem fere amplitudinis, operum ele-
gantia ac subtilitate citro secundum. plura eius genera: al-
bum, quod praecipui candoris, vocatur Gallicum in transpa-
dana Italia transque Alpes nascens. alterum genus crispo
macularum discursu, qui cum excellentior fuit, a similitudine

1. sapini, *E*. sapinus, *r*. 2. caesurae] D^2. caesare, *r*. generata fit, *E*. 13. nocent] *d*. nocet, *r*. 15. ut] D^1. ui, *E*. huic, D^2. 16. cum] *d*. quam, *r*. 17. 18. experta, D^2. 18. circumcludatur] D^2. ciroque (gyroque, *E*.) cludatur, *r*. et igni] *ego*. ignis et, *C*. 28. tunicae sunt] *ego*. tunicas, *d*. tonicas, *r*. 29. tenuissimae, *d*. eorum, *E*. earum, *d*.

caudae pavonum nomen accepit, in Histria Raetiaque praecipuum. e viliore genere crassivenium vocatur. Graeci situ 67 discernunt, campestre enim candidum esse nec crispum — quod *g*linon vocant —, montanum vero crispius duriusque, etiamnunc e mascula crispius ad lautiora opera, tertium genus zygian rubentem, fissili lign*o*, cortice livido *ac* scabro. hoc alii generis proprii esse malunt et Latine carpinum appellant.

16. (27.) Pulcherrimum vero est bruscum, multoque ex- 68 cellentius etiamnum molluscum. tuber utrumque arboris eius, bruscum intortius crispum, molluscum simplicius sparsum. et si magnitudinem mensarum caperet, haut dubie praeferretur citro. nunc intra pugillares lectorumque silicios aut lamnas raro usu spectatur. e brusco fiunt et mensae nigrescentes. Reperitur et in alno tuber, tanto deterius quantum 69 ab acere alnus ipsa distat. Aceris mares prius florent. etiamnunc in siccis natae praeferuntur aquaticis, sicut et fraxini. Est trans Alpes arbor simillima aceri albo materie quae vocatur staphylodendron. fert siliquas et in iis nucleos sapore nucis abellanae.

(28.) In primis vero materies honorata buxo est raro 70 crispanti nec nisi radice, de cetero le*ui*, cui*us* materia es*t* lenti*ti*e qu*a*dam et duritie ac pallore commendabilis, in ipsa vero arbore topiario opere. tria eius genera: Gallicum, quod in metas emittitur amplitudinemque proceriorem. oleastrum in omni usu damnatum gravem praefert odorem. tertium genus nostras vocant e silvestri, ut credo, mitigatum satu, diffusius et densitate parietum, virens semper ac tonsile. Buxus Pyre- 71 naeis ac Cytoriis montibus plurima et Berecyntio tractu, crassissima in Corsica, flore non spernendo, quae causa amaritudinis mellis. semen cunctis animantibus invisum. nec in Olympo Macedoniae gracilior, sed brevis. amat frigida, aprica. ligni quoque duritia quae ferro, nec flamma, nec carbone utili.

17. (29.) Inter has atque frugiferas materie vitiumque 72

4. glinon] *v. ex Theophr. h. pl. 3, 11, 2.* alinono, D^1G. alinon, *r.* 6. ligni, *C.* ac] *ego.* de, *C.* 12. silicios] E^2. siblicios, E^1. solicios, *r.* 14. alni, D^1G. tuber] D^2. tuber et, *E.* tubere, *r.* 21. levi cuius] *Urlichs vind. 264.* lenis quies (qui est, *E*) *C.* 21. 22. materia est lentitie] *Urlichs l. l.* materiae (materia, *E.*) silentiae (silentio, D^2. silenti, *E*) *C.* 22. quadam et] *Urlichs. l. l.* et quadam, *E.* quodam et, *r.* 24. amplitudine procerior est, *E.* 26. nostras] *ego.* nostrates, *E.* nostratis, *r.* e silvestri] silvestre, *E.* 29. corsicam florem, *C.* 30. mellis. semen] semen mellis, *C.* 32. ligni] *d.* in igni, *r.* duritia quae] *D.* duritiaque, *G.* duritiam, *E.* ferri, *E.* 33. utilis, *E.*

amicitia accipitur ulmus. Graeci duo genera eius novere:
montuosam quae sit amplior, campestrem quae fruticosa.
Italia Atinias vocat excelsissimas et ex is siccanas praefert
quae non sint riguae, alterum genus Gallicas, tertium nostrates,
densiore folio et ab eodem pediculo numerosiore, quartum
silvestre. Atiniae non ferunt samaram — ita vocatur ulmi
semen —, omnesque radicum plantis proveniunt, reliquae
semine.

73 18. (30.) Nunc celeberrimis arborum dictis quaedam in
universum de cunctis indicanda sunt. Montes amant cedrus,
larix, taeda et ceterae e quibus resina gignitur, item aquifo-
lia, buxus, ilex, iuniperus, terebinthus, populus, ornus, car-
pinus. est in Appennino et frutex qui vocatur cotinus, ad
74 linamenta modo conchylii colore insignis. montes et valles
diligit abies, robur, castaneae, tilia, ilex, cornus. aquosis mon-
tibus gaudent acer, fraxinus, sorbus, tilia, cerasus. non temere
in montibus visae sunt prunus, punicae, oleastri, iuglans, morus,
sabuci. descendunt et in plana cornus, corylus, quercus,
ornus, acer, fraxinus, fagus, carpinus. subeunt et in mon-
tuosa ulmus, malus, pirus, laurus, myrtus, sanguinei fruticis
ilex tinguendisque vestibus nascentis genistae. gaudet frigidis
75 sorbus, sed magis etiam betulla. Gallica haec arbor mirabili
candore atque tenuitate, terribilis magistratuum virgis, eadem
circulis flexilis, item corbium costis. bitumen ex ea Galli ex-
coquunt. In eosdem situs comitatur et spina, nuptiarum faci-
bus auspicatissima, quoniam inde fecerint pastores qui ra-
puerunt Sabinas, ut auctor est Masurius. nunc facibus car-
pinus, corylus familiarissimae.

76 (31.) Aquas *odere* cupressi, iuglandes, castaneae, labur-
num. Alpina et haec arbor, nec vulgo nota, dura ac candida
materie, cuius florem cubitalem longitudine apes non adtin-
gunt. odit et quae appellatur Iovis barba, in opere topiario
77 tonsilis et in rotunditatem spissa, argenteo folio. non nisi
in aquosis proveniunt salices, alni, populi, siler, ligustra tes-
seris utilissima, item vaccinia Italiae in aucupiis sata, Galliae
vero etiam purpurae tinguendae causa ad servitiorum vestes.
Quaecumque communia sunt montibus planisque maiora fiunt

3. vocat] *d*(?). vocant, *r*. 6. ratiniae, *C*. samaram] *d*. samarim, *D*. samariam, *E*. samaritim, *G*. 13. est] est et, *C*. et] *om*. *E*. 14. linamenta] *Hard*. lignamenta, *C*. 16. sorbus] *d*. sorvus, D^2. ornus, *E*. orvus, *r*. 17. morus] D^2. moris, *r*. 24. costis] D^2. cortis, *r*. galli] D^2. galliae, *r*. 25. comitantur, *C*. 29. odere] udore, *C*.

aspectu pulchrioraque in campestribus, meliora autem fructu *et* materie crispioraque in montibus exceptis malis pirisque.

19. (32.) Praeterea arborum aliis decidunt folia, aliae 78
sempiterna coma virent, quam differentiam antecedat necesse est prior. sunt enim arborum quaedam omnino silvestres, quaedam urbaniores, quoniam his placet nominibus distinguere. hae mites, quae fructu aut aliqua dote umbrarumque officio humanius iuvant, non improbe dicantur urbanae.

20. (33.) Harum generi non decidunt: oleae, lauro, pal- 79
mae, myrto, cupressis, pinis, hederae, rhododendro et, quamvis herba dicatur, sabinae. rhododendron, ut nomine apparet, a Graecis venit. alii nerium vocarunt, alii rhododaphnen, sempiternum fronde, rosae similitudine, caulibus fruticosum. iumentis caprisque et ovibus venenum est, idem homini contra serpentium venena remedio.

21. Silvestrium generis folia non decidunt abieti, larici, 80
pinastro, iunipero, cedro, terebintho, buxo, ilici, aquifolio, suberi, taxo, tamarici. inter utraque genera sunt andrac*h*le in Graecia et ubique unedo. reliqua enim folia decidunt is, praeterquam in cacuminibus. non decidunt autem et in fruticum genere rubo, calamo. In Thurino agro, ubi Sybaris fuit, 81
ex ipsa urbe prospiciebatur quercus una numquam folia demittens nec ante mediam aestatem germinans. idque mirum est Graecis auctoribus proditum apud nos postea sileri. nam locorum tanta vis est ut circa Memphim Aegypti et in Elephantine Thebaidis nulli arborum decidant, ne vitibus quidem.

22. (34.) Ceterae omnes extra praedictas, etenim enu- 82
merare longum est, folia deperdunt, observatumque non arescere nisi tenuia et lata et mollia, quae vero non decidant callo crassa et angusta esse. falsa definitio est non decidere his quarum pinguior sucus sit. quis enim potest in ilice intellegere? Decidere Timaeus mathematicus sole scorpionem transeunte sideris vi et quodam veneno aeris putat. cur ego non eadem causa adversum omnes polleat, iure miremur. Cadunt plurimis autumno, quaedam tardius atque in hiemes 83
prorogant moras, neque interest maturius germinasse, utpote cum quaedam primae germinent et inter novissimas nudentur, ut amygdalae, fraxini, sabuci, morus autem novissima germinet,

---

1. autem fructu] *D*[2]. *om. rv. Cf. Theophr. h. pl. 3, 3, 2.* 2. et] *ego. om. Cv.* 18. andrachle] *Salm.* andracile, *C.* 21. rubo] *ego.* cudam (cuidam, *E.*) rubo, *C.* calami, *E.* calam, *G.* 26. nullae, *E.* arborum] *d.* arbores, *r.* 35. tardius] tardius amittunt, *d.*] 37. germinent] *d.* germinant, *r.* 38. aut, *G.* haud, *E.* germinat, *Ev.*

84 cum primis folia demitt*a*t. Magna et in hoc vis soli. prius
decidunt in siccis macrisque, et vetustae prius arbori, multis
etiam antequam maturescat fructus, ut serotinae fico et hiber-
nae piro et malo, granatumque est pomum tantum aspici in
matre. Neque his autem quae semper retinent comas eadem
folia durant subnascentibus aliis. tum arescunt vetera, quod
evenit circa solstitia maxime.

85 (35.) Foliorum unitas in suo cuique genere permanet,
15, 25 praeterquam populo, hederae, crotoni, quam et cici diximus
vocari. 23. Populi tria genera: alba ac nigra et quae Libyca
appellatur minima folio ac nigerrima fungisque enascentibus
86 laudatissima. alba folio bicolor, superne candicans inferiore
parte viridi. huic nigraeque et crotoni in iuventa circinatae
rotunditatis sunt, vetustiora in angulos exeunt. e contrario
hederae angulosa rotundantur. populorum foliis grandissima
lanugo evolat candida et radiata, folio numerosiore candidae
fiunt villae. Folia granatis et amygdalis rubentia.

87 (36.) Mirum in primis id quod ulmo tiliaeque et oleae et
populo albae et salici evenit. circumaguntur enim folia earum
post solstitium, nec alio argumento certius intellegitur sidus
88 confectum. 24. Est et publica omnium foliorum in ipsis diffe-
rentia. namque pars inferior a terra herbido viret colore, ab
eadem leviora nervos callumque et articulos in superiore ha-
bent parte, incisuras vero subter, ut manus humana. Oleae
superne candidiora et minus levia, item hederae. sed omnium
folia cotidie ad solem oscitant, inferiores partes tepefieri vo-
lentia. superior pars omnium lanuginem quantulamcumque
habet, quae in aliis gentium lana est.

89 (37.) In oriente funes validos e foliis palmae fieri dictum
13, 30 est, eosque in umore utiliores esse. et apud nos ver*o* pal-
mis a messe decerpuntur. ex his meliora quae sese non divi-
serint. siccantur sub tecto quaternis diebus, mox in sole
expanduntur et noctibus relicta, donec candore inarescant,
postea in opera finduntur.

---

1. demittat] *ego*. dimittit, *Ev*. demittet, *r*. 2. vetustae] *d*. vetustate, *r*. 3. ut] D^2d. in, *r*. 3. 4. hibernae] D^2. hiberna, *E*. hiberno, *r*. 4. mala, *DG*. *dist. ego*. granatum quod, *E*. aspicit, *E*. 5. matrem, *E*. 6. durant] durant sed, *d*. 11. appellantur, *C*. 13. crotoni] *cod. Tolet.* cotoni, *d*. crotam, *G*. cotam, *D*. cota, *E*. 16. radiata] D^2. radita, *r*. 16. 17. candidae fiunt] *Ianus*. candida et ut, *C*. 26. 27. volentia] *d*. violentia, *r*. 30. vero] *ego*. fere, *d*(?)*v*. vere, *r*. 31. decerpuntur] *d*(?). decerpantur, *r*. ex his] D^2. iis, D^1. eis, *r*. sese] D^2. esse, *r*. 31. 32. diviserint] *d*. diviserit, *G*. deviserit, *D*. divisis erit, *E*.

(38.) Latissima fico, viti, platano, angusta myrto, punico, 90
oleae, capillata pino, cedro, aculeata aquifolio et ilicum generi, — nam iuniperis spina pro folio est, — carnosa cupresso, tamarici, crassissima alno, longa harundini, salici, palmae et duplicia, circinata piro, mucronata malo, angulosa hederae, divisa platano, insecta pectinum modo piceae, abieti, sinuosa toto ambitu robori, spinosa cute rubo. mordacia sunt quibus- 91
dam, ut urticis, pungentia pino, piceae, abieti, larici, cedro, aquifoliis, pediculo brevi oleae, ilici, longo vitibus, tremulo populis, et iisdem solis inter se crepitantia. iam et in pomo ipso mali quodam in genere parva mediis emicant folia, interim et gemina, praeterea aliis circa ramos, aliis et in cacumine ramorum, robori et in caudice ipso. iam dens*a* ac rara 92
semperque lata rariora. disposita myrto, concava buxo, inordinata pomis, plura eodem pediculo exeuntia malis pirisque, ramulosa ulmo et cytiso. quibus adicit Cato decidua ea populea quernaque, animalibus iubens dari non perarida, bubus quidem et ficulnea *i*lignaque et hederacea. dantur et ex harundine ac lauru. decidunt sorbo universa, ceteris paulatim. Et de foliis hactenus.

25. (39.) Ordo autem naturae annuus ita se habet: pri- 93
mus est conceptus flare incipiente vento favonio, ex a. d. fere VI idus Febr. hoc maritantur vivescentia e terra, quippe cum etiam equae in Hispania, ut diximus. hic est genitalis 8, 166
spiritus mundi a fovendo dictus, ut quidam existimavere. flat ab occasu aequinoctiali ver inchoans. catlitionem rustici vocant, 94
gestiente natura semina accipere, eaque animam ferente omnibus satis concipiunt variis diebus et pro sua quaeque natura. alia protinus, ut animalia, tardius aliqua et diutius gravida partuus gerunt, quod germinatio ideo vocatur. pariunt vero, cum florent, flosque ille ruptis constat utriculis, *s*ed dubitatio in pomo est. hoc et germinatio la*bor ar*borum.

(40.) Flos est pleni veris indicium et anni renascentis, 95
flos gaudium arborum. tunc se novas aliasque quam sunt ostendunt, tunc variis colorum picturis in certamen usque luxuriant. sed hoc negatum plerisque. non enim omnes flo-

---

2. ilicum] *d*(?). licum, *r*. 7. toto] *d*(?). tota, *r*. 9. oleae ilici] D^2. olea (oleae, *Ed*) et lici (ilici, *d*)*r*. 13. denso, *C*. 16. ea] a, *E*. 16. 17. populea] *codd. Gel.* populo a, *C*. 18. lignaque, *C*. 26. aequinoctiali] D^2. noctiali, *r*. 27. *sqq. dist. ego.* 31. ruptis] D^2. prumptis, *E*. prumtis, *r*. 31. 32. sed dubitatio] *Urlichs vind. 267.* eddubitatio, *E*. edubitatio, D^1G. educatio, D^2. 32. labor arborum] *Sillig coni.* laborum, *C*. 36. non enim] D^2. nomen in, *r*.

rent, et sunt tristes quaedam quaeque non sentiant gaudia
annorum. nam neque ilex, picea, larix, pinus ullo flore ex-
hilarantur natalesve pomorum annuos versicolori nuntio pro-
mittunt, nec fici atque caprifici. protinus enim fructum pro
flore gignunt. in ficis mirabiles sunt et abortuus qui num-
96 quam maturescunt. Nec iuniperi florent. quidam earum duo
genera tradunt: alteram florere nec ferre, quae vero non
floreat ferre protinus bacis nascentibus quae biennio haereant.
sed id falsum, omnibusque his dura facies semper. sic et ho-
minum multis fortuna sine flore est.

97 (41.) Omnes autem germinant, etiam quae non florent.
magna et locorum differentia, quippe cum ex eodem genere
quae sunt in palustribus priora germinent, mox campestria,
novissima in silvis, per se autem tardius piri silvestres quam
ceterae. primo favonio cornus, proxime laurus pauloque ante
aequinoctium tilia, acer, inter primas vero populus, ulmus,
98 salix, alnus, nuces. festinat et platanus. cetera vere coe-
pturo, aquifolium, terebinthus, paliurus, castanea, glandes,
serotino autem germine malus, tardissimo suber. Quibusdam
geminatur germinatio, nimia soli ubertate aut invitante caeli
voluptate, quod magis in herbis segetum evenit. in arbori-
99 bus tamen nimia germinatio elactescit. Sunt aliae naturales
quibusdam praeterque vernam, quae suis constant sideribus
18, 201 quorum ratio aptius reddetur tertio ab hoc volumine, hiberna
sqq. aquilae exortu, aestiva canis ortu, tertia arcturi. has duas
quidam omnibus arboribus communes putant, sentiri autem
maxime in fico, vite, punicis, causam adferentes, quoniam in
Thessalia Macedoniaque plurima tum ficus exeat. maxime ta-
100 men in Aegypto apparet haec ratio. Et reliquae quidem ar-
bores, ut primum coepere, continuant germinationem, robur et
abies et larix intermittunt tripertito ac terna germina edunt.
ideo et ter squamas corticum spargunt, quod omnibus arbori-
bus in germinatione evenit, quoniam praegnatium rumpitur
cortex. est autem prima earum incipiente vere circiter XV
diebus. iterum germinant transeunte geminos sole. sic fit
ut prima cacumina inpelli secu*nd*is appareat, geniculato in-

---

1. quaedam] *d. om. r.* 4. 5. pro flore] D^2. flores, *r.* 15. ceterae] *Urlichs. vind. 268.* cetera, *Cv.* 19. serotino] *d.* serotinae, *r.* 20. germinatur, *G.* nimia] *D.* minima, *r.* soli] D^2. sol, *r.* invitante] *ego.* invitantis, D^2Ev. invitantes, *r.* 22. elactescit] D^2. *Cf. l. 17, 15.* elacescit, *r.* 23. quibusdam] *d.* quidam, *E.* quiddam, *r.* praeterque] D^2. paterque, *r.* vernam] *E.* vernas, *r.* 32. ter] *d.* inter, *r.* 36. secundis] *Urlichs. vind. 269.* secutis, *Cv.*

cremento. tertia est earundem a solisstitio brevissima, nec 101
diutius septenis diebus, clareque et tunc cernitur excrescentium
cacuminum articulatio. Vitis sola bis parturit, primum cum
emittit uvam, iterum cum digerit. eorum quae non florent
partus tantum est et maturitas. Quaedam statim in germina- 102
tione florent properantque in eo, sed tarde maturescunt, ut
vitis. serotina quaedam germina*nt* florent maturantque celeriter,
sicuti morus quae novissima urbanarum germinat nec nisi
exacto frigore, ob id dicta sapientissima arborum. sed cum
coepit, in tantum universa germinatio erumpit ut una nocte
peragatur etiam cum strepitu.

(42.) Ex his quae hieme aquila exoriente, ut diximus, 103
concipiunt floret prima omnium amygdala mense Ianuario, 99
Martio vero pomum maturat. ab ea proximae florent Arme-
niaca, dein tuberes. set praecoces illae peregrinae ac coa-
ctae. ordine autem naturae silvestrium primae sabucus, cui
medulla plurima, et cui nulla, cornus mascula, urbanarum
malus parvoque post, ut simul possit videri, pirus et cerasus
et prunus. sequitur laurus, illam cupressus, dein punica, 104
fici. et vites et oleae florentibus iam his germinant, conci-
piunt vergiliarum exortu. hoc sidus illarum est. floret autem
solstitio vitis et quae paulo serius incipit olea. deflorescunt
omnia septenis diebus non celerius, quaedam tardius, sed
nulla pluribus bis septenis, omnia et intra VIII id. Iul. ete-
siarum praecursu.

26. (43.) Nec statim fructus sequitur in aliquibus. cor- 105
nus enim circa solstitia reddit primo candidum, postea san-
guineum. ex eo genere femina post autumnum fert bacas
acerbas et ingustabiles cunctis animantibus, ligno quoque
fungosa et inutilis, cum mas e fortissimis durissimisque sit.
tanta differentia ab eodem genere fit sexu. Et terebinthus 106
messibus reddit semen et acer et fraxinus, nuces et mala et
pira praeterquam hiberna aut praecocia autumno, glandiferae
serius etiamnum, vergiliarum occasu, aesculus tantum autumno,
incipiente autem hieme quaedam genera mali pirique et suber.
abies floret croci colore circa solisstitium, semen reddit post

1. a] *cod. Tol.* ad, *C.* 3. bis] D^2. ab his, D^1. bhis, *r.* primum cum] *Dalec.* cum primum, *C.* 6. tarde] *om.* D^1G. ut] D^2. *om. r.* 7. germinant] *ego.* geminatu, *G.* germinatu, *r.* 11. peragatur] D^2. peragere[illegible], *E.* perager, *r.* sterritu, D^1G. 15. dein] dent in, *C. dist. ego.* ac] *E.* hac, *r.* 17. urbanorum, D^1EG. 30. fungosa] *d.* fumigoso, *E.* fumgosa, *r.* inutili, *EG.* cum] D^2. sum, *r.* durissimisque] D^2. quae, D^1. que, *r.* 31. sexu. Et] D^2. sceu et, *E.* seu. Et, *r.* 36. floret] D^2. flores, *r.*

vergiliarum occasum. pinus autem et picea praeveniunt germinatione XV fere diebus, semen vero post vergilias et ipsae reddunt.

107 (44.) Citreae et iuniperus et ilex anniferae habentur, novusque fructus in his cum annotino pendet. in maxima tamen admiratione pinus est. habet fructum maturescentem, habet proximo anno ad maturitatem venturum ac deinde tertio. nec ulla arborum avidius se promittit. quo mense ex ea nux decerpitur eodem maturescit alia. sic dispensatur ut nullo non mense maturescant. quae se in arbore ipsa divisere azaniae vocantur, laeduntque ceteras nisi detrahantur.

108 (45.) Fructum arborum solae nullum ferunt, hoc est ne semen quidem, tamar*ix* scopis tantum nascens, populus, alnus, ulmus Atinia, alaternus, cui folia inter ilicem et olivam. infelices autem existimantur damnataeque religione quae neque seruntur umquam neque fructum ferunt. Cremutius auctor est numquam virere arborem ex qua Phyllis se suspenderit. Quae gummim gignunt post germinationem aperiunt*ur*, gummis non nisi fructu detracto spissatur.

109 (46.) Novellae arbores carent fructu quamdiu crescunt. perdunt facillime ante maturitatem palma, ficus, amygdala, malus, pirus, item punica, quae etiam roribus nimiis et pruinis florem amittit. qua de causa inflectunt ramos eius, ne subrecti umorem infestum excipiant atque contineant. pirus et amygdala, etiam si non pluat, sed fiat austrinum caelum aut nubilum, amittunt florem et primos fructus, si, cum de-
110 floruere, tales dies fuerint. ocissime autem salix amittit semen, antequam omnino maturitatem sentiat, ob id dicta Homero frugiperdia. secuta aetas scelere suo interpretata est hanc sententiam, quando semen salicis mulieri sterilitatis medicamentum esse constat. sed in hoc quoque providens natura facile nascenti et depacto surculo incuriosius semen dedit. una tamen proditur ad maturitatem perferre solita in Creta insula ipso descensu Iovis speluncae torv*u*m ligneumque magnitudine ciceris.

111 (47.) Fiunt vero quaedam loci vitio infructuosa, sicut in

---

2. vere] *d.* vero, *r.* 8. quo mense] *d.* quod mense, D^2. qm̄ se, D^1. quo se, *G.* quo si, *E.* 10. nulla, *EG.* maturescant] *d.* maturescunt, *r.* 14. tamaris, D^2. tamari, *r.* nascens] nascens Nec semen tantum, D^2. 16. quae] *d.* *om.* *r.* 19. aperiunt, *C.* 30. frugiperdia] D^2. frugifer die, *r.* 35. descensu] *d.* descenso, *r.* torvum] torum, *E.* dorum, *r.*

Paro silva Cende quae nihil fert. Persicae arbores in Rhodo florent tantum. Fit haec differentia et sexu, ut in iis quae mares non ferunt. aliqui hoc permutant et mares esse quae ferant tradunt. facit et densitas sterilitatem.

(48.) Gignentium autem quaedam et lateribus ramorum 112
et cacuminibus ferunt, ut pirus, punica, ficus, myrtus. cetero eadem natura quae frugibus. namque et in eis spica in cacumine nascitur, legumina in lateribus. palma sola, ut dictum 13,30
est, in spathis habet fructum, racemis propendentem.

(49.) Reliquis sub folio pomum, ut protegatur, excepta 113
fico, cui folium maximum umbrosissimumque, et ideo supra id pomum. eidem uni serius folium nascitur quam pomum. insigne proditur in quodam genere Ciliciae, Cypri, Helladis, ficos sub folio, grossos vero post folium nasci. Ficus et praecoces habet quas Athenis prodromos vocant, in Laconico genere maxime. sunt et biferae in isdem.

27. (50.) In Coo insula caprifici triferae sunt. primo fetu 114
sequens evocatur, sequenti tertius. hoc fici caprificantur. et caprifici autem ab adversis foliis nascuntur. Biferae et in malis ac piris quaedam, sicut et praecoces. malus silvestris bifera. sequens eius fructus post arcturum, in apricis maxime. Vites quidem et triferae sunt, quas ob id insanas vocant, 115
quoniam in his alia maturescunt, alia turgescunt, alia florent. M. Varro auctor est vitem fuisse *Z*myrnae apud Matr*oo*n triferam et malum in agro Consentino. hoc autem evenit perpetuo in Venesi Africae agro, de quo plura alias. ea est soli 18,188
fertilitas. Trifera est et cupressus. namque bacae eius colliguntur mense Ianuario et Maio et Septembri, ternasque earum gerit magnitudinis. Est vero et in ipsis arboribus etiam 116
onustis peculiaris differentia. summa sui parte fertiliores arbutus, quercus, inferiore iuglandis, fici mariscae. omnis quo magis senescunt hoc maturius ferunt, et in apricis locis nec pingui terra. silvestriora omnia tardiora. quaedam ex his

---

1. cendae, *E.* caedua, *codd. Barb. v.* 2. et] *D*². *om. E*(?) e, *r.* exu. *E.* ut] *D*². ic, *r.* 3. permutant et] *D*². permutantes, *E.* permutante. *r.* 6. ut] *D*². et, *r.* 7. natura] *D*². matura, *r.* 11. umbrissimumque, *D*²*EG.* 12. eidem uni] *D*². ei demum, *r.* 16. biferae] *d.* bifere. *D*². ibi fere, *r.* 17. Coo] *ego.* coho, *D*². caeco, *D*¹. oaeco, *G.* ceo, *E.* Cea, *v.* fetu] *d.* fetus, *r.* 21. fructus] *D*². fructum, *r.* 22. insanas] *d.* infrabsanas, *E*¹. infra sanas, *r.* 24. smyrnae, *E.* myrnae, *r.* Matroon] *ego.* matrean, *D*²*G.* matrem an, *r.* 25. consentino] *d.* consentina, *r.* 26. venesi] *C.* Tacapensi, *v. coll. l. 18, 188.* 29. generit, *D*¹*G.*

omnino nec maturescunt. item quae subarantur aut quae ab-
laqueantur celeriora neglectis. haec et fertiliora.
117 (51.) *Est* etiamnum aetatis differentia. amygdala enim
et pirus in senecta fertilissimae ut et glandiferae et quoddam
genus ficorum, ceterae in iuventa, tardiusque maturantes,
quod maxime notatur in vitibus. vetustioribus enim vinum
melius, novellis copiosius. celerrime vero senescit et in se-
necta deteriorem fructum gignit malus. namque et minora
poma proveniunt et vermiculis obnoxia. quin et in ipsa ar-
118 bore nascuntur. Ficus sola ex omnium arborum fetu matu-
ritatis causa medicatur, iam quidem ex portentis, quoniam
maiora sunt pretia praeposteris. Omnia autem celerius sene-
scunt praefecunda. quin et protinus moriuntur aliqua caelo
fecunditatem omnem eblandito, quod maxime vitibus evenit.
119 28. Contra morus tardissime senescit, fructu minime labo-
rans, tarde et ea quorum crispa materies, ut palma, acer, po-
pulus. 29. Et subarata ocius senescunt, silvestria autem tar-
dissime. atque in totum omnis cura fertilitatem adicit, fertili-
tas senectam. ideo et praeflorent *t*alia et praegerminant,
tota praecocia fiunt, quoniam omnis infirmitas caelo magis
oboedit.
120 (52.) Multae plura gignunt, ut diximus in glandiferis,
26 sqq. inter quas laurus uvas suas, maximeque sterilis quae non
gignit aliud. ob id a quibusdam mas existimatur. ferunt
et abellanae iulos conpactili callo, ad nihil utilis. 30. plu-
rima vero buxus, nam et semen suum et granum quod *c*ra-
taegum vocant, et a septentrione viscum, a meridie hyphear,
245 de quis plura mox paulo. interdumque pariter res quaternas
habent.
121 (53.) Arbores quaedam simplices, quibus a radice cau-
dex unus et rami frequentes, ut olivae, fico, viti. quaedam
fruticosi generis, ut paliurus, myrtus, item nux abellana, quin
immo melior et copiosior fructu in plures dispersa ramos. hi
quibusdam omnino null*i*, ut in suo genere bux*o*, loto trans-
122 marinae. quaedam bifurcae atque etiam in quinas partes
diffusae, quaedam dividuae nec ramosae, ut sabuci, quaedam

---

2. haec] *D*². bacae, *r*. 3. Est] A, *DG*, *om*. *E*. 5. cetera in, *d*. cetera eius, *r*. 9. in] *d*. *om*. *r*. 11. medicatur] *D*². meditatur, *r*. 16. ea] *D*². *om*. *E*. a, *r*. 19. talia] *Barb*. alia, *D*²*E*. ealia, *r*. 20. tota] *E*. totum, *r*. 21. oboedit] *D*². oboccidit, *r*. 23. quas] quae *D*. que, *r*. 26. buxus] *E*. buxeis, *D*². buxiis, *r*. 26. 27. grataegum, *C*. 33. hi] in, *E*. 34. nulli] *ego*. nullum, *C*. buxi, *C*.

individuae, ramosae, ut piceae. quibusdam ramorum ordo, sicut piceae, abieti, alias inconditus, ut robori, malo, piro. et abieti quidem subrecta divisura ramique in caelum tendentes, non in latera proni. mirum, cacuminibus eorum decisis 123
moritur, totis vero detruncatis durat. et si infra quam rami fuere praecidatur, quod superest vivit, si vero cacumen tantum auferatur, tota moritur. alia ab radice bracchiata, ut ulmus, alia in cacumine ramosa, ut pinus, faba Graeca, quam Romae a suavitate fructuus, silvestris quidem, sed cerasorum paene natura, loton appellant. praecipue domibus expetitur ramorum 124
petulantia brevi caudice latissima expatiantium umbra et in vicinas domos saepe transilientium. nulla opacitas brevior, nec auferunt solem hieme decidentibus foliis. nullis cortex iucundior aut oculos excipiens blandius, nullis rami longiores validioresque aut plures, ut dixisse totidem arbores liceat. cortice pelles tingunt, radice lanas. malis proprium genus. ferarum enim rostra reddunt adhaerentibus uni maximo minoribus.

(54.) Ramorum aliqui caeci, qui non germinant, quod 125
natura fit, si non evaluere, aut poena, cum deputatos cicatrix hebetavit. quae dividuis in ramo natura est haec viti in oculo, harundini in geniculo. omnium terrae proxima crassiora. in longitudinem excrescunt abies, larix, palma, cupressus, ulmus et si qua unistirpia. ramosarum cerasus etiam in XL cubitorum trabes aequali per totam duum cubitorum crassitudine reperitur. quaedam statim in ramos sparguntur, ut mali.

31. (55.) Cortex aliis tenuis, ut lauro, tiliae, aliis cras- 126
sus, ut robori, aliis levis, ut malo, fico, idem scaber robori, palmae, omnibus in senecta rugosior. quibusdam rumpitur sponte, ut viti, quibusdam etiam cadit, ut malo, unedoni, carnosus suberi, populo, membranaceus viti, harundini, libris similis ceraso, multiplex tunicis vitibus, tiliae, abieti, quibusdam simplex, ut fico, harundini.

(56.) Magna et radicum differentia: copiosae fico, ro- 127
bori, platano, breves et angustae malo, singulares abieti, larici. singulis enim innituntur, quamquam minutis in latera dispersis. crassiores lauro et inaequales, item oleae, cui et

2. piceae] *D*². piseae, *r*. aliis, *G*. 9. a] ac, *DG*. 12. nulli, *E*. 14. rami] *d*. ramis, *r*. 15. arbores] *d*. arbore, *r*. 21. ramo] *d*. roma, *r*. 24. ulmus] *d*. ulmis, *r*. 32. viti] *Ianus*. ut viti, *C*. 33. vitibus] *Sillig. coni.* ut vitibus, *C*. 37. innituntur] *d*. innitentur, *r*.

ramosae. at robori carnosae. robora suas in profundum agunt. si Vergilio quidem credimus, aesculus quantum cor-
128 pore eminet tantum radice descendit. oleae malisque et cupressis, per summa caespitum, aliis recto meatu, ut lauro, oleae, aliis flexuoso, ut fico. minutis haec capillamentis hirsuta et abies multaeque silvestrium e quibus montani praetenuia fila decerpentes spectabilis lagoenas et alia vasa nectunt. Qui-
129 dam non altius descendere radices quam solis calor tepefaciat idque natura loci tenuioris crassive dixere, quod falsum arbitror. apud auctores certe invenitur, abietis planta cum transferretur, octo cubitorum in altitudine nec totam refossam, sed abruptam. maxima spatio atque plenitudine citri est, ab
130 ea platani, roboris et glandiferarum. Quarundam radix vivacior superficie, ut laurus. itaque cum trunco inaruit, recisa etiam laetius fruticat. Quidam brevitate radicum celerius senescere arbores putant, quod coarguunt fici, quarum radices longissimae et senectus ocissima. Falsum arbitror et quod aliqui prodidere, radices arborum vetustate minui. visa enim est annosa quercus eversa tempestatis vi iugerum soli amplexa.

131 (57.) Prostratas restitui plerumque et quadam terrae cicatrice vivescere volgare est. familiarissimum hoc platanis, quae plurimum ventorum concipiunt propter densitatem ramorum, quibus amputatis levato onere in suo scrobe reponuntur. factumque iam est hoc et in iuglandibus oleisque ac
132 multis aliis. 32. Est in exemplis et sine tempestate ullave causa alia quam prodigi cecidisse multas ac sua sponte resurrexisse. factum hoc populi Romani Quiritibus ostentum Cimbricis bellis Nuceriae in luco Iunonis ulmo, postquam etiam cacumen amputatum erat, quoniam in aram ipsam procumbebat, restituta sponte ita ut protinus floreret, a quo deinde tempore maiestas p. R. resurrexit quae ante vastata cladibus
133 fuerat. memoratur hoc idem factum et in Philippis salice procidua atque detruncata, et Stagiris in museo populo alba, omnia fausti ominis. sed maxime mirum, Antandri platanus etiam circumdolatis lateribus restibilis sponte facta vitaeque reddita longitudine XV cubitorum, crassitudine quattuor ulnarum.

134 (58.) Arbores quas naturae debeamus tribus modis na-

9. tenuioris] *D*². tenuiores, *r*. crassive] *D*². gravissime, *E*. gravis sive, *r*. 12. citri] *ego*. et citri, *Cv*. 14. lauri, *E*. 18. aliqui] *D*². aliqui ut, *r*. minui. visa] *D*²*G*. mindivisa, *E*. //'// visa, *D*¹. 30. amputatum] *d*. amputamentatum *r*. 32. p. r.] *D*². py, *r*.

scuntur, sponte aut semine aut ab radice. cura numerosior extitit, de qua suo dicemus volumine. nunc enim totus sermo 17, 58
de natura est multis modis mirisque memorabili. namque non omnia in omnibus locis nasci docuimus, nec tralata vivere. 12, 51
hoc alias fastidio, alias contumacia, saepius inbecillitate eorum quae transferantur evenit, alias caelo invidente, alias solo repugnante.

(59.) Fastidit balsamum alibi nasci, nata *A*ssyria malus 135
alibi ferre, nec non et palma ubique nasci aut nata parere vel, cum promisit etiam ostenditque, educare, tamquam invita pepererit. non habet vires frutex cinnami in Syriae vicina perveniendi. non ferunt amomi nardique deliciae, ne in Arabia*m* quidem, ex India et nave peregrina*ri*. temptavit enim Seleucus rex. Illud maxime mirum, ipsas plerumque arbores 136
exorari ut vivant atque tramigrent, aliquando et a solo impetrari ut alienas alat advenasque nutriat, caelum nullo modo flecti. vivit in Italia piperis arbor, casiae vero etiam in septentrionali plaga, vixit in Lydia turis, sed unde sorbentes sucum omnem ex his solis coquentesve lacrimam? illud 137
proxime mirum, mutari naturam in isdem locis atque pro indiviso valere. cedrum aestuosis partibus dederat, et in Lyciis Phrygiisque montibus nascitur. frigus inimicum lauro fecerat, sed in Olympo copiosior nulla est. circa Bosporum Cimmerium in Panticapaeo urbe omni modo laboravit Mithridates rex et ceteri incolae sacrorum certe causa laurum myrtumque habere non contigit, cum teporis arbores abundent ibi, punicae ficique, iam mali et piri laudatissimae. frigidas eodem 138
tractu non genuit arbores, pinum, abietem, piceam. et quid attinet in Pontum abire? iuxta Romam ipsam castaneae cerasique aegre proveniunt, persica in Tusculano, iam nuces Graecae cum taedio inseruntur Tarracina silvis scatente earum.

33. (60.) Cupressus advena et difficillime nascentium 139
fuit, ut de qua verbosius saepiusque quam de omnibus aliis prodiderit Cato, satu morosa, fructu supervacua, bacis torva, folio amara, odore violenta ac ne umbra quidem gratiosa, ma-

---

5. hoc alias] *cod. Tol.* haec alias, *d.* hoc aliaque, *r.* 6. caelo—alias] *E. om. r.* 8. nata Assyria] *Hard.* natura nisi in syria, *E.* Natura syria, *r.* 12. 13. Arabiam] *Ianus.* arabia, *C.* 13. peregrinavit, *E.* perigrinavit, *r.* 18. scorbentes, D^1EG. 19. iis, D^1G. 20. 21. pro indiviso] inproviso, *E.* 26. temporis, *C.* 30. iam] *ego.* nam, *E.* non, *r.* 35. satu morosa] *ego.* sato murosa, D^2. yato murosa (morosa, *E*) *r.*

terie rara, ut paene fruticosi generis, Diti sacra et ideo fune-
140 bri signo ad domos posita. femina sterilis. diu metae demum
aspectu non repudiata distinguendis tantum *v*in*ea*rum ordinibus,
nunc vero tonsilis facta in densitate parietum coercitaque gra-
cilitate perpetuo tenera trahitur etiam in picturas operis
to*p*iarii, venatus classesve et imagines rerum tenui folio brevi-
141 que et virente semper vestiens. Duo genera earum: meta in
fastigium convoluta, quae et femina appellatur. mas spargit
extra se ramos deputaturque et accipit vitem. utraque autem
immittitur in perticas asseresve amputatione ramorum, qui XIII
anno denariis singulis venierunt, quaestuosissima in satus ra-
tione silva, vulgoque dotem filiae antiqui plantaria e*a* appella-
bant. Huic patria insula Creta, quamquam Cato Tarentinam
eam appellat, credo, quod primum eo venerit. et in Aenaria
142 succisa regerminat. sed in Creta quocumque in loco terram
moverit quispiam, *v*i naturali haec gignitur protinusque emicat,
illa vero etiam non appellato solo ac sponte maximeque in
Idaeis montibus et quos Albos vocant summisque in his, unde
numquam nives absunt, plurima, quod miremur, alibi non nisi
in tepore proveniens et n*iv*em magno opere fastidiens.
143 (61.) Nec terrae tantum natura circa h*a*s refert aut
perpetua caeli, verum et quaedam temporaria vis imbrium.
aquae plerumque semina adferunt, et certe fluunt genere ali-
quando etiam incognito, quod accidit Cyrenaicae regioni, cum
19, 41 primum ibi laserpicium natum est, *ut* in herbarum natura di-
cemus. nata est et silva urbi ei proxima imbre piceo cras-
soque.
144 34. (62.) Hedera iam dicitur in Asia nasci. circiter
urbis Romae annum CCCCXXXX negaverat Theophrastus,
nec *in* India nisi in monte Mero, quin et Harpalum omni
modo laborasse ut sereret eam in Medis frustra, Alexandrum
vero ob raritatem ita coronato exercitu victorem ex India redisse

---

1. fruticosi] *d.* fruticosis, *r.* 2. *dist. Urlichs vind. 275.* 3. vinearum] *Pint.* pinorum, *Cv.* 5. tenera] *E.* terra, *D*[2]. tera, *D*[1]. tere, *G.* pictura, *DG.* 6. topiarii] *Pint.* toriarii, *G.* toriari, *D.* toriarum, *E.* 11. venierunt] *D*[2]. venerunt, *r.* 12. filiae] *d.* filia, *r.* plantaria ea] *Sillig. coni.* plantariae, *C.* 13. quamquam] *codd. det.* quam, *C.* 14. aenaria] *D*[1]*G.* arenaria, *E.* ea, *D*[2]. 16. vi naturali] nisi naturalia, *C.* emigrat, *C.* 17. ac sponte] *E.* ae sponso, *r.* 20. nivem] *Urlichs vind. 276.* nutricem, *Cv.* 21. hos, *C.* 22. imbres, *DG.* 23. aquae] *d*(?). aliquae, *E.* alique, *r.* 25. ut] *om. C.* 28. 29. *Verba* circiter — CCCCXXX *C ante v.* Hedera *ponunt, transp. Urlichs vind. 277 correcto numero.* 30. in] *om. C.* 31. mediis, *D*[1]*EG.* 32. victore, *DG.*

exemplo Liberi patris, cuius dei et nunc adornat thyrsos ga-
leasque etiam ac scuta in Thraciae populis sollemnibus sacris,
inimica arbori*bu*s satisque omnibus, sepulchra, muros rumpens,
serpentium frigori gratissima, ut mirum sit ullum honorem
habitum ei. Duo genera prima ut reliquarum, mas atque 145
femina. maior traditur mas et corpore et folio, duriore etiam
ac pinguiore, set flore ad purpuram accedente. utriusque
autem similis est rosae silvestri, nisi quod caret odore. species
horum generum tres. est enim candida aut nigra hedera
tertiaque quae vocatur helix. Etiamnum hae species dividuntur 146
in alias, quoniam est aliqua fructu tantum candida, alia et
folio. fructum quoque candidum ferentium aliis densus acinus
et grandior, racemis in orbem circumactis, qui vocantur
corymbi, idem Silenici cum est minor acinus, sparsior racemus.
simili modo in nigra. alicui et semen nigrum, alii crocatum, 147
cuius coronis poetae utuntur, foliis minus nigris, quam quidam
Nysiam, alii Bacchicam vocant, maximis inter nigras corymbis.
quidam apud Graecos etiamnum duo genera huius faciunt a
colore acinorum, erythranum et chrysocarpum. Plurumas autem 148
habet differentias helix, quoniam folio maxime distat. parva
sunt et angulosa concinnioraque, cum reliquorum generum
simplicia sint. distat et longitudine internodiorum, praecipue
tamen sterilitate, quoniam fructum non gignit. quidam hoc
aetatis esse, non generis existimant, primoque helicem esse,
fieri hederam vetustate. horum error manifestus intellegitur, 149
quoniam helicis plura genera reperiuntur, sed tria maxime in-
signia: herbacea ac virens quae plurima est, altera candido
folio, tertia versicolori, quae Thracia vocatur. etiamnum her-
baceae tenuiora folia et in ordinem digesta densioraque. in
alio genere diversa omnia. Et in versicolori alia tenuioribus 150
foliis et similiter ordinatis densioribusque est, alteri generi
neglecta haec omnia. maiora quoque aut minora sunt folia
macularumque habitu distant, et in candidis alia sunt can-
didiora. adulescit in longitudinem maxime herbacea. arbores 151
autem necat candida omnemque sucum auferendo tanta cras-
situdine augetur ut ipsa arbor fiat. signa eius folia maxima
atque latissima, mammas erigentis quae sunt ceteris inflexae,

---

3. arboribus] *Sillig. coni.* arboris, *DG.* arbori, *E.* 5. ei] D^{2}. e///, D^{1}. ē, *G. om. E.* 7. pinguiore, set] D^{2}. pinguiore et, *E.* pinguiorem et, *r.* 10. quae] *om. DG.* haec, D^{1}*EG.* 14. item, *Ev.* 20. habent, *C.* 22. sunt, *DG.* 24. primoque] *d.* primo qui, *r.* 33. distat, *DG.* alia] *d.* alii, *r.* 35. necat] *d.* nec ad, *r.* 37. latissime, *G.* erigentis] *d.* erigentes, *r.*

racemi stantes ac subrecti. et quamquam omnium hederaru
generi radicosa bracchia, huic tamen maxime ramosa ac ro-
152 busta, ab ea nigrae. sed proprium albae quod inter media
folia emittit bracchia utrimque semper amplectens, hoc et in
muris, quamvis ambire non possit. itaque etiam pluribus locis
intercisa vivit tamen duratque, et totidem initia radicum habet
quot bracchia, quibus incolumis et solida arbores sugit ac
strangulat. est in fructu differentia albae nigraeque hederae,
quoniam ali*qu*is tanta amaritudo acini ut aves non attingant.
Est et rigens hedera quae sine adminiculo stat sola omnium
generum, ob id vocata or*th*ocissos, e diverso numquam nisi
humi repens chamaecissos.
153 35. (63.) Similis est hederae e Cilicia quidem primum
profecta sed in Graecia frequentior quam vocant smilacem,
densis geniculata caulibus, spinosis frutectosa ramis, folio
hederaceo, parvo, non anguloso, a pediculo emittente pam-
154 pinos, flore candido, olente lilium. fert racemos labruscae
modo, non hederae, colore rubro, conplexa acinis maioribus
nucleos ternos, minoribus singulos, nigros durosque, infausta
omnibus sacris et coronis, quoniam sit lugubris virgine eius
nominis propter amorem iuvenis Croci mutata in hunc fruti-
155 cem. id volgus ignorans plerumque festa sua polluit he-
deram existimando sicut in poetis aut Libero patre aut Sileno,
qui quis om*ni*no nescit quibus coronentur? E smilace fiunt
codicilli, propriumque materiae est ut admota auribus lenem
sonum reddat. hederae mira proditur natura ad experienda
vina, si vas fiat e ligno eius, vina transfluere ac remanere
aquam, si qua fuerit mixta.
156 36. (64.) Inter ea quae frigidis gaudent et aquaticos
frutices dixisse conveniat. Principatum in his tenebunt ha-
rundines belli pacisque experimentis necessariae atque etiam
deliciis gratae. tegulo earum domus suas septentrionales po-
puli operiunt, durantque aevis tecta talia. et in reliquo vero
157 orbe et camaras levissime suspendunt. *c*hart*i*sque serviunt

---

1. racemis, *C.* quamquam] *d.* quamque, *r.* 4. utrimque] *d* utrumque, *r.* 5. muris] D^{2}. mures, *r.* 9. aliquis] *Urlichs vind. 279.* aliis, *Cv.* 11. orthocissos] *Pontedera antiquit. p. 528.* oriocissos, D^{2}. cissos, *r.* 13. similes] *d.* simile, *r.* hederae e] hedereae, E^{1}. ederae, *G.* hederae, *r.* 14. profecta] *d.* profecto, *r.* graecia] *E.* traccia, *r.* 15. folia, $D^{1}EG$. 16. rediculo, $D^{1}G$. reticulo, *E.* 19. ternos] D^{2}. inter nos, D^{1}. unt nos, *G.* undenos, *E.* 24. qui] *Sillig. coni. om. C.* quis omnino] qui somno, *C.* 29. gaudent et] D^{2}. gaudentes, *r.* 33. talia] D^{2}. alta, *r.* 34. chartisque] trhacisque, *D.* thracisque, *r.*

calami, Aegypti maxime cognatione quadam papyri. proba-
tiores tamen *C*nidi et qui in Asia circa Anaeticum lacum na-
scuntur. nostratibus fungosior subest natura, cartilagine
bibula, quae cavo corpore intus, superne tenui inarescit
ligno, fissilis praeacuta semper acie. geniculata cetero gra- 158
cilitas nodisque distincta, leni fastigio tenuatur in cacumina,
crassiore paniculae coma, neque hac supervacua. aut enim
pro pluma strata cauponarum replet aut, ubi limosiore indu-
ruit callo sicut in Belgis, contusa et interiecta navium commis-
suris feruminat textus glutino tenacior rimisque explendis
fidelior pice.

(65.) Calamis orientis populi bella conficiunt, calamis 159
spicula addunt inrevocabili hamo noxia et mortem adcelerant
pinna addita calamis, fitque et ex ipso telum aliud fracto in
vulneribus. his armis solem ipsum obumbra*nt*. propter hoc
maxime serenos dies optant, odere ventos et imbres, qui
inter illos pacem esse cogunt. ac si quis Aethiopas, Aegy- 160
ptum, Arabas, Indos, Scythas, Bactros, Sarmatarum tot gentes
et orientis omniaque Parthorum regna diligentius conputet,
aequa ferme pars hominum in toto mundo calamis superata
degit. Praecipuus hic usus in Creta bellatores suos nobili- 161
tavit. sed in hoc quoque, ut ceteris in rebus, vicit Italia,
quando nullus sagittis aptior calamus quam in Rheno Bono-
niensi amne, cui plurima inest medulla pondusque volucre
et contra flatuus quoque pervicax libra. quippe non eadem
gratia Bel*g*icis. haec et Creticis commendatio, *om*nibus quam-
quam praeferuntur Indici quorum alia quibusdam videtur
natura, quando et hastarum vicem praebent additis cuspidi-
bus. Harundini quidem Indicae arborea amplitudo, quales 162
vulgo in templis videmus. differre maris ac feminas in his
quoque Indi tradunt. spissius mari corpus, feminae capa-
cius. navigiorumque etiam vicem praestant, si credimus,
singula internodia. circa Acesinen amnem maxime nascitur.
Harundo omnis ex una stirpe numerosa, atque etiam recisa 163
fecundius resurgit. radix natura vivax, geniculata et ipsa.
folia Indicis tantum brevia, omnibus vero a nodo orsa con-
plexu tenues per ambitum inducunt tunicas, atque a medio

---

2. gnidi, *C*. 8. pro] *d. om. r.* plurima, D^2. 10. primisque, D^1EG. 13. noxia et] D^2. noxiae, *r*. 15. obumbrat, *C*. 17. quis] *d.* quid, *r*. 21. usus] D^2. visus, *r*. 21. 22. nobilitavit] D^2. praecipitavit, *r*. 26. bellicis, *C*. commendatio, omnibus] *Sillig. coni.* commendatio, D^2. commendationibus, *r*. 29. arborum, D^2. 36. 37. conplexu] D^2. con (cum, *E*) conplexo, *r*.

internodio cum plurimum desinunt vestire procumbuntque.
latera harundini calamoque in rotunditate bina, super nodos
alterno semper inguine, ut alterum a dextera fiat, alterum
superiore geniculo ab laeva per vices. inde exeunt aliquando
rami qui sunt calami tenues.
164 (66.) Plura autem genera. alia spissior densiorque ge-
niculis, brevibus internodiis, alia rarior maioribus, tenuiorque
et ipsa. calamus vero alius totus concavus, quem vocant
syringian, utilissimus fistulis, quoniam nihil est ei cartilaginis
atque carnis. Orchomenio et nodi continuo foramine pervii,
165 quem auleticon vocant. hic tibiis utilior, fistulis ille. Est
alius crassiore ligno et tenui foramine. hunc totum fungosa
replet medulla. alius brevior, alius procerior, exilior cras-
siorque. fruticosissimus, qui vocatur donax, non nisi in
aquaticis natus, quoniam et haec differentia est multum prae-
166 lata harundine quae in siccis proveniat. Suum genus sagit-
161 tario calamo, ut diximus, sed Cretico longissimis internodiis,
obsequiumque quo libeat flecti calefacto. Differentias faciunt
et folia non *modo* multitudine, verum et colore. va*r*ia Laco-
nicis et ab ima parte densiora, quales in totum circa stagna
gigni putant dissimiles amnicis, longisque vestiri foliis spatiosius
167 a nodo scandente complexu. Est et obliqua harundo, non in
excelsitatem nascens, sed iuxta terram fruticis modo se spar-
gens, suavissima in teneritate animalibus. vocatur a quibus-
dam ele*t*ia. Est et in Italia adarca nomine palustris ex cor-
tice tantum sub ipsa coma nascens, utilissima dentibus,
168 quoniam vis eadem est quae sinapi. De Orchomenii lacus
harundinetis accuratius dici cogit admiratio antiqua. characian
vocabant crassiorem firmioremque, ploci*mo*n vero subtiliorem,
hanc in insulis fluvitantibus natam, illa*m* in ripis exspatiantis
169 lacus. tertia est harundo tibialis calami, quem auleticon di-
cebant. nono hic anno nascebatur. nam et lacus incrementa
hoc temporis spatio servabat, prodigiosus, si quando amplitu-
dinem biennio extendisset, quod notatum apud Chaeroniam in-

---

3. ut] *d. om. r.* a] *Sillig.* ad, *C.* 10. nodi] *D^2. om. r.* pervii] *ego.* perui//t, *D^1.* perui//s, *D^2.* peruit, *G.* perum, *E.* 13. repleet, *D^2.* repleeti, *D^1.* repleti, *r.* procerior] procerior et tenui foramine, *D^2.* 15. natis] *D^1EG.* 16. provenit, *d.* preveniat, *G.* praeveniat, *r.* 19. modo] *Ianus. om. Cv.* varia] *Pint.* valida, *C.* 24. temeritate, *D^1EG.* 25. iletia, *Urlichs vind. 281 ex Theophr. h. pl. 4, 11, 13.* elegia, *Cv.* 26. *V.* nascens *transp. Urlichs ib. 282. C. ante v.* adarca *ponunt.* utilissime, *DG.* 27. orcomeni flacus, *DG.* orchomenii flaccus, *E.* 29. plocimon] *Urlichs vind. 283.* plocian *Cv.* 30. illas, *C.*

fausto Atheniensium proelio. Est *prope* Lebadia** vocatur
influente Cephiso. cum igitur anno permansit inundatio, pro-
ficiunt in aucupatoriam quoque amplitudinem. vocabantur
zeugitae. contra bombyciae maturius reciproco graciles, femi-
narum latiore folio atque candidiore, modica lanugine aut
omnino nulla spadonum nomine insignis. Hinc erant arma- 170
menta ad inclutos cantus, non silendo et reliquo curae mira-
culo, ut venia sit argento iam potius cani. caedi solebant
tempestivae usque ad Antigeniden tibicinem, cum adhuc sim-
plici musica uterentur, sub arcturo. sic praeparatae aliquot
post annos utiles esse incipiebant, tunc quoque multa do- 171
mandae exercitatione et canere tibiae ipsae docendae, com-
primentibus se linguis, quod erat illis theatrorum moribus
utilius. postquam varietas accessit et cantus quoque luxuria,
caedi ante solstitia coeptae et fieri utiles in trimatu, apertiori-
bus earum lingulis ad flectendos sonos, quae inde sunt et
hodie. sed tum ex sua quamque tantum harundine congruere 172
persuasum erat, et eam quae radicem antecesserat laevae
tibiae convenire, quae cacumen dexterae, inmensum quantum
praelatis quas ipse Cephisus abluisset. nunc sacrificae Tu-
scorum e buxo, ludicrae vero e loto ossibusque asininis et
argento fiunt. Aucupatoria harundo a Panhormo laudatissima,
piscatoria Abaritana ex Africa.

(67.) Harundinis Italiae usus ad vineas maxime. Cato 173
seri eam iubet in umidis agris bipalio subacto prius solo,
oculis dispositis intervallo ternorum pedum, simul et corru-
dam, unde aspar*a*gi fiant — concordare amicitiam —, 37.
salicis vero circa, qua nulla aquaticarum utilior, licet populi
vitibus placeant et Caecuba educent, licet alni saepibus muniant
contraque erumpentium amnium impetus riparum muro in
tutela ruris excubent in aqua satae densius caesaeque innumero
herede prosint.

(68.) Salicis a*ute*m plura genera. namque et in pro- 174
ceritatem magnam emittunt iugis vinearum perticas parit*er*que

---

1. praelio, D^2. *om. r.* Est prope] *ego.* et saepe, *E.* Est aepe, *r.* lebaida, *E.* laebaida, *r.* *Lac. Ianus significavit.* 6. insignis] D^2. insigni//, D^1. insignibus, *r.* 7. inclytos, D^2. inclusos, *r.* 12. docendae] *d.* educendae, *r.* 13. linguis] D^2. liguris, *r.* 14. luxuria] luxuriantes, *E.* 15. antes, *DG.* solstitia] D^2. stultitia, *r.* 16. lingulis] *Bodaeus.* ligulis, *d.* ungulis, *r.* 20. 21. tuscorum] *d.* turquorum *E.* tusquorum, *r.* 27. aspargi, D^2. aspergit, *E.* aspargit, *r.* 28. salicis] *d.* silicis, *r.* 29. alny (alnis, *E*) saepibus, D^1EG. alnis epirus, D^2.
31. densius caesaeque] *Urlichs vind. 285.* caesaeque densius *Cv.*
33. autem] *Urlichs l. l.* statim, *Cv.* 34. pariterque] *ego.* pariuntque,

balteo corticis vincula, et aliae virgas sequacis ad vincturas le*n*titiae, alias praetenuis viminibus texendis spectabili subtilitate, rursus aliae firmiores corbibus ac plurimae agricolarum supellectili, candidiores ablato cortice levique tractatu mol*l*ioribus vasis, quae *si*ne corio fiant, atque eodem etiam supinarum
175 in delicias cathedrarum aptissimae. Caedua salici fertilitas densiorque tonsura ex brevi pugno verius quam ramo, non, ut remur, in novissimis curanda arbore. nullius quippe tutior reditus est minorisve inpendi aut tempestatium securior.
176 (69.) Tertium locum ei in aestimatione ruris Cato adtribuit prioremque quam olivetis quamque frumento aut pratis, nec quia desint alia vincula. siquidem et genistae et populi et ulmi et sanguinei frutices et betullae et harundo fissa et harundinum folia, ut in Liguria, et vitis ipsa recisisque aculeis rubi alligant et intorta corylus — mirumque contuso ligno alicui maiores ad vincula esse vires —, salici tamen prae-
177 cipua dos. Finditur Graeca rubens, candidior Amerina sed paulo fragilior ideo solido ligat nexu. in Asia tria genera observant: nigram utiliorem viminibus, candidam agricolarum usibus, tertiam quae brevissima est helicem vocant. apud nos quoque multi totidem generibus nomina inponunt, viminalem vocant eandemque purpuream, alteram nitelinam a colore quae sit tenuior, tertiam Gallicam quae tenuissima.
178 (70.) Nec in fruticum nec in veprium cauliumve neque in herbarum aut alio ullo quam suo genere numerentur iure scirpi fragiles palustresque et tegulum tegetesque, e quibus detracto cortice candelae luminibus et funeribus serviunt. Firmior quibusdam in locis e*o*rum rigor. namque iis velificant non in Pado tantum nautici, verum et in mari piscator Africus praepostero more velum intra malos suspendens, et mapalia sua Mauri tegunt, proximeque aestimanti hoc videantur esse quod in interiore parte mundi papyrum.
179 (71.) Sui sed frutectosi generis sunt inter aquaticas et rubi atque sabuci fungosi generis, aliter tamen quam ferulae, quippe plus ligni est utique sabuco, ex qua magis canor*a*m bucinam tubamque credit pastor ibi caesa ubi gallorum can-

dv. raritque, *r.* 2. letitiae, *E.* laetitiae, *r.* praetenuae, *DG.* 4. tractat ut, *D*[1]*G.* tractatu ut, *E.* 4. 5. melio .... ribus, *E.* molioribus, *r.* 5. sine] *Salm.* ut ne, *C.* atque eodem] *Urlichs l. l.* eodem atque, *Cv.* 6. caeduas, *D*[1]*G.* cceduas, *E.* 22. colore] *d.* calore, *r.* 26. scirpis, *C.* 28. earum, *C.* 30. velum] *D*[2]. vela, *E*(?)*v.* leva, *G. in D*[1]. *ras.* 31. aestimanti] *d.* aestimati, *r.* videatur, *DG.* 33. Sui] usui, *C.* 35. ligni est] *D*[2]. lignit, *E.* lignist, *r.* canorum, *C.* 36. caesae, *d.* causae, *r.*

tum frutex ille non exaudiat. Rubi mora ferunt et alio genere 180
similitudinem rosae qui vocatur cynosbatos. tertium genus
Idaeum vocant Graeci a loco, teneriori*bus* quam cetera minoribusque spinis et minus aduncis. flos eius contra lippitudines inlinitur, ex melle et igni sacro. contra stomachi quoque vitia bibitur ex aqua. Sabuci acinos habent nigros atque parvos umoris lenti, inficiendo maxime capillos, qui et ipsi aqua decocti manduntur.

38. (72.) Umor et cortici arborum est, qui sanguis 181
earum intellegi debet, non idem omnibus: ficis lactens — huic ad caseos figurandos coaguli vis —, cerasis cumminosus, ulmis salivosus, lentus ac pinguis, malis, vitibus, piris aquosus. vivaciora quibus lentior. atque in totum corpori arborum ut reliquorum animalium cutis, sanguis, caro, nervi,
venae, ossa, medullae. pro cute cortex. mirum, is in moro 182
medicis sucum quaerentibus vere hora diei secunda lapide incussus manat, altius fractus siccus videtur. proximi plerisque adipes. hi vocantur a colore alburnum, mollis ac pessima pars ligni, etiam in robore facile putrescens, teredini obnoxia, quare semper amputabitur. subest huic caro, cui ossa, id est
materiae optimum. Alternant fructus quibus siccius lignum, 183
ut olea, magis quam quibus carnosum, ut cerasus. nec omnibus adipes carnesve largae, uti nec animalium acerrimis. neutrum habent buxus, cornus, olea, nec medullam minimumque etiam sanguinis, sicuti ossa non habent sorba, carnem sabuci — et plurimam ambae medullam — nec harundines maiore ex parte.

(73.) In quarundam arborum carnibus pulpae venaeque 184
sunt. discrimen earum facile, venae latiores candidioresque pulpa. fissilibus insunt. ideo fit ut aure ad caput trabis quamlibet praelongae admota ictus ab altero capite vel graphi sentiantur penetrante rectis meatibus sono, unde deprehen-
ditur an torta sit materies nodisque concisa. Quibus sunt 185
tubera sicut in carne glandia, in iis nec vena nec pulpa, quodam callo carnis in se convoluto. hoc pretiosissimum in citro et acere. cetera mensarum genera fissis arboribus circinantur

---

1. more, D^1EG. 2. cynusbatos, D^2E. cynusbatis, *r*. 3. tenerioribus] *ego*. teneriores, D^2. tenuiores, *r*. 4. spinis] *d*. pinus, *G*. pinis, *r*. 7. capillo, D^1EG. 12. ac] D^2E. e, *r*. 13. corpori] *d*. corpore, *r*. 18. arbornum, *DG*. 19. facile] *E*. sacrae, D^2. sacre, *r*. 26. plurimam] *d*(?)*v*. plurimas, D^1. plurimae, *r*. 29. letiores, *DG*. 30. pulpa] *ego*. pulpe, *G*. pulpae, *rv*. 31. graphii, *codd. Gel.* gravi, *E* grapi, *r*. 32. sencientur, *DG*. 34. sicut] *Sillig*. sic sunt, *C*.

in pulpam, alioqui fragilis esset vena in orbem arboris caesa. fagis pectines traversi in pulpa. apud antiquos inde et vasis honos. M'. Curius iuravit se nihil ex praeda attigisse praeter
186 guttum faginum quo sacrificaret. Lignum in longitudinem fluctuatur, utque pars fuit ab radice validius sidit. quibusdam pulpa sine venis mero stamine et tenui constat. haec maxime fissilia. alia frangi celeriora quam findi, quibus pulpa non est, ut oleae, vites. at e contrario totum e carne corpus fico. tota ossea est ilex, cornus, robur, cytisus, morus, hebenus, lotos
183 et quae sine medulla esse diximus. ceteris nigricans color, fulva cornus in venabulis nitet incisuris nodata propter de-
187 corem. cedrus et larix et iuniperus rubent. 39. Larix femina habet quam Graeci vocant aegida mellei coloris. inventum pictorum tabellis inmortale nullisque fissile rimis hoc lignum. proximum medullae est. in abiete leuson Graeci vocant. cedri quoque durissima quae medullae proxima, ut in corpore ossa, deraso modo limo. et sabuci interiora mire firma traduntur, qui*d*amque venabula ex ea praeferunt omnibus, constat enim ex cute et ossibus.

188 (74.) Caedi tempestivum quae decorticentur ut teretes ad templa ceteraque usus rotundi, cum germinant, alias cortice inextricabili et carie subnascente ei materiaque nigrescente, tigna et quibus aufert securis corticem a bruma ad favonium aut, si praevenire cogamur, arcturi occasu et ante eum fidiculae, novissima ratione solstitio. dies siderum ho-
18, 271; 313 rum reddentur suo loco. vulgo satis putant observare ne qua
189 dedolanda sternatur ante editos suos fructus. Robur vere caesum teredinem sentit, bruma autem neque vitiatur neque pandatur, alias obnoxium etiam ut torqueat sese findatque,
190 quod in subere tempestive quoque caeso evenit. Infinitum refert et lunaris ratio, nec nisi a XX in XXX caedi volunt. inter omnes vero convenit utilissime in coitu eius sterni, quem diem alii interlunii, alii silentis lunae appellant. sic certe Tiberius Caesar concremato ponte naumachiario larices ad
191 restituendum caedi in Raetia praefinivit. quidam dicunt ut in coitu et sub terra sit luna, quod fieri non potest nisi noctu.

---

1. in pulpam] D^2E. ut pulpam, *r*. arboris caesa] *E*. arboribus cercenantur (circenantur, D^2)*r*. 2. Sagis, *EG*. 4. guttum] *d*(?). gutum, *r*. 5. utque] ut quae, *Ev*. 9. ornus, *DG*. 12. femina] *Barb*. et feminam, *G*. feminam, *r*. 14. fyssyle, D^2. fissilem, *E*. fyssylem, *r*. 18. quidamque] *Ianus*. qui namque, *C*. 21. ceterosque, *E*. retundi, *DG*. 26. reddetur, D^1E. 28. vitiatur] D^2. viatur, *r*.

si competant coitus in novissimum diem brumae, illa sit
aeterna materies, proxime, cum supra dictis sideribus. quidam
et canis ortum addunt et sic caesas materias in forum Augustum.
Nec novellae autem ad materiem nec veteres utilissimae. cir- 192
cumcisas quoque in medullam aliqui non inutiliter relinquunt,
ut omnis umor stantibus defluat. Mirum apud antiquos primo
Punico bello classem Duilli imperatoris ab arbore LX die na-
vigavisse, contra vero Hieronem regem CCXX naves effectas
diebus XLV tradit L. Piso. secundo quoque Punico Scipionis
classis XL die a securi navigavit. tantum tempestivitas etiam
in rapida celeritate pollet.

(75.) Cato hominum summus in omni usu de materiis 193
haec adicit: Prelum ex sappino atra potissimum
facito. ulmeam, pineam, nuceam, hanc atque aliam
materiem omnem, cum exfodies, luna decrescente
eximito post meridiem sine vento austro. tum erit
tempestiva, cum semen suum maturum erit. cave-
toque per rorem trahas aut doles. idemque mox:
Nisi intermestri lunaque dimidiata ne tangas ma- 194
teriem. tum effodias aut praecidas abs terra.
diebus VII proximis, quibus luna plena fuerit,
optime eximitur. omnino caveto ni *qu*am materiem
doles neve caedas neve tangas nisi siccam, neve
gelidam neve rorulentam. Tiberius idem et in capillo
tondendo servavit interlunia. M. Varro adversus defluvia prae-
cipit observandum id a pleniluniis.

(76.) [1] Laricis et magis abietis succisis umor diu defluit. 195
hae omnium arborum altissimae ac rectissimae. navium malis
antemnisque propter levitatem praefertur abies. communia
his pinoque ut quadripertitos venarum cursus bifidosve habeant
vel omnino simplices. fabrorum *in* intestina opera medulla
sectilis. optima quadripertitis materies et mollior quam ceterae.
intellectus in cortice protinus peritis. Abietis quae pars a terra 196
fuit enodis est. haec qua diximus ratione fluviata decor*tic*atur 186
atque ita sappinus vocatur, superior pars nodosa duriorque
fusterna. et in ipsis autem arboribus robustiores aquiloniae

1. copetant, *D*[1]*G*. coppetant, *E*. coetus, *D*[1]*EG*. 5. in] ad, *E*(?)*v*. 20. tum] tuam, *D*[2]. tam, *r*. 21. IIII, *DG*. 22. ni quam] *Gesnerus ad Cat. r. r. 37, 4.* nigram, *C*. 26. plenilu-niis] *d*. plenaluniis, *r*. 27. diu] *d*. dio, *r*. 28. hae] *d*. haec, *r*. 30. pino quoque, *D*[2]. bifidosque, *E*. 31. in] *Sillig. coni. om. C.* opera] *d*. operaria, *r*. 32. materiis, *D*[2]*E*. 34. hac, *E*. decoratur, *C*.

partes, et in totum deteriores ex umidis opacisque, spissiores
ex apricis ac diuturnae. ideo Romae infernas abies supernati
197 praefertur. Est per se gentium quoque in his differentia. Al-
pibus Appenninoque laudatissimae, in Gallia, Iuribus ac monte
Vosego, in Corsica, Bithynia, Ponto, Macedonia. deterior
Aen*ian*ica et Arcadica, pessima Parnasia et Euboica, quoniam
ramosae ibi et contortae putrescentesque facile. at cedrus in
Creta, Africa, Syria laudatissima. cedri oleo peruncta materies
198 nec tiniam nec cariem sentit. Iunipero eadem virtus quae
cedro. vasta haec in Hispania maximeque Vaccaeis. medulla
eius ubicumque solidior etiam quam cedrus. Publicum omnium
vitium vocant spiras, ubi convolvere se venae atque nodi. in-
veniuntur in quibusdam, sicut in marmore, centra, id est duritia
clavo similis, inimica serris. et quaedam forte accidunt i*i*s
lapide conprehenso aut recepto in corpus aut alterius arboris
199 ramo. [2] Megaris diu stetit oleaster in foro, cui viri fortes
adfixerant arma, quae cortice ambiente aetas longa occulta-
verat, fuitque arbor illa fatalis excidio urbis praemonitis oraculo,
cum arbor arma peperisset, quod succisae accidit ocreis ga-
leisque intus repertis. Ferunt lapides ita inventos ad continen-
200 dos partus esse remedio. 40. Amplissima arborum ad hoc
aevi existimatur Romae visa quam propter miraculum Tiberius
Caesar in eodem ponte naumachiario exposuerat advectam cum
reliqua materie, duravitque ad Neronis principis amphitheatrum.
fuit autem trabs ea e larice, longa pedes CXX, bipedali cras-
situdine aequalis, quo intellegebatur vix credibilis reliqua alti-
201 tudo fastigium ad cacumen aestimantibus. Fuit memoria
nostra et in porticibus saeptorum a M. Agrippa relicta aeque
miraculi causa, quae di*r*ibitorio superfuerat, XX pedibus brevior,
sesquipedali crassitudine. Abies admirationis praecipuae visa est
in nave quae ex Aegypto Gai principis iussu obeliscum in Va-
ticano circo statutum quattuorque truncos lapidis eiusdem ad
sustinendum eum adduxit. qua nave nihil admirabilius visum
in mari certum est. CXX modium lentis pro saburra ei fuere.

---

2. rumae, *D*[1]*G*. rum. hae, *E*. inferna, *D*[1]*EG*. 3. praeferunt, *D*[2]. se] *d. om. r*. 5. vosago, *E*. 6. Aenianica] *Barb*. eneatica, *G*. aeneatica, *r*. eubuica, *D*[1]*G*. euboea, *E*. 7. ramos ac, *D*[1]*EG*. ac cedros, *DG*. 10. vaccae eis, *D*[1]*EG*. 10. 11. medulla eius] medullae vis, *D*[2]. 11. cedris, *DG*. 13. in quibusdam] *d*. quibusdam, *r*. 14. clauso, *DG*. accidunt] *d*. accedunt, *r*. iis] *ego*. in. *C*. 18. praemonitis] *d*. praemonitas, *G*. praemonita, *D*. post monita, *E*. 18. 19. oraculo, cum] *d*. oraculum cum, *E*. oraculo, *D*[2]. oraculum, *r*. 25. traps ea e, *D*[1]*G*. trabs ae, *D*[2]. trabes, e, *E*. 26. vix] *E*. via, *r*. 29. delibitorio, *E*. dilibitorio, *r*. 34. CXXX, *DG*.

Longitudo spatium obtinuit magna ex parte Ostiensis portus 202
latere laevo. ibi namque demersa est Claudio principe cum
tribus molibus turrium altitudine in ea exaedificatis ob *id ex*
Puteolano pulvere advectisque. arboris eius crassitudo quat-
tuor hominum ulnas conplectentium implebat, vulgoque auditur
LXXX nummum et plur*is* malos venundari ad eos usus, rates
vero conecti XL sesterti*um* plerasque. At in Aegypto ac 203
Syria reges inopia abietis cedro ad classes feruntur usi. maxima
ea in Cypro traditur, ad undec*i*rem*em* Demetri succisa, CXXX
pedum, crassitudinis vero ad trium hominum conplexum. Ger-
maniae praedones singulis arboribus cavatis navigant, quarum
quaedam et XXX homines ferunt. [3] Spississima ex omni 204
materie, ideo et gravissima iudicatur hebenus et buxus, graciles
natura. neutra in aquis fluvitat, nec suber, si dematur cortex,
nec larix. ex reliquis s*piss*issima lotos quae Romae ita appellatur,
dein robur exalburnatum. et huic nigricans color magisque
etiam cytiso, quae proxime accedere hebenum videtur, quam-
quam non desunt qui Syriacas terebinthos nigriores adfirment.
Celebratur et T*h*ericles nomine calices ex terebintho solitus 205
facere torno. perquam probatur materies. omnium haec sola
ungui vult, meliorque fit oleo. colos mire adulteratur iuglande
ac piro silvestri tinctis atque in medicamine decoctis. omni-
bus quae diximus spissa firmitas. Ab iis proxima est cornus, 206
quamquam non potest videri materies propter exilitatem, sed
lignum non alio paene quam ad radios rotarum utile aut si
quid cuneandum sit in ligno clavisve figendum ceu ferreis.
ilex item et oleaster et olea atque castanea, carpinus, popu-
lus. haec et crispa aceris modo, si ulla materies idonea
esset ramis saepe deputatis. castratio illa est adimitque
vires. de cetero plerisque horum, sed utique robori, tanta 207
duritia ut terebrari nisi madefactum non queat et ne sic qui-
dem adactus avelli clavus. e diverso clavum non tenet cedrus.
Mollissima tilia. eadem videtur et calidissima. argumentum
adferunt quod citissime ascias retundat. calidae et morus,
laurus, hederae et omnia e quibus igniaria fiunt.
(77.) Exploratorum hoc usus in castris pastorumque 208

---

3. ob id ex] *ego.* obiter, *C.* 4. crassitudine, *D*². 6. plures, *E.* plure, *r.* 7. connecti, *d.* coniecti, *r.* sestertii, *C.* 8. maxime, *E.* maximae, *r.* 9. underumcegem, *D*². undecerem, *r.* 15. spississima] *Salm.* sciscima, *G*, scissima, *r.* 19. tericles, *C.* 21. oleo. colos] *D*². oleo olos, *D*¹. oleae olos, *r*, 32. clavus] *E.* clabus, *D*¹*G.* clavis, *D*². 35. omnia] *D*². omnes, *Ev.* omina, *r.*

repperit, quoniam ad excudendum ignem non semper lapidis
occasio est. teritur ergo lignum ligno ignemque concipit
adtritu, excipiente materie aridi fomitis, fungi vel foliorum fa-
cillimo conceptu. sed nihil hedera praestantius quae teratur,
lauro quae terat. probatur et vitis *ex* silvestribus alia quam
209 labrusca, et ipsa hederae modo arborem scandens. Frigidis-
sima quaecumque aquatica, lentissima autem et ideo scutis
faciendis aptissima quorum plaga contrahit se protinus cludit-
que suum vulnus et ob id contumacius tramittit ferrum, in
quo sunt genere fici, salix, tilia, betulla, sabucus, populus utra-
que. levissim*e* ex his f*i*cus et salix ideoque utilissimae. omnes
autem ad cistas quaequ*ae* flexili crate constent habil*es*. habent
210 et candorem, rigorem et in sculpturis facilitatem. Est le*n*titia
platano, sed madida, sicut alno. siccior eadem ulmo, fraxino,
moro, ceraso, sed ponderosior. rigorem fortissime servat ulmus,
ob id cardinibus *co*assamentisque portarum utilissima, quoniam
minime torquetur, permutanda tantum sic ut cacumen ab in-
211 feriore sit cardine, radix superior. Palmae est similis et
suberis materies, spissae et malus pirusque, nec non acer, sed
fragile, et quaecumque crispa. In omnibus silvestria et mascula
differentia*m* cuiusque generis augent. et infecunda firmiora
fertilibus, nisi quo in genere mares ferunt, sicut cupressus et
cornus.
212 (78.) Cariem vetustatemque non sentiunt cupressus,
cedrus, hebenus, lotus, buxum, taxus, iuniperus, oleaster, olea,
e reliquis tardissime larix, robur, suber, castanea, iuglans.
rimam fissuramque non capit sponte cedrus, cupressus, olea,
buxum.
213 (79.) Maxime aeternam putant hebenum, et cupressum
cedrumque, clar*o* de omnibus materiis iudicio in templo
Ephesiae Dianae, utpote cum tota Asia extruente CXX annis
peractum sit. convenit tectum eius esse e cedrinis trabibus.
de simulacro ipso deae ambigitur. ceteri ex hebeno esse

1. excludendum, D^1EG. 3. 4. facillimo] *d.* facillimae, *E.* facillime, *r.* 5. ex] *ego.* e, *Salm.* et, *EG. om. D.* 10. fici] fici ilex, D^2. fici ut haec, *E.* fici ut ex, *r.* 11. ficus] sicut, *C.* 12. quaequae] *ego.* quaeque, *Cv.* constest, D^1G. constet, D^2. habiles. habent] *ego.* habilia habent, D^2. habent, *E.* habera, *r.* 13. laetitia, *C.* 16. coassamentisque] *Schneider ad Theophr. h. pl. 5, 3, 5.* crassamentisque, *C.* 17. sic] sit, *C.* 18. palma, *E.* similis, D^2. mitis, *E.* milis, *r.* 19. suberis] D^2. superies, *G.* superius, *r.* materies] D^2. *om. r.* 21. differentiam] *Sillig.* differentia, *C.* 25. buxus] *E.* 27. non] D^2. *om. r.* 29. eternae, *G.* 30. clara, *C.* 31. CXX] D^2. *Cf. l. 36, 95.* CCCC, *rv.*

tradunt, Mucianus III cos. ex his qui proxime viso scripsere
vitigineum et numquam mutatum septies restituto templo, hanc 214
materiam elegisse End*o*eon, etiam nomen artificis nuncupans,
quod equidem miror, cum antiquiorem Minerva quoque, non
modo Libero patre, vetustatem ei tribuat. adicit multis fora-
minibus nardo rigari, ut medicatus umor alat teneatque
iuncturas, quas et ipsas esse modico admodum miror, valvas esse 215
e cupresso et iam CCCC prope annis durare materiem omnem
novae similem. id quoque notandum, valvas in glutinis compage
quadriennio fuisse. cupressus in eas electa, quoniam praeter
cetera in uno genere materiae nitor maxime valeat aeternus.
Nonne simulacrum Veiovis in arce e cupresso durat a condita 216
urbe DLX anno dicatum? Memorabile et Uticae templum
Apollinis, ubi cedro Numidica trabes durant, ita ut positae
fuere prima urbis eius origine annis MCLXXVIII, et in Hispania
Sagunti templum Dianae a Zacyntho advectae cum conditori-
bus annis CC ante excidium Troiae, ut auctor est Bocchus, —
infra ipsum oppidum id habent cui pepercit religione inductus
Hannibal —, iuniperi trabibus etiam nunc durantibus. super 217
omnia memoratur *aed*is Aulide eiusdem deae saeculis ante
Troianum bellum exaedificata, quonam genere materiae scientia
oblitterata. in plenum dici potest utique quae odore prae-
cellant eas *et* aeternitate praestare. A praedictis morus pro- 218
xume laudatur quae vetustate etiam nigrescit. Et quaedam
tamen in aliis diuturniora sunt usibus quam alia: ulmus in
perflatu firma, robur defossum et in aquis quercus obruta.
eadem supra terram rimosa facit opera torquendo sese. larix
in umore praecipua et alnus nigra. robur marina aqua con-
rumpitur. non inprobatur et fagus in aqua et iuglans, hae
quidem in his quae defodiuntur vel principales, item iuniperus,
eadem et subdialibus aptissima, fagus et cerrus celeriter mar-
cescunt. aesculus quoque umoris inpatiens. contra adacta in 219
terram in palustribus alnus aeterna onerisque quantilibet patiens.
cerasus firma, ulmus et fraxinus lentae, sed facile pandantur,

1. viso] viso eo, *E*(?)*v*. 3. Endoeon] *Sillig*. eandem con, *C*. 4. minerva] *d*. minervam, *r*. quoque non] non quoque, *C*. 5. ei] *D*². at, *E*. et, *r*. 6. nardi, *D*¹*E*. 8. durare] *d*. durari, *r*. 12. nonne] *d*. nonae, *r*. 13. urbe] *om*. *C*. DLX] *Merkel ad Ovid. fast. p. CXXVIII*. DCLXI, *E*¹. DLXI, *E*². DLI, *r*. 17. est] erat, *E*. erit, *r*. 18. habent cui] *Sillig*. habenti. Cui, *E*. habente vi, *r*. 19. etiam nunc] *d*. etiam nonc, *r*. 20. memoratur] *d*. memorantur, *r*. aedis] *Sillig*. elis, *r*. 21. quonam genere] *d*. quo (qm, *D*) genera, *r*. 23. eas et] *Salm*. ea sed, *C*. 26. perflatu] *D*². prefatu, *E*. praefatu, *r*.

flexiles tamen stantesque ac circumcisura siccatae fideliores.
laricem in maritimis navibus obnoxiam teredini tradunt, omnia-
que praeterquam oleastrum et oleam. quaedam enim in mari,
quaedam in terra vitiis opportuniora.
220 41. (80.) Infestantium quattuor genera: teredines ca-
pite ad portionem grandissimo rodunt dentibus. hae tantum
in mari sentiuntur, nec aliam putant teredinem proprie dici.
terrestres tinias vocant, culicibus vero similes thripas. quar-
tum est et e vermiculorum genere, et eorum alii putrescente
suco ipsa materie, alii pariuntur sicut in arboribus ex eo
qui cerastes vocatur. cum tantum erosit ut circumagat se,
221 generat alium. Haec nasci prohibet in aliis amaritudo, ut
cupresso, in aliis duritia, ut buxo. tradunt et abietem circa
189 germinationes decorticatam qua diximus luna aquis non cor-
rumpi. Alexandri Magni comites prodiderunt in Tylo Rubri
maris insula arbores esse ex quibus naves fierent, quas ducentis
annis durantes inventas, etsi mergerentur, incorruptas. in
eadem esse fruticem baculis tantum idoneae crassitudinis,
varium tigrium maculis, ponderosum et, cum in spissiora deci-
dat, vitri modo fragilem.
222 42. (81.) Apud nos materiae finduntur aliquae sponte,
ob id architecti eas fimo inlitas siccari iubent ut adflatus non
noceant. Pondus sustinere validae abies, larix, etiam in tra-
versum positae. robur, olea incurvantur ceduntque ponderi.
illae renituntur nec temere rumpuntur, priusque carie quam
223 viribus deficiunt. et palmae arbor valida — in diversum
enim curvatur — et populus. cetera omnia *in* inferiora pan-
dantur, palma ex contrario fornicatim. pinus et cupressus
adversus cariem tiniasque firmissimae. Facile pandatur iuglans,
fiunt enim et ex ea trabes. frangi se praenuntiat crepitu,
quod et in *Ant*andro accidit, cum e balineis territi sono pro-
224 fugerunt. Pinus, piceae, alni ad aquarum ductus in tubos
cavantur, obrutae terra plurimis duratur*ae* annis. eaedem, si

---

1. ac] D^2. a, *rv*. 5. infestantium] D^2. infestativum, *E*. infertativum, *r*. 6. grandissimo] D^2. gradissimo, D^1. gravissimo, *r*. 8. 9. quartum] D^2. quarum, *r*. 14. decorticatam] D^2. de costis (coctis, *E*) aram, *r*. 16. fierent] fuere, D^2. *dist. Urlichs vind. 294.* 20. vitri] D^2. cuitri, *r*. 22. inlaetas *DG*. 24. posita et, D^2. 25. rumpantur, *E*. 26. arbor] *d*. arborum, *r*. 27. curvatur] *d*. curvatus, *r*. cetera] *Hard.* contra, *C*. in] *Pint. om. C.* 30. crepitu] *d*. screpitu, *G*. strepitu, *r*. 31. Antandro] *Theophr. h. pl. 5, 6, 1.* andro, *C*. 32. in tubos] D^2. intus, *E*. intobos, *r*. 33. obrutae] D^2. obruta, *r*. verra D^1G. duraturae] *ego*. durantur, *E*. duratur, *r*.

non integantur, cito senescunt, mirum in modum fortiores, si
umor extra quoque supersit.
(82.) Firmissima in rectum abies, eadem valvarum paginis 225
et ad quaecumque libeat intestina opera aptissima, sive Graeco
sive Campano sive Siculo fabricae artis genere spectabilis, ramen-
torum crinibus, pampinato semper orbe se volvens ad incitatos
runcinae raptuus, eadem e cu*nct*is maxime sociabilis glutino
in tantum ut findatur ante qua solida est.
43. (83.) Magna autem et glutinatio propter ea quae 226
sectilibus laminis ac in alio genere operiuntur. stamineam in
hoc usu probant venam, et vocant ferulaceam argumento
similitudinis, quoniam lacunosa et crispa in omni genere glu-
tinum abdica*nt*. quaedam et inter se et cum aliis insocia-
bilia glutino, sicut robur, nec fere cohaerent *d*issimilia natura,
ut si quis lapidem lignumque coniungat. cornum maxime
odit sorbus, carpinus, buxus, postea tilia. Cuicumque operi 227
facilia flexilia omnia quae lenta diximus, praeterque morus et 209
caprificus. forabilia ac sectilia quae modice umida. arida
enim latius quam teras cedunt, viridia praeter robur et buxum
pertinacius resistunt serrarumque dentes replent aequalitate
inerti, qua de causa alterna inclinatione egerunt scobem.
(84.) Oboedientissima quocumque in opere fraxinus, 228
eademque hastis corylo melior, cornu levior, sorbo lentior,
Gallica vero etiam ad currus flexibili *le*vita*te*. aemularetur
ulmus, ni pondus esset in culpa. Facilis et fagus, quamquam 229
fragilis et tenera. eadem sectilibus laminis in tenui flexilis
capsisque ac scrineis sola utilis. Secatur in lamnas praetenues
et ilex, colore quoque non ingrata, sed maxime fida iis quae
terantur, ut rotarum axibus, ad quos lentore fraxinus sicut
duritia ilex et utroque legitur ulmus. Sunt vero et parvi usus 230
fabrilium ministeriorum insignes, ideoque proditum terebris
vaginas ex oleastro, buxo, ilice, ulmo, fraxino utilissimas fieri,
ex iisdem malleos, maioresque e pinu et ilice. Et his autem

---

1. non integantur] *d.* non tegantur, *E.* no integantur, *r.* 7. runcinae] *D*². runcinam, *r.* e cunctis] *ego.* et curris, *E.* e curris, *r.* glutino] *d.* glutinos, *r.* 8. findatur] *d.* findantur, *r.* qua] *d.* quam, *r.* 10. ac] aut, *D*². 11. ferulacea, *D*². fertile eam, *r.* 12. lacunosa et] *E*, lacunose, *r.* genere] *E*, genere et, *r.* 13. abdicat, *C.*
14. robur] *D*². robius, *r.* dissimilia] *Urlichs vind. 295.* ni similia, *G.* nisi similia, *r.* 15. coniungat] *D*². coniungit. *r.* 16. odit] *cod. Tol.* audit, *C.* tilia] *D*². talia, *r.* 18. forabilia] *D*². furabilia. *r.* sectilia] *D*². secti, *E.* fectilia, *r.* 24. levitate] *ego.* vita, *C.*
26. et tenera] *D*². et tenero, *E.* e tenore, *r.* sectilibus] *D*². fictilibus, *r.*

maior ad firmitatem causa tempestivae caesurae quam in*ma*-
turae, quippe cum ex olea, durissimo ligno, cardines in foribus
diutius immoti plantae modo germinaverint. Cato vectes aqui-
folios, laureos, ulmeos fieri iubet, Hyginus manubria rusticis
231 carpinea, iligna, cerrea. Quae in lamnas secantur quorumque
operimento vestiatur alia materies, praecipua sunt citrum,
terebinthus, aceris genera, buxum, palma, aquifolium, ilex,
69 sabuci radix, populus. dat et alnus, ut dictum est, tuber se-
ctile sicut citrum acerque. nec aliarum tuber *tam* in pretio.
Media pars arborum crispior, et quo propior radici minoribus
232 magisque flexilibus maculis. Haec prima origo luxuriae arbo-
rum, alia integi et vilioris ligni e pretiosiore corticem fieri.
ut una arbor saepius veniret, excogitatae sunt et ligni brat-
teae. nec satis. coepere tingui animalium cornua, dentes
233 secari lignumque ebore distingui, mox operiri. placuit deinde
materiem et in mari quaeri. testudo in hoc secta. nuperque
portentosis ingeniis principatu Neronis inventum ut pigmentis
perderet se plurisque veniret imitata lignum. sic lectis pretia
quaeruntur, sic terebinthum vinci iubent, sic citrum pretiosius
fieri, sic acer decipi. modo luxuria non fuerat contenta ligno,
iam lignum et testudinem facit.

234 44. (85.) Vita arborum quarundam inmensa credi potest,
si quis profunda mundi et saltuus inaccessos cogitet. verum
ex his quas memoria hominum custodit durant in Liternino
Africani prioris manu satae olivae, item myrtus eodem loco
conspicuae magnitudinis. subest specus in quo manes eius
235 custodire draco traditur. Romae vero lotos in Lucinae area,
anno qui fuit sine magistratibus CCCLXXIX urbis aede con-
dita, incertum ipsa quanto vetustior. esse quidem vetustiorem
non est dubium, cum ab eo luco Lucina nominetur. haec
nunc D circiter annum habet. antiquior sed incerta eius
aetas, quae capillata dicitur, quoniam Vestalium virginum ca-
pillus ad eam defertur.

236 (86.) Verum alter*a* lotos in Volcanali, quod Romulus con-
stituit ex victoria de decumis, aequaeva urbi intellegitur, ut

1. 2. in natura, E. in naturae *r*. 2. cum] *d*. eum, *r*. 8. tuber] *G*. suber, *r*. 9. tuber tam] *ego*. tuberia, *G*. tubera, *rv*. 11. flexilibus] *d*. flexilis, *E*. flexiles, *r*. luxuriae] *d*. luxuriam, *r*. 12. viliores, *Ev*. e] *G*. ae, *D*. *om*. *E*. cortice, *E*. 15. operiri] *d*. operire, *r*. 18. penderet, *G*. se] *om*. *DG*. 19. iubant, *DG*. 21. et] D^{2}. eme, *G*. emi, *r*. testudinem] D^{2}. testudine, *r*. 23. cogitet] D^{2}. cogitat, *E*. cogite, *r*. 24. durat, D^{2}. 25. sata olea, D^{2}. 28. CCCLXIX, *C*. 31. D] D^{2}. *om*. *r*. antiquiorem, *E*. 34. alter, *C*. 35. de] *om*. *EG*.

auctor est Masurius. radices eius in forum usque Caesaris per
stationes municipiorum penetrant. fuit cum ea cupressus
aequalis circa suprema Neronis principis prolapsa atque
neglecta.

(87.) Vetustior autem urbe in Vaticano ilex in qua titulus 237
aereis litteris Etruscis religione arborem iam tum dignam
fuisse significat. Tiburtes quoque originem multo ante urbem
Romam habent. apud eos extant ilices tres etiam Tiburno
conditore eorum vetustiores, apud quas inauguratus traditur.
fuisse autem eum tradunt filium Amphiarai qui apud Thebas
obierit una aetate ante Iliacum bellum.

(88.) Sunt auctores et Delphicam platanum Agamemno- 238
nis manu satam et alteram Caph*y*ae in Arcadiae l*o*co. sunt
hodie ex adverso Iliensium urbis iuxta Hellespontum in Pro-
tesilai sepulchro arbores quae omnibus ex eo aevis, cum in
tantum adcrevere ut Ilium aspiciant, inarescunt rursusque ado-
lescunt. iuxta urbem autem quercus in Ili tumulo tunc satae
dicuntur, cum coepit Ilium vocari.

(89.) Argis olea etiamnum durare dicitur ad quam Io in 239
taur*a*m mutatam Argus alligaverit. in Ponto citra Heracleam
arae sunt Iovis *Στρατίου* cognomine, ibi quercus duae ab
Hercule satae. in eodem tractu portus Amyci est Bebryce
rege interfecto clarus. eius tumulus a supremo die lauro
tegitur quam insanam vocant, quoniam, si quid ex ea decer-
ptum inferatur navibus, iurgia fiunt, donec abiciatur. Regio- 240
nem Aulocrenen diximus per quam Apamea in Phrygiam itur. 5, 106
ibi platanus ostenditur ex qua pependerit Marsuas victus ab
Apolline, quae iam tum magnitudine electa est. nec non
palma Deli ab eiusdem dei aetate conspicitur, Olympiae olea-
ster ex quo primus Hercules coronatus est, et nunc custoditur
religio. Athenis quoque olea durare traditur in certamine edita
a Minerva.

(90.) Ex diverso brevissima vita est punicis, fico, malis, 241
et ex his praecocibus brevior quam serotinis, dulcibus quam
acer*b*is, et dulciori in punicis, item vitibus, praecipueque

---

13. Caphyae in] *ego*. in caphiae, *C*. loco] *Urlichs vind. 297*. luco, *Cv*. 14. 15. protesiliai ipse (ipsae, *G*. psa, *E*) pulchro (pulchre, *E*) $D^{1}EG$. 15. ex eo aevis] D^{2}. ephebis, *E*. ex foaebis, *r*. 16. adspiciant, *d*. adspiciunt, *E*. aspiciunt, *r*. 20. tauram] *Urlichs vind. 298*. taurum, *C*. circa, *E*. cytra, *r*. 21. strativi, *E*. stratiu, *r*. 22. bebryce] *cod. Chiff.* bebrice, D^{2}. hebrice, *r*. 26. aulocrenen] *d*. aulotrenen, *r*. 31. edita] *d*. edito, *r*. 35. acerbis] *Urlichs vind. 299*. acutis, *Cv*. dulciori] *codd. Gel.* dulcior, *C*. item] *Urlichs l. l.* item in, *Cv*.

fertilioribus. Graecinus auctor est sexagenis annis durasse vites. Videntur et aquaticae celerius interire. senescunt quidem velociter, sed e radicibus repullulant laurus et mali et punicae. firmissimae ergo ad vivendum oleae, ut quas durare annis CC inter auctores conveniat.

242 (91.) Est in suburbano Tusculani agri colle qui Corne appellatur lucus antiqua religione Dianae sacratus a Latio, velut arte tonsili coma fagei nemoris. in hoc arborem eximiam aetate nostra amavit Passienus Crispus bis cos., orator, Agrippinae matrimonio et Nerone privigno clarior postea, osculari conplectique eam solitus, non modo cubare sub ea vinumque illi adfundere. vicina luco est ilex et ipsa nobilis XXXIV pedum ambitu caudicis, decem arboris emittens singulas magnitudinis visendae, silvamque sola faciens.

243 (92.) Hedera necari arbores certum est. similem quidam et in visco, tametsi tardiorem iniuriam earum arbitrantur. namque et hoc praeter fructus adgnoscitur non in novissimis
244 mirabile. quaedam enim in terra gigni non possunt, et in arboribus nascuntur. namque cum suam sedem non habeant, in aliena vivunt, sicut viscum et in Syria herba quae vocatur ca*dy*tas, non tantum arboribus sed ipsis etiam spinis circumvolvens sese, item circa Tempe Thessalica quae polypodion vocatur et quae dolichos ac serpyllum. oleastro quoque deputato quod gignatur vocant phaunos. quod vero in spina fullonia h*ip*popha*es*ton, cauliculis inanibus, foliis parvis, radice alba, cuius sucus ad detractiones in comitiali morbo utilissimus habetur.

245 (93.) Visci tria genera. namque in abiete, larice stelin dicit Euboea nasci, hyp*h*ear Arcadia, viscum autem in quercu, robore, ilice, piro silvestri, terebintho, nec aliis arboribus adgnasci plerique. copiosissimum in quercu *Ar*cad*e*s h*y*phear vocant. in omni arbore excepta ilice et quercu differentiam facit odor virusque et folium non iucundi odoris, utroque visci
246 amaro et lento. hyphear ad saginanda pecora utilius vicia. modo purgat primo, dein pinguefacit quae suffecere purgationi,

---

4. vivendum] *d.* videndum, *r.* 8. fagei nemoris] *D^2.* fagenei moris, *r.* 13. arboris] *D^2.* arbores, *E.* arbo, *r.* emittens] *D^2.* mitiens, *r.* 14. faciens] *D^2.* fatient, *G.* facient, *r.* 21. cadytas] *Theophr. h. pl. 2, 17, 3.* castas, *C.* 22. Tempe Thessalica] *Sabell.* templi edessalica, *D^2.* templi etessalica, *r.* 24. spina] *codd. Gel.* hispania, *E.* hispiria, *r.* 25. hypophacto in, *C.* cauliculis] *D^2.* calliculis, *E.* galliculis, *r.* 29. hypear, *C.* 30. piro] *D^2.* primo, *r.* 31. Arcades hyphear] *Urlichs vind. 300.* adasphear, *E.* adhisphear, *D^2.* adhasphear, *r.* 34. *dist. ego.* vitia, *Ev.*

quibus sit aliqua tabes intus negant durare. ea medendi ratio
aestatis quadragenis diebus. adiciunt discrimen visco, in his
quae folia mittant et ipsi decidere, contra inhaerere nato in
aeterna fronde. Omnino autem satum nullo modo nascitur 247
nec nisi per alvum avium redditum, maxime palumbis ac turdi.
haec est natura ut nisi maturatum in ventre avium non pro-
veniat. altitudo eius non excedit cubitalem, semper frutectosi
ac viridis. mas fertilis, femina sterilis, nisi quod et fertilis
aliquando non fert.

(94.) Viscum fit ex acinis qui colliguntur messium tem- 248
pore inmaturi. nam si accessere imbres, amplitudine quidem
augentur, visco vero marcescunt. siccantur deinde et aridi
tunduntur ac conditi in aqua putrescunt duodenis fere diebus,
unumque hoc rerum putrescendo gratiam invenit. inde in pro-
fluente, rursus malleo tusi, amissis corticibus interiore carne
lentescunt. hoc est viscum pinnis avium tactu ligandis oleo
subactum, cum libeat insidias moliri.

(95.) Non est omittenda in hac re et Galliarum admira- 249
tio. nihil habent Druidae — ita suos appellant magos —
visco et arbore in qua gignatur, si modo sit robur, sacratius.
iam per se roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine earum
fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione
Graeca possint Druidae videri. enimvero quidquid adgna-
scatur illis e caelo missum putant signumque esse electae ab
ipso deo arboris. est autem id rarum admodum inventu et 250
repertum magna religione petitur et ante omnia sexta luna,
quae principia mensum annorumque his facit, et saeculi post
tricesimum annum, quia iam virium abunde habeat nec sit
sui dimidia. omnia sanantem appellantes suo vocabulo, sa-
crificio epulisque rite sub arbore conparatis duos admovent
candidi coloris tauros quorum cornua tum primum vincian-
tur. sacerdos candida veste cultus arborem scandit, falce 251
aurea demetit, candido id excipitur sago. tum deinde vi-
ctimas immolant precantes, suum donum deus prosperum
faciat his quibus dederit. fecunditatem eo poto dari cuicum-
que animalium sterili arbitrantur, contra venena esse omnia
remedio. tanta gentium in rebus frivolis plerumque religio est.

---

2. aestatis, D^2. aetatis, *r*. visco] D^2. viso, *r*. 5. turdis, *C*. 8. nisi—fertilis] D^2. *om. r*. 10. fit] D^2. cum fit, *E*. confit, *r*. 12. augentur] *d*. augetur, *r*. 15. malleo] a malleo, *C*. 16. ligandis] D^2. iuglandis, *E*. liglandis, *r*. 18. hac] D^2. ga, *r*. 22. appellati] *d*. appellatio, *r*. 25. admodum] D^2. ad morum, *r*. 27. secula, *E*.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XVII.

---

1 Cap. 1. (Sect. 1.) Natura arborum terra marique sponte
sua provenientium dicta est, restat earum quae arte et hu-
manis ingeniis fiunt verius quam nascuntur. sed prius *mi*rari
16, 1 succurrit qua retulimus paenuria pro indiviso possessas a feris,
depugnante cum his homine circa caducos fructus, circa pen-
dentis vero et cum alitibus, in tanta deliciarum pretia venisse,
clarissimo, ut equidem arbitror, exemplo L. Crassi atque Cn.
2 Domiti Ahenobarbi. Crassus orator fuit in primis nominis
Romani. domus ei magnifica, sed aliquanto praestantior in
eodem Palatio Q. Catuli qui Cimbros cum C. Mario fudit,
multo vero pulcherrima consensu omnium aetate ea in colle
Viminali C. Aquili equitis Romani clarioris illa etiam quam
3 iuris civilis scientia, cum tamen obiecta Crasso sua est. nobi-
lissimarum gentium ambo [Crassus est atque Domitius] cen-
suram post consulatus simul gessere anno conditae urbis
DCLXII frequentem iurgiis propter dissimilitudinem morum.
tum Cn. Domitius, ut erat vehemens natura, praeterea accen-
sus odio, quod ex aemulatione avidissimum est, graviter incre-
puit tanti censorem habitare, $\overline{M}$ HS pro domo eius idemtidem
4 promittens, et Crassus, ut praesens ingenio semper, ut faceto
lepore sollers, addicere se respondit exceptis sex arboribus.
ac ne uno quidem denario, si adimerentur, emptam volente
Domitio, Crassus: utrumne igitur ego sum, inquit, quaeso,
Domiti, exemplo gravis et ipsa mea censura notandus qui
domo quae mihi hereditate obvenit comiter habitem, an tu qui
5 sex arbores $\overline{M}$ aestimes? hae fuere lotoe patula ramorum
opacitate lascivae, Caecina Largo e proceribus crebro iuventa
nostra eas in domo sua ostentante, duraveruntque, quoniam et
16, 234 sqq. de longissimo aevo arborum diximus, ad Neronis principis
incendia [quibus cremavit urbem annis postea] cultu virides

---

6. mirari] arari, *C.* 7. possessa, *D*[2]. 17. Crassus—Domitius] *uncis inclusit Urlichs vind. 301.* est] *om. E.* 22. $\overline{M}$ *HS*] *ego. coll. v. 29.* $\overline{HS}$, *Sillig.* is, *E.* tis, *G.* //is, *D.* 27. et] *G.* et ab, *rv.* 28. comiter] *d.* cumitor, *D*[1]. cumiter, *r.* 29. $\overline{M}$] *ego.* CX, *D*[1]. *om. r.* haec, *C.* 33. quibus—postea] *uncis inclusi.*

iuvenesque, ni princeps ille adcelerasset etiam arborum mortem.
ac ne quis vilem de cetero Crassi domum nihilque in ea 6
iurganti Domitio fuisse dicendum praeter arbores iudicet, iam
columnas quattuor Hymetti marmoris aedilitatis gratia ad sce-
nam ornandam advectas in atrio eius domus statuerat, cum in
publico nondum essent ullae marmoreae. tam recens est
opulentia, tantoque tunc plus honoris arbores domibus ad-
ferebant, ut sine illis ne inimicitiarum quidem pretium ser-
vaverit Domitius. Fuere ab his et cognomina antiquis: Fron- 7
dicio militi illi qui praeclara facinora Volturnum transnatans
fronde inposita adversus Hannibalem edidit, Stolonum Liciniae
genti. ita appellatur in ipsis arboribus fruticatio inutilis, unde
et pampinatio inventa primo Stoloni dedit nomen. fuit et ar-
borum cura legibus priscis, cautumque est XII tabulis ut qui
iniuria cecidisset alienas lueret in singulas aeris XXV. quid
existimamus, venturasne eas credidisse ad supra dictam aesti-
mationem illos qui vel frugiferas tanti taxaverant? Nec minus 8
miraculum in pomo est multarum circa suburbana fructu annuo
addicto binis milibus nummum, maiore singularum reditu
quam erat apud antiquos praediorum. ob hoc insita et ar-
borum quoque adulteria excogitata sunt, ut nec poma pauperi-
bus nascerentur. Nunc ergo dicemus quonam maxime modo 9
tantum ex his vectigal contingat, veram colendi rationem ab-
solutamque prodituri, et ideo non volgata tractabimus, nec quae
constare animo advertimus, sed incerta atque dubia, in quibus
maxime fallitur vita. nam diligentiam supervacuis adfectare
non nostrum est. ante omnia autem in universum et quae ad
cuncta arborum genera pertinent in commune de caelo terra-
que dicemus.

2. (2.) Aquilone maxime gaudent, densiores ab adflatu eius 10
laetioresque et materie firmiores. qua in re plerique falluntur,
cum in vineis pedamenta non sint a vento eo opponenda et
id tantum a septentrione servandum. quin immo tempestiva
frigora plurimum arborum firmitati conferunt et sic optime
germinant, alioqui, si blandiantur austri, defetiscentes, ac magis
etiam in flore. nam si, cum defloruere, protinus sequantur 11

---

3. iurganti] *Urlichs chrest. p. 219.* iurgante, *C.* 11. fronde] fronde capiti, *dv.* 16. futurasne, *E.* credidisset, *C.* 17. vel] *om. E.* tuexaverant, E^1. vexaverant, *r.* 19. maiore] *d.* maiores, *r.* 22. dicemus] d. dicimus, *r.* quonam] *cod. Tol.* qm̄, *D.* quō, *E.* qū, *G.* 29. dicemus] D^2. dicimus, *r.* 31. materie] *ego.* materiae, D^2E. maturia ore, G^2. maturiore, *r.* 35. alioqui] *d.* alia qua, *E.* alio qua, *r.* 36. florem, *C.*

imbres, in totum poma depereunt, adeo ut amygdalae et piri,
etiam si omnino nubilum fuit austrinusve flatus, amittant fetus.
circa vergilias quidem pluvere inimicissimum viti et oleae, quo-
niam tum coitus est earum. hoc est illud quadriduum oleis
16, 109 decretorium, hic articulus austrinus nubili spurci quod diximus.
fruges quoque peius maturescunt austrinis diebus, sed celerius.
12 illa sunt noxia frigora quae septentrionibus aut praeposteris
fiunt horis. hiemem quidem aquiloniam esse omnibus satis uti-
lissimum. imbres vero tum expetendi evidens causa est, quo-
niam arbores fetu exinanitas et foliorum quoque emissione
languidas naturale est avide esurire, cibus autem earum imber.
13 quare tepidam esse hiemem, ut absumpto partu arborum sequatur
protinus conceptus, id est germinatio, ac deinde alia flore-
scendi exinanitio, inutilissimum experimentis creditur. quin
immo si plures ita continuentur anni, etiam ipsae moriantur
arbores, quando nemini dubia poena est in fame laborantium.
ergo qui dixit hiemes serenas optandas non pro arboribus vota
14 fecit. Nec per solstitia imbres vitibus conducunt. hiberno
quidem pulvere laetiores fieri messes luxuriantis ingenii fertili-
tate dictum est. alioqui vota arborum frugumque communia
sunt nives diutinas sedere. causa non solum quia animam
terrae evanescentem exhalatione includunt et conprimunt re-
troque agunt in vires frugum atque radices, verum quod et li-
quorem sensim praebent, purum praeterea levissimumque,
15 quando nix aquarum caelestium pruina est. ergo umor ex his
non universus ingurgitans diluensque, sed quomodo sititur de-
stillans velut ex ubere, alit omnia quae non inundat. tellus
quoque illo modo fermentescit, et sui plena, lactescentibus
satis non effeta, cum tempus aperit, tepidis adridet horis. ita
maxime frumenta pinguescunt, praeterquam ubi calidus semper
aer est, ut in Aegypto. continuatio enim et ipsa consuetudo
idem quod modus aliubi efficit, plurimumque prodest ubicumque
16 non esse quod noceat. In maiore parte orbis, cum praecoces
excurrere germinationes evocatae indulgentia caeli, secutis fri-
goribus exuruntur. qua de causa serotinae hiemes noxiae, sil-
vestribus quoque, quae magis etiam dolent urguente umbra
sua nec adiuvante medicina, quando vestire teneras intorto
17 stramento in silvestribus non est. Ergo tempestivae aquae
hibernis primum imbribus, dein germinationem antecedentibus.

3. pluvere] *Sillig.* pluere, *d.* pulvere, *r.* 8. hiemem] *d.* hienes, *D*[1]*G.* hiemes, *r.* 25. pruina] *E.* spuma, *D*[2]. puma, *r.* 28. illo] *d.* ullo, *r.* plena] *ego.* plena a, *C.* 32. efficit] *d.* effecti, *r.* 34. indulgentia] *d.* indulgentiam, *r.* 39. primum in, *E.* germinationem]

tertium tempus est, cum educant poma, nec protinus, sed iam
valido fetu. quae fructus suos diutius continent longioresque
desiderant cibos, his et serotinae aquae utiles, ut viti, oleae,
punicis. Hae iam pluviae generis cuiusque arboribus diverso
modo desiderantur, aliis alio tempore maturantibus. quapropter
eisdem imbribus aliqua laedi videas, aliqua iuvari, etiam in
eodem genere, sicut in piris alio die hiberna quaerunt pluvias,
alio vero praecocia, ut pariter quidem omnia desiderent hiber-
num tempus ante germinationem. Quae aquilonem austro uti- 18
liorem facit ratio eadem mediterranea maritimis praefert —
sunt enim plerumque frigidiora — et montuosa planis et no-
cturnos imbres diurnis. magis fru*un*tur aquis sata non statim
auferente eas sole. Conexa et situs vinearum arbustorumque 19
ratio est, quas in horas debeant spectare. Vergilius ad occa-
sus seri damnavit, aliqui sic maluere quam in exortu. a plu-
ribus meridiem probari adverto, nec arbitror perpetuum quic-
quam in hoc praecipi posse. ad soli naturam, ad loci ingenium,
ad caeli cuiusque mores dirigenda sollertia est. In Africa 20
meridiem vineas spectare et viti inutile e*t* colono insalubre est,
quoniam ipsa meridianae subiacet plagae, quapropter ibi qui
in occasum aut septentriones conseret optime miscebit solum
caelo. cum Vergilius occasus improbet, nec de septentrione
reli*n*qui dubitatio videtur. atqui in cisalpina Italia magna ex
parte vineis ita positis compertum est nullas esse fertiliores.
Multum rationis optinent et venti. in Narbonensi provincia at- 21
que Liguria et parte Etruriae contra circium serere imperitia
existimatur, eundemque oblicum accipere providentia. is nam-
que aestates ibi temperat, sed tanta plerumque violentia ut
auferat tecta. 3. Quidam caelum terrae parere cogunt, ut 22
quae in siccis serantur orientem ac septentriones spectent,
quae in umidis meridiem. nec non ex ipsis vitis causas mutu-
antur in frigidis praecoces serendo, ut maturitas antecedat al-
gorem, quae poma vitesque rorem oderint, contra ortus, ut
statim auferat sol, quae ament, ad occasus vel etiam ad sep-
tentriones, ut diutius eo fruantur. Ceteri fere rationem naturae 23

---

d. germinatione et, *r.* 3. ut viti] *d.* ut vitio, *D.* et vitio, *r.* 7. *dist. Ianus.* 8. alio vero] vero alia, *C.* 8. 9. *dist. Ianus.* 9. tempus] *Ianus.* tempus est, *C.* 12. fruitura, E^2. fruitur, *r.* 13. auferente] *d.* auferent, *r.* 14. horas] *Ianus.* oras. *d.* hora, *r.* 17. ad soli] *d.* ac soli, *r.* 19. et colono] *ego.* eolono, *G.* colono, *r.* 21. optimi, D^2G. optimu, D^1. 23. relinqui] *v.* reliqua, *E.* reliqui, *r.* 31. vitis] *ego.* vitibus, *Cv.* 34. auferat] D^2. auferant, *r.* 35. eo] eum, *E.* com, D^2. cum, *r.*

secuti in aquilonem obversas vites et arbores poni suasere.
odoratiorem etiam fieri talem fructum Democritus putat. 4.
2, 119 18, 321 sqq. Aquilonis situm ventorumque reliquorum diximus secundo volumine, dicemusque proximo plura caelestia. interim manifestum videtur salubritatis argumentum, quoniam in meridiem etiam spectantium semper ante decidant folia. Similis et in
24 maritimis causa. quibusdam locis adflatus maris noxii, in plurimis idem *alunt*. quibusdam satis e longinquo aspicere maria iucundum, propius admoveri salis halitum inutile. Similis et fluminum stagnorumque ratio. nebulis adurunt aut aestuantia refrigerant. Opacitate atque etiam rigore gaudent quae di-
16, 74 ximus. quare experimentis optime creditur.

(3.) A caelo proximum est terrae dixisse rationem, haud
25 faciliore tractatu, quippe non eadem arboribus convenit et frugibus plerumque, nec pulla qualem habet Campania ubique optima vitibus, aut quae tenues exhalat nebulas, nec rubrica multis laudata. cretam in Albensium Pompeianorum agro et argillam cunctis ad vineas generibus anteponunt, quamquam praepingu*e est* quod excipitur in eo genere. invicem sabulum album in Ticiniensi multisque in locis nigrum itemque rubrum,
26 etiam pingui terrae permixtum, infecundum est. Argumenta quoque iudicantium saepe fallunt. non utique laetum solum est in quo procerae arbores nitent praeterquam illis arboribus. quid enim abiete procerius? at quae vixisse possit alia in loco eodem? nec luxuriosa pabula pinguis soli semper indicium habent. nam quid laudatius Germaniae pabulis? et statim subest
27 harena tenuissimo caespitum corio. nec semper aquosa est terra cui proceritas herbarum, non, Hercules, magis quam pinguis adhaerens digitis, quod in argillis arguitur. scrobes quidem regesta in eos nulla conplet, ut densa atque rara ad hunc modum deprehendi possit, ferroque omnis rubiginem obducit. nec gravis aut levior iusto deprehenditur pondere. quod enim pondus terrae iustum intellegi potest? neque fluminibus adgesta
28 semper laudabilis, quando senescant sata quaedam aqua. sed neque illa quae laudatur diu praeterquam salici utilis sentitur. inter argumenta stipulae crassitudo est, tanta alioqui in Leborino Campaniae nobili campo, ut ligni vice utantur. sed id

---

1. obversas] *codd. Gel.* obser, *G.* observas, *r.* 8. alunt] *Ianus.* aiunt, *C.* 9. satis, *E.* 16. lubrica, *EG.* 17. pompeianorumque, *E.* 19. praepingue est] *ego.* praepinguis, *E.* praepingues, *r.* 23. procerae] *d.* proceras, *r.* 24. abiete procerius] *d.* ab iste proceries, *r.* at] *D.* aut, *r.* 34. aqua] aquae, *C.* 35. salicis, *C.* 37. is, *E.*

solum ubicumque arduum opere, difficili cultu, bonis suis acrius
paene quam vitiis posset adfligit agricolam. et carbunculus, 29
quae terra ita vocatur, emendari macra videtur. nam tofus
*na*tura friabilis expetitur quoque ab auctoribus. Vergilius et
quae felicem ferat non inprobat vitibus. salsaeque terrae
multa melius creduntur, tutiora *a* vitiis innascentium animalium.
nec colles opere nudantur, si quis perite fodiat, nec campi
omnes minus solis atque perflatus quam opus sit accipiunt, et
quasdam pruinis ac nebulis pasci diximus vites. Omnium 14, 23
rerum sunt quaedam in alto secreta et suo cuique corde per-
videnda. Quid quod mutantur saepe iudicata quoque et diu 30
conp*ert*a? In Thessalia circa Larisam emisso lacu frigidior facta
ea regio est, oleaeque desierunt quae prius fuerant. item vites
aduri, quod non antea, Aenos sensit admoto Hebro, et circa
Philippos cultura siccata regio mutavit caeli habitum. at in
Syracusano agro advena cultor elapidato solo perdidit fruges
luto, donec regessit lapides. in Syria levem tenui sulco in-
primunt vomerem, quia subest saxum exurens aestate semina.
Iam in quibusdam locis similis aestus inmodici et frigorum 31
effectus. est fertilis Thracia frugum rigore, aestibus Africa et
Aegyptus. in Chalcia Rhodiorum insula locus quidam est in
tantum fecundus ut suo tempore satum demetant hordeum
sublatumque protinus serant et cum aliis frugibus metant. gla-
reosum oleis solum aptissimum in Venafrano, pinguissimum in
Baetica. Pucina vina in saxo cocuntur, Caecubae vites in
Pomtinis paludibus madent. tanta est argumentorum ac soli
varietas ac differentia. Caesar Vopiscus, cum causam apud cen- 32
sores ageret, campos Rosiae dixit Italiae sumen esse, in qui-
bus perticas pridie relictas gramen operiret, sed non nisi ad
pabulum probantur. non tamen indociles natura nos esse vo-
luit, et vitia confessa fecit etiam ubi bona certa non fecerat.
quamobrem primum crimina dicimus.

5. Terram amaram probaverim: demonstrant eam atrae 33
degeneresque herbae, frigidam autem retorride nata, item uli-
ginosam tristia; rubricam oculis argillamque, operi difficillima*m*
quaequ*a*e rastros aut vomeres ingentibus glaebis oneret, quam-

---

3. terrae, *D*². vocatur] *d*. vocantur, *r*. macra] *ego*. vide (ide, *D*². vite, *Ev*.) macra, *Cv*. utetur, *E*. 4. natura] *ego*. satura ac, *C*. 6. tumora, *DG*. a] *om*. *C*. 7. per id effodiat, *D*². periteffodiat, *r*. 12. conperta] conpraessa, *D*. compressa, *E*. conpressa, *G*. 21. calchia, *DE*. chalchia, *G*. 23. serant] *d*. ferant, *r*. 24. venafrano] *d*. venefrano, *r*. 25. punica, *EG*. 33. eam] *codd*. *Hard*. eas, *C*. 35. 36. difficillimam quaequae] *ego*. difficillimas quaeque, *Cv*.

quam non quod operi hoc et fructui adversum; item e contra-
rio cineraceam et sabulum album. nam sterilis denso callo fa-
34 cile deprehenditur vel uno ictu cuspidis. Cato breviter atque
ex suo more vitia determinat: Terram cariosam cave,
neve plaustro neve pecore inpellas. quid putamus
hac appellatione ab eo tantopere reformidari ut paene vesti-
giis quoque interdicat? redigamus ad ligni cariem, et invenie-
mus illa quae in tantum abominatur vitia aridae, fistulosae, sca-
35 brae, canentis, exesae, pumicosae. plus dixit una significatione
quam possit ulla copia sermonis enarrari. est enim interpreta-
tione vitiorum quaedam — non aetate, quae nulla in ea in-
tellegi potest, sed natura sua — anus terra, et ideo infecun-
36 da ad omnia atque inbecilla. Idem agrum optimum iudicat
ab radice montium planitie in meridiem excurrente, qui est to-
tius Italiae situs, terram vero teneram quae vocetur pulla. erit
igitur haec optima et operi et satis. intellegere modo libeat
dictam mira significatione teneram, et quidquid optari debet in
37 eo vocabulo invenietur. illa temperatae ubertatis, illa mollis faci-
lisque culturae, nec madida nec sitiens. illa post vomerem
nitescens, qualem fons ingeniorum Homerus in armis a deo
caelatam dixit addiditque miraculum nigrescentis, quamvis fieret
ex auro. illa quam recentem exquirunt inprobae alites vome-
rem comitantes corvique aratoris vestigia ipsa rodentis. Red-
38 datur hoc in loco luxuriae quoque sententia Italica. in pro-
positum certe Cicero, lux doctrinarum altera; Meliora, in-
quit, unguenta sunt quae terram quam quae cro-
cum sapiunt. hoc enim maluit dixisse quam redolent.
39 ita est profecto, illa erit optima quae unguenta sapiet. quod
si admonendi sumus qualis sit terrae odor ille qui quaeritur,
contingit saepe etiam quiescente ea sub occasum solis, in
quo loco arcus caelestis deiecere capita sua, et cum a siccitate
continua immaduit imbre. tunc emittit illum suum halitum
divinum ex sole conceptum, cui conparari suavitas nulla possit.
is esse commota debebit, repertusque neminem fallet, ac de
terra odor optime iudicabit. talis fere est in novalibus caesa

2. denso] *ego.* densa, *C.* 4. cariosam] *D*2. carior iam, *D*1. cariota, *E.* 5. pecores, *D.* 8. abominantur, *E.* abhominantur, *D.* 9. canentis] *Ianus.* canentientis, *d.* canentientes, *r.* exesae] ex se, *C.* 14. ab radice] *D*2. ab radicem, *D*1. ad radicem, *E.* 14. 15. potius, *C.* 16. satis] *Pint.* satia, *C.* 17. dicta, *C.* 20. a deo] *Sab.* ab eo, *C.* 21. nigrescentis] *Barb.* increscentis, *C.* 24. Italica] *Sillig.* et aliqua, *C.* *dist. Ianus.* 31. deucere, *E.* 33. ex] et, *C.* sole] *d.* solem, *r.* 34. fallet] *d.* fallat, *r.*

vetere silva quae consensu laudatur. Et in frugibus quidem 40
ferendis eadem terra utilior intellegitur quotiens intermissa cul-
tura quievit, quod in vineis non fit, eoque est diligentius eli-
genda, ne vera existat opinio eorum qui iam Italiae terram
existimavere lassam. Operis quidem facultas in aliis generibus 41
constat et caelo, nec potest arari post imbres aliqua, ubertatis
vitio lentescens. contra in Byzacio Africae illum centena quin-
quagena fruge fertilem campum nullis, cum siccum est, arabi-
lem tauris, post imbres vili asello et a parte altera iugi anu
vomerem trahente vidimus scindi. terram enim terra emen-
dandi, ut aliqui praecipiunt, super tenuem pingui iniecta aut
gracili bibulaque super umidam ac praepinguem, dementia
operae est. quid potest sperare qui colit talem?

6. (4.) Alia est ratio quam Britanniae et Galliae invenere 42
alendi eam ipsa. e*st* genus quod vocant margam: spissior
ubertas in ea intellegitur et quidam terrae adipes ac velut
glandia in corporibus, ibi densante se pinguitudinis nucleo.
7. Non omisere et hoc Graeci — quid enim intemptatum illis?
— leucargil*l*on vocant candidam argillam qua in Megarico agro
utuntur, sed tantum in umida frigidaque terra. Illam Gallias 43
Britanniasque locupletantem cum cura dici convenit. duo ge-
nera fuerant. plura nuper exerceri coepta proficientibus ingeniis.
est enim alba, r*uf*a, columbina, argillacea, tofacea, harenacea.
natura duplex, aspera aut pinguis. experimenta utriusque in
manu. usu*s* aeque geminus, ut fruges tantum alant aut eaedem
et pabulum. Fruges alit tofacea. alba, quae sit inter fontes 44
reperta, est ad infinitum fertilis, verum asper*o* tractu s*i* nimia
iniecta est, exurit solum. proxima est rufa, quae vocatur acaunu-
marga, intermixto lapide terrae minutae, harenosae. lapis con-
tunditur in ipso campo, primisque annis stipula difficulter
caeditur propter lapides. inpendio tamen minima levitate dimi-
dio, minoris quam ceterae invehitur. inspergitur rara. sale
eam misceri putant. utrumque hoc genus semel iniectum in
L annos valet et frugum et pabuli ubertate.

---

6. aliquo, *E*. 8. cum] *d*. eum, *r*. 8. 9. aribile, *E*. 9. iungi anum, *C*. 10. trahentem, *C*. terra, *E*. terra] *d*. terrae, *r*. 10. 11. emendari, *d; sed cf.* § *54*. 11. iniecta] *d*. intecta, *r*. 14. britanniae] *d*. brittannia, *D*. britannia, *E*(?). 15. ipsa. est genus] *Urlichs vind. 307*. ipsae genusque, *C*. 16. quidem, *E*. 19. leucargilion, *E*. leugargilion, *D*. 20. illas, *D*. 23. rufa] rosa, *C*. 25. manu. usus aeque] *ego*. manus usaeque, *D*. manus usu quae, *E*. 26. *dist. ego*. quae] *D*. que, *E*. sit] *E*. si, *D*. 27. aspero] *ego*. aspera, *Cv*. tractu si] *ego*. tractatu si, *Sillig*. tractuus, *D*. tractu, *E*. 28. 29. acaunomarga, *D*. 33. eam] *d*. ea, *r*.

45 8. Quae pingues esse sentiuntur, ex his praecipua alba.
43 plura eius genera: mordacissimum quod supra diximus. alte-
rum genus albae creta argentaria est. petitur ex alto, in cen-
tenos pedes actis plerumque puteis, ore angust*is*, intus ut in
metallis spatiante vena. hac maxime Britannia utitur. durat
annis LXXX. neque est exemplum ullius qui b*is* in vita h*a*nc
46 eidem iniecerit. tertium genus candidae glisomargam vocant.
est autem creta fullonia mixta pingui terra, pabuli quam fru-
gum fertilior, ita ut messe sublata ante sementem alteram
laetissimum secetur. dum in fruge est, nullum aliud gramen
emittit. durat XXX annis. densior iusto Signini modo strangulat
solum. Columbinam Galliae suo nomine eglecopalam appellant.
glaebis excitatur lapidum modo, sole et gelatione ita solvitur
47 ut tenuissimas bratteas faciat. haec ex aequo fertilis. Hare-
nacea utuntur, si alia non sit, in uliginosis vero et si alia sit.
Ubios gentium solos novimus qui fertilissimum agrum colentes
quacumque terra infra pedes tres effossa et pedali crassitudine
iniecta laetificent. sed ea non diutius annis X prodest. Aedui
et Pictones calce uberrimos fecere agros, quae sane et oleis
48 vitibusque utilissima reperitur. Omnis autem marga arato ini-
cienda est. ut medicamentum rapiatur, et fimum desiderat
quantulum*cum*que, primo plus aspera et quae in herbas non
effunditur. alioquin novitate quaecumque fuerit solum laedet,
ne sic quidem primo anno fertilis. interest et quali solo quae-
ratur. sicca enim umido melior, arido pinguis. temperato
alterutra, creta vel columbina, convenit.

49 9. (5.) Transpadanis cineris usus adeo placet, ut ante-
ponant fimo iumentorumque quod levissimum est ob id exu-
rant. utroque tamen pariter non utuntur in eodem arvo, nec
in arbustis cinere, nec quasdam ad fruges, ut dicemus. Sunt
qui pulvere quoque uvas ali iudicent pubescentesque pulverent
et vitium arborumque radicibus adspergant. quod certum est,
Narbonensi provinciae et vindemias c*i*rcius sic coqui*t*, plus
qu*ia* pulvis ibi quam sol confert.

50 (6.) Fimi plures differentiae, ipsa res antiqua. iam apud
Homerum regius senex agrum ita laetificans suis manibus repe-

---

3. argumentaria, *D*. 4. angustur, *D*[1]. angustatur, *r*. 5. durant, *C*. 6. qui bis] quibus, *C*. hunc, *C*. 18. iniecta] *d*. intecta, *r*. 20. aratro, *E*. 20. 21. *dist. ego*. 21. fimum] *D*[2]. fimi, *r*. 22. quantulumcumque] *ego*. quantulumquae, *C*. 25. temperate, *E*. temporatae, *D*. 28. est] *d*. esse, *r*. 30. dicimus, *D*[1]*E*. 33. circius] *ego*. *coll*. § *21 et l. 2, 121*. cercius, *D*, certius, *E*. coquit] *ego*. coquid, *D*. coquod, *E*. 33. 34. plus quia] *ego*. plusque, *C*.

ritur. Augeas rex in Graecia excogitasse traditur, divulgasse
vero Hercules in Italia, quae regi suo Stercuto Fauni filio ob
hoc inventum inmortalitatem tribuit. M. Varro principatum
dat turdorum fimo ex aviariis, quod etiam pabulo boum suum-
que magnificat, neque alio cibo celerius pinguescere adseverat.
de nostris moribus bene sperare est, si tanta apud maiores
fuere aviaria, ut ex his agri stercorarentur. Proximum Colu- 51
mella e columbariis, mox gallinariis facit natantium alitum dam-
nato. ceteri auctores consensu humanas dapes ad hoc inprimis
advocant. alii ex his praeferunt potuus hominum in cori*ario*-
rum officinis pilo madefacto, alii per sese aqua iterum largius-
que etiam quam cum bibitur admixta. quippe plus ibi mali
domandum est, cum ad virus illud vini homo accesserit. haec
sunt certamina invicemque ad tellurem quoque alendam utuntur
homine. Proxime spurcitias suum laudant, Columella solus 52
damnat. ali cuiuscumque quadripedis ex cytiso, aliqui colum-
baria praeferunt. proximum deinde caprarum est, ab hoc ovium,
dein boum, novissimum iumentorum. Hae fuere apud priscos 53
differentiae, simulque praecepta [non invenio] rettuli utendi,
quando et hic vetustas utilior. visumque iam est apud quos-
dam provincialium in tantum abundante geniali copia pecudum
farinae vice cribris superinici, faetore aspectuque temporis
viribus in quandam etiam gratiam mutato. nuper repertum
oleas gaudere maxime cinere e calcariis fornacibus. Varro 54
praeceptis adicit equino quod sit levissimum segetes alendi,
prata vero graviore et quod ex hordeo fiat multasque gignat
herbas. quidam etiam bubulo iumentorum praeferunt ovillum-
que caprino, omnibus vero asininum, quoniam lentissime man-
dant. e contrario usus adversus utrumque pronuntiat. inter
omnes autem constat nihil esse utilius lupini segete priusquam
siliquet*ur* aratro vel bidentibus versa manipulisve desectae circa
radices arborum ac vitium obrutis. et ubi non sit pecus, culmo
ipso vel etiam felice stercorare arbitrantur. Cato: Stercus 55
unde facias, stramenta, lupinum, paleas, fabalia
ac frondis iligneam querneam. Ex segete evellito
ebulum, cicutam et circum salicta herbam a*l*tam

8. e] *D. om. E.* 10. coriariorum] *Sab.* coriorum *C.* 12. mali] *d.* male, *r.* 13. domandum] *d.* domundus, *D*[1]. domandus, *r.* 15. homine] *Urlichs vind. 312.* homines, *C.* solum, *C.* 18. novissimum] *d.* novissimus, *r.* 19. non invenio] *uncis inclusit Urlichs vind. 313.* 31. siliquet, *D.* siliquae, *E.* versae, *C.* 34. facias] *Pint.* faciat, *C.* 35. iligneam querneam] *Ianus.* ilignea quernea, *C.* 36. altam] *Klotz ex Cat. r. r. 37, 2.* actam, *C.*

ulvamque. eam substernito ovibus, *bubus*que frondem putidam. Vinea si macra *f*uerit, sarmenta sua comburito et indidem inarato. idemque: Ubi saturus eris frumentum, oves ibi delectato.

56 (7.) Nec non et satis quibusdam ipsis pasci terram dicit. segetem stercorant fruges, lupinum, faba, vicia, sicut e contrario cicer, quia vellitur et quia salsum est, hordeum, fenum Graecum, ervum. haec omnia segetem exurunt et omnia quae velluntur. nucleos in segetem ne indideris. Vergilius et lino segetem exuri et avena et papavere arbitratur.

57 (8.) Fimeta sub diu concavo loco et qui umorem colligat, stramento intecta, ne in sole arescant, palo e robore depacto fieri iubent. ita fore ne innascantur his serpentes. Fimum inicere terrae plurimum refert favonio flante ac luna sitiente. id plerique prave intellegunt a favonii ortu faciendum ac Februario mense tantum, cum id pleraque sata aliis postulent mensibus. quocumque tempore facere libeat, curandum ut ab occasu aequinoctiali flante vento fiat lunaque decrescente ac sicca. mirum in modum augetur ubertas effectusque eius observatione tali.

58 10. (9.) Et abunde praedicta ratione caeli ac terrae nunc de his arboribus dicemus quae cura hominum atque arte proveniunt. nec pauciora prope sunt genera. tam benigne naturae gratiam retulimus. aut enim semine proveniunt aut plantis radicis aut propagine aut avolsione aut surculo aut insito in consecto arboris trunco. nam folia palmarum apud Babylonios seri atque ita arborem provenire Trogum credidisse demiror. quaedam autem pluribus generibus seruntur, quaedam omnibus.

59 (10.) Ac pleraque ex his natura ipsa docuit et in primis semen serere, cum decidens exceptumque terra vivesceret. sed quaedam non aliter proveniunt, ut castaneae, iuglandes, caeduis dumtaxat exceptis, et semine autem quamquam dissimili*a* ea quoque quae aliis modis seruntur, ut vites et mala atque pira. namque his pro semine nucleus, non ut supra dictis fructus ipse. et mespila semine nasci possunt. omnia haec tarda pro-

---

1. bubusque] *Sillig ex Cat. l. l.* que, *C.* 2. fuerit] *Sillig coni.* uerit, *C.* 5. et] *d.* est, *r.* 9. nucleos] *d.* nucleus, *D.* nucleum, *E.* 12. stramenta, *E.* 21. et] *om. D.* 22. dicimus, *D*'*E.* 25. insito in] *d.* insito aut, *r.* 27. provenire trogum] *E*². provenire trogum devenisse, *E*. proveniret, *D.* 32. iuglandes] *E.* ut glandes, *D.* 33. dumtaxaret, *C.* et] *D.* e, *E.* dissimilia] *ego coll. Theophr. h. pl.* 2, 2, 4. dissimili, *C.*

ventu ac degenerantia et insito restituenda, interdumque etiam castaneae.

(11.) Quibusdam natura contra omnino non degenerandi quoquo modo seruntur, ut cupressis, palmae, lauris. namque et laurus pluribus modis seritur. genera eius diximus. ex his augusta et bacalis et tinus simili modo seruntur. bacae mense Ianuario aquilonis adflatu siccatae leguntur expanduntur que rarae, ne calefiant acervo. postea quidam f*i*mo ad satu*m* praeparatas urina madefaciunt, alii in qualo pedibus in profluente deculcant, donec auferatur cutis, quae alioqui uligine infestat*ur* nec pa*nd*itur. in sulco repastinat*o* palmi altitudine vicenae fere acervatim mense Martio, eaedem et propagine seruntur, triumphalis talea tantum. Myrti genera omnia in Campania bacis seruntur, Romae propagine. Tarentina*m* Democritus et alio modo seri docet, grandissimis bacarum tusis leviter, ne grana frangantur, ea qu*ae* intrita reste circumlini atque ita seri. parietem fore densitate, ex quo virgulae differantur. Sic et spinas saep*is* causa serunt tomice moris spinarum circumlita. pilas autem laurus et myrti inopia a trimatu tempestivom est transferre. Inter ea quae semine seruntur Mago in nucibus operosus est. amygdalam in argilla molli meridiem spectante seri iubet; gaudere et dura calidaque terra, in pingui aut umida mori aut sterilescere; serendas quam maxime falcatas et e novella fimoque diluto maceratas per triduum aut pridie quam serantur aqua mulsa; mucrone defigi, aciem lateris in aquilonem spectare; ternas simul serendas triangula ratione palma*m* inter se distantes; denis diebus adaquari donec grandescant. Iuglandes nuces porrectae seruntur commissuris iacentibus, pineae nucleis septenis fere in ollas perforatas a*b*ditis aut ut laurus quae bacis seritur. citrea grano et propagine, sorba semine et a radice planta et av*ol*sione proveniunt, sed illa in calidis, sorba in frigidis et umidis.

[Right margin: 60 (beside "Quibusdam natura…"); 15,127 sqq. (beside "et laurus pluribus modis…"); 61 (beside "paratas urina…"); 62 (beside "triumphalis talea…"); 63 (beside "stivom est transferre…"); 64 (beside "descant. Iuglandes…")]

(12.) Natura et plantaria demonstravit multarum radicibus pullulante subole densa et pariente matre quas necet. eius 65

---

1. interdum, *E*. 4. quoquo] *d*. quo, *r*. seruntur] *Sillig*. servantur, *C*. 6. tpinus, *E*[1]. pinus *r*. 8. fumo, *C*. satu, *C*. 9. ad urina, *D*. ad urinam, *E*. 10. quae] *D*. *om*. *E*. infestatur] *ego*. infestat, *Cv*. 11. panditur] *ego*. patitur, *C*. patitur nasci, *v*. repastinati, *C*. 14. Tarentinam] *Pint*. tarentina, *C*. 16. ea quae] *ego*. eaque, *Cv*. 17. pariete, *E*. densitate] *ego*. densitates, *D*. densitatis, *E*. 18. saepe, *D*. sepe, *E*. 20. magno, *C*. 21. amygdalam] *d*. amygdala, *E*. amigdala, *D*. 27. palmam] *ego*. palmas, *C*. 28. commissuris] *d*. commissura, *r*. 29. abditis] *ego*. additis, *C*. 31. aversione, *C*. 33. demonstravit] *d*. demonstravi, *r*.

quippe umbra turba indigesta premitur, ut in lauris, punicis,
platanis, cerasis, prunis. pauc*a*rum in hoc genere rami par-
cunt suboli, ut ulmorum palmarumque. nullis vero tales pul-
luli proveniunt nisi quarum radices amore solis atque imbris
66 in summa tellure spatiantur. Omnia ea non statim moris est
in sua locari sed prius nutrici dari atque in seminariis adoles-
cere iterumque migrare, qui transitus mirum in modum mitigat
etiam silvestres, sive arborum quoque ut hominum natura novi-
tatis ac peregrinationis avida est, sive discedentes virus relincunt
mansuescunt*que* tractatu ceu ferae, dum radici avellitur planta.
(13.) Et aliud genus simile monstravit avolsique arboribus
67 stolones vixere, quo in genere et cum perna sua avelluntur
partemque aliquam e matris quoque corpore auferant secum
fimbriato corpore. hoc modo plantantur punicae, coryli, mali,
sorbi, mespilae, fraxini, fici in primisque vites. cotoneum ita
satum degenerat. Ex eodem inventum est surculos abscisos
68 serere. hoc primo saepis causa factum, sabucis, cotoneo et
rubis depactis, mox et culturae, ut populis, alnis, salici, quae
vel inverso surculo seritur. iam hae ibi disponuntur ubi libeat
esse eas, qnamobrem seminarii curam ante convenit dici quam
transeatur ad alia genera.
69 (14.) Namque ad id praecipuum eligi solum refert, quon-
iam nutricem indulgentiorem esse quam matrem saepe convenit.
sit ergo siccum sucosumque, bipalio subactum, advenis hospi-
tale et quam simillimum terrae in quam transferendae sint,
ante omnia elapidatum munitumque ab insursu etiam gallinacei
generis, quam minime rimosum, ne penetrans sol exurat fibras.
70 intervallo sesquipedum seri, nam si inter se contingant, praeter
alia vitia etiam verminosa fiunt. ideo sariri convenit saepius
herbasque evelli, praeterea semina ipsa fruticantia supputare ac
71 falcem pati consuescere. Cato et furcis crates inponi iubet
altitudine hominis ad solem recipiendum atque integi culmo
ad frigora arcenda. sic pirorum malorumque semina nutriri,
sic pineas nuces, sic cupressos semine satas et ipsas. minimis
72 id granis constat, vix ut perspici quaedam possint, non omit-
tendo naturae miraculo e tam parvo gigni arbores tanto maiore
tritici et hordei grano, ne quis fabam reputet. quid simile

---

1. ingesta, *E*. 2. paucarum] *Urlichs vind. 314*. paucorum, *C*.
3. 4. pilluli, *E*. 6. locari] *cod. Tol.* iocati, *C*. nutrici] *d*. nutrisci, *D*.
nutricis, *E*. 10. mansuescunt ceu, *C*. 12. et] *codd. Gel.* ut, *C*.
18. quae] *d*. aquae, *r*. 19. hae ibi] haec ibi, *E*. helbi, *D*. 20. quamquam,
C. 26. ad incursum, *E*. 29. alia] *D*[2]. aha, *D*[1]. ea ali, *E*. ideo] *om.*
D. 35. 36. omittendum, *E*. 36. miraculum, *E*. e tam] etiam, *C*.

origini suae habent malorum pirorumque semina? his principiis
respuentem securis materiem nasci, indomita ponderibus in-
mensis prela, arboris velis, turribus murisque inpellendis arietis?
haec est naturae *vis*, haec potentia. super omnia erit e lacrima
nasci aliquid, ut suo loco dicemus. Ergo e cupresso femina 19, 162 21, 24 73
— mas enim, ut diximus, non gignit — pilulae collectae (16,211)
quibus docui mensibus siccantur sole, ruptaeque emittunt 60.
semen formicis mire expetitum, ampliato etiam miraculo tan-
tuli animalis cibo absumi natalem tantarum arborum. seritur
Aprili mense, area aequata cylindris aut vol*gi*olis, densum,
terraque cribris superincernitur pollicis crassitudine. Contra 74
maius pondus attollere se non valet torqueturque sub terra.
ob hoc et pavitur vestigiis. leviter rigatur a solis occasu in
trinis diebus, ut aequaliter bibat, donec erumpant. differuntur
post annum dodrantali filo, custodita temperie ut viridi caelo
serantur ac sine aura. mirumque dictu, periculum eo tantum
die est, si roravit quantulumcumque imbrem, aut si adflavit.
de reliquo tutae sunt perpetua securitate aquasque postea
odere. Et zizipha grano seruntur Aprili mense. tubures me- 75
lius inseruntur in pruno silvestri et malo cotone*o* et in cala-
brice. ea est spina silvestris. quaecumque optime et myxas
recipit, utiliter et sorbos. 11. Plantas ex seminario transferre
in aliud priusquam suo loco ponantur operose praecipi arbitror,
licet translatione folia latiora fieri spondeant.

(15.) Ulmorum, priusquam foliis vestiantur, samara col- 76
ligenda est circa Martias kalendas, cum flavescere incipit. dein
biduo in umbra siccata serenda, densa in ref*r*acto, terra super
minuta incribrata, crassitudine quae in cupressis. pluviae si
non adiuvent, rigandum. differendae ex arearum venis post an-
num in ulmaria intervallo pedali in quamque partem. Maritas 77
ulmos autumno serere utilius, quia carent semine; nam *et eae*
plantis seruntur. in arbustum quinquennes sub urbe trans-
ferunt aut, ut quibusdam placet, quae vicenum pedum esse
coeperunt, sulco qui novenarius dicitur altitudine pedum trium,
pari latitudine, et eo amplius circa positas pedes terni undique

---

3. prela] *d.* preda, *E.* praeda, *D.* 4. hoc, *E.* naturae vis] natura eius, *C.* 10. volgiolis] *Hard.* vulvo alis, *D.* vulgivalis, *E*[1]. valgivalis, *E*[2]. 11. supercernitur, *E.* 12 maius] *D*[2]. mans, *D*[1]. immane, *E.* 13. patitur, *E.* rigatur] *d.* ligatur, *E.* 17. quantulacumque imbres, *D.* 19. odere] *E*[1], odore, *E*[2]. videre *D.* tubes, *E*[2]. tubescere, *E*[1]. 20. cotonea, *E.* cotinne, *D.* et] *om. E.* 21. quacumque, *E.* 23. in] *d.* m, *D. om. E.* 27. arefacta, *d.* refacto, *r.* 29. deferendae, *E.* 31 carente, *C.* et eae] *ego.* ut e, *C.* 34. sq. *dist. ego.* 35. latitudine] altitudine, *C.* terni] *D*[2]. sterni, *r.*

e solido adaggerantur. arulas id vocant in Campania. Intervalla
ex loci natura sumuntur. rariores serendas in campestribus con-
venit. Populos et fraxinos, quia festinantius germinant, disponi
78 quoque maturius convenit, hoc est ab idibus Februariis, plantis
et ipsas nascentis. In disponendis arboribus arbustisque ac vineis
quincunc*i*alis ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu
modo utilis verum et aspectu grata, quoquo modo intueare in
ordinem se porrigente versu. Populos eadem ratio semin*e* quae
ulmos serendi, transferendi quoque e seminariis eadem et silvis.

(16.) Ante omnia igitur in similem transferri terram aut
79 meliorem oportet, nec ex tepidis aut praecocibus in frigidos
aut serotinos situs; ut neque ex his in illos, praefodere scro-
bis ante, si fieri possit, tanto prius donec pingui caespite ob-
ducantur. Mago ante annum iubet, ut solem pluviasque con-
80 bibant, aut, si id condicio largita non sit, ignes in mediis fieri
ante menses duos, nec nisi post imbres in his seri, altitudinem
eorum in argilloso aut duro solo trium cubitorum esse in
quamque partem, in pronis palmo amplius, et ubique caminata
fossura ore conpressiores sint, nigra vero terra duo cubita et
palmum quadratis angulis eadem mensura. Graeci auctores
consentiunt non altiores quino semipede esse debere — nec
latiores duobus pedibus, nusquam vero semisquipede minus
altos —, quoniam in umido solo ad vicina aquae perveniat.
Cato, si locus aquosus sit, latos pedes ternos in faucibus imos-
81 que palmum et pedem, altitudine quattuor pedum, eos lapide
consterni aut, si non sit, perticis salignis viridibus, si neque
hae sint, sarmentis, ita ut in altitudine*m* semipes detrahatur.
nobis adic*i*endum videtur ex praedicta arborum natura ut altius
demittantur ea quae summa tellure gaudent, tamquam fraxinus,
olea. haec et similia quaternos pedes oportet demitti. ceteris
altitudinis pedes terni s*u*ffecerint. * * Excide radicem,
inquit, istam, Papirius Cursor imperator, ad terrorem Prae-
nestinorum praetoris destringi securi *i*uss*a*. et est innoxium

---

2. ex loci] sex luci, *C.* rariores] *d.* aridiores, D^2. ariores, *r.* 3. populus, D^2E. fraxinos] *d.* fraxinus, *r.* 6. quincunculis, *d.* quisuncalis, *E.* quinsonoalis, *D.* 7. quoquo] *d.* que quo, *r.* 8. populos] *d.* populus, *r.* semina, *C.* quae] *d.* qua, *r.* 12. aut] *d.* et, *r.* his] *d.* iit, *r.* 13. prius] *om. D.* 15. medios, *E.* 18. pronis] *Hard.* pruinis, *C.* 20. *dist. Ianus.* 22. semisquipede] *d.* semis quipedem, *r.* 23. aquae] *d.* quae, *D.* quaeque, *E.* 24. latos] *codd. Gel.* latus, *C.* imisque, *E.* 27. altitudine, *E.* altitudini, *D.* semipes] *Ianus.* semipe, *C.* 28. adiuvendum, *C.* 29. ea] *d.* a, *r.* 30. oporteat, *D.* dimitti, E. 31. terni suffecerint] *ego.* ternis effecerint, *C.* *lac. indicavit Sillig.* 33. securi iussa. et est] *Ianus.* securius sed est, D^2.

adradi partes quae se nudaverint. Testas *aliqui*, aliqui lapides 82
rotundos subici malunt qui et contineant umorem et trans-
mittant, non item planos facere et a terreno arcere radicem
existimantes. glarea substrata inter utramque sententiam fuerit.
Arborem nec minorem bima nec maiorem trima transferre qui- 83
dam praecipiunt, alii cum manum conpleat, Cato crassiorem
quinque digitis. Non omisisset idem, si attineret, meridianam
caeli partem signare in cortice, ut translat*ae* isdem et adsuetis
statuerentur horis, ne aquiloniae meridianis oppositae solibus
finderentur, et algerent meridianae aquilonibus. quod e diverso 84
adfectant etiam quidam in vite ficoque, permutantes in con-
trarium. densiores enim folio ita fieri magisque protegere
fructum et minus amittere, ficumque sic etiam scansilem fieri.
plerique id demum cavent ut plaga deputati cacuminis meri-
diem spectet, ignari fissuris nimii vaporis opponi. id quidem 85
in horam diei quintam vel octavam spectare maluerim. Aeque
latet non neglegendum ne radices mora inarescant neve a
septentrionibus aut ab ea parte caeli usque ad exortum bru-
malem vento flante effodiantur arbores, aut certe non adversae
his ventis radices praebeantur, propter quod emoriuntur ignaris
causae agricolis. Cato omnes ventos et imbrem quoque in 86
tota translatione damnat. Et ad haec proderit quam plurimum
terrae in qua vixerint radicibus cohaerere ac totas caespite
circumligari, cum ob id Cato in corbibus transferri iubeat,
procul dubio utilissime, qu*i* idem summam terram contentus
est subdi. Quidam punicis malis substrato lapide non rumpi
pomum in arboribus tradunt. radices inflexas poni melius.
arborem ipsam ita locari ut media sit totius scrobis necessa-
rium. Ficus si in scilla — bulborum hoc genus est — sera- 87
tur, ocissime ferre traditur pomum neque vermiculationi obno-
xium, quo vitio carent reliqua poma similiter sata. radicum
eius magnam adhibendam curam, ut exemptas appareat, non
evolsas, quis dubitet? qua ratione et reliqua confessa omitti-
mus, sicuti terram circa radices festuca cospissandam, quod
Cato primum in ea re esse censet, plagam quoque a trunco
oblini fimo et foliis praeligari praecipiens.

---

securius se testi, *r.* 1. abradi, *d.* aliqui] *Ianus. om. C.* 4. gloria, *D.* 6. annum *d.* 7. attineret] *codd. Gel.* abstineret, *C.* 8. translatae] *Sillig.* translat, *C.* 9. statuerentur] *cod. Tol.* statueretur, *C.* horis] *d.* oris, *r.* 13. ficumque] *d.* ficumve, *r.* 17. a] *om. D.* 25. qui idem] *ego.* quidem, *C.* 29. si in scilla] *cod. Tol.* in ficilia, *D*[1]. in sicilia, *r.* est seratur] *d.* esse ratur, *E.* seratur, *D.* 33. confesse, *E.* 34. festuca conspissandam, *Pint.* festugato (fistucato, *d.*) spissandam, *C.*

88 12. (17.) Huius loci pars est ad intervalla pertinens: quidam punicas et myrtos et lauros densiores seri iusserunt, in pedibus tamen novenis, malos amplius paulo, vel magis etiam piros magisque amygdalas et ficos, quo*d* iam optime diiudica*b*it ramorum amplitudinis ratio locorumque et umbrae cuiusque arboris, quoniam has quoque observari oportet. breves sunt quamvis magnarum arborum ram*i*s in orbem circinat*i*s, ut in malis pirisque, eaedem enormes cerasis, lauris.

89 (18.) Iam quaedam umbrarum proprietas: iuglandum gravis et noxia, etiam capiti humano omnibusque iuxta satis. necat gramina et pinus, sed ventis utraque resistit, quoniam et pro*i*ecta vinearum ratione *au*gent stilicidia. pinus, quercus, ilicis ponderosissima, nullum cupressi, umbra minima et in se convoluta. ficorum levis, quamvis sparsa, ideoque inter vineas
90 seri non vetentur. ulmorum lenis, etiam nutriens, quacumque opacat. Attico haec quoque videtur e gravissimis, nec dubito, si emittantur in ramos. constrictae quidem illius noxiam esse non arbitror. iucunda et platani, quamquam crassa. licet gramini credere, non soli alia laetius operiente tor*o*s. populo
91 nulla ludentibus foliis, pinguis alno, sed pascens sata. vitis sibi sufficit, mobili folio iactatuque crebro solem umbra temperans, eodem gravi protegens in imbre. omnium fere levis umbra quorum pediculi longi. non fastidienda haec quoque scientia, atque non in ultumis ponenda, quando satis quibusque umbra aut nutrix aut noverca est. iuglandum quidem pinorumque et picearum et abietis quaecumque attingere non dubie venenum.

92 (19.) Stilicidii brevis definitio est. omnium quae proiectu frondis ita defenduntur ut per ipsas non defluant imbres, stilla saeva est. ergo plurimum intererit hac in quaestione, terra in qua seremus in quantum arbores quasque alat. iam per se colles minora quaerunt intervalla. ventosis locis crebriores
93 seri conducit. olea tamen maximo intervallo, de qua Catonis Italica sententia est in XXV pedibus, plurimum XXX seri. sed hoc variatur locorum natura. non alia maior in Baetica arbor. in Africa vero — fides penes auctores erit — miliarias vocari multas narrant a pondere olei quod ferant annuo proventu.

---

4. ficus, *DE*[2]. quod iam] *ego*. qm̄, *D*. quō, *E*. 5. diiudicavit, *C*. 7. ramis] *ego*. ramos, *C*. circinatis] *ego*. circinat, *D*[2]. cercinat, *D*[1]. cercineat, *E*. 8. eadem, E. 12. protecta, *C*. augent] *ego*. aegent, *C*. *dist. ego*. 13. nulla compraessi, *D*[2]. 17. ullius, *DE*[2]. 19. gramina, *E*. operienti, *E*. torus *C*. 34. plurimum] minimum plurimum, *d*. 35. alia] *d*. alio, *r*.

ideo LXXV pedes Mago intervallo dedit undique aut in macro solo ac duro atque ventoso, cum minimum, XLV. Baetica 94 quidem uberrimas messes inter oleas metit. illam inscientiam pudendam esse co*n*v*e*niet adultas interlucare iusto plus et in senectam praecipitare aut, ut plerumque ipsis qui posuere coarguentibus imperitiam suam, totas excidere. nihil est f*oe*dius agricolis quam *g*estae rei poe*ni*tentia, multo iam ut praestet laxitate delinquere.

13. (20.) Quaedam autem natura tarde crescunt, et in 95 primis semine tantum nascentia et longo aevo durantia. at quae cito occidunt velocia sunt, ut ficus, punica, prunus, malus, pirus, myrtus, salix, et tamen antecedunt divitis. in trimatu enim ferre incipi*un*t ostendentes et ante. ex his lentissima est pirus, ocissima omnium cypirus et pseudoc*y*pirus frutex. protinus enim floret semenque perfert. omnia vero celerius adolescunt stolonibus ablatis unamque in stirpem redactis alimentis.

(21.) Eadem natura et propagines docuit. rubi namque 96 curvati gracilitate et simul proceritate nimia defigunt rursus in terram capita iterumque nascuntur ex sese repleturi omnia, ni resistat cultura, prorsus ut possint videri homines terrae causa geniti. ita pessima atque execranda res propaginem tamen docuit ac viviradicem. eadem autem natura et *h*ederis. Cato propagari praeter vitem tradit ficum, oleam, punicam, malorum genera omnia, laurus, pruna, myrtum, nuces abellanas et Praenestinas, platanum. Propaginum duo 97 genera: ramo ab arbore depresso in scrobem quattuor pedum quoquo et post biennium amputato flexu plantaque translata post trimatum, quas si longius ferre libeat, in qualis statim aut vasis fictilibus defodere propagines aptissimum, ut in his transferantur. alterum genus luxuriosius, in ipsa arbore 98 radices sollicitando traiectis per vasa fictilia vel qualos ramis terraque circumfartis, atque hoc blandimento inpetratis radicibus inter poma ipsa et cacumina — in summa etenim cacumina hoc modo petuntur — audaci ingenio arborem aliam

4. comvehi et, D^2. cum vehi et, *r*. interlucare] *codd. Gel.* interluctare, *C*. 7. fidius, *C*. castae, *C*. potentia, *C*. 8. laxitate] *d.* laxitati, *r*. delingere, *D*. 9. naturae, D^2. natorae, D^1. 12. pirus] *d.* pinus, *r*. 13. incipit, *C*. ostendentes et ante] *d.* ostendens stante, *r*. 14. pseudocapirius, *C*. 23. viviradicem] *cod. Tol.* viriradicem, *D*. viridem radicem, *E*. nature (natura, D^2.) tederis, *C*. 25. pruna] *Ianus.* prunam, *C*. syrtus, *D*. 28. quoquo] *d.* quoque, *r*. ennium, D^1E. 29. quas] *d.* qua, *r*. 31. luxoriosum, *E*. 33. circumfartis] *d.* circumpartis, *r*.

longe a tellure faciendi, eodem quo supra biennii spatio abscisa propagine et cum quasillis sata. Sabina herba propagine seritur et avolsione. tradunt faece vini aut e parietibus latere tuso mire ali. iisdem modis rosmarinum seritur et ramo, quoniam neutri semen, rhododendrum propagine et semine.

99 14. (22.) Semine quoque inserere natura docuit raptim avium fame devorato solidoque et alvi tepore madido cum fecundo fimi medicamine abiecto in mollibus arborum lecticis et ventis saepe translato in aliquas corticum rimas, unde vidimus cerasum in salice, platanum in lauru, laurum in ceraso et bacas simul discolores. tradunt et monedulam condentem semina in thensauros cavernarum eiusdem rei praebere causas.

100 (23.) Hinc nata inoculatio sutoriae simili fistula aperiendi in arbore oculum cortice exciso semenque includendi eadem fistula sublatum ex alia. in ficis *autem* et malis haec fuit inoculatio antiqua. Vergiliana quaerit sinum in nodo gem*mae* expulsi corticis gemmamque ex alia arbore includit. et hac-
101 tenus natura ipsa docuit, (24.) insitionem autem casus, magister alius et paene numerosior, ad hunc modum: agricola sedulus casam saepis munimento cingens, quo minus putrescerent sudes, limen subdidit ex hedera. at illae vivaci [illegible]rsu adprehensae suam ex alieno fecere vitam apparuitque
102 perficiem esse pro terra. aufertur ergo serra aequaliter su-[illegible]orum[illegible], levigatur falce truncus. ratio postea duplex, et prima inter corticem lignumque inserendi. timebant prisci truncum findere, mox inforare ausi medio ipsique in eo medullae calamum inprimebant, unum inserentes, neque enim plures capiebat medulla, subtilior postea ratio vel senos — adici mortalitati eorum et numero — per media trunco leniter fisso cuneoque tenui fissuram custodiente, donec cuspidatim decisus
103 descendat in rimam calamus. Multa in hoc servanda: primum omnium, quae patiatur coitum talem arbor et cuius arboris. varie quoque et non isdem in partibus subest omnibus sucus. vitibus ficisque media sicciora et e summa parte conceptus. ideo illinc surculi petuntur. oleis circa media sucus, inde et sur-
104 culi; cacumina sitiunt. facillime coalescunt quibus eadem corticis natura quaeque pariter florentia eiusdem horae cogna-

---

2. qua illis, *D.* 10. venti, *E.* veti, *D.* 11. lauru] *D.* lauro, *E.* 16. autem] hoc, *C.* (*id erat* h̄=autem *in codd. antiquioribus.*) 17. gemmae] gemine, *D.* germine, *E.* 27. inperare, *D.* ausi] *d.* aut si, *r.* 29. *sq. dist. ego.* 35. sicciore, *C.* 36. medias, *D.* surculis, *C.* 38. gignationem, *E.*

tionem sucorumque societatem habent. lenta res est, quotiens umidis repugnant sicca, mollibus corticum duri. reliqua observatio, ne fissura in nodo fiat — repudiat quippe advenam inhospitalis duritia, — ut in parte nitidissima, ne longior multo tribus digitis, ne obliqua, ne tralucens. Vergilius e 105
cacumine inseri vetat, certumque est ab umeris arborum orientem aestivom spectantibus surculos petendos, et e feracibus et e germine novello, nisi vetustae arbori inserantur — ii enim robustiores esse debent — praeterea ut praegnates, hoc est gem*m*atione turgentes et qui parere illo speraverint anno, bimi utique nec tenuiores digito minimo. inseruntur 106
autem et inversi, cum id agitur ut minor altitudo in latitudinem se fundat. ante omnia gemmantes nitere conveniet. nihil usquam ulcerosum aut retorridum spei favet. medulla calami commissurae in matre ligni corticisque iungatur, id enim satius quam foris cortici aequari. calami exacutio medullam ne nudet, tamen tenui fistula detegat. fastigatio levi descendat cuneo tribus non ampliore digitis, quod facillime contingit tinctum aqua radentibus. ne exacuatur in vento, ne cortex 107
a ligno decedat alterutri. calamus ad corticem usque suum deprimatur. ne luxetur, dum *d*eprimitur, neve cortex replicetur in rugas. ideo lacrimantes calamos inseri non oportet, non, Hercules, magis quam aridos, quia illo modo labat umore nimio cortex, hoc vitali defectu non umescit neque concorporatur. id etiam religionis servant, ut luna crescente, ut cala- 108
mus utraque deprimatur manu. et alioqui hoc in opere duae simul manus minus nituntur, necessario temperamento. validius demissi tardius ferunt, fortius durant, contraria ex diverso. ne hiscat nimium rima laxeque capiat, aut ne parum, *ut* exprimat aut conpressum necet — hoc maxime cavendum in praevalide accipientis trunco — in media fissura relinquant. quidam 109
vestigio fissurae falce in truncis facto salice praeligant marginem ipsum, postea cuneo findunt continente vinculo libertatem dehiscendi. quaedam in plant*a*rio insita eodem die transferuntur. si crassior truncus inseratur, inter corticem

---

1. est] *om. D.* 8. vetustae] *d.* vetustate, *r.* arboris, *D.* 9. ii] *E*². id, *r.* 10. geminatione, *C.* 12. latitudinem] altitudinem, *C.* 13. *sqq. dist. ego.* 14. aut retorridum] auctore torridum, *C.* 16. cortici] *d.* corticis, *r.* 18. cuneo] *d.* cum eo, *r.* 19. exacuatur] *codd. Gel.* exaquatur, *C.* 21. reprimitur, *C.* 24. 25. concorporat, *E.* 29. rima] prima, *C.* ut] *ego.* et, *C.* 31. quidem, *E.* 32. falce] *d.* falcem, *r.* 33. cuneo] *Ianus.* cuneos, *C.* 34. plantatio, *C.* 35. in, *D.*

et lignum inseri melius, cuneo optime osseo cortice rumpatur
110 laxato. Cerasi libro dempto finduntur. hae solae et post brumam inseruntur. dempto libro habent veluti lanuginem, quae si conprehendit insitum putrefacit. incolume cuneo adactum utilissime adstringitur. inserere aptissimum quam proxime terrae patiatur nodorum truncique ratio. eminere calami sex
111 digitorum longitudine non amplius debent. Cato argillae vel cretae harenam fimumque bubulum admiscet atque ita usque ad lentorem subigi iubet idque interponi et circumlini. ex iis quae commentatus est facile apparet illa aetate inter lignum et corticem nec alio modo inserere solitos aut ultra latitudinem duum digitorum calamos demittere. inseri autem praecipit pira ac mala per ver et post solstitium diebus L *et* post vindemiam,
112 oleas autem et ficos per ver tantum, luna sitiente, [hoc est sicca] praeterea post meridiem ac sine vento austro. mirum
111 quod non contentus insitum munisse, ut dictum est, et caespite ab imbre frigoribusque protexisse ac mollibus bifidorum viminum fasc*ii*s, lingua bubula — herbae id genus est — insuper optegi iubet eamque inligari opertam stramentis. nunc abunde arbitrantur paleato luto fasci*a*re libro duos digitos insito ex-
113 stante. Verno inserentes tempus urguet, incitantibus se gemmis praeterquam in olea, cuius diutissime oculi parturiunt, minimumque suci habet sub cortice, qui nimius insitis nocet. punica vero et ficum qua*e*que alia sicca sunt recrastinare mi-
114 nime utile. pirum vel florentem inserere licet et in Maium quoque mensem protendere insitiones. Quod si longius adferantur pomorum calami, rapo infixo*s* optime custodire sucum arbitrantur, servari inter duos imbrices iuxta rivos vel piscinas utrimque terra obstructos, 15. vitium vero in scrobibus siccis stramento opertos ac deinde terra obrutos, ut cacumine exstent.

115 (25.) Cato vitem tribus modis inserit: praesectam findi
106 iubet per medullam, in eam surculos exacutos, ut dictum est, addi, medullas iungi. altero, si inter se vites contingant, utriusque in obliquum latere contrario adras*o* iunctis medullis colligari. tertium genus est terebrare vitem in obliquum ad me-

---

2. finduntur] *d.* funduntur, *r.* 4. putrefacit] *d.* putrefacito, *r.* 6. sex] *d.* se, *D.* se ī, *E.* 12. demittere] *d.* dimittere, *r.* 13. L et] L, *C.* 14. 15. hoc est sicca] *uncis inclusi.* 18. fasciis] *Ianus.* fasces, *C.* 20. fasciare] *Ianus.* farcire, *C.* 24. quaeque] *Broterius.* quamque, *C.* 27. infixo, *C.* 30. exstent] *Dukerus ad Liv.* 42, 2. existent, *C.* 34. iungi. altero si] *d.* iunci. alteros, *r.* 35. adrasa, *C.*

dullam calamosque addere longos pedes binos atque ita ligatum insitum intritaque inlitum operire terra calamis subrectis. nostra 116 aetas correxit ut Gallica uteretur terebra quae excavat nec urit, quoniam adustio omnis hebetat, atque ut gemmascere incipiens *eligeretur* calamus, nec plus quam binis ab insito emineret oculis, vimine alligato bina circumdarentur, acie a duabus partibus, ut inde potius destillaret mucor qui maxime vites infestat, dein cum evaluissent flagella pedes binos, vinculum insiti incideretur, ubertate crassitudine permissa. Vitibus inserendis tempus de- 117 dere ab aequinoctio autumno ad germinationis initia. Sativae plantae silvestrium radicibus inseruntur natura siccioribus. si sativae silvestribus inserantur, degenerant in feritatem. Reliqua caelo constant. aptissima insitis siccitas. huius enim *in* remedium adpositis fictilibus vasis modicus umor per cinerem destillat. inoculatio rores amat lenes.

16. (26.) Emplastratio et ipsa ex inoculatione nata videri 118 potest, crasso autem maxime cortici convenit, sicut est ficis. ergo amputatis omnibus ramis, ne sucum avocent, nitidissima in parte quaque praecipua cernatur hilaritas, exempta scutula ita ne descendat ultra corticem ferrum, inprimitur ex alia cortex par cum sui germinis mamma, sic conpage densata ut cicatrici locus non sit et statim fiat unitas, nec umorem nec adflatum recipiens; nihilominus tamen et luto munire et vinculo melius. Hoc genus non pridem repertum volunt qui novis 119 moribus favent, sed etiam et apud veteres Graecos invenitur et apud Catonem, qui oleam ficumque sic inseri iussit mensura etiam praefinita secundum reliquam diligentiam suam, corticis scalpro excidi quattuor digitorum longitudinem et trium latitudinem atque ita coagmentari et illa sua intrita obl*ini*, eadem ratione *ut* in malo. Quidam huic generi miscuere fissuram in vitibus, exempta cortici tessella, a latere *calamo* adigendo. Tot 120 modis insitam arborem vidimus iuxta Tiburtes tul*lios* omni genere pomorum onustam, alio ramo nucibus, alio bacis, aliunde vite, piris, ficis, punicis malorumque generibus. sed huic brevis fuit vita. nec tamen *per* omnia experimentis adsequi naturam

---

5. eligeretur] *ego.* ligatur, *C.* 6. vimine] *ego.* ulmi vimine, *C.* 8. flagella] *d.* flagelli, *r.* 12. feritatem] *d.* feritate, *r.* 13. siccitas] *d.* siccatas, *r.* 13. in] *ego. om. C.* 16. Emplastratio] *Huetius.* Emplastri, *D.* emplasti ratio, *E.* ex] *om. E.* 17. cortice, *E.* ficus, *D.* 19. cernatur] *d.* certatur, *r.* 21. mammas, *C.* 28. longitudine, *E.* latitudine, *E.* 29. obliti, *E.* oblita, *D.* 30. ut] *ego.* et, *C.* 31. calamo] *ego.* plano, *C.* 32. tullios] *O. Iahnius in bull. dell' inst. arch. 1840, p. 12.* thulias, *C.* 35. per] *Sillig. om. C.*

possumus. quaedam enim nasci nisi sponte nullo modo queunt,
121 eaque inmitibus tantum et desertis locis proveniunt. capacissima insitorum omnium ducitur platanus, postea robur, verum utraque sapores corrumpit. quaedam omni genere inseruntur, ut ficus, ut punicae. vitis non recipit emplastra, nec quibus tenuis aut caducus rimosusque cortex, neque inoculationem siccae aut umoris exigui. fertilissima omnium inoculatio, postea emplastratio, sed utraque infirmissima. et quae cortice tantum nituntur vel levi aura ocissime deplantantur. inserere firmissimum et fecundius quam serere.

122 17. Non est omittenda raritas unius exempli. Corellius eques Romanus Ateste genitus insevit castaneam suomet ipsam surculo in Neapolitano agro. sic facta est castanea quae ab eo nomen accepit inter laudatas. postea *Tereus* eiusdem libertus Corellianam iterum insevit. haec est inter eas differentia: illa copiosior, haec Tereiana melior.

123 (27.) Reliqua genera casus ingenio suo excogitavit ac defractos serere ramos docuit, cum pali defixi radices cepissent. multa sic seruntur inprimisque ficus omnibus aliis modis nascens praeterquam tale*a*, optime quidem, si vastiore ramo pali modo exacuto adigatur alte, exiguo super terram relicto capite eoque ipso harena cooperto. ramo seruntur et punica, palis laxato prius meatu, item myrtus, omnium horum longitudine trium pedum, crassitudine minus bracchiali, cortice diligenter servato, trunco exacuto.

124 (28.) Myrtus et taleis seritur, morus talea tantum, quoniam in ulmo eam inseri religio fulgurum prohibet. quapropter de talearum satu nunc dicendum est. Servandum in eo ante omnia ut taleae ex feracibus fiant arboribus, ne curvae, neve scabrae aut bifurcae *et* tenuiores quam ut manum impleant, ne minores pedalibus, ut inlibato cortice atque ut sectura inferior ponatur semper et quod erit ab radice, adcumeleturque germinatio terra, donec robur planta capiat.

125 18. (29.) Quae custodienda in olearum cura Cato iudicaverit, ipsius verbis optime praecipiemus: Taleas oleagineas quas in scrobe saturus eris tripedaneas facito,

---

14. Tereus] *ego. coll. v. 16 et l. 15, 94 (ubi scribendum erat* Tereiana.) haere//, D^1. haeres, D^2. heret, *E.* eiusdem] *d.* eiusde, *r.* 16. tereiana, *E.* 20. tale, *C.* vastiore] *d.* vastatiore, *r.* 21. adigatur] *d.* adicatur, *r.* 22. ipso] *d.* ipsa, *r.* 23. longitudine] *d.* longitudinem, *r.* 24. crassitudine] *d.* crassitudinem, *r.* 26. e, *E.* 30. et] *ego. om. C.* neve, *v.*

diligenterque tractato, ne liber laboret, cum dolabis aut secabis. quas in seminario saturus eris pedales facito. eas sic inserito: locus bipalio subactus sit beneque gluttus. cum taleam demittes, pede taleam opprimito. si parum descendat, malleo aut mateola adigito, cavetoque ne librum scindas, cum adi*g*es. palo prius locum ne feceris quo taleam demitta*s*, ita melius vivet. taleae ubi trimae
sunt, tum denique curae sint, ubi liber se vertet. 126
si in scrobibus aut in sulcis seras, ternas taleas ponito easque divaricato. supra terram ne plus quattuor digitos traversos eminea*n*t, vel oculo ser*va*to. Diligenter eximere oleam oportet et radices quam plurimas cum terra ferre, ubi radices bene operueris, calcare bene, ne quid noceat. si quis quaerat, quod tempus oleae serendae sit, agro sicco per sementem, agro laeto per ver. (30.) [1] Olivetum diebus XV ante aequinoctium vernum incipito putare. ex eo die dies XL recte
putabis. id hoc modo putato: qua locus recte 127
ferax erit, quae arida erunt et si quid ve*n*tus interfregerit, inde ea omnia eximito. qua locus ferax non erit, id plus concidito aratoque bene enodatoque stirpisque leves facito. Circum oleas autumnitate ablaqueato et stercus addito. qui oletum saepissime et altissime miscebit, is tenuissimas radices exarabit. *si male arabit*, radices susum abibunt, crassiores fi*en*t et eo in radices vires
oleae abibunt. [2] Quae genera olearum et in quo ge- 128
nere terrae iuberet seri quoque spectare oliveta, diximus in ra- 15,20 sqq.
tione olei. Mago in colle et siccis et argilla inter autumnum et brumam seri iussit, in crasso aut umido aut subriguo so*lo* in messe ad brumam. quod praecepisse eum Africae intellegitur. Italia quid*em* nunc vere maxime seri*t*. sed si et autumno

---

4. demittes] *cod. Chiff.* demittis, *D.* dimittes, *E.* 6. adigito] *d.* dicito, *r.* 7. adices. *C.* 8. demittas] *Cato r. r. 45.* demittat, *C.* leae] *d.* talea et, *r.* 9. sint] *d.* sunt, *r.* 10. seres, *D.* 12. emine ut, *C.* oculo servato] *Pint.* oculos serito, *C.* 14. ubi] *d.* obi, *r.* 6. quaeret, *D.* quaerit, *E*[1]. 21. ventus] *Cato r. r. 44.* vetus, *C.* 3. artatoque, *Pontedera antiquit. p. 56.* 27. si male arabit] *Sillig.* *c Cat. r. r. 61, 1. om. C.* 28. fiunt, *C.* 29. et] *cod. Tol.* ut, *C.* 0. iuberet] *Sillig.* iubere et, *C.* 31. argilla] argilla et, *E.* argillam t, *D.* 32. subriguo solo] *Pint.* subriguoso, *cod. Tol.* subricosu, *D.* ubrigu, *E.* 34. quidam, *C.* vero, *D.* seri, *C.*

libeat, post aequinoctium XL diebus ad vergiliarum occasum
IIII soli dies sunt quibus seri noceat. Africae peculiare quod
129 in oleastros inserit quadam aeternitate, cum senescant proxima
adoptioni virga emissa atque ita alia arbore ex eadem iuvene-
scente iterumque et quotiens opus sit, ut aevis eadem oliveta
constent. inseritur autem oleaster calamo et inoculatione.
[3] Olea ubi quercus effossa sit male ponitur, quoniam vermes
130 qui raucae vocantur in radice quercus nascuntur et transeunt.
Non in*h*umare taleas aut siccare prius quam serantur utilius
conpertum. Vetus olivetum ab aequinoctio verno intra vergiliarum
exortum interradi alternis annis melius inventum, item muscum
circumdare radici, circumfodi autem omnibus annis a solstitio
duum cubitorum scrobe pedali altitudine, stercorari tertio anno.
[4] Mago idem amygdalas ab occasu arcturi ad brumam seri
131 iubet, pira non eodem tempore omnia, quoniam neque floreant
eodem, oblonga aut rotunda ab occasu vergiliarum ad brumam,
reliqua genera media hieme ab occasu sagittae, subsolanum aut
septentrionis spectantia, laurum ab occasu aquilae ad occasum
132 sagittae. conexa enim de tempore serendi quaestio est. Vere et au-
tumno id magna ex parte fieri decrevere. est et alia hora circa canis
ortus, paucioribus nota, quoniam non omnibus locis pariter
utilis intellegitur, sed haud omittenda nobis non tractus alicuius
133 rationem verum naturae totius indagantibus. In Cyrenaica re-
gione sub etesiarum flatu conserunt, nec non et in Graecia,
oleam maxime in Laconia. C*oo*s insula et vites tunc serit,
ceteri apud Graecos inoculare et inserere non dubitant, sed
arbores non serunt. plurimumque in eo locorum natura pollet;
namque in Aegypto omni serunt mense et ubicumque imbres
aestivi sunt, ut in India et Aethiopia, nescessario post haec
134 autumno seruntur arbores. [5] ergo tria tempora eadem ger-
minationis, ver et canis arcturique ortus. neque enim anima-
lium tantum est ad coitus aviditas, sed multo maior est terrae
ac satorum omnium libido, qua tempestive uti plurimum inter-
est conceptus, peculiare utique in insitis, cum sit mutua cupi-
135 ditas utrique coeundi. Qui ver probant ab aequinoctio statim
admittunt, praedicantes germina parturire, ideo faciles corticum

---

2. IIII] *Hard.* XIIII, *C.* 3. oleastros] *ego.* oleastro est, *C.* 9. intumare, *C.* 12. circumdare] *d. om. r.* 16. eodem] *ego.* eadem, *Cv. dist. ego.* 18. ad occasum, *D.* 19. quaestio] *ego.* quae (que, *E.*) ratio, *C.* 25. Coos] *Ianus.* cuius, *C.* Cos, *v.* 27. eo locorum] *d.* oleo quorum, *E.* oleo colarum, D^{1}. ocularum, D^{2}. 32. maior est] *d.* maiore, *r.* terrae ac] *d.* ac terrae, *r.*

esse conplexus. qui praeferunt autumnum ab arcturi ortu,
quoniam statim radicem quandam capiant et ad ver parata veniant
atque non protinus germinatio auferat vires. Quaedam tamen
statutum tempus anni habent ubique, ut cerasi et amygdalae
circa brumam serendi vel inserendi. de pluribus locorum
situs optime iudicabit. frigida enim et aquosa verno conseri
oportet, sicca et calida autumno. [6] Communis quidem Italiae 136
ratio tempora ad hunc modum distribuit: moro ab idibus Fe-
bruaris in aequinoctium, piro autumnum, ita ut brumam XV
ne minus diebus antecedant, malis aestivis et cotoneis, item
sorbis, prunis, post mediam hiemem in idus Februarias, siliquae
Graecae et persicis ante brumam per autumnum, nucibus iu-
glandi et pineae et abellanae et Graecae atque castaneae a
kal. Martiis *ad* idus easdem, salici et genistae circa Martias kal.
hanc in siccis semine, illam in umidis virga seri diximus. 16, 74. 77

19. [7] Est etiamnum nova inserendi ratio, ne quid sciens 137
quidem praeteream quod usquam invenerim, Columellae ex-
cogitata, ut adfirmat ipse, qu*a* vel diversae insociabilisque ar-
borum naturae copulentur, ut fici atque oleae. iuxta hanc
seri ficum iubet non ampliore intervallo quam ut contingi large
possit ramo oleae quam maxime sequaci atque oboedituro, eum-
que omni interim tempore edomari meditatione curvandi.
postea fico adepta vires, quod evenire trimae aut utique quin- 138
quenni, detruncata superficie ipsum *quo*que deputatum et, ut
dictum est, adraso cacumine defigi in crure fici, custoditum 115
vinculis, ne curvatura fugiat. ita quodam propaginum insitorum-
que temperamento triennio commune inter duas matres coale-
scere, quarto anno abscisum totum adoptantis esse, nondum
vulgata ratione aut mihi certe satis conperta.

(31.) Cetero eadem illa de calidis frigidisque et umidis 139
aut siccis supra dicta ratio et scrobes fodere monstravit. in 135
aquosis enim neque amplos neque altos facere expediet, aliter
in aestivoso et sicco, ut quam maxime accipiant aquam con-
tineantque. Haec et veteres arbores colendi ratio est. ferven-
tibus enim locis adcumulant aestate radices operiuntque, ne
solis ardor exurat. aliubi a*b*laqueant perflatuusque admittunt. 140

---

6. iudicabit] *d.* iudicavit, *r.* 8. Mora, *D.* 9. piro] *d.* pira, *r.* 14. ad] et, *C.* salici] *cod. Tol.* salicis, *C.* 15. illam] *d.* illa, *r.* 17. invenerim] *d.* invenerit, *r.* 18. quo, *D.* que, *E.* 19. fici] *d.* faci, *D.* fagi, *E.* 24. ipsum quoque] *Sillig coni.* ipsumque, *C.* 25. cruce, *E.* 27. communi, *d.* 33. aquam] *d.* aqua, *r.* 36. adlaqueant, *D.* adlaqueantur, *E.* perflatuusque] *ego.* perflatusque, *d.* perflatum usque, *r.*

idem hieme cumulis a gelu vindicant. contra illi hieme aperiunt umoremque sitientibus quaerunt. ubicumque circumfodiendi arboris ratio in circuitu pedes in orbem ternos, neque id in pratis, quoniam amore solis umorisque in summa tellure oberrant. Et de arboribus quidem fructus gratia serendis inserendisque in universum sint dicta haec.

141 20. (32.) Restat earum ratio quae propter alias seruntur ac vineas maxime, caeduo ligno. Principatum in his optinent salices, quarum .... loco madido, tamen refosso pedes duos et semipedem, talea sesquipedali vel pertica, quae utilior quo
142 plenior. Intervallo esse debent pedes seni. trimae pedibus binis a terra putatione coercentur, ut se in latitudinem fundant ac sine scalis tondeantur. salix enim fecundior quo terrae propior. has quoque omnibus annis confodi iubent mense
143 Aprili. Haec est viminalium cultura. perticalis et virga et talea seritur, fossura eadem. perticas ex ea caedi iustum est quarto fere anno. et hae autem senescentium locum propagine sarciunt pertica post annum. Salicis viminalis iugera singula sufficiunt XXV vineae iugeribus. Eiusdem rei causa populus alba seritur bipedaneo pastinato, talea sesquipedali, biduo siccata, palmipedi intervallo, terra superiniecta duorum cubitorum crassitudine.

144 (33.) Harundo etiam dilutiore quam hae solo gaudet. seritur bulbo radicis, quod alii oculum vocant, dodrantali scrobe, intervallo duum pedum et semipedis, reficiturque ex sese vetere harundineto exstirpato, quod utilius repertum quam castrare, sicut antea. namque inter se radices serpunt mutuoque de-
145 cursu necantur. Tempus conserendi priusquam oculi harundinum intumescant, ante kal. Martias. crescit ad brumam usque desinitque, cum durescere incipit. hoc signum tempestivam habet caesuram, et hanc autem quotiens et vineam fodiendam putant. seritur et traversa, non alte terra condita, erumpunt-
146 que e singulis oculis totidem plantae. seritur et deplantata pedali sulco, binis obrutis gemmis, ut tertius nodus terram attingat, prono cacumine, ne rores concipiat. caeditur decrescente luna. Vineis anno siccata utilior quam viridis.

147 (34.) Castanea pedamentis omnibus praefertur facilitate

---

3. circuitu] *d* circuitum, *r*. 4. quoniam] *D*. quando, *E*. 5. serendis inserendisque] *cod. Tol.* serendi inserendique, *C*. 6. sunt, D^2E. 9. *lac. significavi.* quarum satio fit loco, *v*. refossos, *C*. 11. seni] *d*. semi, *r*. 14. confodi] D^2. confidi, D^1. configi, *E*. 17. propagine] D^2. prae, *r*. 18. post] ac post, *D*. 23. etiamnum, D^1E. 25. utere. D^1E. 32. alte terra] *d*. altera, *r*.

tractatus, perdurandi pervicacia, regerminatione caedua vel sa-
lice laetior. quaerit solum facile nec tamen harenosum, maxime-
que sabulum umidum aut carbunculum vel tofi etiam farinam,
quamlibet opaco septentrionalique et praefrigido situ, vel etiam
declivi. recusat eadem gla*r*eam, rubricam, cretam omnemque
terrae fecunditatem. Seri nuce diximus, sed nisi e*x* maximis 148
non provenit, nec nisi quinis acervatim satis. perfringi solum 59
debet su*b* *e*a ex Novembri mense in Februarium, quo solutae
sponte cadunt ex arbore atque subnascuntur. intervalla sint
pedalia, undique sulco dodrantali. ex hoc seminario transfe-
runtur in aliud bipedali intervallo p*ost* biennium. Sunt et pro- 149
pagines, nulli quidem faciliores. nudata enim radice tota in
sulco prosternitur. tum ex cacumine supra terram relicto re-
nascitur et alia ab radice. sed tralata nescit hospitari pavetque
novitatem biennio fere. postea prosilit. ideo nucibus potius
quam viveradicibus plantaria caedua implentur. Cultura non 150
alia quam supra dictis, fodiendo supputandisque per biennium
sequens. de cetero ipsa se colit umbra stolone*s* supervacuos
enecante. caeditur intra septimum annum. Sufficiunt pedamenta
iugeri vicenis vinearum iugeribus, quando etiam bifida e*x* stirpe
fiunt, durantque ultra alteram silvae suae caesuram. Aesculus 151
similiter provenit, caesura triennio senior, minus morosa nasci
in quacumque terra seritur vere balano, sed non nisi aesculi,
scrobe dodrantali, intervallis duorum pedum. s*a*ritur leviter
quater anno. Hoc pedamentum minime putrescit *c*aesumque
maxime fruticat. Praeter haec sunt caedua, quae diximus, fraxi-
nus, laurus, persica, corulus, malu*s*, sed tardius nascuntur ter-
ramque defixa vix tolerant, non modo umorem. sabucus contra
firmissima ad palum taleis seritur ut populus. nam de cupresso 16, 139
satis diximus. sqq.

21. (35.) [1] Et praedictis velut armamentis vinearum 152
restat ipsarum natura praecipua tradenda cura. Vitium surculis
et quarundam arborum, quibus fungosior intus natura, geniculati
scaporum nodi intersaepiunt medullam. ferulae ipsae breves
et ad summa brevioris articulis utique his in internodia inclu-
dunt. medulla, sive illa vitalis anima est, ante se tendit longi- 153

---

5. glaream] *Pint.* galleam, *C.* 6. ex] et, *C.* 7. refringi, *D.* 8. sub ea] *ego.* supra *Cv.* 11. post] *ego.* plus, *Cv.* biennio, *dv.* 15. novitatem] D^2. novitas tam. *r.* *dist. Schneider ad Colum. p. 232.* 16. viviradicibus, *codd. Gel.* vice radicibus, *C.* 17. supplantandisque, *E.* 18. stolone, *C.* 20. vicenis] D^2. vicem sui, *r.* ex] *Schneider ad Colum. 4, 33, 1.* ea, *C.* 24. saritur] *Ianus.* sarritur, *Dal.* seritur, *C.* 25. laesumque, *C.* 35. his in] D^2. si in, D^1. dua, *E.* 36. medullam, *D.*

tudinem inpellens quamdiu nodi pervia pate*nt* fistula. cum vero
concreti ademere transitum, repercussa erumpit ab ima sui
parte iuxta priorem nodum alternis laterum semper inguinibus,
16, 163 13, 122 ut dictum est in harundine ac ferula, quorum dexter*um* ab
imo intellegitur articulo, laevum in proximo, atque ita per vi-
ces. hoc vocatur in vite gemma, cum ibi caespitem fecit, ante
vero quam faciat, in concavo oculus et in cacumine ipso ger-
men. sic palmites, nepotes, uvae, folia, pampini gignuntur,
154 mirumque firmiora esse in dextera parte genita. [2] Hos ergo
in surculis nodos, cum seruntur, medios secare oportet ita ne
profluat medulla. et in fico quidem dodrantales paxilli solo
patefacto seruntur sic ut descendant quae proxima arbori
fuerint, duo oculi extra terram emineant. oculi autem in arborum
155 surculis proprie vocantur, unde germinantur. Hac de causa et
in plantariis aliquando eodem anno ferunt quo fuere laturi
fructus in arbore, cum tempestive sati praegnates inchoatos
conceptus aliubi pariunt. ita satas ficos tertio anno transferre
facile. hoc pro senescendi celeritate adtributum huic arbori,
156 ut citissime proveniat. [3] Vitium numerosior satus est. primum
omnium nihil seritur ex his nisi inutile et deputatum in sar-
menta. opputatur autem quidquid proximo tulit fructum. sole-
bat capitulatus utrimque e duro surculus seri, eoque argumento
malleolus vocatur etiamnunc. postea avelli cum sua calce
coeptus est, ut in fico, neque est aliud vivacius. tertium genus
adiectum etiamnum expeditius sine calce, quod sagittae vocan-
tur, cum intorti panguntur, idem cum recisi nec intorti, tri-
gemmes. plures autem ex eodem surculo hoc modo fiunt.
157 Serere e pampinariis sterile est, nec nisi fecundo oportet. quae
raros habet nodos infecunda iudicatur, densitas gemmarum
fertilitatis indicium est. quidam seri vetant nisi eos qui floru-
erint surculos. sagittas serere minus utile, quoniam in trans-
ferendo facile rumpitur quod intortum fuit. Seruntur pedali
non breviores longitudine, quinque sexve nodorum. pauciores
158 tribus gemmis in hac mensura esse non poterunt. Inseri eodem
die quo deputentur utilissimum, si multo postea necesse sit
114 serere custoditos, uti praecepimus, caveri utique ne extra terram
positi sole inarescant, vento aut frigore hebetentur. qui diutius
in sicco fuerint priusquam serantur in aqua pluribus diebus
159 revirescant. [4] Solum apricum et quam amplissimum in semi-

1. patent] *Urlichs vind. 323.* patet, *Cv.* 4. dextero, *C.* 7. facit, *E.* oculos, *D²E.* 10. medio, *D.* 11. paxilli] *D².* ta.x.illi, *D¹.* taxilli, *E.* 15. quo] *D².* aquos, *D¹.* aquas, *E.* fluere, *E.* 26. idem] *codd. Gel.* id enim, *C.* 33. nodorum] *D².* donorum, *r.*

nario sive in vinea bidente pastinari debet ternos pedes bipalio
alto, marra reici quaternum pedum fermento, ita ut *in* pedes binos
fossa procedat, fossum purgari et extendi, ne crudum relin-
quatur, verum exigi mensura. male pastinatum deprendunt
scamna inaequalia. metienda est et ea pars quae interiacet
pulvini. Surculi seruntur et in scrobe et in sulco longiores. *de*- 160
super quam tenerrima ingeritur terra, sed in gracili solo fru-
stra nisi substrata pinguiore. corio *gemmas* duas integi oportet
et proximam attingi, terram eodem paxillo deprimi et spissari,
interesse in plantario sesquipedes inter bina semina in latitu-
dinem, in longitudinem semisses, ita satos malleolos XXIIII
mense recidere ad imum articulum, nisi ipsi parcatur. oculorum
inde materia emicat, cum qua XXXVI mense viveradix trans-
fertur. [5] Est et luxuriosa ratio vites serendi ut quattuor malle- 161
oli vehementi vinculo colligentur ima parte luxuriosa atque ita
vel per ossa bubuli cruris vel per colla fictilia traiecti obruantur
binis eminentibus gemmis. uniscunt hoc modo recisique palmi-
tem emittunt. postea fistula fracta radix libere capit vires uva-
que fert omnium corporum suorum acinos. In alio genere 162
inventu novicio finditur malleolus, medullaque erasa in se col-
ligantur ipsi ca*u*les ita ut gemmis parcatur omni modo. tum
malleolus in terra fi*mo* mixta seritur, et cum spargere caules
coepit, deciditur fodíturque saepius. talis uvae acinos nihil intus
ligni habituros Columella promittit, cum vivere semina ipsa
perquam mirum sit medulla adempta. Nasci surculis etiam 163
quibus non sit articulatio arbores, non omittendum videtur.
namque buxi tenuissimis quinis senisve colligatis depacti prove-
niunt. quondam in observatione erat ut defringerentur ex in-
putata buxo, aliter vivere non crediti. detraxere hoc experi-
menta. [6] Seminarii curam sequitur vinearum ratio. quinque 164
generum hae: sparsis per terram palmitibus, aut per se vite
subrecta, vel cum a*mmi*niculo sine iugo, aut pedatae simplici
iugo, aut conpluviatae quadriplici. Quae pedatae rat*io*, eadem 165
intellegetur eius quoque in qua sine amminiculo vitis per se
stabit. id enim non fit nisi pedamenti inopia. simplici iugo

---

2. in] *om. C.* 6. desuper] *ego.* aesuper, *D.* esuper, *E.* 8. pinguiore. corio gemmas] *ego.* pinguiores (pinguiore, D^2.) corio (*om.* D^1E.) quam, *C.* 9. *dist. ego.* 10. semina in] *d.* semina, *r.* 12. oculo, D^2. 13. ut ve radix, D^1. ut vera radix, D^2. 15. ima] D^2. in, *r.* 17. uniscunt] D^2. unescunt, D^1. umescunt, *Ev.* 20. erasa] *d.* crassa, *r.* 21. caules] candales, *C.* 22. malleolo, *E.* fimo] fixo, *C.* 27. senisque, *E.* semisque, *D.* 29. haec, *E.* 32. anniculo, *C.* 33. pedatae ratio] *Ianus.* pedata erat (erit, *E.*) *C.* 34 intellegitur, *E.*

constat porrecto ordine quem canterium appellant. melior ea
vino, quoniam sibi ipsa non obumbrat adsiduoque sole coqui-
tur et adflatum magis sentit, celerius rorem dimittit, pampina-
tioni quoque et occationi omnique operi facilior. super cetera
166 deflorescit utilius. Iugum fit pertica aut harundine aut crine
funiculove, ut in Hispania Brundisique. Conpluviata copiosior
vino est, dicta a cavis aedium conpluviis. dividitur in quaternas
partes totidem iugis. huius serendi ratio dicetur, eadem valitura
in omni genere, in hoc vero numerosior tantum. [7] *tribus* vero
seritur modis: optime in pastinato, proxime in sulco, novissime
167 in scrobe. de pastinatione dictum est. 22. Sulco latitudo palae
159 satis est, scrobibus ternorum pedum in quamque partem. alti-
tudo in quocumque genere tripedalis, ideo nec vitis minor
168 transferri debet, exstatura etiamnum duabus gemmis. emolliri
terram minutis in scrobe imo sulcis fimoque misceri necessarium.
clivosa altiores scrobes poscunt, praeterea pulvinatis a devexi-
tate labris. qui ex his longiores fient, ut vites binas accipiant
e diverso, alvei vocabuntur. esse vitis radicem in medio scrobe
oportet, sed ipsam innixam solido in orientem aequinoctialem
169 spectare, adminicula prima e calamo accipere; vineas limitari
decumano XVIII pedum latitudinis ad contrarios vehiculorum
transitus, aliisque traversis limitibus denum pedum distingui
per media iugera, aut, si maior modus sit, totidem pedum car-
dine quot decumano limitari, semper vero quintanis semitari,
hoc est ut quinto quoque palo singulae iugo paginae includan-
tur; [8] solo spisso non nisi repastinato nec nisi viveradicem
170 seri, tenero et soluto vel malleolum sulco vel scrobe. In colles
sulcos agere traversos melius quam pastinare, ut defluvia trans-
tris eorum contineantur, aquoso caelo vel sicco solo malleolos
serere autumno, nisi si tractus ratio muta*b*it. siccus enim et
calidus autumno poscet, umidus frigidusque etiam veris exitu.
In arido solo viveradix quoque frustra seritur, male et in siccis
malleolus, nisi post imbrem, at in riguis vel frondens vitis et
usque ad solstitium recte, ut in Hispania. Quiescere ventos
sationis die utilissimum. plerique austros optant, Cato abdicat.
171 [9] Interesse medio temperamento inter binas vites oportet pe-
des quinos, minimum autem laeto solo pedes quaternos, tenui

---

1. canterium] *d*. cantherium, *r*. 9. tribus] *Pint. om. C.* 15. sulcisque (sulcisve *D*². salcisve, *D*¹.) fimo, *C*. 18. alvei] *D*². alei, *r*. 24. quot] *d*. quod, *r*. quinquanis, *E*. 25. ut] *d*. in, *r*. 28. 29. transtris] *D*². tilis, *D*¹. tales, *E*. 29. malleolos] *d*. malleolus, *r*. 30. mutabit] *ego*. mutavit, *C*. 34. ventos] *d*. veritos, *r*.

plurimum octonos, — Umbri et Marsi ad vicenos intermittunt
arationis gratia in his quae vocant porculeta, — pluvio et ca-
liginoso tractu rariores poni, sicco densiores. Subtilitas parsi- 172
moniae conpendia invenit, cum vinea in pastinato seratur, obi-
ter seminarium faciendi, ut et viveradix loco suo et malleolus
qui transferatur inter vites et ordines seratur, quae ratio in
iugero circiter $\overline{XVI}$ viveradicum donat. interest autem biennium
fructus, quo tardius in sato provenit quam in tralato. Viveradix 173
posita in vinea post annum resecatur usque ad terram, ut unus
tantum emineat oculus, adminiculo iuxta adfixo et fimo addito.
simili modo et secundo anno reciditur viresque concipit *et* intra
se pascit suffecturas oneri. alias festinatione pariendi gracilis
atque eiuncida, ni cohibeatur castigatione tali, in fetum exeat
tota. nihil avidius nascitur ac, nisi ad pariendum vires serven-
tur, tota fit fetus. [10] Pedamenta optuma quae diximus aut 174 147sqq.
ridicae *e* robore oleaque, si non sint, pali e iunipero, cupresso,
laburno, sabuco. reliquorum generum sudes omnibus annis
reciduntur. saluberrima in iugo harundo conexa fasciculis durat
annis quinis. Cum breviores palmites sarmento iunguntur inter
se funium modo, ex hoc arcus funeta dicuntur. [11] Tertius 175
vineae annus palmitem velocem robustumque emittit et quem
faciat aetas vitem. hic in iugum insilit. *ali*qui tum excaecant
eum supina falce auferendo oculos, ut longius evocent, noxia
iniuria. utilior enim consuetudo pariendi satiusque pampinos
adiugatae detergere usque quo placeat roborari eam. Sunt qui 176
vetant tangi proximo anno quam tralata sit, neque ante LX
mensem falce curari, tunc autem ad tres gemmas recidi. alii
et proximo quidem anno recidunt, sed ut ternos quaternosve
singulis annis adiciant articulos, quarto demum perducant ad
iugum. id utrimque fructu tardum, praeterea retorridum et
nodosum pumilionum incremento. optimum autem matrem
esse firmam, postea fetum audacem. nec tutum est quod ci-
catricosum, magno imperitiae errore. Quidquid est tale plagis 177
nascitur, non e matre. totas habeat illa vires, dum roboratur,
et annuos accipit tota fetus, cum permissum fuerit nasci. nihil
natura portionibus parit. Quae excreverit satis firma protinus

---

11. concipit et] concipit ut, *E.* concipitur, *D.* 13. runcida, *D*². eiundicia, *E*¹. 15. fit] *d.* sit, *r* 16. radice, *E.* e] *Dal. om. C.* 17. laburno] *Barb.* alburno, *C.* 18. fasciculus, *E.* 22. aliqui] *Sillig.* aqui, *C.* 24. pariendi] *d.* parienti, *r.* 26 tangi] *d.* tingi, *r.* quam] *d.* q. L. I. autem, *D.* quo, *E.* 30. fructu] *Urlichs vind. 324.* fructum, *C.* 31. pumilionum] *d.* pumiliorium, *D.* pumiliorum. *E.* 35. missum, *D.*

in iugo collocari debebit, si etiamnum infirmior erit, sub ipso
178 iugo hospitari recisa. viribus, non aetate decernitur. temera-
rium est ante crassitudinem pollicarem viti imperare. sequente
anno palmites salventur pro viribus matris singuli aut gemini.
idem et secuto, si coget infirmitas, nutriantur, tertioque demum
duo adiciantur. nec sunt plures quaternis umquam permit-
tendi, breviterque non indulgendum et semper inhibenda fecun-
ditas. et ea est natura ut parere malit quam vivere. quidquid
materiae adimitur fructui accedit. illa se mavult quam fructum
gigni, quoniam fructus caduca res est. sic perniciose luxuriat,
179 nec ampliat se, sed egerit. [12] Dabit consilium et soli natura.
in macro, etiamsi vires habebit, recisa intra iugum moretur, ut
omnis fetura sub eo exeat. minimum id esse debebit inter-
vallum, ut attingat iugum speretque, non teneat, adeo non
recumbat in eo, nec delicate se spargat. ita temperetur hic
180 modus ut crescere etiamnum malit quam parere. [13] Palmes
duas tresve gemmas habere sub iugo debet, ex quibus materia
nascatur, tunc per iugum erigi alligarique, ut sustineatur iugo,
non pendeat, vinculo mox adstrictius a tertia gemma alligari,
quoniam et sic coercetur impetus materiae densioresque citra
pampini exultant. cacumen religari vetant. Natura haec est:
deiecta pars aut praeligata fructum dat, plurimumque ipsa cur-
vatura. quod citra est materiem mittit offensante, credo, spi-
152 ritu et illa quam diximus medulla. quae ita emicuerit materia
181 fructum dabit anno sequente. Sic duo genera palmitum. quod
e duro exit materiamque in proximum annum promittit pam-
pinarium vocatur aut, si supra cicatricem est fructuarium.
alterum ex anniculo palmite semper fructuarium. Relinquitur
sub iugo et qui vocatur custos — hic est novellus palmes,
non longior tribus gemmis, proximo anno materiam daturus,
si vitis luxuria se consumpserit — et alius iuxta eum, verru-
cae magnitudine, qui furunculus appellatur, si forte custos
182 fallat. [14] Vitis antequam septumum annum a surculo con-
pleat evocata ad fructum eiuncescit ac moritur. nec veterem
placet palmitem in longum et ad quartum usque pedamentum
emitti, ut quod alii dracones alii funiculos vocant, ut faciant

4. salventur] *Hard.* salutentur, *C.* 7. 8. fecunditas et] *d.* fecunditas in, *E.* fecundita est, *D.* 8 malit] *d.* mallit, *r.* 9. se mavult] *ego.* semina mavult, *dv.* semina vult, *r.* 12. moritur, *C.* 14. superetque, *D.* superet quae, *E.* 15. ita] *d.* ista, *r.* 16. etiam, *D*². malit] *d.* mallet, *r.* 18. erigi] *ego.* mergi, *C.* 27. si] *D*². uti, *r.* 28. semperque, *E.* 32. ferunculus, *E.* 34. evanescit, *D*². 36. ut] *D*². *om. r.* funiculos] *D*². iuniculos, *r.*

quae masculeta appellant. cum induruit vitis, pessimum in
vinea traducere. Quinto anno et ipsi palmites intorquentur 183
singulaeque singulis materiae emittuntur ac deinde proximis,
prioresque amputantur. semper custodem relinqui melius, sed
is proximus viti esse debet, nec longior quam dictum est, et 181
si luxuriaverint palmites, intorqueri, ut quattuor materias vel
duas, si uniiuga erit vinea, emittat. [15] Si per se vitis ordi- 184
nabitur sine pedamento, qualecumque initio adminiculum desi-
derabit, dum stare condiscat et recta surgere. Cetera ad pri-
mordium eadem. dividi autem putatione pollicis in aequali
examine undique, ne praegravet fructus parte aliqua, obiter
idem deprimens, prohibebit in excelsum emicare. Huic vineae
trium pedum altitudo excelsior nutat, ceteris a quinto, dum ne
excedat hominis longitudinem iustam. Iis quoque quae spar- 185
guntur in terra brevis ad *l*imitandum caveas circumdant, scro-
bibus per ambitum factis, ne vagi palmites inter se pugnent
occursantes, maiorque pars terrarum ita supinam in tellurem
vindemiam mittit, siquidem et in Africa et in Aegypto Syriaque
ac tota Asia et multis locis Europae hic mos praevalet. ibi 186
ergo iuxta terram conprimi debet vitis, eodem modo et tem-
pore nutrita radice quo in iugata vinea, ut semper pollices
tantum relinquantur, fertili solo cum tribus gemmis, graciliore
quinis, praestatque multos esse quam longos. quae de natura
soli diximus tanto potentiora sentientur quanto propior fuerit
uva terrae. [16] Genera separari ac singulis conseri tractus 187
utilissimum, — mixtura enim generum etiam in vino, non
modo in musto discors, — aut si misceantur, non alia quam
pariter maturescentia iungi necessarium. iuga altiora quo lae-
tior ager et quo planior, item roscido, nebuloso minusque
ventoso conveniunt, contra humiliora gracili et arido et aestuoso
ventisque exposito. iuga ad pedamentum quam artissimo nodo
vinciri oportet, vitem levi contineri. quae genera vitium et in
quali solo caeloque essent conserenda, cum enumeraremus 14, 20 sqq.
naturas earum et vinorum, docuimus. [17] De reliquo cultu vehe- 188
menter ambigitur. plerique aestate tota post singulos rores
confodi iubent vineam, alii vetant gemmantem, decuti enim
oculos tractuque intrantium deteri, et ob id arcendum procul

3. deinde] *D*. deinde e, *E*. 8. 9. desiderabit] *d*. desideravit, *r*. 9. 10 primordio, *D*. 11. praegavet, D^1. precavet, *E*. 12. emitare, D^1. emittere, *E*. 15. brevi, *C*. limitandum] *Ianus*. imitandum, *C*. 18. mittit] D^2. metuit, *r*. 23. quinis] binis, *Dal*. 25. tractus] *Urlichs vind. 325*. tractibus, *d*. tractum, *r*. 32. levi] *d*. leve, *r*. 34. docuimus] *D*. notavimus, *E*.

omne quidem pecus, sed maxime lanatum, quoniam facillime
auferat gemmas. inimicos et pubescente uva rastros, satisque
esse vineam ter anno confodi, ab aequinoctio verno ad vergi-
189 liarum exortum et canis ortu et nigrescente acino. quidam
ita determinant: veterem semel a vindemia ante brumam, cum
alii ablaqueare et stercorare satis putent, iterum ab idibus
Aprilibus, antequam concipiat, hoc est in VI idus Maias; dein
prius quam florere incipiat et cum defloruerit et variante se
uva. peritiores adfirmant, si iusto saepius fodiatur, in tantum
tenerescere acinos ut rumpantur. quae fodiantur ante ferven-
tes horas diei fodiendas convenit, sicuti lutum neque arare
neque fodere, fossione pulverem excitatum contra soles nebu-
190 lasque prodesse. [18] Pampinatio verna in confesso est ab
idibus Maiis, intra dies X, utique antequam florere incipiat, et
ea*m* infra iugum debere fieri. de sequente variant sententiae.
cum defloruerit, aliqui pampinandum putant, alii sub ipsa matu-
ritate. sed de his Catonis praecepta decernent. namque et
191 putationum tradenda ratio est. [19] Protinus hanc a vindemia,
ubi caeli tepor indulget, adoriuntur. sed hoc fieri numquam
debet ratione naturae ante exortum aquilae, ut in siderum
18, 283 causis docebimus proximo volumine, immo vero favonio, quo-
niam anceps culpa sit praeproperae festinationis. Si saucias
recenti medicina mordeat quaedam hiemis ruminatio, certum
est gemmas earum frigore hebetari plagasque findi et caeli
vitio exuri oculos lacrima destillante. nam gelu fragiles fieri
192 quis nescit? Operarum ista conputatio est in latifundis, non
legitima naturae festinatio. quo maturius putantur aptis die-
bus, eo plus materiae fundunt, quo serius, eo fructum uberio-
rem. quare macras prius conveniet putare, validas novissime,
plagam omnem obliquam fieri, ut facile decidant imbres, et
ad terram verti quam levissima cicatrice acie falcis exac*u*ta
plagaque conlevata, recidi autem semper inter duas gemmas,
193 ne sit vulnus oculis in recisa parte. nigram esse eam existi-
mant et donec ad sincera veniatur recidendam, quoniam e
vitioso materia utilis non exeat. si macra vitis idoneos pal-
mites non habeat, ad terram recidi eam novosque elici utilis-
simum, in pampinatione non hos detrahere pampinos qui cum

---

3. confido, D^{1}. confidi, *E*. 4. ortu] ortum, *C*. 6. putant, *C*. 7. aprilis, *E*. aprilos, D^{1}. concipit, *E*. 8. variante] D^{2}. varia ante, *r*. 15. ea, *C*. 19. hoc] in hoc, *C*. 29. conveniat, E^{1}. 31. exacuta] *Pint*. exacta, *C*. 32. conlevata] *Pint*. convelata, *C*. 37. hos] *d*. his, *r*.

uva sint, id enim et uvas supplantat praeterquam in novella vinea. inutiles iudicantur in latere nati, non ab oculo, quippe etiam uva quae nascatur e duro rigescente, ut nisi ferro detrahi non possit. Pedamentum quidam inter duas vites utilius putant 194 statui, et facilius ablaqueantur ita, meliusque est uniiugae vineae, *si tamen et ipsi iugo sint vires nec flatu infesta regio. in quadripertita quam proximum oneri adminiculum esse debet, ne tamen inpedimentum sentiat ablaqueatio, cubito abesse non amplius, ablaqueari autem prius quam putari iubent. [20] Cato 195 de omni cultura vitium ita praecipit: Quam altissimam vineam facito alligatoque recte, dum ne nimium constringas. hoc modo eam curato: capita vitium *per sementem ablaqueato. vineam* putatam circumfodito, arare incipito. ultro citroque sulcos perpetuos ducito. vites teneras quam primum propagato, *sic oc*cato, veteres quam minimum castrato. potius, si opus erit, deicito biennioque post praecidito. vitem novellam resecari tum erit tempus, ubi valebit. si vinea ab vite calvata erit, 196 sulcos interponito ibique vivam radicem serito. umbram a sulcis removeto, crebroque fodito. In vinea vetere serito ocinum, si macra erit. quod granum capit ni serito, et circum capita addito stercus, paleas, vinaceas, aliquid horumce. Ubi 197 vinea frondere coeperit, pampinato. vineas novellas alligato crebro, ne caulis praefringatur. et quae iam in perticam ibit eius pampinos teneros alligato leviter porrigitoque u*t*i recte stent. ubi uva varia fieri coeperit, vites subligato. [21] Vitis 198 insitio una est per ver, altera cum uva floret. ea optima est. Vineam veterem si in alium locum transferre voles, dumtaxat bracchium crassam licebit. primum deputato. binas gemmas ne amplius relinquito. ex radicibus bene exfodito, et cave radices ne saucies. ita uti fuerit, ponito in scrobe aut in sulco operitoque et bene occulcato. eodemque modo vineam statuito, alligato flexato-

---

. enim et] *D.* et enim, *E.* 6. flatui, *C.* 7. oneri] *d* onerari, *r.* 13. per—vineam] *Pint. ex Cat. r. r. 33. om. C* putata, *E.* 16. sic occato] *Sillig ex Cat. l. l.* cato, *C.* 23. ni serito] *ego.* ne serito, *d.* inserito, *r.* 28. uti] *Sillig ex Cat. l. l.* ubi, *C.* 29. varia] *Cato l. l.* vallaria, *C.* 35. ne] *om. D.* 37. flexatoque] *d.* flosxatoque, *E*[1]. floxatoque, *r.*

que uti fuerit, crebroque fodito. Ocinum, quod in
vinea seri iubet, antiqui appellabant pabulum umbrae patiens,
quod celerrime proveniat.
199 23. [22] Sequitur arbusti ratio mirum in modum damnata *a*
Saserna patre filioque, celebrata Scrofae, vetustissimis post
Catonem peritissimisque, *ac* ne a Scrofa quidem nisi Italiae con-
cessa, cum tam longo iudicetur aevo nobilia vina non nisi in
arbustis gigni et in his quoque laudatiora summis sicut uberiora
200 imis. adeo excelsitate proficitur. Hac ratione et arbores eli-
guntur. prima omnium ulmus, excepta propter nimiam fron-
dem atinia. dein populus nigra, eadem de causa, minus densa
folio. non spernunt plerique et fraxinum ficumque, etiam oleam,
12, 22 sqq. si non sit umbrosa ramis. harum satus cultusque abunde tra-
15, 1 sqq. 16, 62 sqq. ctatus est. ante XXXVI mensem attingi falce vetantur. alter-
na servantur bracchia, alternis putantur annis, sexto anno ma-
201 ritantur. Transpadana Italia praeter supra dictas cornu, opulo,
tilia, acere, orn*o*, carpino, quercu arbustat agros, Venetia salice
propter uliginem soli. et ulmus detruncata media in tr*i*a ramo-
rum scamna digeritur, nulla fere viginti pedum altiore arbore.
tabulata earum ab octavo pede altitudinis dilatantur in collibus
202 siccisque agris, a duodecumo in campestribus et umidis. Me-
ridianum solem spectare palmae debent, rami a proiectu digi-
torum modo subrigi, tonsili in his tenuium quoque virgultorum
barba, ne obumbrent. Intervall*um* iustum arborum, si aretur
solum, quadrageni pedes in terga frontemque, in latera viceni
si non aretur, hoc in omnis partes. singulis denas saepe ad-
203 nutriunt vites, damnato agricola minus ternis. Maritare nisi
validas inimicum, enecante veloci vitium incremento. serere
tripedaneo scrobe necessarium distantes inter sese arboremque
singulis pedibus. nihil ibi malleolis atque pastinationi, nulla
fodiendi inpendia, utpote cum arbusti ratio haec peculiari dote
praestet, quod ab eodem solo seri fruges et vitibus prodest,
superque quod vindicans se altitudo non, ut in vinea, ad ar-
cendas animalium iniurias pariete vel saepe vel fossarum uti-
204 que inpendio muniri se cogit. [23] In arbusto e*x* praedictis

---

3. proveniet, *D*. 4. 5. a Saserna] sasserna *D*. aserna, *E*. 5. celebrata] *d*. celebrato, *r*. scrofae] *D*². scropae, *D*¹. sropae, *E*. 6. peritissimisque] *d*. peritissimis, *r*. ac] ae, *C*. 9. 10. religuntur, *D*. religantur, *E*. 16. opulo] *Pint*. populo, *C*. 17. acere ornu, *E*. acer cornu, *D*. 18. 19. in tria ramorum] *Urlichs vind. 326*. intra ramorum, *d*. intra morum, *r*. 23. tonsili] *D*². consilii, *r*. 24. intervallo, *C*. 28. veloci] *D*². vel loci, *r*. 30. malleoli, *C*. 31. haec] *D*. hac, *E*. 35. coget, *E*. ex] *ego*. et, *D*. e, *E*.

sola viveradicum ratio, item propaginum, et haec gemina, ut 97 diximus, qualorum et ipso tabulato maxime probata, quoniam a pecore tutissima est, altera deflexa vite vel palmite iuxta suam arborem aut circa proximam caelibem. quod supra terram est e matre radi iubetur, ne fruticet. in terra non pauciores quattuor gemmae obruuntur ad radicem capiendam, extra in capite binae relincuntur. vitis in arbusto quattuor pedes 205
in longo constat omnis, sulco tres lato, alto duos cum semipede. post annum propago inciditur ad medullam, ut paulatim radicibus suis adsuescat. caulis a capite ad duas gemmas reciditur, tertio totus mergus absciditur repetiturque altius in terram, ne ex reciso frondeat. tolli viveradix a vindemia protinus debet. [24] Nuper repertum draconem serere iuxta ar- 206
borem, — ita appellamus palmitem emeritum pluribusque induratum annis, — hunc praecisum quam maxima amplitudine, tribus partibus longitudinis deraso cortice, quatenus obruatur, unde et rasilem vocant, deprimere sulco, reliqua parte ad arborem erecta, ocissimum in vite. Si gracilis sit vitis aut terra, usitatum est quam proxime solum decidi, donec firmetur radix, sicuti neque roscidam seri neque a septentrionis flatu. vites aquilonem spectare debent ipsae, palmites autem earum meridiem. [25] Non est festinandum ad putationem novellae, sed 207
primo in circulos materies colligenda, nec nisi validae putatio admovenda, seriore anno fere ad fructum arbusta vite quam iugata. sunt qui omnino putari vetent priusquam arborem longitudine aequaverit. Prima falce sex pedes a terra recidatur, flagello infra relicto et nasci coacto incurvatione materiae. tres ei gemmae, non amplius, deputato supersint. ex his omissi 208
palmites proximo anno imis digerantur scamnis ac per singulos annos ad superiora scandant, relicto semper duramento in singulis tabulatis et emissario uno qui subeat usque quo placuerit. de cetero putatione omni flagella quae proxime tulerint recidantur, nova circumcisis undique capreolis spargantur in tabulatis. Vernacula putatio deiectis per ramos vitium crinibus circumvestit arborem crinesque ipsos uvis, Gallica in traduces porrigitur, Aemiliae viae in ridicas atiniarum ambitu, 209
frondem earum fugiens. [26] Est quorundam inperitia sub ramo vitem vinculo suspendendi, suffocante iniuria. contineri debet

3. tutissimum, *D.* 4. citra, *D.* 5. ne] *D.* nec, *r.* 8. *dist. ego.* omis, *D*[1]. oms, *D*[2]. sulcos, *D*[2]. 16. observatur, *D.* 21. ipse, *D*[1]. ipsi, *D*[2]. 23. primo] *d.* primos, *r.* materiae, *D.* 25. vetant, *E.* 27. incurvatione] *d.* incurbationem, *r.* 29. digerantur] *D*[2]. ingerantur, *d.* vigerantur, *r.* 33. tulerunt, *E.* 35. ipsos] *d.* ipso, *r.*

vimine, non artari — quin immo etiam quibus salices supersunt molliore hoc vinculo facere malunt herbaque Siculi quam vocant ampelodesmon, Graecia vero universa iunco, cypero, ulva — liberata quoque vinculo per aliquot dies vagari et incondita spargi atque in terra quam per totum annum specta-
210 verit recumbere, namque *ut* veterina a iugo et canis a cursu volutatio iuvat, ita tum et vitium porrigi lumbos. arbor quoque ipsa gaudet adsiduo levata onere, similis respiranti, nihilque est in opere naturae quod non exemplo dierum noctiumque aliquas vices feriarum velit. ob id protinus a vindemia putari et lassas etiamnum fructu edito inprobatur. putatae rursus alligentur alio loco, namque orbitas vinculi sentiunt
211 vexatione non dubia. Traduces Gallica e cultura bini utrimque lateribus, si *utraque* pars quadrageno distet spatio, quaterni, si viceno. inter se obvii miscentur alliganturque una conciliati, virgultorum comitatu obiter rigorati qua deficiant, aut si brevitas non patiatur ipsorum, adalligato protenduntur in viduam arborem unco. Traducem bimum praecidere solebant — onerat enim vetustate — melius donare tempus, ut rasilem faciant, ni largiatur crassitudo. alias utile toros futuri draconis pasci.
212 [27] Unum etiamnum genus est medium inter hoc et propaginem, totas supplantandi in terram vites cuneisque findendi et in sulcos plures simul ex una propagandi, gracilitate singularum firmata circumligatis hastilibus, nec recisis qui a lateribus excurrant pampinis. Novariensis agricola traducum turba non contentus, nec copia ramorum, inpositis etiamnum patibulis palmites circumvolvit. itaque praeter soli vitia cultura quoque torva
213 fiunt vina. Alia culpa iuxta urbem Ar*i*cinis, quae alternis putantur annis, non quia id viti conducat, sed quia vilitate reditum inpendia exuperent. medium temperamentum in Carsulano secuntur cariosasque tantum vitis partes incipientesque inarescere deputando, ceteris ad uvam relictis, detracto onere supervacuo, pro nutrimento omni est raritas volneris. sed nisi pingui solo talis
214 cultura degenerat in labruscam. [28] Arbusta arari quam altissime desiderant, etsi frumenti ratio non exigit. pampinari ea non est moris, et hoc conpendium operae. deputantur cum vite pariter interlucata densitate ramorum qui sint super-

6. ut] *om. C.* 7. iuvat] *d.* vivac, *r.* 11. etiamnum] *d.* etiam, D^{2}. setiannum, *E.* setiam |||||, D^{1}. 14. utraque] *Urlichs vind. 327. om. C.* 18. *dist. Urlichs l. l.* 19. ut rasilem] *Urlichs l. l.* ut (in, *D.*) transilem, *C.* 21. etiam, D^{2}. 23. gracitilate] *d.* gracilitates, *r.* 27. propter, D^{2}. 28. Aricinis] *Sab.* varracinis, *C.* 33. omni, *d.* omnis, *r.* 35. etsi] *Urlichs vind. 329.* tanta etsi, *C.* 37. inter-

vacui et absumant alimenta. plagas ad septentrionis aut ad
meridiem spectare vetuimus, melius, si neque in occasus solis. 84
diu dolent talia quoque ulcera et difficile sanescunt algendo
*nimi*s aestuandove. — non eadem in vite libertas, quoniam
certa latera, sed facilius abscondere et detorquere quo velis
plagas. — in arborum tonsura supiniore velut calices faciendi,
ne consistat umor.

(36.) Viti adminicula addenda quae scandat adprehensa, 215
si maiora sint. 24. Vitium generosarum pergulas quinquatribus
putandas et, quarum servare uvas libeat, decrescente luna
tradunt, quae vero interlunio sint putatae nullis animalium ob-
noxias esse. alia ratione plena luna noctu tondendas, cum
sit ea in leone, scorpione, sagittario, tauro, atque in totum
serendas plena *a*ut crescente ut*i*que censent. Sufficiunt in
Italia cultores deni in centena iugera vinearum.

(37.) [1] Et abunde satu cultuque arborum tractato, quo- 216
niam de palmis et cytiso in peregrinis arboribus adfatim dixi-
mus, ne quid desit, indicanda reliqua natura *e*st magno opere 13, 26 et 130 sqq.
pertinens ad omnia ea. infestantur namque et arbores morbis
— quid enim genitum caret his malis? — et silvestrium qui-
dem perniciosos negant esse vexarique tantum grandine in
germinatione aut flore, aduri quoque fervore aut flatu fr*i*gi-
*d*iore, praepostero die, quam*quam* suo frigora etiam prosunt,
ut diximus. Quid ergo? non et vites algore intereunt? hoc 217
quidem est quo deprehendatur soli vitium, quoniam non evenit 10
nisi in frigido. itaque per hiemes caeli rigorem probamus,
non soli. nec infirmissimae arbores gelu periclitantur, sed
maximae, vexatisque ita cacumina prima inarescunt, quoniam
praestrictus non potuit eo pervenire umor. [2] Arborum qui- 218
dam communes morbi, quidam privati generum. Communis
vermiculatio et sideratio ac dolor membrorum, unde par-
tium debilitas, societate nominum quoque cum hominis mi-
seris. trunca dicimus certe corpora et oculos germinum
exustos ac multa simili sorte. itaque laborant et fame et 219
cruditate, quae fiunt umoris quantitate, aliquae vero et obesi-

---

lucata] *d.* interlocata, *r.* 3. senescunt, *E.* 4. nimis] *Barb.* minus, *C.* 5. creta, *C.* 8. adpraehensas, *D.* adprehensas, *E.* 9. pergulas] *D.* per singulas, *E.* quinquatribus] *d.* quinque tribus, *E.* quique tribus *D.* 11. sint] *D.* si sint, *E.* 14. serendasque, *C.* ut, *C.* utque, *D.* utquae, *E.* 18. est] *Brot.* sit, *C.* 22. frigidiore] *Barb.* fragiliore, *C.* 23. quamquam] *Sillig.* quam, *C.* 25. soli] *d.* oli, *r.* 27. gelu] *d.* gulae, *D.* gelis, *E.* 29. praestrictus] *cod. Chiff.* praestrictas, *C.* 31. et] *D*². est, *r.* 32. debilitas] *D.* debita, *E.*

tate, ut omnia quae resinam ferunt nimia pinguitudine in tae-
dam mutantur et, cum radices quoque pinguescere coepere,
intereunt ut animalia nimio adipe, aliquando et pestilentia per
genera, sicut inter homines nunc servitia nunc plebes urbana
220 vel rustica. [3] Vermiculantur magis minusve quaedam, omnes
tamen fere, idque aves cavi corticis sono experiuntur. iam
quidem et hoc in luxuria esse coepit, praegrandesque roborum
delicatiore sunt in cibo — cosses vocant — atque etiam farina
221 saginati hi quoque altiles fiunt. maxime autem arborum hoc
sentiunt piri, mali, fici, minus quae amarae sunt et odoratae.
eorum qui in ficis existunt alii nascuntur ex ipsis, alios parit
qui vocatur cerastes, omnes tamen in cerasten figurantur so-
numque edunt parvoli stridoris. et sorbus arbor infestatur ver-
miculis rufis ac pilosis, atque ita emoritur. mespila quoque
222 in senecta obnoxia ei morbo est. [4] Sideratio tota e caelo
constat. quapropter et grando in his causis intellegi debet et
carbunculatio et quod pruinarum iniuria evenit. haec enim
verno tepore invitatis et erumpere audentibus satis mollibus
insidens adurit lactescentes germinum oculos, quod in flore
carbunculum vocant. pruinae perniciosior natura, quoniam
lapsa persidit gelatque ac ne aura quidem ulla depellitur, quia
non fit nisi inmoto aere et sereno. proprium tamen sidera-
tionis est sub ortu canis siccitatum vapor, cum insita ac no-
223 vellae arbores moriuntur, praecipue ficus et vitis. Olea praeter
vermiculationem, quam aeque ac ficus sentit, clavum etiam
patitur, sive fungum placet dici vel patellam. haec est solis
exustio. Nocere tradit Cato et muscum rubrum. nocet ple-
rumque vitibus atque oleis et nimia fertilitas. Scabies com-
munis omnium est. inpetigo et quae adgnasci solent cocleae,
peculiaria ficorum vitia, nec ubique. sunt enim quaedam aegri-
224 tudines et locorum. [5] Verum ut homini nervorum cruciatus
sic et arbori, ac duobus aeque modis. aut enim in pedes,
hoc est radices, inrumpit vis morbi, aut in articulos, hoc est
cacuminum digitos, qui longissime a toto corpore exeunt.
inarescunt ergo, et sunt apud Graecos sua nomina utrique
225 vitio. undique primo dolor, mox et macies earum partium
fragilis, postremo tabes morsque, non intrante suco aut non

---

3. aliquando] D^2. quanto, *r*. 6. cani, *E*. 8. delicatiore sunt] delicatiores ut (uti, *E*) *C*. 11. alios] *d*. alius, *r*. 15. ei] in, *E*. ein, *r*. 18. tempore, *C*. 21. persidit] D^2. persidet, *r*. 23. siccitatum] D^2. sittacum. *G*. sit citatium, *r*. 29. adgnasci] *d*. agnosci, *E*. agnasci, *r*. 31. ut] E^2. at, *r*. 37. morbusque, *E*.

perveniente, maximeque id fici sentiunt. Caprificus omnibus
immunis est quae adhuc diximus. scabies gignitur roribus
lentis post vergilias. nam si *largiores* fuere, perfundunt arbo-
rem, non scalpunt scabie et *grossi* cadunt; sive imbres nimii
fuere, alio modo ficus laborat radicibus madidis. [6] Vitibus 226
praeter vermiculationem et siderationem morbus peculiaris arti-
culatio tribus de causis: una vi tempestatium germinibus ablatis,
altera, ut notavit Theophrastus, in supinum excisis, tertia cul-
turae imperitia laesis. Omnis enim earum iniuriae in articulis
sentiuntur. siderationis genus est et his deflorescentibus ro-
ratio, aut cum acini priusquam crescant decocuntur in callum.
aegrotant et cum alsere, laesis uredine attonsarum oculis. et
calore hoc evenit intempestivo, quoniam omnia modo constant
certoque temperamento. Fiunt et culpa vitia colentium, cum 227
praestringuntur, ut dictum, aut circumfossor iniurioso ictu ver- 209
beravit, vel etiam subarator inprudens luxavit radices corpusve
desquamavit. est et quaedam contusio falcis hebetioris. qui-
bus omnibus causis difficilius tolerant frigora aut aestus, quo-
niam in ulcus penetrat iniuria omnis a foris. infirmissima
vero malus, maxime quaequ*a*e dulcis est. Quibusdam debilitas 228
sterilitatem, non necem adfert, ut si quis pino cacumen auferat vel
palmae. sterilescunt enim, nec moriuntur. Aegrotant aliquando
et poma ipsa per se sine arbore, si necessariis temporibus
imbres aut teporis vel adflatus defuere aut contra abundavere.
decidunt enim aut deteriora fiunt. pessimum est inter omnia,
cum deflorescentem vitem et oleam percussit imber, quoniam
simul defluit fructus. [7] Sunt ex eadem causa nascentes et 229
urucae, dirum animal, eroduntque frondem, aliae florem, oliva-
rum, quoque, ut in Mileto, ac depastam arborem turpi facie
relinquunt. nascitur hoc malum tepore umido et lento. fit
aliud ex eodem, si sol acrior insecutus inussit ipsum vitium
ideoque mutavit. Est etiamnum peculiare olivis et vitibus —
araneum vocant —, cum veluti telae involvunt fructum et ab-
sumunt. Adurunt et flatus quidam eas maxime, sed et alios 230
fructus. nam vermiculationem et poma ipsa per se quibusdam

---

3. largiores] *Dal.* rariores, *C.* perfundunt] perfunduntne. *C. Vid. Urlichs vind. 330.* 4. grossi] *Hard.* erossi, *C.* 7. vi] uti. *C.* 9. enim] *om. E.* 10 et] in, *E.* 11. cum] *d.* con, *r.* 14. vitia colentium] *Ianus.* vitia colentia, *G.* vitium colentia, *r.* 19 ulcis, *DG.* 20. maxime quaequae] *ego.* maxime quaeque, *D*2. maxime quaque, *D*1. maximeque quae, *E*1. maximeque quaeque, *E*2. maximeque quaque, *G.* 24. teporis] temporis, *C.* defuere] *D*2. defluere, *r.* 30. fit] *D*2. sit, *r.* 33. 34. absumunt] absumunt et, *D*2. adsumunt et, *r.*

annis sentiunt, mala, pira, mespila, punica. in oliva ancipiti eventu, quando cub cut*e* nati fructum adimunt, augent, si in ipso nucleo fuere erodentes *e*um. Gigni illos prohibent pluviae quae fiunt post arcturum. eaedem si austrinae fuere, generant dr*u*ppis quoque, quae maturescentes tum sunt praecipue cadu-
231 cae. id riguis magis evenit, etiamsi non cecidere, fastidiendis. Sunt et culicum genera aliquis molesta, ut glandibus, fico, qui videntur ex umore nasci, tum dulci subdito corticibus. et
232 aegrotatio quidem fere in his est. [8] Quaedam temporum causae aut locorum non proprie dicantur morbi, quoniam protinus necant, sicut tabes cum invasit arborem aut uredo vel flatus alicuius regionis proprius, ut est in Apulia atabulus, in Euboea Olympias. hic enim si flavit circa brumam, frigore exurit arefaciens, ut nullis postea solibus recreari possint. hoc genere convalles et adposita fluminibus laborant, praecipueque
233 vitis, olea, ficus. quod cum venit, detegitur statim in germinatione, in oliva tardius. sed in omnibus signum est revivescendi, si folia amisere. alioqui quas putes praevaluisse moriuntur. nonnumqum inarescunt folia eademque revivescunt. alia in ter*ris* septentrionalibus, ut Ponto, *T*hracia, frigore aut gelu laborant, si post brumam continuavere XL diebus. *e*t ibi autem et in reliquis partibus, si protinus editis fructibus ge-
234 latio magna consecuta est, etiam paucis diebus necat. [9] Quae iniuria hominum constant secundum *vim* habent causas. pix, oleum, adeps inimica praecipue novellis. Cortice in orbem detracto necantur, excepto subere, quod sic etiam iuvatur, crassescens enim praestringit et strangulat. nec andrac*h*le offenditur, si non simul incidatur et corpus. alioqui et cerasus et tilia et vitis corticem mittunt, sed non vitalem, nec proximum corpori, verum eum qui subnascente alio expellitur.
235 Quarundam natura rimosus cortex, ut platanis. tiliae renascitur paulo minus quam totus. ergo his quarum cicatricem trahit medentur luto fimoque. et aliquando prosunt, si non vehementior frigorum aut caloris vis secuta est. quaedam tar-

2. sub cute] *Hard.* subeunti, *C.* 3. fuere] D^2. facere, *r.* eum] cum, *C.* 5. droppis. *C.* 7. molesta] *d.* modesta, *r.* 8. dulci] *d.* dulcis, *r.* 14. nullus, *DG.* 16. eum, *DG.* 18. si] D^2. *om. r.* 20. aliae, *dv.* in terris] *Hard.* inter, *C.* Thracia] *Urlichs vind. 33*2. phrygia, *dv.* frygia, *G.* fragia, *r.* 21. et ibi] *codd. Gel.* ibi, D^2. tibi, *r.* 22. 23. gelatio] *d.* velatium, *E.* velatiu, *r.* 24. constant] D^2. constat, *r.* secundum vim] *ego.* secundum. *DG.* secumdum, E^1. secum E^2. 25. orbe, *EG.* 27. andrachle] *Sillig.* adracle, *E.* andracle, *r.* 33. fimoquae, D^2. fitoquae, D^1. fitoque, *G.* fiditoque, *E.* 34. caloris vis] D^2. caloruus, *E.* caloru iis, *r.*

dius ita moriuntur, ut robora et quercuus. refert et tempus
anni. abieti enim et pino si quis detraxerit sole taurum vel
geminos transeunte, cum germinant, statim moriuntur, eandem
iniuriam hieme passae diutius tolerant. similiter ilex et robur 236
quercusque. si angusta decorticatio fuit, nihil nocet ut supra 234
dictis, infirmioribus quidem et in solo gracili vel ab una tantum parte detractus interemit. Similem et decacuminatio rationem habet piceae, cedri, cupressi — hae enim detracto cacumine aut ignibus adusto intereunt — similem et depastio
animalium. Oleam quidem etiam si lambat capra sterilescere 237
auctor est Varro, ut diximus. quaedam hac iniuria moriuntur, 8, 204 15, 34
aliqua deteriora tantum fiunt, ut amygdalae — ex dulcibus enim transfigurantur in amaras —, aliqua vero etiam utiliora,
ut aput Chios pirus quam phocida appellant. nam detruncatio 13, 36 17, 201
diximus quibus prodesset. Intereunt pleraque et fissa stirpe, 238
exceptis vite, malo, fico, punicis, quaedam vel ab ulcere tantum. p*in*us hanc iniuriam spernit et omnia quae resinam gignunt. Radicibus amputatis mori minime mirum est. pleraeque tamen non omnibus sed maximis aut quae sunt inter illas vitales ab-
scisis moriuntur. [10] Necat invicem inter sese umbra vel 239
densitate atque alimenti rapina. necat et hedera vinciens. nec viscum prodest, et cytisus neca*t*ur eo quod halimon vocant Graeci. Quorundam natura non necat quidem, sed laedit odor*um* aut suci mixtura, ut raphanus et laurus vitem. olfactatrix enim intellegitur et tingui odore mirum in modum, ideo, cum iuxta sit, averti et recedere saporemque inimicum fugere.
hinc sumpsit Androcydes medicinam contra ebrietates, rapha- 240
nus mandatur praecipiens. odit et caulem et olus omne, odit et corylum, ni procul absint, tristis atque aegra. nitrum quidem et alumen, marina aqua calida et fabae putamina vel ervi ultima venena sunt.

25. (38.) Inter vitia arborum est et prodigiis locus. in- 241
venimus *f*icos sub foliis natas, vitem et malum punicam stirpe fructum tulisse, non palmite aut ramis, vitem uvas sine foliis,

---

5. quercusque] *Urlichs vind. 333.* quercus quae, *C.* et quercus. Quae, *dv.* nocet ut] *D*². nocetur, *rv.* 6. gracilius, *D*². 8. haec, *EG.* 10. capras, *DG.* 11. haec, *DG.* 14. phocida] *d*(?). phochida, *r.* 16. exceptis vite malo] *d.* exrectis vitem alio (ex alio, *E.*)*r.* punicis] *D*². punices, *r.* 17. pinus] *Urlichs vind. 334.* ficus, *C.* 19. 20. abscissis, *DG.* 20. necant, *D.* 22. necatur eo] *Hard.* nec aureo, *C.* halimon] *d* alimon, *r.* 24. odorum] *ego.* odorem, *C.* 27. 28. raphanum, *E.* rhapanum, *r.* 33. ficos] *Ianus.* eos, *G.* enim eos, *r.* punicam] *d*(?) punicum, *r.* 34. palmitem, *DG.*

oleas quoque amisisse folia bacis haerentibus. sunt miracula
fortuita. nam et oliva in totum ambusta revixit, et in Boeotia
242 derosae locustis fici regerminavere. mutantur arbores et colore
fiuntque ex nigris candidae, non semper prodigio, sed eae
maxime quae ex semine nascuntur. et populus alba in nigram
transit. quidam et sorbum, si in calidiora loca venerit, steri-
lescere putant. prodigio autem fiunt ex dulcibus acerba poma
aut dulcia ex acerbis, e caprifico fici aut contra, gravi ostento,
cum in deteriora mutantur, ex olea in oleastrum, ex candida
uva et fico in nigras, aut ut Laodiciae Xerxis adventu platano
243 in oleam mutata. qualibus ostentis Aristandri apud Graecos
volumen scatet, ne *in* infinitum abeamus, apud nos vero C.
Epidi commentarii, in quibus arbores locutae quoque repe-
riuntur. Subsedit in Cumano arbor gravi ostento paulo ante
Pompei Magni bella civilia paucis ramis eminentibus. inven-
tum Sibyllinis libris internicionem hominum fore, tantoque
maiorem quanto propius ab urbe *h*ost*i*a *lit*at*um* esset.
244 Sunt prodigia et cum alienis locis enascuntur, ut in capitibus
statuarum vel aris, et cum in arboribus ipsis alienae. ficus in
lauro nata est Cyzici ante obsidionem. simili modo Trallibus
palma in basi Caesaris dictatoris circa bella civilia eius. nec
non et Romae in Capitolio in ara Iovis bello Persei enata palma
victoriam triumphosque portendit. hac tempestatibus prostrata
eodem loco ficus enata est M. Messalae C. Cassii censorum
lustro, a quo tempore pudicitiam subversam Piso gravis auctor
245 prodidit. Super omnia quae umquam audita sunt erit prodi-
gium in nostro aevo Neronis principis ruina factum in agro
Marrucino, Vetti Marcelli e primis equestris ordinis oliveto uni-
verso viam publicam transgresso arvisque inde e contrario in
locum oliveti profectis.
246 26. (39.) Nunc expositis arborum morbis consentaneum
est dicere et remedia. Ex his quaedam sunt communia om-
nium, quaedam propria quarundam. communia ablaqueatio,
adcumulatio, adflari radices aut cooperiri rigua dato potu vel
ablato, fimum suco refectis, putatio levatis onere, item suco

2. et in] *E*. etiam in, *D*². etiai, *r*. 3. fici] *D*². ficusi, *G*. ficisi, *r*. colores, *DG*. 4. prodigio sed eae] *d*. prodigiosae eae (deae *D*¹*G*. de ea, *D*²)*r*. 7. acerba] *d*(?). acerva *r*. 10. laodiciae] *D*². leoditiae, *E*. laudatiae, *r*. 11. mutata] *d*(?). mutatam, *r*. 12. in] *om*. *C*. 12. 13. C. Epidi] lepidi, *D*². cepidi, *r*. 13. commentarii] *d*. commentariis, *D*. comentariis, *r*. 17. propius] *d*. proprius, r. hostia litatum] *ego*. postea facta, *C*. 21. palmae, *D*. palme, *G*. 22. ara iovis] *D*². capita bis, *r*. 25. subversa] *E*. subversum, *r*. 28. vecti, *E*. 34. rigua]

emisso quaedam veluti detractio sanguinis, circumrasio corticis,
vitium extenuatio et domitura palmitum, gemmarum, si frigus
retorridas hirtasque fecerit, repumicatio et quaedam politura.
Arborum his aliae magis aliae minus gaudent, veluti cupressus 247
et aquam aspernatur et fimum et circumfossuram amputationem-
que et omnia remedia odit, quin etiam necatur riguis, vitis et
punicae praecipue aluntur. ficus arbor ipsa riguis alitur, pomum
vero eius marcesc*i*t. amygdalae si colantur fossione, florem
amittunt. nec insitas circumfodere oportet priusquam validae 248
ferre coeperint poma. plurimae autem amputari sibi volunt
onerosa ac supervacua, sicut nos ungues et capillum. reci-
duntur veteres totae ac rursus a stolone aliquo resurgunt, sed 16, 123,
non omnes, nec nisi quarum naturam pati diximus. 130,173, 241

(40.) Rigua aestivis vaporibus utilia, hieme inimica, autumno 249
varie et e natura soli, quippe cum vindemiator Hispaniarum
stagnante solo uvas demetat. cetero maiore in parte orbis
etiam pluvias autumi aquas derivare convenit. circa canis
ortum rigua maxime prosunt ac ne tum quidem nimia, quo-
niam inebriatis radicibus nocent. et aetas modum temperat,
novellae enim minus sitiunt. desiderant autem maxime rigari
quae adsuevere, contra siccis locis genita non expetunt umo-
rem nisi necessarium.

(41.) Asperiora vina rigari utique cupiunt in Sulmonense 250
Italiae agro, pago Fabiano, ubi et arva rigant. mirumque, her-
bae aqua illa necantur, fruges aluntur et riguus pro sarculo
est. in eodem agro bruma, tanto magis si nives iaceant ge-
letve, ne frigus vites adurat, circumfundunt riguis, quod ibi
tepidare voc*ant*, memorabili natura in amne solis, eodem aestate
vix tolerandi rigoris.

27. (42.) Carbunculi ac robiginum remedia demonstra- 251
bimus volumine proximo. interim est et scariph*at*io quaedam 18. 279
in remedis, cum macie corticis ex aegritudine adstringente se sqq.
iustoque plus vitalia arborum conprimente exac*u*tam falcis aciem
utraque manu inprimentes perpetuis incisuris deducunt ac veluti

---

riguas *C.* 2. domitura palmitum gemmarum] *d.* dominatura palmi-
tum gemmarum, *E.* dominarum, *r.* 5. aquam] *E.* aquas, D^1. aqua,
r. 8. marcescit] *Hard.* marcescet, *C.* 12. ac] *d. om. r.*
15. variae, *DG.* varia, *E.* vindemitor, *DG.* 16. ceterum *E.*
17. derivare] D^2. eriavere, *E.* eriaevare, *r.* 25. riguus] frigus, D^2. 26.
si nives iaceant] D^2. sinuessa taceant (tacent, E^1)*r.* 28. voce, *E.* vo-
cem, *r.* eodem aestate] *Ianus.* ede maiestate, *C.* 30. carbunculi] *d.*
carbunculum, *r.* 30. 31. demonstravimus, D^1EG. 31. chariphacio, *E.* sca-
riphacio, *r.* 32. macie] *d.* acie, *r.* 33. exacutam] *Urlichs vind. 335.*
exactam *C.* 34. utramque, D^1EG.

cutem laxant. salutare id fuisse argumento sunt dilatatae
cicatrices et internato corpore expletae.
252 (43.) Magnaque ex parte similis hominum medicina et
arborum est, quando earum quoque terebrantur ossa. amyg-
dalae ex amaris dulces fiunt, si circumfosso stipite et ab ima
parte circumforato defluens pituita abstergeatur. et ulmis de-
trahitur sucus inutilis, supra terram foratis usque ad medullam
253 in senecta, aut cum alimento nimio abundare sentiuntur. idem
et ficorum turgido cortice incisuris in oblicum levibus emittitur.
ita fit ne decidant fructus. pomiferis quae germinant nec
ferunt fructum fissa radice inditur lapis, fertilesque fiunt, hoc
idem in amygdalis e robore cuneo adacto, in piris sorbisque e
254 taeda ac cinere et terra cooperto. Etiam radices circumcidisse
prodest vitium luxuriantium ficorumque et circumcisis cinerem
addidisse. Fici serotinae fiunt, si primae grossi, cum fabae magni-
tudinem excessere, detrahantur. subnascuntur enim quae serius
maturescunt. eaedem *cum* frondere incipiunt, si cacumina rami
cuiusque detrahantur, firmiores fertilioresque fiunt, nam ca-
prificatio maturat.
255 (44.) In ea culices nasci e grossis manifestum, quoniam,
cum evolavere, non inveniuntur intus grana, quae in eos versa
apparet. exeundi tanta est aviditas ut plerique aut pede re-
licto aut pinnae parte erumpant. Est et aliud genus culicum
quos vocant centrinas, fucis apium similes ignavia malitiaque
cum pernicie verorum et utilium. interemunt enim illos atque
256 ipsi commoriuntur. vexant et tineae semina ficorum, contra
quas remedium in eadem scrobe defodere tal*e*am lentisci inversa
parte quae fuerit a cacumine. uberrimas autem ficus rubrica
amurca diluta et cum fimo infusa radicibus frondere *in*cipien-
tium facit. caprificorum laudantur maxime nigrae et in petrosis,
quoniam frumenta plurima habeant, caprificatio ipsa post imbrem.
257 (45.) In primis autem cavendum ne ex remediis vitia
fiant, quod evenit nimia aut intempestiva medicina. interlu-
catio arboribus prodest, sed omnium annorum trucidatio inu-
tilissima. vitis tantum tonsuram annuam quaerit, alternam vero
myrtus, punicae, oleae, quia celeriter fruticescunt. ceterae
rarius tondentur, nulla autumno. ac ne radantur quidem nisi

---

2. expletae] *d.* expleto, *r.* 8. senectam, *C.* 13. et] *d.* e, *r.* 15. primae] *d.* primae ae, D^1. prima ae, *r.* 17. eaedem] *d.* eadem, *r.* cum] *om. C.* 26. commoriuntur] *codd. Chiff.* moriuntur, *C.* 27. quas] *d.* quos, *r.* taleam] *Pint.* italiam, *C.* 28. lubrica] *EG.* 29. 30. recipientium, *d.* cipientium, *r.* 37. radantur] D^2. radiantur, *r.*

vere. putatio ne plaga *sit;* vitalia sunt omnia quaecumque non supervacua.

(46.) Similis fimi ratio. gaudent eo, sed cavendum ne 258
in fervore solis admoveatur, ne inmaturum, ne validius quam opus sit. urit vineas suillum nisi quinquennio interposito, praeterquam si riguis diluatur, et e coriariorum sordibus nisi admixta aqua, item larg*iu*s. iustum existimant in denos pedes quadratos tres modios. id quidem soli natura decernet.

(47.) Columbino ac suillo plagis quoque arborum me- 259
dentur. si mala punica acida nascantur, ablaqueatis radicibus fimum suillum addi iubent. eo anno vinolenta, proximo dulcia futura. alii urina hominis aqua mixta riganda censent quater anno, singulis amphoris, aut cacumina spargi vino lasare diluto, si findantur in arbore, pediculum intorqueri, ficis utique amurcam adfundi, ceteris arboribus aegris faecem vini, aut lupinum circum radices earum seri. Aqua quoque lupini decocti 260
circumfusa pomis prodest. fici, cum Volcanalibus tonuit, cadunt. remedium est ut ante stipula hordeacea areae stringantur. Cerasos praecoces facit cogitque maturescere calx admota radicibus. et haec autem omnia poma intervelli melius est ut quae relicta sint grandescant.

28. Quaedam poena emendantur aut morsu excitantur, 261
ut palmae ac lentisci. sal*s*is enim aquis aluntur. salis vim et cineres, sed leniorem habent, ideo ficis adsperguntur ruta*e*que, ne fiant vermiosae neve radices putrescant. quin et vitium radicibus aquam salsam iubent adfundi, si sint lacrimosae, si vero fructus earum decidant, cinerem aceto conspergi ipsasque inlini aut sandaraca, si putrescat uva, si vero fertiles non s*i*nt, aceto acri subacto cinere rigari atque oblini; quod si fructum 262
non maturent prius inarescentem, praecisarum ad radices plagam fibrasque aceto acri et urina vetusta madefacere atque eo luto obruere, saepe fodere. olearum, si parum promisere fructus, nudatas radices hiberno frigori opponunt eaque castigatione proficiunt. omnia haec annua caeli ratione constant et aliquando serius poscuntur, aliquando celerius. Nec non ignis aliquis prodest, ut harundini. ambusta namque densior mitiorque surgit. Cato et medicamenta quaedam conponit,

---

1. putatio ne plaga sit] *ego.* putatione plaga ad, *C.* 3. fimi ratio] *eodd. Gel.* firmatio, *C.* 7. largios, *C.* 11. addi iubend, D^2. adiubend, D^1. adiubent. *G.* adiuvent, E^2. advenit, E^1. 15. vini] *d.* vinea, *E.* vine, *r.* 19. calix, D^1E^1. ca. LX. *G.* 23. ut] *d.* et, *r.* salsis] salis, *C.* 24. cinis, *DG.* rutaeque] *Dal.* rutaque, *C.* 25. ne] *d.* nec, *r.* 28. sint] *Urlichs vind. 336.* sunt, *C.* 30. ab, *DG.* 36. aliquid] *E.*

mensurae quoque distinctione, ad maiorum arborum radices
amphoram, ad minorum urnam, amurcae et aquae portione
aequa, ablaqueatis prius radicibus paulatim adfundi iubens, in
olea hoc amplius, stramentis ante circumpositis, item fico, huius
praecipue vere terram adaggerari radicibus, ita futurum ut non
264 decidant grossi maiorque fecunditas nec scabra proveniat. simili
modo, ne convolvolus fiat in vinea, amurcae congios duos
decoci in crassitudinem mellis, rursusque cum bituminis tertia
parte et sulpuris quarta sub diu *co*qui, quoniam exardescat sub
tecto. hoc vites circa capita ac sub bracchis ungui; ita non
fore convolvolum. quidam contenti sunt fumo huius mixturae
265 suffire vineas secundo flatu continuo triduo. Plerique non
minus auxilii et alimenti arbitrantur in urina quam Cato in
amurca, addita modo pari aquae portione, quoniam per se
noceat. aliqui volucre appellant animal praerodens pubescen-
tes uvas. quod ne accidat, falces, cum sint exacutae, fibrina
pelle detergent atque ita putant, aut sanguine ursino linunt
post putationem easdem. Sunt arborum pestes et formicae.
266 has abigunt rubrica ac pice liquida perunctis caudicibus, nec
non et pisce suspenso iuxta in unum locum congregant aut
lupino trito cum oleo radices linunt. multi et has et talpas
amurca necant, contraque urucas, et mala *ne* putrescant, lacerti
viridis felle tangi cacumina iubent, privatim autem contra
urucas ambiri arbores singulas a muliere init*ian*te mensis, nudis
267 pedibus, recincta. item ne quod animal pastu malefico decerpat
frondem, fimo boum diluto spargi folia, quotiens imber inter-
veniat, quoniam obl*in*atur ita virus medicaminis, mira quaedam
excogitante sollertia *hu*mana, quippe cum averti grandines car-
mine credant plerique, cuius verba inserere non equidem serio
ausim, quamquam a Catone proditis contra luxata membra
iungenda harundinum fissurae. idem arbores religiosas lucos-
que succidi permisit, sacrificio prius facto, cuius rationem *pre*-
cationemque eodem volumine tradidit.

---

2. portionem, E^1. 3. aqua, *DG*. 5. vetere, *E*. 8. mollis, D^1EG. cum bituminis tertia] *d.* cubitum in his tertia, D^2. cubitu (cubitum, *E.*) ministeria, *r.* 9. coqui] qui, *C.* 15. alii, *E.* volucre] *d.* voluere, *r.* 17. ursina, D^1EG. li///nunt, *D.* linolunt, *G.* lini volunt, *E.* 19. caudibus, *EG.* 21. has et] *d. om. E.* has e, *r.*
22. uricas, *DG.* ne] *om. C.* 24. initiante] *Barthius ad. Stat. Theb. 6, 217.* incitate, D^2. incitati, *r.* 26. diluto] *d.* dilutos, *r.* 27. oblinatur] *ego.* obluator, *C.* 28. humana] inmanat, *E.* immanat, *D.* imanat, *G.* 30. membra] menbret, D^1. menbra et, D^2. menbreu, *E.* membret, *G.* 31. iungenda] *Ianus.* iungendae, *D.* iunguendae, *r.* 32. 33. precationemque] *Hard.* rotationemque, *E.* recationemque, *r.*

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XVIII.

Cap. 1. (Sect. 1.) Sequitur natura frugum hortorumque 1
ac florum quaeque alia praeter arbores aut frutices benigna
tellure proveniunt, vel per se tantum herbarum inmensa con-
templatione, si quis aestimet varietatem, numerum, flores, odo-
res coloresque et sucos ac vires earum quas salutis aut volupta-
tis hominum gratia gignit. qua in parte primum omnium
patrocinari terrae et adesse cunctorum parenti iuvat, quamquam
inter initia operis defensae. quoniam tamen ipsa materia ac- 2 2, 154
cedit int*eri*us ad reputationem eiusdem parientis et noxia, nostris sqq.
eam criminibus urguemus nostramque culpam illi inputamus.
genuit venena. set quis invenit illa praeter hominem? cavere
ac refugere alitibus ferisque satis est. atque cum arbore ex-
acuant limentque cornua elephanti et uri, saxo rhinocerotes,
utr*o*que apri dentium sicas, sciantque ad nocendum praeparare
se animalia, quod tamen eorum excepto homine tela sua
venenis tinguit? nos et sagittas unguimus ac ferro ipsi nocen- 3
tius aliquid damus, nos et flumina inficimus et rerum naturae
elementa, ipsumque quo vivitur in perniciem vertimus. neque
est ut putemus ignorari ea ab animalibus; quae praeparent
enim contra serpentium dimicationes, quae post proelium ad
medendum excogitar*i*nt, indicavimus. nec ab ullo praeter ho- 8, 88
minem veneno pugnatur alieno. fateamur ergo culpam ne iis 4 96 sqq.
quidem quae nascuntur contenti; etenim quan*to* plura eorum
genera humana manu fiunt! quid? non et hominis quidem
v*i* venena nascuntur? atra ceu serpentium lingua vibrat tabes-
que animi contracta adurit culpantium omnia ac dirarum alitum

---

8. ac] *E* aut, *r*. 9. qua in] D^2. quam, *r*. 12. interius] *ego*. intus, *C*. 13. urguemus] *G*. urguetur, E^1. urguemur, *r*. 14. set] et, *E*. hominum, *DFG*. 15. 16. exacuant] D^2. exagant, *F*. exaquant, *r*. limentque] *d*. timenque, D^2. limenque, *r*. uri saxo] *E*. uri ac, D^2. humore saxo, *r*. 17. utraque, *C*. apri] D^2. apru, *r*. sicca, *E*. siccas, *r*. 18. tela] *E*. e tela, *r*. 19. tinguit] D^2. tingui, *E*. tinguis, *r*. 20. flumina] D^2. filomina, *r*. 21. ipsumque] ipsum quoque, *E*. in] ipse in, D^2. in se, *E*. ipse, *r*. 23. enim] *ego*. e, D^1. *om. r*. 24. excogitarint] *ego*. excogitarent, *C*. 25. pugnantur, *E*. pugnamtur, *FG*. culpam] *d*. culpa, *r*. 26. quanto] *Huetius*. quando, *C*. 27. quid? non] quin. *E*. 28. vi] *ego in Jahns Jahrb. 95, 73.* ut, *C*.

modo tenebris quoque suis et ipsarum noctium quieti inviden-
tium gemitu, quae sola vox eorum est, ut inauspicatarum ani-
mantium vice obvii quoque vetent agere aut prodesse vitae.
5 nec ullum aliud abominati spirituus praemium novere quam
odisse omnia. verum et in hoc eadem naturae maiestas quanto
plures bonos genuit ut fruges! quanto fertilior in his quae
iuvent alantque! quorum aestimatione et gaudio nos quoque
relictis exustioni suae istis hominum rubis pergemus excolere
vitam, eoque constantius quo operae nobis maior quam famae
gratia expetitur. quippe sermo circa rura est agrestisque
usus, sed quibus vita constet honosque apud priscos maximus
fuerit.

6 2. (2.) Arvorum sacerdotes Romulus in primis instituit
seque duodecimum fratrem appellavit inter illos Acca *Lar*entia
nutrice sua genitos, spicea corona quae vitta alba colligaretur
sacerdotio ei pro religiosissimo insigni data, quae prima apud
Romanos fuit corona. honosque is non nisi vita finitur et
7 exules etiam captosque comitatur. Bina tunc iugera p. R.
satis erant, nullique maiorem modum adtribuit, quo servorum
paulo ante principis Neronis contento huius spatii viridiariis?
piscinas iuvat maiores habere, gratumque, si non aliquem cu-
linas. Numa instituit deos fruge colere et mola salsa suppli-
care atque, ut auctor est Hemina, far torrere, quoniam tostum
cibo salubrius esset, id uno modo consecutus, statuendo non
8 esse purum ad rem divinam nisi tostum. is et Fornacal*i*a in-
stituit farris torrendi ferias et aeque religiosas Terminis agrorum.
hos enim deos tum maxime noverant, Seiamque a serendo,
Segestam a segetibus appellabant, quarum simulacra in circo
videmus, — tertiam ex his nominare sub tecto religio est —,
ac ne degustabant quidem novas fruges aut vina antequam
sacerdotes primitias libassent.

9 3. (3.) Iugerum vocabatur quod uno iugo boum in die
exarari posset, actus in quo boves agerentur cum aratro uno

---

1. suis] D^2. vis, *r*. 2. quae] D^2. quoque, *E*. que, *r*. 3. obvii] obuti, D^2. 7. iuvant, *E*. alantque] D^2. alutque, *G*. aluntque, *r*. 8. exustioni] *cod. Tol.* exustionis, *C*. urbis, *EG*. 9. quo] quoniam, *D*. qm̄, *F*. 10. gratia] E^1. gretia, E^2. graecia, *DG*. precia, F^1. grecia, F^2. 11. constet] *cod. Tol.* et, *E*. tet, *r*. 14. sauventia, *G*. saventia, *r*. 15. genitos] *d*. genitus, *r*. 17. finitus, *E*. 20. spatio, *E*. patii, *r*. 23. hemina] *d*. emina, D^2. eamina, *E*. aemina, *r*. 24. salubrius esset] *d*. salubribus esse, D^2E. sarlubribus esse, *r*. consecutus] *Ianus*. consecutum, *C*. 25. Fornacalia] *Merula*. fortunacalla, *C*. 29. tertiam] *d*. tertia, *r*. 31. libassent] *d*. livassent, D^2. iuvassent, *r*.

impetu iusto. hic erat CXX pedum, duplicatusque in longitu-
dinem iugerum faciebat. dona amplissima imperatorum ac
fortium civium quantum quis uno die plurimum circumaravis-
set, item quartari farris aut heminae, conferente populo.
Cognomina etiam prima inde: Pilumni qui pilum pistrinis in- 10
venerat, Pisonis a pisendo, iam Fabiorum, Lent*ul*orum, Cicero-
num, ut quisque aliquod optime genus sereret. Iuniorum fa-
miliam Bubulcum nominarunt quia bubus optime utebatur.
quin et in sacris nihil religiosius conf*a*rreationis vinculo erat,
novaeque nuptae farreum praeferebant. Agrum male colere 11
censorium probrum iudicabatur, atque, ut refert Cato, cum
virum laudantes bonum agricolam bonumque colonum dixissent,
amplissime laudasse existimabantur. hinc et locupletes dicebant
loci, hoc est agri, plenos. pecunia ipsa a pecore appellabatur
et etiam nunc in tabulis censoris pascua dicuntur omnia ex
quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal
fuerat. multatio quoque non nisi ovium boumque inpendio
dicebatur, nec omittenda priscarum legum benivolentia. cau-
tum quippe est ne quis bovem prius quam ovem nominaret
qui indiceret multam. Ludos boum causa celebrantes Bubetios 12
vocabant. Servius rex ovium boumque effigie primum aes
signavit. Frugem quidem aratro quaesitam furtim noctu pa-
visse ac secuisse puberi XII tabulis capital erat, suspensum-
que Cereri necari iubebant gravius quam in homicidio convi-
ctum, inpubem praetoris arbitratu verberari noxiamve duplio-
nemve decerni. Iam distinctio honosque civitatis ipsius non 13
aliunde erat. rusticae tribus laudatissimae eorum qui rura
haberent, urbanae vero, in quas transferri ignominia esset,
desidiae probro. itaque quattuor solae erant a partibus urbis
in quibus habitabant, Suburana, Palatina, Collina, Esquilina.
nundinis urbem revisitabant et ideo comitia nundinis habere
non licebat, ne plebes rustica avocaretur. Quies somnusque 14
in stramentis erat. gloriam denique ipsam a farris honore
adoriam appellabant. equidem ipsa etiam verba priscae signi-
ficationis admiror. ita enim est in commentariis pontificum:

---

4. quartarius] F^2. 6. pisendo] D^2F^2. piscendo, *r*. Lentulorum] *Barb*. lentinorum, *C*. 7. 8. familiam] *F*. familia, *r*. 8. quia] F^2. qui, *r*.
9. confarreationis] *Dal*. conferretationis, *C*. 12. laudantes bonum agricolam] D^2. *om*. *r*. 15. et] F^2. *om*. *r*. 18. nec] F^2. nunc, *r*. 19. quis] F^2. *om*. *r*. 21. aes] D^2 *in ras*. *E*. ares, *F*. araes, *G*. 23. puberi] F^2. pubere, D^2. puveri, *r*. 28. urbanae] F^2. vanae, *E*. bene, *G*. banae, *r*. 30. quibus] F^2. quas, *r*. 34. ipsa] *om*. *EG*. etiam] *om*. DF^1.

Augurio canario agendo dies constituantur priusquam frumenta vaginis exeant *n*ec antequam in vaginas perveniant.

15 (4.) Ergo his moribus non modo sufficiebant fruges null*a*
provinciarum pascente Italiam, verum etiam annonae vilitas
incredibilis erat. Manius Marcius aedilis plebis primum frumentum populo in modios assibus datavit. L. Minucius Augurinus, qui Spurium *M*aelium coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad assem redegit undecumus plebei tribunus, qua de causa statua ei extra portam trigeminam a populo stipe
16 conlata statuta est. T. Seius in aedilitate assibus populo frumentum praestitit, quam ob causam et ei statuae in Capitolio ac Palatio dicatae sunt, ipse supremo die populi umeris portatus in rogum est. quo verum anno Mater deum advecta Romam est, maiorem ea aestate messem quam antecedentibus
17 annis decem factam esse tradunt. M. Varro auctor est, cum L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantos, assibus singulis farris modios fuisse, item vini congios ficique siccae pon*d*o XXX, olei pon*d*o X, carnis pon*d*o XII. nec e latifundiis singulorum contingebat arcentium vicinos, quippe etiam lege Stolonis Licini incluso modo quingentorum iugerum et ipso sua lege damnato, cum substituta fili persona amplius possideret.
18 Luxuriantis iam rei p. fuit ista mensura. Mani quidem Curi post triumphos inmensumque terrarum adiectum imperio nota dictio est perniciosum intellegi civem cui septem iugera non essent satis. haec autem mensura plebei post exactos reges
19 adsignata est. Quaenam ergo tantae ubertatis causa erat? ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri, ut fas est credere, gaudente terra vomere laureato et triumphali aratore, sive illi eadem cura semina tractabant qua bella, eademque diligentia arva disponebant qua castra, sive honestis manibus
20 omnia laetius proveniunt, quoniam et curiosius fiunt. Serentem invenerunt dati honores Serranum, unde ei et cognomen. aranti quattuor sua iugera in Vaticano, quae prata Quintia appellantur, Cincinnato viator attulit dictaturam et quidem, ut

2. nec] *Urlichs chrest. 224.* et, *C.* 4. nulli. *C.* 6. plebis] *d.* plebilis, *r.* 7. modios assibus] medio (medios, *D*².) assibus (passibus, *FG*)*C.* 8. aelium, *C.* 10. quae, *DFG.* trigemina, *DFG.* 11. T. Seius] *Sillig.* T. Sesius, *d.* Treius, *E.* T. reius, *r.* 15. romam] *d.* roma, *r.* ea aestate messem] *codd. Turnebi.* eam aestate esse (messem, *d*)*C.* 18. pondo] ponto, *d.* post, *r.* *Sic ter deinceps.* 20. lege] *d.* legis, *r.* 21. ipso] *D.* ipse, *r.* 25. dictio] *F*². coccio, *G.* contio, *Ev.* coctio, *r.* 33. ei et] *F*². *om. r.* 35. cincinnato] *d.* cincinatori, *E* cincinator, *r.*

traditur, nudo, plenusque nuntius morarum, vela corpus, inquit,
ut perferam senatuus populique Romani mandata. Tales tum 21
etiam viatores erant, quod ipsum nomen inditum est subinde
ex agris senatum ducesque arcessentibus. at nunc eadem illa
vincti pedes, damnatae manuus inscriptique vultus exercent,
non tam surda tellure quae parens appellatur colique dicitur,
ut onere ab his sumpto non invita ea et indignante credatur
id fieri. sed nos miramur ergastulorum non eadem emolu-
menta esse quae fuerint imperatorum!

(5.) Igitur de cultura agri praecipere principale fuit etiam 22
apud exteros, siquidem et reges fecere, Hiero, Philometor
Attalus, Archelaus, et duces, Xenophon et Poenus etiam Mago,
cui quidem tantum honorem senatus noster habuit Carthagine
capta ut, cum regulis Africae bibliothecas donaret, unius eius
duodetriginta volumina censeret in Latinam linguam trans-
ferend*a*, cum iam M. Cato praecepta condidisset, peritisque 23
Punicae dandum negotium, in quo praecessit omnis vir claris-
simae familiae D. Silanus. sapientiae vero auctores et car-
minibus excellentes quique alii illustres viri conposuissent quos
sequemur praetexuimus hoc in volumine, non in grege nomi-
nando M. Varrone qui LXXXI vitae annum agens de ea re
prodendum putavit.

4. Apud Romanos multo serior vitium cultura esse coepit, 24
primoque, ut necesse erat, arva tantum coluere, quorum a
nobis nunc ratio tractabitur non volgari modo verum, ut adhuc
fecimus, et vetustis et postea inventis omni cura perquisitis
causaque rerum et ratione simul eruta. dicemus et sidera 207sqq.
siderumque ipsorum terrestria signa dabimus indubitata, quan-
doquidem qui adhuc diligentius ea tractavere quibusvis potius
quam agricolis scripsisse possunt videri. (6.) ac primum omnium 25
oraculis maiore e parte agemus, quae non in alio vitae genere
plura certiorave sunt. cur enim non videantur oracula a cer-
tissimo die maximeque veridico usu profecta?

5. Principium autem a Catone sumemus: Fortissimi 26
viri et milites strenuissimi ex agricolis gignuntur

1. nudo] nodo, D^1F^1. manus nodo, *E*(?). plenosque, *DEF*[1]. nuntius] F^2. nunti, *r*. morarum] F^2. amorum, *E*. ac morum, *r*. 4. ex] et ex *E*. 7. ut] F^2. ut ipsa (ipse. *G*)*r*. onere] F^2. honere, *r*. ab] F^2. *om. r*. sumpto non] F^2. absumpto ut non, *r*. invite, *EF*. indignante credatur] F^2. indigna creantur, *r*. 10. iugitur, *G*. iugiter, F^1. 15. 16. transferendo, *C*. 18. auctores — 19. viri] D^2. *om. r*. 20. sequimur, *F*. sequentur, *E*. sequmur, D^1. 24. coluere] F^2. colere, F^1. colore, *r*. 26. perquisitis] D^2. perquisitio, *r*. 27. dicimus *C*. 29. qui] *E*. *om. r*. 31. e] a, E^1. *om.* D^2.

minimeque male cogitantes. Praedium ne cupide
emas. in re rustica operae ne parcas, in agro
emendo minime. quod male emptum est semper
paenitet. agrum paraturos ante omnia intueri opor-
tet aquam, viam, vicinum. Singula magnas interpreta-
27 tiones habent nec dubias. Cato in conterminis hoc amplius
aestimari iubet, quo pacto *nit*eant. in bona enim, inquit,
regione bene nitent. Atilius Regulus ille Punico bello bis
consul aiebat neque fecundissimis locis insalubrem agrum pa-
randum, neque effetis saluberrimum. Salubritas loci non sem-
per incolarum colore detegitur, quoniam adsueti etiam in
pestilentibus durant. praeterea sunt quaedam partibus anni
salubria, nihil autem salutare est nisi quod toto anno salubre
28 est. Malus est ager cum quo dominus luctatur. Cato inter
17, 36 prima spectari iubet ut solum sua virtute valeat qua dictum
est positione, ut operariorum copia prope sit oppidumque vali-
dum, ut navigiorum evectus vel itinerum, ut bene aedificatus
et cultus, in quo falli plerosque video. segnitiem enim prioris
domini pro emptore esse arbitra*n*tur. nihil est damnosius
desert*o* agro. itaque Cato, de bono domino melius emi, nec
temere contemnendam alienam disciplinam, agroque ut homini,
quamvis quaestuosus sit, si tamen et sumptuosus, non multum
29 superesse. ille in agro quaestuosissimam iudicat vitem — non
frustra, quoniam ante omnia de inpensae ratione cavit —
proxime hortos irriguos — nec id falso, si sub oppido sint —
et prata antiqui parata dixere, idemque Cato interrogatus, quis
esset certissimus quaestus, respondit: si bene pascas, qui
30 proximus? si *s*at bene. Summa omnium in hoc spectando
fuit ut fructus is maxime probaretur qui quam minimo inpendio
constaturus esset. hoc ex locorum occasione aliter alibi decer-
nitur, eodemque pertinet quod agricolam Cato vendacem esse
31 oportere dixit, fundum in adulescentia conserendum sine cun-
ctatione, *a*edificandum non nisi consito agro, tunc quoque
cunctanter, optimumque est, ut volgo dixere, aliena insania

5. aquarum, *F*². viam] viam aut. *D*². vim aut, *r*. viciniam, *F*². 7. niteant] iubeant, *C*. 8. regione] *d*. religione, *r*. nitent] *cod. Tol.* nitentq., *G*. nitenti, *r*. 14. est malus] *F*². malus, *r*. 15. valeat] *D*². *om.* *G*. aleat, *r*. 17. ut bene] *D*². vi(tum, *E*) bene, *r*. 18. segnitiem] *G*. segnitio, *r*. 19. arbitratur, *C*. damnosius] *D*². damno eius, *r*. 20. desertus, *C*. ager, *E*. agrum, *F*². 25. irriguos] *F*². riguos, *r*. 28. si sat] *Sillig*. sit. at, *C*. 29. minimo] *F*². minime, *r*. 31. cato] *F*². *om.* *r*. 32. 33. sine cunctatione edificandum, *D*². *om.* *r*. 33. consito] *D*². consitio, *r*.

frui, sed ita ut villarum tutela non sit oneri, eum tamen qui bene habitet saepius ventitare in agrum, frontemque domini plus prodesse quam occipitium non mentiuntur.

6. (7.) [1] Modus hic probatur ut neque fundus villam 32
quaerat neque villa fundum, non, ut fecer*unt* iuxta divers*is* eadem aetate exemplis L. Lucullus et Q. Scaevola, cum villa Scaevolae fructus non caperet, villam Luculli ager, quo in genere censoria castigatio erat minus arare quam verrere. nec hoc sine arte quadam est. novissimus villam in Misenensi posuit C. Marius VII cos. sed peritia castra metandi, sic ut conparatos ei ceteros etiam Sulla Felix caecos fuisse diceret. [2] convenit neque iuxta paludes ponendam esse neque adverso 33
amne, quamquam Homerus omnino *e* flumine semper antelucanas auras insalubres verissime tradidit. spectare in aestuosis locis septentriones debet, meridiem in frigidis, in temperatis exortum aequinoctialem. Agri ipsius bonitas quibus argumentis 34
iudicanda sit, quamquam de terrae genere optimo disserentes abunde dixisse possumus videri, etiamnum tamen traditas notas 17, 25 sqq.
subsignabimus Catonis maxime verbis: ebulum vel prunus silvestris vel rubus, bulbus minutus, trifolium, herba pratensis, quercus, silvestris pirus malusque frumentarii soli notae, item nigra terra et cinerei coloris. omnis creta coquet, nisi permacra, sabulumque, nisi id etiam pertenue est, et multo campestribus magis quam clivosis respondent eadem. [3] Modum agri in primis servandum antiqui putavere, 35
quippe ita censebant, satius esse minus serere et melius arare, qua in sententia et Vergilium fuisse video. verumque confitentibus latifundia perdidere Italiam, iam vero et provincias. sex domini semissem Africae possidebant, cum interfecit eos Nero princeps, non fraudando magnitudine hac quoque sua Cn. Pompeio qui numquam agrum mercatus est conterminum. Agro empto domum vendendam inclementer atque non ex utilitate publici status Mago censuit hoc exordio praecepta pan-

---

5. fecerit, *C.* diversis] *om. G.* diversum, *r.* 6. et Q.] equae *E.* et quae, *F.* et que, *r.* 7. caperet] *codd. Turnebi.* caret, *C.* 9. misinensi, *C.* 10. metanti. *E.* 11. comparatos ei ceteros, *codd. Gel.* conparatus et ceterus (ceteri, *E*) *C.* diceret] *codd. Gel.* dicere, *C.* 13. e] *om. C.* 15. in temperatis] *F*². temperatis, *r.* 21. 22. malusque] *E.* malus, *r.* 22. frumentarii soli notae] frumentis habilis linoque, *F*². 24. sabulumque] *F*². sabulum, *r.* 29. latifundia] *D.* latifundium, *E.* latifundi iam, *F*². latifundiam, *r.* 31. fraudandus, *F*². 32. pompeius, *F*².

dere ingressus, ut tamen appareat adsiduitatem desideratam ab
36 eo. [4] Dehinc peritia vilicorum in cura habenda est, multaque de his Cato praecepit. nobis satis sit dixisse quam proximum domino cordi esse debere et tamen sibimet ipsi non videri. coli rura ab ergastulis pessumum est et quidquid agitur a desperantibus. temerarium videatur unam vocem antiquorum posuisse, et fortassis incredibile penitus aestimetur: *nihil mi-*
37 *nus expedire quam agrum optime colere.* L. Tarius Rufus infima natalium humilitate consulatum militari industria meritus, antiquae alias parsimoniae, circiter |M| HS. liberalitate divi Augusti congestum usque ad detractationem heredis exhausit agros in Piceno coemendo colendoque in gloriam. internicionem ergo famemque censemus? immo, Hercules, modum iu-
38 dicem rerum omnium utilissimum. bene colere necessarium est, optime damnosum. praeterquam subole, suo colono aut pascendis alioqui colente domino aliquas messes colligere non expedit, si conputetur inpendium operae, nec temere olivam, nec quasdam terras diligenter colere, sicut in Sicilia tradunt, itaque decipi advenas.

39 (8.) [1] Quonam igitur modo utilissime colentur agri? ex oraculo scilicet: *malis bonis.* sed defendi aecum est abavos qui praeceptis suis prospexere vitae. namque cum dicerent *malis*, intellegere voluere vilissimos, summumque providentiae illorum fuit ut quam minimum esset inpendi. praecipiebant enim ista qui triumphales denas argenti libras in supellectile crimini dabant, qui mortuo vilico relinquere victorias et reverti in rura sua postulabant, quorum heredia colenda suscipiebat
40 res p., exercitusque ducebant senatu illis vilicante. Inde illa reliqua oracula: *nequam agricolam esse quisquis emeret quod praestare ei fundus posset, malum patrem familias quisquis interdiu faceret quod noctu posset, nisi in tempestate caeli, peiorem qui profestis diebus ageret quod feriatis deberet, pessimum qui sereno die sub tecto potius operaretur quam in*
41 *agro.* [2] Nequeo mihi temperare quo minus unum exemplum antiquitatis adferam ex quo intellegi possit apud populum etiam

4. cordi] *F*². corde, *r*. 5. ab] *F*². *om. r*. 7. posuisse] *F*². potuisse, *r*. 9. militari] *D*. militare, *r*. 10 |M| HS] *ego*. XIḣS, *D*¹*F*. XIh⊦S, *G*. X1+S, *D*². in, *E*. 11. detractationem] *E*². detractionem, *r*. exhausit] *d*. exausit, *r*. 13. modu, *E*². modo, *E*¹. 20. Quonam] *E*. Qm̄, *r*. 21. defendendi, *DFG*. 23. summumque] *D*². summum, *r*. 24. esset] *d*. esse, *r*. inpedi, *DFG*. 27. heredia] *d*. herendia, *r*. 28. illis] *d*. illi, *r*. 30. posset] *d*. possit, *r*. 32. professis, *C*.

de culturis agendi morem fuisse, qualiterque defendi soliti sint
illi viri. C. Furius Cresimus e servitute liberatus, cum in
parvo admodum agello largiores multo fructus perciperet quam
ex amplissimis vicinitas, in invidia erat magna, ceu fruges
alienas perliceret veneficiis. quamobrem ab Spurio Albino curuli 42
aedile die dicta metuens damnationem, cum in suffragium tribus
oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit et
adduxit f*am*iliam suam validam atque, ut ait Piso, bene curatam
ac vestitam, ferramenta egregie facta, graves ligones, vomeres
ponderosos, boves saturos. postea dixit: veneficia mea, Qui- 43
rites, haec sunt, nec possum vobis ostendere aut in forum
adducere lucubrationes meas vigiliasque et sudores. omnium
sententiis absolutus itaque est. profecto opera inpensa cultura
constat, et ideo maiores fertilissimum in agro oculum domini
esse dixerunt. [3] Reliqua praecepta reddentur suis locis, quae 44
propria generum singulorum erunt. interim communia quae
succurrunt non omittemus, et in primis Catonis humanissimum
utilissimumque: id agendum ut diligant se vicini. cau-
sas reddit ille, nos existimamus nulli esse dubias. inter prima
idem cavet ne familiae male sit. nihil sero faciendum in
agricultura omnes censent, iterumque suo quaeque tempore
facienda, et tertio praecepto praetermissa frustra revocari. de
terra cariosa execratio Catonis abunde indicata est, quamquam 17, 3
praedicere non cessat is, quidquid per asellum fieri
potest vilissime constare. Filex biennio moritur, si 45
frondem agere non patiaris. id efficacissime contingit germi-
nantibus ramis baculo decussis. sucus enim ex ipsa defluens
necat radices. aiunt et circa solstitium avolsas non renasci
nec harundine sectas aut exaratas vomeri harundine inposita.
similiter et harundinem exarari filice vomeri inposita praecipiunt. 46
iuncosus ager verti pala debet, ante infractus bidentibus. fru-
tecta igni optime tolluntur. umidiorem agrum fossis concidi 47
atque siccari utilissimum est, fossas autem cretosis locis apertas

---

1. agendis, *F.* morem] modum, F^2. 5. venificiis, *E.* beneficiis, *r.* curili, *DFG.* 6. aedile] *Sillig. om. C.* 8. familiam] *Hard.* filiam, *C.* suam] D^2. *om. r.* 10. benefacia, DF^1. benefacta, F^2. benefacico, *G.* 12. omnibus, DF^1G. 13. inpensa] *E.* in inpensa, *F.* non inpensa, *r.* 14. constat et] *E.* constet, *r.* 16. erunt] E^2F^2. erit, F^1. erint, *r.* 18. utilissimumque] F^2. utilissimum, *r.* se] F^2. *om. r.* 21. iterum, *E.* 25. constare] F^2. constat, *r.* filex] F^2. felix, *r.* 26. 27. germinantibus] F^2. germinantis, *r.* 27. baculo] F^2. baculos, *r.* 30. filice] F^2. felice, *r.* 31. iuncosus] D^2E. iunco sucosus F^2. iunco sucus, *r.* ante infractus] F^2. aut in saxoso (faxoso, F^1G) *r.* 32. fossis] F^2. fossi, *r.* 33. cretosis] D^2F^2. cetosis, D^1G. retosis, F^1. retusis, *E.*

relinqui, in solutiore terra saepibus firmari, *marg*ine proclivibus aut supinis lateribus procumbe*nte*, quasdam obcaecari et in alias dirigi maiores patentioresque et, si sit occasio, silice vel glarea sterni, ora autem earum binis utrimque lapidibus statuminari et alio superintegi. Silvae extirpandae rationem Democritus prodidit, lupini flore in suco cicutae uno die macerato sparsoque radicibus.

48 7. (9.) Et quoniam praeparatus est ager, nunc indicabitur natura frugum. sunt autem duo prima earum genera: frumenta, ut triticum, hordeum, et legumina, ut faba, cicer. differentia notior quam ut indicari deceat.

49 (10.) [1] Frumenti ipsius totidem genera per tempora satu divisa: hiberna, quae circa vergiliarum occasum sata terra per hiemem nutriuntur, ut triticum, hordeum, aestiva, quae aestate ante vergiliarum exortum seruntur, ut milium, panicum, sesama, *h*orminum, irio, Italiae dumtaxat ritu. alioquin in Graecia et in Asia omnia a vergiliarum occasu seruntur, quaedam autem
50 utroque tempore in Italia, ex his quaedam et tertio veris. aliqui verna milium, panicum, lentem, cicer, alicam appellant, sementiva autem triticum, hordeum, fabam, rapam. et in tritici genere pars aliqua pabuli est quadripedum causa sati, ut farrago, et in leguminibus, ut vicia, ad communem quadripedum
51 hominumque usum lupinum. [2] Legumina omnia singulas habent radices praeter fabam, easque surculosas, quia non in multa dividuntur, altissimas autem cicer. frumenta multis radicantur fibris sine ramis. Erumpit a primo satu hordeum die septimo, legumen quarto vel, cum tardissime, septimo, faba a XV ad XX, legumina in Aegypto tertio die. ex hordeo alterum caput grani in radicem exit, alterum in herbam, quae et prior floret. radicem crassior pars grani fundit, tenuior florem, cete-
52 ris seminibus eadem pars et radicem et florem. [3] Frumenta hieme in herba sunt, verno tempore fastigiantur in stipulam quae sunt hiberni generis, at milium et panicum in culmum
53 geniculatum et concavum, sesama vero in ferulaceum. Omnium

1. reliqui, *DFG.* solutiore] F^2. solutione, *r.* margine proclivibus] *ego in Jahns Jahrb. 95, 73.* ine (in, F^2. ne, *E.*) procibus (proclivis, F^2) *C.* 2. procumbente] *ego ibd.* procumbere, *C.* 3. et si] F^2. *om. r.* 4. 5. statuminari] *D.* intus muniri, F^2. istatuminari, *r.* 5. alios, F^2. 7. sparsoque] F^2. sparsisque, *rv.* 15. sesama] D^2. sisima, D^1*F.* sesima, *r.* 16. horminum] torminum, F^2. orminum, D^2. urminum, *r.* irio] milio, D^2. 17. a] *D. om. r.* 20. sementiva] F^2. sementivam, *r.* 22. ad] ac, F^2. communem] D^2. commune, *r.* 23. usum] D^2. usui, *r.* 27. a] *E. om. r.* 32. hieme] *F.* hiemi, *r.* fastigiantur] D^2. spicantur, F^2. fa // tigantur, *E.* fatigantur, *r.* 34. sesa-

sativorum fructus aut spicis continetur, ut tritici, hordei, muniturque vallo aristarum contra aves et parvas quadripedes, aut includitur siliquis, ut leguminum, aut vasculis, ut sesamae ac papaveris. milium et panicum tantum pro indiviso et parvis avibus expositum est. indefensa quippe membranis continentur. panicum a paniculis dictum, cacumine languide nutante, paulatim extenuato culmo paene in surculum, praedensis acervatur granis cum longissima pedali *ph*oba. milio comae granum complexae fimbriato capillo curvantur. Sunt et panico genera: 54 mammosa, e pano parvis racemata paniculis, et cacumine gemino. quin et colore distinguntur candido, nigro, rufo, etiam purpureo. Panis multifariam et e milio fit, e panico rarus. sed nullum ponderosius frumentum est aut quod coquendo magis crescat. LX pondo panis e modio reducunt modiumque pultis ex tribus sextaris madidis. Milium intra hos X annos ex India 55 in Italiam invectum est nigrum colore, amplum grano, harundineum culmo. adolescit ad pedes altitudine VII, praegrandibus comis — iubas vocant — omnium frugum fertilissimum. ex uno grano sextari terni gignuntur. seri debet in umidis. [4] Frumenta quaedam in tertio genu spicam incipiunt con- 56 cipere, quaedam in quarto, sed etiamnum occultam. genicula autem sunt tritico quaterna, farri sena, hordeo octona. sed non ante supra dictum geniculorum numerum conceptus est spicae, qui ut spem sui fecit, quattuor aut quinque tardissime diebus florere incipiunt totidemque aut paulo pluribus deflorescunt, hordea vero, cum tardissime, diebus septem. Varro quater novenis diebus fruges absolvi tradit et mense nono meti. [5] Fabae in folia exeunt ac deinde caulem emittunt nullis 57 distinctum internodis. reliqua legumina surculosa sunt. ex his ramosa cicer, er*v*um, lens. quorundam caules sparguntur in terram, si non habeant adminiculum, ut pisarum, et deteriora fiunt. leguminum unicaulis faba sola, unus et lupino, sed ceteris ramosus praetenui surculo, omnibus vero fistulos*us*.

---

ma] D^2. sisama, F^2. sisemina, *r*. 1. sativorum] F^2. satorum, D^2 *in ras.* saturorum, *r*. 2. contra — parvas] D^2. ob, F^2. *om. r*. 3. sesamae] D^2F^2. sesimae, *E*. sesemae, *r*. 5. 6. continentur] F^2. continetur, *r*. 8. phoba] *Turnebus*. offa, D^2F^2. obfa, *r*. milio] D^2. mili, F^2. miliae, *r*. 12. multifariam] *D*. multifariae, F^2. multifaria, *r*. 13. frumento, *E*. 14. crescit, *E*. 17. altitudin, *E*. altitudines, F^1. altitudinis, F^2. 18. comis] D^2F^2. cumis, *r*. iubas] D^2. lobas, *r*. 22. farri] F^2. farris, *r*. 26. diebus] D^2. *om. r*. 28. caulem] *E*. caules, *F*. caulis, *r*. 29. distinctus, F^1. distinctas, F^2. 30. ervom, *E*(?). erbum, *r*. 31. pisarum et] F^2. piscandum nisi habuere aut, *r*. 32. 33. lupino sed] D^2. lupinis et, *E*. lupinis, F^2. lupinos et, *r*. 33. fistulosis, *C*.

58 Folium quaedam ab radice mittunt, quaedam a cacumine.
frumentum et hordeum utique et quidquid in stipula est in
cacumine unum folium habet — sed hordeo scabra sunt, cete-
ris levia —, multi*fol*ia contra faba, cicer, pisum. Frumentis
folium harundinaceum, fabae rotunda et magnae leguminum
parti, longior*a* erviliae et piso, phasiolis venosa, sesamae et
59 *i*rioni sanguinea. Cadunt folia lupino tantum et papaveri.
legumina diutius florent, et ex his ervum ac cicer, sed diutis-
sime faba XL diebus, non autem singuli scapi tamdiu, quoniam
alio desinente alius incipit, nec tota seges sicut frumenti pari-
ter. siliquantur vero omnia diversis diebus et ab ima primum
60 parte paulatim flore subeunte. [6] Frumenta cum defloruere,
crassescunt maturanturque cum plurimum diebus XL, item faba,
paucissimis cicer. id enim a sementi diebus XL perficitur.
milium et panicum et sesama et omnia aestiva XL diebus ma-
turantur a flore, magna terrae caelique differentia. in Aegypto
enim hordeum sexto a satu mense, frumenta septumo metuntur,
in Hellade VII hordeum, in Peloponneso octavo, et frumenta
etiamnum tardius. Grana in stipula crinito textu spicantur. in
faba leguminibusque alternis lateribus siliquantur. Fortiora
61 contra hiemes frumenta, legumina in cibo. [7] Tunicae fru-
mento plures. hordeum maxime nudum et arinca, set prae-
cipue avena. calamus altior frumento quam hordeo, arista
mordacior hordeo. In area exteruntur triticum et siligo et
hordeum. sic et seruntur pura qualiter moluntur, quia tosta
non sunt. e diverso far, milium, panicum purgari nisi tosta
non possunt. itaque haec cum suis folliculis seruntur cruda.
et far in vaginulis suis servant ad satus atque non torrent.
62 (11.) Levissimum ex his hordeum raro excedit XV libras
et faba XXII. ponderosius far magisque etiamnum triticum.
farina in Aegypto ex olyra conficitur. tertium genus spicae hoc
ibi est. Galliae quoque suum genus farris dedere, quod illic
bracem vocant, apud nos scandalam, nitidissimi grani. est et

---

2. utique] *ego*. vitiumque, *E*. utrimque, *r*. 4. multifolia] *ego. coll. Theophr. h pl. 8, 2, 3.* multificia, *C*. 5. magna. D^2E. 6. parti] F^2 parte, *r*. longiore, D^2. longior, *r*. esviliae, *E*. ervi ciceri, D^2. sesamae] D^2. saesime, G. sesimae, *r*. 6. 7. et irioni] cetrioni, *E*. ti, D^2. trioni, *r*. 8. sed] *om.* F^2. 10. alius] *E*. aliud, D^2. aliut, *r*. 11. siliquantur] *d* siliquata, D^2. aliquam tam, *G*. siliquam tam, *r*. diveris, *DFG*. 12. subiunctae, *E*. 13. faba] faba XL, F^2. 15. sisama, F^2. sesima, *G*. sesina, E^2. semina, *r*. 18. VII] *F*. *om.* *r*. 21. contra hiemes] hieme, *E*. leguminibus, F^2. 25. moliuntur, *DE*. moriuntur, *F*. 27. seruntur] D^2. serantur, *r*. 28. ad satus] F^2G. assuetus, E^2. at satus, *r*. 31. farina in] F^2. far in, *r*. 33. sandalam, *E*. est] F^2. *om.* *r*.

alia differentia, quod fere quaternis libris plus reddit panis
quam far aliud. populum Romanum farre tantum e frumento
CCC annis usum Verrius tradit.

(12.) [1] Tritici genera plura, quae fecere gentes. Italico 63
nullum equidem comparaverim candore ac pondere, quo maxime
decernitur. montanis modo comparetur Italiae agris externum,
in quo principatum tenuit Boeotia, dein Sicilia, mox Africa.
tertium pondus erat Thracio, Syrio, deinde et Aegyptio, athle-
tarum *t*um decreto, quorum capacitas iumentis similis quem
diximus ordinem fecerat. Graecia et Ponticum laudavit, quod
in Italiam non pervenit. ex omni autem genere grani prae- 64
tulit dracontian et st*rangi*an et Selinusium argumento crassis-
simi calami. itaque pingui solo haec genera adsignabat. le-
vissimum et maxime inane speudian, tenuissimi calami, in
umidis seri iubebat, quoniam multo egeret alimento. hae fuere 65
sententiae Alexandro Magno regnante, cum clarissima fuit Graecia
atque in toto orbe terrarum potentissima, ita tamen ut ante
mortem eius annis fere CXLV Sophocles poeta in fabula Tripto-
lemo frumentum Italicum ante cuncta laudaverit ad verbum
tralata sententia, et fortunatam Italiam frumento serere
candido, quae laus peculiaris hodieque Italico est; quo magis
admiror posteros Graecorum nullam mentionem huius fecisse
frumenti. [2] Nunc ex his generibus quae Romae invehuntur 66
levissimum est Gallicum atque Chersonneso advectum, quippe
non excedunt modii vicenas libras, si quis granum ipsum pon-
deret. Sardum adicit selibram, Alexandrinum et trientem, — hoc
et Siculi pondus — B*a*eticum totam libram addit, Africum et do-
drantem. in transpadana Italia scio vicenas quinas libras farris
modios pendere, circa Clusium et senas. lex certa naturae 67
ut in quocumque genere pani miliari tertia portio ad grani
pondus accedat, sicut optumum frumentum esse quod in sub-
actum congium aquae capiat. quibusdam generibus per se

---

3. verius, D^1G. varrius, *E*. 9. tum] *Urlichs vind. 344.* cum, *C*. 11. autem] D^1 *in ras.* *G*. a, F^2. aeadem, F^1. eadem, *E*. 12. dracontian] D^2. ora contion, *r*. strangian] stelepan, D^2. istelepant, *r*. 14. speudian] D^2. sceu, *E*. sceudia, *r*. 18. eius] D^2F^2. *om. r.* 19. laudaverit] D^2F^2. laudaverim, *r*. 20. serere] D^2. canere, *E*. carere, *r*. 23. roma, *DG*. 24. advectum] D^2. adpensus, F^2. adventum, *r*. 25. excedit, F^2. modii] D^2. modius, F^2. modium, *E*. mod, *G*. modo, *r*. si quis] D^2. silique, F^1. siliqui, *r*. 26. selibram] F^2. selibras, *r*. trientem] F^2. trientis, *E*(?). trientes, *r*. 27. Baeticum] *Urlichs vind. 346.* boeticum, *C*. 27. 28. dodrantem] F^2. dodrantis, *E*(?). dodrantes, *r*. 29. certe, *E*. natura, DF^1G. 30. miliari] *ego. coll.* §§ 55. 102. 73. 74. militari, *Cv*. 31. accedat] accedit (accedat F^2.) et tertia, *C*.

pondus, sicut Baliarico modio tritici panis p̄. XXXV redit, quibusdam non nisi mixtis, ut Cyprio et Alexandrino XX prope
68 libras non excedentibus. Cyprium fuscum est panemque nigrum facit, itaque miscetur Alexandrinum candidum, redeuntque XXV pondo. Thebaicum libram adicit. Marina aqua subigi, quod plerique in maritimis locis faciunt occasione lucrandi salis, inutilissimum. non alia de causa opportuniora morbis corpora existunt. Galliae et Hispaniae frumento in potum
62 67 resoluto quibus diximus generibus spuma ita concreta pro fermento utuntur, qua de causa levior illis quam ceteris panis
69 est. [4] Differentia est et calami, crassior quippe melioris est generis. Plurimis tunicis Thracium triticum vestitur ob nimia frigora illi plagae exquisitum. eadem causa et trimenstria invenit detinentibus terras nivibus quod tertio fere a satu mense cum et in reliquo orbe metitur. totis hoc Alpibus notum, et hiemalibus provinciis nullum hoc frumento laetius, unicalamum praeterea nec usquam capax, seriturque non nisi tenui terra.
70 Est et bimestre circa Thraciae *A*enum, quod XL die quo satum est maturescit, mirumque nulli frumento plus esse ponderis et furfuribus carere. utitur eo et Sicilia et Achaia, montuosis utraque partibus, Euboea quoque circa Carystum. in tantum fallitur Columella qui ne trimestri quidem proprium genus existimaverit esse, cum sit antiquissimum. Graeci setanion vocant. tradunt in Bactris grana tantae magnitudinis fieri ut singula spicas nostras aequent.

71 (13.) Primum ex omnibus frumentis seritur hordeum. dabimus et dies serendo cuique generi natura singulorum exposita. hordeum Indis sativom et silvestre, ex quo panis apud eos praecipuus *e*t alica. Maxume quid*e*m oryza gaudent, ex qua tisanam conficiunt quam reliqui mortales ex hordeo. oryzae folia carnosa, porro similia sed latiora, altitudo cubitalis, flos purpureus, radix geminae rotunditatis.

---

1. redit] *ego*. reddit, *C*. 2. non nisi] *D*². in pinis, *r*. 4. redduntque, *EF*² 5. libram] *F*². *in ras*. libras, *r*. 6. occasione] *F*². occasionem, *r*. 7. inutilissimum] *d*. utilissimum, *r*. morbis] a morbis, *F*². 8. gallia, *E*. et] *F*². *om*. *r*. hispania, *E*. hispanie, *G*.
11. differentia est] *E*. differentiae, *DF*. differencie, *G*. 14. a satu] *F*². assatum, *r*. 15. cum] *D*². *om*. *r*. 17. seriturque] *E*. seriturquae, *F*². sequitur quae, *r*. 18. Thraciae Aenum] *Pint*. tracie enum, *D*². tracie finem, *F*². tracienum, *G*. tracie (thraciae, *E*?) fenum, *r*. quo] *F*². quod, *r*. 20. achia, *DFG*. 22. trimestris, *E*¹. 23. antiquissimum] *F*². antiquissim//i, *D*. antiquissimi, *r*. 25. singulas, *EF*². 28. ex] *G*. in, *r*. 29. et alica] *Hard*. itali, *F*². italica, *r*. quidem] *Urlichs vind*. *347*. quidam, *C*. 32. gemine, *FG*. gemmeae, *D*.

(14.) Antiquissimum in cibis hordeum, sicut Athenien- 72
sium ritu Menandro auctore apparet et gladiatorum cognomine
qui hordeari vocabantur. polentam quoque Graeci non ali-
unde praeferunt. pluribus fit haec modis. Graeci perfusum
aqua hordeum siccant nocte una ac postero die frigunt, dein
molis frangunt. sunt qui vehementius tostum rursus exigua 73
aqua adspergant et siccent prius quam molant. ali vero vi-
rentibus spicis decussum hordeum recens purgant madidumque
in pila tundunt atque in corbibus eluunt ac siccatum sole
rursus tundunt et purgatum molunt. quocumque autem genere
praeparato vicenis hordei libris ternas seminis lini et coriandri
selibram salisque acetabulum torrentes ante omnia miscent in
mola. qui diutius volunt servare cum polline ac furfuribus 74
suis condunt novis fictilibus. Italia sine perfusione tostum in
subtilem farinam molit, isdem additis atque etiam milio. pa-
nem ex hordeo antiquis usitatum vita damnavit, quadripedum-
que fere cibus est, (15.) cum tisanae inde usus validissimus
saluberrimusque tanto opere probetur. Unum laudibus eius 75
volumen dicavit Hippocrates e clarissimis medicinae scientia.
Tisanae bonitas praecipua Uticensi. in Aegypto vero est quae
fiat ex hordeo, cui sunt bini anguli. in Baetica et Africa ge-
nus ex quo fiat hordei, glabrum appellat Turranius. idem
olyran et oryzan eandem esse existimat. Tisanae conficiendae
volgata ratio est.

(16.) Simili modo e tritici semine tragum fit, in Campa- 76
nia dumtaxat et Aegypto, (17.) amylum vero ex omni tritico
ac siligne, sed optimum e trimestri. inventio eius Chio in-
sulae debetur, et hodie laudatissimum inde est appellatum ab
eo quod sine mola fiat. proximum trimestri quod e minime
ponderoso tritico. madescit dulci aqua in ligneis vasis, ita ut
integatur quinquies in die mutata, melius si et noctu, ita ut
misceatur pariter. emollitum prius quam acescat, linteo aut 77
sportis *a*ccatum tegulae infunditur inlitae fermento, atque ita
in sole densatur. post Chium maxime laudatur Creticum, mox

---

7. et] F^2. *om. r.* 9. siccatum] D^2F^2 *in ras.* siccarum, *r.* 12. selibras, *DG.* selibra, *E.* acetabulum] F^2. acetabulo, *r.* ante omnia] omnia ante, *DG.* 15. emilio, *C.* 16. 17. quadripedumque fere cibus] quadripedum (quadrupedum, D^2F^2) que refe (quis fere, D^2. quorum. F^2). cibus (ctibus, *E*) *C.* 19. scientiae, E^1. 23. oryzan] orygan, DE^2F. origan, *r.* eandem] *E.* eadem, *r.* 25. e] et. *C.* tragum] D^2. trangum, *r.* 27. e] F^2. et, *r.* 28. inde est] D^2. idem, F^2. id est, *r.*
30. aqua in] D^2F^2. aquam, *r.* 31. intinguatur, F^2. noctu] F^2. in noctu, *r.* 33. saccatum] *Hard.* siccatum, *C.*

Aegyptium, — probatur autem levore et levitate atque ut recens
sit, — iam et Catoni dictum apud nos.
78 (18.) Hordei farina et ad medendum utuntur, mirumque
in usu iumentorum ignibus durato ac postea molito offisque
humana manu demissis in alvum maiores *eis* vires torosque
corporis fieri. Spicae quaedam binos ordines habent, quae-
dam plures usque ad senos. grano ipsi aliquod differentiae:
longius leviusque aut brevius *et* rotundius, candidius nigrius-
ve, cui purpura est optimo ad polentam. contra tempestates
79 candido maxima infirmitas. Hordeum frugum omnium mollis-
simum est. seri non volt nisi in sicca et soluta terra ac nisi
laeta. palea ex optimis, stramento vero nullum conparatur.
hordeum ex omni frumento minime calamitosum, quia ante tol-
litur quam triticum occupet rubigo, itaque sapientes agricolae
triticum cibaris tantum serunt, hordeum sacculo seri dicunt.
80 propterea celerrime redit, fertilissimumque est quod in Hispa-
niae Carthagine Aprili mense collectum est. hoc seritur eodem
mense in Celtiberia, eodemque anno bis nascitur. rapitur
omne a prima statim maturitate festinantius quam cetera.
fragili enim stipula et tenuissima palea granum continetur.
meliorem etiam polentam fieri tradunt, si non excocta maturi-
tate tollatur.
81 8. (19.) Frumenti genera non eadem ubique, nec ubi
eadem sunt isdem nominibus. volgatissima ex his atque po*t*en-
tissima far, quod adoreum veteres appellavere, siligo, triticum.
haec plurimis terris communia. arinca Galliarum propria copiosa
et Italiae est, Aegypto autem ac Syriae Ciliciaeque et Asiae ac
82 Graeciae peculiares zea, oryza, tiphe. Aegyptus similaginem
conficit e tritico suo nequaquam Italicae parem. qui zea utun-
tur non habent far. est et haec Italiae in Campania maxime,
12 semenque appellatur. hoc habet nomen res praeclara, ut mox
docebimus, propter quam Homerus *ζείδωρος ἄρουρα* dixit,
non ut aliqui arbitrantur, quoniam vitam donaret. amylum

---

2. catonis, *E.* 5. in alvum] F^2 *suo loco, r ante vocem* vires *ponunt.* eis] *Ianus.* esse, *C.* 7. aliquid, *E.* aliquae, F^2. 8. et] *Urlichs. vind. 349.* aut, *C.* 8. 9. nigriusve] *ego in Jahns Jahrb. 95, 74.* nigriusque vel, *D.* nigrius vel, *r.* 9. *dist. ego ibd.* optimo] D^2. ultimo, *r.* 11. volt] valet, F^2. volet, *r.* 13. quia] F^2. qui, *r.* 16. fertilissimumque est] F^2. fertilissimum quae, F^1. fertilissimi quae (que, D^2E) *r.* in] *om.* F^2. 16. 17. hispania, *E.* 18. anno bis] *D.* nobis, F^2. a nobis, *r.* 24. 25. ex his atque ponentissima (potentissima, *ego*), D^2. *om. r.* 25. appellare, *EFG.* 27. aegypto] *G.* in aegypto, *r.* 28. oriza, F^2. olyza, *D.* oliza, *r.* 29. italicae] *F.* italiae, *r.* 32. *ζείδωρος ἄρουρα*] zidoros (eidoros, D^1. zoidoros, D^2) arura, *C.* dixit] D^2. diximus, *r.* 33. donaret] *d.* donarent, *r.*

quoque ex ea fit priore crassius. haec sola differentia est. 83
Ex omni genere durissimum far et contra hiemes firmissimum.
patitur frigidissimos locos et minus subactos vel aestivosos si-
tientisque. primus antiquis Latio cibus, magno argumento in
adoriae donis, sicuti diximus. pulte autem, non pane, vixisse 14
longo tempore Romanos manifestum, quoniam et pulmentaria
hodieque dicuntur. et Ennius antiquissimus vates obsidionis 84
famem exprimens offam eripuisse plorantibus liberis patres
commemorat. et hodie sacra prisca atque natalium pulte fri-
tilla conficiuntur, videturque tam puls ignota Graeciae fuisse
quam Italiae polenta.

(20.) [1] Tritici semine avidius nullum est nec quod plus 85
alimenti trahat. siliginem proprie dixerim tritici delicias can-
dore, virtute, pondere. conveniens umidis tractibus, quales
Italiae sunt et Galliae Comatae, sed trans Alpis in Allobrogum
tantum Remorumque agro pertinax, in ceteris ibi partibus
biennio in triticum transit. remedium ut gravissima quaeque
grana eius serantur. 9. E siligine lautissimus panis pistri- 86
narumque opera laudatissima. praecellit in Italia, si Campana
Pisis natae misceatur. rufior illa, at Pisana candidior ponde-
rosiorque cretacea. iustum est e grano Campanae, quam vocant
castratam, e modio redire sextarios quattuor siliginis vel e
gregali sine castratura sextarios quinque, praeterea floris semo- 87
dium et cibari, quod secundarium vocant, sextarios quattuor,
furfuris sextarios totidem, e Pisana autem siliginis sextarios
quinque, cetera paria sunt. Clusina Arretinaque etiamnum
sextarios siliginis ad*i*ciunt, in reliquis pares. si vero pollinem
facere libeat, XVI pondo panis redeunt et cibari tres furfurum-
que semodius. molae discrimine hoc constat. nam quae sicca
moluntur plus farinae reddunt, quae salsa aqua sparsa candi-
diorem medullam, verum plus retinent in furfure. Farinam a 88
farre dictam nomine ipso apparet. siligineae farinae modius
Gallicae XX libras panis reddit, Italicae duabus tribusve amplius
in artopticio pane. nam furnaceis binas adiciunt libras in quo-
cumque genere.

10. [2] Similago e tritico fit, laudatissimo ex Africa. iu- 89

---

9. 10. fritilla] E^2F^2. fritella, E^1. fitilla, *r*. 10. tam puls] *D*. tam plus, EF^1. tamplius, F^2. tempus, *G*. 13. 14. candore virtute pondere] F^2. candor (candore, F^1) est et sine virtute sine pondere, *r*. 15. sed] sed et, *E*.

16. remorumque] D^2. memorumque, *r*. 18. lautissimus] D^2. latissimus, *r*. 19. praecellet, *DFG*. 21. campaniae, *C*. 27. adiciunt] *Ianus*. adsiunt, *E*. adsciunt, *r*. 28. tres] F^2. tria, *r*. 32. modius] PE^2F^2. modios, *r*. 33. XX] *P*. XXII, *r*. 36. laudatissimo ex africa] *P*. laudatissima ex africo, *r*.

stum est e modiis redire semodios et pollinis sextarios quin-
que, — ita appellant in tritico quod florem in siligine; hoc
aerariae officinae chartariaeque utuntur —, praeterea secun-
darii sextarios quattuor furfurumque tantundem, panis vero e
90 modio similaginis p. XXII, e floris modio p. XVI. Pretium
huic annona media in modios farinae XL assis, similagini octo-
nis assibus amplius, siligini castratae duplum. Est et alia di-
stinctio semel pollinatam XVII p. panis reddere, bis XVIII, ter
XIX cum triente et secundarii panis quinas selibras, totidem
91 cibarii, et furfurum sextarios VI. [3] Siligo numquam matu-
rescit pariter, nec ulla segetum minus dilationem patitur propter
teneritatem iis quae maturuere protinus granum dimittentibus.
sed minus quam cetera frumenta in stipula periclitatur, quoniam
semper rectam habet spicam nec rorem continet qui robiginem
92 faciat. [4] Ex ar*in*ca dulcissimus panis. ipsa spissior quam
far, et maior spica, eadem et ponderosior. raro modius grani
non XVI libras implet. exteritur in Graecia difficulter, ob id
iumentis dari ab Homero dicta. haec enim est quam olyram
vocat. eadem in Aegypto facilis fertilisque. Far sine arista
93 est, item siligo, excepta quae Laconica appellatur. Adiciuntur
his genera bromos et tragos, externa omnia, ab oriente in-
vectae oryzae similia. tiphe et ipsa eiusdem est generis, ex
qua fit in nostro orbe oryza. apud Graecos est et *zea*, tra-
duntque eam *ac* tiphen, cum sint degeneres, redire ad frumen-
tum, si pistae serantur, nec protinus, sed tertio anno.
94 (21.) Tritico nihil est fertilius. hoc ei natura tribuit,
quoniam eo maxime alebat hominem, utpote cum e modio, si
sit aptum solum, quale in Byzacio Africae campo, centeni
quinquageni modii reddantur. misit ex eo loco divo Augusto
procurator eius ex uno grano — vix credibile dictu — CCCC
95 paucis minus germina, exstantque de ea re epistulae. misit et

---

2. ita] PF^2. ita ut, *r*. 3. erariae, *P*. haerariae, *DF*. arariae, *E*. heccrarie, *G*. 5. p. XXII] *Urlichs vind. 351.* // XXII., *P*. CXXII, *r*. p. XVI] *P*. CXVII, *r*. 6. simulaginis, *P*. similaginis castrate (castratae, *E*). duplum, *r*. *Cf. infra.* 6. 7. octonis—duplum] *om.* F^1. 8. pollinatam] *ego*. tem//// c. ///ipollinata, *P*. tempore. L. (temp. L., D^1G. templi, D^2) pollinatam, *r*. XVII p.] XVIII, P^1. XVIII. p., P^2. XVII pondo, *E*(?). bis] *P*. visa, *r*. ter] *P*. tert., DF^2 *in ras.* tertia, *r*. 9. XIX] XX, D^2. XXX, D^1. VII////, *P*. 15. facit, *P*. arinca] ari/////, *P*. africa, *r*. 16. modius] *d*(?). modios, *r*. 21. bromos et tragos] bro ..... trago, *P*. bromos siligo excepta et tragos, *rv*. *Cf. v. 20.* 22. oryzae] *P*. oryza, *r*. tiphe] *E*(?). etii////e, *P*. thipe, *r*. ipsa] *P*. pisa, *r*. 23. zea] ixia, *CP*. 24. ac] *om.* *CP*(?) 27. utpote] PD^2F^2. *om.* *r*. 30. eius] e eius, *P*. 31. paucis minus] PD^2. *om.* F^2. paucissimis, *r*.

Neroni similiter CCCLX stipulas ex uno grano. cum centesimo
quidem et Leontini Siciliae campi fundunt aliique et tota Bae-
tica et in primis Aegyptus. fertilissima tritici genera ramo-
sum aut quod centigranium vocant. inventus est iam et scapus
unus centum fabis onustus.

(22.) Aestiva frumenta diximus sesimam, milium, pani- 49 96
cum. sesima ab Indis venit. ex ea et oleum faciunt, colos
eius candidus. huic simile est in Asia Graeciaque erysimum,
idemque erat, nisi pinguius esset, quod apud nos vocant irio-
nem, medicaminibus adnumerandum potius quam frugibus. eius-
dem naturae et orminum Graecis dictum, sed cumino simile, se-
ritur cum sesama. hac et irione nullum animal vescitur virentibus.

(23.) Pistura non omnium facilis, quippe Etruria spicam 97
farris tosti pisente pilo praeferrato, fistula serrata et stella
intus denticulata, ut, si intenti pisant, concidantur grana fer-
rumque frangatur. maior pars Italiae nudo utitur pilo, rotis
etiam quas aqua verset obiter et molat. de ipsa ratione pisendi
Magonis proponemus sententiam: triticum ante perfundi aqua 98
multa iubet, postea evalli, dein sole siccatum pila repeti,
simili modo hordeum. huius sextarios XX spargi duobus sex-
tariis aquae. lentem torreri prius, dein cum furfuribus leviter
pisi aut addito in sextarios XX lateris crudi frusto et harenae
semodio. erviliam iisdem modis quibus lentem. sesimam in
calida maceratam exporrigi, dein confricari et frigida mergi ut
paleae fluctuentur, iterumque exporrigi in sole super lintea,
quod nisi festinato peragatur, lurido colore mucescere. Et ipsa 99
autem quae evalluntur variam pistrinarum rationem habent.
acus vocatur, cum per se pisitur spica tantum, aurificum ad
usus, si vero in area teritur cum stipula, palea, in maiore
terrarum parte ad pabula iumentorum. Mili et panici et sesi-
mae purgamenta adpludam vocant et alibi aliis nominibus.

---

1. CCLX, *P.* 2. 3. betica, *PD*². boetica, *E.* bietica, *r.* 5. unus] *om. P.* 6. ses//mam, *P.* sisimam, *E.* sisisimam, *D*¹. sissimam, *r.* 7. sesima] *PD.* sisima, *r.* 9. pinguius] *P.* pinguis, *C.* 9. 10. irionem] *P.* trionem, *D*². trionum, *E.* irionum, *r.* 11. et] est et, *F*². 12. sesama] *P.* sisima, *F*². sesima, *r.* hac] *F*². hec, *G.* haec, *Pr.* 15. ut] aut. *EF.* u///, *P.* intenti] ini////////, *P.* interiti, *C.* 16. nudo] *PD*² riudo, *D*¹*F.* ruido, *r.* 17. aqua] *PD*². aquas, *r.* 18. proponemus] *F*². proponemu//, *P.* praeponemus, *DG.* proponemur, *F*¹. praeponetur, *E.* sententia, *DE.* 19. evalli (evelli, *EF*²) dein, *C.* validae in. *P.* 21. torreri] *P.* torrere, *C.* 23. sesimam (i *in ras.*), *P.* sesima, *E.* sisima, *r.* 27. valluntu//, *P.* evaliuntur, *C.* pistrinarum] *P.* pristinarum, *C.* 28. pisitur] *D*¹. pitur, *D*². piscatur, *E*¹. pistur, *r.* *dist. Urlichs vind. 352.* 30. ad] est ad, *F*². iumentorum] *D*²*F*². iumentatum, *r.* 30. 31. sesimae] *E.* sisime, *r.*

100 (24.) Milio Campania praecipue gaudet pultemque candidam ex eo facit. fit et panis praedulcis. Sarmatarum quoque gentes hac maxime pulte aluntur et cruda etiam farina, equino lacte vel sanguine *e* cruris venis admixto. Aethiopes non aliam frugem quam mili hordeique novere.

101 (25.) Panico et Galliae quidem, praecipue Aquitania utitur, sed et circumpadana Italia addita faba sine *a*qua. Ponticae gentes nullum panico praeferunt cibum. Cetera aestiva frumenta riguis magis etiam quam imbribus gaudent, milium et panicum aquis minime, quoniam in folia exeunt. vetant ea inter vites arboresve frugiferas seri, terram emacerari hoc satu existimantes.

102 11. (26.) Mili praecipuus ad fermenta usus e musto subacti in annuum tempus. simile fit e tritici ipsius furfuribus minutis et optimis e musto albo triduo macerat*is*, subactis ac sole siccatis. inde pastillos in pane faciendo dilutos cum similagine seminis fervefaciunt atque ita farinae miscent, sic optimum panem fieri arbitrantes. Graeci in binos semodios
103 farinae satis esse bessem fermenti constituere. et haec quidem genera vindemiis tantum fiunt, quo libeat vero tempore ex aqua hordeoque bilibres offae ferventi foco vel fictili patina torrentur cinere et carbone, usque dum rubeant. postea operiuntur in vasis donec acescant. hinc fermentum diluitur. cum fieret autem panis hordeacius, ervi aut cicerculae farina ipse fermentabatur, iustum erat duae librae in quinque semo-
104 dios. nunc fermentum fit ex ipsa farina quae subigitur prius quam addatur sal, ad pultis modum decocta et relicta donec acescat. vulgo vero nec suffervefaciunt, sed tantum pridie adservata materia utuntur, palamque natura est acore fermentari, sicut evalidiora esse corpora quae fermentato pane alantur, quippe cum apud veteres ponderosissimo cuique tritico praecipua salubritas perhibita sit.

105 (27.) Panis ipsius varia genera persequi supervacuum videtur, alias ab opsoniis appella*ti*, ut ostrearii, alias a deliciis, ut

---

2. praedulcis] D^2F^2. praedulci, D^1F^1. predulci, *r*. 4. e] *om. C.* cruris venis] *om.* F^2. 6. quidem] *d.* quidam, *r*. 7. sine aqua] *ego. om.* F^2. sine qua, *r*. sine qua nihil conficiunt, *v*. 11. emacerari] F^2. emactari, *r*. 13. e] F^2. et, *r*. 15. maceratis] *Pint.* macerato, F^2. maturato, *r*. 16. 17. similagine] D^2F^2. similigine, D^1. similageni, *E*. similigeni, *r*. 17. seminus, F^2. 18. binos] F^2. binos et, *r*. 19. bessem] *Sillig.* besē, F^2. beses, *r*. 24. ervi] *d.* hervi, *E.* herbi, *r*. farina] *cod. Tol.* farinae, *F*. farine, *r*. 25. ipsae, *EF*. 29. natura est] D^2. est naturam st, F^2. naturam est, *DE*. naturam st, F^1. naturam str, *G*. 34. appellari, *EG*. apellari, *r*. vostrearii, F^2. vostreari, *r*.

artolagani, alias a festinatione, ut speustici, nec non a coquendi
ratione, ut furnacei vel artopticei aut in clibanis cocti, non
pridem etiam e Parthis invecto quem aquaticum vocant, quo-
niam aqua trahitur ad tenuem et spongiosam inanitatem, alii
Parthicum. summa laus siliginis bonitate et cribri tenuitate
constat. quidam ex ovis aut lacte subigunt, butyro vero gentes
etiam pacatae, ad operis pistorii genera transeunte cura. Durat 106
sua Piceno in panis inventione gratia ex alicae materia. eum
novem diebus macerat*um* decumo ad speciem tractae subigunt
uvae passae suco, postea in furnis ollis inditum, quae rumpan-
tur ibi, torrent. neque est ex eo cibus nisi madefacto, quod
fit lacte maxime vel mulso.

(28.) Pistores Romae non fuere ad Persicum usque bel- 107
lum annis ab urbe condita super DLXXX. ipsi panem facie-
bant Quirites, mulierumque id opus maxime erat, sicut etiam
nunc in plurimis gentium. artoptas iam Plautus appellat in
fabula quam Aulul*a*riam scripsit, magna ob id concertatione
eruditorum an is versus poetae sit illius, certumque fit Atei 108
Capitonis sententia *co*cos tum panem lautioribus coquere soli-
tos, pistoresque tantum eos qui far pisebant nominatos. nec
cocos vero habebant in servitiis, eosque ex macello conduce-
bant. Cribrorum genera Galliae ex s*a*etis equorum invenere,
Hispania e lino excussoria et pollinaria, Aegyptus *e* papyro
atque iunco.

(29.) [1] Sed inter prima dicatur et alicae ratio praestan- 109
tissimae saluberrima*eque*, quae palma frugum indubitata Itali*ae*
contigit. fit sine dubio et in Aegypto, sed admodum spernenda,
in Italia vero pluribus locis, sicut Veronensi Pisanoque agro,
in Campania tamen laudatissima. campus est subiacens mon-
tibus nimbosis, totus quidem $\overline{\text{XL}}$ p. planitie. terra eius, ut 110
protinus soli natura dicatur, pulverea summa, inferior bibula

---

1. speustici] *codd. Gel.* sceptrici, *F*². sceptrice, *r*. 2. non] *om.* *F*². 3. invectus, *F*². 4. ad] *D*²*F*². a, *r*. tenue, *E*. spongeosa, *E*. spongiosum, *F*¹. spongeosam, *D*. inanitate, *EG*. 7. at, *F*². genere, *F*². 8. eum] *codd. Gel.* cui, *F*². cum, *r*. 9. maceratum] *Sillig.* macerato, *C*. tracto et, *F*². subigunt] *D*². subacto, *F*². subi tunc, *r*. 12. vel] *F*². *om. r*. 15. maxime] *om. E*. 17. aulularium] *d*. aurulariam, *r*. 18. an is] annis. *E*. ennii, *D*². anni is, *r*. 19. coquos tum, *Turnebus.* tostum, *D*²*E*. costum, *r*. 22. criborum, *EFG*. ex setis, *D*². setis, *F*². sextis, *r*. 23. hispania e] *E*. ispania e, *D*². diis paniae, *G*. diis panie, *r*. apollinaria, *DG*. opollinaria, *r*. e] *om. C*. 26. saluberrimaeque quae] saluberrimam quae (que, *EG*) *C*. italia, *C*. 27. contingit, *EF*. 30. totus] *G*. totis, *r*. XL. $\overline{\text{p}}$., *DG*. XL pre, *F*. XLM pre, *E*(?). planicie, *G*. tinitiae, *E*¹. planitiae, *r*.

et pumicis vice fistulosa quoque montium culpa in bonum
cedit. crebros enim imbres percolat atque transmittit, nec
dilui aut madere voluit propter felicitatem culturae, eadem ac-
ceptum umorem nullis fontibus reddit, sed temperate conco-
111 quens intra se vice furni continet. seritur toto anno, panico
semel, bis farre. et tamen vere segetes quae interquievere
fundunt rosam odoratiorem sativa. adeo terra non cessat
parere, unde volgo dictum plus apud Campanos unguenti quam
apud ceteros olei fieri. quantum autem universas terras cam-
pus Campanus antecedit, tantum ipsum pars eius quae Leboriae
vocantur, quem Phlegraeum Graeci appellant. finiuntur Lebo-
riae via ab utroque latere consulari quae a Puteolis et quae a
112 Cumis Capuam ducit. [2] Alica fit e zea quam semen appel-
82 lavimus. tunditur granum eius in pila lignea, ne lapidis duritia
conterat, mobili, ut notum est, pilo vinctorum poenali opera.
primori inest pyxis ferrea. excussis inde tunicis iterum isdem
armamentis nudata conciditur medulla. ita fiunt alicae tria
genera: minimum ac secundarium, grandissimum vero aphaerema
appellant. nondum habent candorem suum quo praecellunt,
iam tamen Alexandrinae praeferuntur. postea — mirum dictu
— admiscetur creta quae transit in corpus coloremque et te-
114 neritatem adfert. invenitur haec inter Puteolos et Neapolim
in colle Leucogeo appellato, extatque divi Augusti decretum
quo annua ducena milia Neapolitanis pro eo numerari iussit e
fisco suo, coloniam deducens Capuam, adiecitque causam ad-
serendi, quoniam negassent Campani alicam confici sine eo
metallo posse. in eodem reperitur et sulpur, emicantque fontes
Araxi oculorum claritati et volnerum medicinae dentiumque
115 firmitati. [3] Alica adulterina fit maxime quidem e zea quae
in Africa degenerat. latiores eius spicae nigrioresque et brevi
stipula. pisunt cum harena et sic quoque difficulter deterunt
utriculos, fitque dimidia nudi mensura, posteaque gypsi pars
quarta inspargitur atque, ut cohaesit, farinario cribro subcernunt.
quae in eo remansit excepticia appellatur et grandissima est.
rursus quae transit artiore cernitur et secundaria vocatur, item

---

1. fistulosa] *Hard.* fistulas, *C.* 3. falacitatem, *D'G.* facilitatem, *D²*. 4. temperatae, *DF.* 4. 5. conquoquens, *D²*. toncoquens, *D'F.* tuncoquens, *G.* tcoquens, *E.* 5. furni] *Sillig.* fusi, *C.* 7. sativam, *C.* 10. campanus] *D. om. r.* leboriae] *D.* laboriae, *G.* laborie, *r.* 11. vocatur, *D²*. 11. 12. leviora, *C.* 14. ne] *D²*. vel, *E(?)* ve, *r.* 15. mobili ut] *D²*. mobilius, *D¹*. nobilius, *r.* 16 inde] in. *C.* 23. colle] *D²* cole et, *G.* colle et, *r.* extatque] *E.* existitque, *D²*. exiatque, *r.* 24. annua] *codd. Gel.* annoa, *C.* 25. 26. adserendi] *Strack.* adferendi, *C.* 35. vocatur item] *D²*. vocum ritem (ritae, *E*)*r.*

cribraria quae simili modo in tertio remansit cribro angustis-
simo et tantum harenas transmittente. Alia ratio ubique adul- 116
terandi. ex tritico candidissima et grandissima eligunt grana
ac semicocta in ollis postea arefaciunt, sole*m* admittunt rur-
susque leviter adspersa molis frangunt. Ex zea pulchrius quam
e tritico fit *tragum*, quamvis id alicae vitium sit. candorem
autem ei pro creta lactis incocti mixtura confert.

12. (30.) Sequitur leguminum natura, inter quae maximus 117
honos fabae, quippe ex qua temptatus sit etiam panis. lomen-
tum appellatur farina eius, adgravaturque pondus illa et omni
legumine, iam vero et ad pabulum in pane venali. fabae multi-
plex usus omnium quadripedum generi, praecipue homini.
frumento etiam miscetur apud plerasque gentes, et maxime
panico solida ac delicatius fracta. quin et prisco ritu pulsa 118
faba suae religionis diis in sacro est, praevalens pulmentari
cibo et hebetare sensus existimata, insomnia quoque facere, ob
haec Pythagoricae sententiae damnata, ut alii tradidere, quon-
iam mortuorum animae sint in ea, qua de causa parentando
utique adsumitur. Varro et ob haec flaminem ea non vesci 119
tradit et quoniam in flore eius litterae lugubres reperiantur.
In eadem peculiaris religio, namque fabam utique ex frugibus
referre mos est auspici causa, quae ideo referiva appellatur.
et auctionibus adhibere eam lucrosum putant. sola certe frugum
etiam exesa repletur crescente luna. aqua marina aliave salsa
non percoquitur. Seritur ante vergiliarum occasum leguminum 120
prima, ut antecedat hiemem. Vergilius eam per ver seri iubet
circumpadanae Italiae ritu, sed maior pars malunt fabalia ma-
turae sationis quam trimestrem fructum. eius namque siliquae
caulesque gratissimo sunt pabul*o* pecori. Aquas in flore maxime
concupiscit, cum vero defloruit, exiguas desiderat. solum in
quo sata est laetificat stercoris vice. ideo circa Macedoniam
Thessaliamque, cum florere coepit, vertunt arva. Nascitur et 121
sua sponte plerisque in locis, sicut septentrionalis oceani insulis,
quas ob id nostri Fabarias appellant, item in Mauretania sil-
vestris passim, sed praedura et quae percoqui non possit.

---

4. solem] *ego.* sole, *C.* admittunt] D^2. ad initum, *r.* 6. e] D^2E. et, *r.* tragum] *Turnebus* grana cum, *E.* gracum, *r.* 7. ei] *d.* et, *r.*
8. maximus] F^2. maximae, *E.* maxime, *r.* 10. eius] F^2. *om.* D^2. ea, *r.* 11. *dist. ego.* ad] F^2. *om. r.* pabulum] *G.* pabulo, *D.* pabula, *r.* in pane] *DG. om. r.* 14. 15. pulsa faba] D^2. fabata, *r.* 19. vitique, D^1E. 22. mos] F^2. mox, *r.* 26. ut] D^2E. haud, F^2. aut, *r.* antecedit, F^2. seri] *d.* sari, *r.* 28. sationis] *d.* racionis, *G.* rationis, *r.* 29. pabuli, *C.*

nascitur et in Aegypto spinoso caule, qua de causa crocodili
122 oculis timentis refugiunt. longitudo scapo quattuor cubitorum
est amplissima, crassitudo *digiti*, in to*tum*, ni genicula abesse*n*t,
molli calamo similis, caput papaveri, colore roseo, in eo fabae
non supra tri*ginta*, folia ampla, fructus ipse amarus et odore,
sed radix perquam grata incolarum cibis, cruda et omnino de-
cocta, harundinum radicibus similis. nascitur et in Syria Cili-
ciaque et in Toron*ae* Chalcidic*e*s lacu.
123 (31.) Ex leguminibus autumno vere*ve* seruntur lens et in
Graecia pisum. Lens amat solum tenue magis quam pingue,
caelum utique siccum. duo genera eius Aegypto, alterum ro-
tundius nigriusque, alterum sua figura, unde vario usu tralatum
est in lenticulas nomen. invenio apud auctores aequanimitatem
fieri vescentibus ea. Pisum in apricis seri debet frigorum in-
patientissimum. ideo in Italia et in austeriore caelo non nisi
verno tempore terra facili, soluta.
124 (32.) Ciceris natura est gigni cum salsilagine, ideo solum
urit nec nisi madefactum pridie seri debet. differentiae plures,
magnitudine, colore, figura, sapore. est enim arietino capit*i*
simile, unde ita appellatur, album nigrumque, est et columbi-
num quod alii Venerium appellant, candidum, rotundum, leve,
arietino minus, quod religio pervigilis adhibet. est et cicercula
minuti ciceris, inaequalis, angulosi, veluti pisum, dulcissimum
autem id quod ervo simillimum, firmiusque quod nigrum et
rufum quam quod album.
125 (33.) Siliquae rotundae ciceri, ceteris leguminum longae
et ad figuram seminis latae, piso cylindratae. passiolorum cum
ipsis manduntur granis. serere eos qua velis terra licet ab
idibus Octobris in kal. Novembris. Legumina, cum maturescere
coeperint, rapienda sunt, quoniam cito exiliunt latentque cum
decidere, sicut et lupinum. 13. quamquam prius de rapis
dixisse conveniat, — (34.) in transcursu ea attigere nostri,
126 paulo diligentius Graeci, et ipsi tamen inter hortensia, — si
iustus ordo fiat, a frumento protinus aut certe faba dicendis,
quando alius usus praestantior his non est. ante omnia nam-

1. et] *om. E.* 2. oculis] ac oculis, E^{1}. caules, F^{2}. scabro, F^{2}. 3. digiti] *om. C.* totum] *Sillig.* to, *C.* abesset, *C.* 5. triginta] *Salm.* tricena, *C.* 6. quam, D^{2}. grata] D^{2}. lata, *r.* 8. Toronae] *Ianus.* torone, *C.* Chalcidices] *Sillig.* chalcidis, *C.* 9. vereve] *Ianus.* vaere, *E.* vere, *r.* 13. auctorem, DEF^{1}. 19. pite, *G.* capite, *r.* 20. appellant, *E.* 24. ervo] $D^{2}F^{2}$. ero, *r.* 28. mandunt, $E^{2}F$. 30. coeperint] EF^{2}. coeperunt, *r.* 35. alius] $D^{2}F^{2}$. alii, *E.* ali, *r.* his] $D^{2}F^{2}$. ab his, *E.* ahis, *r.*

que cunctis animalibus nascuntur, nec in novissimis satiant
ruris alitum quoque genera, magisque si decoquantur aqua.
quadripedes et fronde eorum gaudent, et homini non minor est 127
rapiciorum suis horis gratia quam cymarum, flavidorum quoque
et in horreis enecatorum vel maiore quam virentium. ipsa
vero durant et in sua terra servata et postea passa paene ad
alium proventum, famemque sentiri prohibent. a vino atque
messe tertius hic transpadanis fructus. Terra non morose 128
e*li*git*ur*, paene ubi nihil aliud seri possit. nebulis et pruinis
ac frigore ultro aluntur, amplitudine mirabili. vidi XL libras
excedentia. In cibis quidem nostris pluribus modis commen-
dantur, durantque ad alia sinapis acrimonia domita, etiam co-
loribus picta praeter suum sex aliis, purpureo quoque. neque
aliud in cibis tingui decet. Genera eorum Graeci duo prima 129
fecere, masculinum femininumque, et ea serendi mod*um* ex
eodem semine. densiore enim satu masculescere, item in terra
difficili. semen praestantius quo subtilius. Species vero omnium
tres. aut enim in latitudinem fundi, aut in rotunditatem glo- 130
bari. tertiam speciem silvestrem appellavere, in longitudinem
radice procurrente, raphani similitudine et folio anguloso scabro-
que, suco acri qui circa messem exceptus oculos purget medea-
turque caligini admixto lacte mulierum. Frigore dulciora fieri
existimantur et grandiora. tepore in folia exeunt. Palma in
*N*ursino agro nascentibus — tax*at*io in libras sesterti singuli
et in penuria bini — proxima in Algido natis.

(35.) Napi vero Amiterni*ni*, quorum eadem fere natura est, 131
gaudent aeque frigidis. seruntur et ante kalendas Martias, in
iugero sextari IIII. diligentiores quinto sulco napum seri iubent,
rapa quarto, utrumque stercorato, rapa laetiora fieri, si cum
palea seminentur. serere nudum volunt precantem sibi et vi-
cinis serere se. Satus utrique generi iustus inter duorum nu- 132
minum dies festos, Neptuni atque Volcani, feruntque subtili
observatione, quota luna praecedente hieme nix prima ceciderit,
si totidem luminum die intra praedictum temporis spatium
serantur, mire provenire. seruntur et vere in calidis atque umidis.

14. (36.) Lupini usus proximus, cum sit et homini et 133

---

2. ruris] *om.* F^2. 3. minor est] *ego.* minorē, *F.* minora, *G.* minore, *r.* 4. rapiciorum] *d.* raparum, F^2. rapatiorum, *G.* rapaciorum, *r.* 5. maiorē, *F.* 9. eligitur] *ego.* legit, *r.* 10. ac] F^2. a, *r.* 14. debet, D^2. 15. modum] *Urlichs vind. 354.* modi, *C.* 24. ursino, *C.* *dist. Urlichs l. l.* taxio, *C.* 26. amiterni, *C.* est] *F. om. r.* 29. cum] F^2. *om. r.* 30. seminentur] F^2. seminaretur, *r.* 36. lupini] D^2. lupinis, F^2. lupinus, *E.* lupinos, *r.*

quadripedum generi ungulas habenti communis. remedium
eius, ne metentis fugiat exiliendo, ut ab imbre tollatur. nec
ullius quae seruntur natura adsensu terrae *quo*que mirabilior
est. primum omnium cotidie cum sole circumagitur horasque
agricolis etiam nubilo demonstrat. ter praeterea floret, ter
*g*erm*in*at, atqu*i* terra operiri non vult. et unum hoc seritur
134 non arato. qu*a*erit maxime sabulosa et sicca atque etiam
harenosa, coli utique non vult. tellurem adeo amat ut quam-
vis frutectoso solo coiectum inter folia vepresque ad terram
tamen radice perveniat. pinguescere hoc satu arva vineasque
17, 54 diximus. itaque adeo non eget fimo ut optimi vicem reprae-
sentet, nihilque aliud nullo inpendio constat, ut quod ne serendi
135 quidem gratia opus sit adferre. protinus seritur ex arvo, ac ne
spargi quidem postulat decidens sponte. primumque omnium
seritur, novissimum tollitur, utrumque Septembri fere mense,
quia, si non antecessit hiemem, frigoribus obnoxium est. inpune
praeterea iacet, vel derelictum etiam, si non protinus secuti
obruant imbres, ab omnibus animalibus amaritudine sua tutum,
plerumque tamen levi sulco integunt. ex densiore terra rubri-
cam maxime amat. ad hanc alendam post tertium florem verti
debet, in sabulo post secundum. cretosa tantum limosaque
136 odit et in his non provenit. Maceratum calida aqua homini
quoque in cibo est. nam bovem unum modii singuli satiant
validumque praestant, quando etiam inpositum puerorum ven-
tribus pro remedio est. Condi in fumo maxime convenit, quo-
niam in umido vermiculi umbilicum eius in sterilitatem castrant.
Si depastum sit in fronde, inarari protinus solum opus est.
137 15. (37.) Et vicia pinguescunt arva, nec ipsa agricolis
operosa. uno sulco sata non s*a*ritur, non stercoratur, nec aliud
quam deoccatur. Sationis eius tria tempora: circa occasum
arcturi, ut Decembri mense pascat. tum optime seritur in
semen. aeque namque fert depasta. secunda satio mense
138 Ianuario est, novissima Martio, tum ad frondem utilissima. Sic-
citatem ex omnibus quae seruntur maxime amat. non asper-
natur etiam umbrosa. ex semine eius, si lecta matura est,

3. seruntnr] F^2. seratur, EF^1. serantur, *r*. quoque] *Urlichs vind. 355*. quae, D^2. que, D^1EF^1. *om. r*. 5. 6. ter germinat] *ego*. terram amat, *C*. *Cf. v. 8*. 6. atqui terra] *ego*. atque terra, F^2. terratque, *E*. terra atque, *r*. 7. querit, D^2. fuerit, *r*. 9. frutectoso] *d*. frutecto, *r*. coiectum] F^1. coniectum, F^2. coiactum, *D*. coactum, *r*. 20. florem] D^2F^2. flori, *r*. 29. seritur, *C*. 30. sationis] F^2. rationis, *r*. 35. umbrosa] D^2. ambrosa, *r*.

palea ceteris praefertur. vitibus praeripit sucum, languescuntque, si in arbusto seratur.

(38.) Nec ervi operosa cura est. hoc amplius quam vicia 139
runcatur, et ipsum medicaminis vim optinens, quippe *quo* divom Augustum curatum epistulis ipsius memoria exstet. Sufficiunt singulis boum iugis modi quini. Martio mense satum noxium esse bobus aiunt, item autumno gravedinosum, innoxium autem fieri primo vere satum.

16. (39.) Et silicia, hoc est fenum Graecum, scariphatione 140
seritur, non altiore quattuor digitorum sulco, quantoque peius tractatur tanto provenit melius. rarum dictu esse aliquid cui prosit neglegentia. id autem quod secale ac farrago appellatur, occari tantum desiderat.

(40.) Secale Taurini sub Alpibus asiam vocant, deterrimum 141
sed tantum ad arcendam famem, fecunda sed gracili stipula, nigritia triste, pondere praecipuum. Admiscetur huic far ut mitiget amaritudinem eius, et tamen sic quoque ingratissimum ventri est. Nascitur qualicumque solo cum centesimo grano, ipsumque pro laetamine est.

(41.) Farrago ex recrimentis farris praedensa seritur, ad- 142
mixta aliquando et vicia. eadem in Africa fit ex hordeo. Omnia haec pabularia, degeneransque ex leguminibus quae vocatur cracca in tantum columbis grata ut pastas ea negent fugitivas illius loci fieri.

(42.) Apud antiquos erat pabuli genus, quod Cato ocinum 143
vocat, quo sistebant alvom bubus. id erat e pabuli segete viride desectum antequam ge*nicu*laret. Sura Mamilius aliter id interpretatur et tradit fabae modios X, viciae duos, tantundem erviliae in iugero autumno misceri et seri solitos, melius et avena Graeca, cui non cadit semen, admixta. hoc vocitatum ocinum boumque causa seri solitum. Varro appellatum a celeritate proveniendi e Graeco quod ὠκέως dicunt.

(43.) Medica externa etiam Graeciae est, ut a Medis ad- 144
vecta per bella Persarum, quae Darius intulit, sed vel in primis dicenda; tanta dos e*i*, cum ex uno satu amplius quam tricenis

---

4. quo] *Urlichs vind. 356.* cum, *C.* 5. exstet] *Sillig.* existet, *C.* 6. quini] *F*². quini sati, *r.* 7. gravedinosum] *d.* gravidinosum, *r.* 8. satum] *d.* persatum, *r.* 9. sicilia, *EF.* scariphicatione, *F*². 12. quid, *EF.* farrago appellatur] *d.* frago appellantur, *r.* 13. desiderat] *d.* desiderant, *r.* 15. secunda, *EF.* 20. recrementis, *D*². 22. degenerans qui, *D*¹*EF.* 25. quod, *DF.* 26. viridi, *D*². 27. desecte, *EF.* genicularet] *Scaliger.* gelaret, *C.* 29. solitus, *EF.* 30. admixto, *EF.* 32. ὠκέως] oceos, *C.* 33. Medis] medicis, *E.* 35. ei] *Sillig.* et, *C.*

annis duret. similis est trifolio caule foliisque, geniculata. quidquid in caule adsurgit folia contrahuntur. unum de ea et
145 cytiso volumen Amphilo*ch*us con*posuit*. Solum in quo seratur elapidatum purgatumque subigitur autumno, mox aratum et occatum integitur creta iterum ac tertium, quinis diebus interpositis et fimo addito — poscit autem siccum sucosumque vel riguum — et ita praeparato seritur mense Maio, alias pruinis
146 obnoxia. opus est densitate seminis omnia occupari internascentesque herbas excludi. id praestant in iugera modi *b*ini. caven*du*m ne adurat sol terram, quae protinus integi debet: si sit umidum solum herbosumque, vincitur et desciscit in pratum. ideo protinus altitudine unciali herbis omnibus liberanda est, manu potius quam sarculo. secatur incipiens florere et quotiens refloruit. id sexies evenit per annos, cum minimum, quater.
147 In semen maturescere prohibenda est, quia pabulum utilius est usque ad trimatum. verno sar*i*ri debet liberarique ceteris herbis, ad trimatum marris ad solum radi. ita reliquae herbae intereunt sine ipsius damno propter altitudinem radicum. si evicerint herbae, remedium unicum in aratro, saepius vertendo, donec
148 omnes aliae radices intereant. Dari non ad satietatem debet, ne deplere sanguinem necesse sit. et viridis utilior est. arescit surculose ac postremo *in* pulverem inutilem extenuatur. De cytiso, cui et ipsi principatus datur in pabulis, adfatim diximus
3130 inter frutices. et nunc frugum omnium natura peragenda est, cuius in parte de morbis quoque dicatur.

149 17. (44.) [1] Primum omnium frumenti vitium avena est, et hordeum in eam degenerat sic ut ipsa frumenti sit instar, quippe cum Germaniae populi serant eam neque alia pulte vivant. soli maxime caelique umore hoc evenit vitium. sequentem causam habet inbecillitas seminis, si diutius retentum
150 est terra prius quam erumpat. eadem ratio est et si cariosum

---

1. foliis qui, *DF*. 3. amphilocus, D^2. ampli locus, *r*. conposuit] *Pint.* confusum, *C*. 5. occatum] D^2. occultum, *r*. creta] *ego.* crate, *C*. 6. addito] D^2. addita, *r*. 7. et ita] D^2. et a, *r*. 9. iugero, D^2. modii bini, *Schneiderus ad Varr. r. r. I, 42.* modi vici, *F*. modi vice, D^1. modico, D^2. modia vicena, *E*(?). 10. cavendum] *Ianus.* cavendam, D^2. inmovendam, *E*. navendam, *r*. sol] D^2. *om. r.* terram quae] D^2. terraque, *r*. 11. herbosumque] D^2. herbosumve, *E*. herbosumuve, *r*. 12. altitudine] *d*. altitudinem, *r*. 16. sarriri, *Pint.* seri, *E*. sarri, *r*. 17. marris] in arvis, *E*. intereunt — 19. herbae] D^2. *om. r.* 19 in aratro] *Dal.* iaratro, *F*. et aratro, *E*. aratro, *D*. 21. deplere] *codd. Gel.* replere, *C*. 22. in] *om. C*. 23. ipse, *DF*. 28. servant, D^1F. 30. causato, EF^1. si] F^2. cum, D^2. *om. r.* 31. erumpet, EF^1. est et] F^2. et, *r*.

fuit cum sereretur. prima autem statim eruptione agnoscitur,
ex quo apparet in radice esse causam. Est et aliud ex vicino
avenae vitium, cum amplitudine inchoata granum, sed nondum
matura, prius quam roboret corpus, adflatu noxio cassum et
inane in spica evanescit quodam abortu. [2] Venti autem tribus 151
temporibus nocent frumento et hordeo: in flore aut protinus
cum defloruere vel maturescere incipientibus. tum enim ex-
inaniunt grana, prioribus causis nasci prohibent. Nocet et sol
creber ex nube. nascuntur et vermiculi in radice, cum semen-
tem imbribus secutis inclusit repentinus calor umorem. gignun- 152
tur et in grano, cum spica e pluviis calore infervescit. est et
cantharis dictus scarabaeus parvus, frumenta erodens. omnia
ea animalia cum cibo deficiunt. Oleum, pix, adips contraria
seminibus, cavendumque ne contacta his serantur. imber in
herba utilis a partu, florentibus autem frumento et hordeo nocet,
leguminibus innocuus praeterquam ciceri. maturescentia fru-
menta imbre laeduntur et hordeum magis. Nascitur et herba 153
alba, panico similis, occupans arva, pecori quoque mortifera.
nam lolium et tribulos et carduos lappasque non magis quam
rubos inter frugum morbos potius quam inter ipsius terrae
pestes numeraverim. Caeleste frugum vinearumque malum nullo 154
minus noxium est robigo. frequentissima haec in roscido tractu
convallibusque ac perflatum non habentibus. e diverso carent
ea ventosa et excelsa. Inter vitia segetum et luxuria est, cum
oneratae fertilitate procumbunt. commune autem omnium sa-
torum vitium uricae, etiam ciceris, cum salsilaginem eius ab-
luendo imber dulcius id facit. [3] Est herba quae cicer enecat 155
et ervum circumligando se, vocatur orobanche. tritico simili
modo aera, hordeo festuca quae vocatur aegilops, lenti herba
securiclata, quam Graeci a similitudine pelecinum vocant. et
hae conplexu necant. Circa Philippos ateramum nominant in
pingui solo herbam qua faba necatur, teramum qua in macro,
cum udam quidam ventus adflavit. Aerae granum minimum 156

---

3. inchoatum, F^2. 4. maturum, F^2. 5. abortu] D^2F^2. abortivo, *E*. aboriti, *r*. 8. causis] F^2. causa, *E*. causi, *r*. 9. vermiculi in] vermiculum, D^1EF^1. 11. spica e] *ego*. spica, F^2. spicae, *rv*. pluvii, F^2. pluvis, F^1. calore] *F*. calor, *r*. 12. cantharidis, *C*. 14. his] F^2. trans, *E*. tis, *r*. 15. a partu] D^2. q partu, D^1. quartu, F^1. quarto, *E*. *om.* F^2. 18. panico] F^2. panifico, *r*. 25. onerata, F^2. hoc onerata, *E*. honerata, *r*. 26. urica, *E*. 28. ervum] *d*. herbum, *r*. orobachae, D^2. orobrechae, D^1. orobreche, *E*. orebraehae, F^1. orobrachae, F^2. 29. haera, DF^2. hera, F^1. herba, *E*. 30. pelecinum] *d*. pelicenum, *r*. 31. hae] *d*. hac, *r*. 32. terramum, *C*. 33. aerae] *d*. here, *r*. minime, *DF*.

est in cortice aculeato. cum est in pane, celerrime vertigines facit, aiuntque in Asia et Graecia balneatores, cum velint turbam pellere, carbonibus id semen inicere. nascitur et phalangion in ervo, bestiola aranei generis, si hiems aquosa sit. limaces nascuntur in vicia, et aliquando e terra cocleae minutae mirum in modum erodentes eam. Et morbi quidem fere hi sunt.

157 (45.) Remedia eorum quaecumque pertinent ad herbas in sarculo et, cum semen iactatur, cinere. quae vero in semine et circa radicem consistunt praecedente cura caventur. Vino ante semina perfusa minus aegrotare existimant. Vergilius nitro et amurca perfundi iubet fabam. sic etiam grandescere pro-
158 mittit. quidam vero, si triduo ante satum urina et aqua maceretur, praecipue adolescere putant. ter quidem sar*i*tam modium fractae e modio solidae reddere, reliqua semina cupressi foliis tusis si misceantur, non esse vermiculis obnoxia, nec si interlunio serantur. multi ad mili remedia rubetam noctu arvo circumferri iubent prius quam sariatur, defodique in medio inclusam fictili. ita nec passerem nec vermes nocere, sed eruendam prius quam metatur, alioquin amarum fieri. quin et armo
159 talpae contacta semina uberiora esse. Democritus suco herbae quae appellatur aizoum, in tegulis nascens, ab aliis *hypog*aesum, Latine vero sedum aut digitillum, medicata seri iubet omnia semina. vulgo vero, si dulcedo noceat et vermes radicibus inhaereant, remedium est amurca pura ac sine sale spargere, dein sarire, si in articulum seges ire coeperit, runcare, ne
160 herbae vincant. Pestem a milio atque panico, sturnorum passerumve agmina, scio abigi herba cuius nomen ignotum est, in quattuor angulis segetis defossa, mirum dictu, ut omnino nulla avis intret. mures abiguntur cinere mustelae vel felis diluto et semine sparso vel decoctarum aqua. sed redolet virus animalium eorum etiam in pane. ob id felle bubulo semina attingi
161 utilius putant. Rubigo quidem, maxima segetum pestis, lauri ramis in arvo defixis transit in ea folia ex arvis. Luxuria segetum castigatur dente pecoris in herba dumtaxat, et depastae quidem vel saepius nullam in spica iniuriam sentiunt. retonsarum etiam semel omnino certum est granum longius fieri et inane cassumque ac satum non nasci. Babylone tamen bis

---

4. hervo, *E.* herbo, *r.* 13. praecipue] F^2. praecipuos, *E.* praecipuus, *r.* sartam, *E.* satam, *r.* 15. non] *d.* nunc, *r.* obnoxia] D^2. subnoxia, *r.* 16. mili] *d.* melio, F^1. milia, *r.* 21. aizoum] D^2. aizum, *r.* ab aliis] D^2. tabulis, *E.* tabalis, *r.* hypogaeson, *Urlichs vind. 358.* aesum, *C.* 23. ulcedo, *D.* 35. 36. retonsarum] *d.* retusarum, *r.* 37. crassumque, E^2. cascumque, D^1F^1.

secant, tertium depascunt, alioquin folia tantum fierent. Sic 162
quoque cum quinquagesimo fenore messes reddit eximia ferti-
litas soli, diligentioribus verum cum centesimo. neque est cura
difficilis quam diutissime aqua rigandi, ut praepinguis et densa
ubertas diluatur. limum autem non invehunt Euphrates Tigris-
que sic ut in Aegypto Nilus, nec terra ipsa herbas gignit. ubertas
tamen tanta est ut sequente anno sponte restibilis fiat seges
inpressis vestigio seminibus. quae tanta soli differentia admonet
terrae genera in fruges discribere.

(46.) Igitur Catonis haec sententia est: in agro crasso et 163
laeto frumentum seri, si vero nebulosus sit idem, raphanos,
milium, panicum. in frigido vel aquoso prius serendum, postea
in calido, in solo autem rubricoso vel pullo vel harenoso, si
non sit aquosum, lupinum, in creta et rubrica et aquosiore
agro adoreum, in sicco et non herboso nec umbroso triticum,
in solo valido fabam, viciam vero quam minime in aquoso herbi- 164
doque, siliginem et triticum in loco aperto et edito qui sole
quam diutissime torreatur, lentem in ru*d*ecto et rubricoso qui
non sit herbidus, hordeum in novali et in arvo quod restibile
possit fieri, trimestre ubi sementem maturam facere non possit
et cuius crassitudo sit restibilis. Subtilis et illa sententia: 165
serenda ea in tenuiore terra quae non multo indigent suco, ut
cytisus et cicer*e* excep*to* legumin*a* quae velluntur e terra, non
subsecantur — unde et legumina appellata, quia ita leguntur —,
in pingui autem quae cibi sunt maioris, ut olus, triticum, siligo,
linum. sic ergo tenue solum hordeo dabitur — minus enim
alimenti radix poscit —, lenior terra densiorque tritico. in 166
loco umi*do* far adoreum potius quam triticum seretur, tempe-
rato et triticum et hordeum. colles robustius sed minus reddunt
triticum. far, siligo et cretosum et uliginosum solum patiuntur.

18. E*x* frugibus ostentum semel, quod equidem invenerim,

---

2. quinquagesimo] quintodecimo, *C, sed cf. v. 3.* 2. 3. eximia fertilitas] D^2. exilitas, *r*. 3. soli] soli cum venum, F^1. soli cum, *r*. verum] *E*. vero, D^2. venus, F^1. venum, *r*. centesimo] *Hard.* centesimo quinquagesimo, *C*. 6. terrae ipsi, F^2. ubertates, F^2. ubertatis, *E*. 7. tanta est ut] D^2. tantae (tante, *E*) sunt, *r*. sponte] sponte ut, F^2. 11. sit] F^2. est sit, *r*. raphanus, DF^1. raphanum, *E*. 12. vel] F^2. *om. r.* 16. in aquoso] *E*. aquoso, *r*. 17. et edito] F^2. edito, *r*. sole] D^2. sale, *r*. 18. rudecto] *Pint.* frutecto, *C*. 22. seranda, *DF*. suco] *E*. sumptu, F^2. suctu, *r*. 23. cicere excepto legumina] *Ursinus.* cicer exceptis leguminibus, *C*. 24. subsecuntur, *EF*. 25. cibi] curae, F^2. olus] *E*. olo, D^2. *om.* F^2. olu, *r*. 28. humido, *Ursinus*, humili, *C*. 30. cretoso et uliginoso solo, F^2. patiuntur] D^2. seruntur, F^2. satiuntur, *r*. 31. Ex] *ego.* et, *C*. invenerim] F^2. invenerit, *r*.

accidit P. Aelio Cn. Cornelio cos., quo anno superatus est Han-
nibal. in arboribus enim tum nata produntur frumenta.
167 (47.) Et quoniam de frugum terraeque generibus abunde
diximus, nunc de arandi ratione dicemus, ante omnia Aegypti
facilitate conmemorata. Nilus ibi coloni vice fungens evagari
5, 57 incipit, ut diximus, solstitio a nova luna, primo lente, dein
vehementius, quamdiu in leone sol est. mox pigrescit in vir-
168 ginem transgresso atque in libra resid*i*t. si XII cubita non
excessit, fames certa est, nec minus si XVI exsuperavit. tanto
enim tardius decedit quanto abundantius crevit, et sementem
arcet. vulgo credebatur a decessu eius serere solitos mox sues
inpellere vestigiis semina deprimentis in madido solo, et credo
169 antiquitus factitatum, nunc quoque non multo graviore opera;
sed tamen inarari certum est abiecta prius semina in limo
degressi amnis. hoc fit Novembri mense incipiente, postea
pauci runcant — botanismon vocant — reliqua pars non nisi
cum falce arva visit paulo ante kal. Apriles. peragitur autem
messis mense Maio, stipula numquam cubitali, quippe sabulum
170 subest granumque limo tantum continetur. Excellentius The-
baidis regioni frumentum, quoniam palustris Aegyptus. similis
ratio, sed felicitas maior, Babyloniae Seleuciae, Euphrate atque
Tigri restagnantibus, quoniam rigandi modus ibi manu tempe-
ratur. Syria quoque tenui sulco arat, cum multifariam in Italia
octoni boves ad singulos vomeres anhelent. In omni quidem
parte culturae, sed in hac maxime valet oraculum illud: quid
quae*que* regio patiatur.
171 (48.) Vomerum plura genera: culter vocatur inflex*us*
praedensam priusquam proscindatur terram secans futurisque
sulcis vestigia praescribens incisuris quas resupinus in arando
mordeat vomer. alterum genus est volgare rostratum uti vectis.
tertium in solo facili non toto porrectum dentali, sed exigua
172 cuspide in rostro. latior haec quarto generi et acutior in
mucronem fastigata eodemque gladio scindens solum et acie
laterum radices herbarum secans. non pridem inventum in

---

6. solstitio a] *Ianus*. a solstitio aut, *E*. solstiticaut, *F*[1]. solstitio, *F*[2]. primo] *d*. oprimo, *F*[1]. a primo, *r*. 8. residit] *Sillig*. residet, *C*. 9. exsuperavit] *d*. exsuperabit, *r*. 11. arget, *F*[1]. arcere, *F*[2]. a] *d*. ac, *r*. 12. in] et, *E*. 13. graviora, *E*. 17. peragitatur, *EF*[1]. 18. mense] *d*. *om*. *r*. 19. excellentius] *d*. excellentibus, *r*. 23. arat] *d*(?). *om*. *r*. 25. hac] *d*. ac, *E*. hac quidem, *F*. illud] *d*. *om*. *F*[1]. illum, *r*. 26. quaeque] quae, *C*. 27 inflexus] *Sillig*. infelix, *C*. 28. prius, *EF*[1]. 30. rostratum] *F*. rostra, *E*. 31. non] *F*[2]. nec, *r*. 33. gladio] *d*. glandio, *r*. 34. secant, *C*.

Raetia Galliae ut duas adderent *t*ali rotulas, quod genus vo-
cant plaumorati. cuspis effigiem palae habet. Serunt ita non 173
nisi culta t*er*ra et fere nova. latitudo vomeris caespites versat.
Semen protinus iniciunt cratesque dentatas supertrahunt. nec
sarienda sunt hoc modo sata, sed protelis binis ternisque sic
arant. uno boum iugo censeri anno facilis soli quadragena
iugera, difficilis tricena iustum est.

19. (49.) [1] In arando magnopere servandum est Catonis 174
oraculum: quid est bene agrum colere? bene arare.
quid secundum? *arare.* quid tertium? stercorare.
sulco vario ne ares. tempestive ares. Tepidioribus
locis a bruma proscindi arva oportet, frigidioribus ab aequinoctio
verno, et maturius sicca regione quam umida, maturius densa
terra quam soluta, pingui quam macra. ubi siccae et graves 175
aestatis, terra cretosa aut gracilis, utilius inter solstitium et
autumni aequinoctium aratur, ubi leves aestus, frequentes imbres,
pingue herbosumque solum, ibi mediis caloribus. altum et grave
solum etiam hieme moveri placet, tenue valde et aridum paulo
ante sationem. [2] Sunt et his suae leges: lutosam terram 176
ne tangito. vi omni arato, prius quam ares proscin-
dito. Hoc utilitatem habet, quod inverso caespite herbarum
radices necantur. quidam utique ab aequinoctio verno proscindi
volunt. quod vere semel aratum est a temporis argumento
vervactum vocatur. hoc in novali aeque necessarium est. novale
est quod alternis annis seritur. Araturos boves quam artissime 177
iungi oportet, ut capitibus sublatis arent — sic minime colla
contundunt; si inter arbores vitesque aretur, fiscellis capistrantur,
ne germinum tenera praecerpant — securiculam in stiva pendere
qua intercidantur radices — hoc melius quam convelli aratro
bovesque luctari — in arando versum peragi nec strigare in
actu spiritus. Iustum est proscindi sulco dodrantali iugerum 178
uno die, iterari sesquiiugerum, si sit facilitas soli, si minus,
proscindi semissem, iterari assem, quando et animalium labori
natura leges statuit. Omne arvum rectis sulcis, mox et obliquis
subigi debet. in collibus traverso tantum monte aratur, sed

1. ut] *d. om. r.* tali] ali, F^1. alii, *r.* 2. habent, *C.* 3. culta terra] cultra tatra, E^1. cultatra, *r.* 6. facili, *F.* 8. servandum] *d.* reservandum, *r.* 9. quod, E^2F^2. 10. arare] *Cato r. r. 61. 1. om. C.* 15. terrae, EF^1. 15. 16. et autumni] autumni et, *C.* 17. medius, EF^1. 18. tenue] *d. om. r.* 19. sationem] *d.* sationum, *r.* his] *Urlichs. vind. 360.* hic, *C.* 20. vi] *d.* ut, *r.* ares] *d.* aras, *r.* 24. aeque] F^2. atque, *r.* est] *om. E.* 27. capistrantur] F^2. capistratu, F^1. capistrati, *E.* capistrari, *d.* 28. securiculam] *d.* sericulam, *r.* in stiva] *Pint.* insitivam, *C.*

modo in superiora modo *in* inferiora rostrante vomere, tantumque
est laboris homini ut etiam boum vice fungatur. certe sine hoc
179 animali montanae gentes sarculis arant. Arator nisi incurvus
praevaricatur. inde tralatum hoc crimen in forum. ibi u*t*ique
caveatur ubi inventum est. Purget vomerem subinde stimulus
cuspidatus rallo. scamna inter duos sulcos cruda ne relinquantur,
glaebae ne exultent. Male aratur arvom quod satis frugibus
occandum est. id demum recte subactum erit ubi non intel-
legitur utro vomer ierit. In usu est et collicias interponere,
si ita locus poscat, ampliore sulco, quae in fossas aquam educant.
180 20. [3] Aratione per traversum iterata occatio sequitur,
ubi res poscit, crate vel rastro, et sato semine iteratio, haec
quoque, ubi consuetudo patitur, crate contenta vel tabula aratro
adnexa — quod vocant lirare — operianturque semina, *unde*
181 primum appellata deliratio est. Quarto seri sulco Vergilius
existimatur voluisse, cum dixit optimam esse segetem quae bis
soles, bis frigora sensisset. spissius solum, sicut plerumque in
Italia, quinto sulco seri melius est, in Tuscis vero nono. at
fabam et viciam non proscisso serere sine damno conpendium
182 operae est. [4] Non omittemus unam etiamnum arandi rationem
in transpadana Italia bellorum iniuria excogitatam. Salassi cum
subiectos Alpibus depopularentur agros, panicum miliumque
iam excrescens temptavere. postquam respuebat natura, inararunt.
at illae messes multiplicatae docuere quod nunc vocant artrare,
id est aratrare, ut credo tunc dictum. hoc fit vel incipiente
183 culmo, cum iam is ad bina ternave emiserit folia. Nec recens
subtrahemus exemplum in Treverico agro tertio ante hunc
annum conpertum. nam cum hieme praegelida captae segetes
essent, reseverunt etiam campos mense Martio uberrimasque
messes habuerunt. Nunc reliqua cultura tradetur per genera
frugum.
184 21. (50.) Siliginem, far, triticum, semen, hordeum occato,
sarito, runcato quibus dictum erit diebus. singulae operae cuique
generi in iugero sufficient. Sarculatio induratam hiberno rigore
soli tristitiam laxat temporibus vernis novosque soles admittit.
qui sariet caveat ne frumenti radices subfodiat. triticum, semen,

---

1. in] *om. C.* 2. labori, *C.* 4. ubique, *C* 7. frugibus] *d.* frugilius, *r.* 11. traversum] *d.* tracta versum, *r.* sequitur] *d.* seritur, *r.* 14. operianturque semina] *ego.* operientis (operientes, *F*) semina operianturque, *C.* unde] *om. C.* 17. figura, *E.* 21. Salassi] *Hard.* salsasi, *C.* 26. is] si, *C.* ad] *d.* at, *F.* aut, *E.* recens] *d.* recesis, *F.* recisis, *E.* 28. praegelidae, *E.* pregelide, *F.* 29. etiam] *d.* et scient, *r.*

hordeum, fabam bis sarire melius. Runcatio, cum seges in 185
articulo es*t*, evolsis inutilibus herbis, frugum radices vindicat
segetemque discernit a caespite. Leguminum cicer eadem quae
far desiderat: faba runcari non gestit, quoniam evincit herbas.
lupinum occatur tantum. milium et panicum occatur et saritur,
non iteratur, non runcatur. silicia et *ph*asioli occantur tantum.
Sunt genera terrae quorum ubertas pectinari segetem in herba 186
cogat — cratis et hoc genus dentatae stilis ferreis —, eademque
nihilominus et depascuntur. quae depasta sunt sarculo iterum
excitari necessarium. at in Bactris, Africa, Cyrenis omnia haec
super*v*acua fecit indulgentia caeli, et a semente non nisi messibus
in ar*v*a redeunt, quia siccitas coercet herbas, fruges nocturno
t*an*tum rore nutrien*te*. Vergilius alternis cessare arva suadet. 187
si patiantur ruris spatia, utilissimum procul dubio est. quod si
neget condicio, far serendum unde lupinum aut vicia aut faba
sublata sint et quae terram faciunt laetiorem. in primisque et
hoc notandum, quaedam propter alia seri obiter, si parum
proveni*unt*, — *pri*ore diximus volumine, ne eadem saepius 17, 56
dicantur — plurimum enim refert soli cuiusque ratio.

22. (51.) Civitas Africae in mediis harenis petentibus 188
Syrtis Leptimque Magna*m* vocatur Tacape, felici super omne
miraculum riguo solo. ternis fere milibus passuum in omnem
partem fons abundat, largus quidem, sed certis horarum spatiis
dispensatur inter incolas. palmae ibi praeg*r*andi subditur olea,
huic ficus, fico punica, illi vitis, sub vite seritur frumentum,
mox legumen, deinde olus, omnia eodem anno, omniaque aliena
umbra aluntur. quaterna cubita eius soli in quadratum, nec ut 189
a porrectis metiantur digitis sed in pugnum contractis, quaternis
denariis venundantur. super omnia est bifera vite bis anno
vindemiare. et nisi multiplici partu exinaniatur ubertas, pereant
luxuria singuli *f*ructus. nunc vero toto anno metitur aliquid,
constatque fertilitati non occurrere homines. Aquarum quoque 190
differentia magna riguis. Est in Narbonensi provincia nobilis
fons Orgae nomine. in eo herbae nascuntur in tantum expetitae
bubus ut mersis capitibus totis eas quaerant. sed illas in aqua

---

1. seges] *d.* sex, *F.* sexto, *E.* 2. est, evolsis] esse in molsis, *C.* 5. occatur] F^2. vocatur, *r.* 6. sicilia, *E.* fasioli, *C.* 8. cratis] *d.* gratis, *r.* 11. supervacua] superi aquae (aque, *F*)*C.* messibus] *d.* mensibus, *r.* 12. arva] *Hard.* area, *F.* aream, *E.* 13. tantum] *Pint.* tectum, *C.* nutriente] *ego.* nutriens, *C.* 14. ruris] *d.* ruri, *r.* 18. proveniunt — priore] *ego.* provenire, *C.* 20. patentibus, *E.* 21. magna, *C.* 23. sed] sed et, *C.* 24. praegnanti, *d.* pregnandi, *r.* 25. illi] *d.* illis, *r.* 30. pereat, *E.* 31. fructus] si ructus, *C.* 35. aquas, *C.*

nascentis certum est non nisi imbribus ali. ergo suam quisque terram aquamque noverit.

17, 36 191 23. (52.) Si fuerit illa terra, quam appellavimus teneram, poterit sublato hordeo seri milium, eo condito rapa, his sublatis hordeum rursus vel triticum, sicut in Campania, satisque talis terra aratur, cum *s*a*ritur*. alius ordo ut, ubi adoreum fuerit, cesset quattuor mensibus hibernis et vernam fabam recipi*at* ita ut ante hiemalem ne cesset. nimis pinguis alternari potest. ita fit ut frumento sublato legumen tertio seratur, gracilior et in annum tertium cesset. frumentum seri quidam vetant nisi in ea quae proximo anno quieverit.

192 (53.) Maximam huius loci partem stercorationis optinet
17, 50 ratio, de qua et priore diximus volumine. hoc tantum enim in con*f*ess*o* est nisi stercorato seri non oportere, quamquam et huic leges sunt propriae. Milium, panicum, rapa, napos nisi in stercorato ne serit*o*. non stercorato frumentum potius quam hordeum serito. item in novalibus, tametsi in illis fabam seri volunt, eandem ubicumque quam recentissime stercorato
193 solo. Autumno aliquid saturus Septembri mense fimum inaret post imbrem. utique si verno erit saturus, per hiemen fimum disponat. iustum est vehes XVIII iugero tribui, dispergere autem priusquam ares. at iacto semine, si haec omissa sit stercoratio, sequens est priusquam sariat*ur ex aviarii*s *seminare*
194 *paratum* ante pulverem. Quod ut hanc quoque curam determinemus, iustum est *singulis mensibus* singulas vehes fimi de*fi*-*n*ire in singulas pecudes minores, in maiores denas. nisi contingat hoc, male substravisse pecori colonum appareat. Sunt qui optime stercorari putent sub diu retibus inclusa pecorum mansione. Ager si non fuerit stercoratus, alget, si nimium stercoratus est, aduritur, satiusque est id saepe quam supra modum facere. quo calidius solum est, eo minus addi stercoris ratio est.

---

4. rapae, *F*². 6. saritur] *Strack*. seritur, *C*. 8. recipi, *C*. ita] uta, *F*. ne cesset] nec exiet, *C*. 9. ut] *om*. *E*. 10. in] *F*². *om*. *r*. 11. in] sin, *EF*¹. 12. optinet] *d*. optinet (optinent, *F*²) et, *r*. 14. conpessum, *C*. 15. hic, *F*. napos] *F*². napus, *r*. 16. ne] *F*¹. non, *F*². *om*. *E*. serito] *ego*. seritur, *C*. 19. inarguet, *C*. 21. disponat] *d*. disponant, *C*. vehis, *d*. veges, *r*. 22. at] *F*. aut, *E*. iacto] *F*². iactu, *E*. iatu, *F*¹. omissa] *d*. commissa, *r*. 23. 24. sariatur — paratum] *Urlichs vind. 362*. sariat, *d*. at, *F*¹. seriat, *r*. 25. singulis mensibus] *Ianus coni. praef. p. XX*. *om*. *C*. vehis] *d*(?). veies, *r*. 26. definire] *ego*. denario ire, *C*. 27. male] *d*. mala, *r*. 29. fuerit] *om*. *E*. stercoratus] *F*². stercoratur, *E*. sercoratur, *F*¹.

24. (54.) Semen optimum anniculum, bimum deterius, 195
trimum pessimum, ultra sterile; et omnium definita generatio
est: quod in ima area subsedit ad semen reservandum est, id
enim optimum, quoniam gravissimum, neque alio modo utilius
discernitur. quae spica intervalla semin*um* habebit abicietur.
optimum granum quod rubet et dentibus fractum eundem
habet colorem, deterius cui plus intus albi est. Certum terras 196
alias plus seminis recipere, alias minus, religiosumque inde
primum colonis augurium: cum avidius accipiat, esurire credi-
tur et c*o*messe semen. Sationem locis umidis celerius fieri
ratio est, ne semen imbre putrescat, siccis serius, ut pluviae
sequantur, ne diu iacens atque non concipiens evanescat, item-
que festinata satione densum spargi semen, quia tarde conci-
piat, serotina rarum, quia densitate nimia necetur. Artis 197
quoque cuiusdam est aequaliter spargere. manus utique con-
gruere debet cum gradu semperque cum dextro pede sit, quo-
rundam quoque occulta ratione quod fors genialis atque *f*ecu*n*da
est. Non transferendum esse ex frigidis locis semen in calida,
neque ex praecocibus in contrarium praecepere quidam falsa
diligentia.

(55.) Serere in iugera temperato solo iustum est tritici 198
aut siliginis modios V, farris aut seminis, quod frumenti genus
ita appellamus, X, hordei VI, fabae quinta amplius quam tritici,
viciae XII, ciceris et cicerculae et pisi III, lupini X, lentis
III — sed hanc cum fimo arido seri volunt, — ervi VI, sili-
ciae VI, passiolorum IIII, pabuli XX, milii, panici sextarios IIII,
pingui solo plus, gracili minus. Est et alia distinctio: in denso 199
aut cretoso aut uliginoso tritici aut siliginis modios VI, in
soluta terra et sicca et laeta IIII. macrum enim solum, nisi
rarum culmum habeat, spicam minutam facit et inanem.
pinguia arva ex uno semine fruticem numerosum fundunt den-
samque segetem ex raro semine *e*mittunt. ergo inter quattuor 200
et sex modios pro natura soli quint*o* minus seri plusve prae-
cipiunt, item in consito aut clivoso ut in macro. Hoc pertinet

---

2. sterile] F^2. sterilem, *r*. et] *ego*. et in imo, *EF*. et in uno, *d*.
5. discernitur] *codd. Gel.* dispernitur, *C*. seminum] *ego*. semina, *C*. 7. deterius] *d. om. r*. 10. cum esse, *C*. 11. ne] F^2. nec, *r*.
14. nocetur, *E*. 16. dextro] *d*. dextrao, *r*. *dist. ego*. 16. 17. quorundam quoque] *ego*. quoque quorundam, *C*. 17. fecunda] pecuda, *C*.
18. esse] F^2. est, *r*. 19. in] F^2. nihilque in, *r*. praecipere, EF^1.
29. macrum] F^2. macies, *r*. 30. habet, EF^1. 31. seminis radice, *E*. 32. omittunt, *C*. 33. pro] *d*. po, *r*. quinto] *Ianus*. quinta, *C*. plusve] *d*. plurisve, *E*. pluresve, *F*. 34. ut] *F*. aut, *E*.

oraculum illud magno opere custodiendum: Segetem ne de-
fruges. adiecit his Attius in Praxidico, ut sereretur, cum
luna esset in ariete, geminis, leone, libra, aquario, Zoroastris
sole scorpionis duodecim partes transgresso, cum luna esset
in tauro.
201 (56.) Sequitur huc dilata et maxima indigens cura de
tempore fruges serendi quaestio, magnaque ex parte ratione
siderum conexa, quamobrem sententias omnium in primis ad
id pertinentis exponemus. Hesiodus, qui princeps hominum
de agricultura praecepit, unum tempus serendi tradidit a ver-
giliarum occasu. scribebat enim in Boeotia Helladis, ubi ita
202 seri diximus. Inter diligentissimos convenit, ut in alitum
49 quadripedumque genitura, esse quosdam ad conceptum impetus
et terrae. hoc Graeci ita definiunt, cum sit calida et umida.
Vergilius triticum et far a vergiliarum occasu seri iubet, hor-
deum inter aequinoctium autumni et brumam, viciam vero et
passiolos et lentem boote occidente. quo fit ut horum siderum
aliorumque exortus et occasus digerendi sint in suos dies.
203 Sunt qui et ante vergiliarum occasum seri iubeant, dumtaxat
in arida terra calidisque provinciis, custodiri enim semen, cor-
rumpente umore, et a proximo imbre uno die erumpere; alii
statim ab occasu vergiliarum, sequi imbres a septimo fere die;
aliqui in frigidis ab aequinoctio autumni, in calidis serius, ne
204 ante hiemem luxurient. Inter omnes autem convenit circa
brumam serendum non esse, magno argumento, quoniam hi-
berna semina, cum ante brumam sata sint, septimo die erum-
pant, si post brumam, vix quadragesimo. sunt qui properent
atque ita pronuntient, festinatam sementem saepe decipere,
serotinam semper. e contrario alii vel vere potius serendum
quam malo autumno, atque ubi fuerit necesse, inter favonium
205 et vernum aequinoctium. quidam omissa caelesti subtilitate
temporibus definiunt: vere linum et avenam et papaver atque,
uti nunc etiam transpadani servant, usque in quinquatrus, fa-
bam, siliginem Novembre mense, far Septembri extremo usque
in idus Octobres, alii post hunc diem in kal. Novembris.
ita his nulla naturae cura est, illis nimia, et ideo caeca sub-

2. attius] *d.* artius, *r.* 7. serendi] F^{2}. servendi, F^{1}. servandi, *E.* 9. priceps, F^{1}. primus, F^{2}. 10. praecipit, EF^{1}. 16. vero et] *F.* vero, *E.* 17. quo] F^{2}. que, F^{1}. qua, *E.* 18. digerendi] *Barb.* diregendi, F^{1}. dirigendi, *r.* 26. ante] manente, *F.* 27. bruma, F^{2}. 31. omissa] F^{2}. emissa, *r.* caelestis, *F.* subtilitate] F^{2}. sublitate, F^{1}. suititate, *E.* 32. temporis, F^{2}. definiunt] F^{1}. deficiunt, *E.* serunt, F^{2}. 33. etiam] *om. F.* serunt, F^{2}.

tilitas, cum res geratur inter rusticos litterarumque expertes,
non modo siderum. Et confitendum est caelo maxime con- 206
stare ea, quippe Vergilio iubente praedisci ventos ante omnia
ac siderum mores, neque aliter quam navigantibus servari.
spes ardua et inmensa misceri posse caelestem divinitatem in-
peritiae rusticae, sed temptanda tam grandi vitae emolumento.
prius tamen sideralis difficultas, quam sensere etiam periti,
subicienda contemplationi est, quo deinde laetior mens discedat
a caelo et facta sentiat quae futura praenosci non possint.

25. (57.) Primum omnium dierum ipsorum anni solisque 207
motus prope inexplicabilis ratio est, ad CCCLXV adiciente a*n*no
intercalario diei noctisque quadrantes. ita fit ut tradi non
possint certa siderum tempora. accedit confessa rerum obscu-
ritas, nunc praecurrente nec paucis diebus tempestatum si-
gnificatu, quod προχειμάζειν Graeci vocant, nunc postveniente,
quod ἐπιχειμάζειν, et plerumque alias *p*rius alias tardius cae-
lesti effectu ad terram deciduo, vulgo serenitate reddita con-
fectum sidus audimus. Praeterea cum omnia haec statis side- 208
ribus caeloque adfixis constent, interveniunt motu stellarum
grandin*es*, imbr*es* et ipsi non levi effectu, ut docuimus, tur-
bantque conceptae spei ordinem. idque, *ne* nobis tantum pu- 152
temus accidere, et reliqua fallit animalia sagaciora circa hoc,
ut quo vita eorum constet, aestivasque alites praeposter*i* aut
praeproper*i* rigores necant, hibernas aestus. ideo Vergilius 209
errantium quoque siderum rationem ediscendam praecipit, ad-
monens observandum frigidae Saturni stellae transitum. sunt
qui certissimum veris indicium arbitrentur ob infirmitatem
animalis papilionis. id eo ipso anno cum commentaremur
haec notatum est, proventum eorum ter repetito frigore ex-
tinctum, advenasque volucres a. d. VI. kal. Febr. spem veris
adtulisse mox saevissima hieme conflictatas. Res anceps: pri- 210
mum omnium a caelo peti legem, deinde eam argumentis
esse quaerendam. super omnia est mundi convexitate terra-
rumque globo differentia, eodem sidere alio tempore aliis ape-

---

5. et] *om. F.* 6. rusticae] *cod. Tol. om. C.* tentanda, *codd. Gel.* templanda, *F.* contemplanda, *E.* 8. contemplationi] *d.* contemplationis, *r.* 9. foeta, *F.* 11. adiciente anno] *ego.* adicient eam (etiam, *E*) non, *C.* 13. posset, *F.* confusa, *E.* 15. postveniente] *d.* postvenientem, *r.* 16. quod] *E. om. F.* prius] *ego.* erius, *C.* alias] *d* alia, *r.* 16. 17. caelesti] *d.* caeli, *r.* 20. grandinum imbrium, *C.* 21. ne] *om. C.* 23. praepostere, *C.* 24. praepropere, *d.* propere, *E.* prope, *F.* negante, *d.* necante, *r.* 28. papilionis] *d.* passionis papilionis, *r.* 29. eorum] *d.* quorum, *r.* 33. convexitate] *F*2. convexitatis, *F*1. convexitas, *E.* 34. globo] *F*2. globi, *r.*

riente se gentibus, quo fit ut causa eius non isdem diebus
ubique valeat. addidere difficultatem et auctores diversis in
locis observando, mox etiam in isdem diversa prodendo. tres
211 autem fuere sectae, Chaldaea, Aegyptia, Graeca. his addidit
quartam apud nos Caesar dictator annos ad solis cursum redi-
gens *singulos* Sosigene perito scientiae eius adhibito. et ea
ipsa ratio postea conpert*o* errore correcta est ita *ut* duodecim
annis continuis non intercalaretur, quia coeperat sidera annus
212 morari qui prius antecedebat. et Sosigenes ipse trinis commen-
tationibus, quamquam diligentior ceteris, non cessavit tamen
addubitare ipse semet corrigendo. auctores prodidere ea quos
praetexuimus volumini huic, raro ullius sententia cum alio
congruente. minus hoc in reliquis mirum, quos diversi excu-
saverint tractus. eorum qui in eadem regione dissedere, unam
discordiam ponemus exempli gratia: occasum matutinum ver-
213 giliarum Hesiodus — nam huius quoque nomine exstat astro-
logia — tradidit fieri, cum aequinoctium autumni conficeretur,
Thales XXV die ab aequinoctio, Anaximander XXX, Euctemon
214 *XLIIII, Eudoxus* XLVIII. nos sequimur observationem Cae-
saris maxime, haec erit Italiae ratio. dicemus autem et alio-
rum placita, quoniam non unius terrae sed totius naturae
interpretes sumus, non auctoribus positis — id enim verbosum
est — sed regionibus. legentes tantum meminerint brevitatis
gratia, cum Attica nominata fuerit, simul intellegere Cycla-
215 das insulas, cum Macedonia, Magnesiam, Threciam, cum
Aegyptus, Phoenicen, Cyprum, Ciliciam, cum Boeotia, Locridem,
Phocidem et fintimos semper tractus, cum Hellespontus, Cher-
sonesum et continentia usque Atho montem, cum Ionia, Asiam
et insulas Asiae, cum Peloponnesus, Achaiam et ad vesperam
216 iacentis terras. Chaldaei Assyriam et Babyloniam demonstrabunt.
Africam, Hispanias, Gallias sileri non erit mirum, nemo enim ea
observavit ex his qui proderent siderum exortus. non tamen
difficili ratione dinoscentur in illis quoque terris digestione cir-

---

5. quartam] *cod. Tol.* quartum, *C.* cursum] *E.* circum, *F.* 6. singulos] figulo, *C.* sosigene] *d.* sozigine, *r.* peritos, *C.* adhibitos, *C.* 7. conpertum, *C.* ut] *om. C.* 9. sosigenes] *d.* sozigines, *r.* 10. quamquam] *d.* quandam, *r.* 12. sententia] *d.* sententiae, *E.* sententie, *F.* 14. eorum] F^2. earum, *r.* dissedere] *d.* dissidere, *r.* 18. XXX] F^2. XI. XX, *r.* 19. XLIIII, Eudoxus] *Boeckh, über die vierjährigen Sonnenkreise p. 86. om. C.* 20. *dist. Ianus.* 23. regionibus] *cod. Tol.* legionibus, *C.* 30. chaldai, *E.* chaldei, F^1. chaldeam, F^2. cassiriam, *E.* assiriam, F^1. syriam, F^2. 31. gallicas, *E.* gallicos, *F.* ea] F^2. *om. r.* 32. observavit] *d.* observabit, *r.* ex his] F^2. in his, *E. om.* F^1. proderent] F^2. proderet, *r.*

culorum quam in sexto volumine fecimus, qua cognatio caeli 217
non gentium modo verum urbium quoque singularum intelle- 6, 212 sqq.
gitur. ergo ex iis terris quas nominavimus sumpta convexitate circuli pertinentis ad quas quisque quaeret terras idem erunt siderum exortus per omnium circulorum pares umbras. indicandum et illud, tempestates ipsas *cardines* suos habere quadrinis annis, et easdem non magna differentia reverti ratione solis, octonis vero augeri easdem, centesima revolvente se luna.

(58.) Omnis autem ratio observata est tribus modis, ex- 218
ortu siderum occasuque et ipsorum temporum cardinibus. exortus occasusque binis modis intelleguntur. aut enim adventu solis occultantur stellae et conspici desinunt, aut eiusdem abscessu proferunt se. emersum hoc melius quam exortum consuetudo dixisset, et illud occultationem potius quam occasum. *alio* modo, quo die incipiunt apparere vel desinunt, 219
oriente sole aut occidente, matutini vespertinive cognominati, prout alteruter eorum mane vel crepusculo contingit. dodrantes horarum cum minimum intervalla ea desiderant ante solis ortum vel post occasum, ut aspici possint. praeterea bis quaedam exoriuntur et occidunt, omnisque sermo de iis est stellis 2, 7
quas adhaerere caelo diximus. sqq.

(59.) Cardines temporum quadripertita anni distinctione 220
constant per incrementa lucis. augetur haec a bruma, et aequatur noctibus verno aequinoctio diebus XC horis tribus. dein superat noct*em* ad solstitium diebus XCIIII horis XII, ** usque ad aequinoctium autumni, et tum aequata die procedit ex
eo ad brumam diebus LXXXVIII horis tribus, [horae nunc in 221
omni accessione aequinoctiales, non cuiuscumque diei, significantur] omnesque e*ae* differentiae fiunt in octavis partibus signorum, bruma capricorni a. d. VIII kal. Ian. fere, aequinoctium vernum arietis, solstitium cancri, alterumque aequinoctium librae, qui et ipsi dies raro non aliquos tempestatum
singnificatus habent. rursus hi cardines singulis etiamnum ar- 222
ticulis temporum dividuntur, per media omnes dierum spatia, quoniam inter solstitium et aequinoctium autumni fidiculae oc-

---

1. cognitio, F^2. 6. cardines] *Pint.* arbores, *C.* 9. aratio, EF^1. 13. emersum] in emersum, F^2. in hemersum, *r.* 15. alio] *Barb.* ullo, *C.* 17. alteruter] *cod. Tol.* alterutri, *C.* contingit] *d.* contigit, *r.* 18. desiderant] *d.* desiderat, *r.* 22. cardo, *E.* 23. constant] F^2. constat, *r.* 24. in diebus, *F.* 25. noctem] *Urlichs. vind. 364.* nocte, *C.* 27. 29. *uncos adpinxi.* 28. cuiusque, *F.* diei] *d.* dici, *r.* 29. ea, *C.* 30. signorum] *d.* sigulorum, *E.* singulorum, *F.* 33. significatos, EF^2.

casus autumnum inchoat die XLVI, *at* ab aequinoctio eo ad brumam vergiliarum matutinus occasus hiemem die XLIII*I*, inter brumam et aequinctium die XLV flatus favoni vernum tempus, ab aequinoctio verno initium aestatis die XLVII vergiliarum
223 exortus matutinus. nos incipiemus a sementibus frumenti, hoc est vergiliarum occasu matutino. nec deinde parvorum siderum mentione concidenda ratio est et difficultas rerum augenda, cum sidus vehemens Orionis isdem diebus longo decidat spatio.
224 (60.) Sementibus tempora plerique praesumunt et ab XI die autumnalis aequinoctii fruges seri *iub*ent, a coronae exortu continuis diebus certo prope imbrium promisso, Xenophon non antequam deus signum dederit. hoc Cicero noster imbre fieri interpretatus est, cum sit vera ratio non prius serendi quam
225 folia coeperint decidere. hoc ipso vergiliarum occasu fieri
2, 125 putant aliqui a. d. III idus Novembris, ut diximus, servantque id sidus etiam vestis institores, et est in caelo notatu facillimum. ergo ex occasu eius de hieme augurantur quibus est cura insidiandi, negotiatoris. avaritia nubilo occasu pluviosam hiemem denuntiat, statimque augent lacernarum pretia, sereno
226 asperam, et reliquarum vestium accendunt. sed ille indocilis caeli agricola hoc signum habeat inter suos vepres, humumque suam aspiciens, cum folia decidere viderit. sic iudicetur anni temperies, alibi tardius, alibi maturius. ita enim sentitur ut caeli locique adficit natura, idque in hac ratione praecellit, quod eadem et in mundo publica est et unicuique loco pecu-
227 liaris. miretur hoc qui non meminerit ipso brumali die puleium in carnariis florere. adeo nihil occultum esse natura voluit, et serendi igitur hoc dedit signum. Haec est vera interpretatio argumenta naturae secum adferens, quippe sic terram peti suadet promittitque quandam stercoris vicem et contra rigores terram satuusque operiri a se nuntiat ac monet festinare.
228 (61.) Varro in fabae utique satu hanc observationem custodiri praecepit. alii plena luna serendam, lentim vero a

---

1. at ab] oclaba, *F*. octava, *Ed*. 2. XLIIII] *Pint*. XLIII, *C*. 4. die] *d*. dies, *r*. XLVII] *ego. coll*. §§ 220. 222. XLVIII, *C*. 5. exortu matutino, *E*. 7. mentionem, *F*. concidenda] *d*. concidendi, *r*. 8. decedat, *E*. 10. seri iubent a] *ego*. servitio venta, *F*. servitio veniente, *E*. serunt adveniente, *d*. 12. noster] *Dal*. Ñ. R., *C*. 13. serendum, *F*². 15. servantque] *d*. servant quō, *E*. servantq̄, *F*¹. seruntq̄, *F*² 18. *dist. ego*. fluviosam, *EF*¹. 22. decidere viderit] *F*². decident viderit decidua, *r*. 24. praecellet, *EF*¹. 28. et *om*. *F*². 30. promittitque] *d*. promittique, *r*. 31. satusque, *d*. statusque, *F*². statuusque, *r*. operiri] *d*. operari, *r*. 33. satu] *d*. statu, *r*.

vicesima quinta ad tricesimam, viciam quoque iisdem lunae die-
bus. ita demum sine limacibus fore. quidam pabuli causa sic
iubent seri, seminis autem vere. Est et alia manifestior ratio
mirabiliore naturae providentia, in qua Ciceronis sententiam
ipsius verbis subsignabimus:

Iam vero semper viridis semperque gravata
Lentiscus triplici solita est grandescere fetu
Ter fruges fundens tria tempora monstrat arandi.

Ex is unum hoc erit idem et lino ac papaveri serendo. 229
Cato de papavere ita tradit: Virgas et sarmenta quae
tibi usioni supererunt in segete comburito. ubi
eas combusseris, ibi papaver serito. silvestre in miro
usu est melle decoctum ad faucium remedia visque somnifera
etiam sativo. Et hactenus de hiberna semente.

26. (62.) Verum ut pariter omnis culturae quoddam bre- 230
viarium peragatur, eodem tempore conveniet arbores stercorare,
adcumulare item vineas — sufficit in iugerum opera, — et, si
patietur loci ratio, arbusta ac vineas putare, solum seminaris
bipalio praeparare, incilia aperire, aquam de agro pellere, tor-
cular lavare et recondere. A kal. Novemb. gallinis ova sup- 231
ponere nolito, donec bruma conficiatur. in eum diem ter-
nadena subicito aestate tota, hieme pauciora, non tamen infra
novena. Democritus talem futuram hiemem arbitratur qualis
fuerit brumae dies et circa eum terni, item solstitio aestatem.
circa brumam plerisque bis septem *halcyonum* fetura ventorum
quiete molliunt caelum. sed et in his et in aliis omnibus ex
eventu significationum intellegi sidera debebunt, non ad dies
utique praefinitos expectari tempestatum vadimonia.

(63.) Per brumam vitem ni colito. Vina tum defaecari 232
vel etiam diffundi Hyginus suadet a confecta *ea* septimo die,
utique si septima luna conpetat, cerasa circa brumam seri.
bubus glandem tum adspergi convenit in iuga singula modios.
largior valetudinem infestat, et quocumque tempore detur, si
minus XXX diebus continuis data sit, narrant verna scabie

---

5. subsignavimus, *EF*¹. 8. fundes, *EF*¹. monstrat arandi] *d.* monstrari tradit, *F*². monstrata radi, *r.* 9. idem et] *om.* *F*². papaveris, *EF*¹. serendi, *E.* 10. qua, *EF*¹. 11. usioni] *Hard.* usui, *F*². osioni, *F*¹. cisioni, *E.* 12. papaver] *d.* papaverem, *F*². papavere, *r.* 17. si] si ibi, *F*². ubi, *dv.* ibi, *r.* 18. 19 seminare bipalia, *F*². 24. fuerint, *F*². et] *om.* *F.* 25. alcionum, *D.* altionum, *r.* 26. quietem, *C.* molliunt] *D*². mollium, *r.* 29. vitem] *d.* autem, *r.* ni] *ego.* ne, *d.* in, *r.* 30. eo, *C.* 31. cerasa] caerasia, *D.* caesaria, *F.* cesaria, *E.* 33. infesiat, *D*¹*F*¹. infert, *F*².

188 poenitere. Materiae caedendae tempus hoc dedimus. reliqua
233 opera nocturna maxime vigilia constent, cum sint noctes tanto
ampliores, qualos, cratis, fiscinas texere, faces incidere, ridicas
praeparare interdiu XXX, palos LX et in lucubratione vespertina
ridicas V, palos X, totidem antelucano.
234 (64.) A bruma in favonium Caesari nobilia sidera significant, III kal. Ian. matutino canis occidens, quo die Atticae
et finitimis regionibus aquila vesperi occidere traditur. pridie
nonas Ian. Caesari delphinus matutino exoritur et postero die
235 fidicula, quo Aegypto sagitta vesperi occidit. item ad VI idus
Ian. eiusdem delphini vespertino occasu continui dies hiemant
Italiae, et cum sol in aquarium sentiatur transire, quod fere
XVI kal. Feb. evenit. VIII kal. stella regia appellata Tuberoni
in pectore leonis occidit matutino, et pridie nonas Feb. fidicula
236 vespere occidit. Huius temporis novissimis diebus, ubicumque
patietur caeli ratio, terram ad rosarum et vineae satum vertere
bipalio oportet, — iugero operae LXX sufficiunt, — fossas
purgare aut novas facere, antelucanis ferramenta acuere, manubria aptare, dolia quassa sarcire, ovium tegimenta *con*cinnare
ipsarumque lanas scabendo purgare.
237 (65.) [1] A favonio in aequinoctium vernum Caesari significat, XIIII kal. Mart. triduum varie, et VIII kal. hirundinis
visu et postero die arcturi exortu vespertino, item III non.
Mart. — Caesar cancri exortu id fieri observavit, maior pars
auctorum vindemitoris emersu — VIII idus aquiloni piscis exortu et postero die Orionis. In Attica milvum apparere servatur. Caesar et iduus Mart. ferales sibi notavit scorpionis
238 occasu, XV kal. vero April. Italiae milvum ostendi, XII kal.
equum occidere matutino. [2] Hoc intervallum temporis vegetissimum agricolis maximeque operosum est, in quo praecipue falluntur. neque enim eo die vocantur ad munia quo
favonius flare debeat, sed quo coeperit. hoc acri intentione
servandum est, hoc illo mense signum deus habet obser-
239 vatione minime fallaci aut dubia, si quis adtendat. unde autem
2, 122 spiret is ventus quaque parte veniat, diximus secundo volumine
337 et dicemus mox paulo operosius. interim ab eo die, quisquis

1. caedendae] F^2. caedende, *D*. caedente, F^1. cedente, *E*. 2. constant, F^2. 3. quales, DF^1. quale, F^2. piscinas, D^1F^1. adpiscinas, F^2. 4. palas, *C*. 5. antelucanum, *E*. 13. regia] regiae venit, *C*. 14. matutina, *C*. 15. vespere] F^2. vespera, *r*. occidit] F^2. *om. r.* 16. rosarum] *E*. rosariam, *D*. rosaria, *F*. vinaee, F^1. vineta, F^2. satam, F^2. 17. LX, *E*. 19. ovium tegimenta // incinnare (concinnare, *Ianus*), D^2. *om. r.* 25. vindex mitoris, *C*. aquilonis, *C*. 32. acri] F^2. agri, *r*. 35. secundo] hoc secundo, F^2.

ille fuerit, quo flare coeperit, non utique VI id. Feb., sed sive
ante, quando praevernat, sive postea, quando posthiemat, tunc
innumera rusticos cura distringat et prima quaeque peragantur
quae differri nequeunt. trimestria serantur, vites putentur qua 240
diximus ratione, oleae curentur, poma serantur inseranturque, 17, 176
vineae pastinentur, semina digerantur, instaurentur alia, harundines, salices, genistae serantur caedanturque, serantur vero
ulmi, populi, *fraxini*, uti dictum est. tum et segetes convenit 241 17, 78
purgare, sarire hibernas fruges maximeque far. lex certa in
eo, cum quattuor fibrarum esse coeperit, faba vero non antequam trium foliorum, tunc quoque levi sarculo purgare verius
quam fodere, florentem utique XV primis diebus non attingere.
hordeum nisi sicco ne sarito. putationem aequinoctio peractam habeto. Vineae iugerum quaternae operae putant, alligant
in arbusto singulae operae arbores quindecim. Eodem hoc 242
tempore hortorum rasariorumque cura est, quae separatim pro- 19 49 sqq. 21, 14 sqq.
ximis voluminibus dicetur, eodem et topiari. tum optime scrobes fiunt. terra in futurum proscinditur Vergilio maxime auctore, ut glaebas sol excoquat. utilior sententia quae non nisi
temperatum solum medio vere arari iubet, quoniam in pingui
statim sulcos occupant herbae, gracili insecuti aestus exsiccant
omnemque sucum venturis seminibus auferunt. talia autumno
melius arari certum est. [3] Cato verna opera sic definit: 243
scrobes fieri semina*riis*, *vitia*ria propagari, in locis crassis et
umidis ulmos, ficos, poma, oleas seri, prata stercorari luna
sitiente, quae rigua non erunt, a flatu favoni defendi, purgari,
herbas malas radicitus erui, ficos interpu*t*ari, seminaria fieri
et vetera sarciri, haec antequam vinea*m* fo*d*ere incipia*s*. idemque piro florente arare incipia*s* macra harenosaque. postea uti
quaeque gravissima et aquosissima ita postremo arato. Ergo 244
haec aratio has habebit notas, lentisci primum fructum ostendentis ac piri florentis. erit et tertia in bulborum satu scillae,
item in coronamentorum narcissi, namque et haec ter florent

2. quandol *d.* quō, *E.* qm̄, *r.* praevernat] *Pint.* praevenerat, *C.* quando] *d.* quō, *E.* qm̄, *r.* posthiemat tunc] *ego.* hiemat post diem tunc, *F*². hiemat post diemat, *r.* 8. fraxini] *Pint.* platani, *C.* 19. excoquat] *F*². ecquat, *F*¹. coquat, *D*². eoquat, *D*¹. eo quati, *E.* 21. sulcos] *d.* sulco, *r.* 21. 22. exsiccant centum namque, *F*². exit centum omnemque, *D*². exit centum Nemque (namque, *E*)*r.* 22. auferunt] *F*². auferant, *r.* autumno] *F*². autumni, *r.* 24. seminariis, vitiaria] *Ianus.* seminaria, *C.* 25. seri] *d. om. r.* 26. defendit, *C.* 27. erui] *d.* serui, *DF*¹. seri, *r.* interputari] *Pint.* interpurgari, *C.* 28. vineam fodere incipias] *Pint.* vinea florere incipiat, *C.* itemque, *F*². 29. incipias] *Sillig.* incipiat, *C.* 30. quaeque] *F.* que, *r.*

primoque flore primam arationem ostendunt, medio secundam,
tertio novissimam, quando inter sese alia aliis notas praebent.
245 ac non in novissimis cavetur ne fabis florentibus attingatur
terra, id enim noxium et exitiale ei est tempus. quaedam vero
et suas habent notas, sicuti ficus. cum folia pauca in cacu-
mine acetabuli modo germinent, tunc maxime serendas ficus.
246 (66.) [1] Aequinoctium vernum a. d. VIII kal. April. pe-
ragi videtur. ab eo ad vergiliarum exortum matutinum Caesari
significant kal. April. III non. April. in Attica vergiliae vesperi
occultantur, eaedem postridie in Boeotia, Caesari autem et Chal-
daeis nonis, Aegypto Orion et gladius eius incipiunt abscondi.
247 Caesari VI idus significatur imber librae occasu. XIIII kal.
Mai. Aegypto suculae occidunt vesperi, sidus vehemens et terra
marique turbidum. XVI Atticae, XV Caesari continuo qu*a*tri-
duo significat, Assyriae autem XII kal. hoc est vulgo appel-
latum sidus Parilicium, quoniam XI kal. Mai. urbis Romae na-
talis, quo fere serenitas redditur, claritatem observationi dedit,
nimborum argumento hyadas appellantibus Graecis eas stellas,
quod *nomen* nostri a similitudine cognominis Graeci propter
248 sues inpositum arbitrantes, inperitia appellavere suculas. Cae-
rari et VIII kal. notatur dies. VII kal. Aegypto haedi exoriun-
tur, VI Boeotiae et Atticae canis vesperi occultatur, fidicula
mane oritur. V kal. Assyriae Orion totus absconditur, IIII
autem canis. VI non. Mai. Caesari suculae matutino exoriun-
tur et VIII id. capella pluvialis, Aegypto autem eodem die
canis vesperi occultatur. sic fere in VI id. Mai. qui est vergiliarum
249 exortus, decurrunt sidera. [2] In hoc temporis intervallo XV
diebus primis agricolae rapienda sunt quibus peragendis ante
aequinoctium non suffecerit, dum sciat inde natam exprobra-
tionem foedam putantium vitis per imitationem cantus alitis
temporariae quam cuculum vocant. dedecus enim habetur
obprobriumque meritum falcem ab illa volucre in vite depre-
hendi, et ob id petulantiae sales etiam cum primo vere laudan-
tur. auspicio tamen detestabiles videntur. adeo minima quae-
250 que in agro naturalibus trahuntur argumentis. Extremo autem
hoc tempore panici miliique satio est. iustum haec seri ma-

---

2. alia] alias, *F*². 4. terra] *F*². hedera, *E*. aedera, *D*². acdera, *r*. 12. significatur] *D*. significat, *r*: 14. 15. quatriduo] *Pontedera*. que triduo, *C*. 16. paralicium, *DF*. 17. observationi] *d*. observationis, *E*. obsecrationis, *r*. 18. nimborum] *d*. membrorum, *r*. eas] *D*². cas, *D*¹. ca, *r*. 19. nomen] *Ianus*. *om*. *C*. 28. praeripienda, *F*². 30. mutationem, *DF*. 31. enim] *om*. *DF*. 33. et] ut, *F*. ludant, *D*². 36. haec] *F*². hoc, *r*.

turato hordeo. atque etiam in eodem arvo signum illius ma-
turitatis et horum sationis commune lucentes vespere per arva
cicindelae — ita appellant rustici stellantes volatus, Graeci
vero lampyridas, — incredibili benignitate naturae.
27. (67.) [1] Iam vergilias in caelo notabiles caterva fe- 251
cerat. non tamen his contenta terrestres fecit alias veluti vo-
ciferans: cur caelum intuearis, agricola? cur sidera quaeras,
rustice? iam te breviore somno fessum premunt noctes. ecce
tibi inter herbas tuas spargo peculiares stella easque vespera
et ab opere disiungenti ostendo ac, ne possis praeterire, mira-
culo sollicito. videsne ut fulgor igni similis alarum conpress*u* 252
subtegatur secumque lucem habeat et nocte? dedi tibi herbas
horarum indices et, ut ne sole quidem oculos tuos terra *a*vo-
ces, heliotropium ac lupinum circumaguntur cum illo. cur
etiamnum altius spectes, ipsumque caelum scrutere? habes ante 253
pedes tuos ecce vergilias. In certis hae diebus proveniunt du-
rantque, sed esse sideris huiusce partum eas certum est.
proinde quisquis aestivos fructus ante illas severit ipse frustra-
bitur sese. hoc intervallo et apicula procedens fabam florere
indicat, fabaque florescens eam evocat. dabitur et aliud finiti
frigoris indicium: cum germinare videris morum, iniuriam po-
stea frigoris timere nolito. [2] ergo opera taleas olivarum ponere 254
ipsasque oleas interradere, rigare prata aequinoctii diebus pri-
mis, cum herba creverit in festucam, arcere aquas, vineam
pampinare. et huic lex sua, cum pampini quattuor digitos
longitudine expleverint, — pampinat una opera iugerum —
segetes iterare. s*a*ritur diebus XX. ab aequinoctio sartura
nocere et vineae et segeti existimatur. et ovis lavandi hoc
idem tempus est. [3] A vergiliarum exortu significant Caesari 255
postridie arcturi occasus matutinus, III id. Mai. fidiculae exor-
tus, XII kal. Iun. capella vesperi occidens et in Attica canis.
XI kal. Caesari Orionis gladius occidere incipit, III*I* non. Iun.
Caesari et Assyriae aquila vesperi oritur, VII id. arcturus ma-
tutino occidit Italiae, IIII delphinus vesperi exoritur. XVII kal. 256
Iul. gladius Orionis exoritur, quod in Aegypto post quatriduum.

---

1. 2. maturitatis] F^2. maturitatem, *E*. maturitate, *r*. 2. sationis] F^2. sationi, *r*. 10. disiungenti] *E*. disiungunt, *D*. deiungunt, *F*. 11. conpresse, *E*. conpres, *F*. conpraes, *D*. 12. dedit, *EF*. 13. voces, *C*. 15. spectes] F^2. spectas, *E*. spectus, *r*. scrutare, *E*. scrutere et, F^2. 17. esse] *d*. ere, *E*. ese, *r*. 23. interradere] D^2. in terra rede, F^2. interrade, *r*. 27. saritur] seritur, *C*. 30. matutinis, *DF*.
32. IIII] *Pontedera coll.* § *288*. III, *C*. 34. IIII] VI. et. IIII.. *DF*. sexto et IIII. *E*. 35. Iul.] *om*. *C*.

XI kal. eiusdem Orionis gladius Caesari occidere incipit. VIII kal. vero Iul. longissimus dies totius anni et nox brevissima
257 solstitium conficiunt. [4] In hoc temporis intervallo vineae pampinantur, curatur ut vinea vetus semel fossa sit, bis novella. oves tondentur, lupinum stercorandi causa vertitur, terra proscinditur, vicia in pabulum secatur, faba metitur, dein cuditur.
258 28. Prata circa kal. Iun. caeduntur, quorum facillima agricolis cura ac minimi inpendi haec de se postulat dici. Relinqui debent in laeto solo vel umido vel riguo, eaque aqua pluvia rigari aut publica. utilissimum, si malae herbae, arare, dein cratire, serere florem ex fenilibus, atque e praesepibus feno dilapsum spargere priusquam cratiantur, nec primo anno rigari, nec pasci ante secunda fenisecia, ne herbae vellantur obtrituque
259 hebetentur. Senescunt prata restituique debent faba in is sata vel rapis vel milio, mox insequente anno frumento rursusque in prata tertio relinqui, praeterea quotiens secta sint siciliri, hoc est quae feniseces praeterierunt secari. est enim in primis inutile enasci herbas sementaturas. Herba optima in prato trifoli, proxima graminis, pessima nummuli siliquam etiam diram ferentis. invisa et equis*a*eti est, a similitudine equinae saetae.
260 Secandi tempus, cum spica deflorescere coepit atque roborari. secandum antequam inarescat. Cato: fenum, inquit, ne sero seces. prius quam semen maturum sit *secato*. quidam pridie rigant. ubi non sunt rigua, noctibus roscidis secari melius.
261 quaedam partes Italiae post messem secant. [5] Fuit hoc quoque maioris inpendii apud priores, Creticis tantum transmarinisque cotibus notis nec nisi oleo aciem falcis excitantibus. igitur cornu propter oleum ad crus ligato fenisex incedebat. Italia aquarias cotes dedit limae vice imperantes ferro. set aquaria ** protinus virent. Falcium ipsarum duo genera: Italicum brevius ac vel inter vepres quoque tractabile, Galliarum latius. unde *etiam* maioribus conpendia, quippe medias caedunt herbas breviorisque praetereunt. Italus fen*i*sex dextra una manu
262 secat. Iustum est una opera in die iugerum desecari, alligarique

---

6. cuditur] concutitur, *E.* 10. aut] *ego.* via, *E.* e via, *F*². uta, *r.* si malae] *D*². simulae, *r.* 11. gratire, *C.* serere] *E.* sirare, *r.* 12. cratiantur] *d.* gratiantur, *r.* 13. secunda] *d.* fecunda, *r.* 16. sicilire, *C.* 17. feniseges, *E.* faeniseges, *r.* 19. diram] *D*². dira, *r.* 20. equisaeti] *Urlichs vind. 371.* equiselis, *E.* aequiselis, *r.* 21. secandi] *D*². secundi. *r.* 23. secato] *Vid. Cato r. r. 53. om. C.* 24. *dist. ego.* non] *D. om. r.* 27. cotibus] *E.* cubitis, *r.* falcis] *D*². facis, *r.* 30. *lac. significavit Ianus.* 32. latius. unde etiam] *ego.* latius fundia, *F*². latifundia, *r.* maioris, *D.* 33. italii, *E.* faenusex, *DF.* fenumex, *E.* 34. secant, *E.*

manipulos MCC quaterna pondo. sectum verti ad solem nec nisi siccum construi oportet. ni fuerit observatum hoc diligenter, exhalare matutino nebulam quandam metas, mox sole accendi et conflagrare certum est. Rursus rigari desecta oportet, ut 263
secetur autumnale fenum quod vocant cordum. Interamnae in Umbria quater anno secantur, etiam non rigua, rigua vero ter plerisque in locis, et postea in ipso pabulo non minus emolumenti est quam e feno. armentorum id*eo* cura iumentorumque progeneratio suum cuique consilium dabit, optimo maxime quadrigarum quaestu.

(68.) [1] Solstitium peragi in octava parte cancri et VIII 264
kal. Iul. diximus. magnus hic anni cardo, magna res mundi. 221 256
in hoc usque a bruma crescunt dies, creverunt sata. sex mensibus sol ipsa ad aquilonem scandens ac per ardua emissus ab ea meta incipit flecti ac degredi ad austrum, aucturus noctes aliis sex mensibus ablaturusque diei mensuram. Ex hoc deinde 265
rapiendi convehendique fructus alios atque alios tempus, et praeparandi se contra saevam feramque hiemem, decebatque hoc discrimen indubitatis notis signasse naturam. quam ob rem eas manibus ipsis agricolarum ingessit, vertique iussit ipsa die folia et esse confecti sideris signum, nec silvestrium arborum remotarumque, ut in saltus devios montesque eundum esset quaerentibus signa, non rursus urbanarum et quae topiario tantum coluntur, quamquam his et in villa visendis. vertit oleae 266
ante pedes satae, vertit tiliae ad mille usus petendae, vertit populi albae etiam vitibus nuptae. adhuc parum est. ulmum, inquit, vite dotatam habes, et huius vertam. pabulo folia eius stringis aut deputas, aspice et tenes sidus. alia parte caelum respiciunt quam qua spectavere pridie. salice omnia alligas, 267
humil*li*ma arborum ipse toto capite altior, et huius circumagam. quid te rusticum quereris? non stat per me quo minus caelum intellegas et caelestia scias. dabo et auribus signum: palumbium utique exaudi gemituus. transisse solstitium caveto putes,

3. exhalare] D^2. et halare, *E*. et balare, *r*. 4. desecta] *d*. defecta, *r*. 6. rigua vero ter] D^2. vero propter, *r*. 8. e] a, EF^1. argumentorum, *E*. ideo] *Urlichs. vind. 374.* id, *C*. 10. quaestu] *d*. quae ius, D^2. quaestus, *r*. 13. creverint, E^1. sata] D^2. at, *E*. a, *r*. sex mensibus] *om. DF*. 14. ac per] *D*. asper, *r*. emsus, D^1F. 18. decebatque] *E*. que (quae, D^2) decebat (decebit, F^2)*r*. 19. addubitatis, *EF*. 20. ingessit] *d*. ingressi, *r*. 22. eundem, *EF*. esset] *d*. esse, *r*. 23. urbanarumque, *C*. 24. in] *om. E*. visendis] *d*. visendi, *r*. 26. vitibus] *d*. vilibus, *r*. ulmum] ultimum, *E*. ultinum, *r*. 27. inquit] *om. E*. 29. qua] quam, *C*. 30. humilia, *C*. 31. quid] *d*, qui, *r*. quereris] *d*. quereres, *F*. quaere res, *r*. 33. caveto] *d*. cautto, DF^1. cauto, *r*.

268 nisi cum incubantem videris palumbem. [2] Ab solstitio ad fidiculae occasum VI kal. Iul. Caesari Orion exoritur, zona autem eius IIII non. Assyriae, Aegypto vero procyon matutino aestuosus, quod sidus apud Romanos non habet nomen, nisi caniculam hanc volumus intellegi, hoc est minorem canem, [sane ut in astris pingitur] *ad aestum* magno opere pertinens,
272 269 sicut paulo mox docebimus. IIII non. Chaldaeis corona occidit matutino, Atticae Orion totus eo die exoritur. prid. id. Iul. Aegyptis Orion desinit exoriri, XVI kal. Aug. Assyriae procyon exoritur, dein post triduum fere ubique confessum inter omnes sidus ingens quod canis ortum vocamus, sole partem primam
270 leonis ingresso. Hoc fit post solstitium XXIII die. sentiunt id maria et terrae, multae vero et ferae, ut suis locis diximus.
2, 107 9, 58 neque est minor ei veneratio quam descriptis in deos stellis, accenditque solem et magnam aestus obtinet causam. XIII kal. Aegypto aquila occidit matutino etesiarumque prodromi flatuus
271 incipiunt, quod Caesar X kal. sentire Italiam existimavit. aquila Atticae matutino occidit, III kal. regia in pectore leonis stella matutino Caesari emergit. VIII id. Aug. arcturus medius occidit, III id. fidicula occasu suo autumnum indicat, ut is adnotavit.
272 sed vera ratio id fieri invenit VI id. easdem. [3] In hoc temporis intervallo res summa vitium agitur decretorio uvis sidere illo
268 quod caniculam appellavimus, unde carbunculare dicuntur ut quodam uredinis carbone exustae. non conparantur huic malo grandines, procellae quaeque umquam annonae intulere caritatem. agrorum quippe mala sunt illa, carbunculus autem regionum late patentium, non difficili remedio, nisi calumniari naturam
273 rerum homines quam sibi prodesse mallent. ferunt Democritum, qui primus intellexit ostenditque caeli cum terris societatem, spernentibus hanc curam eius opulentissimis civium, praevisa
17, 11 olei caritate ex futuro vergiliarum ortu qua diximus ratione ostendemusque iam planius, magna tum vilitate propter spem olivae coemisse in toto tractu omne oleum, mirantibus qui paupertatem quietemque doctrinarum ei sciebant in primis cordi

---

1. palumbum, D^1EF. 3. $\overline{\text{NON}}$. syriae, D^2. 6. *uncos adposui.* ad aestum] Est autem, *C*. 9. aegyptiis, D^2. ex aegyptis, *r*. //siriae, *D*. 10. post triduum] *schol. Germanici.* postridie, *C*. 11. ingens] D^2. indicans, *r*. 12. post] *om. DE.* dies, *C*. 15. XIII] D^2. XVIII, *E*. XVII, *r*. 18. IIII, D^2. 19. emergit] D^2. inmergit, *r*. 20. indicat] inchoat, *E*. adnotavit. sed] D^2. adnotat ut sed (sed ut, *E*)*r*. 25. umquam] *cod. Tol.* numquam, *C*. claritatem, *DF*. 30. civibus, *E*. praevisa] *d.* provisa, *r*. 31. claritate, *E*. 33. que, *C*. 34. sciebant] *d.* sciebat, *r*.

esse, atque ut apparuit causa et ingens divitiarum cursus, re- 274
stituisse mercedem anxiae et avid*ae* dominorum poenitentiae, contentum *ita* probavisse opes sibi in facili, cum vellet, fore. Hoc postea Sextius e Romanis sapientiae adsectatoribus Athenis fecit eadem ratione. tanta litterarum occasio est, quas equidem miscebo agrestibus negotiis quam potero dilucide atque perspicue.
Plerique dixere rorem inustum sole acri frugibus robiginis causam 275
esse et carbunculi vitibus, quod ex parte falsum arbitror, omnemque uredinem frigore tantum constare sole innoxio. id manifestum fiet adtendentibus. nam primum omnium non hoc evenit nisi noctibus et ante solis ardorem deprehenditur, totumque lunari ratione constat, quoniam talis iniuria non fit nisi interlunio plenave luna, hoc est praevalente. utroque enim
habitu plena est, ut saepius diximus, sed interlunio omne lumen 2,46
quod a sole accepit caelo regerens differentia utriusque habitus
magna, sed manifesta. namque interlunio aestate calidissima 276
est, hieme gelida. e diverso in plenilunio aestate frigidas facit noctes, hieme tepidas. causa evidens, sed alia quam redditur
a Fabiano Graecisque auctoribus. aestate enim interlunio necesse 277
est cum sole proximo nobis circulo currat igne eius comminus recepto candens, eadem interlunio absit hieme, quoniam abscedit et sol, item in plenilunio aestivo procul abeat adversa soli, hieme autem ad nos per aestivum circulum accedat. ergo per se roscida quotiens alget, infinitum quantum illo tempore cadentes pruinas congelat.

(69.) [1] Ante omnia autem duo genera esse caelestis in- 278
iuriae meminisse debemus: unum quod tempestates vocamus, in quibus grandines, procellae ceteraque similia intelleguntur,
quae cum acciderint, vis maior appellatur. haec ab horridis 223.
sideribus exeunt, ut saepius diximus, veluti arcturo, Orione, 2,106
haedis. alia sunt illa quae silente caelo serenisque noctibus 279
fiunt nullo sentiente nisi cum facta sunt. publica haec et magnae differentiae a prioribus, aliis robiginem, aliis uredinem, aliis carbunculum appellantibus, omnibus vero sterilitatem. De

---

2. avidire, *F*. audire, *r*. 3. ita] in, *C*. 4. sextius] D^2. sexitius, *E*. sexius, *r*. 6. notis, D^1F. 7. acri] D^2. agri, *r*. 11. evenire, *E*. 12. fit] *d*. sit, *r*. 13. praevalentes, *C*. 15. regerens] D^2. regiret, *E*. regerent, *r*. 17. gelida e] F^2. gelida, D^2. gelide, *r*. 18. quam] *om. E*. 20. ignem, *F*. 21. receptum candere, F^2. absit] alget, F^2. 22. et sol] a sole, F^2. 32. haec et] D^2. hae, D^1. haud, *F*. haec id et, *E*. 33. magna differentia, F^2. a] *om.* F^2. 34. carbunculum] D^2. caniculum, *r*.

his nunc dicemus a nullo ante nos prodita, priusque causas
reddemus.
280 29. [2] Duae sunt praeter lunarem, paucisque caeli lo-
cis constant. namque vergiliae privatim attinent ad fructus, ut
quarum exortu aestas incipiat, occasu hiems, semenstri spatio
intra se messes vindemiasque et omnium maturitatem conplexae.
est praeterea in caelo qui vocatur lacteus circulus, etiam visu
281 facilis. huius defluvio velut ex ubere aliquo sata cuncta lactes-
cunt duorum siderum observatione, aquilae in septentrionali
parte et in austrina caniculae, cuius mentionem suo loco feci-
268 mus. ipse circulus fertur per sagittarium atque geminos, solis
centro bis aequinoctialem circulum secans commissuras eorum
282 optinente hinc aquila illinc canicula. ideo effectus utriusque
ad omnes frugiferas pertinent terras, quoniam in his tantum
locis solis terraeque centra congruunt. igitur horum siderum
diebus si purus atque mitis aer genitalem illum lacteumque
sucum transmisit in terras, laeta adulescunt sata. si luna qua
277 dictum est ratione roscidum frigus aspersit, admixta amaritudo
283 ut in lacte puerperium necat. modus in terris huius iniuriae,
quem fecit in quacumque convexitate comitatus utriusque causae,
et ideo non pariter in toto orbe sentitur, ut nec dies. aquilam
diximus in Italia exoriri a. d. XIII kal. Ian. nec patitur ratio
naturae quicquam in satis ante eum diem spei esse certae. si
vero interlunium incidat, omnis hibernos fructus et praecoces
284 laedi necesse est. [3] Rudis fuit priscorum vita atque sine
litteris. non minus tamen ingeniosam fuisse in illis observationem
apparebit quam nunc esse rationem. tria namque tempora
fructibus metuebant, propter quod instituerunt ferias diesque
285 festos, Robigalia, Floralia, Vinalia. Robigalia Numa constituit
anno regni sui XI, quae nunc aguntur a. d. VII kal. Mai.,
quoniam tunc fere segetes robigo occupat. hoc tempus Varro
determinavit sole tauri partem X obtinente, sicut tunc ferebat
ratio. sed vera causa est quod post dies undeviginti ab aequinoctio
verno per id quatriduum varia gentium observatione in IIII kal.
Mai. canis occidit, sidus et per se vehemens et cui praeoccidere
286 caniculam necesse sit. itaque idem Floralia IIII kal. easdem

1. a] quae a, *F*². prodita sunt, *F*². 4. privatum, *F*². primatim, *D*¹. primatum, *D*². 5. aestus, *DF*. semen tris, *F*². semestris, *r*. 6. maturitate, *DE*. conplexas, *D*². conplectitur, *F*². complexit, *E*. con-plexit, *r*. 15. centra] *d*. genera, *D*². contra, *r*. 17. lunae] *DF*. 20. quem] *D*². *om*. *F*². qua, *r*. 26. ingeniosam] *d*. ingenii iam, *F*². ingenio iam, *r*. 28. fructibus] *F*². fructus, *r*. quos, *DF*. 32. de-derminat, *E*.

instituerunt urbis anno DXVI ex oraculis Sibyllae, ut omnia
bene deflorescerent. hunc diem Varro determinat sole tauri
partem XIIII obtinente. ergo si in hoc quatriduum inciderit
plenilunium, fruges et omnia quae florebunt laedi necesse erit.
Vinalia priora, quae ante hos dies sunt VIIII kal. Mai. degu- 287
standis vinis instituta, nihil ad fructus attinent, nec quae adhuc
diximus ad vites oleasque, quoniam earum conceptus ab exortu
vergiliarum incipit a. d. VI id. Mai., ut docuimus. aliud hoc 248
quatriduum est, quo neque *ru*ra rore sordida e*sse* velim, —
exurit enim frigidum sidus arcturi postridie occidens — et
multo minus plenilunium incidere. [4] IIII non. Iun. iterum 288
aquila exoritur vesperi, decretorio die florentibus oleis vitibusque,
si plenilunium in eum incidat. equidem et solstitium VIII kal.
Iul. in simili causa duxerim et canis ortum post dies a solstitio
XXIII, sed interlunio accidente, quoniam vapore constat culpa
acinique praecocuntur in callum. rursus plenilunium nocet a.
d. IIII non. Iul., cum Aegypto canicula exoritur, vel certe
XVI kal. Aug. cum Italiae, item XIII kal. Aug., cum aquila
occidit, usque in X kal. easdem. extra has causas sunt Vinalia 289
altera, quae aguntur a. d. XIIII kal. Sept. Varro ea fidicula
incipiente occidere mane determinat, quod vult initium autumni
esse et hunc diem festum tempestatibus leniendis institutum.
nunc fidiculam occidere a. d. VI id. Aug. servatur. [5] Intra 290
haec constat caelestis sterilitas, neque negaverim posse eam
permutare *a*lgentium locorum *et* aestuantium naturas. a nobis
rationem demonstratam esse satis est, reliqua observatione cuius-
que constabunt. alterutrum quidem fore in causa, hoc est plenilu-
nium aut interlunium, non erit dubium. et in hoc mira*r*i 291
benignitatem naturae succurrit, iam primum hanc iniuriam
omnibus annis accidere non posse propter statos siderum cur-
suus, nec nisi paucis noctibus anni, idque quando sit futurum
facile nosci ac, ne per omnes menses timeretur, earum quo-
que lege divisum aestate interlunia praeterquam biduo secura

1. ut] D^2F^2. et, *r*. 5. mai.] D^2. mar., *r*. 7. ab] F^2. *om. r*. 9. quo] *ego*. quod, *C*. rura rore sordida esse] *ego coll. l. 17, 11*. rorare sorbidae, D^2. rore sordidae, D^1. rore sorbidae, *F*. rore sorbide, *E*. 10. exurit] *D*. exaurit, F^1. exaruit, *E*. quo exaurit sata, F^2. *in marg*. 10. 11. et multo minus] si, F^2. 11. inciderit, F^2. 15. accidente] *d*. occidente, *r*. 19. earundem, F^2. 20. ea] *Ianus*. et a, *C*. 22. leniendis] liniendis, *E*. finiendis, *r*. 25. permutari, *E*. algentium] *Pint*. egentium, *C*. et] *Ianus. om. C*. a] *ego*. et a, *C*. 28. mirari] *Hard*. mirabili, F^2. mirabilem, *r*. 29. benignitate natura, F^2. 30. statutos, EF^2. 32. timeretur] F^2. teneretur, *E*. temeretur, *r*. 32. 33. quoque] *d. om.* F^2. que, *r*. 33. divisa, *F*.

esse, hieme plenilunia, nec nisi aestivis brevissimisque noctibus
292 metui, diebus non idem valere, praeterea tam facile intellegi ut formica minimum animal interlunio quiescat, plenilunio etiam noctibus operetur, avem parram oriente sirio ipso die non apparere, donec occidat, e diverso chlorionem prodire ipso die solstitii, neutrum vero lunae statum noxium esse ne noctibus quidem nisi serenis et omni aura quiescente, quoniam neque in nube neque in flatu cadunt rores, sic quoque non sine remedio.

293 (70.) Sarmenta aut palearum acervos et evulsas herbas fruticesque per vineas camposque, cum timebis, incendito, fumus medebitur. hic e paleis et contra nebulas auxiliatur, ubi nebulae nocent. quidam tres cancros vivos cremari iubent in
294 arbustis, ut carbunculus non noceat, alii siluri carnem leniter uri a vento, ut per totam vineam fumus dispergatur. Varro auctor est, si fidiculae occasu, quod est initium autumni, uva picta consecretur inter vites, minus nocere tempestates. Archibius ad Antiochum Syriae regem scripsit, si fictili novo obruatur rubeta rana in media segete, non esse noxias tempestates.

295 (71) Opera rustica huius intervalli: terram iterare, arbores circumfodere aut, ubi aestuosa regio poscat, adcumulare — germinantia nisi in solo luxurioso fodienda non sunt — seminaria purgar*e* sarculo, messem hordeaciam facere, aream messi praeparare, Catonis sententia amurca temperatam, Vergili operosius. maiore ex parte aequant tantum et fimo bubulo dilutiore inlinunt. id satis ad pulveris remedium videtur.

296 30. (72.) Messis ipsius ratio varia. Galliarum latifundis valli praegrandes dentibus in margine ins*er*tis, duabus rotis per segetem inpelluntur, iumento in contrarium iuncto. ita dereptae in vallum cadunt spicae. stipulae alibi medi*ae* falce praeciduntur atque inter duas mergites spica destringitur. alibi ab radice c*ae*duntur, alibi cum radice evelluntur, quique id faciunt proscindi ab se obiter agrum
297 interpretantur, cum extrahant sucum. differentia haec: ubi

---

4. parram] *d*. parvam, *r*. 5. donec] *D*. et donec, *r*. chlorionem] *d*. dorionem, DF^1. orionem, *r*. prodire] *d*. prodere, *r*. 6. ne] nec, *C*. 7. aura] *d*. ora, D^2. avera, *r*. 9. aut] *D*. aput, F^1. apud, *r*. 13. carbunculus] *D*. carbunculis, *F*. carbunculi, *E*. noceant, *E*. 15. est si] D^2. et si, *r*. 17. 18. obruatur] D^2. opsevatur, F^2. opservatur, F^1. observatur, *r*. 19. terram] tempore, F^2. 20. circumfoderet, D^1F^1. aut ubi] D^2. avi et ubi, F^2. ubi, *E*. avi ubi, *r*. 22. purgare] *Sillig*. purgari, *C*. messi] D^2. messem creta, *d*. messem, *r*. 25. inlinunt, *DF*. 27. insertis] *Urlichs vind. 377*. infestis, *C*. 28. direptae, F^2. 29. media, *C*. 30. spica destringitur] D^2. spicandi (spicande, *E*) stringitur, *r*. ceduntur alibi cum radice] D^2. *om*. *r*. evelluntur] *ego*. velluntur, *D*. evellunt, F^2. vellunt, *r*.

stipula domos contegunt quam longissimam servant, ubi feni inopia *est*, stramento paleam quaerunt. panici culmo non tegunt, milii culmum fere inurunt, hordei stipulam bubus gratissimam servant. panicum et milium singillatim pectine manuali legunt Galliae. Messis ipsa alibi tribulis in area, alibi equarum gressi- 298
bus exteritur, alibi perticis flagellatur. triticum quo serius metitur hoc copiosius invenitur, quo celerius vero hoc speciosius ac robustius. lex apertissima, antequam granum indurescat et cum iam traxerit colorem, oraculum vero biduo celerius messem facere potius quam biduo serius. siliginis et tritici ea*de*m ratio in area horreoque. far, quia difficulter excutitur, convenit cum palea sua condi, et stipula tantum et aristis liberatur. Palea plures gentium pro feno 299
utuntur. melior ea quo tenuior minutiorque et pulveri propior, ideo optima e milio, proxima ex hordeo, pessima ex tritico, praeterquam iumentis opere laborantibus. culmum, saxosis locis cum inaruit, baculo frangunt. subtracta animalibus si palea defecit, et culmus teritur. ratio haec: maturius desectus, muria 300
dura sparsus, dein siccatus in manipulos convolvitur atque ita pro feno bubus datur. sunt qui accendant in arvo et stipulas, magno Vergili praeconio. summa autem eius ratio ut herbarum semen exurant. ritus diversos magnitudo facit messium et raritas operariorum.

(73.) Conexa est ratio frumenti servandi. Horrea operose 301
tripedali crassitudine parietis laterici exaedificari iubent aliqui, praeterea superne impleri nec adflatus admittere aut fenestras habere ullas, alii ab exortu tantum aestivo aut septentrione, eaque sine calce construi, quoniam sit frumento inimicissima; 15, 33
nam quae de amurca praeciperentur indicavimus. alibi contra 02
suspendunt granaria lignea columnis et perflari undique malunt, atque etiam *a* fundo. alii omnino pendente tabulato extenuari granum arbitrantur et, si tegulis subiaceat, confervescere. multi

---

2. inopia est] inopia, F^2. inopiae, *r*. 5. area] D^2. artatur, F^2. arta, *r*. gressibus] EF^2. gregibus, D^2. grecibus, *r*. 7. hoc] F^2. *om. r*. 8. apertissima] F^2. aptissima, *r*. 10. serius] D^2. celerius seri, F^2. seritur, *r*. 11. eadem] *Pint.* etiam, *C*. 14. quo] quae, F^2. 15. optima e] F^2. optime, *r*. 17. *dist. ego.* 18. deficit, *E*. 19. sparsus] D^2. spartos, F^1. spartus, *r*. siccatis, *DF*. 22. diverso, D^1F^1. diversa, *E*. 23. raritas] F^2. caritas, *r*. operarum, DF^1. 24. operose] *ego.* operosae, D^2. operosiora, F^2. operosi, *r*. 25. trepedali, D^1F^1. pedali, F^2. parietis] D^2. opere, F^2. pariter ut, E^1. pariter, *r*. latericio, F^2. 27. alii] F^2. alia, *r*. 29. praeceperunt, *E*. 31. a] *om. C*. pendente tabulato] *d.* pendante tabulato, DF^1. pendant et ab flato, *E*. perire et flatu, F^2. 32. tegulae] subiaceant, F^2.

ventilare quoque vetant; curculionem enim non descendere in-
303 fra quattuor digitos, nec amplius periclitari. Columella et fa-
vonium ventum confecto frumento praedic*at*, quod miror equi-
dem, siccissimum alioqui. sunt qui rubeta rana in limine hor-
rei pede e longioribus suspensa invehere iubeant. nobis referre
plurimum tempestivitas condendi videbitur. nam si parum tos-
tum atque robustum collectum sit aut calidum conditum, vitia
304 innasci necesse est. Diuturnitatis causae plures: aut in ipsius
grani corio, cum est numerosius, ut milio, aut suci pinguedine,
qui pro umore sufficiat tantum, ut sesimae, aut amaritudine, ut
lupino et cicerculis. In tritico maxime nascuntur animalia,
quoniam spissitate sua concalescit et furfure crasso vestitur.
tenuior hordeo palea, exilis et legumini, ideo non generant.
305 faba crassioribus tunicis operitur, ob hoc effervescit. Quidam
ipsum triticum diuturnitatis gratia adspergunt amurca, mille
modios quadrantali, alii Chalcidica aut Carica creta aut etiam
absinthio. est et Olynthi ac *C*erinthi Euboeae terra quae cor-
306 rumpi non sinat. nec fere condita in spica laeduntur, utilissime
tamen servantur in scrobibus, quos siros vocant, ut in Cappa-
docia ac Threcia et Hispania. Africae ante omnia ut sicco
solo fiant curatur mox ut palea substernantur. praeterea cum
spica sua conduntur. ita frumenta si nullus spiritus penetret,
307 certum est nihil maleficum nasci. Varro auctor est sic condi-
tum triticum durare annis L, milium vero C, fabam et legumina in
oleariis cadis oblita cinere longo tempore servari. idem refert
fabam a Pyrr*h*i regis aetate in quodam specu Ambraciae usque
ad piraticum Pompei Magni bellum durasse annis circiter *C*CXX.
308 Ciceri tantum nullae bestiolae in horreis innascuntur. sunt
qui urceis cinere substratis et inlitis acetum habentibus legu-
minum acervos superingerant ita non nasci malificia credentes,
alii *qui* in salsamentariis cadis gypso inlinant, alii qui lentem
aceto laserpiciato respergant siccatamque oleo unguant. sed
brevissima observatio quod vitiis carere velis interlunio legere.
quare plurimum refert condere quis malit an vendere. cres-
cente enim luna frumenta grandescunt.

---

3. praedicat] *Ianus*. praedicit, *C*. 4. rubetam ranam, *EF*[2]. 5. suspensam, *F*[2]. 7. vitia] *D*[2].*F*. initia, *r*. 9. ut] *F*[2]. aut, *r*. 10. sufficiat] *D*[2]. sufficit, *EF*. suffici, *D*[1]. *om*. *F*[1]. 11. cicerculis] *F*[2]. cicerculo, *E*. cicerculus, *r*. 12. vestitur] *F*[2]. vertitur, *r*. 17. Cerinthi] *Barb*. perinthi et, *D*. perinti, *F*. perinte, *E*. 20. *dist. ego*. 21. curatur] *F*[2]. curantur, *r*. paleae, *F*[2]. 25. refert] *F*[2]. *om*. *r*. 26. fabam a] *F*. faba, *r*. 27. CCXX] *Pontedera*. CXX, *C*. 28. cineri, *E*. 31. qui] *om*. *C*. 32. laserpici odore spergant, *D*[2].

31. (74.) Sequitur ex divisione temporum autumnus a 309
fidiculae occasu ad aequinoctium ac deinde vergiliarum occasum
initiumque hiemis. in his intervallis significant prid. id. Aug.
Atticae equos oriens vespera, Aegypto et Caesari delphinus occi-
dens. XI kal. Sept. Caesari et Assyriae stella quae vindemitor
appellatur exoriri mane incipit vindemiae maturitatem promit-
tens. eius argumentum erunt acini colore mutati. Assyriae
V kal. et sagitta occidit et etesiae desinunt. vindemitor Aegypto 310
nonis exoritur, Atticae arcturus matutino, et sagitta occidit mane.
V id. Sept. Caesari capella oritur vesperi, arcturus vero medius
prid. id. vehementissimo significatu terra marique per dies quin-
que. ratio eius haec traditur: si delphino occidente imbres 311
fuerint, non futuros per arcturum. signum orientis eius sideris
servetur hirundinum abitus, namque deprehensae intereunt.
XVI kal. Oct. Aegypto spica quam tenet virgo exoritur matu-
tino etesiaeque desinunt. hoc idem Caesari XIIII kal., XIII As-
syriae significant, et XI kal. Caesari commissura piscium occidens
ipsumque aequinocti sidus VIII kal. Oct. dein consentiunt, quod 312
est rarum, Philippus, Callippus, Dositheus, Parmeniscus, Conon,
Criton, Democritus, Eudoxus *IIII* kal. Oct. capellam matutino
exoriri et III kal. haedos. VI non. Oct. Atticae corona exori-
tur mane, Asiae et Caesari V heniochus occidit matutino. III*I*
Caesari corona exoriri incipit, et postridie occidunt haedi ve-
spere. VIII id. Oct. Caesari fulgens in corona stella exoritur, 313
et *VI* id. vergiliae vesperi, idibus corona tota. XVI*I* kal. Nov.
suculae vesperi exoriuntur. prid. kal. Caesari arcturus occidit
et suculae exoriuntur cum sole. IIII non. arcturus occidit ve-
speri. V id. Nov. gladius Orionis occidere incipit. dein III id. ver-
giliae occidunt. In his temporum intervallis opera rustica: 314
rapa, napos serere quibus diximus diebus. vulgus agreste rapa 131
post ciconiae discessum male seri putat, nos omnino post Vul-
canalia, et praecocia cum panico, a fidiculae autem occasu vi-
ciam, passiolos, pabulum. hoc silente luna seri iubent. Et fron-

4. vespera] D^2. vespero, *r*. 5. vindemiator, D^2. 8. et etaesie, *H*. etesiae, *r*. vindemiator, D^2. vindemior, *H*. 10. cappella, D^2. eappellat, *E*. ae appellat, *r*. uritur, *E*. modius, *H*. modios, *DF*. 13. futuros] *E*. futuro, D^2. futurus, *r*. 14. abitus] *d*. habitum, *H*. habitur, F^1. habitus, *r*. 17. et] *d*. ex, *r*. 20. IIII] IV, *d*( ). ion. *E*. iun̄, D^1F. ip̄n, D^2. iunt, *H*. 22. V heniochus] *ego*. V. k. eniochus. *FH*. V k̄l. eniochus, *D*. V. cal. heniochus, *E*(?). IIII] IV. k, *H*. III. k̄., *F*. III. k̄l., *D*. III. cal, *E*. 25. VI] *Pontedera*. III, *C*. XVII] *Pontedera*. sexto, *E*. XVI, *r*. 30. rapa napos] *Pint*. panaphos (napos F^2. paphanos, *E*.) raphanos, *C*. 32. 33. vitium, *E*. vitiam, *r*. 33. hoc silente] incipiente, F^2. *in ras*.

dis praeparandae tempus hoc est. unus frondator quattuor
frondarias fiscinas complere in die iustum habet. si decrescente
315 luna praeparetur, non putrescit. aridam colligi non oportet.
Vindemiam antiqui numquam existimavere maturam ante aequino-
ctium, iam passim rapi cerno. quamobrem et huius tempora
notis argumentisque signentur. leges ita se habent: uvam
caldam ne legito, hoc est in nimia siccitate ac nisi imber
intervenerit. uvam rorulentam ne legito, hoc est si ros
316 nocturnus fuerit, nec prius quam sole discutiatur. vindemiare
incipito, cum ad palmitem pampinus procumbere
coe*per*it aut cum exempto acino ex densitate inter-
vallum non conpleri apparuerit, ac iam non augeri
acinos. plurimum *r*efert, si contingat crescente luna vinde-
317 miare. Pressura una culleos XX implere debet. hic est pes
iustus. ad totidem culleos et lacus XX iugeribus unum sufficit
torculum. premunt aliqui singulis, utilius binis, licet magna sit
vastitas singulis. longitudo in his refert, non crassitudo. spa*ti*-
osa melius premunt. antiqui funibus vittisque loreis ea detrahe-
bant et vectibus. intra C annos inventa Graecanica, mali rugis
per cocleas ambulantibus, ab alis adfixa arbori stella, ab alis
arcas lapidum adtollente secum arbore, quod maxime probatur.
intra XXII hos annos inventum parvis prelis et minore torcu-
lario aedificio, breviore malo in media d*i*recto, tympana inpo-
sita vinaceis superne toto pondere urguere et super prela con-
318 struere congeriem. Hoc et poma colligendi tempus observatur,
cum aliquod maturitate, non tempestate, deciderit. hoc et fae-
ces exprimendi, hoc et defrutum coquendi silente luna noctu
aut, si interdiu, plena, ceteris diebus aut ante exortum lunae
aut post occasum, nec de novella vite aut palustri, nec nisi e
matura uva, quia, si ligno contingatur vas, adustum et fumo-
319 sum fieri putant. Iustum vindemiae tempus ab aequinoctio ad
vergiliarum occasum dies XLIIII. ab eo die oraculum occurrit
frigidum picari pro nihilo ducentium. sed iam et kal. Ian.
defectu vasorum vindemiantis vidi piscinisque musta condi

7. ne] *D*². nec, *r*. nimia] *F*². ea, *r*. ac] *om*. *F*². 8. uvam] quam uvam, *D*². qnam, *r*. 11. coepit, *C*. 12. non] *om*. *F*². conpletur et, *F*². ac iam] *Ianus*. acinum, *D*²*E*. acinam, *r*. 13. plurimum refert] *Sillig*. plurime (plurimos, *E*. plurimum, *F*²) fert, *C*. 14. Pressura — 25. congeriem, *om*. *H*. 17. 18. spaciosa, *D*². speciosa, *r*. 20. ambulantibus] *D*². bubantibus, *F*¹. bulantibus, *r*. ab aliis, *D*². palis, *E*(?). balis, *r*. arboris, *d*. arbores, *r*. ab alis] ab aliis, *F*². a palis, *E*(?). 21. argas, *DF*. 23. *dist*. *ego*. directo] *Sillig coni*. decreto, *C*. 25. *dist*. *ego*. observatur] *F*². observatio, *r*. 29. 30. e matura uva quia si] *D*². ematur (e matura, *E*) quasi (uva si, *H*)*r*.

aut vina effundi priora, ut dubia reciperentur. hoc non tam 320
saepe proventu nimio evenit quam segnitia aut avar*it*ia insidian-
tium caritati civili. aequi patrisfamilias modus est annona cuius-
que anni uti. id peraeque etiam lucrosissimum. Reliqua d*e* vi-
nis adfatim dicta sunt, item vindemia facta olivam esse rapien- 14,59 sqq.
dam, et quae ad oleum pertinent quaeque a vergiliarum occasu 15, 5 sqq. 49
agi debent.

32. (75.) His quae sunt necessaria adicientur de luna 321
ventisque et praesagiis, ut sit tota sideralis ratio perfecta. nam-
que Vergilius etiam in numeros lunae digerenda quaedam pu-
tavit Democriti secutus ostentationem. nos legum utilitas, quae
in toto opere, in hac quoque movet parte. omnia quae
caeduntur, carpuntur, tondentur innocentius decrescente luna
quam crescente fiunt. stercus nisi decrescente luna ne 322
tangito, maxime autem intermenstrua dimidiaque stercorato.
verres, iuvencos, arietes, haedos decrescente luna castrato.
ova luna nova supponito. scrobes luna plena noctu facito. ar-
borum radices luna plena operito. umidis locis interlunio serito
et circa interlunium quatriduo. ventilari quoque frumenta ac
legumina et condi circa extremam lunam iubent, seminaria, cum
luna supra terram sit, fieri, calcari musta, cum luna sub terra,
item materias caedi quaeque alia suis locis diximus. Neque est 323
facilior observatio ac iam dicta nobis secundo volumine, sed 2,41 sqq.
quod intellegere vel rustici possint: quotiens ab occidente sole
cernetur prioribusque horis noctis lucebit, crescens erit et ocu-
lis dimidiata iudicabitur, cum vero occidente sole orietur ex
adverso, ita ut pariter aspiciantur, tum erit plenilunium. quo-
tiens ab ortu solis orietur prioribusque noctis horis detrahet
lumen et in diurnas extendet, decrescens erit iterumque di-
midia, in coitu vero, quod interlunium vocant, cum apparere
desierit. supra terras autem erit quamdiu et sol interlunio et 324
prima tota die, secunda horae noctis unius de*x*tante sic*i*lico, ac
deinde tertia et usque XV multiplicatis horarum isdem portio-
nibus. XV tota supra terras noctu erit eademque sub terris
tota die. XVI ad primae horae nocturnae dextantem sic*i*licum 325

---

1. reciperentur] D^2. reciperetur, *r*. 2. aut avaricia, D^2. *om. r.* 3. caritatis, *C.* civili] *F.* civilis, *r.* est annona] *H.* etiam nona, *r.* 4. reliquia, *E.* rei qua, D^2. teliqua, *r.* 4. 5. de vinis] divinis, *C.* 13. tondentur] F^2. tunduntur, *H.* tonduntur, *r.* 21. sit] D^2. est, F^2. se, *r.* 22. materias] D^2. areas, F^2. materia ex, *H.* marias, *r.* 25. cernetur] *H.* cernitur, *r.* 27. ut] et, EF^1. aspiciantur] F^2. aspiciebantur, *r.* 32. tota] *H.* toto, *r.* horae] *H.* hora, *r.* dextante sicilico] *Barb.* destante silico, *C.* 35. silicum, *C.*

sub terra aget, easdemque portiones horarum per singulos dies adiciet usque ad interlunium, et quantum primis partibus noctis detraxerit, quod sub terris agat, tantundem novissimis ex die adiciet supra terram. alternis autem mensibus XXX implebit numeros, alternis vero detrahet singulos. Haec erit ratio lunaris; ventorum paulo scrupulosior.

326 33. (76.) Observato solis ortu quocumque die libeat stantibus hora diei sexta sic ut ortum eum a sinistro umero habeant, contra mediam faciem meridies et a vertice septentrio erit. qui ita limes per agrum currit cardo appellabitur. circumagi deinde melius est, ut umbram suam quisque cernat, alioquin
327 post hominem erit. ergo permutatis lateribus, ut ortus illius diei ab dextro umero fiat, occasus a sinistro, tunc erit hora sexta, cum minima umbra contra medium fiet hominem. per huius mediam longitudinem duci sarculo sulcum vel cinere liniam verbi gratia pedum XX conveniet, mediamque mensuram, hoc est in decumo pede, circumscribi circulo parvo, qui vocetur
328 umbilicus. quae pars fuerit a vertice umbrae, haec erit venti septentrionis. illo tibi, putator, arborum plagae ne spectent, neve arbusta vineaeve nisi in Africa, Cyrenis, Aegypto. illinc
334 flante vento ne arato, quaeque alia praecipiemus. quae pars liniae fuerit a pedibus umbrae meridiem spectans, haec ventum
329
2, 119 austrum dabit quem a Graecis notum diximus vocari. illinc flatu veniente materiam vinumque, agricola, ne tractes. umidus aut aestuosus Italiae est, Africae quidem incendia cum serenitate adfert. in hunc Italiae palmites spectent, sed non plagae arborum vitiumve. hic oleae timeatur vergiliarum quatriduo,
330 hunc caveat insitor calamis gemmisque inoculator. De ipsa regionis eius hora praemonuisse conveniat. frondem medio die, arborator, ne caedito. cum meridiem adesse senties, pastor, aestate contrahente se umbra, pecudes a sole in opaca cogito. cum aestate pasces, in occidentem spectent ante meridiem, post meridiem in orientem; aliter noxium, sicut hieme et vere in rorulentum educere. nec contra septentrionem

---

2. adicit, *C.* 9. et] *E.* sed, *F.* ed, *r.* 10. appellatur, *E.* 16. conveniet] *F*². conveniat, *r.* 18. venti] *F*². ventis, *D*². ventris, *r.* 19. septentrionalis, *E.* 20. vineaeve] *d.* vineaevet, *F*¹. vel vinetaevet, *F*². vinea et, *r.* 21. vento] *F*². *om. r.* praecipiemus] *Pint.* praecipimus, *H.* praecepimus, *r.* 25. aut aestuosus] autem aest nothus, *F*². est] *om. F*². 26. adfert] *D*²*E.* adferens, *F*². adfers, *r.* spectant, *DEF*¹. 27. hic oleae] *ego.* hic olae, *DF*¹. icule, *H.* incolae, *F*². hic olive, *E.* 30. senties] *H.* sentias, *r.* 31. aestate] *F*². aestatem, *r.* pecudes a] *F*². pecudem, *E.* pecude, *r.* 32 spectent ante] *F*²*H.* spectante, *r.* 34. rorulentum educere] *ego.* rorulentum ducet, *E.*

paveris; *sit* praedictum. *cruci*antur ita lippiuntque ab adflatu et alvo cita pereunt. qui feminas concipi voles, in hunc ventum spectantes iniri cogito.

34. (77.) [1] Diximus ut in media linia designaretur um- 327 331
bilicus. per hunc medium transversa currat alia. haec erit ab exortu aequinoctiali ad occasum aequinoctialem, et limes qui ita secabit agrum decumanus vocabitur. ducantur deinde aliae duae liniae in decussis obliquae, ita ut ab septentrionis dextra
laevaque ad austri dextram ac laevam descendant. omnes per 332
eundem currant umbilicum, omnes inter se pares sint, omnium intervalla paria. quae ratio semel in quoque agro ineunda erit vel, si saepius libeat uti, e ligno facienda, regulis paribus in tympanum exiguum sed circinatum adactis. ratione qua doceo
occurrendum ingeniis quoque inperitorum est. meridiem excuti 333
placet, quoniam semper idem est, sol autem cotidie ex alio caeli momento quam pridie oritur, ne quis forte ad exortum capiendam putet liniam. Ita caeli exacta parte quod fuerit lin*i*ae caput septentrioni proximum a parte exortiva solstitialem habebit exortum, hoc est longissimi diei, ventumque aquilonem
borean Graecis dictum. in hunc ponito arbores vitesque. sed 334
hoc flante ne arato, frugem ne serito, semen ne iacito. praestringit enim atque praegelat hic radices arborum quas positurus adferes. praedictu*m* esto: alia robustis prosunt, alia infantibus. —
nec sum oblitus in hac parte ventum Graecis poni quem καικίαν 335
vocant. sed idem Aristoteles, vir inmensae subtilitatis, qu*i* id ipsum fecit, rationem convexitatis mundi reddit, qua contrarius aquilo Africo flat. — nec tamen eum toto anno in praedictis timeto agricola. mollitur sidere aestate media mutatque nomen *et* etesias vocatur. ergo cum frigidum senties, caveto, atque
cum aquilo praedicitur tanto perniciosior septentrio est. In 336
hunc Asiae, Graeciae, Hispaniae, maritimae Italiae, Campaniae, Apuliae arbusta vineaeque spectent. qui mares concipi voles,

rorulente ducerent, *H*. rorulento die, F^2. rorulente duces (ducet, *D*) *r*. 1. sit praedictum] *Hard.* supra dictum, *C*. cruciantur] *ego*. cludantur, D^2. dotantur. *E* clodantur, *r*. lippiuntquae, D^2. lippiuntvae, *F*. lippiumtve, *E*. lippiuntve, *r*. 8. decussis] D^2 *in ras.* decus his, *F*. decusis, *r*. 9. omnes] *E*. omne, D^2. et omnino, F^2. omni. *r*. 12. uti e] *E*. vitae, F^1. *om* F^2. vite, *r*. 16. quam] prius quam, F^2. 17. capiendum, *DFH*. 18. liniae caput] linea caput, *E*. linae capud, D^2. lina et apud, *r*. septentrionem, EF^2. 22 praegelat] *H*. praecellit, *E*. praecellat, *r*. radicibus, *C*. 23. praedictum] *Urlichs vind.* 379. praedictos, *E*. predictus, *H*. praedictus, *r*. 24. καικίαν] caltian. *EF*. calcian, *r*. 25. qui id] quod, *E*. quid, *r*. 28 timet. *E* 29. et] *om*. *C*. 29. 30. atque cum] *ego*. atque (adque, *D*. atqui, *E*. ad quem, *H*.) cumque, *C*.

in hunc pascito, ut sic ineuntem ineat. Ex adverso aquilonis ab occasu brumali Africus flabit, quem Graeci liba vocant. in hunc a coitu cum se pecus circumegerit, feminas conceptas esse
337 scito. [2] Tertia a septentrione linia, quam per latitudinem umbrae duximus et decumanam vocavimus, exortum habebit aequinoctialem ventumque subsolanum, Graecis apelioten dictum. in hunc salubribus locis villae vineaeque spectent. ipse leniter pluvius, tamen est siccior favonius, ex adverso eius ab aequinoctiali occasu, zephyrus Graecis nominatus. in hunc spectare oliveta Cato iussit. hic ver inchoat aperitque terras tenui frigore saluber, hic vites putandi frugesque curandi, arbores serendi, poma inserendi, oleas tractandi ius dabit adflatuque
338 nutricium exercebit. Quarta a septentrione linia, eadem austro ab exortiva parte proxima, brumalem habebit exortum ventumque volturnum, e*u*rum Graecis dictum, sicciorem et ipsum tepidioremque. in hunc apiaria et vineae Italiae Galliarumque spectare debent. ex adverso volturni flabit corus, ab occasu solstitiali et occ*identali* latere septentrionis, Graecis dictus argestes, ex frigidissimis et ipse, sicut omnes qui a septentrionis parte
339 spirant. hic et grandines infert, cavendus et ipse non secus ac septentrio. volturnus si a serena caeli parte coeperit flare, non durabit in noctem, at subsolanus in maiorem partem noctis extenditur. quisquis erit ventus, si fervidus sentietur, pluribus diebus permanebit. aquilonem praenuntiat terra siccescens repente, austrum umescens rore occulto.

340 35. (78.) Etenim praedicta ventorum ratione, ne saepius eadem dicantur, transire convenit ad reliqua tempestatum praesagia, quoniam et hoc placuisse Vergilio magno opere video, siquidem in ipsa messe saepe concurrere proelia ventorum
341 damnosa imperitis refert. tradunt eundem Democritum metente fratre eius Damaso ardentissimo aestu orasse ut reliquae segeti parceret raperetque desecta sub tectum, paucis mox horis s*a*evo imbre vaticinatione adprobata. quin immo et harundinem non

2. flabit] *H.* flat, F^2. flavit, *r.* 5. duximus] E^2H. diximus, *r.* et] *om. DF.* 6. aphelioten, *H.* ephelioten, *r.* 15. eurum] a, F^2. eorum, *r.* 16. apiaria] D^2. apparia, *EF.* aparia, *r.* 17. debent] F^2. debeat, *H.* debeant, *r.* flabit] *E.* flat, F^2. flaviti, *G.* flavit, *r.* 18. occidentali] occasu, *C.* 22. durabit] F^2G. duravit, *r.* nocte, *DFG.* at subsolanus] D^2. at ubi solanus, F^2. at ubi subsolanus, *E.* ad subsolanum, *H.* ad subisolanos, *r.* 23. extenditur] *d.* extendit, *r.* 24. siccrescens, *C.* 25. umescens///, *D.* mumescens, *H.* inmiscens, EF^2. ///mescens, F^1. iimescens, *G.* rore] *DH.* in rore, *E.* sorore, *r.* 26. rationem, *H.* ne] F^2. *om. r.* 29. in] *cod. Tol. om. C.* 32. 33. seva imbre, *E.* seu humore, *H.* seu cimbrae, *r.* 33. harundine,

nisi inpendente pluvia seri iubent et fruges insecuturo imbre.
quamobrem et haec breviter attingimus, scrutati maxime per-
tinentia, primumque a sole capiemus praesagia. Purus oriens 342
atque non fervens serenum diem nuntiat, at hibernam
pallidus grandinem. si et occidit pridie serenus et oritur, tanto
certior fides serenitatis. concavos oriens pluvias praedicit, idem
ventos, cum ante exorientem eum nubes rubescunt, quod si et
nigrae rubentibus intervenerint, et pluvias, cum occidentis aut
orientis radii videntur coire, pluvias. si circa occidentem rube- 343
scunt nubes, serenitatem futuri diei spondent. si in exortu
spargentur partim ad austrum partim ad aquilonem, pura circa
eum serenitas sit licet, pluviam tamen ventosque significabunt,
si in ortu aut in occasu contracti cernentur radii, imbrem. si
in occasu eius pluet aut radii nubem in se trahent, asperam
in proximum diem tempestatem significabunt. cum oriente 344
radii non inlustres eminebunt, quamvis circumdatae nubes non
sint, pluviam portendent. si ante exortum nubes globabuntur,
hiemen asperam denuntiabunt, si ab ortu repellentur et ad oc-
casum abibunt, serenitatem. si nubes solem circumcludent,
quanto minus luminis relinquent tanto turbidior tempestas erit,
si vero etiam duplex orbis fuerit, eo atrocior. quod si in exortu 345
aut in occasu fiet, ita ut rubescant nubes, maxima ostendetur
tempestas. si non ambibunt sed incumbent, a quocumque vento
fuerint eum portendent, si a meridie, et imbrem. si oriens
cingetur orbe, ex qua parte is se ruperit expectetur ventus. si
totus defluxerit aequaliter, serenitatem dabit. si in exortu longe 346
radios per nubes porriget et medius erit inanis, pluviam si-
gnificabit, si ante ortum radii se ostendent, aquam et ventum,
si circa occidentem candidus circulus erit, noctis levem tempe-
statem, si nebula, vehementiorem, si candente sole, ventum, si
ater circulus fuerit, ex qua regione is ruperit se, ventum magnum.
(79.) Proxima sint iure lunae praesagia. Quartam eam 347
maxime observat Aegyptus. si splendens exorta puro nitore
fulsit, serenitatem, si rubicunda, ventos, si nigra, pluvias por-

---

DFG. arundine, *H*. 1. pluvias, *DFG*. 2. scrutatim, *DEFG*. servatim, *H*. 4. at] *EH*. ad, *r*. hibernam] *G*. hivernum, *H*. hibernum, *r*. 10. futuri] et (etiam, F^2.) futuri, *DFG*. 19. abibunt] F^2G. habebunt, *r*. circumcludunt, *DFG*. 21. eo] EF^1. ea, *r*. 22. ita ut] D^2F^2H. ut aut, *r*. maxima] *F H*. maximae, F^1. maxime, *r*. 25. se ruperit] se roperit, D^1F^1G. eruperit, F^2. 28. ostendunt, *DEG*. 29. levem] *H*. lenen, F^1. linet, *E*. lenem, *r*. 30. 31. si ater] siat, F^1. si aut tem, F^2. fiat, *E*. 31. ruperit se] *H*. eruperit, F^2. ruperit, *E*. ruperisi, *r*.

tendere creditur. in V cornua eius obtusa pluviam, erecta et infesta ventos semper significant, quarta tamen maxime. cornu eius septentrionale acuminatum atque rigidum illum praesagit ventum, inferius austrum, utr*u*nque rectum noctem ventosam. si quartam orbis rutilus cinget, et ventos et imbres praemone-
348 bit. Apud Varronem ita est: Si quarto die luna erit directa, magnam tempestatem in mari praesagiet, nisi si coronam circa se habebit et eam sinceram, quoniam illo modo non ante plenam lunam hiematurum ostendit. si plenilunio per dimidium pura erit, dies serenos significabit, si rutila, ventos, nigrescens
349 imbres. si caligo orbis nubem incluserit, ventos qua se ruperit, si gemini orbes cinxerint, maiorem tempestatem, et magis, si tres erunt aut nigri, interrupti atque distracti. nascens luna si cornu superiore obatrato surget, pluvias decrescens dabit, si inferiore, ante plenilunium, si in media nigritia illa fuerit, imbrem in plenilunio. si plena circa se habebit orbem, ex qua parte is maxime splendebit ex ea ventum ostendet, si in ortu cornua crassiora fuerint, horridam tempestatem. si ante quartam non apparuerit vento favonio flante, hiemalis toto mense erit. si XVI vehementius flammea apparue-
350 rit, asperas tempestates praesagiet. Sunt et ipsius lunae VIII articuli, quotiens in angulos solis incidat, plerisque inter eos tantum observantibus praesagia eius, hoc est III, VII, XI, XV, XVIIII, XXIII, XXVII et interlunium.

351 (80.) Tertio loco stellarum observationem esse oportet. Discurrere hae videntur interdum, ventique protinus secuntur, in quorum parte ita praesagiere. caelum cum aequaliter totum erit splendidum articulis temporum quos proposuimus, autumnum serenum praestabit et frigidum. si ver et aestas non sine refrigerio aliquo transierint, autumnum serenum ac *ter*sum
352 minusque ventosum facient. autumni serenitas ventosam hiemem facit. cum repente stellarum fulgor obscuratur, ut id

---

1. V] quinta, *E*(?). XV, *r*. 4 utrumque] *ego*. utrimque, F^2. utraque, *r*. rectum] F°. recta, *E*. rectam. *r*. 5. cinget et] *d*. cingebit et, F^2. cingebat, *E*. cingebat e, *r*. 7. 8. nisi si] F^2. et nisi. D^2. nisi sit, *r*. 13. orbe, F^2. orbem, *H*. 16. obatrato] obrecto, F^2. adtrato, D^2. 28. loci, *DG*. locis, F^1. 30 ista, F^2. 32. prestabit et, F^2. prestabitur, F^1G. praestabitur, *D*. praesagiabitur, *r*. 32. 33. sine refrigerio] *H*. sint regio, *r*. 33. tersum] *Hoff in Zeitschr. f. Alt. Wiss. 1854, 701.* densum, *C*.

neque nubilo nec caligine fiat, graves denuntiantur tempestates. si volitare plures stellae videbuntur, quo ferentur albescentes ventos ex is partibus nuntiabunt, *una* si curs*i*tabunt, certos, si id in pluribus partibus fiet, inconstantis ventos et undique, si stellarum errantium aliquam orbis incluserint, imbrem. Sunt 353 in signo cancri duae stellae parvae aselli appellatae, exiguum inter illas spatium obtinente nubecula quam praesepia appellant. haec cum caelo sereno apparere desiit, atrox hiems sequitur. sin alteram earum aquiloniam caligo abstulit, auster saevit, si austrinam, aquilo. Arcuus cum sunt duplices, pluvias nuntiant, a pluviis serenitatem non perinde certam, circulus nubis circa sidera aliqua pluviam.

(81.) Cum aestate vehementius tonuit quam fulsit, ventos 354 ex ea parte denuntiat, contra si minus tonuit, imbrem. cum sereno caelo fulgetrae erunt et tonitrua, hiemabit, atrocissime autem, cum ex omnibus quattuor partibus caeli fulgurabit, cum ab aquilone tantum, in posterum diem aquam portendet, cum a septentrione, ventum eum. cum ab austro vel coro aut favonio nocte serena fulgurabit, ventum et imbrem ex isdem regionibus demonstrabit. tonitrua matutina ventum significant, imbrem meridiana.

(82.) Nubes cum sereno in caelum feruntur, ex quacum- 355 que parte id fiet venti expectentur. si eodem loco globabuntur adpropinquanteque sole discutientur et hoc ab aquilone fiet, ventos, si ab austro, imbres portendent. sole occidente si ex utraque parte eius caelum petent, tempestatem significabunt. vehementius atrae ab oriente in noctem aquam minantur, ab occidente in posterum diem. si nubes ut vellera lanae spar- 356 gentur multae ab oriente, aquam in triduum praesagient. cum in cacuminibus montium nubes consident, hiemabit. si cacumina pura fient, disserenabit. nube gravida candicante, quod vocant tempestatem albam, grando imminebit. caelo quamvis sereno nubecula quamvis parva flatum procellosum dabit.

---

1. fiat] *Sillig.* fiant, D^2. accidat, F°. fluvians, *E.* fluviant, *r.* fiat, pluvia aut, *Ianus.* 3. una] *Ianus* aut, *C.* cursitabunt] cura stabunt, *C.* 4. et undique] D^2. et untiti, H^1. et cunditi, H^2. efunditi, *G.* efundit, D^1. effundit, *E.* effundi, F^2. effunditi, F^1. 5. stellarum] *d.* stellam, *r.* aliquam] F^2H. aliquae, *E.* alique, *r.* 8. desiit] D^2H. desierit, EF^2. desesit, *r.* 9. sin] *D.* si in, *r.* 11. circulus] F^2H. circulis, *r.*
15. fulgetrae] *D.* fulgere, *H.* fulget pluviae, *E.* fulgetre, *r.* tonitrua] D^2. tonitru ab, D^1G. tonitrua ab, *r.* 19 fulgurabit] F^2. fulgurant, *E.* fulgura, *H.* fulgur aut, *r.* 22. ex] F^2H. ea, *r.* 24. adpropinquanteque] F^2. adproquinquati quae, *H.* adpropinquantisque, *E.* adpropinquantique, *r.* sole] F^2. solo, *H.* soli, *r.* 33. quamvis] EF^2.

357 (83.) Nebulae montibus descendentes aut caelo cadentes vel in vallibus sidentes serenitatem promittent.

(84.) Ab his terreni ignes proxime significant. pallidi namque murmurantesque tempestatum nuntii sentiuntur, pluviae iam in lucernis fungi. si flexuose volitet flamma, ventum.
358 et lumina, cum ex sese flammas elidunt aut vix accenduntur, item cum in aenŏ pendente scintillae coacervantur, vel cum tollentibus ollas carbo adhaerescit, aut cum contectus ignis e se favillam discutit scintillamve emittit, vel cum cinis in foco concrescit et cum carbo vehementer perlucet.

359 (85.) Est et aquarum significatio: mare si tranquillum in portu cursitabit murmurabitve intra se, ventum praedicit, si idem hieme, et imbrem, litora ripaeque si resonabunt tranquillo, asperam tempestatem, item maris ipsius tranquillo sonitus spumaeve dispersae aut aquae bullantes. pulmones marini in pelago plurium dierum hiemem portendunt. saepe et silentio intumescit flatumque altius solito iam intra se esse ventos fatetur.

360 (86.) Et quidam et montium sonitus nemorumque mugitus praedicunt et sine aura quae sentiatur folia ludentia, lanugo populi aut spinae volitans aquisque plumae innatantes, atque etiam in campanis venturam tempestatem praecedens suus fragor. caeli quidem murmur non dubiam significationem habet.

361 (87.) Praesagiunt et animalia: delphini tranquillo mari lascivientes flatum ex qua venient parte, item spargentes aquam, idem turbato tranquillitatem. lolligo volitans, conchae adhaerescentes, echini adfigentes sese aut harena saburrantes tempestatis signa sunt. ranae quoque ultra solitum vocales et fuli-
362 cae matutino clangore, item mergi anatesque pinnas rostro purgantes ventum, ceteraeque aquaticae aves concursantes, grues in mediterranea festinantes, mergi, *g*aviae maria aut stagna fugientes. grues silentio per sublime volantes serenitatem,

---

quam visa, *r*. 4. 5. pluviae] et pluviae, F^2. 7. aeno] F^2H. aeone, *D*. eo, *E*. eone, *r*. 8. contectus] *H*. contentus, *r*. 8. 9. e se] e si, *H*. est, *r*. 12. cursitabit] D^2F^2. cursu (cursus, *H*) stabit, *r*. murmurabitve] F^2. murmurabit ut, *H*. murmurant ut, *G*. murmurabit, E^1. murmuravit, E^2. murmuravit ut, *r*. idem] *E*. id, *r*. 13. hieme] F^2. hie, *G*. hiemem, *r*. si resonabunt] EF^2H. resonabunt, D^2. extresonabunt, *G*. straesonabunt, *r*. tranquillo] F^2. tranquillos, *r*. 14. tranquillo] *H*. tranquillus, EF^2. tranquillos, *r*. 15. pulmonesve, F^2. 16. plurium] *H*. plurimorum, F^2. plurimum, *r*. 17. inflaturque, F^2. flatuque, *EH*. 18. quaedam, F^2. 19. et] et est, F^2. 20. pluma, *E*. plumis, *H*. innatans, *E*. 21. oampanis, *H*. campanus, *E*. campis, *v*. 23. animalia] D^2H. animalia ac, EF^2. animalia a, *r*. 24. veniunt, *E*. 27. solitum] *H*. sonitum, *r*. 30. gaviae] *Pint*. cavicae, F^1. caviae, *r*.

sic *et* noctua in imbre garrula, at sereno tempestatem, corvique
singultu quodam latrantes seque concutientes, si continuabunt, si
vero carptim vocem resorbebunt, ventosum imbrem. graculi 363
sero a pabulo recedentes hiemem, et albae aves cum congrega-
buntur et cum terrestres volucres contra aquam clangores da-
bunt perfundentesque sese, sed maxime cornix, hirundo tam
iuxta aquam volitans ut pinna saepe percutiat, quaeque in ar-
boribus habitant fugitantes in nid*o*s su*o*s, et anseres continuo
clangore intempestivi, ardea in mediis harenis tristis.

(88.) Nec mirum aquaticas aut in totum volucres praesagia 364
aeris sentire, pecora exultantia et indecora lascivia ludentia
easdem significationes habent, et boves caelum olfactantes seque
lambentes contra pilum, turpesque porci alienos sibi manipulos
feni lacerantes, segniter*q*ue et contra industriam suam a*p*es
conditae, vel formicae concursantes aut ova progerentes, item
vermes terreni erumpentes.

(89.) Trifolium quoque inhorrescere et folia contra tem- 365
pestatem subrigere certum et. (90.) nec non et in cibis
mensisque nostris vasa quibus esculentum additur sudorem re-
positoris relinquentia diras tempestates praenuntiant.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XVIIII.

(Sect. 1.) Siderum quoque tempestatumque ratio vel im- 1
peritis facili atque indubitato modo demonstrata est, vereque
intellegentibus non minus conferunt rura deprehendendo caelo
quam sideralis scientia agro colendo. proximam multi hortorum
curam fecere. nobis non protinus transire ad ista tempestivum 2
videtur, miramurque aliquos scientiae gratiam eruditionisve glo-
riam ex his petentes tam multa praeterisse nulla mentione
habita tot rerum sponte curave provenientium, praesertim cum

1. sic et] *ego*. sic, *E*. sic̄, *F*. sicut, *r*. at] *H*. aut̄, *F*. aut, *r*. 4. pabulo] D^2F^2. pavulo, *H*. pabulis, *E*. fabulo, *r*. 8. nidos suos] idis suis, *H*. nidis suis, *r*. 14. secniterve, *H*. segnitervae, F^2. signitervae, F^1. signiterve, *r*. apes] abs, *C*. 15. vel] *om*. *E*. 18. cibis] D^2F^2H. civis, *E*. cuius, *r*. 25. indubitata, *DF*. 29. aliquos] D^2. quos, *r*.

plerisque earum pretio usuque vitae maior etiam quam frugibus
perhibe*a*tur auctoritas. atque, ut a confessis ordiamur utilitati-
bus quaeque non solum terras omnis verum etiam maria re-
plevere, seritur ac dici neque inter fruges neque inter hortensia
3 potest linum. Sed in qua non occurret vitae parte, quodve
miraculum maius, herbam esse quae admoveat Aegyptum Italiae
in tantum ut Galerius a freto Siciliae Alexandriam septimo die
pervenerit, Ba*l*billus sexto, ambo praefecti, aestate vero post
XV a*nnos* Valerius Marianus ex praetoris senatoribus a Puteolis
4 non*o* die lenissumo flatu? herba*m* esse quae Gadis ab Herculis
columnis septimo die Ostiam adferat et citeriorem Hispaniam
quarto, provinciam Narbonensem tertio, Africam altero, quod
etiam mollissumo flatu contigit C. Flavio legato Vibi Crispi procos.?
audax vita, scelerum plena, aliquid seri ut ventos procellasque
5 capiat, et parum esse fluctibus solis vehi, iam vero nec vela
satis esse maiora navigiis, sed, qu*o*m vi*x* amplitudini velorum
antemnarum singulae arbores sufficiant, super eas tamen addi
alia vela praeterque in proris et alia in puppibus pandi, ac tot
modis provocari mortem, denique tam parvo semine nasci quod
orbem terrarum ultro citro portet, tam gracili avena, tam non
alte a tellure tolli, neque id viribus suis nexu*m*, sed fractum
tunsumque et in mollitiem lanae coactum iniuria ad summa
6 audaciae pervenire. nulla exsecratio sufficit contra inventorem
7, 206 dictum suo loco a nobis, cui satis non fuit hominem in terra
18, 326 sqq. mori, nisi periret et insepultus. at nos priore libro imbres et
flatuus cavendos frugum causa victusque praemonebamus, ecce
seritur hominis manu, metitur eiusdem hominis ingenio quod
ventos in mari optet. praeterea, ut sciamus favisse Poenas,
nihil gignitur facilius, ut sentiamus nolente id fieri natura, urit
agrum deterioremque etiam terram facit.

7 Cap. 1. (2.) [1] Seritur sabulosis maxime unoque sulco,
nec magis festinat aliud. vere satum aestate vellitur, et hanc

---

2. perhibetur, *C.* 8. Balbillus] *Lipsius ad. Tac. ann. 12, 22.* Babillus, *C.* 8. 9. post XV annos] p'. XV a, *FG.* p. XVa, *D*'. post XV, *E.* proxima, *D*². 10. herbas, *C.* ab] *QD*². ad, *r.* 11. columnas, *E.* 13. flavio] *D*². flatito, *r.* 14. 15. procellasque capiat] *D*²*S.* procellas recipiat, *E.* procellas ut capiat, *r.* 15. esse] *E.* esse et, *r.* 16. navigiis] *d*². navigii, *r.* quom vix] *ego.* cum vix *Pint.* quamvis, *C.* velorum] *hoc loco posuit Urlichs chrest. 230, C infra voci* addi *subiciunt.* 20. citro] *Q*¹*D.* citroque, *r.* 21. nexum] *Sillig.* nexu, *Q.* necti, *r.* fractum] *QD*². praetium, *D*¹*F.* pretium, *r.* 22. ad] *Urlichs chrest. 231.* ac, *C.* 23. audaciae] *Urlichs ibid.* audacia, *D*². audacia eo, *S.* audacia Et, *r.* 24. a] *E. om. r.* 28. propterea, *DFGS.* 29. id] *E. om. r.*

quoque terrae iniuriam facit. ignoscat tamen aliquis Aegypto serenti ut Arabiae Indiaeque merces inportet. itane et Galliae censentur hoc reditu? montesque mari oppositos esse non est satis et a latere oceani obstare ipsum quod vocant inane? Cadurci, Caleti, Ruteni, Bituriges ultumique hominum existimati 8
Morini, immo vero Galliae universae vela texunt, iam quidem et transrhenani hostes, nec pulchriorem aliam vestem eorum feminae novere. qua admonitione succurrit quod M. Varro tradit, in Serranorum familia gentilicium esse feminas lintea veste non uti. in Germania autem defossa*e* atque sub terra id 9
opus agunt. similiter etiam in Italiae regione Aliana inter Padum Ticinumque amnes, ubi a S*a*etabi tertio in Europa lino palma, secundam enim in vicino Alianis capessunt Retovina et in Aemilia via Faventina. candore Alianis semper crudis Faventina praeferuntur, Retovinis tenuitas summa densitasque, candor qu*i* Faventinis, sed lanugo nulla, quod apud alios gratiam, apud alios offensionem habet. nervositas filo aequalior paene quam araneis tinnitusque, cum dente libeat experiri. ideo duplex quam ceteris pretium. [2] Et ab his Hispania citerior habet 10
splendorem lini praecipua torrentis in quo politur natura, qui adluit Tarraconem. et tenuitas mira ibi primum carbasis repertis. non dudum ex eadem Hispania Zoelicum venit in Italiam plagis utilissimum, civitas ea Gall*ae*ciae et oceano propinqua. est sua gloria et Cumano in Campania ad piscium et alitum capturam. eadem et plagis materia. neque enim mino- 11
res cunctis animalibus insidias quam nobismet ipsis lino tendimus. sed Cumanae plagae concidunt apros, saetas ceu ferri acie vincunt, vidimusque iam tantae tenuitatis ut anulum hominis cum epidromis transirent uno portante multitudinem qu*a* saltus

---

4. a latere] *D*². alia terre, *F*². alia terrae, *E*. aliatere, *r*. 6. morini] *D*². murini, *r*. 10. defossae] *S*. defossi, *E* defossa, *r*. 11. italiae] *QS*. italia, *r*. regione] *QE*. ratione, *r*. Aliana] *Turnebus adv. 10, 20*. aeliana, *Q*. aliae nam, *D*². aliam a, *S*. aliena. *r*. 11. 12. patum, *Q*. panum, *DF*¹. 12. a Saetabi] a setabi, *D*¹*F*¹*G*. a setabia, *D*². ac setabi, *F*². a cetabi, *E*. a petabo, *S*. 13. secundam] *D* . secanda, *r*. retovina] *Q*. retolina, *D*². cretovina, *r*. 14. aclianis, *F*. 15. retovinis] *D*'*F*. retolinis, *D*². retiis vinis, *Q*. cretovinis, *r*(?). 15. 16. candor qui] *Sillig*. candorque, *D*². candoreque, *D*'*F*. candoraeqne, *r*. 18. araneis] *DG*. coraneis, *F*. coronae his, *E*. maris, *Q*. 19. et ab his] *F*. et ab, *D*. et ad, *G*. et, *E*. sed in, *Q*. citeriore, *D*². citeriorem, *S*. 20. splendorem] *QD*². splendore, *r*. praecipua] *Q*. praecipuam, *r*. 21. adluit] *Q*. adlatuit, *r*. 22. non] nam, *E*. 23. galliciae, *D*. gallitiae, *r*. 24. ad] *D*²*E*. aut, *r*. 25. capturam] *E*. capturas, *r*. 26. quam] *E*. quas, *r*. 27. saetas ceu] setas ceu, *D*²*S*. aetas (et aetas, *E*) ceu e, *r*. 28. acie] *ego*. aciem, *C*. 29. qua] que, *C*.

cingerentur — nec id maxume mirum, sed singula earum stamina centeno quinquageno filo constare — sicut paulo ante
12 Iulio Lupo qui in praefectura Aegypti obiit. mirentur hoc ignorantes in Agypti quondam regis quem Amasim vocant thorace in Rhodiorum insula Lindi in templo Minervae CCCLXV filis singula fila constare, quod se expertum nuperrime prodidit Mucianus ter cos., parvasque iam reliquias eius superesse hac
13 experientium iniuria. Italia et Paelignis etiamnum linis honorem habet, sed fullonum tantum in usu. nullum est candidius lanaeve similius, sicut in culcitis praecipuam gloriam Cadurci obtinent. Galliarum hoc et tomenta pariter inventum. Italiae quidem mos etiam nunc durat in appellatione stramenti. [3]
14 Aegyptio lino minimum firmitatis, plurimum lucri. quattuor ibi genera: Taniticum, Pelusiacum, Buticum, Tentyriticum regionum nominibus in quibus nascuntur. superior pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem quem aliqui gossypion vocant, plures xylon et ideo lina inde facta xylina. parvos est similemque barbatae nucis fructum defert cuius ex interiore bombyce lanugo netur. nec ulla sunt cum candore molliora pexiorave. vestes
15 inde sacerdotibus Aegypti gratissumae. quartum genus othoninum appellant. fit e palustri velut harundine, dumtaxat panicula eius. Asia e genista facit lina ad retia praecipue in piscando durantia, frutice madefacto X diebus, Aethiopes Indique e malis,
12, 18 Arabes e curcurbitis in arboribus, ut diximus, genitis.
16 (3.) Apud nos maturitas eius duobus argumentis intellegitur, intumescente semine aut colore flavescente. tum evolsum et in fasciculos manuales colligatum siccatur in sole pendens conversis superne radicibus uno die, mox quinque aliis contrariis in se fascium cacuminibus, ut semen in medium cadat. inter medicamina huic vis et in quodam rustico ac praedulci Italiae transpadanae cibo, sed iam pridem sacrorum tantum gratia.

---

1. sed] se in *G.* sed in, *r.* 4. quem] quae *DF.* 5. Lindi in] *Pint.* tendi, *C.* (civitas est lindos in rhodo insula ibi in, *Q.*) 6. se expertum nuper romae, *D*². se nuperrime expertum, *Q.* se (per se, *E*) exemplum nuper (noper *D*¹. ne per, *F*) romae, *r.* 8. pelignis, *C.* etiam, *D*². 11. tomenta] *QD*²*E.* tormenta, *r* 14. taniticum] *D*². taneticum, *Q.* taenitium ad, *E.* tainitium ad, *F.* tainicum ad, *r.* 17. xylon] *D*². exylon, *D*¹. filon, *r.* xylina] *d.* xylena, *r.* similemque — 18. defert] *D*². *om. r.* 19. ulla sunt] *D*². nullas, *F.* nulla sunt, *r.* molliora] *Salm.* meliora, *S.* molliore, *r.* pexiorave] *D*²*S.* pix fora, *r.* 20. othoninum] *D*². othoneinum, *Q.* ut homines, *E.* ut hominum, *r.* 24. arabes e] *Q.* arabes, *r.* gentis, *Q.* de genistis, *S.* genistis, *r.* 28. aliis] *cod. Tol.* aliis in, *C.* 29. fascium] *d.* facitium, *E.* faciunt, *F*². facium, *r.*

post deinde messem triticiam virgae ipsae merguntur in aquam 17
solibus tepefactam, pondere aliquo depressae, nulli enim levitas
maior. maceratas indicio est membrana laxatior, iterumque in-
versae ut prius sole siccantur, mox arefactae in saxo tunduntur
stuppario malleo. quod proximum cortici fuit, stuppa appella-
tur, deterioris lini, lucernarum fere luminibus aptior. et ipsa
tamen pectitur ferreis *ham*is, donec omnis membrana decorti-
cetur. medullae numerosior distinctio candore, mollitia. cor- 18
tices quoque decussi clibanis et furnis praebent usum. ars
depectendi digerendique — iustum e quinquagenis fascium libris
quinas denas carminari — linumque nere et viris decorum est.
iterum deinde in filo politur, inlisum crebro silici ex aqua, tex-
tumque rursus tunditur clavis, semper iniuria melius.

(4.) Inventum iam est etiam quod ignibus non absumere- 19
tur. vivom id vocant, ardentesque in focis conviviorum ex eo
vidimus mappas sordibus exustis splendescentes igni magis quam
possent aquis. regum inde funebres tunicae corporis favillam
ab reliquo separant cinere. nascitur in desertis adustisque In-
diae locis, ubi non cadunt imbres, inter diras serpentes, adsue-
scitque vivere ardendo, rarum inventu, difficile textu propter
brevitatem. rufus de cetero colos splendescit igni. Cum in- 20
ventum est, aequat pretia excellentium margaritarum. vocatur
autem a Graecis ἀσβέστινον ex argumento naturae suae. Ana-
xilaus auctor est linteo eo circumdatam arborem surdis ictibus
et qui non exaudiantur caedi. ergo huic lino principatus in
toto orbe. proximus byssino, mulierum maxime deliciis circa
Elim in Achaia genito, quaternis denaris scripula eius permutata
quondam ut auri reperio. Linteorum lanugo, e velis navium 21
maritimarum maxime, in magno usu medicinae est, et cinis
spodii vim habet. Est et inter papavera genus quoddam quo
candorem lintea praecipuum trahunt.

(5.) Temptatum est tingui linum quoque, ut vestium in- 22
saniam acciperet, in Alexandri Magni primum classibus Indo

---

1. triticiam] *S.* tritici aut, *C.* 2. tepefacta, *F.* tepefactum, *EG.* 3. indicio est] D^2. indie idem (id est F^1)*r.* 5. stuppario] D^2. stipario, *EF.* stippario, *r.* 7. hamis] *Barb.* aenis, *C.* 8. destinatio, *E.* 8. 9. cortices — 11. carminari] *Ianus hoc loco posuit; C. voci est v. 11 subiciunt.* 12. silici] in silice, *E.* 12. 13. testumque, D^1. testuque, *F.* 18 19. indie locis, *Q.* sole indiae, *r.* 20. texto, D^2. exto, D^1F. tectum, *Q.* 21. brevitate, *Q.* utitatem, *F.* utiatem, D^1. 23. abestinum, D^2. ac vectinon, *Q.* avestinum, *r.* suae] D^2S. *om. r.* 24. linteo eo] linteolo, D^2. ictibus] ictus, *Q.* actibus, *C.* 28. velis] *Q.* villis, *C.* 30. spodii] *Q.* pondi, *C.* 32. ut] Q^1F. et, *r.* vestium] *E.* vestitum, *Q.* vecium, D^2. vestigium, *r.* 32. 33. infamiam, *Q.* 33. acciperet]

amne navigantis, cum duces eius ac praefecti certamine quo-
dam variassent et insignia navium, stupueruntque litora flatu
versicoloria. Pellente velo purpureo ad Actium cum M. Antonio
Cleopatra venit eodemque fugit. hoc fuit imperatoriae navis
insigne.
23 (6.) Postea in theatris *extenta* umbram fecere, quod pri-
mus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret.
carbasina deinde vela primus in theatro duxisse traditur Len-
tulus Spinther Apollinaribus ludis. mox Caesar dictator totum
forum Romanum intexit viamque sacram ab domo sua et cli-
vum usque in Capitolium, quod muner*e* ipso gladiatorio mira-
24 bilius visum tradunt. deinde et sine ludis Marcellus Octavia
Augusti sorore genitus in aedilitate sua avunculo XI cos. a kal.
Aug. velis forum inumbravit, ut salubrius litigantes consisterent,
quantum mutatis moribus Catonis censorii qui sternendum quo-
que forum muricibus censuerat! Vela nuper et colore caeli,
stellata, per rudentes *ste*tere etiam in amphitheatris principis
Neronis. rubent in cavis aedium et muscum a*b* sole defendunt.
25 cetero mansit candori pertinax gratia. Honor etiam e*x* Troiano
bello. cur enim non et proeliis intersit ut naufragiis? thora-
cibus lineis paucos tamen pugnasse testis est Homerus. hinc
fuisse et navium armamenta apud eundem interpretantur eru-
ditiores, quoniam, cum *σπαρτὰ* dixit, significaverit sata.
26 2. (7.) Sparti quidem usus multa post saecula coeptus est,
nec ante Poenorum arma quae primum Hispaniae intulerunt.
Herba et haec, sponte nascens et quae non queat seri, iuncus-
que proprie aridi soli, uni terrae dato vitio. namque id ma-
lum telluris est, nec aliud ibi seri aut nasci potest. in Africa
exiguum et inutile gignitur. Carthaginiensis Hispaniae citerioris
portio, nec haec tota sed quatenus parit, montes quoque sparto
27 operit. Hinc strata rusticis eorum, hinc ignes facesque, hinc
calceamina et pastorum vestes. animalibus noxium praeterquam
cacuminum teneritate. ad reliquos usus laboriose evellitur ocre-
atis cruribus manuque textis manicis convolut*a*, osseis iligneisve

---

Q. accipere, *C.* 1. in certamine, *E.* 3. *dist. ego.* pellente] *D²S.* spendeute, *E.* spellente, *r.* 3. antonium, *QC.* 4. effugit, *EF.* 6. extenta] *ego.* tantum, *C.* 9. apollinaribus] *D²*. acollinaribus, *r.* 11. munere] *Barb.* muneri, *C.* 13. avunculo] *d.* avunculi, *r.* a] *DFS.* a. d., *r*(?). 14. consistere, *DF.* 17. stetere] *Sillig.* feret, *D²*. fere, *S.* terrae, *r.* 18. ab] *Sillig.* ad, *C.* 19. candori] *d.* candore, *r.* ex] et, *C.* 20. 21. thoracibus] *D²*. thoracaeis, *F.* thoraceis, *r.* 33. evellitur] *E.* vellitur, *r.* 33. 34. ocreatis] *d.* ocrea, *E.* hoc reatus, *r.* 34. manuque textis] *Salm.* manu textisque, *C.* convoluta] *Salm.* convolutum, *C.*

conamentis, nunc iam in hiemem iuxta, facillime tamen ab idibus
Mais in Iunias. hoc maturitatis tempus.
(8.) Volsum fascibus in acervo *cumul*atum biduo, tertio re- 28
solutum, spargitur in sole siccaturque et rursus in fascibus re-
dit sub tecta. postea maceratur, aqua marina optume, sed et
dulci, si marina desit, siccatumque sole iterum rigatur. si re-
pente urgueat desiderium, perfusum calida in solio ac siccatum
stans conpendium operae fatetur. hoc autem tunditur ut fiat 29
utile, praecipue in aquis marique invictum. in sicco praeferunt
e cannabi funes. set spartum alitur etiam demersum, veluti
natalium sitim pensans. est quidem eius natura interpolis, rur-
susque quam libeat vetustum novo miscetur. verumtamen con- 30
plectatur animo qui volet miraculum aestumare, quanto sit in
usu omnibus terris navium armamentis, machinis aedificationum,
aliisque desideriis vitae. ad hos omnis usus quae sufficiant
minus $\overline{\text{XXX}}$ passuum in latitudinem a litore Carthaginis Novae
minusque $\overline{\text{C}}$ in longitudinem esse reperientur. longius vehi
impendia prohibent.
(9.) Iunco Graecos ad funes usos nomini credamus quo 31
herbam eam appellant, postea palmarum foliis philuraque ma-
nifestum est. inde translatum a Poenis sparti usum perquam
simile veri est.
(10.) Theophrastus auctor est esse bulbi genus circa ri- 32
pas amnium nascens, cuius inter summum corticem eamque
partem qua vescuntur esse laneam naturam ex qua inpilia ve-
stesque quaedam conficiantur. sed neque regionem in qua id
fiat nec quicquam diligentius praeterquam eriophoron id ap-
pellari in exemplaribus quae equidem invenerim tradit, neque
omnino ullam mentionem habet sparti cuncta magna cura per-
secutus CCCX*C* annis ante nos, ut iam et alio loco diximus, 15, 1
quo apparet post id temporis in usum venisse spartum.
(11.) Et quoniam a miraculis rerum coepimus, sequemur 33
eorum ordinem, in quibus vel maximum est aliquid nasci ac
vivere sine ulla radice. Tubera haec vocantur undique terra cir-

3. cumulatum] *Turnebus.* animatum, *C.* 5. sed et] *EG.* sed, *D*[2]. se et, *r.* 7. fervefusum, *D*[2]. pervefusum, *r.* solio] *Sabellicus.* folio, *C.* 10. sed] *Sillig.* et, *C.* 11. sitim pensans] *codd. Gel.* sitim pensas *G.* sit inpensas, *r.* 16. a litore] *Q.* altiore, *C.* 17. $\overline{\text{C}}$] *EQ. om. r.* 21. sparti] *d.* partis, *E.* parci, *F*[1]. parti, *r.* 26. conficiantur] *Q.* conficiant, *C.* 29. sparti] *D*[2]. isper, *G.* spar, *r.* 30. CCCXC] *Hard.* CCCCXL, *C.* $\overline{\text{CCC}}$L, *Q.* 31. apparet] *Q.* appellaret, *C.* temporis] *Q.* temporis spatium, *C.* usum] *E.* usu, *r.* 33. ac] *Q.* aut, *C.* 34. haec] *om. Q.*

cumdata nullisque fibris nixa aut saltem capillamentis, nec utique extuberante loco in quo gignuntur aut rimas sentiente. neque ipsa terrae cohaerent, cortice etiam includuntur, ut plane nec terram esse possimus dicere neque aliud quam terrae callum.
34 Siccis haec fere et sabulosis locis frutectosisque nascuntur. excedunt saepe magnitudinem mali cotonei, etiam librali pondere. duo eorum genera, harenosa dentibus inimica et altera sincera. distinguntur et colore, rufo nigroque et intus candido, laudatissuma Africae. Crescant anne vitium id terrae — neque enim aliut intellegi potest — ea protinus globetur magnitudine qua futurum est, et vivant anne, non facile arbitror intellegi posse.
35 putrescendi enim ratio communis est cum ligno. Lartio Licinio praetorio viro iura reddenti in Hispania Carthagine paucis his annis scimus accidisse mordenti tuber ut deprehensus intus denarius primos dentes inflecteret, quo manifestum erit terrae naturam in se globari. quod certum est, ex his erunt quae nascantur et seri non possint.

36 3. (12.) Simile est et quod in Cyrenaica provincia vocant misy, praecipuum suavitate odoris ac saporis, sed carnosius, et quod in Threcia iton et quod in Gr*a*ecia cera*u*nion.

37 (13.) De tuberibus haec traduntur peculiariter: cum fuerint imbres autumnales ac tonitrua crebra, tunc nasci et maxim*e* e tonitribus, nec ultra annum durare, tenerruma autem verno esse. quibusdam locis accepta*n*tis riguis feruntur, sicut Mytilenis negant nasci nisi exundatione fluminum invecto semine ab Tiaris. est autem is locus in quo plurima nascuntur. Asiae nobilissima circa Lampsacum et Alopeconnesum, Graeciae vero circa *E*lim.

38 (14.) Sunt et in fungorum genere Graecis dicti pezicae, qui sine radice aut pediculo nascuntur.

(15.) Ab his proximum dicetur auctoritate clarissimum laserpicium, quod Graeci silphion vocant, in Cyrenaica provincia

---

1. nullis, *Q*. nexa, *QD*². 2. sentiente] *D*²*S*. ingente, *E*. sent gente, *r*. 4. terram] *EG*. terra, *D*. terrae, *F*. 7. inimica et] *E*. inimicam, *G*. inimica in *Sr*. altero, *DFS*. 9. crescunt, *D*². 10. aliut] mali ut (et, *E*) *C*. intelligi, *d*. intellege, *DG*. intellegere, *r*. 11. anne] *cod. Tol.* ac, *E*. ac ne, *Sr*. 12. 13. licino, *Q*. 15. denarius] *d*. denariōs, *Q*. denariis, *EF*². denaris, *r*. 16. erunt] *QS*. serunt, *C*. 20. iton—grecia, *Q*. *om*. *CS*. ceraunion] geranion, *Q*. cereranium, *S*. ceranio, *E*. cereranio, *DF*. caeraramo, *G*. 22. ac] aut, *Q*. 22. 23. maximum, *C*. 24. acceptamtis, *D*². acceptamtur, *r*. 26. is] his, *C*. 28. Elim] *Theophr. ap. Athen. 2. p. 62 C*. olimpum, *E*. olim, *r*. 32. silphyum, *Q*. siripi, *F*¹. syriphi, *G*. siriphi, *r*.

repertum, cuius sucum laser vocant, magnificum in usu medi-
camentisque et ad pondus argentei denari repensum. multis 39
iam annis in ea terra non invenitur, quoniam publicani qui
pascua conducunt maius ita lucrum sentientes depopulantur
pecorum pabulo. unus omnino caulis nostra memoria reper-
tus Neroni principi missus est. si quando incidit pecus in spem
nascentis, hoc deprehenditur signo, ove cum comederit dor-
miente protinus, capra sternuente. diuque iam non aliut ad 40
nos invehitur laser quam quod in Perside aut Media et Arme-
nia nascitur, large sed multo infra Cyrenaicum, id quoque adul-
teratum cummi aut sacopenio aut faba fracta, quo minus omit-
tendum videtur C. Valerio M. Herennio cos. Cyrenis advecta
Romam publice laserpici pondo XXX, Caesarem vero dictatorem
initio belli civilis inter aurum argentumque protulisse ex aerario
laserpici pondo MD. Id apud auctores Graeciae vetustissimos 41
invenimus natum imbre piceo repente madefacta tellure erga
Hesperidum hortos Syrtimque maiorem septem annis ante oppi-
dum Cyrenarum, quod conditum est urbis nostrae anno CXLIII,
vim autem illam per IIII stadium Africae valuisse. in ea la- 42
serpicium gigni solitum, rem feram ac contumacem et, si cole-
retur, in deserta fugientem, radice multa crassaque, caule feru-
laceo ac simili crassitudine. huius folia maspetum vocabant,
apio maxime similia. semen erat foliaceum, folium ipsum vere
deciduum. vesci pecora solita, primoque purgari, mox pingue- 43
scere carne mirabilem in modum iucunda. post folia amissa
caule ipso et homines vescebantur decocto assoque, elixo eorum
quoque corpora XL primis diebus purgante vitiis omnibus. sucus
duobus modis capiebatur, e radice atque caule. et haec duo
erant nomina, ῥιζίας atque καυλίας vilior illo ac putrescens.
radici cortex niger. ad mercis adulteria sucum ipsum in vasa 44
coiectum admixto furfure subinde concutiendo ad maturitatem
perducebant, ni ita fecissent, putrescentem. argumentum erat
maturitatis colos siccitasque sudore finito. Alii tradunt laser- 45
pici radicem fuisse maiorem cubitali, tuberque in ea supra
terram. hoc inciso profluere solitum sucum ceu lactis, super-

---

1. sucus, *DF*. vocatur, *Q*. usum, *C*. 2. repensu, *Q*. pensum, *C*. 10. large sed] *Q*. large set, *D²*. laser et, *E*. largeret, *r*. 11. sacopemo, *DF*. 13. XXX, *Q*. 15. MD] ∝D, *D²*. ∝D, *Q*. CXID, *D¹F*. CXI, *EG*. graeciae vetustissimos] *d*. graeci eventissimos, *DF*. graeciae evidentissimos, *r*(?). 22. ac] *d*. aut, *Sr*. 23. vere] *D²*. vero, *r*. 27. vitiis] viciis, *D²*. vitia his, *E*. umhos, *F¹*. umhis, *r*. 29. ῥιζίας] apizias, *Q*. rimzias, *C*. 33. maturitatis] *D²*. maturitate, *E*. maturitatem, *r*. 34. tuberque] *E*. rutrique, *G*. tubertique, *r*.

nato caule quem magydarim vocarunt. folia aurei coloris pro semine fuisse, cadentia a canis ortu austro flante. ex his laserpicium nasci solitum annuo spatio et radice et caule consum*ma*ntibus sese. hi et circumfodi solitum prodidere, nec purgari pecora, sed aegra sanari aut protinus mori, quod in paucis accidere. Persico silphio prior opinio congruit.

46 (16.) Alterum genus eius est quod magydaris vocatur, tenerius et minus vehemens sine sucoque, quod circa Syriam nascitur, non proveniens in Cyrenaica regione. gignitur et in Parnaso monte copiosum quibusdam laserpicium vocantibus, per quae omnia adulteratur rei saluberrimae utilissimaeque auctoritas. probatio sinceri prima in colore modice rufo et, cum frangatur, intus candido, mox tralucente gutta quaeque saliva celerrime liquescat. usus in multis medicaminibus.

47 (17.) Sunt etiamnum duo genera non nisi sordido nota volgo, cum quaestu multum polleant, in primis rubia tinguendis lanis et coriis necessaria. laudatissima Italica et maxime suburbana, et omnis paene provinciae scatent ea. sponte provenit seriturque similitudine ervilíae, verum spinos*a* et caule. geniculatus hic est quinis circa articulos in orbe foliis. semen eius *nigrum, radix* rub*r*a est. quos in medicina usus habeat
24, 94 dicemus suo loco.

48 (18.) At quae vocatur radicula lavandis demum lanis sucum habet, mirum quantum conferens candori mollitiaeque. nascitur sativa ubique, sed sponte praecipua in Asia Syriaque, saxosis et asperis locis, trans Euphraten tamen laudatissuma, caule ferulaceo, tenui et ipso, cibis indigenarum expetito et unguentis, quicquid sit cum quo decoquatur, folio oleae. stru*th*ion Graeci vocant. floret aestate, grata aspectu, verum sine odore, spinosae et caule lanuginis. semen ei nullum, radix magna, quae conciditur ad quem dictum est usum.

49 4. (19.) [1] Ab his superest reverti ad hortorum curam et suapte natura memorandam, et quoniam antiquitas nihil prius mirata est quam Hesperidum hortos ac regum Adonidis et Al-

---

3. consummantibus] *Vid. Theophr. h. pl. 6, 3, 4.* consumentibus, *C.* 8. sucoque] *SDF.* suco, *r.* 10. copiosum] *QS.* copioso, *C.* 12. probatio] *Q.* pratio, *DF.* precio, *G.* ratio, *E.* 13. intus candito, *Q.* candido intus (indus, *D*) *C* quaeque] *Q.* aquequae, *DF.* aqueque, *G.* aquae quam, *S.* aqua, *E.* 14. celerrime] *S.* celerime, *Q.* celererrime, *D*². quae, *D*¹*F.* que, *r.* 19. verum] vermi, *DF.* spinosa] *ego.* spinosus, *EG.* spinosis, *r.* 21. nigrum, radix] *Urlichs vind. 389. om. C.* rubra] *Urlichs ibid.* rubia, *C.* quod, *E.* quas, *G.* 28. unguenti, *DFG.* 28. 29. struthion] *Barb.* strutin, *C.* 30. spinosa, *EG.*

cinoi, itemque pensiles, sive illos Samiramis sive Assyriae regina
Nitocris fecit, de quorum opere alio volumine dicemus. Ro- 50
mani quidem reges ipsi coluere. quippe etiam Super-
bus nuntium illum saevom atque sanguinarium filio remisit ex
horto. in XII tabulis legum nostrarum nusquam nominatur
villa, semper in significatione ea h o r t u s, in horti vero h e r e-
d i u m, quam ob rem comitata est et religio quaedam, hortoque et
foro tantum contra invidentium effascinationes dicari videmus
in remedio saturica signa, quamquam hortos tutelae Veneris
adsignante Plauto. iam quidem hortorum nomine in ipsa urbe
delicias agros villasque possident. Primus hoc instituit Athenis 51
Epicurus otii magister. usque ad eum moris non fuerat in
oppidis habitari rura. Romae quidem per se hortus ager pau-
peris erat. [2] ex horto plebei macellum, quanto innocentiore 52
victu! mergi enim, credo, in profunda satius est et ostrearum
genera naufragio exquiri, aves ultra Phasim amnem peti *ne* fa-
buloso quidem terrore tutas, immo sic pretiosiores, alias in
Numidia Aethiopiaque in sepulchris aucupari, aut pugnare cum
feris mandique capientem quod mandat alius. at, Hercules,
quam vilia haec, quam parata voluptati satietatique, nisi eadem
quae ubique indignatio occurreret! ferendum sane fuerit exqui- 53
sita nasci poma, alia sapore, alia magnitudine, alia monstro
pauperibus interdicta, inveterari vina saccisque castrari, nec
cuiquam adeo longam esse vitam ut non ante se genita potet,
e frugibus quoque quendam halitum sibi excogitasse luxuriam,
ac medulla tantum earum superque pistrinarum operibus et
caelaturis vivere, alio pane procerum, alio volgi, tot generibus
usque ad infimam plebem descendente an*non*a. etiamne in 54
herbis discrimen inventum est, opesque differentiam fecere in
cibo etiam uno asse venali? in his quoque aliqua sibi nasci
tribus negant caule in tantum saginato ut pauperis mensa non
capiat? silvestres fecerat natura corrudas, ut passim quisque
demeteret. ecce altiles spectantur asparagi, et Ravenna ternos
libris rependit. heu prodigia ventris! mirum esset non licere

---

1. 2. regina Nitocris] *Urlichs vind. 391.* reagin syriis, *Q.* rex cyrus, *C.* 12. otii] hortorum, *E.* 16. ne] et ne, *Pint.* e, *F.* et, *r.* 18. numidia aethiopiaque] *S.* numidia que (quae, *F*) aethiopiae, *C.* in sepulchris aucupari] *S.* sepulcrha, *F.* sepulchra, *r.* pugnare] *G.* pugnari, *F*[1]. purgari, *r.* 19. feris] *d.* foris, *r.* cupientem, *E.* mandit, *E.* 20. voluptati] *d.* voluntati, *r.* 26. medulla] *d.* medallam, *F*[1]. medullam, *r.* et] *G.* ex. *r.* 28. descentem, *F*[1]. descendentem, *r.* annona] *Budaeus de asse p. 288.* anima, *C.* 29. opesque] *d.* opusque, *r.* facere, *E.* 31. saginato] *d.* signato, *r.* 32. corrudas] *G.* horrudas, *E.* orrudas, *F.* 33. ternis, *E.*

55 pecori carduis vesci, non licet plebei! aquae quoque separantur, et ipsa naturae elementa vi pecuniae discreta sunt. hi nivis, illi glaciem potant, poenasque montium in voluptatem gulae vertunt. servatur li*qu*or aestibus excogitaturque ut alienis mensibus nix algeat. decocunt ali aquas, mox et illas hiemant.
56 nihil utique homini sic quomodo rerum naturae placet. etiamne herba aliqua diviti tantum pascitur? — nemo Sacros Aventinosque montes et iratae plebis secessuus circumspexerit. mox enim ce*nsus* aequabit quos pecunia separaverit. itaque, Hercules, nullum macelli vectigal maius fuit Romae clamore plebis incusantis apud omnes principes, donec remissum est portorium mercis huius. conpertumque non aliter quaestuosius censum haberi aut tutius ac minore fortunae iure, *quam* cum credatur pensio ea pauperum is, *quis* in solo sponsor est et sub die
57 redituus superficiesque caelo quocumque gaudens. [3] Hortorum Cato praedicat caules. hinc primum agricolae aestumabant prisci, et sic statim faciebant iudicium nequam esse in domo matrem familias — etenim haec cura feminae dicebatur — ubi indiligens esset extra hortus, quippe e carnario aut macello vivendum e*sse*. nec cau*l*es ut nunc maxime probabant, damnantes pulmentaria quae egerent alio pulmentario. id erat oleo par-
58 cere, nam gari desideria etiam in exprobratione erant. horti maxime placebant qua*e* non egerent igni parcerentque ligno, expedita res et parata semper, unde et acetaria appellantur, facilia concoqui nec one*r*atura sensu*m* cibo, et quae minime accenderent desiderium. pars eorum ad condimenta pertinens fatetur domi versuram fieri solitam, atque non Indicum piper
59 quaesitum quaeque trans maria petimus. iam in fenestris suis plebs urbana in imagine hortorum cotidiana oculis rura praebebant, ant*e*quam praefigi prospectus omnis coegit multitudinis innumerae saeva latrocinatio. quamobrem sit aliquis et his honos,

---

2. vi] in, *F.* discretum, *F.* decretum, *G.* 3. potant] *d.* potent, F^2G. ponent, *r.* 4. liquor] *Urlichs vind. 392.* ligora, *F.* ligura, *G.* ligur, *E.* 7. diviti] *Sillig.* divitia, *C.* 9. census] *Urlichs vind. 393.* cerce, *F.* certe, *r.* aequavit, *F.* pecunias, *F.* 10. maius] *d.* malum, *E.* malus, *r.* 10. 11. incausantis, *FG.* 13. fortunae] *d.* fortitudine, *r.* quam] *Sillig. coni. om. C.* 14. is, quis] iis, quibus, *Strack.* is, *C.* sub] his sub, *S.* 17. esse in] *d.* essent, *E.* essint, *r.* 18. 19. indiligens] *d.* indulgens, *Sr.* 19. extra] *S. om. C.* 20. esse] et, *C.* caules] cautes, *C.* 22. gari] ganari, *G.* carnis, *S.* 23. quae] *Strack.* qua, F^1. quia, *r.* 25. nec oneratura] nec one (necume, *E*) natura, *C.* sensu, *C.* 26. accenderens, F^1. accenderent aut, *E.* desiderium] *Urlichs vind. 394.* desiderium veneris, *Pint.* desiderium panis, *C.* 30. antiquam, *FG.* antiqua, *E.*

neve auctoritatem rebus vilitas adimat, cum praesertim etiam cognomina procerum inde nata videamus, Lactucinosque in Valeria familia non puduisse appellari, et contingat aliqua gratia operae curaeque nostrae Vergilio quoque confesso quam sit difficile verborum honorem tam parvis perhibere.

(20.) Hortos villae iungendos non est dubium riguosque 60
maxime habendos, si contingat, praefluo amne, si minus, e puteo rota organisve pneumaticis vel tollenonum haustu rigatos. solum proscindendum a favonio in autumnum praeparantibus post XIIII dies iterandumque ante brumam. octo iugerum operis parari iustum est, fimum tres pedes alte cum terra misceri, areis distingui easque resupinis pulvinorum toris, ambiri singulas tramitum sulcis qua detur accessus homini scatebrisque decursus.

(21.) In hortis nascentium alia bulbo commendantur, alia capite, alia caule, alia folio, alia utroque, alia semine, alia cartilagine, alia carne, *alia* utroque, alia cortice aut cute et cartilagine, alia tunicis carnosis.

(22.) Aliorum fructus in terra est, aliorum et extra, alio- 61
rum non nisi extra. quaedam iacent crescuntque, ut cucurbita et cucumis. eadem pendent, quamquam graviora multo etiam iis quae in arboribus gignuntur, sed cucumis cartilagine et carne constat, cucurbita cortice et cartila*g*ine. cortex huic uni maturitate transit in lignum. terra conduntur raphani na- 62
pique et rapa, atque alio modo inulae, siser, pastinacae. quaedam vocabimus ferulacea, ut anetum, malvas. namque tradunt auctores in Arabia malvas septumo mense arborescere baculorumque usum praebere. exemplo est arbor malvae in Maure- 63
tania Lixi oppidi aestuario, ubi Hesperidum horti fuisse produntur, CC passibus ab oceano iuxta delubrum Herculis antiquius Gaditano, ut ferunt. ipsa altitudinis pedum XX, crassitudinis quam circumplecti nemo possit. in simili genere habebitur et cannabis. nec non et carnosa aliqua appellabimus, ut spongeas in umore pratorum enascentis. fungorum enim callum in ligni arborumque natura diximus, et alio genere tu- 16, 31 33 sqq.
berum paulo ante.

---

2. videmus, *C*. 3. familia] provincia, *E*. 5. honorem] *E*. humorem, *r*. 7. praefluo amne] *cod. Tol.* praefluvia ne, *E*. praefluva ne, *r*. perfluo amne, *S*. 7. 8. puteo rota] *Turnebus*. pute (putae, *F*) crita, *C*. 8. tollenonum] *Palmarius*. tollennonum, *F*. tollendonum, *E*. tollentem nonum, *G*. tollonibus, *S*. haustu] *S*. hastum, *E*. hastu, *r*. 10. post] Et post, *F*. 11. parari] *S*. palari, *C*. 16. carne, alia] *Ianus*. carnea, *C*. 19. 20. cucurvita, *Q*. cucurbitae, *C*. 22. et carne—cartilacine, *Q*. *om*. *C*. 27. est arbor malve, *Q*. sed arbore malva, *C*. 31. nemo] *E*. onemo, *Q*. onem, *r*. 32. appellavimus, *FG*.

64 5. (23.) Cartilaginum generis extraque terram est cucumis
mira voluptate Tiberio principi expetitus. nullo quippe non
die contigit ei, pensiles eorum hortos promoventibus in solem
rotis olitoribus rursusque hibernis diebus intra specularium mu-
nimenta revocantibus. quin et lacte mulso semine eorum biduo
macerato apud antiquos Graeciae auctores scriptum est seri
65 oportere, ut dulciores fiant. crescunt qua coguntur forma, in
Italia virides et quam minimi, in provinciis quam maximi et
cerini aut nigri. placent copiosissimi Africae, grandissumi Moe-
siae. cum magnitudine excessere, pepones vocantur. vivont
hausti in stomacho in posterum diem, nec perfici queunt in
cibis, non insalubres tamen plurimum. natura oleum odere
66 mire, nec minus aquas diligunt, desecti quoque. ad eas modice
distantis adrepunt, contra oleum refugiunt aut, si quid obstet,
vel si pendeant, curvantur intorquenturque. id vel una nocte
deprehenditur, si vas cum aqua subiciatur, a quattuor digitorum
intervallo descendentibus ante posterum diem, at si oleum eo-
dem modo sit, in hamos curvatis. idem in fistulam flore de-
67 misso mira longitudine crescunt. ecce quam maxime nova forma
eorum in Campania provenit mali cotonei effigie. forte primo
natum ita audio unum, mox semine ex illo genus factum, me-
lopeponas vocant. non pendent hi, sed humi rotundantur, co-
lore aureo. mirum in his praeter figuram coloremque et odo-
rem quod maturitatem adepti quamquam non pendentes statim
68 a pediculo recedunt. Columella suum tradit commentum, ut
toto anno contingant, fruticem rubi quam vastissimum in apricum
locum transferre et recidere duum digitorum relicta stirpe circa
vernum aequinoctium. ita in medulla rubi semine cucumeris
insito terra minuta fimoque circumaggeratas resistere frigori
radices. Cucumerum Graeci tria genera fecere, Laconicum,
Scytalicum, Boeotium. ex his tantum Laconicum aqua gaudere.
sunt qui herba nomine quae vocatur culix adtrita semen eorum
maceratum seri iubeant, ut sine semine nascantur.
69 (24.) Similis et cucurbitis natura, dumtaxat in nascendo.
aeque hiemem odere, amant rigua ac fimum. seruntur ambo
semine in terra sesquipedali fossura, inter aequinoctium vernum
et solstitium, Parilibus tamen aptissime. aliqui malunt ex kal.

---

4. olitoris, *G*. 9. 10. moesiae] *d*. Moesiae Ast, *S*. modeste, *E*. moaestae, *F*. moaestae ubi, *G*. 13. *dist. Sillig*. 14. aut] at, *F*[1]. ac, *Q*. 15. curbantur intorquenturque, *Q*. curvanturque, *C*. 18. fistulam] *Q*. fistula, *C*. 18. 19. demisso] *Q*. dimisso, *C*. 19. quam] *Q*. cum, *C*. 22. 23. colore aureo] *Q*. *om*. *C*. 32. adtrita] *Q*. trita, *C*.

Mart. cucurbitas et nonis cucumis et per Quinquatrus serere,
simili modo reptantibus flagellis scandentis per parietum aspera
in tectum usque natura sublimitatis avida. vires sine admini-
culo standi non sunt, velocitas pernix, levi umbra camaras ac
pergulas operiens. inde haec prima duo genera, camararium 70
et plebeium, quod humi repit. in priore mire tenui pediculo
libratur pondus immobile aurae. cucurbita quoque omni modo
fastigiatur, vaginis maxime vitilibus, contexta in eas postquam
defloruit, crescitque qua cogitur forma, plerumque et draconis
intorti figura. libertate vero pensili concessa iam visa est VIIII
pedum longitudinis. particulatim cucumis floret, sibi ipse su-
perflorescens, et sicciores locos patitur, candida lanugine obdu-
ctus, magisque dum crescit. Cucurbitarum numerosior usus. 71
et primus caulis in cibo, atque ex eo in totum natura diversa.
nuper in balnearum usum venere urceolorum vice, iam pridem
vero etiam cadorum ad vina condenda. cortex viridi tener dera-
ditur, nihilominus in cibis saluber ac lenis pluribus modis, ex
his tamen qui perfici humano ventre non queant sed non in-
tumescant. semina quae proxima collo fuerunt proceras pariunt, 72
item ab imis, sed non comparandas supra dictis, quae in medio
rotundas, quae in lateribus crassas brevioresque. siccantur in
umbra et, cum libeat serere, in aqua macerantur. Cibis quo 73
longiores tenuioresque, eo gratiores, et ob id salubriores quae
pendendo crevere. minimumque seminis tales habent, duritia
eius in cibis gratiam terminante. eas quae semini serventur
ante hiemem praecidi non est mos, postea fumo siccantur. Con- 74
diendis hortensiorum seminibus rusticae supellectili inventa est
ratio qua cibis quoque servarentur, eodemque modo cucumis,
usque ad alios paene proventus. et id quidem muria fit, sed
et scrobe opaco in loco harena substrato, fenoque sicco oper-
tis ac deinde terra, virides servari tradunt. Sunt et silvestres
in utroque genere et omnibus fere hortensis. sed et his me-
dica tantum natura est, quam ob rem differentur in sua volu- 20, 3 et 13
mina.

(25.) Reliqua cartilaginum naturae terra occultantur omnia. 75

---

2. per parietum] *Sillig*. per partecum, D^2. per astecum, *S*. per artecum, *r*. 5. pergula, D^1FG. prima] D^2. rima, *r*. 6. quod] D^2. q, D^1. quo, *r*. repit] crevit, D^2. conditur, *S*. credi, *r*. 8. utilibus, D^1EG. contexta] D^2. coniectas, D^1F. coniecta, *G*. 15. urceolorum] *Q*. urceorum, *C*. 17. *dist. ego*. cibis] D^2. cibis (cibi, D^1. cibos, *E*) cibus, *r*. 17. 18. ex his tamen] D^2. ex iis tamen, *S*. existim̄, D^1F. sed sexis, *Q*. existimant, *r*(?). 21. rotundas] QD^2. rumpundas, *E*. rumtundas *r*. 23. eo] et, *C*. 26. *dist. ego*. 26. 27 condiendis] *ego*. condendis, *C*. 28. servaretur, *DF*. 30. opaco] ofacto, D^2.

18, 126 sqq. in quibus de rapis abunde dixisse poteramus videri, nisi medici
masculini sexus facerent in his rotunda, latiora vero et concava
feminini, praestantiora suavitate et ad condiendum faciliora;
saepius sata transeunt in marem. idem naporum quinque genera
fecere, Corinthium, Cleonaeum, Liothasium, Boeotium et quod
76 per se viride dixerunt. Ex his in amplitudinem adolescit Co-
rinthium, nuda fere radice. solum enim hoc genus superne
tendit, non ut cetera in terram. Liothasium quidam Thracium
appellant, frigorum patientissimum. at Boeotium dulce est,
rotunditate etiam brevi notabile, neque ut Cleonaeum praelon-
gum. in totum quidem quorum levia folia ipsi quoque dulcio-
77 res, quorum scabra et angulosa et horrida amariores. Est prae-
terea genus silvestre cuius folia sunt erucae similia. palma Ro-
mae Amiterninis datur, dein Marsicis, tertia nostratibus. cetera
18, 129 de satu eorum in rapis dicta sunt.
78 (26.) [1] Cortice et cartilagine constant raphani, multisque
eorum cortex crassior etiam quam quibusdam arborum. ama-
ritudo plurima illis est et pro crassitudine corticis. cetera quo-
que aliquando lignosa. et vis mira colligendi spiritum laxan-
79 dique ructum. ob id cibus inliberalis, utique si proxume olus
mandatur, si vero ipse cum olivis druppis, rarior ructus fit
minusque faetidus. Aegypto mire celebratur olei propter fer-
tilitatem quod e semine eius faciunt. hoc maxime cupiunt
serere, si liceat, quoniam et quaestuus plus quam e frumento
80 et minus tributi est nullumque ibi copiosius oleum. [2] Genera
raphani Graeci fecere tria foliorum differentia: crispi atque levis
et tertium silvestre. atque huic levia quidem folia sed breviora
ac rotunda copiosaque ac fruticosa, sapor autem asper et me-
dicamenti instar ad eliciendas alvos. et in prioribus tamen
differentia semine, quoniam aliqua peius, aliqua admodum exi-
81 guum ferunt. haec vitia non cadunt nisi in crispa folia. [3]
Nostri alia fecere genera: Algidense a loco, longum atque tra-
lucidum, alterum rapi figura quod vocant Syriacum, suavissimum
fere ac tenerrimum hiemisque patiens. praecipuum tamen *ex*
Syria non pridem advectum apparet, quoniam apud auctores

3. condiendum] *QD*². condendum, *r*. 4. saepius] quae saepius, *EG*. 8. terram] *E*. terra, *F*. tera, *G*. thracitum, *F*. tracitum, *G*. threitum, *E*. 9. at] *d*. ab, *DF*. a, *r*. 11. levia] *D*². laevia, *S*. tevia, *D*¹. tevi, *F*. tenuia, *r*. 14. datur dein Marsicis] *om*. *DFG*. datur dein arsis, *E*. .... Marsiis, *S*. datur dein nursinis, *dv*. 18. illis est] *E*. illic, *DF*. hic, *G*. 21. druppis] *Q*. druptis, *EG*. drupstris, *D*¹. drupstis, *r*. fit] sit, *DFS*. 22. 23. fertilitatem] *D*². fertilitate, *F*. feritate, *D*¹. feritatem, *r*. 25. ibi] *DS*. *om*. *r*. 27. folia] *D*². *om*. *r*. 34. ex] *ego*. est, *C*.

non reperitur. id autem tota hieme durat. etiamnum unum 82
silvestre Graeci cerain vocant, Pontici armon, alii leucen, nostri
armoraciam, fronde copiosius quam corpore. in omnibus autem
probandis maxime spectantur caules. inmitium enim rotundio-
res crassioresque sunt ac longis canalibus. folia ipsa tristiora
et angulis horrida. [4] Seri vult raphanus terra soluta, umida. 83
fimum odit palea contentus. frigore adeo gaudet ut in Germa-
nia infantium puerorum magnitudinem aequet. seritur post id.
Feb. ut vernus sit, iterumque circa Vulcanalia, quae satio melior.
multi et Martio et Aprili serunt et Septembri. incipiente in-
cremento confert alterna folia circumobruere, ipsos vero adcu-
mulare, nam qui extra terram emersit durus fit atque fungosus.
Aristomachus detrahi folia per hiemen iubet et, ne lacunae 84
stagnent, accumulari. ita in aestatem grandescere. quidam
prodidere, si palo adacto caverna palea insternatur sex digito-
rum altitudine, deinde in semen fimumque et terra congeratur,
ad magnitudinem scrobis crescere. praecipue tamen salsis
aluntur. itaque etiam talibus aquis rigantur et in Aegypto nitro
sparguntur, ubi sunt suavitate praecipui. in totum quoque 85
salsugine amaritudo eorum eximitur fiuntque coctis similes.
namque et cocti dulcescunt et in naporum vicem transeunt.
crudos medici suadent ad colligenda acria viscerum cum sale
dandos esse, atque ita vomitionibus praeparant meatum. tra- 86
duntet praecordiis necessarium hunc sucum, quando φϑειρίασιν
cordi intus inhaerentem non alio potuisse depelli conpertum
sit in Aegypto regibus corpora mortuorum ad scrutandos mor-
bos insecantibus. atque, ut est Graeca vanitas, fertur in templo
Apollinis Delphis adeo ceteris cibis praelatus raphanus, ut ex
auro dedicaretur, beta ex argento, rapum ex plumbo. scires 87
non ibi genitum M'. Curium imperatorem, quem ab hostium
legatis aurum repudiaturo adferentibus rapum torrentem in foco
inventum annales nostri prodidere. scripsit et Moschion Grae-
cus unum de raphano volumen. utilissimi in cibis hiberno
tempore existimantur, idemque dentibus semper inimici, quoniam
adterant. ebora certe poliunt. odium is cum vite maximum,
refugitque iuxta satos.

2. cerain] *Urlichs vind. 398.* cherain, *C.* cherian, *S.* 5. sunt] *D²S. om. r.* 18. rigantur] *QD².* irrigantur, *E.* frigantur, *r.* 22. 23. cum sale dandos] *ego.* dandos cum sale ieiunis, *E.* cum sale iaiunos, *Q.* cum sale ieiunis, *r.* 24. Φteipiacin, *Q.* ithiriasim, *D².* ithiriasin, *E.* hithiriasin, *S.* hithiriasim, *r.* 29. dedicaretur] *Sillig.* dedicatus, *Q.* duceretur, *C.* 30. M'] M̄. *Q. om. D².* M, *r.* Curium] corium, *D¹F.* augurium, *D².* imperatoris, *D².* ab hostinm] *D²S.* hospitio, *E.* hospitium, *r.* 36. satas, *Q.* satus, *D².* ratos, *D¹F.*

88 (27.) Lignosiora sunt reliqua in cartilaginum genere a nobis posita, mirumque omnibus vehementiam saporis esse. ex his pastinacae unum genus agreste sponte provenit, alterum Graeciae seritur radice vel semine vere primo vel autumno, ut Hygino placet, Februario, Augusto, Septembri, Octobri, solo
89 quam altissume refosso. annicula utilis esse incipit, bima utilior, gratior autumno patinisque maxime, et sic quoque virus intractabile illi est. Hibiscum a pastinaca gracilitate distat, damnatum in cibis, sed medicinae utile. est et quartum genus in eadem similitudine pastinacae quam nostri Gallicam vocant, Graeci vero daucon, cuius genera etiam quattuor fecere, inter medicamenta dicendum.

90 (28.) Siser et ipsum Tiberius princeps nobilitavit flagitans omnibus annis e Germania. Gelduba appellatur castellum Rheno inpositum ubi generositas praecipua, ex quo apparet frigidis locis convenire. inest longitudine nervos qui decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna parte relicta, quae mulso in cibis temperata etiam in gratiam vertitur. nervos idem et pastinacae maiori, dumtaxat anniculae. siseris satus mensibus Februario, Martio, Aprili, Augusto, Septembri, Octobri.

91 (29.) Brevior his est et torosior amariorque inula per se stomacho inimicissuma, eadem dulcibus mixtis saluberrima. pluribus modis austeritate victa gratiam invenit. namque et in pollinem tunditur arida liquidoque dulci temperatur, et decocta posca aut adservata vel macerata pluribus modis, et tunc mixta defruto aut subacta melle uvisve passis aut pinguibus caryotis.
92 alio rursus modo cotoneis malis vel sorbis aut prunis, aliquando pipere aut thymo variata defectus praecipue stomachi excitat, inlustrata maxime Iuliae Augustae cotidiano cibo. supervacum eius semen, quoniam oculis ex radice excisis ut harundo seritur, et haec autem et siser et pastinaca utroque tempore, vere et autumno, magnis seminum intervallis, inula ne minus quam ternorum pedum, quoniam spatiose fruticat. siser transferre melius.

93 (30.) Proxima hinc est bulborum natura, quos Cato in primis serendos praecipit celebrans Megaricos. verum nobilissima est scilla, quamquam medicamini nata exacuendoque

---

2. saporis] *D.* sapori, *Sr.* 3. agreste] *D.* agrestis, *Sr.* 4. graeciae] *Sd.* graece, *r.* 11. daucon] *Barb.* claucon, *E.* daucum, *Qr.* 12. medicamenta] *D²S.* medica, *r.* 14. e] ex *Q.* ae, *DF.* a, *r.* 20. aprili martio, *C.* 21. est] *om. DF.* 26. careotis, *E.* cerectis, *G.* cereotis, *r.* 32. 33. quam ternorum] quaternorum, *DF.* 33. siser] si seras, *D²E.* siser autem, *G.* 36. praecepit, *EG.*

aceto. nec ulli amplitudo maior, sicuti nec vis asperior. duo
genera medicae, masculum albis foliis, feminae nigris. et ter-
tium genus est cibis gratum, Epimenidu vocatur, angustius folio
ac minus aspero. Seminis plurimum omnibus. celerius tamen 94
proveniunt satae bulbis circa latera natis, et ut crescant, folia
quae sunt his ampla deflexa circa obruuntur. ita sucum omnem
in se trahunt capita. sponte nascuntur copiosissime in Balia-
ribus Ebusoque insulis ac per Hispanias. unum de eis volumen
condidit Pythagoras philosophus, colligens medicas vires, quas
proximo reddemus libro. Reliqua genera bulborum differunt 95 20, 102 sqq.
colore, magnitudine, suavitate, quippe cum quidam crudi man-
dantur, ut in Cherroneso Taurica. post hos in Africa nati
maxime laudantur, mox Apuli. genera Graeci haec fecere:
bolbinen, setanion, op*i*tiona, c*y*ica, aegilopa, sis*yrin*chion. in
hoc mirum imas eius radices crescere hieme, verno autem, cum
apparuerit viola, minui et contrahi, tunc deinde bulbum pin-
guescere. est inter genera et quod in Aegypto aron vocant, 96
scillae proximum amplitudine, foliis lapathi, caule recto duum
cubitorum, baculi crassitudine, radice mollioris naturae, quae
estur et cruda. Effodiuntur bulbi ante ver, aut deteriores illico 97
fiunt — signum maturitatis est folia inarescentia ab imo —
vetustioresque improbant, item longos ac parvos, contra rubi-
cundis rotundioribusque laus et grandissimis. amaritudo pleris-
que in vertice est, media eorum dulcia. Bulbos non nasci nisi
e semine priores tradiderunt, sed in Praenestinis campis sponte
nascuntur, ac sine modo etiam in Remorum arvis.

6. (31.) Hortensis omnibus fere singulae radices, ut raphano, 98
betae, apio, malvae, amplissima autem lapatho, ut quae descen-
dat ad tria cubita — silvestri minor — et umida, effossa quo-
que diu vivit. quibusdam tamen capillatae, ut apio, malvae,
quibusdam surculosae, ut ocimo, aliis carnosae, ut betae aut
magis etiamnum croco, aliquis ex cortice et carne constant, ut

---

1. sicuti nec vis] D^2. sicuti nec vi, F^2G. sicut ne cui, D^1. sicut in cui, F^1. sicut in haec vi, *E*. 2. mascule, *Q*. femina, *EG*. femine, *Q*. 14. bolbinen] *Urlichs vind. 400*. bolvinen, *FS*. bulvinen, *D*. bulbinen, *r*. opitiona, cyica] *Ianus*. opitiona, cyica, leucoion, *Sillig*. opythion acocisiam, *S*. pytion cocoygiā, *G*. pytyon acocoygiam (acocoygian, D^2E)*r*. aegilopa] aegilopas, *S*. aegilipas, *DF*. aegylipas, *G*. aegy//// lippa, *E*. sisorychion, *C*. 16. minui et] D^2. minus ut hac, *E*. minuthac, *r*. 20. esetur, D^1F. edetur, *E*. editur, D^2S. satur, *G*. 21. fiunt] QD^2. findunt, *E*. fidunt, *r*. est] *om. EF*. inarescentis, *DF*. inarescentes, *G*. 22. vetustiores, *EG*. ac] QSD^2. et, *EG*. e, *r*. 25. sed] *Q*. sed et, *C*. 29. *dist. Urlichs vind. 401*. 31. aut] *E*. *om. G*. ut, *Sr*.

99 raphano, rapis, quorundam geniculatae sunt, ut graminis. Quae
rectam non habent radicem statim plurimis nituntur capillamentis,
ut atriplex et blitum. scilla autem et bulbi et cepae et alium
non nisi in rectum radicantur. sponte nascentium quaedam
numerosiora sunt radice quam folio, ut *sp*alax, perdic*i*um, cro-
100 cum. Florent *confertim* serpullum, habrotonum, napi, raphani,
menta, ruta, et cetera quidem, cum coepere, deflorescunt, oci-
mum autem particulatim et ab imo incipit, qua de causa diu-
tissime floret. hoc et in heliotropio herba evenit. flos aliis
candidus, aliis luteus, aliis purpureus. Folia cadunt a cacumi-
nibus origano, inulae et aliquando rutae iniuria laesae. maxime
concava sunt cepae, getio.
101 (32.) Alium cepasque inter deos in iureiurando habet Ae-
gyptus. cepae genera apud Graecos Sarda, Samothracia, Alsi-
dena, setania, sc*h*ista, Ascalonia ab oppido Iudaeae nominata.
omnibus etiam odor lacrimosus et praecipue Cypris, minime
Cnidis. omnibus corpus totum pingui tunicarum cartilagine.
102 E cunctis setania minima, excepta Tusculana, sed dulcis. schista
autem et Ascalonia condiuntur. schistam hieme cum coma sua
relincunt, vere folia detrahunt, et alia subnascuntur isdem divi-
suris, unde et nomen. hoc exemplo reliquis quoque generibus
detrahi iubent, ut in capita crescant potius quam in semen.
103 Et Ascaloniarum propria natura. etenim velut steriles sunt
ab radice, et ob id semine seri illas, non deponi iussere Graeci
praeterea serius circa ver, aut cum germinent, transferri, ita
crassescere et *t*um properare praeteriti temporis pensitatione.
festinandum autem in iis est, quoniam maturae celeriter putre-
scunt. si deponantur, caulem mittunt et semen, ipsaeque eva-
104 nescunt. Est et colorum differentia. *in* Isso enim et Sardi-
bus candidissimae proveniunt. sunt in honore et Creticae, de
quibus dubitant an eaedem sint quae Ascaloniae, quoniam sa-
tis capita crassescunt, depositis caulis et semen. distant sa-
105 pore tantum dulci. Apud nos duo prima genera: unum con-
dimentariae, quam illi geti*o*n, nostri pallacanam vocant, seritur

---

3. blitum] *D*². bittum, *G*. bitum, *r*. 4. reducantur, *DF*. reducuntur, *G*. 5. spalax] *Sillig*. calax, *C*. perdictum, *D*. perdiotum, *r*. 6. confertim] *Bodaeus*. cum fraxino, *C*. 12. getio] *Urlichs vind. 402*. getyo, *QDF*. gethyo, *E*. grecie, *G*. gethon, *S*. 14. 15. alsydena, *DF*. 15. scirta, *E*. scista, *r*. 17. pingui tunicarum] *Urlichs vind. 403*. pinguitudinis earum, *C*. 22. 23. semen. Et] *ego*. semen, *S*. semine, *D*². semet, *r*. 25. aut] *S*. a, *DF*. *om*. *r*. 26. tum] *Sillig*. cum, *CS*. 27. maturae] *G*. matura, *Sr*. 29. in Isso] *Hard*. Abisso, *S*. amisse, *F*¹. amisso, *r*. 31. an] *D*². in, *r*. eaedem] *F*. eadem, *r*. 34. getion] *Urlichs vind. 402*. getin, *EF*. getyn, *r*. pallachanam, *DF*.

mensibus Martio, Aprili, Maio, alterum capitatae quae ab aequi-
noctio autumni vel a favonio. genera eius austeritatis ordine:
Africana, Gallica, Tusculana, Ascalonia, Amiternina, optima au-
tem quae rotundissima. item rufa acrior quam candida, et
sicca quam viridis, et cruda quam cocta. Seritur Amiternina 106
frigidis et umidis locis, et sola ali modo capite, reliquae semine.
proxima quae aestate nullum semen emittunt, sed caput tantum
quod inarescit. sequenti autem anno permutata ratione semen
gignitur, caput ipsum corrumpitur. ergo omnibus annis sepa-
ratim semen cepae causa seritur, separatim cepae seminis.
servantur autem optime in paleis. getium paene sine capite 107
est, cervicis tantum longae et ideo totum in fronde, saepius-
que resecatur ut porrum. ideo et illud serunt, non deponunt.
cetero cepas ter fosso seri iubent extirpatis radicibus herbarum,
in iugera denas libras, intermisceri satureiam, quoniam melius
proveniat, runcari praeterea et sariri, si non saepius, quater.
Ascaloniam mense Februario serunt nostri. semen ceparum
nigrescere incipiens antequam inarescat metunt.

(33.) Et de porro in hac cognatione dici conveniat, prae- 108
sertim cum sectivo auctoritatem nuper fecerit princeps Nero
vocis gratia ex oleo statis mensum omnium diebus nihilque
aliud ac ne pane*m* quidem vescendo. seritur semine ab ae-
quinoctio autumno, si sectivum facere libuit, densius. in ea-
dem area secatur, donec deficiat, stercoraturqu*e* semper. si 109
nutritur in capita, antequam secetur, cum increvit, in aliam
aream transfertur summis foliis leviter recisis ante medullam
et capitibus retractis tunicisve extremis. antiqui silice vel testa
subiecta capita dilatabant — hoc item in bulbis —, nunc sar-
culo leviter convelluntur radices, ut delumbatae alant neque
distrahant. insigne quod, cum fimo laetoque solo gaudeat, ri- 110
gua odit. et tamen proprietate quadam soli constant. lauda-
tissimus in Aegypto, mox Ostiae atque Ariciae. sectivi duo ge-
nera: herbaceum folio, incisuris eius evidentibus, quo utuntur
medicamentarii, alterum genus *fl*avidioris folii rotundiorisque,

---

4. quam candida — 5. cruda] *om.* F^1. 4. 5. et sicca] sicca, *EG*. 5. cocta] *ego*. cocta, sicca quam condita, *C*. 6. alio, *E*. 11. getium] *Urlichs vind. 402.* genium, *E*. gentium, *r*. 12. cervices, D^1F. 13. resecantur, *C*. 16. sariri] D^2. sacra, F^1. sacri, *r*. 18. incipiens] *d.* autem incipiens, *E*. incipiens autem, *r*. inarescat] *ego coll. Colum. 11, 3, 58.* inarcescat, *S*. marcescant, *C*. 19. hanc (hanno, *G*) cognationem, *C*. conveniant, *DF*. 20. nuber, *DF*. fecerit] *d.* fecit, *Q*. ytgarit, D^2. tegerit, *r*. 22. panem] *Urlichs vind. 403. om.* D^1. pane, *Qr*. 24. stercoratur. Qui, *C*. 27. testa] *Salm.* tecta, *C*. 30 in signo, *DF*. 31. quaedam, *SDF*. 34. flavidioris] *Dal.* favioris, *S*.

levioribus incisuris. Fama est Melam equestris ordinis, reum
ex procuratione a Tiberio principe accersitum, in summa de-
speratione suco porri ad trium denariorum argenteorum pondus
hausto confestim expirasse sine cruciatu. ampliorem modum
negant noxium esse.
111 (34.) Alium ad multa ruris praecipue medicamenta prod-
esse creditur. tenuissimis et quae sep*a*rantur *in* universum
velatur membranis, mox pluribus coagmentatur nucleis, et his
separatim vestitis. asperi saporis quo pluris nuclei fuere hoc
est asperius. taedium huic quoque halitu, ut cepis, nullum
112 tamen coctis. Generum differentia in tempore — praecox ma-
turescit LX diebus — t*um* in magnitudine. ulpicum quoque
in hoc genere Graeci appellavere alium Cyprium, alii *ἀντι-*
σκόροδον, praecipue Africae celebratum inter pulmentaria ruris,
grandius alio. tritum in oleo et aceto mirum quantum incre-
scit spuma. Quidam ulpicum et alium in plano seri vetant ca-
stellatimque grumulis inponi distantibus inter se pedes ternos.
inter grana digiti *IIII* interesse debent, simul atque tria folia
113 eruperint, sariri. grandescunt quo saepius sariuntur. Mature-
scentium caules depressi in terram obruuntur. ita cavetur ne
in frondem luxurient. In frigidis utilius vere seri quam autumno.
cetero ut odore careant, omnia haec iubentur seri, cum luna
sub terra sit, colligi, cum in coitu. sine his Menander e Grae-
cis auctor est alium edentibus, si radicem betae in pruna to-
114 stam superederint, odorem extingui. Sunt qui et alium et ul-
picum inter Compitalia ac Saturnalia seri aptissime putent.
alium et semine provenit, sed tarde. primo enim anno porri
crassitudinem capite efficit, sequenti dividitur, tertio consum-
matur, pulchriusque tale existimant quidam. in semen exire
non debet, sed intorqueri caulis satuus gratia, ut caput validius
115 fiat. Quod si diutius alium cepamque inveterare libeat, aqua
salsa tepida capita unguenda sunt. ita diuturniora fient me-
lioraque usui et in satu sterilia. alii contenti sunt primo su-
per prunas suspendisse abundeque ita profici arbitrantur ne
germinent, quod facere alium cepamque extra terram quoque
certum est et cauliculo acto evanescere. aliqui et alium palea

---

suavidioris, *E.* favidioris, *r.* 1. levioribus] *cod. Tol.* lenioribus, *C.* 7. separantur] *om.* F^1. spernantur, D^2S. sperantur, *r.* in] *om. C.* 10. ut] *E. om. r.* 12. tum] tamen, *CS.* 13. graeco, *DF.* 13. 14. anti. *CKOΔPON.*, *Q.* antiscordon, *C.* 15. tritu, *DF.* 15. 16. increscit] *Q.* increscat, *EG.* increscas, *r.* 18. IIII] *om. C.* 19. eruperunt, *E.* 21. utilius] D^2. *om. r.* 33. primos, *DF.* 36. aucto, *S.*

servari optime putant. Alium est et in arvis sponte nascens 116 — alum vocant — quod adversus improbitatem alitum depascentium semina coctum, ne renasci possit, abicitur, statimque quae devoravere aves stupentes manu capiuntur et, si paulum commorere, sopitae. est et silvestre quod ursinum vocant, odore s*i*mili, capite praetenui, foliis grandibus.

7. (35.) In horto satorum celerrime nascuntur ocimum, 117 blitum, napus, eruca. tertio enim die erumpunt, anetum quarto, lactuca quinto, raphanus sexto, cucumis, cucurbita septimo, prior cucumis, nasturtium, sinapi quinto, beta aestate sexto, hieme decimo, atriplex octavo, cepae XVIIII aut XX, get*hyu*m X aut duodecimo, contumacius coriandrum, cunila quidem et origanum post XXX diem, omnium autem difficillime apium. XL enim die cum celerrime maiore ex parte emergit. Aliquid et seminum 118 aetas confert, quoniam recentia maturius gignunt in porro, gethyo, cucumi, cucurbita, ex vetere autem celerius proveniunt apium, beta, cardamum, cunila, origanum, coriandrum. mirum in betae semine, non enim tota eodem anno gignit, sed aliquid sequente, aliquid et tertio. itaque ex copia seminis modice nascitur. quaedam anno tantum suo pariunt, quaedam saepius, sicut apium, porrum, gethyum, haec enim semel sata pluribus annis restibili fertilitate proveniunt.

(36.) Semina plurimis rotunda, aliquis oblonga, paucis fo- 119 liacia et lata, ut atriplici, quibusdam angusta et canaliculata, ut cumino. differunt et colore nigro candido*v*e, item duritia surculacea. in folliculo sunt raphanis, sinapi, rapo. nudum semen est coriandri, aneti, feniculi, cumini, cortice obductum bliti, betae, atriplicis, ocimi, at lactucis in lanugine. Nihil 120 ocimo fecundius. cum maledictis ac probris serendum praecipiunt ut laetius proveniat, sato pavitur terra, *ut* cuminum qui serunt precantur ne exeat. Quae in cortice sunt difficillime inarescunt, maximeque ocimum, et ideo siccantur omnia ac

---

1. servare, *EF*. 4. stupentes] *d*. stupente, *r*. 5. commovere, *E*. quod] et quod, *EG*. 5. 6. odore simili] *Dal*. odor est mili, *C*. odore mili, *S*. 9. Lapttuca, *Q*. lactucaque, *SF*². latucaque, *F*¹. lactuca quae, *D*. lactacaque, *r*. cucumis] *Q*. cucumis his, *C*. cucurbita] *D*. cucurbitas, *Q*. cucurbite. *F*. cucurbitae, *r*. 11. getym, *DG*. getim, *r*.

15. recentia] *Q*. recentiora, *E*. recentius, *r*. 19. et] *Q*. *in F. ras. om. r.* 25. cumino. Differunt] *d*. cum (com, *E*) odii ferunt *r*. colori, *DF*. candidove] *ego*. candidiore, *DFS*. candidiorae, *r*. 27. est] *Urlichs vind. 404*. et fit, *E*. et fi, *r*. 28. at] *d*. ac, *r*. 30. ut cuminum] ad cauminum, *G*. ad cacuminum, *r*. 31. Quae] *G*. Quo͞, *E*. Qm͞, *r*. 32. marescunt, *D*. marcescunt, *E*. ideo] *D*². id forciciam, *F*¹. ad forsitiam, *G*. id forsiciam, *r*.

sunt fecunda. utique meliora nascuntur acervatim sato semine
quam sparso. ita certe porrum et a*p*ium serunt in laciniis
colligatum, apium etiam paxillo caverna facta ac fimo ingesto.
121 Nascuntur autem omnia aut semine aut avolsione, quaedam se-
mine et surculo, ut ruta, origanum, ocimum, — praecidunt
enim et hoc, cum pervenit ad palmum altitudinis — quaedam
et semine et radice, ut cepa, alium, bulbi et si quorum radi-
ces *an*niferorum relinquntu*r*. eorum vero quae a radice nascun-
tur radix diuturna et fruticosa est, ut bulbi, gethyi, scillae.
122 fruticant alia et non capita*ta*, ut apium et beta. Caule reciso
fere quidem omnia regerminant exceptis quae non scabrum
caulem habent, et in usum vero ocimum, raphanus, lactuca.
hanc etiam suaviorem putant a regerminatione. raphanus uti-
que iucundior detractis foliis antequam decaulescat. hoc et in
rapis. nam et eadem dereptis foliis cooperta terra crescunt
durantque in aestatem.
123 (37.) Singula genera sunt ocimo, lapatho, blito, nasturtio,
erucae, atriplici, coriandro, aneto. haec enim ubique eadem
sunt neque aliud alio melius usquam. rutam furtivam tantum
provenire fertilius putant sicut apes furtivas pessume. nascun-
tur autem etiam non sata, mentastrum, nepete, intubum, pu-
leium. contra plura genera sunt eorum quae diximus dice-
124 musque et in primis apio. 8. id enim quod sponte in umidis
nascitur helioselinum vocatur, uno folio nec hirsutum, rursus
in siccis hipposelinum, pluribus foliis, simile helioselino. ter-
tium est oreoselinum, cicutae foliis, radice tenui, semine aneti,
minutiore tantum. et sativi autem differentiae in folio denso,
crispo aut rariore et leviore, item caule tenuiore aut crassiore,
et caulis aliorum candidus est, aliorum purpureus, aliorum varius.
125 (38.) Lactucae Graeci tria fecere genera: unum lati caulis,
adeo ut ostiola olitoria ex is factitari prodiderint, — folium
his paulo maius herbaceo et angustissimum, ut alibi consumpto
incremento, — alterum rotundi caulis, tertium sessile, quod
Laconicum vocant. alii colore et tempore satus genera discre-
vere. esse enim nigras quarum semen mense Ianuario seratur,

---

2. apium] *Bodaeus*. alium, *DF*. allium, *r*. 3. ingesta, *DF*. 7. 8. radices] *Pint*. radicem, *C*. 8. anniferorum] *Barb*. minimi (minime, *E*[1]) ferorum, *C*. relinquuntur, *Pint*. relinqunt (relinquunt, *EG*) Vt, *C*. 10. fruticant] *d*. fructicant, *F*. fructificant, *r*. capitata] *Pint*. capita, *C*. 16. aestatem] *d*. aestate, *r*. 19. aliud] alunt, *DF*. usquam] *d*. quam, *D*[2]. usque, *r*. 27. sativi] *d*. sativa, *r*. 32. ut] *d*. et, *r*. 34. colore et tempore] *codd*. *Gel*. coloris et tempori, *C*. satos, *DF*.

albas quarum Martio, rubentis quarum Aprili, et omnium earum plantas post binos menses differri. diligentiores plura genera 126 faciunt, purpureas, crispas, Cappadocicas, Graecas, longioris has folii caulisque lati, praeterea longi et angusti, intubis similis. pessimum autem genus cum exprobratione amaritudinis appellavere *πικρίδα*. est etiamnum alia distinctio albae quae *μηκωνὶς* vocatur a copia lactis soporiferi, quamquam omnes somnum parere creduntur. apud antiquos Italiae hoc solum genus earum fuit, et ideo lactucis nomen a lacte. purpuream 127 maximae radicis Caecilianam vocant, rotundam vero ac minima radice, latis foliis, *ἀστυτίδα*, quidamque *εὐνουχεῖον*, quoniam haec maxime refragetur veneri. est quidem natura omnibus refrigeratrix et ideo aestate gratia. stomacho fastidium auferunt cibique adpetentiam faciunt. divus certe A*ugust*us lactuca con- 128 servatus in aegritudine fertur prudentia Musae medici, cum prioris C. Aem*i*li religio*ne* nimia ei abnegaret*ur*, in tantum recepta commendatione, ut servari etiam in alienos menses eas oxymeli tum repertum sit. sanguinem quoque augere creduntur. Est etiamnum quae vocatur caprina lactuca, de qua dicemus inter medicas. et haec cum maxime coepit inrepere sativis 20, 58 admodum probata quae Cilicia vocatur, folio Cappadocicae, ni crispum latiusque esset.

(39.) Neque ex eodem genere possunt dici neque ex alio 129 intubi, hiemis i*i* patientiores virusque praeferentes, sed caule non minus grati. seruntur ab aequinoctio verno, plantae eorum ultimo vere transferuntur. est et erraticum intubum quod in Aegypto cichorium vocant, de quo plura alias. Inventum omnis 20, 73 21, 88 thyrsos vel folia lactucarum prorogare urceis conditos et recentis in patinis coquere. Seruntur lactucae anno toto laetis et ri- 130 guis stercoratisque, binis mensibus inter semen plantamque et maturitatem. legitimum tamen a bruma semen iacere, plantam

---

6. picrida, *F.* pigricia, *Q.* picridia, *Sr.* albae] *Salm.* alba, *Q.* atrae, *C.* 7. soporifera, *Q.* saporifere, *DF.* 9. a lacte] *QSD*². adiectae, *E.* aiecte, *r.* 10. radicis] *E.* radices, *Q.* radicibus, *r.* 11. *ἀστυτίδα*] *Salm.* *AAKTYAIE*, *Q.* artilida, *E.* astilida, *r.* 12. refragetur veneri] *C.* refrigerande veneri est, *Q.* 14. divus] diucius, *D*². certe Augustus] certe hac, *Q.* certe, *D*². certus, *r.* 16. priores, *DF.* C. Aemili] *K. F. Hermann.* cameli, *QC.* religione] *ego.* religio, *QC.* nimia ei abnegaretur] *ego.* ei abnegaret. Or, *Q.* nimiae (minime, *EG*) omne caret, *C.*

20. haec] *ego.* heae, *D*°. eae, *D*¹. ecce, *r.* 23. possunt] *Q.* possit, *G.* possint, *r.* 24. ii patientiores] *Sillig.* inpatientior, *Q.* inpatientiores, *DE.* inpatentiores, *F.* patientiores, *G.* 25. ab aequinoctio] *D*²*S.* *om* *r.* *dist. Urlichs vind. 406.* 31. semen iacere] *De*²*E.* semen tacere, *D*¹*F.* sementare, *G.*

favonio transferre, aut semen favonio, plantam aequinoctio verno.
131 albae maxime hiemem tolerant. Umore omnia hortensia gau-
dent et stercore, praecipue lactucae et magis intubi. seri etiam
radices inlitas fimo interest et repleri ablaqueata humo. qui-
dam et aliter amplitudinem augent, recisis, cum ad semipedem
excreverint, fimoque suillo recenti inlitis. candorem vero pu-
tant contingere his dumtaxat quae sint seminis albi, si harena
de litore a primo incremento congeratur in medias atque incre-
scentia folia contra ips*as* religentur.
132 (40.) Beta hortensiorum levissima est. eius quoque a co-
lore duo genera Graeci faciunt, nigrum et candidius, quod prae-
ferunt — parcissumi seminis — appellantque Siculum, candoris
sane discrimine praeferentes et lactucam. nostri betae genera
vernum et autumnale faciunt, a temporibus satuus, quamquam
133 et Iunio seritur. transfer*un*tur autem in planta hae quoque,
et oblini fimo radices suas locumque similiter madidum amant.
usus his et cum lenti*bus* ac faba, idemque qui oleris, et prae-
cipuus ut lenitas excitetur acrimonia sinapis. medici nocentio-
rem quam olus esse iudicavere, quamobrem adpositas non me-
mini. degustare etiam religio est, ut validis potius in cibo sint.
134 gemina iis natura, et oleris et capite ipso exilientis bulbi, spe-
cies summa in latitudine. ea contingit, ut in lactucis, cum
coeperint colorem trahere inposito levi pondere. neque alii
hortensiorum latitudo maior. in binos pedes aliquando se pan-
dunt multum et soli natura conferente, siquidem in Circeiensi
135 agro amplissimae proveniunt. Sunt qui betas punico malo flo-
rente optime seri existiment, transferri autem, cum quinque
foliorum esse coeperint. mira differentia, si vera est, candidis
alvom elici, nigris inhiberi, et cum brassica corrumpatur in
dolio vini sapor, eodem betae foliis demersis restitui.
136 (41.) [1] Olus caulesque, quibus nunc principatus horto-
rum, apud Graecos in honore fuisse non reperio, sed Cato
20, 78 sqq. brassicae miras canit laudes, quas in medendi loco reddemus.
genera eius facit: extentis foliis, caule magno, alteram crispo
folio, quam apiacam vocant, tertiam minutis caulibus, lenem,

---

6. excreverunt, *E*. 9. ipsas] ipso, *C*. 10. a] *om*. *DF*. 11. candidium, *Q*. 13. lactucas, D^2. lactuca lactuca, D^1F. 15. transfertur, *C*. 17. lentibus] *Sillig*. lentis, *C*. 18. 19. nocentiorem] *E*. innocentiorem, *r*. 19. quam] quamquam, *DF*. 19. 20. nemini, *DF*. 25. conferente siquidem] D^2F. conferrent (conferent, D^1) est quidem, *r*. 30. sapor eodem] QDF^1GS. sapore odorem, *r*. foliis] *QE*. folio, *Sr*. demerso, *S*. 32. fuisse] fuisset et, *DF*. 35. apianam, *E*. appiacam, *r*.

teneram, minimeque probat. Brassica toto anno seritur, quo- 137
niam et toto secatur, utilissime tamen ab aequinoctio autumni,
transferturque, cum quinque foliorum est. cymam a prima
satione praestat proximo vere. hic est quidam ipsorum cau-
lium delicatior teneriorque cauliculus, Apici luxuriae et per eum
Druso Caesari fastiditus, non sine castigatione Tiberi patris.
Post cymam ex eadem brassica contingunt aestivi autumnales- 138
que cauliculi, mox hiberni, iterumque cymae, nullo aeque genere
multifero, donec fertilitate sua consumatur. altera satio ab
aequinoctio verno est, cuius planta extremo vere plantatur, ne
prius cyma quam caule pariat. tertia circa solstitium, ex qua,
si umidior locus est, aestate, si siccior, autumno plantatur. umor
fimumque si defuere, maior saporis gratia est, si abundavere,
laetior fertilitas. fimum asininum maxime convenit. [2] Est 139
haec quoque res inter opera ganeae, quapropter non pigebit
verbosius persequi. praecipuus fit caulis sapore ac magnitudine,
primum omnium si in repastinato seras, dein si terram fugientes
cauliculos sequare terra tollentesque se proceritate luxuriosa
exaggerando aliam accumules ita ne plus quam cacumen emi-
neat. Tritianum hoc genus vocatur bis conputabili inpendio
taedioque. [3] Cetera genera complura sunt: Cumanum sessili 140
folio, capite patulum, Aricinum altitudine non excelsius, folio
numerosius quo tenuius; hoc utilissimum existimatur, quia sub
omnibus paene foliis fruticat cauliculis peculiaribus. Pompeia-
num procerius, caule ab radice tenui, intra folia crassescit.
rariora haec angustioraque, sed teneritas in dote *est*. frigora
non tolerat, quibus etiam aluntur Bruttiani praegrandes foliis,
caule tenues, sapore acuti. Sabellico usque in admirationem 141
crispa sunt folia quorum crassitudo caulem ipsum extenuet, sed
dulcissimi perhibentur ex omnibus. nuper subiere Lacutur*nen*ses
ex convalle Aricina, capite praegrandes, folio innumeri, alii in
orbem correcti, alii in latitudinem torosi. nec plus ullis capitis
post Tri*t*ianum, cui pedale aliquando conspicitur et cyma nullis
serior. Cuicumque autem generi pruinae plurimum suavitatis 142

---

3. cyma, *QEG*. 4. satione] statione, *E*. sectione, *Q*. sectatione, *r*. 9. consummatur, *QFG*. altera — 11. pariat] *D²S*. *om*. *r*. 11. prius] *D²*. plus, *S*. 12. si siccior] *D*. siccior, *r*. 19. accumules] *D²*. adcumules, *EG*(?). attumules, *r*. 20. trizianum, *DFS*. 21. sessile, *DFG*.

23. quo] *DE*. q̄m, *S*. quō, *r*. 26. sed teneritas] *D²*. sede teneritas, *F*. sedeteritas, *r*. est] *ego*. si, *C*. frigora] *d²*. figura, *d¹*. figuram, *r*. 30. Lacuturnenses] *Urlichs vind. 410*. lacuturres, *E*. lacuturreses, *r*. 31. Aricina] *Urlichs l. c.* aricina ubi quondam (quodam, *DF*) fuit lacus turrisque quae remanet, *C*. 33. triozianum, *E*. trizianum, *Sr*.

conferunt. *Sectio*, nisi obliquo vulnere defendatur medulla, plurimum nocet. semini destinati non secantur. Est etiam sua gratia numquam plantae habitu excellentibus; ἁλμυρίδια vocant, quoniam nisi in maritumis non proveniunt. aiunt navigatione quoque longinqua viridis adservari, si statim desecti ita ne humum adtingant in cados olei quam proxime siccatos optura-
143 tosque condantur omni spiritu excluso. Sunt qui plantam in transferendo alga subdita pediculo nitrive triti quod tribus digitis capiatur celeriorem ad maturitatem fieri putent. sunt qui semen trifolii nitrumque simul tritum adspergant foliis. nitrum in coquendo etiam viriditatem custodit, aut Apiciana co-
144 ctura, oleo ac sale, priusquam coquantur, maceratis. Est inter herbas genus inserendi praecisis germinibus et caulis in medullam semine ex aliis addito. hoc et in cucumere silvestri. nec non olus quoque silvestre est triumpho divi Iuli carminibus praecipue iocisque militaribus celebratum; alternis quippe versibus exprobravere lapsana se vixisse aput Dyrrachium, praemiorum parsimoniam cavillantes. est autem id cyma silvestris.

145 (42.) Omnium in hortis rerum lautissima cura asparagis.
16, 173 De origine eorum *in* silvestribus curis abunde dictum et quomodo eos iuberet Cato in harundine*t*is seri. est et aliud genus incultius asparago, mitius corruda, passim etiam in montibus nascens, refertis superioris Germaniae campis, non inficeto Ti. Caesaris dicto herbam ibi quandam nasci simillimam asparago.
146 nam quod in Neside Campaniae insula sponte nascitur longe optimum existimatur. hortensium seritur spongeis. est enim plurimae radicis altissumeque germinat. viret thyrso primum emicante, qui cau*l*em educens tempore ipso fastigatus est. in
147 toros striatus potest et semine seri. Nihil diligentius comprehendit Cato, novissimumque libri est, ut appareat recentem *hanc* noti*t*iam fuisse. locum subigi iubet umidum aut crassum, semipedali undique intervallo seri, ne calcetur; praeterea ad lineam grana bina aut terna paxillo demitti — videlicet semine
148 tum tantum serebantur — id fieri secundum aequinoctium

---

1. sectio] *ego.* et, *E.* nec, *Sr.* 2. etiam] *E.* iam, *Sr.* 3. habitu] *Strack.* habitum, *C.* admiridia, *E.* almiridia, *r.* 4. aiunt] *QSD*^{2}. *om. r.* 5. adservari si] D^1*S.* adservari, D^2*E.* adservari is, *G.* adservarin, F^1. adservarint, F^2. adservasse, *Q.* 8. nitrive] D^2. nitruve, *r.* 13. inserendis, *DEF.* 14. in] *D.* et in, *E.* et, *r.* 15. solus, *D*F^2. solius, F^1. triumpho] *Q.* trium foliorum, *C.* 19. in] D^2*S.* *om. r.* 20. in] *om. C.* 21. eas, *C.* harundineis, *DF.* arundineis, *r.* 25. eside, *DF.* 28. caudem, *C.* 28. 29. *dist. ego.* 29. striatur, *EG*(?). 30. recentem hanc notitiam] *ego.* repentem ac (ag, *EG*) noviciam (noticiam, D^2) *C.* 33. demitti] *E.* dimitti, *r.*

vernum, stercore satiari, crebro purgari, caveri ne cum herbis
evellatur asparagus, primo anno stramento ab hieme protegi,
vere aperiri, sariri, runcari, tertio incendi verno. quo maturius
incensus est hoc melius provenit. itaque harundinetis maxime
convenit quae festinant incendi. sariri iubet idem non ante-
quam asparagus natus fuerit, ne in sariendo radices vexentur.
ex eo velli asparagum ab radice — nam si defringatur, stirpe- 149
scere et intermori — velli, donec in semen eat. id autem ma-
turescere ad ver, incendique, ac rursus, cum apparuerit aspara-
gus, sariri ac stercorari. ac post annos VIIII, cum iam vetus
sit, digeri subacto stercoratoque, tum spongeis seri, singulorum
pedum intervallo. quin et ovillo fimo nominatim uti, quoniam
aliud herbas creet. Nec quicquam postea temptatum utilius 150
apparuit, nisi quod circa id. Feb. defosso semine acervati*m* parvu-
lis scrobibus serunt, plurimum maceratum fimo. dein nexis inter
se radicibus spongeas factas post aequinoctium autumni dispo-
nunt pedalibus intervallis fertilitate in denos annos durante.
nullum gratius his solum quam Ravennatium hortorum. indi- 151 16, 173 19, 54
cavimus corrudam. hunc enim intellego silvestrem asparagum,
quem Graeci ὄρμινον aut μυάκανθον vocant aliisque nomini-
bus. invenio nasci et arietis cornibus tunsis atque defossis.

(43.) Poterant videri dicta omnia quae in pretio sunt, ni 152
restaret res maximi quaestus non sine pudore dicenda. certum
est quippe carduos apud Carthaginem magnam Cordubamque
praecipue sestertia sena milia e parvis reddere *ar*eis, quoniam
portenta quoque terrarum in ganeam vertimus, serimusque etiam
ea quae refugiunt cunctae quadripedes. carduos ergo duobus 153
modis, autumno planta, et semine ante nonas Martias, plantae-
que ex eo disponuntur ante id. Novemb. aut in locis frigidis
circa favonium. stercorantur etiam, si displicet, laetiusque pro-
veniunt. condiuntur quoque aceto melle diluto addita laseris
radice et cumini, ne quis dies sine carduo sit.

(44.) Cetera in transcursu dici possunt. Ocimum Pari- 154
*li*bus optime seri ferunt, quidam et autumno, iubentque, cum
in hiemem seratur, aceto semen perfundi. Eruca quoque et na-

---

13. herbas creet] herbas ereet, *DF*. herbesceret, *S*. 14. acervatis, *C*. 17. pedalibus] et (de, *DF*) pedalibus, *C*. 20. aliisque] *DS*. aliis ove, *F*. aliisve, *r*. 23. dicenda] *G*. decidenda, *r*. 25. sestertium, *EG*. areis] *Salm*. eis, *C*. 26. serimusque] D^2*S*. Que (quae, D^1)*r*. 27. cunctae] D^2. conctae, *S*. contiae, D^1*F*. consciae, *G*. *om*. *E*. 29. in] *E*. ut, *r*. 30. displicet] D^2. dis placet, *r*. 31. condiuntur] *QD*. conduntur, *r*. 33. 34. paribus, *C*. 35. hiemem] *D*. hiemen, *F*. hieme, *r*. semen] *d*. semen quae, *F*. semenque, *r*. et] D^2. *om*. *r*.

sturtium vel aestate vel hieme facillime nascuntur. eruca prae-
cipue frigorum contemptrix diversae est quam lactuca naturae
155 concitatrixque veneris. idcirco iungitur illi fere in cibis, ut
nimio frigori par fervor inmixtus temperamentum aequet. Nas-
turtium nomen accepit a narium tormento, et inde vigoris si-
gnificatio proverbio usurpavit id vocabulum veluti torporem ex-
citantis. in Arabia mirae amplitudinis dicitur gigni.

156 (45.) Ruta quoque seritur favonio et ab aequinoctio au-
tumni. odit hiemem et umorem ac fimum, apricis gaudet ac
siccis terraque quam maxime lateraria. cinere vult nutriri, hic
et semini miscetur ut careat urucis. Auctoritas ei peculiaris
aput antiquos fuit. invenio mulsum rutatum populo datum a
Cornelio Cethego in consulatu collega Quinti Flaminini comi-
tis peractis. amicitia ei cum fico tantum, nusquam laetior pro-
157 venit quam sub hac arbore. seritur et surculo, melius in per-
foratam fabam indito, quae suco nutrit conprehendendo surcu-
lum. seri*t* et se ipsa, namque incurvato cacumine alicuius rami,
cum attigit terram, statim radicatur. Eadem et ocimo natura,
nisi quod difficilius *c*rescit. sed ruta runcatur non sine diffi-
cultate prurit*ivi*s ulceribus, ni munitis manibus id fiat oleove
defensis. condiuntur autem et eius folia servanturque fasciculis.

158 (46.) Ab aequinoctio verno seritur apium semine paulum
in pila pulsato. crispius sic putant fieri aut si satum calcetur
cylindro pedibusve. proprium ei quod colorem mutat. honos
in Achaia coronare victores sacri certaminis Nemeae.

159 (47.) Eodem tempore seritur menta planta vel, si nondum
germinat, spongea. *non* minus haec umido gaudet. aestate
viret, hieme flavescit. Genus eius silvestre mentastrum. ex hoc
propagatur ut vitis, vel si inversi rami serantur. Mentae nomen
suavitas odoris aput Graecos mutavit, cum alioqui mintha vo-
caretur, unde veteres nostri nomen declinaverunt; nunc autem
160 coepit dici ἡδύοσμον. Grato ment*a* mensas odore percurrit in
rusticis dapibus. semel sata diutina aestate durat. congruit
2, 108 18, 227 puleio, cuius natura in carnariis reflorescens saepius dicta est.

---

6. 7. excitantis] *d.* exeratis, *E.* excitatis, *r.* 11. ei] *Q.* et et, *G.* et, *r.* 12. mulsum] *Q.* multum, *F.* mustum, *r.* 13. collega — Flaminini] *uncis inclusit Urlichs vind. 411.* flamminini, *F.* flamini, *EQ.* 14. ei] *d.* e, *Q.* et, *r.* 17. serit] *Sillig.* seri, *C.* 19. arescit, *C.* ruta] *Urlichs vind. 412.* durata, *C.* 20. pruritivis] *Hard.* pruritus, *d.* proratuus, *F*[1]. prorituus, *r.* 21. condiuntur] *S.* conduntur, *C.* 23. pila] pilato, *C.* 27. spongea] *om. FG.* non] *Hard. om. C* 28. genus] hoc genus, *C.* 31. declinaverunt] *Q.* clinaverant, *G.* declinaverant, *r.* 31. 32. nunc — ἡδύοσμον] *Q. om. C.* 32. mento, *E,* mentoi, *F. om. G.*

haec quoque servantur simili genere, mentam dico puleiumque
et nepetam, condimentorum *i*am omnia. fastidiis cuminum ami-
cissumum. nascitur in summa tellure vix haerens et in sub- 161
lime tendens, in putribus et calidis maxime locis medio seren-
dum vere. alterum eius genus silvestre, quod rusticum vocant,
alii Thebaicum, si tritum ex aqua potetur in dolore stomachi,
in Carpetania nostri orbis maxime laudatur, alioqui Aethiopico
Africoque palma est. quidam h*ui*c Aegyptium praeferunt.

(48.) Sed praecipue olusatrum mirae naturae est. hippo- 162
selinum Graeci vocant, alii zmyrnium. e lacrima caulis sui
nascitur. seritur et radice. sucum eius qui colligunt murrae
saporem habere dicunt, auctorque est Theophrastus murra sata
natum. Hipposelinum veteres praeceperant in locis incultis, 163
lapidosis iuxta maceriam seri — nunc et repastinato seritur et
a favonio post aequinoctium autumnum — quippe cum capparis
quoque seratur siccis maxime, area in defossum cav*a*ta, ripisque
undique circumstructis lapide; alias evagatur per agros et cogit
solum sterilescere. floret aestate, viret usque ad vergiliarum
occasum, sabulosis familiarissimum. vitia eius quod trans maria
nascitur diximus inter peregrinos frutices. 13, 127

(49.) Peregrinum et careum gentis suae nomine appellatum, 164
culinis principale. in quacumque terra seri vult ratione ea-
dem qua olusatrum, laudatissimum tamen in Caria, proximum
Phrygia.

(50.) Ligusticum silvestre est in Liguriae suae montibus. 165
seritur ubique. suavius sativom, sed sine viribus. panacem
aliqui vocant. Cratevas apud Graecos cunilam bubulam eo no-
mine appellat, ceteri vero conyzam, id est cunilaginem, thym-
bram vero quae sit cunila. Haec aput nos habet vocabulum
et aliud satureia dicta in condimentario genere. seritur mense
Februario, origano aemula. nusquam utrumque additur, quippe
similis effectus. sed cunilae Aegyptium origanum tantum
praefertur.

(51.) Peregrinum fuit et lepid*i*um. seritur a favonio, dein, 166

---

2. *dist. ego.* iam] *ego.* tam, *F.* tamen, *r.* omnia] *ego.* omnia quae, *C.* 3. nascitur] *om. F.* 3. 4. et in sublime] *om. F.* 7. nostri orbis] *E.* nigorbis, *F*². gorbis, *F*¹. nigorbi, *G.* 8. hoc, *C.* 10. caulis] *Q.* cautis, *C.* 14. seri] *om. F.* *dist. ego.* 16. cauta, *C.* 17. evagatur] *d.* eruatur, *E.* evatur, *r.* 21. nomen, *EG.* 25. ligusticum] *Q.* ligustricum, *C.* 26. ubique] etiam ubique, *G.* nec minus iam ubique, *Q.* 28. vero] *Q.* fere, *C.* est] es, *QF.* 29. cunicula] *C.* colnila, *Q.* 30. satureia] *Q.* saturea, *F*¹. satu regia (ragia, *E*)*r.* 31. aemula] *QF*². aemulu, *F*¹. aemulo, *r.* 34. lepidum, *E.* lapidum, *r.*

cum fruticavit, iuxta terram praeciditur, tunc runcatur sterco-
raturque, per biennium hoc. postea isdem fruticibus utuntur,
si non saevitia hiemis ingruat, quando inpatientissimum est fri-
gorum. exit et in cubitalem altitudinem, foliis lauri, sed mol-
lius. usus eius non sine lacte.

167 (52.) Git pistrinis, anesum et anetum culinis et medicis
nascuntur, sacopenium, quo laser adulteratur, et ipsum in hor-
tis quidem, sed medicinae tantum.

(53.) Sunt quaedam comitantia aliorum satuus, ut papaver.
namque cum brassica seritur ac porcil*l*aca, et eruca cum lactu-
168 ca. Papaveris sativi tria genera: candidum, cuius semen tostum
in secunda mensa cum melle apud antiquos dabatur. hoc et
panis rustici crustae inspergitur, adfuso ovo inhaerens, ubi in-
feriorem crustam apium gitque ceriali sapore condiunt. alterum
genus est papaveris nigrum, cuius scapo inciso lacteus sucus
excipitur. tertium genus rhoean vocant Graeci, id nostri erra-
169 ticum. sponte quidem, sed in arvis cum hordeo maxime nas-
citur, erucae simile, cubitali altitudine, flore rufo et protinus
deciduo, unde et nomen a Graecis accepit. De reliquis gene-
20, 198 ribus papaveris sponte nascentis dicemus in medicinae loco.
fuisse autem in honore apud Romanos semper indicio est Tar-
quinius Superbus, qui legatis a filio missis decutiendo papavera
in horto altissima sanguinarium illud responsum hac facti am-
bage reddidit.

170 (54.) Rursus alio comitatu aequinoctio autumni seruntur
coriandrum, anetum, atriplex, malva, lapathum, caerefolium, quod
paederota Graeci vocant, et acerrimum sapore igneique effectus
ac saluberrimum corpori sinapi, nulla cultura, melius tamen
planta tralata. quin e diverso vix est sato semel eo liberare
171 locum, quoniam semen cadens protinus viret. Usus eius etiam
pro pulmentario in patellis decocto, citra intellectum acrimoniae.
cocuntur et folia, sicut reliquorum olerum. sunt autem trium
generum: unum gracile, alterum simile rapi foliis, tertium erucae.
semen optimum Aegyptium. Athenienses napy appellaverunt,
alii th*l*aspi, alii saurion.

172 (55.) Serpyllo et sisymbrio montes plerique scatent, sicut

3. ingruat] *S.* ingravat, *C.* 4. lauri] *cod, Tol.* lauribus, *C.* 6. Gyt, *Q.* gyp, *F.* gip, *r.* pistrinis anesum] *Q.* pistrinus annesum, *C.* 7. sacopemum, *QF.* quo laser adulteratur] *Q. om. C.* 8. medicina, *EF.* 10. porcillaca] *Sillig.* portilaca, *C.* 16. rhoean] *codd. Salm.* rhyan, *C.* 26. malva, lapathum] balafathyum, *Q.* malva lapathi, *E.* mallie lapati, *F.* millie lapathi, *G.* cerefolium, *Q.* caerepollum, *C.* 27. igneique] *Sillig.* igneque, *E.* ignique, *Qr.* 30. cadens] *E.* candens, *FG.* candidum, *Q.* 35. thlaspi] *Hard.* thapsi, *C.*

Threciae. utique deferunt ex his avulsos ramos seruntque, item
Sicyone ex suis montibus et Athenis ex Hymetto. simili modo
et sisymbrium serunt. laetissimum nascitur in puteorum parie-
tibus et circa piscinas ac stagna.

9. (56.) Reliqua sunt ferulacei generis, ceu feniculum an- 173
guibus, ut diximus, gratissimum, ad condienda plurima, cum 8, 99
inaruit, eique perquam similis thapsia, de qua diximus inter 13, 124
externos frutices, deinde utilissima funibus cannabis. seritur a
favonio; quo densior est eo tenerior. semen eius, cum est
maturum, ab aequinoctio autumni destringitur et sole aut vento
aut fumo siccatur. ipsa cannabis vellitur post vindemiam ac
lucubrationibus decorticata purgatur. optima Alabandica, pla- 174
garum praecipue usibus. tria eius ibi genera. inprobatur cor-
tici proximum aut medullae, laudatissima est e medio quae
mesa vocatur. secunda Mylasea. quod ad proceritatem quidem
attinet, Rosea agri Sabini arborum altitudinem aequat. Feru- 175
lae duo genera in peregrinis fruticibus diximus. semen eius 13, 123
in Italia cibus est. conditur quippe duratque in urceis vel anni
spatio. [duo ea genera caules et racemi.] corymbian hanc vo-
cant corymbosque quos condiunt.

10. (57.) Morbos hortensia quoque sentiunt sicut reliqua 176
terra sata. namque et ocimum sene*c*tute degenerat in serpyllum,
et sisymbrium in zmintham, et ex semine brassicae veter*e* rapa
fiunt, atque invicem. et necatur cuminum *αἱμοδώρῳ*, nisi re-
purgetur. est autem unicaule, radice bulbo simili, non nisi in
gracili solo nascens. alius privatim cumini morbus scabies. et
ocimum sub canis ortu pallescit. omnia vero accessu mulieris
menstrualis flavescunt. bestiolarum quoque genera innascuntur, 177
napis pulices, raphano urucae et vermiculi, item lactucis et oleri,
utrique hoc amplius limaces et cocleae, porro vero privata ani-
malia quae facillime stercore iniecto capiuntur condentia in id
se. ferro quoque non expedire tangi rutam, cunilam, mentam,
ocimum auctor est Sabinus Tiro in libro *κηπουρικῶν* quem
Maecenati dicavit.

---

1. threciae] *S.* threcia, *F.* thracia, *r.* utique] *E.* utiqua, *G.* utaquae, *F.* 4. et] *om. FG.* 9. tenior, *G.* 10. distringitur, *EG.* 15. *dist. Urlichs vind. 415.* mlasea, *FG.* 19. duo — racemi] *uncis inclusit Urlichs vind. 416.* 22. senectute degenerat] *Ianus.* senec degenerat (degerat, F^1) iuti (lute, *E*)*C.* 23. et — zmintham] *om. E.* est et — zmintham (zonnintam, *G*)*r.* vetere] *Urlichs vind. 417.* veteris, *C.* 24. *αἱμοδώρῳ*] *Sillig.* ab imo dorso, *C.* 25. nisi in] d^2. susi in, d^1. sun, F^1. sunt, *r.* 30. utrique] *Q.* utriusque, *E.* utrisque, *r.* 31. stercore iniecto] iniecto stercore, *Q.* est stercore iniecto (iniectio, *F*)*C.* 33. sabinius, *QF.*

178 (58.) Idem contra formicas, non minimum hortorum exi-
tium, si non sint rigui, remedium monstravit limum marinum
aut cinerem opturandis earum foraminibus, sed efficacissime
heliotropio herba necantur. quidam et aquam diluto latere
179 crudo inimicam his putant. Naporum medicina ervi aliquid una
seri, sicut olerum cicer, arcet enim urucas. quo si omisso
enatae sint, remedio est absinthi sucus decocti inspersus vel
18, 159 sedi [quam alii ἀείζωον vocant]. genus hoc herbae diximus.
180 Semen olerum si suco eius madefactum seratur, olera nulli ani-
malium obnoxia futura tradunt, in totum vero necari urucas,
si palo inponantur in hortis ossa capitis ex equino genere,
feminae dumtaxat. adversus urucas et cancrum fluviatilem in
medio horto suspensum auxiliari narrant. sunt qui sanguineis
virgis tangant ea quae nolunt his obnoxia esse. Infestant et
culices riguos hortos, praecipue si sint arbusculae aliquae. hi
galbano accenso fugantur.
181 11. Nam quod ad permutationem seminum attinet, quibus-
dam ex his firmitas maior est, ut coriandro, betae, porro, na-
sturtio, sinapi, erucae, cunilae et fere acribus, infirmiora autem
sunt atriplici, ocimo, cucurbitae, cucumi, et aestiva omnia hi-
bernis magis durant, minime autem gethyum. sed ex his quae
sunt fortissima nullum ultra quadrimatum utile est, dumtaxat
serendo. culinis et ultra tempestiva sunt.
182 (59.) Peculiaris medicina raphano, betae, rutae, cunilae in
salsis aquis, quae et alioqui plurimum suavitati et fertilitati con-
ferunt. ceteris dulcium aquarum rigua prosunt. utilissimae ex
his quae frigidissimae et quae potu suavissimae. minus utiles
e stagno et quas elices inducunt, quoniam herbarum semina
invehunt. praecipue tamen imbres alunt, nam et bestiolae in-
nascentes necantur.
183 12. (60.) His horae rigandi matutino atque vespera, ne
infervescat aqua sole, ocimo tantum et meridie; nam etiam sa-
tum celerrime erumpere putant inter initia ferventi aqua asper-
sum. omnia autem tralata meliora grandioraque fiunt, maxime

---

3. opturantis, *Q.* obturandis, *E.* obdurandis, *r.* 5. ervi] *Sillig.* erut, *Q.* est si, *E.* e sui, *r.* aliquid] *Q.* aliquis, *C.* 7. anatae sint, *C.* enata est, *Q.* remedio] *Q.* remedium, *C.* vel] *Q.* *om. CS.*
8. quam — vocant] *uncis inclusit Urlichs vind. 418.* alii] *Q.* *om. CS.* *AIZΩN*, *Q.* angoum, *C.* angonen, *S.* 10. necari] *Q.* nec, *C.* necat, *S.* 14. nolunt his] *Q.* nolint iis (us, *F*)*CS.* 15. riguos ortos, *Q.* hortos riguos, *E.* riguos, *G.* riguus, F^2. riguis, F^1. 21. getym, *FG.* 27. 28. utiles e stagno] *d.* utile est et agno (gano, *E*)*r.* 28. ilices, *C.* 32. ocimum, *FGS.* meridie. Nam, *S.* meridianam, *F.* meridiana, *r.*

porri napique. in tralatione et medicina est, desinuntque sentire iniurias, ut gethyum, porrum, raphani, apium, lactucae, rapa, cucumis. Omnia autem silvestria fere sunt et foliis minora 184
et caulibus, suco acriora, sicut cunila, origanum, ruta. solum vero ex omnibus lapathum silvestre melius. hoc in sativis rumix vocatur, nasciturque fortissimum, tradunt certe semel satum durare nec vinci umquam a terra, maxime iuxta aquam. sucus 185
eius cum tisana tantum in cibis leviorem gratioremque saporem praestat. silvestre ad multa medicamina utile est, adeoque nihil omisit cura ut carmine quoque *con*prehensum reperiam, fabis caprini fimi singulis cavatis, si porri, erucae, lactucae, api, intubi, nasturti semina inclusa serantur, mire provenire. Quae sunt et silvestria eadem sativis sicciora intelleguntur et acriora.

(61.) Namque et sucorum saporumque dicenda differentia 186
est, vel maior in his sicut in pomis. sunt autem acres cunilae, origani, nasturti, sinapis, amari absinthi, centaurei, aquatiles cucumeris, cucurbitae, lactucae, acuti *thy*mi, cunila*ginis*, acuti et odorati apii, aneti, feniculi. salsus tantum e saporibus non nascitur, aliquando extra insidit pulveris modo, et cicerculis tantum.

(62.) Atque ut intellegatur vana ceu plerumque vitae per- 187
suasio, panax piperis saporem reddit et magis etiam siliquastrum ob id piperitidis nomine accepto, libanotis odorem turis, *z*myr-
n*ium* murrae. de panace abunde dictum est. libanotis locis 12, 127
putribus et macris ac roscidis seritur. radicem habet olusatri, nihil ture differentem. usus eius post annum stomacho saluberrimus. quidam eam nomine alio rosmarinum appellant. zmyrn*i*um olus seritur isdem locis murramque radice resipit. 188
eadem et siliquastro satio. reliqua a ceteris et odore et sapore differunt, ut anetum, tantaque est diversitas atque vis, ut non solum aliud alio mutetur sed etiam in totum auferatur. Apio eximunt coci de obsonis acetum, eodem cellari in saccis odo-

3. silvestria fere sunt et] fere sunt et silvestria, *C.* 5. sativis] *codd. Gel.* sata vis, *Q.* sativum, *C.* 5. 6. rumix] *QF.* rumex, *r.* 6. nasciturque fortissimum] *d.* nascuntur quae (que, *EG*) fortissimum, *C.* omnium fortissimum quae servantur, *Q.* tradunt] *Qd.* traditur, *E.* traduntur, *r.* 7. sucus] *Q.* usus, *C.* 10. prehensum, *EG.* praehensum, *F.* reperiam] reperi in, *E.* 13. sativis] *Urlichs vind. 419.* in sativis, *C.* 15. sicut in] *Q.* quam, *C.* 15. 16. culnilae, *F*[1]. cuniculae, *F*[2]. cunt, *Q.* 17. thymi] *Salm.* tumi, *QG.* mi, *F*[1]. tami, *r.* cunilaginis] *Urlichs vind. 421.* cuniculae, *FS.* cunile, *Q.* cunilae, *r.* 19. 20. cicerculis] *Q.* circulis, *C.* 23. 24. zmyrnium] *Pint.* smyrna, *Q.* myrra, *C.* 24. panace] *d.* panice, *r.* 25. seritur] *Q.* seritur semine, *C.* 28. zmyrneum, *C.* myrrhaque, *S.* radicem, *FS.* resipet, *F.* recipit, *S.* 32. de] *Q. om. C*

189 rem vino gravem. Et hactenus hortensia dicta sint, ciborum gratia dumtaxat. maximum quidem opus in iisdem naturae restat, quoniam proventus tantum adhuc summasque quasdam tractavimus. vera autem cuiusque natura non nisi medico effectu pernosci potest, opus ingens occultumque divinitatis et quo nullum reperiri possit maius. Ne singulis id rebus contexeremus iusta fecit ratio, cum ad alios medendi desideria pertinerent, longis utriusque dilationibus futuris, si miscuissemus. nunc suis quaeque partibus constabunt poteruntque a volentibus iungi.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XX.

---

1 (Sect. 1.) Maximum hinc opus naturae ordiemur et cibos suos homini narrabimus faterique cogemus ignota esse per quae vivat. nemo id parvum ac modicum existimaverit nominum vilitate deceptus. pax secum in his aut bellum naturae dicetur, odia amicitiaque rerum surdarum ac sensu carentium et, quo magis miremur, omnia ea hominum causa, quod Graeci sympathiam *et antipathiam* appellavere, quibus cuncta constant, ignes aquis restinguentibus, aquas sole devorante, luna pariente,
2 altero alterius iniuria deficiente sidere, atque, ut a sublimioribus recedamus, ferrum ad se trahente magnete lapide et alio rursus abigente a sese, adamanta *ra*rum opum gaudium, infragil*em* omni cetera vi et invictum, sanguine hircino rumpente, quaeque alia in suis locis dicemus paria vel maiora miratu. tantum venia sit a minimis sed a salutaribus ordienti primumque ab hortensis.

3
19, 74 Cap. 1. (2.) Cucumin silvestrem esse diximus, multo infra magnitudinem sativi. ex eo fit medicamentum quod vocatur elaterium suco expresso semini, cuius causa nisi maturius inci-

4. medico] *d.* modico, *r.* 8. longis] *E.* longius, *Sr.* 15. nemo] *E.* ne, *r.* 16. utilitate, *FG.* dicetur] *G.* diceretur, *r.* 19. et antipathiam] *Pint. coll. l. 37, 59. om. C.* 20. aquas] *S. cod. Tol.* aqua, *C.* 23. adamanta rarum] *Urlichs vind. 422.* adamantarum, *cod. Tol.* adamatarum, *C.* infragili, *C.* 25. miratu] *cod. Tol.* miratus, *C.* 28. multo] *C.* non multo, *Q.* 30. maturius] *QE.* maturus, *r.*

datur, semen exilit oculorum etiam periculo. servatur autem
decerptus una nocte, postero die inciditur harundine. semen
quoque cinere conditur ad coercendam suci abundantiam, qui
expressus suscipitur aqua caelesti atque subsidit, deinde sole
cogitur in pastillos ad magnos mortalium usus, obscuritates et
vitia oculorum, genarum ulcera. Tradunt hoc suco tactis radicibus 4
vitium non attingi uvas ab avibus. radix autem ex aceto cocta
podagricis inlinitur sucoque dentium dolori medetur, arida cum
resina inpetiginem et scabiem quaeque psoram et lichenas vo-
cant, parotidas, panos sanat et cicatricibus colorem reddit, et
foliorum sucus auribus surdis cum aceto instillatur.

(3.) Elaterio tempestivus est autumno, nec ullum ex me- 5
dicamentis longiore aevo durat. incipit a trimatu. si quis re-
centiore uti velit, pastillos in novo fictili igni lento in aceto
domet. melius quo vetustius, fuitque iam CC annis servatum,
ut auctor est Theophrastus, et usque ad quinquagesimum annum
lucernarum lumina extinguit. hoc enim veri experimentum est,
si admotum prius quam extinguat scintillare sursum ac deorsum
cogat. pallidum ac leve herbaceo ac scabro melius ac leniter 6
amarum. putant conceptus adiuvari adalligato semine, si terram
non adtigerit, partus vero, si in arietis lana alligatum inscientis
lumbis fuerit, ita ut protinus ab enixu rapiatur extra domum.
Ipsum cucumin qui magnificant nasci praecipuum in Arabia, 7
mox in Arcadia, Cyrenis alii tradunt similem heliotropio cuius
inter folia et ramos provenire magnitudine nucis iuglandis, se-
men autem esse ad speciem scorpionum cauda reflexa, sed
candida. aliqui etiam scorpionem cucumim vocant efficacissimo 8
contra scorpionis ictum et semine et elaterio, et ad purgandam
utrimque alvom. modus pro portione virium ab dimidio obolo
ad solidum, copiosius necat. sic et contra phthiriasim bibitur
et hydropicis. inlitum anginas et arterias cum melle aut oleo
vetere sanat.

2. (4.) Multi hunc esse aput nos qui anguinus vocetur, 9
ab aliis erraticus, arbitrantur, quo decocto sparsa mures non

---

3. conditur] *Ianus*. conciditur, *C*. coerendam, *FG*. 8. poda-gricis] *S*. podagris, *C*. 13. longiore aevo] *d*. longior ex evo (aevo, *E*.)*r*. longiori aevo, *S*. 16. ut] est, *FG*. et] *E*. sed, *Q*. ei, *r*. annum] *Q*. *om*. *C*. 17. lumine, *FG*. 22. enixu] *Sd*. exinu, *FG*. ex mura, *E*[1]. ex muv, *E*[2]. 26. cauda replexa, *C*. gaudere flexus, *Q*. 27. etiam] etiam ab, *C*. scorpionum, *E*. 28. scorpionis ictum] *Q*. scorpionem (scorpionum, *E*) ictus, *C*. 28.29. purgandam utrimque] *Q*. pur-gandum uterum, *E*. purgande utrumque, *r*. 29. alvom] *Q*[2]. alvum, *Q*[1]. alvosque, *E*. alvos, *r*. pro] *Q*. *om*. *C*. 31. aut] *Q*. et, *C*.

adtingunt. idem podagris eum et articularibus morbis decoctum in aceto inlinunt praesentaneo remedio, lumborum vero dolores semine sole siccato, dein trito, ✱XX pondere in hemina aquae dato sanant, tumores subitos inlito cum lacte mulierum. purgat eas elaterium, sed gravidis abortum facit. suspiriosis prodest, morbo vero regio in nares coniectum. lentigines ac maculas e facie tollit in sole inlitum.

10 (5.) Multi eadem omnia sativis cucumeribus adtribuunt, magni etiam sine is momenti. namque et eorum semen quantum tres digiti adprehenderint cum cumino tritum potumque in vino tussientibus auxiliatur, et phreneticis in lacte mulieris, et dysintericis acetabuli mensura, purulenta autem expuentibus cum cumino pari pondere. et iocineris vitiis in aqua mulsa. urinam movet ex vino dulci, et in renium dolore clysteribus simul cum cumino infunditur.

11 (6.) Qui pepones vocantur refrigerant maxime in cibo et emolliunt alvom. caro eorum epiphoris oculorum aut doloribus inponitur. radix sanat ulcera concreta in modum favi, quae ceria vocant. eadem concitat vomitiones. siccatur, in farinam tunsa datur quattuor obolis in aqua mulsa, ita ut qui biberit quingentos passus postea ambulet. haec farina et in smegmata
12 adicitur. cortex quoque vomitionem movet, faciem purgat. hoc et folia cuiuscumque sativi inlita. eadem cum melle et epinyctidas sanant, cum vino canis morsus, item multipedae; sepa Graeci vocant, oblongam, pilosis pedibus, pecori praecipue nocivam. morsum tumor insequitur et putrescit locus. ipse cucumis odore defectum animi refovet. coctos deraso cortice ex oleo, aceto et melle iucundiores esse certum est.

13 3. (7.) Cucurbita quoque silvestris invenitur, *σομφὸς* a Graecis appellata, inanis, unde et nomen, digitali crassitudine, non nisi in saxosis nascens. huius conmanducatae sucus stomacho admodum prodest.

14 (8.) Colocynthis vocatur alia, ipsa plena semine, sed minor quam sativa. utilior pallida quam herbacea. arefacta per se

1. eum et] *Q*. cum, *C*. articularibus] *Q*. articuli, *E*. articulus, *F*[1]. articulis, *r*. 2. aceto inlinunt] *Q*. acetum illiniunt (inlinunt, *F*. linunt, *G*)*C*. 3. dolores] *QS*. dolore, *C*. ✱XX] DXX, *Q*. X. XX, *F*. XXX, *r*. 4. aqua dato, *Q*. dato aquae (aque, *G*)*C*. sanat, *Q*. tumores] *codd. Gel.* umores, *C*. 8. cucumeribus] *Q*. *om. C*. 9. magnum, *FG*. 10. cum] *Q*. cum in, *C*. 15. cum] *d*. *om. r*. 16. Qui] ei. Qui, *d*. ei, *r*. 19. ceria] *Q*. cerea, *C*. concitat] *ego*. concitae, *S*. contrahit, *E*. contra, *F*. 19. farina, *C*. 23. et folia] *d*. et in folia, *r*. 24. sepa] *d*. saepe, *r*. 27. refovet] *Q*. *om. C*. 29. COMΦOC] *Q*. spongos, *CS*. 33. semine] *Q*. *om. C*.

inanit alvom. infusa quoque clysteribus intestinorum omnibus vitiis medetur et renium et lumborum et paralysi. eiecto semine aqua mulsa in ea decoquitur ad dimidias, sic tutissimo infunduntur oboli quattuor. prodest et stomacho farinae aridae 15
pilulis cum decocto melle sumptis. in morbo regio semina eius *VII* sumuntur et protinus aqua mulsa. carnes eius cum absinthio ac sale dentium dolorem tollunt, sucus vero cum aceto calefactus mobiles sistit. item spinae et lumborum ac coxendicum dolores, cum oleo si infricetur. praeterea, mirum dictu, semina eius si fuerint pari numero in linteo adalligata febribus liberar*e* dicuntur quas Graeci periodicas vocant. Sativae quoque 16
derasae sucus tepefactus auribus medetur, caro eius interior sine semine clavis pedum et suppurationibus quae Graeci vocant ἀποστήματα. decoctae autem universae sucus dentium motus stabilit et dolores inhibet, vinum cum ea fervefactum oculorum etiam impetus. folia eius cum recentibus cupressi contusa et inposita, ipsa quoque tosta in argilla ac trita cum adipe anseris vulneribus medetur. nec non ramentis corticis 17
recens podagras refrigerat, et ardores capitis, infantium maxime, et ignes sacros vel isdem strigmentis inpositis vel seminibus. sucus ex strigmentis inlitus cum rosaceo et aceto febrium ardores refrigerat. aridae cinis inpositus mire combusta sanat. Chrysippus medicus damnabat eas in cibis, sed omnium consensu stomacho utilissimae iudicantur et interaneorum vesicarumque exulcerationibus.

(9.) Est et rapo vis medica. perniones fervens inpositum 18
sanat, item frigus pellit e pedibus. aqua decocti eius fervens podagris etiam frigidis medetur, et crudum tusum cum sale cuicumque vitio pedum. semen inlitum et potum in vino contra serpentes et toxica salutare esse proditur, a multis vero antidoti v*i*m habere in vino et oleo. Democritus in totum ea ab- 19
dicavit in cibis propter inflationes, Diocles magnis laudibus tulit, etiam venerem stimulari ab is professus, item Dionysius, magisque si eruca condirentur, tosta quoque articulorum dolori cum adipe prodesse.

---

3. ea] *F.* eo, *E.* tutiss‘mi, *E.* tutissime, *S.* 4. ex farina arida, *S.* 6. VII] *Sillig.* uti, *E.* vitii, *F.* 10. in linteo] *Q. om. C.* 11. liberare] *Sillig.* liberat, *Q.* mederi, *Sd*². *om. r.* 12. derase, *Q.* rasae, *C.* 15. motus] modus, *Q.* montis, *F.* mentis, *E.* 17. ipsae, *C.* 20. vel isdem stricmentis, *Q.* velis destringentis, *E.* velis destrigentis, *F.* 21. strigmentus, *Q.* trigmentes, *F.* 26. preniones, *Q* pterniones, *S.* pulmones, *E.* fervens] *Q.* ferviens, *F.* serviens, *E.* 30. 31. antidoti vim] anti (ante, *F*¹) dantium, *C.* 31. in totum] *E.* a totum, *Fd.* 34. dol ori] *d.* dolore, *r.* 35. prodesse] *codd. Gel.* prodest, *C.* prosunt, *S.*

20 (10.) Silvestre rapum in arvis maxime nascitur, fruticosum,
semine candido, duplo maiore quam papaver. hoc ad levigan-
dam cutem in facie totoque corpore utuntur mixta *fa*rina pari
mensura ervi, hordei et tritici et lupini. radix ad omnia inutilis.

21 4. (11.) Naporum duas differentias et in medicina Graeci
servant. angulosis foliorum caulibus, flore anet*i*, quod bunion
vocant, purgationibus feminarum et vesicae et urinae utile de-
coctum, potum ex aqua mulsa vel suci drachma, semen dysin-
tericis tostum tritumque in aqua calida e cyathis quattuor. sed
urinam inhibet, si non lini semen una bibatur. alterum genus
buniada appellant et raphano et rapo simile, seminis praeclari
contra venena. ob id et in antidotis utuntur illo.

22 19, 80 (12.) Raphanum et silvestrem esse diximus. laudatissimus
in Arcadia, quamquam et alibi nascitur, utilior urinae dumtaxat
ciendae, cetero aestivosus. in Italia et armoraciam vocant.

23 19, 80 (13.) Et sativi vero praeter ea quae circa eos dicta sunt
stomachum purgant, pituitam extenuant, urinam concitant, bi-
lem detrahunt. praeterea cortices in vino decocti mane poti
ad ternos cyathos conminuunt et eiciunt calculos. idem in posca
24 decocti contra serpentium morsus inlinuntur. ad tussim etiam
mane ieiunis raphanus prodest cum melle, semen eorum tostum
ipsumque conmanducatum, adlig*ato* raphano aquam foliis eius
decoctis bibere vel sucum ipsius cyathis binis contra phthiriasis,
phlegmoni ipsos inlinere tusos, livori vero recenti corticem cum
melle, veternosis autem quam acerrimos mandere, semenque
25 tostum, dein contritum cum melle suspiriosis. idem et contra
venena prosunt, cerastis et scorpionibus adversantur, — vel
ipso vel semine infectis manibus inpune tractaveris, inpositoque
raphano scorpiones moriuntur —, salutares et contra fungorum
aut hyoscyami venena atque, ut Nicander tradit, et contra san-
guinem tauri. *contra* viscum quoque dari Apollodori duo iubent,
sed Ci*ti*eus semen ex aqua tritum, Tarentinus sucum. lienem
item extenuant, iocineri prosunt et lumborum doloribus, hydro-

---

3. farina] *Hard.* urina, *C.* 4. mensura] *d.* mam (nam, *E*) supra, *r.* hervi, *F.* hevi, *E.* 6. flore aneti] *Sillig.* floreant et, *C.* 11. butinada, *F.* putinada, *E.* 13. laudatissimus] *codd. Hard.* laudatissimum, *C.* 14. in arcadia quamquam] *d*(?). *om. r.* 15. marmoraciam, *d.* marmorician, *r.* 17. urinam] *d.* ur. Nam, *r.* 18. vino] *Qd.* huno, *F.* humo, *E.* 22. adligato raphano] *Ianus.* alliga raphano, *d.* ad (*om. E*?) illagarapona, *r.* 24. phlegmoni] *codd. Gel.* flagmini, *E.* flemini, *F*[1]. flegmini, *F*[2]. 27. cerastis] *Pint.* ceratis, *Q.* celeraseis, *C.* adversantur] *Q.* adversatur, *C.* 28. tractaveris] *Q.* tractavis, *F.* tractabis, *E.* 30. 31. sanguinem tauri] *Q. om. C.* 31. contra] *om. C.* 32. cilleus, *C.* tarentinum, *d.* terrentinum, *r.*

picis quoque ex aceto aut sinapi sumpti et lethargicis et comitialibus et melancholicis. Praxagoras et iliosis dandos censet, 26 Plistonicus et coeliacis. intestinorum etiam ulcera sanant ac purulenta praecordiorum, si cum melle edantur. quidam ad haec coquere eos in luto malunt, sic et feminas purgari. ex aceto aut e melle sumpti intestinorum animalia detrahunt, idem ad tertias decocto eorum poto cum vino enterocelicis prosunt, sanguinem quoque inutilem sic extrahunt. Medius ad haec et 27 sanguinem excreantibus coctos dari iubet, et puerperis ad lactis copiam augendam, Hippocrates capitis mulierum defluvia perfricari raphanis, et super umbilicum inponi contra tormenta volvae. reducunt et cicatrices ad colorem. semen quoque ex aqua inpositum sistit ulcera quae phagedaenas vocant. De- 28 mocritus venerem hoc cibo stimulari putat, ob id fortassis voci nocere aliqui tradiderunt. folia quae in oblongis dumtaxat nascuntur, excitare oculorum aciem dicuntur, ubi vero acrior raphani medicina admota sit, hysopum dari protinus imperant. haec antipathia est. et aurium gravitati sucum raphani instillant. nam vomituris summo cibo esse eos utilissimum est.

(14.) Pastinacae simile hibiscum, quod molochen agrian 29 vocant et aliqui *πλειστολοχείαν,* ulceribus, cartilagini, ossibus fractis medetur. folia eius ex aqua pota alvom solvunt, serpentes abigunt, apium, vesparum, crabronum ictibus inlita medentur. radicem eius ante solis ortum erutam involvunt lana coloris quem nativum vocant, praeterea ovis quae feminam peperit, strumisque vel suppuratis alligant. quidam ad hunc usum auro effodiendam censent, cavendumque ne terram adtingat. Celsus et podagris quae sine tumore sint radicem eius in vino decoctam inponi iubet.

5. (15.) Alterum genus est staphylinus, quod pastinacam 30 erraticam vocant. eius semen contritum et in vino potum tumentem alvum et suffocationes mulierum doloresque lenit in tantum ut vulvas corrigat, inlitum quoque e passo ventri earum prosit, et viris vero prosit cum panis portione aequa tritum ex

---

1. sumpti, *Q.* exsumpti, *C.* 1. 2. et comitialibus et melancholicis] Q. *om. C.* 5. in luto] in luto illitos (inlitos, *F*)*C.* 6. aut e melle] *ego.* autem melle, *Q.* et melle (mlle, *F*)*C.* idem] *Q.* item, *C.* 7. enterocoelicis, *Q.* enterocelis, *C.* 9. exscreantibus, *d.* excruciantibus, *r.*
10. 11. perfricari] *Q.* fricari, *E.* fricasi, *F.* 12. cecatrices, *Q.* cicatricem, *C.* 15. oblongius, *F.* 21. *ΠΑΕΙCΤΟΛΟΧΕΙΑΜ. Q.* plistiolotiam, *C.* cartilagini ossibus] *E.* cartilagint ossibus, *F.* cartilaginibus, *Q.* 23. Appium, *Q.* apum, *C.* 29. iubet] *d.* iubent, *r.* 31. erraticam] *F.* erbaticam, *Q. om. E.*

vino potum contra ventris dolores. pellit et urinam, et phagedaenas ulcerum sistit recens cum melle inpositum vel aridum
31 farina inspersum. radicem eius Dieuc*h*es contra iocineris ac lienis ac lumborum et renium vitia ex aqua mulsa dari iubet, Cleophantus et dysintericis veteribus. Philistio in lacte coquit et ad stranguriam dat radicis uncias quattuor, ex aqua hydropicis, similiter et opisthotonicis et pleuriticis et comitialibus. habentes eam feriri a serpentibus negantur, aut qui ante gustaverint non laedi. percussis inponitur cum axungia, folia contra
32 cruditates manduntur. Orpheus amatorium inesse staphylino dixit, fortassis quoniam venerem stimulari hoc cibo certum est. ideo conceptus adiuvari aliqui prodiderunt. Ad reliqua et sativa pollet. efficacior tamen silvestris magisque in petrosis nata. semen sativae quoque contra scorpionum ictus ex vino aut posca salutare est. radice eius circumscalpti dentes dolore liberantur.

33 (16.) Syria in hortis operosissuma, unde quoque in proverbium Graecis *multa Syrorum olera*. simillimam staphylino herbam serit quam alii gingidion vocant, tenuius tantum et amarius eiusdemque effectus. estur coctum crudumque stomachi magna utilitate, siccat enim ex alto omnes eius umores.

34 (17.) Siser erraticum sativo simile est et effectu: stomachum excitat, fastidium absterget ex aceto laserpiciato sumptum aut ex pipere et mulso vel ex garo. urinam ciet, ut Ophion credit, et venerem. in eadem sententia est et Diocles, praeterea cordi convenire convalescentium aut post multas vomitio-
35 nes perquam utile. Heraclides contra argentum vivum dedit, et veneri subinde offensanti aegrisque se recolligentibus. Hicesius ideo stomacho *in*utile videri dixit, quoniam nemo tres siseres edendo continuaret, esse tamen utile convalescentibus ad vinum transeuntibus. sativi privatim sucus cum lacte caprino potus sistit alvum.

36 (18.) Et quoniam plerosque similitudo nominum Graecorum confundit, conteximus et de sili, sed hoc est vulgatae notitiae. optimum *M*assiliense, lato enim grano et fulvo est,

---

2. 3. aridum farina inspersum] *codd. Gel.* aridae farina (farine, *F*) inspersum (inspersam, *d.* insupersam, *FC.* 3. dieuces, *C.* ac] aut, *CS.* 4. ac lumborum] *Sd.* aelum (elum, *E*) lumborum, *r.* 12. conceptus] *d.* contemptus. *r.* 17. unde quoque] *S.* undique, *C.* 19. gingidion] *d.* gigidion, *r.* 22. simile] *d.* similis, *r.* effectu] *d.* effectus, *r.* 24. ophion] *S.* opion, *d.* opinion, *r.* 27. perquam] *d.* praeterquam, *r.* 28. offensanti] *codd. Gel.* offensantem, *C.* 29. inutile] *Sillig coni.* utile, *C.* 34. confundit] *d.* contundit, *r.* 35. asiliense, *C.*

secundum Aethiopicum nigrius, Creticum odoratissimum omnium. radix iucundi odoris est. semen esse et vultures dicuntur. prodest homini ad tussim veterem, rupta, convulsa in vino albo potum, item opisthotonicis et iocinerum vitiis et torminibus et stranguriae duarum aut trium lingularum mensura. sunt et 37
folia utilia, ut quae partus adiuvent etiam quadripedum. hoc maxime pasci dicuntur cervae pariturae. inlinuntur et igni sacro, multumque in summo cibo concoctionibus confert, vel folio vel semine. quadripedum quoque alvom sistit sive tritum potui infusum sive mandendo commanducatum. *e* sale boum morbis medetur vel si tritum infunditur.

(19.) Inula quoque a ieiunis commanducata dentes con- 38
firmat. si eruta est, ut terram non adtingat, condita tussim emendat, radicis vero decoctae sucus t*a*enias pellit, siccatae autem in umbra farina tussi et convulsis et inflationibus et arteriis medetur. venenatorum morsus abigit. folia ex vino lumborum dolori inlinuntur.

(20.) Cepae silvestres non sunt. sativae olfactu ipso et 39
delacrimatione caligini medentur, magis vero suci inunctione. somnium etiam facere traduntur et ulcera oris sanare commanducatae cum pane, et canis morsus virides ex aceto inlitae aut siccae cum melle et vino, ita ut post diem tertium solvantur. sic et trita sanant. coctam in cinere et epiphoris multi *in*posuere cum farina hordeacia et genitalium ulceribus. suco et cicatrices oculorum et albugines et argema inunxere, 40
et serpentium morsus et omnia ulcera cum melle, item auricularum cum lacte mulierum, et in isdem sonitum aut gravitatem emendantes cum adipe anserino aut cum melle stillavere. et ex aqua bibendum dederunt repente obmutescentibus. in 41
dolore quoque ad dentes coluendos instillavere et plagis bestiarum omnium, privatim scorpionum. alopecias fricuere et psoras tusis cepis. coctas dysintericis vescendas dedere et contra lumborum dolores, purgamenta quoque earum cremata in cinerem inlinentes ex aceto serpentium morsibus, ipsasque multipedae ex aceto. Reliqua inter medicos mira diversitas. proximi in- 42

2. odoris] *E.* oris, *Fd.* 5. lingularum] *d.* ligularum, *E.* linguarum, *FS.* 7. igne, *Fd.* 10. *dist. ego.* e] *om. C.* saleque, *S.* 11. medetur vel] *S. om. C.* si] *S.* sit, *EF.* sic, *d.* 13. eruta est ut] *ego.* ut eruta est et, *C.* 14. suco, *F.* tenias, *Fd.* tineas, *E.* 15. autem] *E.* aut, *Fd.* 23. cocta, *Fd.* cinere et] *E.* cinerem, *Fd.*

24. posuere, *C.* 26. ulcera] *Q.* vulnera, *C.* 30. 31. bestiarum] *E.* vesticarunt, *F.* vesicarum, *d.* 33. cremata] *E.* crementa, *F.* cremantes, *d.* cinere, *Fd.* 34. ipsasque] *codd. Gel.* in ipsas (ipsa, *S*) quoque (quae, *F.* que, *d*) *CS.* 35. inutiles] *d.* utiles, *E.*

utilis esse praecordiis et concoctioni, inflationemque et sitim
facere dixerunt. Asclepiadis schola ad colorem quoque validum
profici hoc cibo et, si ieiuni cotidie edant, firmitatem valetudinis
43 custodiri, stomacho utilem esse, spiritus agitatione ventrem mollire,
haemorrhoidas pellere subditas pro balanis, sucum cum suco
feniculi contra incipientes hy*d*ropisis mire proficere, item contra
anginas *cum* ruta et melle, excitari eadem lethargicos. Varro
quae sale et aceto p*erfu*sa est arefactaque vermiculis non infestari auctor est.

44 6. (21.) Porrum sectivom profluvia sanguinis sistit naribus
contrito eo obturatis, vel gallae mixto aut mentae, item ex abortu
profluvia poto suco cum lacte mulieris. tussi etiam veteri et
pectoris ac pulmonis vitiis medetur. inlitis foliis sanantur vari
et ambusta et epinyctides — ita vocatur ulcus, qua*e et* s*y*ce,
in angulo oculi perpetuo umore manans; quidam eodem nomine
45 appellant pusulas liventis ac noctibus inquietantis — et alia
ulcera cum melle trito, vel bestiarum morsus ex aceto, item
serpentium aliorumque venenatorum, aurium vero vitia cum felle
caprino vel pari mensura mulsi, stridores cum lacte mulieris,
capitis dolores, si in nares fundatur, dormiturisve in aures
46 duobus suci coclearibus, uno mellis. sucus et ad serpentium
scorpionumque ictum bibitur cum mero et ad lumborum dolorem cum vini hemina potus. sanguinem vero excreantibus et
phthisicis et destillationibus longis vel sucus vel ex ipso cibus
prodest, item morbo regio vel hydropicis et ad renum dolores,
cum tisanae suco acetabuli mensura. idem modus cum melle
47 vulvas purgat. estur vero et contra fungorum venena, inponitur
et vulneribus, venerem stimulat, sitim sedat, ebrietatem discutit,
sed oculorum aciem hebetare traditur, inflationes quoque facere
quae tamen stomacho non noceant ventremque molliant. voci
splendorem adfert.

48 (22.) Capitato porro maior ad eadem vis est. sanguinem

---

3. si ieiuni] *d.* siciunt, *r.* 4. utilem] *S.* utile, *Ed.* ut ille, *F.* agitatioue] *d.* ac cogitatione, *E.* a cogitationem, *F.* 5. appellere, *C.* 6. hyppocrisis, *C.* 7. cum] *om. C.* ruta] d^2. rutae, *F.* rute, *r.* 8. perfusa] *ego.* pisa, *C.* arefactaque] arte falliantur, *F.* 10. sisti, *F.* naribus] *Q.* in auribus, *F'.* in naribus, *r.* 12. mulieris] *Q.* mulierum, *C.* 13. vitiis] *Q.* vitia, *d.* vitiam, *r.* vari] *Sillig.* Varia, *Q.* sani, *C.* 14. quae et syce] quia sic ē (sicem, *E.* sic est, *d*)*C. om. Q.*

18. aliorumque venenatorum aurium] *Q.* aliorum, *CS.* 20. aures] *Q.* aurem, *E.* aure, *r.* 22. ictum] *Sillig.* ictu, *Q.* potum, *C.* 22. 23. dolorem] *Q.* dolores, *C.* 23. et] QF^2. e, *r.* 24. physicis. *F.* phiciis, *Q.* et] *Q. om. C.* 28. ebrietatem] *Q.* ebrietates, *C.* 30. noceant] *Sd.* noceat, *r.* voci] *E.* vocis, *Qr.* 32. porro] *Q.* vero, *S. om. C.* maiora de eadem vis est, *Q.* maiores ad eadem effectu, *C.*

reicientibus sucus eius cum gallae aut turis farina vel acacia
datur. Hippocrates et sine alia mixtura dari iubet vulvasque
contractas aperire se putat, fecunditatem etiam feminarum hoc
cibo augeri. contritum ex melle ulcera purgat. tussim et de- 49
stillationis thoracis, pulmonis et arteriae vitia sanat, datum in
sorbitione tisanae vel crudum praeter capita sine pane, ita ut
alternis diebus sumatur, vel si pura excreentur. sic et voci et
veneri somnoque multum confert. capita bis aqua mutata cocta
alvum sistunt *et* fluctiones veteres, cortex decoctus inlitusque
inficit canos.

(23.) Alio magna vis, magnae utilitatis contra aquarum et 50
locorum mutationes. serpentes abigit et scorpiones odore atque,
ut aliqui tradidere, bestias, contra omnis ictus medetur potu
vel cibo vel inlitu, privatim contra haemorrhoidas cum vino
redditum vomitu. ac, ne contra araneo*rum* mur*ium* venenatum
morsum valere miremur, aconitum, quod alio nomine pardalian-
ches vocatur, debellat, item hyoscyamum, canum morsus, in
quae vulnera cum melle inponitur. ad serpentium quidem ictus 51
potum cum restibus suis efficacissime ex oleo inlinitur, adtri-
tisque corporum partibus, vel si in vesicas intumuerint. quin
et suffitu eo evocari secundas partus existimat Hippocrates, ci-
nere eius cum oleo capitis ulcera manantia sanitati restituens.
suspiriosis coctum, aliqui crudum id dedere, Diocles hydropicis 52
cum centaurio aut in fico duplici ad evacuandam alvum, quod
efficacius praestat viride cum coriandro in mero potum, suspi-
riosis aliqui et tritum in lacte dederunt. Praxagoras et contra
morbum regium vino miscuit et contra *i*leum in oleo et pulte,
sic inlinens strumis quoque. antiqui et insanientibus dabant
crudum, Diocles phreneticis elixum. contra anginas tritum in
posca gargarizari prodest. dentium dolorem tribus capitibus 53
in aceto tritis inminuit, vel si decocti aqua coluantur addatur-
que ipsum in cava dentium. auribus etiam instillatur sucus

---

4. augeri] *Qd.* augere, *r.* purgat] *d.* purga, *F.* purgare, *E.* curat, *Q.* 5. arteriae] *Q.* arteria, *C.* 7. 8. et veneri] *Q.* vel veneri, *Ed.* vel veneris, *F.* 9. alvi, *S.* sistunt] *Sd.* emolliunt, *Q.* si sit, *r.* et fluctiones] effluctiones, *d.* effluxiones, *S.* efluctiones, *r.* 11. contra] *Q. om. C.* 13. potum, *Q.* 14. illitu, *d.* inlitus, *Q.* inliri, *r.* 15. vomitu] *E.* vomitum, *Fd.* vomit. *Q.* araneorum murium] *Barb.* araneos et (aut, *F*) mures (muros, *F*[1]) *C.* venenatum] *d.* veneratim, *r.*
16. 17. pardalianches] *codd. Gel.* paralianche, *Q.* pardalianchis, *C.* 19. sui. *E.* suir, *F*[1]. 21. suffitu eo] suffito, *Q.* vocari, *E.* 26. aliqui] *E.* aliique, *Fd.* 27. aleum, *Fd.* alveum, *E.* 29. 30. in posca] *Qd.* inponat, *r.* 30. gargarizari] *Q.* gargarizare, *d.* carcarissare, *r.*
32. instillatus, *Fd.*

cum adipe anserino, phthiriasis et porrigines potum, item infu-
sum cum aceto et nitro conpescit, destillationes cum lacte co-
ctum vel tritum permixtumve caseo molli, quo genere et raucitatem
54 extenuat vel in pisi aut fabae sorbitione. in totum autem coctum
utilius est crudo elixumque tosto. sic et voci plus confert.
taenias et reliqua animalia interaneorum pellit in aceto mulso
coctum, tenesmo in pulte medetur, temporum doloribus inlinitur
elixum, et pusulis coctum, deinde cum melle tritum, tussi cum
adipe vetusto decoctum vel cum lacte aut, si sanguis etiam
excreetur, vel pura, sub pruna coctum et cum mellis pari modo
55 sumptum, convulsis, ruptis cum sale et oleo. nam cum adipe
tumores suspectos sanat. extrahit fistulis vitia cum sulpure
et resina, etiam harundines cum pice. lepras, lichenas, lenti-
gines exulcerat sanatque cum origano, vel cinis eius ex oleo
et garo inlitus, sic et sacros ignes. suggillata aut liventia ad
56 colorem reducit conbustum ex melle. credunt et comitialem
morbum sanari, si quis eo in cibis utatur ac potione, quartanas
quoque excutere potum caput unum cum laserpici obolo in
vino austero — tussim et alio modo ac pectorum suppurationes
quantaslibet sanat fractae incoctum fabae atque ita in cibo
sumptum donec sanitatem restituat. facit et somnos atque in
57 totum rubicundiora corpora — venerem quoque stimulare cum
coriandro viridi tritum potumque e mero. vitia eius sunt quod
oculos hebetat, inflationes facit, stomachum laedit copiosius
sumptum, sitim gignit. cetero contra pituitam et gallinaceis
prodest mixtum farre in cibo. iumenta urinam reddere atque
non torqueri tradunt, si trito natura tangatur.
58 7. (24.) Lactucae sponte nascentis primum genus est
quam caprinam vocant, qua pisces in mare deiecta protinus
necantur qui sunt in proximo. huius lact — is sucus — spis-
satum mox in aceto pondere obolorum duum adiecto aquae uno
cyatho hydropicis datur. caule et foliis contusis, asperso sale,

---

1. 2. infusum] *d.* in usum, *r.* 2. conpescit] *d.* conspicit, *r.* 4. pisi aut] *Q.* thysia in *E.* pthisi avi (aut, *d*)*r.* 5. tosto] *C.* toto, *Q.* plus] *Q. om. C.* 6. tineas] *C.* 7. inlinitur] *Q.* inlinetum, *EF.* illitum, *d.* 8. deinde] dehinc, *Q. om. d.* 9. aut] *E.* ut, *Fd.* 10. exscreetur, *d.* excretur, F^2. excretum, *r.* coctum] *codd. Gel.* potum. *C.* 16. conbustum] *QE.* combustus, *F.* combustos, *d.* 17. cibis] *F.* civis, *Q.* cibo, *Ed.* 19. *dist. ego.* ac pectorum] *E.* acceptorunt, F^1. acceptorum, F^2d^2. *om.* d^1. 20. cibo] *d.* cibos, *r.* 22. *dist. ego.* stimulare] *QEF.* stimulat, *dv.* 23. viride, *Q.* 28. genus est] *Q.* genus est (est genus, *F*) eius, *C.* 30. lact—is sucus—) *ego.* lactis sucus, *F.* lac, *Edv.*

nervi incisi sanantur. eadem trita ex aceto coluta matutinis
bis mense dentium dolorem prohibet.

(25.) Alterum est genus quod Graeci caesapon vocant. 59
huius folia trita et cum polenta inlita ulceribus medentur. haec
in arvis nascuntur. tertium genus in silvis nascens ἰσάτιν
vocant. huius folia trita cum polenta vulneribus prosunt. quarto
infectores lanarum utuntur. simile erat lapatho silvestri foliis,
nisi plura haberet et nigriora. sanguinem sistit, phagedaenas
et putrescentia ulcera et quae serpunt sanat, item tumores
ante suppurationem, ignem sacrum. radice vel foliis prodest
vel ad lienes pota. haec propria singulis.

(26.) Communia autem sponte nascentibus candor, caulis 60
interdum cubitali longitudine, *thyr*so et foliis scabritia. ex iis
rotunda folia et brevia habentem sunt qui hieracion vocent,
quoniam accipitres scalpendo eam sucoque oculos tinguendo
obscuritatem, cum sensere, discutiant. sucus omnibus candi- 61
dus, viribus quoque papaveri similis, carpitur per messes inciso
caule, conditur fictili novo, ad multa praeclarus. sanat omnia
oculorum vitia cum lacte mulierum, argema, nubiculas, cica-
trices adustionesque omnes, praecipue caligines. inponitur etiam
oculis in lana contra epiphoras. idem sucus alvum purgat in 62
posca potus ad duos obolos. serpentium ictibus medetur in
vino potus, et folia th*y*rsique triti ex aceto bibuntur. vulneri
inlinuntur maxime contra scorpionum ictus, contra vero phalan-
gia commixto vino et aceto. aliis quoque venenis resistunt, 63
exceptis quae strangulando necant aut his quae vesicae nocent,
item psimithio excepto. inponuntur et ventri ex melle atque
aceto ad detrahenda vitia alvi. urinae difficultates sucus emen-
dat. Cratevas eum et hydropicis obolis duobus in aceto *et*
cyatho vini dari iubet. quidam et e sativis colligunt sucum 64
minus efficacem. peculiares earum effectus praeter i*a*m dict*o*s 19, 127 sqq.
somnum faciendi veneremque inhibendi, aestum refrigerandi,
stomachum purgandi, sanguinem augendi. non pauci restant,

---

1. colluta, *Ed.* conlutas *F.* collatas, *Q.* 2. dentis, *Q.* dentes, *F.* prohibent, *Ed.* 5. nascitur, *Fd.* nascens] *om. F.* ICCATIN, *Q.* ysatim, *d.* statim, *r.* 7. simile erat] *codd. Barb.* similiter (similis, *d.*) erat (*om. E*?)*C.* simile est, *Q.* 8. plura] *d.* plures, *r.* 9. et quae] quae, *E.* atque, *F.* aut quae, *d.* 10. *dist. ego.* 12. candore, *C.* 13. thyrso] et ipso (ipse, *d*)*C.* 14. hieracios, *Q.* heracliam, *Fd.* eracleam, *E.* 17. papaver, *F.* 23. thorsique, *E.* thorsiquae, *F.* torsique, *d.* 24. vero contra, *E.* 24. 25. phalangiam, *E.* longiam, *F.* 27. ex] *d.* et, *r.* 29. 30. et cyatho] cyathi, *Ed.* Quiato, F^2. Quiatho in, F^1. 30. colligunt] *d.* colliguntur, *r.* 31 effectus] *d. om. r.* praeter iam dictos] *ego.* praterimi (pater mi, *E*) dictus, *C.* 33 paucae, *E.*

quoniam et inflationes discutiunt ructusque lenes faciunt, con-
coctionem adiuvant, cruditatem ipsae numquam faciunt. nec
ulla res in cibis magis aviditatem incitat inhibetque eadem.
in causa alterutraque modus est. sic et alvum copiosiores sol-
65 vunt, modicae sistunt. lentitiam pituitae digerunt atque, ut
aliqui tradiderunt, sensus purgant. stomachis dissolutis utilis-
sim*ae* adiuvantur in eo usu et oxypori obolis asperitatem addito
dulci ad intinctum aceti temperantes, si crassior pituita sit, scillite
aut vino abs*i*nt*h*ite, si et tussis sentiatur, hysopite admixto.
dantur coeliacis cum intubo erratico et ad duritiam praecordio-
66 rum. dantur et melancholicis candidae copiosiores et ad vesi-
cae vitia. Praxagoras et dysintericis dedit. ambustis quoque
prosunt recentibus, priusquam pusulae fiant, cum sale inlitae.
ulcera etiam quae serpunt coercent, *in*itio cum a*phr*onitro, mox
in vino. tritae igni sacro inlinuntur. convulsa et luxata cau-
libus tritis cum polenta ex aqua frigida leniunt, eruptiones
67 papularum ex vino et polenta. in cholera quoque coctas pa-
tinis dederunt, ad quod utilissimae quam maximi caulis et ama-
rae. quidam et lacte infundunt. defervefacti hi caules et sto-
macho utilissimi traduntur, sicut somno aestiva maxime lactuca
19, 126 et amara lactensque, quam meconidem vocavimus. Hoc lacte
et oculorum claritati cum muliebri lacte utilissimum esse prae-
cipitur, dum tempestive *cum* capite inunguantur oculi et ad
68 vitia quae frigore in his facta sint. Miras et alias invenio
laudes: thoracis vitiis prodesse non secus quam habrotonum
cum melle Attico, conpurgari et feminas hoc cibo, semen sati-
varum contra scorpiones dari, semine trito ex vino poto et
libidinum imaginationes in somno conpesci, temptantis aquas
non nocere lactucam edentibus. quidam tamen frequentiores
in cibo officere claritati oculorum tradiderunt.

69 8. (27.) Nec beta sine remediis est utraque: sive candi-
dae sive nigrae radix recens et madefacta suspensa funiculo
contra serpentium morsus efficax esse dicitur, candida beta
cocta et cum alio crudo sumpta contra t*ae*n*i*as, nigrae radices

3. magis] *d. om. r.* 6. 7. utilissimae] *Urlichs vind. 426.* utilissime, *C.* 7. eos, *d.* usus, *Fd.* oxypor, *F.* asperitate, *Fd.* addita, *d.* 8. scillite] *d.* scillites. *r.* 9. absentite, *d.* absentites, *r.* 14. coercent initio] coercenti (coercendi, *E*) vitio, *C.* afonitro, *C.* 19. et] *Q. om. C.* lacti, *F.* laeti, *Q.* 22. et] /// ad, *d.* claritate, *F.* claritatem, *d.* 23. tempestivo, *F.* cum] *Ianus. om. C.* ad] *om. E.* 25. vitiis] *d.* ut his, *r.* 26. cum] *om. Fd.* 27. semini, *F.* poto] *Q.* potum. *C.* 28. compesci, *cod. Tol.* compescit, *Ed.* conpescit, *F.* conpescuntur, *Q.* aquas] *d.* aquis, *r.* 34. sumpta] *d.* sumpto, *r.* taenias] *Sillig.* tineas, *C.* radices] radices ita, *E.*

in aqua coctae porriginem tollunt, atque in totum efficacior
esse traditur nigra. sucus eius capitis dolores et vertigines,
item sonitum aurium sedat infusus his, ciet urinam. medetur 70
dysintericis iniecta et morbo regio, dolores quoque dentium
sedat inlitus sucus et contra serpentium ictuus valet, sed huic
radici dumtaxat expressus. ipsa vero decocta pernionibus occur-
rit. alba epiphoras sedat fronti inlita, aluminis parvo admixto
ignem sacrum. sine oleo trita sic et adustis medetur. et contra 71
eruptiones papularum, coctaque eadem contra ulcera quae ser-
punt inlinitur, et alopeciis cruda et ulceribus quae in capite
manant. sucus eius cum melle naribus inlitus caput purgat.
coquitur et modice cum lenticula addito aceto, ut ventrem
molliat. validius cocta fluctiones stomachi et ventris sistit.

(28.) Est et beta silvestris quam limonium vocant, alii neu- 72
roidem, multum minoribus foliis tenuioribusque ac densioribus,
undecim saepe caulium. huius folia ambustis utilia gustantium
os adstringunt. semen acetabuli mensura dysintericis prodest.
aqua autem betae radice decoctae maculas vestium elui dicunt,
item membranarum.

(29.) Intubi quoque non extra remedia sunt. sucus eo- 73
rum cum rosaceo et aceto capitis dolores lenit, idemque cum
vino potus iocineris et vesicae, et epiphoris inponitur. errati-
cum apud nos quidam ambub*ai*am appellavere. in Aegypto
cichorium vocant quod silvestre sit, sativum autem serim, quod
est minus et venosius.

(30.) Cichorium refrigerat. in cib*o* sumptum et inlitum 74
collectiones, sucus decocti ventrem solvit, iocineri et renibus
et stomacho prodest. item, si in aceto decoquatur, urinae tor-
mina discutit, item morbum regium e*x* mulso, si sine febri sit.
vesicam adiuvat. mulierum quidem purgationibus decoctum in
aqua adeo prodest ut emortuos partus trahat. adiciunt Magi
suco totius cum oleo perunctos favorabiliores fieri et quae velint

---

2. dolorem et, *Q.* dolores veteres et, *C.* 7. alba] *d.* albae, *E.* albe, *F.* 8. sic et] *Q.* licet, *C.* 9. ulcera] *E.* viscera, *Fd.* 11. inlitus] *Q.* inditus, *C.* 12. modice] *Q.* *om.* *C.* 14. 15. neuroidem] in euro. Idem, *Q.* ineuloidem, *C.* 16. undecim saepe caulium] fere undecim caulium, *Q.* foliis (*om.* *d.*) XI (*om.* *E*) saepe caulium, *C.* 17. os adstringunt] *E.* osati (usati, F^2) stringant, *Fd.* 18. aquae, *F.* autem betae] *Q.* et e (a, F^2d) *C.* decoctae] *d.* decocte, *Q.* coctae, *r.* 19. itemque, *Ed.* 23. ambubulam, *Fd.* ambulam, *E.* 26. in cibo] inde cibum, *C.* 29. ex] *ego.* et *Fd.* e, *E.* 30. adiuvant, *Fd.* 31. demortuos, *F.* magis, *Fd.* 32. faboraviliores, *d.* fabora utiliores (ut liores, F^1) *r.*

facilius impetrare, quando quidem propter singularem salubritatem aliqui chreston appellant, alii pancration.

75 (31.) Et silvestre genus — alii hedypnoida vocant — latioris folii, stomachum dissolutum adstringit cocta, crudaque sistit alvum. et dysintericis prodest, magis cum lente. rupta et convulsa utroque genere iuvantur, item genitura quibus valetudinis morbo effluat.

76 (32.) Seris et ipsa lactucae simillima duorum generum est: silvestris melior, nigra ista et aestiva, deterior hiberna et candidior. utraque amara, stomacho utilissima, praecipue quem umor vexet. cum aceto in cibo refrigerant vel inlitae, discu-
77 tiuntque et alios quam stomachi. cum polenta silvestrium radices stomachi causa sorbentur, et cardiacis inlinuntur super sinistram mammam, et ex aceto. omnes hae et podagricis utiles et sanguinem reicientibus, item quibus genitura ef*f*luat, alterno dierum potu. Petronius Diodotus, qui antholog*u*mena scripsit, in totum damnavit serim multis modis arguens, sed aliorum omnium opinio resistit.

78 9. (33.) Brassicae laudis longum est exsequi, cum et Chrysippus medicus privatim volumen ei dicaverit per singula membra hominis digestum, et Dieuches, ante omnis autem Pythagoras, et Cato non parcius celebraverit, cuius sententiam vel eo diligentius persequi par est, ut noscatur qua medicina usus sit
79 annis DC *Romanus populus*. In tres species divisere eam Graeci antiquissimi: crispam, quam selinada vocaverunt a similitudine api foliorum, stomacho utilem, alvum modice mollientem, alteram heliam, latis foliis e caule exeuntibus, unde caulodem quidam vocavere, nullius in medicina momenti. tertia est proprie appellata crambe, tenuioribus foliis et simplicibus densissimisque,
80 amarior sed efficacissima. Cato crispam maxime probat, dein levem grandibus foliis, caule magno. prodesse tradit capitis doloribus, oculorum caligini scintillationique, l*ieni*, stomacho, praecordiis crudam ex aceto ac melle, coriandro, ruta, menta, laseris radicula sumptam acetabulis duobus matutino, tantamque

---

1. impetrari, *C.* quando quidem] q̄n (q̄uo, *E.* qm̄, *d*) quidem (quidam, *E*)*C.* 2. chresion, *d.* chreteston, *F.* 3. est et, *d.* *dist. ego.* alii] *E.* aliorum, *F.* alterum, *d.* 5. rupta] riis, *F.* 9. ista et] ita est, *C.* 11. uror, F^2. oror, F^1. 14. hae et] haec, *d.* haec et, *r.* 15. genitura effluat] *ego.* geniturae (genitura, *E*) fluat (fluant, *d*)*C.* 16. anthologumena] *Pint.* anthologomena, *d.* antholongomena, *r.* 17. seriam, *d.* serian, *r.* 21. diocles, *d.* 24. Romanus populus] *Cf. Plin. Valerian. 4, 29. om. C.* 25. selinadam, *C.* 29. carambe, *C.* 32. scintillationibusque, *E.* scintillationeque, F^1. lieni] vel, *C.*

esse vim ut qui terat haec validiorem fieri se sentiat. ergo vel 81
cum his tritam sorbendam, vel ex hoc intinctu sumendam, po-
dagrae autem morbisque articularis inlini cum rutae, coriandri
et salis mica, hordei farina, aqua quoque eius decocta nervos
articulosque mire iuvari. si foveantur vulnera et recentia et
vetera, etiam carcinomata quae nullis aliis medicamentis sanari
possint foveri prius calida aqua iubet ac bis die tritam inponi.
sic etiam fistulas *et* luxata et tumores evocari, qu*ae*que discuti 82
opus sit. insomnia etiam vigiliasque tollere decoctam, si ieiuni
ed*i*nt quam plurimam ex oleo et sale, tormina, si decocta ite-
rum decoquatur addito oleo, sale, cumino, polenta. si ita su-
matur sine pane, magis profuturam. inter reliqua bilem detrahi
per vinum nigrum pota. quin et urinam eius qui brassicam 83
esitaverit adservari iubet, calefactamque nervis remedio esse.
verba ipsius subiciam ad exprimendam sententiam: pueros
pusillos si laves ea urina, numquam debiles fieri.
auribus quoque ex vino sucum brassicae tepidum instillari suadet,
idque etiam tarditati audientium prodesse adseverat, et inpeti-
gines eadem sanari sine ulcere.

(34.) Graecorum quoque opiniones iam et Catonis causa 84
poni convenit, in his dumtaxat quae ille praetermiserit. biles
trahere non percoctam putant, item alvum solvere, eandemque
bis coctam sistere. vino adversari ut inimicam vitibus, antece-
dente in cibis caveri ebrietatem, postea sumpta crapulam discuti.
hunc cibum et oculorum claritati conferre multum, sucum vero 85
crudae vel angulis tantum tactis cum Attico melle plurimum.
facillime concoqui, ciboque eo sensus purgari. Erasistrati schola
clamat nihil esse utilius stomacho nervisque, ideo paralyticis et
tremulis dari iubet et sanguinem excreantibus. Hippocrates 86
coeliacis et dysintericis bis coctam cum sale, item ad tenesmum
et renium causa, lactis quoque ubertatem puerperis hoc cibo
fieri iudicans et purgationem feminis. crudus quidem caulis si
mandatur, partus quoque emortuos pellit. Apollodorus adver-
sus fungorum venena semen aut sucum bibendum censet, Phi-
listion opisthotonicis sucum ex lacte caprino cum sale et melle.

---

1. qui terat] *E.* qui terad, *F*². querad, *F*¹. quantum ad, *d.* 2. his] *d.* inis, *E. om. F.* 3. inlini cum] in linteum, *F.* ruta, *d.* coriandro, *Fd.* 4. micae, *Fd.* 7. die] de, *F.* 8. et luxata] eluxatas, *C.* quaeque] quoque, *E.* quosque, *Fd.* 10. edint] *Sillig coni.* edent, *C.* 12. detrahit, *d.* detrait, *F.* 14. esitaverit] (*erat* essitaverit) *F*². *om. F*¹. hesitaverit, *d.* aestimaverit, *E.* asservari, *d.* adiuvari, *EF*². *om. F*¹. 26. atiico, *F*¹. addito, *E.* 27. sensu, *F.* sensum, *d.* purgare, *F.* 29. exscreantibus, *d.* excruciantibus, *r.* 31. causa] *E.* causas, *r.*

87 invenio et podagra liberatos edendo eam decoctaeque ius bibendo.
hoc et cardiacis datum et comitialibus morbis addito sale, item
splenicis in vino albo per dies XL. ictericis nec non et phre-
neticis ra*di*cis crudae sucum gargarizandum bibendumque de-
monstrat, contra vero singultus cum coriandro et aneto et melle
88 ac pipere ex aceto. inlitam quoque prodesse inflationibus sto-
machi, item serpentium ictibus et sordidis ulceribus ac vetustis,
vel aqua ipsa cum hordeacia farina, sucum ex aceto vel cum
feno Graeco. sic aliqui et articulis podagrisque inponunt. epiny-
ctidas et quidquid aliud serpit in corpore inposita levat, item
repentinas caligines, has et si manditur ex aceto, suggillata
vero et alios livores pura inlita, lepras et psoras cum alumine
89 rotundo ex aceto. sic *et* fluentes capillos retinet. Epicharmus
testium et genitalium malis hanc utilissime inponi, efficacius
eandem cum faba trita item convolsis, cum ruta contra
ardorem febrium et stomachi vitia, cum rutae semine ad secun-
das. et muris aranei morsus foliorum aridorum farina alterutra
parte exinanit.
90 (35.) Ex omnibus brassicae generibus suavissima est c*y*ma,
et*si* inutilis habetur, difficilis in *con*coquendo et renibus con-
traria. illud quoque non est omittendum, aquam decoctae ad
tot usus laudatam faetere humi effusam. stirpium brassicae
aridorum cinis inter caustica intellegitur, ad coxendicum dolo-
res cum adipe vetusto, at cum lasere et aceto ins*ta*r psilot*ri*
91 evulsis inlitus pilis nasci alios prohibet. bibitur et cum oleo
subfervefactus vel per se elixus ad convolsa et rupta intus lap-
soque ex alto. nulla ergo sunt crimina brassicae? immo vero
apud eosdem animae gravitatem facere, dentibus et gingivis
nocere. et in Aegypto propter amaritudinem non est*ur*.
92 (36.) Silvestris sive erraticae inmenso plus effectus laudat
Cato, adeo ut aridae quoque farinam in olfactorio collectam,
vel odore tantum naribus rapto, vitia earum graveolentiamque
sanare adfirmet. hanc alii petraeam vocant, inimicissimam vino,

---

4. radicis] raucis, *C.* 5. et melle] melle, *E.* 9. articulis] F^2. artilis, F^1. articulosis, *d.* conticulis, *E.* 13. et fluentes] effluentes, *C.*
16. et stomachi vitia cum rutae] *E.* cum stomacho viraevenor (iurevenora, *d*)*Fd.* semina, *F.* 19. 20. cyma etsi] *Barb.* quima et, *Fd.* quimet, *E.* 20. concoquendo] *Urlichs vind. 430.* quoquendo, F^2. quendo, F^1. coquendo, *Ed.* 22. faecere humi, F^2. facere humi, EF^1. humi foetere, *d.* 24. at] *E.* ac, *Fd.* instar] *Urlichs vind. 431.* inter, *C.* psiltr, F^1. psilotr, *r.* 29. non estur] non est, *Ed.* .ıı. ē, *F.*
31. farinae, *F.* olfactoriae, *Fd.* 32. rato. *F.* nato, *d.* 33. sanare] *codd. Barb.* sanari, *C.* adfirment, *Fd.* adfirmant, *E.* peterean, *F.* petercam, *d.*

quam praecipue vitis fugiat aut, si non possit fugere, moriatur.
folia habet bina, rotunda, parva, levia, plantis oleris similior, 93
candidior sativa et hirsutior. hanc inflationibus mederi, melan-
cholicis quoque ac vulneribus recentibus cum melle, ita ne
solvantur ante diem septimum, strumis, fistulis in aqua contri-
tam Chrysippus auctor est. et alii vero conpescere mala cor-
poris quae serpant — nomas vocant —, item excrescentia ab-
sumere, cicatrices ad planum redigere, oris ulcera et tonsillas 94
manducatam et coctam suco gargarizato cum melle tollere,
item psoras et lepras veteres, ipsius tribus partibus cum duabus
aluminis in aceto acri inlitis. Epicharmus satis esse eam contra
canis rabiosi morsum inponi, melius si cum lasere et aceto
acri, necari quoque canes ea, si detur ex carne. semen eius
tostum auxiliatur contra serpentes, fungos, tauri sanguinem.
folia cocta splenicis in cibo data et cruda inlita cum sulpure 95
et nitro prosunt, item mammarum duritiae. radicum cinis uvae
in faucibus tumenti tactu medetur, et parotidas cum melle in-
litus reprimit, serpentium morsus sanat. virium brassicae unum
et magnum argumentum addemus admirabile: crustae occupent
intus vasa omnia in quis aquae fervent, ut non sit avellere eas,
si brassica in his decoquatur, abscedunt.

(37.) Inter silvestres brassicas et lapsana est pedalis alti- 96
tudine, hirsutis foliis, sinapi similis, nisi candidior esset flore.
coquitur in cibo, alvum lenit et mollit.

(38.) Marina brassica vehementissime ex omnibus alvum
ciet. coquitur propter acrimoniam cum pingui carne, stomacho
inimicissima.

(39.) Scillarum in medicina alba est — feminae nigrae — 97
quae candidissima fuerit utilissima erit. huic aridis tunicis
direptis quod relicum e vivo est consectum suspenditur lino
modicis intervallis. postea arida frusta in cadum aceti quam
asperrimi pendentia inmerguntur ita ne ulla parte vas contin-
gant. hoc fit ante solstitium, diebus XLVIII. gypso deinde 98
oblitus cadus ponitur sub tegulis totius diei solem accipienti-
bus. post eum numerum dierum tollitur vas, scilla eximitur,
acetum transfunditur. hoc clariorem oculorum aciem facit, sa-
lutare est stomachi laterumque doloribus *diebus* binis sum-

---

1. quam] quia, *E.* 2. bina] *d.* vina, *F.* una, *E.* 5. aquam, *C.* 6. chrysippo, *E.* auctor est] auctore, *E.* 10. cum] cumi, F^{1}. cuminis, F^{2}. 13. ex] *E.* et, *F.* in, *d.* 20. fervent] ferventum, *E.* ferventim, *Fd.* ea, *C.* 30. consequutum, *F.* 32. 33. continguat, *F.* contingat, *d.* 37. laterum, *Fd.* diebus] *om.* *C.* pinis, *E.*

ptum. sed tanta vis est ut avidius haustum exstinctae animae
99 momento aliquo speciem praebeat. prodest et gingivis et den-
tibus vel per se commanducata. taenias et reliqua ventris ani-
malia pellit ex aceto et melle sumpta. linguae quoque recens
subiecta praestat ne hydropici sitiant. coquitur pluribus modis,
in olla quae coiciatur in clibanum aut furnum, vel adipe aut
100 luto inlita, aut frustatim in patinis. et cruda siccatur, deinde
conciditur coquiturque in aceto, tum serpentium ictibus inponi-
tur. tosta quoque purgatur et medium eius iterum in aqua
coquitur. usus sic coctae ad hydropicos, ad urinam ciendam
tribus obolis cum melle et aceto potae, item splenicos et sto-
machicos, si non sentiant ulcus, quibus innatet cibus, ad tor-
101 mina, regios morbos, tussim veterem cum suspirio. Discutit et
foliis strumas quadrinis diebus soluta, furfures capitis et ulcera
manantia inlita ex oleo cocta. coquitur et in melle cibi gratia,
maxime uti *con*coctionem facia*t*. sic et interiora purgat. rimas
pedum sanat in oleo cocta et mixta resinae. semen eius lum-
borum dolori ex melle inponitur. Pythagoras scillam in limine
quoque ianuae suspensam contra malorum medicamentorum in-
troitum pollere tradit.
102 (40.) Ceterum bulbi ex aceto et sulpure vulneribus in fa-
cie medentur, per se vero triti nervorum contraction*i* et ex vino
porrigini, cum melle canum morsibus; Erasistrato placet cum
pice. idem sanguinem sistere eos tradit inlitos cum melle. alii,
103 si e naribus fluat, coriandrum et farinam adiciunt. Theodorus
et lichenas ex aceto bulbis curat, erumpentia in capite cum
vino austero aut ovo. et bulbos epiphoris idem inlinit et sic-
*ca*e lippitudini media eorum. vitia quae sunt in facie rubentes
maxime in sole inliti cum melle et nitro emendant, lentiginem
cum vino aut cum *a*c*e*to. vulneribus quoque mire prosunt per
104 se aut, ut Damion, ex mulso, si quinto die solvantur. isdem
et auriculas fractas curat et testium pituitas. in articulorum
doloribus miscent farinam. in vino cocti inliti ventri duritiam
praecordiorum emolliunt. dysintericis in vino e*x* aqua caelesti
temperato dantur, ad convulsa intus cum silphio pilulis fabae

---

1. exstincto, *Fd.* 2. alique, *F.* aliquae, *d.* 8. cum, *F.* 10. sic] *E.* si, *F*²*d.* in, *F*¹. 16. concoctionem] *ego.* coctionem, *C.* faciat] *Sillig coni.* facias, *C.* purgas primas, *Fd.* 19. contra] *om. E.* 20. pollere] *Pint.* pellere, *C.* 21. cetere, *F.* ceteri, *d.* 22. contractione, *d.* contractionem, *F.* contractionum, *E.* 23. porriginis, *F.* porrigis, *E.* cum] mixtum, *d.* 27. bulbis, *Fd.* 27. 28. siccae] *Ianus.* sice, *F.* sic, *Ed.* 30. cum aceto] *Urlichs vind. 435.* cucumi (cum cucumi, *F.* cumino, *d*) cocto, *C.* 33. cocta, *F.* coctam, *d.* 34. ex] et, *EF. om. d.*

magnitudine. ad sudorem tusi inlinuntur. nervis utiles, ideo et
paralyticis dantur. luxata in pedibus qui sunt rufi ex iis ci- 105
tissime sanant cum melle et sale. venerem maxime Megarici
stimulant, hortensi partum cum sapa aut passo sumpti, silve-
stres interaneorum plagas et vitia cum silphio pilulis devoratis
sedant. *h*orum semen contra phalangia bibitur in vino. ipsi 106
ex aceto inlinuntur contra serpentium ictus. semen antiqui bi-
bendum insanientibus dabant. flos bulborum tritus crurum
maculas varietatesque igni factas emendat. Diocles hebetari
oculos ab his putat. elixos assis minus utiles esse adicit et
difficile concoqui ex vi uniuscuiusque naturae.

(41.) Bulbinem Graeci vocant herbam porraceis foliis, rubi- 107
cundo bulbo. haec traditur vulneribus mire utilis dumtaxat
recentibus. bulbus, quem vomitorium vocant ab effectu, folia
habet nigra, ceteris longiora.

10. (42.) Inter utilissimos stomacho cibos asparagi tradun- 108
tur. cumino quidem addito inflationes stomachi colique discu-
tiunt, idem oculis claritatem adferunt, ventrem leniter molliunt,
pectoris et spinae doloribus intestinorumque vitiis prosunt, vino
cum coquantur addito. ad lumborum et renium dolores semen
obolorum trium pondere, pari cumini bibitur. venerem stimu-
lant, urinam cient utilissime, praeterquam vesica exulcerata, 109
radice quoque plurimorum praedicatione trita et in vino albo
pota. calculos quoque exturbat, lumborum et renium dolores
sedat. quidam et ad vulvae dolorem radicem cum vino dulci
propinant. eadem in aceto decocta contra elephantiasim pro-
ficit. asparago trito ex oleo perunctum pungi ab apibus negant.

(43.) Silvestrem asparagum aliqui corrudam, aliqui Libycum 110
vocant, Attici orminum. huius ad supra dicta omnia efficacior
vis, et candidiori maior. morbum regium extenuant. veneris
causa aquam eorum decoctam bibi iubent ad heminam. idem
et semen valet cum aneto ternis utriusque obolis. datur et ad
serpentium ictus sucus decoctus. radix miscetur radici marathri
inter efficacissima auxilia. si sanguis per urinam reddatur, se- 111
men et asparagi et api et cumini ternis obolis in vini *cyath*is

---

2. luxata] *codd. Gel.* iuxta, *C.* 3. ventrem, *Fd.* 6. sedant. horum] *Ianus.* sedant sed animorum, *E*(?). sed animorum, *Fd.* 11. ex vi] *E.* et, *Fd.* 16. inter] *om. E.* utilissimos] *d.* utilissimo, *F.* utilissimus, *E.* stomachi, F^1*d.* cibos] *d.* cibo, *F.* cibus, *E.* 20. coquuntur, *d.* 21. pari] *E.* parte *Fd.* 22. vesica] *Ianus.* vesicam, *C.* exulceratam, *F.* exhulceratam, *Ed.* 23. radicem, *C.* *dist. Urlichs vind. 435.* 28. aliqui corrudam] *codd. Salm. om. C.* 29. orminum] *codd. Salm.* ormini, *EF.* ormim, *d.* 35. cyathis] quinis, *C.*

duobus Chrysippus dari iubet. sic et hydropicis contrarium esse, quamvis urinam moveat, docet, item veneri, vesicae quoque nisi decoctum, quae aqua si canibus detur, occidi eos, in vino decoctae radicis sucum, si ore contineatur, dentibus mederi.

112 11. (44.) Apio gratia in volgo est. namque rami lactis potionibus per rura innatant et in condimentis peculiarem gratiam habent. praeterea oculis inlitum cum melle, ita ut subinde foveantur ferventi suco decocti, aliisque membrorum epiphoris per se tritum aut cum pane vel polenta inpositum mire auxiliatur. pisces quoque, si aegrotent in piscinis, apio viridi re-
113 creantur. verum apud eruditos non aliud erutum terra in maiore sententiarum varietate est. distinguitur sexu. Chrysippus feminam esse dicit crispioribus foliis et duris, crasso caule, sapore acri et fervido, Dionysius nigriorem, brev*ioris* radicis, vermiculos gignentem, ambo neutrum ad cibos admittendum, immo omnino nefas, namque id defunctorum epulis feralibus dicatum
114 esse, visus quoque claritati inimicum. caule feminae vermiculos gigni, ideoque eos qui ederint sterilescere, mares feminasve, in puerperis vero ab eo cibo comitiales fieri qui ubera hauriunt. innocentiorem tamen esse marem. eaque causa est ne inter nefastos frutex damnetur. mammarum duritiam inpositis foliis
115 emollit. suaviores aquas potui incoctum praestat. suco maxime radicis cum vino lumborum dolores mitigat, eodem iure instillato gravitatem aurium. semine urinam ciet, menstrua ac secundas partus et, si foveantur semine decocto, suggillata reddit colori. cum ovi albo inlitum aut ex aqua coctum potumque renibus medetur, in frigida tritum oris ulceribus. semen cum vino vel radix cum veteri vino vesicae calculos frangunt. semen datur et arquatis ex vino albo.

116 (45.) Apiastrum Hyginus quidem melissop*h*yl*l*um appellat, sed in confessa damnatione est venenatum in Sardinia. contexenda enim sunt omnia ex eodem nomine apud Graecos pendentia.

117 (46.) Ol*u*satrum, quod hipposelinum vocant, adversatur scorpionibus. poto semine torminibus et interaneis medetur, idem difficultatibus urinae semen eius decoctum ex mulso po-

---

1. duobus] *F.* duobus (diebus, *E*) quinis diebus, *Ed*(?). 6. portionibus, *Ed.* 12. varietate] *codd. Gel.* varietas, *Fd.* auctoritas, *E.* 14. brevem, *C.* 14. 15. vermiculos gignentem] *E.* vermiculo gignentem vermiculos, *Fd.* 16. nam, *E.* 17. esse] *d.* ipse, *r.* 24. gravitate, *F.* gravitati, *d.* auri, *E.* auria, *F*[1]. 26. aut] *E.* at, *d.* ad, *F.* 30. melissopilum, *d.* melissopylum, *r.* 34. holisatrum, *C.*

tum. radix eius in vino decocta calculos pellit et lumborum
ac lateris dolores. canis rabiosi morsibus potum et inlitum
medetur. sucus eius algentes calefacit potus. quartum genus
ex eodem aliqui faciunt or*e*oselinum, al*t*o frutice recto, semine
cumino simili, urinae et menstruis efficax. heleoselino vis pri-
vata contra araneos, sed et oreoselino feminae purgantur e vino.

12. (47.) Alio genere petroselinum quidam appellant in 118
saxis natum, praecipuum ad vomicas, coclearibus binis suci ad-
ditis in cyathum marrubi suc*i* atque ita calidae aquae tribus
cyathis. addidere quidam buselinum differens brevitate caulis
a sativo et radicis colore rufo, eiusdem effectus. praevalere contra
serpentes potu et linitu.

(48.) Ocimum quoque Chrysippus graviter increpuit inutile 119
stomacho, urinae, oculorum quoque claritati, praeterea insaniam
facere et lethargos et iocineris vitia, ideoque capras id asper-
nari, hominibus quoque fugiendum censens. addunt quidam
tritum, si operiatur lapide, scorpionem gignere, commanducatum
et in sole positum vermes, Afri vero, si eo die feriatur quis- 120
piam a scorpione quo ederit ocimum, non posse servari. quin
immo tradunt aliqui manipulo ocimi cum cancris X marinis vel
fluviatilibus trito convenire ad id scorpiones ex proximo omnis.
Diodorus in empiricis etiam pediculos facere ocimi cibum. se- 121
cuta aetas acriter defendit, nam id esse capras, nec cuiquam
mentem motam, et scorpionum terrestrium ictibus marinorum-
que venenis mederi ex vino addito aceti exiguo. usu quoque
conpertum deficientibus ex aceto odoratu salutare esse, item
lethargicis et inflammatis refrigerationi, inlitum capitis doloribus
cum rosaceo aut myrteo aut aceto, item oculorum epiphoris
inpositum ex vino. stomacho quoque utile inflationes ructu ex 122
aceto dissolvere sumptum, alvum sistere inpositum, urinam ciere,
sic et morbo regio et hydropicis prodesse, etiam choleris de-
stillationes stomachi inhiberi. ergo etiam coeliacis Philistio dedit,
et coctum dysintericis, et contra Plistonicum aliqui et in tenesmo
et sanguinem excreantibus in vino, duritia quoque praecordio-
rum. inlinitur mammis extinguitque lactis proventum. auribus 123
utilissimum infantium, praecipue cum adipe anserino. semen

---

1. radix eius] *E.* radicis, *F*[2]. radis, *F*[1]. radix, *d.* 4. oreoselinon, *Barb.* horto selinum, *Fd.* hortos helinum, *E.* alio, *C.* 6. sed et] de, *F.* 9. sucum, *F.* succum, *Ed.* 10. adicere, *F.* adiecere, *d.* boselinum, *F.* boselinon, *E.* fuselinon, *d.* 11. a] *d. om. r.* 16. censet, *Ed.* 19. a] *om. Fd.* 20. tradunt] *d.* traduntur, *r.* 22. emptiricis, *F.* emitericis, *E.* empiriticis, *d.* 24. mutam, *F.* 24. 25. malinorumque, *F.* malignorumque, *d.* 25. aceto, *Ed.* 31. *dist. Urlichs vind. 438.*

tritum et *h*austum naribus sternumenta movet et destillationes
quoque capitis inlitum, vulvas purgat in cibo ex aceto. verru-
cas mixto a*t*ramento sutorio tollit. venerem stimulat, ideo etiam
equis asinisque admissurae tempore ingeritur.
124 13. Silvestri ocimo vis efficacior ad eadem omnia, peculia-
ris ad vitia quae vomitionibus crebris contrahuntur vomicasque
volvae, contra bestiarum morsus e vino radice efficacissima.
125 (49.) Erucae semen scorpionum venenis et muris aranei me-
detur, bestiolas omnes innascentes corpori arcet, vitia cutis in
facie cum melle inlitum, lentigines ex aceto, cicatrices nigras
reducit ad candorem cum felle bubulo. aiunt verbera subituris
126 potum ex vino duritiam quandam contra sensum induere. in
condiendis opsoniis tanta est suavitas ut Graeci euzomon appel-
laverint. putant, subtrita eruca si foveantur oculi, claritatem
restitui, tussim infantium sedari. radix eius in aqua decocta
19, 154 fracta ossa extrahit. nam de venere stimulanda diximus, **
tria folia silvestris erucae sinistra manu decerpta et trita in aqua
mulsa si bibantur.
127 (50.) E contrario nasturtium venerem inhibet, animum exa-
19, 155 cuit, ut diximus. duo eius genera. *album* alvum purgat, de-
trahit bilem potum Ӿ pondere in aquae VII. strumis cum lo-
mento inlitum opertumque brassica praeclare medetur. alterum
est nigrius, quod capitis vitia purgat, visum compurgat, com-
motas mentis sedat ex aceto sumptum, lienem ex vino potum
vel cum fico sumptum, tussim ex melle, si cotidie ieiuni su-
128 mant. semen ex vino omnia intestinorum animalia pellit, ef-
ficacius addito mentastro. prodest et contra suspiria et tussim
cum origano et vino dulci, pectoris doloribus decoctum in lacte
caprino. panos discutit cum pice extrahitque corpori aculeos
et maculas inlitum ex aceto, contra carcinomata adicitur ovo-
129 rum album. et lienibus inlinitur ex aceto, infantibus vero e
melle utilissime. Sextius adicit ustum serpentes fugare, scor-
pionibus resistere, capitis dolore*s* contrit*o*, alopecias emendari
addito sinapi, gravitatem aurium trito inposito auribus cum
fico, dentium dolores infuso in aures suco, porriginem et ulcera
capitis cum adipe anserino. furunculos concoquit cum fermento.

---

1. haustum] actum, *F*[1]. auctum, *r*. movet] *om. Fd.* 3. caeramento, *F.* ceramento, *E.* eramento, *d.* 6. vomicisque, *E.* 7. contra] *F. om. Ed.* 14. claritate, *F.* claritati, *d.* 16. venere] ferenda, *F. lac. significavit Hard.* 20. album] *Urlichs vind. 439. om. C.* 21. Ӿ] X, *F*(*Ed*?). 32. adicit ustum] *E.* adicitur ut, *F.* adicit ut, *d.* 33. dolores] *ego.* dolori, *d.* dolore, *r.* contrito] *Urlichs l. l.* contrite, *EF.* contra ire, *d.* emendare, *d.* 34. addito] *om. E.*

carbunculos ad suppurationem perducit et rumpit, phagedaenas 130
ulcerum expurgat cum melle. coxendicibus et lumbis cum po-
lenta ex aceto inlinitur, item licheni, unguibus scabris, quippe
natura eius caustica est. optimum autem Babylonium, silvestr*i*
ad omnia ea effectus maior.

(51.) In praecipuis autem medicaminibus ruta est. latiora 131
sativae folia, rami fruticosiores. silvestris horrida ad effectum
est et ad omnia acrior. sucus exprimitur tunsae aspersa mo-
dice aqua, et in pyxide Cypria adservatur. hic copiosior datus
veneni noxiam obtinet, in Macedonia maxime iuxta flumen A*li*ac-
m*on*em, mirumque, cicutae suco extinguitur. adeo etiam veneno-
rum venena sunt, quando cicutae sucus prodest manibus et *faciei* 132
colligentium rutam. cetero inter prima miscetur antidotis, prae-
cipueque Galatica. quaecumque autem ruta *e*t per se pro
antidoto valet foliis tritis ex vino sumptis, contra aconitum
maxime et viscum, item fungos, sive in potu detur sive in cibo.
simili modo contra serpentium ictus, utpote cum mustelae
dimicaturae cum his rutam prius edendo muniant se. valent 133
et contra scorpionum et contra araneorum, apium, crabronum,
vesparum aculeos et cantharidas ac salamandras canisve rabiosi
morsus. acetabuli mensura sucus e vino bibitur, et folia trita
vel commanducata inponuntur cum melle ac sale vel cum aceto
et pice decocta. suco perunctos et *eu*m habentes negant feriri
ab his maleficis, serpentisque, si uratur ruta, nidorem fugere.
efficacissima tamen est silvestris radix cum vino sumpta. eandem 134
adiciunt efficaciorem esse sub diu potam. Pythagoras et in
hac marem minoribus herbaceique coloris foliis a femina discrevit,
e*a* laetioribus foliis et colore. idem oculis noxiam putavit, fal-
sum, quoniam scalptores et pictores hoc cibo utuntur oculorum
causa cum pane vel nasturtio, *capra*e quoque silvestres propter
visum, ut aiunt. multi suco eius cum melle Attico inuncti 135
discusserunt caligines, vel cum lacte mulieris puerum enixae,
vel puro suco angulis oculorum tactis. epiphoras cum polenta
inposita lenit, item capitis dolores pota cum vino aut cum aceto
et rosaceo inlita, si vero sit cephalaea, cum farina hordeacia

---

4. silvestre, *Fd.* silure, *E.* 6. latiora] ratio, *E.* 8. tunsae] *ego.* tonsae, *F.* tonsa et, *E.* tunsa et, *d.* 10. in] *om. E.* macedoniam, *Ed.* machedoniam, *F.* 10. 11. Aliacmonem] *Vid. Dioscor. 3, 45.* anacimum, *Ed.* anacmum, *F.* 12. quando] *om. Fd.* faciei] *Sillig coni. om. C.* 14. et] aut, *C.* 15. ex] *F.* et, *d.* et pro, *E.* 17. similis, *Fd.* 18. muniant se.] *ego.* muniant sed, *Fd.* se muniant. sed, *Ev.* 23. decoctae, *F.* et eum] *ego.* etiam, *C.* fieri, *E.* 28. ea] *ego.* eam, *Ed.* etiam, *F.* latioribus, *Ed.* foliis et] et folii, *F.* colores, *Fd.* 30. caprae] *Hard.* atque, *C.* 35. sit cephalaea] *d.* sacephalici,

et aceto. eadem cruditates discutit mox et inflationes, dolores
136 stomachi veteres. vulvas aperit corrigitque conversas inlita in
melle toto ventre et pectore, hydropicis cum fico et decocta
ad dimidias partes potaque ex vino. sic bibitur et ad pectoris
dolores laterumque et lumborum, tussis, suspiria, pulmonum,
iocinerum, renium vitia, horrores frigidos. *ad* crapulae grave-
dines decocuntur folia poturis. et in cibo vel cruda vel decocta
condita*ve* prodest, item torminibus in hysopo decocta et cum
137 vino. sic et sanguinem sistit interiorem et narium indita, sic
et conlutis dentibus prodest. auribus quoque in dolore sucus
131 infunditur, custodito, ut diximus, modo in silvestri, contra tar-
ditatem vero sonitusque cum rosaceo vel cum laureo oleo aut
138 cumino et melle. sucus et phreneticis ex aceto tritae instilla-
tur in tempora et cerebrum. adiecerunt aliqui et serpyllum
et laurum inlinentes capita et colla. dederunt et lethargicis
ex aceto olfaciendum, *et* comitialibus bibendum decoctae sucum
in cyathis quattuor ante accessiones quarum frigus intolerabile
139 est, alsiosisque et crudam in cibo. urinam quoque vel cruen-
tam pellit, feminarum etiam purgationes secundasque, etiam
emortuos partus, ut Hippocrati videtur, ex vino dulci nigro
pota itaque inlita. et vulvarum causa et suffire iubet. Diocles
et cardiacis inponit ex aceto et melle cum farina hordeacia, et
contra ileum decocta farina in oleo velleribus collecta. multi
vero et contra purulentas excreationes siccae drachmas duas,
sulpuris unam et dimidiam sumi censent, et contra cruentas
140 ramos tres decoctos in vino. datur et dysintericis cum caseo
in vino contrita. dederunt et cum bitumine infriatam potioni
propter anhelitum, ex alto lapsis seminis tres uncias. olei libra
vinique sextario inlinitur cum oleo coctis foliis partibus quas
frigus adusserit. si urinam movet, ut Hippocrati videtur, mirum
est quosdam dare vel*ut* inhibentem potui, contra incontinentiam
141 urinae. psoras et lepras cum melle et alumine inlita emendat,
item vitiligines, verrucas, strumas et similia cum tryc*h*no et
adipe suillo ac taurino sebo, ignem sacrum ex aceto et oleo
vel psimithio, carbunculum ex aceto. nonnulli laserpicium una

---

E. sa cephalaea, F^2. soephalaea, F^1. 6. ad] *om. C.* 7. potaturis, *Ed.* decocti, *E.* 8. conditave] decondita, *d.* ////decondita, *F.* decondit, *E.* 9. sic] cocta sic, *C.* indita sic] inditatis sic, *EF.* indita tussim, *d.* 10. doloris, *F.* doloribus, *d.* 11. modo in] *E.* modo e, *d.* modi e, *F.* 13. et] *F.* ad, *Ed.* 14 aliqui et] *E.* aliqui, F^2*d.* aliquid, F^1. 16. et] de, *C.* 17. accessiones] F^2*d.* successiones, *E.* cessiones, F^1. 21. inlita] *F.* inlitam, *Ed.* *dist. Ianus.* suffire] *d.* sufficere, *r.* 29. quas] *E.* quae, *d.* que, *F.* 30. ut] *E.* et, *Fd.* 31. vel, *C.* 33. trycno, *EF.* tricno, *d.*

inlini iubent, sine quo epinyctidas pusulas curant. inponunt
et mammis turgentibus decoctam et pituitae eruptionibus cum
cera, testium vero epiphoris cum ramis laureae teneris, adeo 142
peculiari in visceribus his effectu ut silvestri ruta cum axungia
veteri inlitos ramices sanari prodant, fracta quoque membra
semine trito cum cera inposito. radix rutae sanguinem oculis
suffusum et toto corpore cicatrices aut maculas inlita emendat.
ex reliquis quae traduntur mirum est, cum ferventem rutae
naturam esse conveniat, fasciculum eius in rosaceo decoctum
addita aloes uncia perunctis sudorem reprimere, itemque gene-
rationem inpediri hoc cibo. ideo in profluvio genitali datur 143
et venerem crebro per somnia imaginantibus. praecavendum
est gravidis abstineant hoc cibo, necari enim partus invenio.
eadem ex omnibus satis quadripedum quoque morbis in maximo
usu est, sive difficile spirantibus sive contra maleficorum ani-
malium ictus, infusa per naris ex vino aut, si sanguisugam
hauserint, ex aceto, et quocumque in simili morborum genere
ut in homine temperat*a*.

14. (52.) Mentastrum silvestris menta est differens specie 144
foliorum quae sunt figura ocimi, pulei colore, propter quod
quidam silvestre puleium vocant. his commanducatis et inpo-
sitis sanari elephantiasin Magni Pompei aetate fortuito cuiusdam
experimento propter pudorem facie inlita conpertum est. eadem 145
inlinuntur bibunturque adversus serpentium ictus drachmis dua-
bus in vini cyathis duobus, adversus scorpionum cum sale, oleo,
aceto, item adversus scolopendras ius decocti. adversus omnia
venena servantur folia arida ad farinae modum. substratum
vel accensum fugat etiam scorpiones. potum feminas purgat, 146
sed partus necat. ruptis, convulsis, orthopnoicis, torminibus,
choleris efficacissimum, item lumbis, podagris inpositum. sucus
auribus verminosis instillatur. in regio morbo bibitur, strumis
inlinitur, somnia veneris inhibet, *taenias* pellit ex aceto potum,
contra porriginem ex aceto infunditur capiti in sole.

(53.) Mentae ipsius odor animum excitat et sapor avidi- 147

---

3. lauri, *d.* 9. decocto, *F*². decoto, *F*¹. 11. inpedire, *Fd.* 17. hauserint] *ego.* exhauserint, *C.* 18. temperato, *Fd.* tempera *E.* 20. quae sunt] *cod. Tol.* qua sunt, *Fd.* quasi, *E.* 24. serpentium — 26. scolopendras] *ego.* scorpionum (scorpionem, *d*²) cum sale oleo (oleo et, *E*) aceto item adversus scolopen (scolopendras, *d.* scolopendras et, *E*) serpentium ictus drachmis (dragmis, *F*) duabus in (*om. d.*) vini cyathis (quiatis, *F*) duobus adversus scorpionum cum sale oleo aceto item adversus (scorpiones — adversus *om. Ed*) scolopendras, *C.* 29. sed] a partu sed, *E.* convulsis] *ego.* convulsis sed parcius (partus, *F*) *C.* 31. vermiosis, *Fd.* 32. omnia, *Fd.* taenias] *Sillig.* tineas, *C.*

tatem in cibis, ideo embammatum mixturae familiaris. ipsa acescere aut coire denserique lac non patitur, quare lactis potionibus additur, *ne huius* coagulati potu strangulentur. data in aqua aut mulso eadem vi resistere et generationi creditur
148 cohibendo genitalia denseri. aeque maribus ac feminis sistit sanguinem, et purgationes feminarum inhibet, cum amylo ex aqua pota coeliacorum impetus. *Dalion* et vomicas vulvae curavit illa, iocinerum vitia ternis obolis ex mulso datis, item sanguinem excreantibus in sorbitionem. ulcera in capite infan-
149 tium mire sanat, arterias umidas siccat, siccas adstringit, pituitas corruptas purgat in mulso et aqua, voci suco utilis, sub certamine dumtaxat, qui et gargarizatur uva tumente adiecta ruta et coriandro ex lacte. utilis et contra tonsillas cum alumine, linguae asperae cum melle et convulsis intus per se vitisque pulmonis. singultus et vomitiones sistit cum suco gra-
150 nati, ut Democritus monstrat. recentis sucus narium vitia spiritu subductus emendat, ipsa trita choleras, in aceto quidem pota, sanguinis fluctiones intus, ileum etiam inposita cum polenta et si mammae tendantur. inlinitur et temporibus in capitis dolore, sumitur et contra scolopendras et scorpiones marinos et ad serpentes. epiphoris inlinitur et omnibus in capite eruptionibus,
151 item sedis vitiis. intertrigines quoque, vel si teneatur tantum, prohibet. auribus instillatur cum mulso. aiunt et lieni mederi eam *in* horto gustatam ita ne vellatur, si is qui mordeat dicat se lieni mederi, per dies VIIII, aridae quoque farinam tribus digitis adprehensam et stomachi dolorem sedare in aqua et similiter aspersa potione ventris animalia expellere.

152 (54.) Magna societas cum hac ad recreandos defectos animo puleio cum surculis suis in ampullas vitreas aceti utrisque deiectis. qua de causa dignior e puleio corona Varroni quam e rosa cubiculis nostris pronuntiata est, nam et capitis dolores inposita dicitur levare, quin et olfactu capita tueri contra frigorum aestusque iniuriam et ab siti traditur, neque aestuare eos qui

---

1. embammatum] *codd. Gel.* inbammatum, *E.* inbambatum, *d.* inbabatum, *F.* ipsae, *F.* ipse, *d.* 2. acescere] *codd. Gel.* aciescere, *Ed.* accessere, *F.* deserique, F^2*d.* deseri qua, F^1. 3. ne huius] et his, *C.* 4. vi resistere] vires sistere, *Fd.* 5. densari, *Fd.* 7. impetum, *d.* Dalion] *Sillig coni.* iratione, EF^2. e ratione, F^1. si rationem, *d.* 8. illa] *d.* illae, *E.* ille, *F.* multo, *Fd.* 11. 12. sub certamine utilis, *E.* 14. convulsis] *Urlichs vind. 439.* convulsa eius, *C.* 15. et] *E.* ut, F^2*d.* in, F^1. 16. spiritus, *Fd.* 24. in] *om. C.* 25. farinam] *d.* farinae, *E.* farina, *F.* 26. aqua] qua, *Fd.* 27. aspersa] *cod. Tol.* aspera, *C.* 28. defectus, *Fd.* animi, *d.* 30. corona varroni] contra vartini, *E.* 33. acytusque, *Fd.*

duos e puleio surculos inpositos auribus in sole habeant. inlinitur etiam in doloribus cum polenta et aceto. femina efficacior. 153 est autem haec flore purpureo. mas candidum habet. in nausias cum sale et polenta in frigida aqua pota inhibet, sic et pectoris ac *ventris* dolorem, stomachi autem ex aqua. item rosiones sistit et vomitiones cum aceto et polenta, alvum solvit ex sale et aceto et polenta. intestinorum vitia melle decocta et nitro sanat, urinam pellit ex vino et, si Amineum sit, et calculos et interiores omnes dolores. ex melle et aceto sedat 154 menstrua et secundas, vulvas conversas corrigit, defunctos partus eicit. semen obmutescentibus olfactu admovetur, comitialibus in aceto cyathi mensura datur. si aquae insalubres bibendae sint, tritum aspergitur. salsitudines corporis, si cum vino tractetur, minuit, nervorum causa et in contractione cum sale et aceto et melle infricatur in opisthotono. bibitur ad 155 serpentium ictus decoctum, ad scorpionum in vino tritum, maxime quod in siccis nascitur. ad oris exulcerationes, ad tussim efficax habetur. flos recentis incensus pulices necat odore. Xenocrates pulei ramum lana involutum in tertianis ante accessionem olfactandum dari aut stragulis subici et ita collocari aegrum inter remedia tradit.

(55.) Silvestri ad eadem vis efficacior. simile est origano, 156 minoribus foliis quam sativum, et a quibusdam dictamnos vocatur. gustatum a pecore caprisque balatum concitat, unde quidam Graeci littera mutata blechonem vocaverunt. natura tam fervens est ut inlitas partes exulceret. tussi in perfrictione fricari ante balinea convenit, et ante accessionum horrorem convolsis et torminibus. podagris mire prodest, spasticis cum 157 melle et sale bibendum datur, pulmonum vitia excreabilia facit. ad lienem cum sale utile est et vesicae et suspiriis et inflationibus, decoctum suco aequaliter, et vulvas corrigit et contra

2. feminae, *d.* femine, *F.* 2. 3. efficacius, *d.* efficatius, F^2. efficaus, F^1. 5. pectoris ac ventris] pectori acris, *E.* pecto maris, Fd^1. pectoris, d^2. *dist. ego.* 6. item rosiones] intercisiones, *E.* 6. 7. alvum solvit ex (et, *F*) — polenta (pulenta, *F*)] *F cod. Tol. om. Ed.* 7. 8. decocta] *d.* decocto, *r.* 10. vulvam, *Fd.* conversat, *F.* conversat ac, *d.* defunctis, F^2. defuncti, F^1. 11. obmutescentes, *E.* olfactu] *d.* olfactum, *r.* 13. 14. cum vino] *E.* omnino, *Fd.* 14. troctetur, F^1. tradetur, *E.* 15. infricatur] *d.* infrigatur, F^2. infiguratur, F^1. confringatur, *E.* 18. habentis, *Fd.* 19. involutum] *d.* lutum, *r.* 25. mutant, *E.* blechonem] *cod. Tol.* bleconem, *Fd.* albeconem, *E.* 26. tusci, *F.* tuso, *d.* perfrictiones, *d.* ferfrictiones, *F.* 27. accessionum horrorem] *d.* accessionem horrore, *r.* 28. spasticis] *Pint.* pasticis, *Fd.* hepaticis, *E.* 30. utile est] *E.* utilē, *F.* utile, *d.*

scolopendram terrestrem vel marinam, item scorpiones, privatimque valet contra hominis morsum. radix contra increscentia ulcera recens potentissima, arida vero cicatricibus decorem adfert.

158 (56.) Item puleio est nepetaeque societas. decocta in aqua ad tertias discutiunt frigora mulierumque menstruis prosunt et aestate sedant calores. nepeta quoque vires contra serpentes habet. fumum ex ea nidoremque fugiunt, qualia et substernere in metu eo dormituris utile est. tusa aegilopis inponitur et capitis doloribus recens cum tertia parte panis temperata aceto inlinitur. sucus eius instillatus naribus supinis profluvium sanguinis sistit, item radix quae cum myrti semine in passo tepido gargarizata anginis medetur.

159 (57.) Cuminum est et silvestre, praetenue, quaternis aut quinis foliis veluti serratis, sed ut sativo magnus usus, in stomachi praecipue remediis. discutit pituitas, inflationes tritum et cum pane sumptum vel potum ex aqua vinoque, tormina quoque et intestinorum dolores. verumtamen omne pallorem
160 gignit bibentibus. ita certe ferunt Porci Latronis clari inter magistros dicendi adsectatores similitudinem coloris studiis contracti imitatos et paulo ante Iulium Vindicem adsertorem illum a Nerone libertatis captationi testamenti sic lenocinatum. narium sanguinem pastillis inditum vel ex aceto recens sistit et oculorum epiphoris per se inpositum, tumentibus cum melle
161 prodest. infantibus inponi in ventre satis est. morbo regio in vino albo a balineis datur, 15. Aethiopicum maxime in posca et in ligmate cum melle. Africano privatim urinae incontinentiam cohiberi putant. sativum datur ad iocineris vitia tostum, tritum in aceto, item ad vertiginem, is vero quos acrior urina mordeat in dulci tritum, ad vulvarum vitia in vino, praeterque inpositis vellere foliis, testium tumoribus tostum tritumque cum
162 melle aut cum rosaceo et cera. silvestre ad omnia eadem efficacius, praeterea ad serpentes cum oleo, ad scorpiones, scolopendras. sistit et vomitionem nausiasque ex vino quantum adprehenderint tres digiti. propter colum quoque bibitur inliniturque vel penicillis fervens, adprimitur fasciis. strangula-

---

1. 2. privatimve, *C.* 2. increscentis, *Fd.* 3. recens] *om. Fd.* 6. 7. prodest, *C.* 14. et] *om. E.* 20. 21. contra aucti, *Fd.* 22. captationi] *Sillig coni.* captatione, *C.* testamentis, *Fd.* 28. cohiberi] *d.* cohibere, *r.* 32. cera] *d.* cetera, *r.* 35. colum] *d.* celum, *E.* caelum, *FG.* quoque] *codd. Gel.* quemque, *C.* 36. penicillis] *E.* penicillus, *d.* penicillos, *r.* fasciis] *codd. Gel.* faciis, *E.* faceis, *F.* fateii, *G.*

tiones vulvae potum in vino aperit tribus drachmis in tribus cyathis vini. auribus instillatur ad sonitus atque tinnitus cum sebo vitulino vel melle. suggillatis inlinitur cum melle et uva passa et aceto, lentigini nigrae ex aceto.

(58.) Est cumino simillimum quod Graeci vocant ami. 163
quidam vero Aethiopicum cuminum id esse existimant. Hippocrates regium appellavit, videlicet quia efficacius Aegyptio iudicavit. plerique alterius naturae in totum putant, quoniam sit exilius et candidius. similis autem et huic usus. namque et panibus Alexandrinis subicitur et condimentis interponitur.
inflationes et tormina discutit, urinas et menstrua ciet, suggil- 164
lata, oculorum epiphoras mitigat, cum lini semine scorpionum ictus in vino potum drachmis duabus privatimque cerastarum cum pari portione myrrae. colorem quoque bibentium similiter mutat in pallorem. suffitum cum uva passa aut resina vulvam purgat. tradunt facilius concipere eas quae odorentur id per coitum.

(59.) De cappari satis diximus inter peregrinos frutices. 165
non utendum transmarino, innocentius est Italicum. ferunt 13, 127
eos qui cotidie id edunt paralysi non periclitari nec lienis doloribus. radix eius vitiligines albas tollit, si trita in sole fricentur.
splenicis prodes*t* in vino potus radicis cortex duabus drach- 166
mis, dempto balinearum usu, feruntque XXXV diebus per urinam et alvum totum lienem emitti. bibitur in lumborum doloribus ac paralysi. dentium dolores sedat tritum ex aceto
semen vel decoctum vel manducata radix. infunditur et aurium 167
dolori decoctum oleo. ulcera quae phagedaenas vocant folia et radix recens cum melle sanant. sic et strumas discutit radix, parotidas vermiculosque cocta in aqua. iocineris doloribus tusa cum farina hordeacia inponitur. vesicae quoque malis medetur. dant et ad taenias in aceto et melle. oris exulcerationes in aceto decocta tollit. stomacho inutile*m* esse inter auctores convenit.

(60.) Ligusticum — aliqui panaces vocant — stomacho 168
utile est, item convolsionibus, inflationibus. sunt qui et cunilam bubulam appellaverint, uti diximus, falso. 19, 165

---

2. ad] *E.* ut, *r.* 6. quidam — Hippo] *om. E.* esse] *F*². est, *r.* 7. appellant, *F.* appellat, *E.* qua, *FG.* 8. iudicabit, *F.* iudicabat, *G.* 10. subiicitur, *E.* subdicitur, *r.* 11. ciet] *E.* ceset, *r.* 13. in vino] vino, *E.* mino. *F*¹. 21. trita] *E.* tritricae, *G*¹. trtritae, *r.* 22. prodesse, *C.* potus] *d.* potu, *E.* potis, *F.* poticis. *G*¹. poitis, *G*². 24. emittit, *FG.* mitti, *E.* 26. semen vel] semen, *EF*¹. 29. doloribus — 30. vesicae] *om. E.* doloribus] *cod. Tol.* doloris, *FG.* 32. inutile, *C.*

169 16. (61.) Cunilae praeter sativam plura sunt in medicina genera. quae bubula appellatur semen pulei habet utile ad vulnera commanducatum inpositum, ut quinto post die solvatur. et contra serpentes in vino bibitur ac tritum plagae inponitur. vulnera ab his facta perfricant ** item testudines cum serpentibus pugnaturae, quidamque in hoc usu panaceam vocant. sedat et tumores et virilium mala sicca vel foliis tritis, in omni usu mire congruens vino.

170 (62.) Est alia cunila, gallinacea appellata nostris, Graecis origanum Heracleoticum. prodest oculis trita addito sale. tussim quoque emendat et iocinerum vitia, laterum dolores cum farre, oleo et aceto sorbitione temperata, praecipue vero serpentium morsus.

171 (63.) Tertium genus est eius quae a Graecis mascula, a nostris cunilago vocatur, odoris foedi, radicis lignosae, folio aspero. vires eius vehementissimas in omnibus generibus earum tradunt, manipulo quoque eius abiecto omnes e tota domo blattas convenire ad eam, privatim adversus scorpiones ex posca pollere, foliis tribus ex oleo peruncto homine fugari serpentes.

172 (64.) E contrario quae mollis vocatur, pilosioribus ramis et aculeatis, trita mellis odorem habet, digitis tactu eius cohae-
19, 187 rescentibus, altera turis, quam libanotida appellavimus. medetur utraque contra serpentes ex vino vel aceto, pulices etiam contritae cum aqua sparsae necant.

173 (65.) Sativa quoque suos usus habet. sucus eius cum rosaceo auriculas iuvat, ipsa ad ictus bibitur. fit ex ea montana, serpyllo similis, efficax contra serpentes. urinam movet, purgat a partu mulieres. concoctionem mire adiuvat et aviditatem ad cibos utraque vel in cruditate ieiunis in potione aspersa. luxatis quoque utilis, contra vesparum et similes ictus, ex farina hordeacia et posca utilissima. libanotidis alia genera suis locis dicentur.

174 17. (66.) Piperitis, quam et siliquastrum appellavimus,
19, 187 contra morbos comitiales bibitur. Castor taliter demonstrabat:

---

3. impositumque, *E.* 5. perfricant] *cod. Tol.* perfrigent, *C.* *lac. significavit Sillig.* 6. 7. sedant, *FG.* 12. farina, *E.* sorbitione] *d.* sorbitionem, *r.* 15. linose, *F*²*G.* linose e, *F*¹. 15. 16. folia aspera, *FG.* 16. generibus earum] *E.* his generibus ad earum, *r.* 17. ex tota, *d.* e tuta, *F*²*G.* et ut, *F*¹. et a, *E.* 18. 19. tollere, *FG.* 21. digitis] a digitis, *FG.* 22. libanotida appellavimus] *Sillig.* libanotidam appellaverimus, *C.* 25. habent, *FG.* 29. utramque, *FG.* 30. utiles, *FG.* 31. libanotides, *FG.* 33. peperiatis, *F*¹. piperiatis, *r.* 34. taliter] et aliter, *C.* demonstrabant, *FG.*

caule rubro et longo, densis geniculis, foliis lauri, semine albo, tenui, gustu piperis, utilem gingivis, dentibus, oris suavitati et ructibus.

(67.) Origanum quod in sapore cunilae aemulatur, ut di- 175
ximus, plura genera in medicina habet. onitin, ali prasion 19, 165
appellant non dissimile hysopo. privatim eius usus contra rosiones stomachi in tepida aqua et contra cruditates, araneos scorpionesque in vino albo, luxata et incussa in aceto et oleo et lana.

(68.) Tragoriganum similius est serpyllo silvestri. urinam 176
ciet, tumores discutit, contra viscum potum viperaeque ictum efficacissimum, stomacho acida ructanti et praecordiis. tussientibus quoque cum melle datur et pleuriticis et peripleumonicis.

(69.) Heraclium quoque tria genera habet: nigrius latiori- 177
bus foliis, glutinosum, alterum exilioribus, mollius, sampsucho non dissimile, quod aliqui prasion vocare malunt. tertium inter haec medium est, minus quam cetera efficax. optimum autem Creticum, nam et iucunde olet, proximum Zmyrnaeum *in*odorius, Heracleoticum ad potum utilius, quod onitin vocant. com- 178
munis autem usus serpentes fugare, percussis esui dare decoctum, eo potu urinam ciere, ruptis, convolsis mederi cum panacis radice, hydropicis cum fico aut cum hysopo acetabuli mensuris decoctum ad sextam, item *ad* scabiem, pruriginem, psoras in descensione balinearum. sucus auribus infunditur cum lacte mulieris. tonsillis quoque *et* uvis medetur, capitis ulceribus. venena opi et gypsi extinguit decoctum, si cum cinere in vino 179
bibatur. alvum mollit acetabuli mensura, suggillatis inlinitur, item dentium dolori, quibus et candorem facit, cum melle et nitro. sanguinem narium sistit. ad parotidas decoquitur cum hordeacia farina, ad arterias asperas cum galla et melle teritur, ad lienem folia cum melle et sale. crassiores pituitas et ni- 180
gras extenuat coctum cum aceto et sale sumptum paulatim. regio

---

4. cunelae, *F*. cunaele, *G*. cunilam, *E*. 5. onitin ali] conitin phalis, *G*. conipalis, F^1. coniphalis, *r*. 6. privatim] *E*. privatus, F^2. privatis, *r*. 7. aranea, *C*. 12. ruptati, F^1. ruptanti, *r*. 13. datur et] *E*. datur, *r*. peripleumonicis] *cod. Tol.* peripleumeticis, *C*. 16. praesion, *FG*. tertium] *G*. tertium est, *r*. inter] *d*. in, *r*. 17. medium est] medium, *E*. autem] *om. E*. 18. inodorius] *Urlichs vind. 440.* odorius, *E*. dorius, *r*. 19. otinin, *C*. 20. 21. aesuis dare eo decoctum potui, *FG*. 21. ciere] *d*. vere, *FG*. vele, *E*. medere, *FG*. 23. ad] *om. C*. 24. discensione, F^2G. discensiones, F^1. discessione, *E*. 25. mulieris] F^2. mulieres, F^1G. *om. E*. tonsillis] *cod. Tol.* toxillis, *C*. et uvis] fluviis, *E*. fluvis, *r*. 26. si cum] sucum, *FG*. in] *E*. et, *r*. 32. paulatium, *FG*.

morbo tritum cum oleo in nares infunditur. lassi perunguuntur ex eo ita ut ne *venter* attingatur. epinyctidas cum pice sanat, furunculos aperit cum fico tosta, strumas cum oleo et aceto et farina hordeacia, lateris dolores cum fico inlitum, fluctiones sanguinis in genitalibus tusum ex aceto inlitum, reliquias purgationum a partu.

181 (70.) Lepidium inter urentia intellegitur. sic et in facie cutem emendat exulcerando, ut tamen cera et rosaceo facile sanetur. sic et lepras et psoras tollit semper facile et cicatricum ulcera. tradunt in dolore dentium adalligatum bracchio qua doleat convertere dolorem.

182 (71.) Git ex Graecis alii melanthium, alii melaspermon vocant. optimum quam excitatissimi odoris et quam nigerrimum. medetur serpentium plagis et scorpionum. inlini ex aceto ac melle reperio incensoque serpentes fugari. bibitur
183 drachma una et contra araneos. destillationem narium discutit tusum in linteolo olefactum, capitis dolores inlitum ex aceto et infusum naribus, cum irino oculorum epiphoras et tumores, dentium dolores coctum cum aceto, ulcera oris tritum aut commanducatum, item lepras et lentigines ex aceto, difficultates spirandi addito nitro potum, duritias tumoresque veteres et suppurationes inlitum. lacte mulierum auget continuis diebus sum-
184 ptum. colligitur sucus eius ut hyoscyami, similiterque largior venenum est, quod miremur, cum semen gratissime panes etiam condiat. oculos quoque purgat, urinam et menses ciet. quin immo linteolo deligatis tantum granis XXX secundas trahi reperio. aiunt et clavis in pedibus mederi tritum in urina, culices suffitu necare, item muscas.

185 (72.) Et anesum adversus scorpiones ex vino habetur Pythagorae inter pauca laudatum sive crudum sive decoctum, item viride aridumve omnibus quae condiuntur quaeque intinguntur desideratum, panis etiam crustis inferioribus subditum. saccis
186 quoque additum cum amaris nucibus vina commendat. quin ipsum oris halitum iucundiorem facit faetoremque tollit manducatum matutinis cum zmyrnio et melle exiguo, mox vino collutum. vultum iuniorem praestat. insomnia levat suspensum in pulvino, ut dormientes olefaciant. adpetentiam ciborum prae-

---

2. ita ut] et, *E.* ne venter] neuter, *C.* 3. tosta] *d.* totas, *r.* 5. tusus, *FG.* 9. 10. ad cicatricem, *FG.* 17. olofactum, *FG.* 18. infusus, *FG.* 21. duritia, *FG.* 22. lacte] *E.* lactum, *F*[1]. lactem, *r.* 25. condat, *FG.* 26. diligatis, *FG.* 32. crusti, *FG.* sagis, *FG.* 33. additum] *cod. Tol.* additur, *C.* maris, *FG.* 36. leva eius pensum, *F.* laevatur pensum, *V.*

stat, quando id quoque inter artificia deliciae fecere, ex quo
labor desiit cibos poscere. ob has causas quidam anicetum
id vocavere.
(73.) Laudatissimum est Creticum, proximum Aegyptium. 187
hoc ligustici vicem praestat in condimentis, dolores capitis le-
vat suffitum naribus. epiphoris oculorum Evenor radicem eius
tusam inponit, Iollas ipsum cum croco pari modo et vino, et
per se cum polenta ad magnas fluctiones extrahendisque si qua
in oculos inciderint. narium quoque carcinodes consumit in-
litum ex aqua. sedat anginas cum hysopo ac melle ex aceto 188
gargarizatum, auribus infunditur cum rosaceo, thoracis pituitas
purgat tostum, cum melle sumptum melius. cum acetabulo
anesi nuces amaras L purgatas tere in melle ad tussim. facil-
lime vero anesi drachmae tres, papaveris duae miscentur melle
ad fabae magnitudinem et ternae diebus sumuntur. praecipuum 189
autem est ad ructus. ideo stomachi inflationibus et intestino-
rum torminibus et coeliacis medetur. singultus et olfactum
potumque decoctum inhibet. foliis decoctis digerit cruditates.
sucus decocti cum apio olfactus sternumenta inhibet. potum
somnos concitat, calculos pellit, vomitiones cohibet et praecor-
diorum tumores, et pectorum vitiis, nervis quoque quibus suc-
cinctum est corpus utilissimum. prodest et capitis doloribus 190
instillari sucum cum oleo decocti. non aliud utilius ventri et
intestinis putant, ideo dysintericis et in tenesmos datur tostum.
aliqui addunt et opium, pilulis in die ternis lupini magnitu-
dine in vini cyatho dilutis. Dieuches et ad lumborum dolores 191
suco usus est, semen hydropicis et coeliacis dedit tritum cum
menta, Evenor radicem et ad renes. Dalion herbarius partu-
rientibus ex eo cataplasma inposuit cum apio, item vulvarum
dolori, deditque bibendum cum aneto parturientibus. phrene-
ticis quoque inlinunt vel recens cum polenta, sic et infantibus
comitiale vitium, aut contractiones sentientibus. Pythagoras 192
quidem negat corripi vitio comitiali in manu habentes, ideo
quam plurimum domi serendum, parere quoque facilius olfa-
ctantis, et statim a partu dandum potui polenta aspersa. Sosi-
menes contra omnes duritias ex aceto usus est eo et contra
lassitudines in oleo decoquens addito nitro. semine eius poto
lassitudinis auxilium viatoribus spopondit. Heraclides ad infla- 193

2. desit, *FV*. 5. capitis] *om. FV*. 6. Evenor] *Pint.* eveneror, *EF*. evenenor, V^1. et venena, V^2. 7. 8. et per] et cum per, *C*. 9. cardines, *FV*. 9. 10. illitum, *E*. in litem, *F*. inlia, V^1. illia, V^2. 13. annisi, *C*. terere, *FV*. 15. ternis, *E*. 20. somnos] *d.* somnus, *r*. 28. et] *om. E*. 32. confractiones, *FV*. 33. negat] *om. EF*.

tiones stomachi semen tribus digitis cum castorei obolis duobus ex mulso dedit, similiter ad ventris aut intestinorum inflationes et orthopnoicis quod ternis digitis prenderit seminis, tantundem hyoscyami cum lacte asinino. multi vomituris acetabula eius et folia lauri decem trita in aqua bibenda inter cenam suadent.
194 strangulatus vulvae, si manducetur et linatur calidum vel si bibatur cum castoreo in aceto et melle, sedat. vertigines a partu cum semine cucumeris et lini pari mensura ternum digitorum, vini albi tribus cyathis discutit. Tlepolemus ad quartanas ternis digitis seminis anesi et feniculi usus est in aceto et mellis cyatho
195 uno. lenit articularis morbos, cum amaris nucibus inlitum. sunt qui et aspidum venenis adversari naturam eius putent. urinam ciet, sitim cohibet, venerem stimulat, cum vino sudorem leniter praestat, vestes quoque a tineis defendit. efficacius semper recens et quo nigrius, stomacho tamen inutile est praeterquam inflato.

196 18. (74.) Anetum quoque ructus movet et tormina sedat, alvum sistit. epiphoris radices inlinuntur ex aqua vel vino. singultus cohibet semen fervens olfactu. sumptum ex aqua sedat cruditatis. cinis eius uvam in faucibus levat, oculos et genituram hebetat.

197 (75.) Sacopenium quod apud nos gignitur in totum transmarino alienatur. illud enim hammoniaci lacrimae simile sagapemon vocatur. prodest laterum et pectoris doloribus, convolsis, tussibus vetustis excreationibusque, praecordiorum tumoribus. sanat et vertigines, tremulos, opisthotonicos, lienis, lumbos, perfrictiones. datur olfactandum ex aceto in strangulatu vulvae. ceteris et potui datur et cum oleo infricatur. prodest et contra mala medicamenta.

198 (76.) Papaveris sativi tria diximus genera, et sponte nascentis alia promisimus. e sativis albi calix ipse teritur et e vino bibitur somni causa. semen elephantiasi medetur. e nigro papavere sopor gignitur scapo inciso, ut Diagoras suadet, cum turgescit, ut Iollas, cum deflorescit, hora sereni diei tertia, hoc est cum ros in eo exaruerit. incidi iubent sub capite et calice,
199 nec in alio genere ipsum inciditur caput. sucus et hic et herbae cuiuscumque lana excipitur aut, si exiguus est, ungue pollicis, ut lactucis, et postero die magis quod inaruit. papaveris vero largus densatur et in pastillos tritus in umbra siccatur, non vi

15. inutile est] *E.* inutilem, *r.* 19. semen] *E.* et semen, *r.* 22. toto, *FV.* 30. tria] *V*, ita, *F. om. E.* 34. ut] *E.* vit. *F.* urt, *V.* tertia] *V*². *om. r.* 39. siccatur] *om. FV.* vi] *om. EF.*

soporifera modo, verum, si copiosior hauriatur, etiam mortifera
per somnos, opium vocant. sic scimus interemptum P. Licini
Caecinae praetori viri patrem in Hispania Bavili, cum valetudo
inpetibilis odium vitae fecisset, item plerosque alios. qua de 200
causa magna concertatio extitit. Diagoras *et* Erasistratus in
totum damnavere ut mortiferum, infundi vetantes praeterea, quon-
iam visui noceret. addidit Andreas ideo non protinus excae-
cari eo, quoniam adulteraretur Alexandriae. sed postea usus
eius non improbatus est medicamento nobili quod διὰ κωδυῶν
vocant. semine quoque eius trito in pastillos e lacte utuntur 201
ad somnum, item ad capitis dolores cum rosaceo, cum hoc et
aurium dolori instillatum. podagris inlinitur cum lacte mulie-
rum, — sic et foliis ipsis utuntur — item ad ignes sacros et
vulnera ex aceto. ego tamen damnaverim collyris addi, mul-
toque magis quas vocant ληξιπυρέτους quasque πεπτικὰς et
κοιλιακάς. nigrum tamen coeliacis in vino datur. sativum 202
omne maius. rotunda *ei* capita, at silvestri longa ac pusilla,
set ad omnes effectus valentiora. decoquitur et bibitur contra
vigilias, eademque aqua fovent ora. optimum in siccis et ubi
raro pluat. cum capita ipsa et folia decocuntur, sucus me-
conium vocatur multum opio ignavior. Experimentum opi est 203
primum in odore — sincerum enim perpeti non est — mox
in lucernis, ut pura luceat flamma et ut extincto demum oleat,
quae in fucato non eveniunt. accenditur quoque difficilius et
crebro extinguitur. est sinceri experimentum et in aqua, quon-
iam ut nubecula innatat, fictum in pusulas coit. sed maxime
mirum est aestivo sole deprehendi. sincerum enim sudat et se
diluit donec suco recenti simile fiat. Mnesides optime servari
putat hyoscyami semine adiecto, alii in faba.

19. (77.) Inter sativa et silvestria medium genus, quoniam 204
in arvis sed sponte nasceretur, rh*oe*am vocavimus et e*r*raticum. 19, 169
quidam id decerptum protinus cum toto calice mandunt. alvum

---

2. P.] *F.* post, *r.* 5. concertatio] *E.* concentauro, *r.* diagoras] *d.* diagora, *EV.* diagor, *F.* et] *om. C.* 7. addidit] *E.* andidit, *F.* ra//didit, *V.* 9. improbatus] *E.* ut probatus, *r.* diacodion, *Barb.* dacydion, *F.* acydion, *r.* 10. pastillo, *C.* e lacte] *E.* electe, *V.* electo, *F.* utantur, *FV.* 11. hoc et] *codd. Gel.* haec, *C.* 12. instillatur, *E.* 15. vocant] *om. FV.* peticas, *C.* 17. ei] *Gronovius.* et, *C.* at] ac, *FV.* ac] at, *E.* 18. set] et, *E.* 20. 21. meconium] me-notium, *E.* De meconio, *V.* De mochonio, *F*[1]. de moconio, *F*[2]. 21. opinio, *FV.* 25. sincere, *FV.* 26. ut nubicula, *F.* in nubila, *E.* 28. recentis, *FV.* 30. et] est, *FV.* 31. rhiam, *C.* erraticum] *Barb.* empraticum, *C.* 32. id] ad, *FV.*

exinanit. capita quinque decocta in vini tribus heminis pota et somnum faciunt.

205 (78.) Silvestrium unum genus ceratitim vocant, nigrum, cubitali altitudine, radice crassa et corticosa, calyculo inflexo ut cornicul*o*. folia minora et tenuiora quam ceteris silvestribus. semen exile tempestivum est messibus, alvum purgat dimidio
206 acetabulo in mulso. folia trita cum oleo argema iumentorum sanant. radix acetabuli mensura cocta in duobus sextariis ad dimidias datur ad lumborum vitia et iocineris. carbunculis medentur ex melle folia. quidam hoc genus glaucion vocant, alii paralium. nascitur enim in adflatu maris aut nitroso loco.

207 (79.) Alterum e silvestribus genus heraclium vocatur, ab aliis aphron, foliis, si procul intuearis, speciem passerum praebentibus, radice in summa terrae cute, semine spumeo. ex hoc lina splendorem trahunt. aestate tunditur in pila comitialibus morbis acetabuli mens*ura* in vino albo, vomitionem enim facit, medicamento quod *διὰ κωδυῶν* et arteriace vocatur utilissi-
208 mum. fit autem huius papaveris aut cuiuscumque silvestris capitibus CXX in aquae caelestis sextariis tribus biduo maceratis in eademque discoctis, deinde siccato iterumque cum melle decocto ad dimidias partes vapore tenui. addidere postea drac*h*m*as* senas croci, hypocisthidis, turis, acaciae et passi Cretici sextarium, haec ostentatione; simplex quidem et antiqua illa salubritas papavere et melle constat.

209 (80.) Tertium genus est tithymalon — mecona vocant, alii *p*aralion — folio lini, flo*re* albo, capite magnitudinis fabae. colligitur uva florente, siccatur in umbra. semen potum purgat alvum dimidio acetabulo in mulso. cuiuscumque autem papaveris caput viride vel siccum inlitum epiphoras oculorum lenit. opium ex vino meraculo si protinus detur, scorpionum ictibus resistit. aliqui hoc tantum nigro tribuunt, si capita eius vel folia terantur.

210 20. (81.) Est et porcillaca quam peplin vocant, non mul-

---

3. ceraticum, *E.* 5. corniculo] *Sillig.* cornicula, *C.* 7. in mulso] bi mulso, *F.* bi. mulso, *V.* 11. pharalium, *V.* pharalii, *F.* far alium, *E.* 12. e] *codd. Gel.* est, *C.* vocantur, *F.* vocant, *V.* 13. aphro, *FV.* 13. 14. praesentibus, *F.* prae senibus, *V erasis septem fere litteris.* 15. *dist. Urlichs vind. 441.* 16. mensura] semine, *C.* 17. dacodyon, *V.* dagodion, *F.* damgodion, *E.* asteriace, *EF.* 19. aqua, *F.* caelesti, *V.* 20. iterum, *FV.* 21. 22. postea drachmas] postea dracmis, *V.* dragmis postea, *EF*[1]. dragmis postea dragmis, *F*[2]. 23. sextario, *V.* sexterio, *F.* 25. est] *om. EF.* tiethymalon, *V.* tiethimalon, *F.* et himalon, *E.* 26. paralion] asthalion, *V.* arthalion, *r.* flore] *Urlichs vind. 442.* folio, *FV. om. E.* 29. oculum, *FV.* 33. peplin] *cod. Tol.* pephlin, *E.* peplilin, *r.*

tum sativa efficacior, cuius memorabiles usus traduntur: sagit-
tarum venena et serpentium haemorrhoidum et pres*te*rum re-
stingui pro cibo sumpta et plagis inposita extrahi, item hyoscyami
pota e passo expresso suco. cum ipsa non est, semen eius
simili effectu prodest. resistit et aquarum vitiis, capitis dolori
ulceribusque in vino tusa et inposita, reliqua ulcera comman-
ducata cum melle sanat. sic et infantium cerebro inponitur 211
umbilicoque prociduo, in epiphoris vero omnium fronti tempo-
ribusque cum polenta, sed ipsis oculis e lacte et melle, eadem,
si procidant oculi, foliis tritis cum corticibus fabae, pusulis
cum polenta et sale et aceto. ulcera oris tumoremque gingi-
varum commanducata cruda sedat, item dentium dolores, ton-
sillarum ulcera sucus decoctae. quidam adiecere paulum murrae. 212
nam mobiles dentes stabilit conmanducata. cruda sedat vocem-
que firmat et sitim arcet. cervicis dolores cum galla et lini
semine et melle pari mensura sedat, mammarum vitia cum melle
aut Cimolia creta, salutaris et suspiriosis semine cum melle
hausto. stomachum in acetariis sumpta corroborat. ardenti 213
febribus inponitur cum polenta, et alias manducata refrigerat
etiam intestina. vomitiones sistit. dysinteriae et vomicis estur
ex aceto vel bibitur cum cumino, tenesmis autem cocta. co-
mitialibus cibo vel potu prodest, purgationibus mulierum ace-
tabuli mensura in sapa, podagris calidis cum sale inlita et sacro
igni. sucus eius potus renes iuvat ac vesicas, ventris animalia 214
pellit. ad vulnerum dolores ex oleo cum polenta inponitur.
nervorum duritias emollit. Metrodorus, qui *ἐπιτομὴν ῥιζοτο-
μουμένων* scripsit, purgationibus a partu dandam censuit.
venerem inhibet venerisque somnia. praetori viri pater est, 215
Hispaniae princeps, quem scio propter inpetibiles uvae morbos
radicem eius filo suspensam e collo gerere praeterquam in ba-
lineis, ita liberatum incommodo omni. quin etiam inveni apud
auctores caput inlitum ea destillationem anno toto non sentire.
oculos tamen hebetare putatur.

(82.) Coriandrum inter silvestria non invenitur. praeci- 216
puum esse constat Aegyptium. valet contra serpentium genus
unum quod am*ph*is*ba*enas vocant potum inpositumque. sanat

---

2. presterum] *Barb.* presigrum, *V.* praesigrum, *F.* presigarum, *E.*
4. pota e] *E.* pote e, *V.* pote. *F.* semine, *C.* 10. procidant] *codd Hard.* procedens, *E.* procedant, *r.* oculi] *cod. Tol.* oculis, *C.* pusullis, *V.* pusillis, *r.* 11. ulcera] *d.* ut ulcera, *E.* ut cera, *r.* 20. estur] detur, *E.* 28. praestori, *FV.* 29. impatibiles, *EV.* 31. omnia, *FV.* 32. sentiri, *FV.* 35. constat] constat statim, *C.* 36. amfis (amsis, *E*) venas, *C.*

et alia vulnera, epinyctidas, pusulas tritum, sic et omnes tumores
collectionesque cum melle aut uva passa, panos vero ex aceto
tritum. seminis grana tria in tertianis devorari iubent aliqui
217 ante accessionem, vel plura inlini fronti. sunt qui et ante solis
ortum cervicalibus subici efficaciter putent. vis magna *ad* re-
frigerandos ardores viridi. ulcera quoque quae serpunt sanat
cum melle vel uva passa, item testes, ambusta, carbunculos,
aures, cum lacte mulieris epiphoras oculorum, ventris et inte-
stinorum fluctiones semen ex aqua potum. bibitur et in choleris
218 cum ruta. pellit animalia interaneorum, cum mali punici suco
et oleo semen potum. Xenocrates tradit rem miram, si vera
est, menstrua contineri uno die, si unum granum biberint fe-
minae, biduo, si duo, et totidem diebus quod grana sumpserint,
M. Varro coriandro subtrito et cumino acetoque carnem omnem
incorruptam aestate servari putat.
219 (83.) Atriplex et silvestre est, accusatum Pythagora*e* tam-
quam faceret hydropicos morbosque regios et pallorem, conco-
queretur difficillime, ac ne in hortis quidem iu*xta* id nasci quic-
quam nisi languidum culpavit. addidere Dionysius et Diocles
plurimos gigni ex eo morbos, nec nisi mutata saepe aqua co-
quendum, stomacho contrarium esse, lentigines et papulas gi-
220 gnere. miror quare difficulter in Italia nasci tradiderit id Solon
Smyrn*a*eus. Hippocrates vulvarum vitiis infundit id cum beta.
Lycus Neapolitanus contra cantharidas bibendum dedit, panos,
furunculos incipientis, duritias omnis vel cocto vel crudo utiliter
inlini putavit, item ignem sacrum cum melle, aceto, nitro, si-
militer podagras. unguis scabros detrahere dicitur sine ulcere.
221 sunt qui et morbo regio dent semen eius cum melle, arterias
et tonsillas nitro addito perfricent, alvum moveant, cocto vel
per se vel cum malva aut lenticula, concitantes vomitiones.
silvestri capillos tingunt et ad supra scripta utuntur.
222 21. (84.) E contrario in magnis laudibus malva est utra-
que et sativa et silvestris. duo genera earum amplitudine folii
discernuntur. maiorem Graeci *ma*lopen vocant in sativis, alte-

4. antea, *FV.* 5. ad] *om. C.* 8. et] *om. FV.* 9. et] at, *F.* at et, *V.* 13. si duo] *QE. om. r.* 14. et cumino (comino, *Q*) acetoque] *Qd.* cum acetoque, *E.* et cum (cum in, *V*) aceto quae, *r.* omnem] *Q. cod. Tol. om. C.* 16. est accusatum] et accusatum (acusatom, *F*¹)*C.* est et sativum accusatum, *codd. det.* Pythagorae] *Urlichs vind. 442.* ypitagora, *E.* ipytagina, *F.* pytagma, *V.* phytagora, *d.*
17. 18. concoqueretur] *codd. Hard.* conqueretur, *C.* 18. iuste, *C.* 20. nec] nunc, *FV.* mutate, *FV.* 23. smyrneus, *E.* myrneus, *r.* 26. nitro] *Q.* nigro, *C.* 27. podagris, *FV.* 31. ad] *om. FV.* 34. discernentur, *FV.* malopen] ..ΩΠΕΝ, *Q.* lopen, *V.* lopem, *r.*

ram ab emolliendo ventre dictam putant mala*ch*en. at e silvestribus, cui grande folium et radices albae, althaea vocatur, ab excellentia effectus a quibusdam plistolochia. omne solum 223 in quo seruntur pinguius faciunt, contra omnis aculeatos ictus efficaces, praecipue scorpionum, vesparum similiumque et muris aranei. quin et trita cum oleo qualibet earum peruncti ante vel habentes eas non feriuntur. folium inpositum scorpionibus torporem adfert. valent et contra psimithi venena. aculeos omnes extrahunt inlitae crudae cum a*ph*ronitro, potae vero decoctae cum radice sua leporis marini venenum restingunt, u*t* quidam dicunt, si vomatur. De iisdem mira et alia traduntur, 224 sed maxime, si quis cotidie suci ex qualibet earum sorbeat cyathum dimidium, omnibus morbis cariturum. ulcera manantia in capite sanant in urina putrefactae, lichenas et ulcera oris cum melle, radix decocta furfures capitis et dentium mobilitatem. eius quae unum caulem habet radice circa dentem qui doleat pungunt, donec desinat dolor. eadem strumas et parotidas, 225 panos addita hominis saliva purgat citra vulnus. semen in vino nigro potum pituita et nauseis liberat. radix mammarum vitiis occurrit adalligata in lana nigra, tussim in lacte cocta et sorbitionis modo sumpta quinis diebus emendat. stomacho inutilis 226 Sextius Niger dicit, Olympias Thebana abortivas esse cum adipe anseris, aliqui purgari feminas foliis earum manus plenae mensura in oleo et vino sumptis. utique constat parturientis foliis substratis celerius solvi. protinus a partu revocandum, ne vulva sequatur. dant et sucum bibendum parturientibus ieiunis in 227 vino decoctae hemina. quin et semen adalligant bracchio genitale non continentium. adeoque vener*i* nascuntur, ut semen unicaulis adspersum curationi feminarum aviditates auger*e ad* infinitum Xenocrates tradat, itemque tres radices iuxta adalligatas. tenesmo, dysintericis utilissime infundi, item sedis vitiis, vel si foveantur. melancholicis quoque sucus datur cyathis ternis

1. emoliendo, *F.* . . . liendum, *Q.* ventre] *QE.* ventrem, *r.* malacen, *V.* malace, *Q.* malecen, *r.* at e] *Q.* ae, *FV.* e, *E.* 2. cui] *E.* quo, *Q.* qui, *r.* 3. a] *Q.* *om.* *C.* plistholocia, *Q.* plitolicia, *C.* 4. seruntur] *Q.* serantur, *C.* pinguius] *E.* pinguis, *QV.* pinquis, *F.* contra] *Q.* incontra, *C.* 5. efficaces] efficacior vis, *E.* 8. psimithi] *Pint.* psimiti, *Q.* phsitim, *V.* phystim, *r.* 9. afronitro, *Q.* anitro, *FV.* nitro, *E.* 10. sua] *E.* suco, *r.* restingunt ut] *Sillig.* restinguntur, *E.* restringuitur, *F.* restringuntur, *V.* 15. mobilitatem] *Q.* mobilitates, *C.* 17. pungunt] *Q.* pungit, *C.* dolor] *E.* dolore, *Qr.* 18. purgat] *E.* pungit, *V.* pungunt, *F.* 19. et] *V.* ex, *r.* 20. 21. sorbitiones, *FV.* 25. revocandam, *QV.* 28. venere, *C.* ut] *d.* et, *r.* 29. curationi] *Ianus.* carationis, *F*[1]. curationis, *r.* augere ad] augeri et, *C.* 30. tradit, *FV.* 31. tenesmos, *FV.* tenesmos sint, *E.*

tepidus, et insanientibus quaternis, decoctae comitialibus heminae
228 suci. hic et calculosis et inflatione et torminibus aut opisthotonico laborantibus tepidus inlinitur. et sacris ignibus et ambust*is* decocta in oleum folia inponuntur, et ad vulnerum impetus cruda cum pane. sucus decoctae nervis prodest et vesicae et intestinorum rosionibus. vulvas et cibo et infusione emollit
229 oleum, sucus decoctae permeatus suavis facit. Althaeae in omnibus supra dictis efficacior radix, praecipue convulsis ruptisque. cocta in aqua alvum sistit. ex vino albo strumas et parotidas, et mammarum inflammationes et panos in vino folia decocta et inlita tollunt. eadem arida in lacte decocta quamlibet per-
230 niciosae tuss*i* citissime medentur. Hippocrates vulneratis sitientibusque defectu sanguinis radicis decoctae sucum bibendum dedit, et ipsam vulneribus cum melle et resina, item contusis, luxatis, tumentibus; et musculis, nervis, articulis inposuit ut supra, spasticis, dysintericis in vino bibendam dedit. mirum aquam radice ea addita addensari sub diu atque glaciescere. efficacior autem quo recentior.

231 (85.) Nec lapathum dissimilis effectus habet. est autem et silvestre, quod alii oxalida appellant, sapore sativ*o* proximum, foliis acutis, colore betae candidae, radice minima, nostri vero rumicem, alii lapathum canterinum, ad strumas cum axungia efficacissimum. est et alterum genus — fere oxylapathum vocant — sativo id similius et acutiore folio ac rubriore, non nisi in palustribus nascens. sunt qui et hydrolapathum tradant in aqua natum et aliud hippolapathum maius sativo candidius-
232 que ac spissius. Silvestria scorpionum ictibus medentur et feriri prohibent habentes. radix aceto decocta, si coluatur sucus, dentibus auxiliatur, si vero bibatur, morbo regio. semen stomachi inextricabilia vitia sanat. hippolapathi radi*x* privatim
233 ungues scabros detrahit. dysintericos semen duabus drachmis in vino potum liberat. oxylapathi semen lotum in aqua caelesti

---

1. quaternis] *om. E.* 2. his, *E.* 3. 4. ambusta, *C.* 7. suaves, *E.* suvius, *F*[1]. suavius, *r.* 12. tussi citissime] tusa citissime, *d.* tutissime, *r.* medentur] dentur, *FV.* 16. bibendam] *Q.* bibendum, *C.* 17. glaciescere] *Q.* clactescere, *F.* lactescere, *r.* 20. oxallida, *Q.* osea alli id, *E.* CXVII. id, *r.* sativo] *Sillig coni.* sativū, *Q. om. C.* 23. *dist. Ianus.* 24. sativum, *Q.* id] *ego. om. Q.* idem, *E.* item, *r.* acutiore] *Q.* acutiora, *C.* folio] *Sillig coni.* folia, *C.* rubriora, *E.* rudiore, *Q.* 25. sunt qui] *d.* qui sunt, *r.* et] *Q. om. C.* 26. alium, *FV.* 27. 28. feriri] *Q.* ferire, *C.* 28. coluatur] *d.* coletur, *V.* colatur, *r.* 30. radix] *ego.* radices, *C.* 31. scabrose, *FV.* 32. potum] *QE.* optimum, *r.*

sanguinem reicientibus adiecta acacia lentis magnitudine prodest. praestantissimos pastillos faciunt ex foliis et radice addito nitro et *t*ure exiguo. in usu aceto diluunt.

(86.) Sed sativom in epiphoris oculorum inlinunt fron- 234 tibus. radice lichenas et lepras curant, in vino vero decocta strumas et parotidas et calculos, poto vino et lienes inlita, coeliacos aeque et dysintericos et tenesmos. *ad* eademque omnia efficacius ius lapathi, et ructus facit et urinam ciet et caliginem oculorum discutit, item pruritum corporis in solia balinearum additum aut prius ipsum inlitum sine oleo. firmat et com- 235 manducata radix dentes. eadem decocta cum vino sistit alvum, folia solvunt. Adiecit Solo, ne quid omittamus, bulapathum, radicis tantum altitudine differens et erga dysintericos effectu pota*e* ex vino.

22. (87.) Sinapi, cuius in sativis tria genera diximus, Py- 236 thagoras principatum habere ex his quorum sublime vis feratur 19 171 iudicavit, quoniam non aliud magis in nares et cerebrum penetret. ad serpentium ictus et scorpionum tritum cum aceto inlinitur. fungorum venena discutit. contra pituitam tenetur in ore, donec liquescat, aut gargarizatur cum aqua mulsa. ad 237 dentium dolores manditur, ad uvam gargarizatur cum aceto et melle, stomacho utilissimum contra omnia vitia, pulmonibus excreationes faciles facit in cibo sumptum, et suspiriosis datur, item comitialibus t*a*edis cum suco cucumerum. sensus atque sternutamentis caput purgat, alvum mollit, menstrua et urinam ciet. et hydropicis inponitur cum fico et cumino tusum ternis partibus. comitiali morbo aut vulvarum conversione suffocatas 238 excitat odore aceto mixto, item lethargicos, adicitur tordylon — est autem hoc semen ex seseli — et si vehementior lethargus premat, cruribus aut etiam capiti inlinitur cum fico ex aceto. veteres dolores thoracis, lumborum, coxendicum, umerorum et in quacumque parte ex alto corporis vitia extrahenda sunt inlitum caustica vi emendat pusulas faciendo, at in magna duritia

---

1. adiecta acacia] *d.* iecta acacia, *E.* airecta acia, *r.* prodest] *om. FV.* 3. ture exiguo] *Cornarius.* iure exiguo, *d.* iure (iurc, *F.* iur, *V*) enguo, *r.* 5. radici, *FV.* radice eius, *Q.* 6. pota, *E.* *dist. Ianus.* 7. ad] et, *F.* ex, *r.* 8. ciet et] *E.* ciet, *r.* 12. ne quid] *codd. det.* neque ut, *C.* 14. potae] *Gronov.* pota, *C.* 24. taediis, *Gron.* tedis, *C.* 26. ytropicis, *Q.* hydropici, *C.* 27. suffocatas] *codd. Gel.* suffocatos, *C.* exanimes, *Q.* 28. odore] *codd. Gel.* o dolore, *Q.* odoris, F^1. odores, *r.* tordilon, *F.* topaion, *Q.* 29. ex seseli] esseli, *Q.* exesse, F^1. ex sese, *r.* et si] *E.* si, *Q.* et sive, *r.* 29. 30. lethargus] *Sillig.* i et largus, *Q.* lethargicos, *C.* 33. at in] *E.* ad in, *Q.* ad, *r.*

sine fico inpositum aut, si vehementior ustio timeatur, per du-
239 plices pannos. utuntur eo ad alopecias cum rubrica, psoras,
lepras, phthiriasis, *te*tanicos, opisthotonicos. inungunt quoque
scabras genas aut caliga*nte*s oculos cum melle, sucusque tribus
modis exprimitur in fictili, calescitque in eo sole modice. exit
et e cauliculo sucus lacteus, qui ita, cum induruit, dentium do-
240 lori medetur. semen ac radix, cum inmaduere musto, conte-
runtur manusque plenae mensura sorbentur ad confirmandas
fauces, stomachum, oculos, caput sensusque omnes, mulierum
etiam lassitudines, saluberrimae genere medicinae. calculos quo-
que discutit potum in aceto. inlinitu*r* et livoribus suggillatis-
que cum melle et adipe anserino aut cera Cypria. fit et oleum
ex eo semine madefacto in oleo expressoque, quo utuntur ad
nervorum rigores lumborumque et coxendicum et perfrictiones.
241 (88.) Sinapis natura*m* effectusque eosdem habere traditur
16, 167 adarca inter silvestria dicta, in cortice calamorum sub ipsa
coma nascens.

(89.) Marrubium plerique inter primas herbas commenda-
vere, quod Graeci prasion vocant, alii linostrophon, nonnulli
philopaeda aut philochares, notius quam ut indicandum sit. huius
folia semenque contrita prosunt contra serpentis, pectorum et
lateris dolores, tussim veterem, et iis qui sanguinem reiecerint
eximie utile, scopis eius cum panico aqua decoctis ut asperitas
242 suci mitigetur. inponitur strumis cum adipe. sunt qui viride
semen, quantum duobus digitis capiant, cum farris pugillo de-
coctum addito exiguo olei et salis sorberi ieiunis ad tussim iu-
beant. alii nihil conparant in eadem causa marrubi et feniculi
sucis ad sextarios ternos expressis decoctisque ad sextarios duos,
tum addito mellis sextario, rursus decocto ad sextarios duos, si
243 cocleari mensura in die sorbeatur in aquae cyatho. virilium
vitiis tusum cum melle mire prodest. lichenas purgat ex aceto,
ruptis, convolsis, spasticis, nervis salutare. potum alvum solvit
cum sale et aceto, item menstrua et secundas mulierum. arida
farina cum melle ad tussim siccam efficacissima est, item ad

1. aut] *Q.* vel, *E.* ut, *r.* 2. eo] *Q. om. C.* 3. tetanicos] *Cornarius.* latinioos, *F.* litanicos, *r.* 4. caligantes] cum gallica inter, *E.* cum gallicam ter, *r.* sucoque, *FV.* 6. e] *E. om. r.* lactens, *FV.* qui] *E*(?). eiuce vi, *r.* duruit, *F.* 7. inmadueri, *F.* immaduerit, *V.* 11. inlinitum, *C.* 13 oleo] ulco, *FV.* 15. nature, *F.* naturae, *r.* habere auditur, *EFV.* traditur habere, *d.* 16. atarca, *Q.* adarcam, *C.* silvestria dicta] *Q.* silvas tacta, *C.* 19. parsion, *EF.* pa//sion, *V.* iippacconium, *Q.* 20. philopheda, *FV.* .... padam, *Q.* 24. viride] *Urlichs vind. 445.* viridem, *Q.* viridis, *C.* 25. capiat, *FV.*

gangraenas et pterygia. sucus vero auriculis et naribus et morbo regio minuendaeque bili cum melle prodest, item contra venena inter pauca potens. ipsa herba stomachum et excreationis pe- 244
ctoris purgat cum iride et melle, urinam ciet, cavenda tamen exulceratae vesicae et renium vitis. dicitur sucus et claritatem oculorum adiuvare. Castor marrubi duo genera tradit, nigrum et quod magis probat candidum. in ovum inane sucum addit is ipsumque ovum infundit, mel aequis portionibus, tepefactum vomicas rumpere, purgare, persanare promittens, inlitis etiam vulneribus a cane factis tuso cum axungia vetere.

(90.) Serpyllum a serpendo putant dictum, quod in silve 245
stri evenit, in petris maxime; nam sativom non serpit, sed ad palmum altitudine increscit. pinguius voluntarium et candidioribus foliis ramisque, adversus serpentes efficax, maxime cenchrim et scolopendras terrestres ac marinas et scorpiones, decoctis ex vino ramis foliisque. fugat et odore omnis, si uratur, et contra marinorum venena praecipue valet. capitis do- 246
loribus decoctum in aceto inlinitur temporibus ac fronti cum rosaceo, item phreneticis, lethargicis, contra tormina et urinae difficultates, anginas, vomitiones. drachmis quattuor ex aqua bibitur ad iocinerum desiderium. folia obolis quattuor dantur ad lienem ex aceto. ad cruentas excreationes teritur in cyathis duobus aceti et mellis.

(91.) Sisymbrium silvestre quibusdam thymbraeum appella- 247
tum, pedali non amplius altitudine. quod in riguis nascitur simile nasturtio est, utrumque efficax adversus aculeata animalia, ut crabrones et similia, quod in sicco odoratum est et inseritur coronis, angustiore folio. sedant utraque capitis dolorem, item epiphoras, ut Philinus tradit. alii panem addunt, alii per se decocunt in vino. sanat et epinyctidas cutisque 248
vitia in facie mulierum intra quartum diem noctibus inpositum diebusque detractum. vomitiones, singultus, tormina, stomachi dissolutiones cohibet, sive in cibo sumptum sive suco potum. non edendum gravidis nisi mortuo conceptu, quippe etiam inpositum eicit. movet urinam cum vino potum, silvestre vero et calculos. quos vigilare opus sit excitat infusum capiti cum aceto.

(92.) Lini semen cum aliis quidem in usu est, sed et per 249

---

1. camcrianas, *F.* cancrianas, *r.* 4. cavendo, *FV.* 7. inanem, *FV.* 8. mell, *F.* melle, *E.* 10. tusam, *FV.* 12. nam] *Q. om. C.* 15. cencharim, *C.* 16. odorem, *QFV.* 16. 17. uratur] *Q.* uretur, *C.* 20. *dist. ego.* 25. plus, *FV.* 29. plinius, *C.* 32. dractum, *FV.* 35. vero] *Q. om. C.* 36. calculos] *Q.* calchos, *C.* 37. sed] *Q. om. C.*

se mulierum cutis vitia emendat in facie, oculorum aciem suco
adiuvat. epiphoras cum ture et aqua aut cum murra ac vino
sedat, parotidas cum melle aut adipe aut cera, stomachi solu-
tiones inspersum polentae modo, anginas in aqua et oleo de-
250 coctum et cum aneso inlitum. torretur, ut alvum sistat. coe-
liacis et dysintericis inponitur ex aceto. ad iocineris dolores
estur cum uva passa, ad phthisim utilissime e semine fiunt ec-
ligmata. musculorum, nervorum, articulorum, cervicium duritias,
cerebri membranas mitigat farina seminis nitro aut sale aut
cinere additis. eadem cum fico *paro*tidem concoquit ac matu-
rat, cum radice vero cucumeris silvestris extrahit quaecumque
251 corpori inhaereant, sic et fracta ossa. serpere ulcus in vino
decocta prohibet, eruptiones pituitae cum melle. emendat un-
gues scabros cum pari modo nasturti, testium vitia et ramices
cum resina et murra et gangraenas ex aqua, stomachi dolores
cum feno Graeco sextariis utriusque decoctis in aqua mulsa, in-
testinorum, thoracis perniciosa vitia clystere in oleo aut melle.
252 (93.) Blitum iners videtur ac sine sapore aut acrimonia
ulla, unde convicium feminis apud Menandrum faciunt mariti.
stomacho inutile *est*. ventrem adeo turbat ut choleram faciat
aliquis. dicitur tamen adversus scorpiones potum e vino prod-
esse, clavis pedum inlini, item lienibus et temporum dolori ex
oleo. Hippocrates menstrua sisti eo cibo putat.
253 23. (94.) Meum in Italia non nisi a medicis seritur et his
admodum paucis. duo genera eius: nobilius A*th*amanticum vel
Athamanicum vocant, illi tamquam ab Athamante inventum, hi
quoniam laudatissimum in Athaman*i*a reperiatur, foliis aneso si-
mile et caule aliquando bipedali, radicibus multis obliquis ni-
gris, quibusdam et altis, minus rufum quam illud alterum. uri-
nam *ci*et in aqua potum radice trita vel decocta. inflationes
stomachi mire discutit, item tormina et vesicae vitia, vulvarum-

---

2. myrrha, *V*(?). myrta, *F*. mu . . ta, *Q*. misto, *E*. 3. parotidas] *d*. paroidas, *r*. 4. polenta, *FV*. anguinae, *C*. 5. torreretur. aut cum murt . . . ulbum sistat, *Q*. 7. utilissime e] *codd*. *Gel*. utilissimae, *V*. utilissime, *r*. 10. parotidem] *Ianus*. et idem, *C*. 12. et fracta] effracta, *FV*. 13. eruptiones] *d*. veruitiones, *F*. eruitiones, *r*. emendant, *FV*. 18. ac] *V*. hac, *Q*. aut, *r*. 20. inutile est] inutilem, *C*. cholera, *FV*. ulcera, *Q*. 21. dicetur, *FV*. 24. meum] *C*. Milium, *Q*. 25. adamanticum, *C*. adamant. hic cum, *Q*. 25. 26. vel Athamanicum] *Urlichs vind*. *444*. velata manichum, *Q*. *om*. *C*. 27. Athamania] *Urlichs l. l.* athamanta, *QF*. athamante, *r*. 28. obliquis] *V*. olivis, *Q*. obolis, *E*. oblis, *F*. 29. et] *Q*. *om*. *C*. albis, *Q*. illud] *Q*. illum, *C*. 29. 30. murinam, *C*. 30. ciet] *Ianus*. et, *C*. qua, *FV*. pota, *F*[2]*V*. *om*. *F*[1].

que articulis cum melle, infantibus cum apio inlitum imo ventri urinas movet.

(95.) Feniculum nobilitavere serpentes gustatu, ut diximus, 254
senectam exuendo oculorumque aciem suco eius reficiendo, unde 8, 93
intellectum hominum quoque caliginem praecipue eo levari. colligitur hic caule turgescente et in sole siccatur inunguiturque ex melle [ubique hoc est], laudatissimus in Hiberiae lacrimis; fit et e semine recenti et e radicibus prima germinatione incisis.

(96.) Est in hoc genere et silvestre quod hippomarathum, 255
alii myrsineum vocant, foliis maioribus, gustu acriore, procerius, baculi crassitudine, radice candida. nascitur in calidis et saxosis. Diocles et aliud hippomarathi genus tradidit, longo et angusto folio, semine coriandri. Medicinae in sativo ad scor- 256
pionum ictus et serpentium semine in vino poto. sucus et auribus instillatur vermiculosque in his necat. ipsum condimentis prope omnibus inseritur, oxyporis etiam aptissime. quin et panis crustis subditur. semen stomachum dissolutum adstringit, vel in febribus sumptum, nausiam ex aqua tritum sedat, pulmonibus et iocineribus laudatissimum. ventrem sistit, cum modice sumitur, urinam ciet ad tormina potum decoctum, et in lactis defectu potum mammas replet. radix cum tisana sumpta 257
renes purgat. sive decocti suco sive semine sumpto prodest et hydropicis radix ex vino pota, item convulsis. inlinuntur folia tumoribus ardente ex aceto, calculos vesicae pellunt. geniturae abundantiam quoquo modo haustum facit, verendis amicissumum, sive ad fovendum radice cum vino decocta sive contritum in oleo inlitum. multi et suggillatis cum cera inlinunt, et radice in suco vel cum melle contra canis morsum utuntur et contra multipedam ex vino. Hippomarathum ad omnia vehementius 258
calculos praecipue pellit, prodest vesicae cum vino leni et fe-

---

4. exuendum, *Q.* execuendam, *F.* exuendam, *r.* oculorumque] *Q.* colonorumque, *E.* colonumque, *F.* colo . umque, *V*². c. lo . umque, *V*¹. 5. levare, *EF.* 7. [ubique hoc est]] *uncis inclusit Urlichs vind.* 445. 7. 8. *dist. Urlichs l. l.* 8. e] *om. FV.* recenti] *Q.* recenti fit, *C.* 9. ippomarathum, *Q.* hippomatum, *E.* ipphomatum, *r.* 10. myrsineum] *Qd.* myrseneum, *r.* 11. vacculi, *Q.* bracchioli, *E.* brachioli, *V*². bracili, *F*¹. bracioli, *r.* 12. et] *V.* set, *F.* sed, *E.* 13. sativi, *Q.* sitivo, *FV.* 15. necat] *Q.* necatis, *C.* 18. febris, *FV.* ex] *E.* in ea, *F*¹. ea, *r.* 20. ciet] *d.* et ciet, *r.* potum] *Sillig.* totum, *C.* totu, *Q.* et in] *Q. om. C.* 21 sq. *dist. Ianus.* 22. decocto, *E.* 23. pota] *ego.* sumpto pota, *Q.* cocta, *C.* 24. ardente] *Ianus.* ardentes, *C.* 25. quo, *QE.* 26. radicem, *C.* cum] cum in, *F*²*V.* decocta] *Sillig.* decoctam, *V.* decoctum, *r.* 27. radicem, *FV.* 28. vel] *E.* vel radicem, *r.* 29. multipedem, *FV.* hippomarathum] *V*². ippomaratum, *Q.* hippomaratum, *r.*

minarum menstruis haerentibus. efficacius in eo semen quam radix. modus in utroque quod duobus digitis trit*um* additur in potionem. Petrichus qui ophiaca scripsit et Micc*i*on qui rhizotomumena adversus serpentes nihil efficacius hippomaratho putavere. sane et Nicander non in novissimis posuit.

259 (97.) Cannabis in silvis primum nata est, nigrior foliis et asperior. semen eius extinguere genituram virorum dicitur. sucus ex eo vermiculos aurium et quodcumque animal intraverit eicit, sed cum dolore capitis, tantaque vis ei est ut aquae infusus coagulare eam dicatur. et ideo iumentorum alvo succurrit potus in aqua. radix articulos contractos emollit in aqua cocta, item podagras et similis impetus. ambustis cruda inlinitur, sed saepius mutatur priusquam arescat.

260 (98.) Ferula semen aneto simile habet. quae ab uno caule dividitur in cacumine femina putatur. caules eduntur decocti, commendanturque muria ac melle, stomacho utilis. sin plures sumpti, capitis dolorem faciunt. radix denari pondere in vini cyathis duobus bibitur adversus serpentes, et ipsa radix inponitur. sic et torminibus medetur, ex oleo autem et aceto contra sudo-
261 res inmodicos vel in febribus proficit. sucus ferulae alvom solvit fabae magnitudine devoratus. e viridi medulla vulvis utilis est ad omnia ea vitia. ad sanguinem sistendum decem grana seminis bibuntur in vino trita vel cum medulla. sunt qui comitialibus morbis dandum putent luna IIII usque VII lingulae mensura. natura ferularum murenis infestissuma est, tactae siquidem ea moriuntur. Castor radicis sucum et oculorum claritati conferre multum putavit.

262 (99.) Et de carduorum satu inter hortensia diximus, qua-
19, 152 propter et medicinam ex his non differamus. silvestrium genera sunt duo, unum fruticosius a terra statim, alterum unicaule crassius. utrique folia pauca, spinosa, muricatis cacuminibus, sed alter florem purpureum mittit inter medios aculeos celeriter canescentem et abeuntem cum aura, *σκόλυμον* Graeci
263 vocant. hic antequam floreat contusus atque expressus inlito suco alopecias replet. radix cuiuscumque ex aqua decocta potoribus sitim facere narratur. stomachum corroborat et vulvis, si credimus, etiam conferre aliquid traditur ut mares gignan-

1. herentibus, *Q.* haerentes, *V.* herentes, *F.* 2. modus] *Q.* modis, *C.* trito, *C.* *om.* *Q.* addatur, *Q.* 3. Miccion] *Salm.* miccon, *C.* 4. yppomaradrum, *Q.* hippomaraton, *V.* hippomarathon, *r.* 6. nigriore, *FV.* 9. 10. infusus] *Q.* infusa, *V.* infusum, *r.* 12. sed] et, *FV.* 16. muria] *Sillig.* murta, F^1. amurca, *E.* musta, *r.* sin] *E.* in, *r.* 21. vulvis] *Gron.* vultui, *E.* vultuis, *r.* utile, *EF.* 23. cum] V^2. *om.* *r.* 24. morbis] *E.* bis, *r.* IIII usque VII] F^2V. IIII us VII, F^1. quarta sexta septima, *E*(?).

tur. ita cer*te* Glaucias scripsit qui circa carduos diligentissimus videtur. mastiche *e* carduis odorem commendat oris.

24. (100.) Et discessuri ab hortensis unam conpositionem 264
ex his clarissimam subteximus adversus venenata animalia incisam in lapide versibus Coi in aede Aesculapi: serpylli duum denariorum pondus, opopanacis et m*e*i tantundem singulorum, trifoli seminis pondus denari, anesi et feniculi seminis et ami et api denarium senum e singulis generibus, ervi farinae denarium XII. haec tusa cribrataque vino quam possit excellenti digeruntur in pastillos victoriati ponderum. ex his singuli dantur ex vini mixti cyathis ternis. hac theriace Magnus Antiochus rex adversus omnia venenata usus traditur aspide excepta.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XXI.

Cap. 1. (Sect. 1.) In hortis seri et coronamenta iussit 1
Cato, inenarrabili florum maxume subtilitate, quando nulli potest facilius esse loqui quam rerum naturae pingere, lascivienti praesertim et in magno gaudio fertilitatis tam variae ludenti. quippe 2
reliqua usus alimentique gratia genuit, ideoque saecula annosque tribuit his, flores vero odoresque in diem gignit, magna, ut palam est, admonitione hominum, quae spectatissime floreant celerrime marcescere, sed ne pictura quidem sufficiente imagini colorum reddendae mixturarumque varietati, sive alterni atque multiplices inter se nect*u*ntur, sive privatis generum funiculis in orbem, in oblicum, in ambitum quaedam coronae per coronas currunt.

---

1. ita certe] *Urlichs vind. 446.* ita et (enim, *V?*) cereae (cerea, *E*)*C.* scripsit] *Sillig.* adscripsit, *C.* qui] *d.* quid, *r.* 2. mastiche e] *Sillig.* mastice, *Q.* masteche, *V.* mastethe, *r.* 3. discessuri] *codd. Gel.* discessum, *C.* 4. 5. incisa, *Q.* 5. in] *Qd. om. r.* coi in aede] *Q.* etlinede, *C.* 6. mei] *Cagnatus.* mii, *Q.* mili, *C.* 7. pondus — seminis] *om. FV.* anesi] *E.* a. si, *Q.* 8. e] *Q.* et, *C.* 8. 9. denarium] *Q. om. C.* 9. possunt, *Q.* 10. singuli] *Q.* singulis, *C.* 12. aspide excepta] *Q. om. C.* 19. ludentis, *d.* iubenti, *V.* inventi, *E.* viventi, *R.* 21. 22. magnam ut, *V.* magna aut, *r.* 23. sufficienti, *GV.* 25. nectuntur] *Ianus in praef.* nectatur, *G.* nectantur, *r.* privati, *GV.* generis, *G.* 26. *interpunctionem sustulit Ianus.*

3 2. (2.) Tenuioribus utebantur antiqui stroppos appellantes, unde nata strophiola. quin et vocabulum ipsum tarde communicatum est inter sacra tantum et bellicos honores coronis suum nomen vindicantibus. cum vero e floribus fierent, serta a serendo seri*e*ve appellabantur, quod apud Graecos quoque non adeo antiquitus placuit.

4 (3.) Arborum enim ramis coronari in sacris certaminibus mos erat primum. postea variare coeptum mixtura versicolori florum, quae invicem odores coloresque accenderet, Sicyone ingenio Pausiae pictoris atque Glycerae coronariae dilectae admodum illi, cum opera eius pictura imitaretur, illa provocans variaret, essetque certamen artis ac naturae, quales etiam nunc extant artificis illius tabellae atque in primis appellata stephaneplocos qua pinxit ipsam. idque factum est post Olympiada

5 C. sic coronis e floribus receptis paulo mox subiere quae vocantur Aegyptiae ac deinde hibernae, cum terra flores negat, ramento e cornibus tincto. paulatimque et Romae subrepsit appellatio corollis inter initia propter gracilitatem nominatis, mox et corollariis, postquam e lamina tenui aerea inaurata aut inargentata dabantur.

6 3. (4.) Crassus Dives primus argento auroque folia imitatus ludis suis coronas dedit, accesseruntque et lemnisci, quos adici ipsarum coronarum honor erat, propter Etruscas quibus iungi nisi aurei non debebant. puri diu fuere hi. caelare eos primus instituit P. Claudius Pulcher brattiasque etiam philyrae dedit.

7 (5.) Semper tamen auctoritas vel ludicro quaesitarum fuit. namque ad certamina in circum per ludos et ipsi descendebant et servos suos *e*quosque mittebant. inde illa XII tabularum lex: qui coronam parit ipse pecuniave eius, virtutis su*a*e ergo duit*o*r ei. quam servi equive meruissent pecunia partam lege dici nemo dubitavit. quis ergo honos? ut ipsi mortuo parentibusque eius, dum intus positus esset forisve ferretur, sine fraude esset inposita. alias in usu promiscuo ne

---

2. tarde de, *E.* tande de, *R.* tandem, *r.* 4. vero e] *d.* vero se, *E*[1]. vero, *E*[2]*R.* vere, *R.* 5. serieve] *Salm.* serive, *ER.* seriva, *G.* serviae, *V.* 7. enim] *om. GV.* 8. postea] *R. om. r.* versicoloris, *V.* versicolores, *ER.* 10. Pausiae] pausiae in, *ER.* paste, *G.* parte, *V.* licerae, *GV.* 11. picturae, *ER.* 15. subire, *GV.* 16. 17. negat ramento e] nec atramento, *GV.* 17. cincto, *ER.* 23. etruscos, *GV.* 28. equosque] *Salm.* quosque, *C.* 29. 30. virtutis suae] *Pint.* virtutisve, *C.* 30. ergo duitor] *Gron.* ergo duitur, *GV*[1]. arguitur, *E.* ergo arguitur, *r*(?). 31. pecuniam, *ER.* partem, *G.* legem, *C.* 32. intus] in, *GV.* 33. inpositus, *G.* impositas, *V.* alia, *GV.*

ludicrae quidem erant. (6.) ingensque et hinc severitas. L. 8
Fulvius argentarius bello Punico secundo cum corona rosacea
interdiu *e* pergula sua in forum prospexisse dictus ex auctoritate senatus in carcerem abductus non ante finem belli emissus est. P. Munatius cum demptam Marsuae coronam e floribus capiti suo inposuisset atque ob id duci eum in vincula triumviri iussissent, appellavit tr. pl. nec intercessere illi, aliter 9
quam Athenis, ubi commissabundi iuvenes ante meridiem conventus sapientium quoque doctrinae frequentabant. apud nos exemplum licentiae huius non est aliud quam filia divi Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsuam litterae illius degemunt.

(7.) Florum quidem populus Romanus honorem Scipioni 10
tantum habuit. Serapio cognominabatur propter similitudinem suari cuiusdam negotiatoris. obierat in *consul*atu plebei admodum gratus dignusque Africanorum familia, nec erat in bonis funeris inpensa. asses ergo contulit populus ac funus elocavit, quaque praeferebatur flores e prospectu omni sparsit.

(8.) Et iam tunc coronae deorum honos erant et larum 11
publicorum privatorumque ac sepulchrorum et manium, summaque auctoritas pactili coronae, uti Saliorum sacris invenimus sollemnes cenas. transiere deinde ad rosa*r*ia, eoque luxuria processit ut non esset grata nisi mero folio sutilis, mox petitis ab India aut ultra Indos. lautissimum quippe habetur e nardi folio eas dari aut veste Serica versicolori, unguentis madida. hunc habet novissime exitum luxuria feminarum.

(9.) Et apud Graecos quidem de coronis privatim scripsere 12
et Mnesitheus atque Callimachus medici quae nocerent capiti, quoniam et in hoc est aliqua valitudinis portio, in potu atque hilaritate praecipue odorum vi subrepente fallaciter, scelerata Cleopatrae sollertia. namque in apparatu belli Actiaci gratificationem ipsius reginae Antonio timente nec nisi praegustatos cibos sumente fertur pavore*m* eius lusisse extremis coronae

---

1. errant, *ER*. 3. e] *om. C*. 6. eum in] cum, *GV*. 12. degemunt] *ego*. dei gemunt, *C*. 15. obierat] *Freinshemius*. ob id erat (irat, G^2)*C*. consulatu] *Urlichs chrest. p. 212*. tribunatu. *Cv*. 17. inpensas, *V*. inmensas, *G*. 21. factili, *GV*. uti] GV^1. ut hi, V^2. utili. *r*. 22. rosaria] *Barb*. nos alia, *R*. rosalia, *r*. eoque] *R*. eo, *r*. 23. grata] *Urlichs l. l.* gratia, *C*. folii, *V*. filiu, *G*. peritis, *GV*. 24. indio, *GV*. 25. versicoloris, *ER*. unguenti, *GV*. 26. luxuriaque, *ER*. 29. et] *R*. *om. r*. 30. sceleratae, *V*. scelerate, *G*. 31. cleopathra, *E*. cleosathra, *R*. sollertiae, *R*. solertiae, *E*. 33. pavorem] *Sillig*. pavore, *GV*. ab ore, *r*. corona et, *G*. coronis, *E*. coronis et, *V*.

floribus veneno inlitis ipsaque capiti inposita, mox procedente
hilaritate invitavit Antonium ut coronas biberent. quis ita ti-
meret insidias? ergo concerpta in scyphum incipienti haurire
opposita manu: en ego sum, inquit illa, Marce Antoni, quam
tu nova praegustantium diligentia caves, adeo mihi, si possim
sine te vivere, occasio aut ratio deest! *inde* inductam custo-
13 diam bibere iussit ilico expirantem. De floribus supra dictos
scripsit Theophrastus apud Graecos, ex nostris autem inscripsere
aliqui libros anthologicon, flores vero persecutus est nemo, quod
equidem inveniam. nec nos nunc scilicet coronas nectemus
— id enim frivolum est — sed de floribus quae videbuntur
digna memorabimus.
14 4. (10.) Paucissima nostri genera coronamentorum inter
hortensia novere, ac paene violas rosasque tantum. Rosa na-
scitur spina verius quam frutice, in rubo quoque proveniens,
illic etiam iucundi odoris, quamvis angusti. germinat omnis
primo inclusa granoso cortice, quo mox intumescente et in vi-
rides alabastros fastigato paulatim rubescens dehiscit ac sese
pandit in calice*m* medio sui stanti*s* conplex*um* luteos apices.
15 usus eius in coronis prope minimus est. oleo macer*a*tur, idque
*i*am a Troianis temporibus Homero teste. praeterea in unguenta
13,9 transit, ut diximus. medicas per se artes praebet. emplastris
atque collyriis inseritur mordaci subtilitate, mensarum etiam
16 deliciis perunguendis minime noxia. Genera eius nostri fecere
celeberrima Praenestinam et Campanam. addidere alii Milesiam,
cui sit ardentissumus colos non excedenti duodena folia, proxu-
mam ei Trachiniam minus rubentem, mox Al*a*bandicam viliorem,
albicantibus foliis, vilissimam vero plurimis, sed minutissimis,
spiniolam. differunt enim multitudine foliorum, asperitate, le-
17 vore, colore, odore. paucissima quina folia, ac deinde numero-
siora, cum sit genus eius quam centifoliam vocant, quae est
in Campania Italiae, Graeciae vero circa Philippos, sed ibi non
suae terrae proventu. Pangaeus mons in vicino fert numerosis
foliis ac parvis, accolae transferentes conserunt, ipsaque plan-
tatione proficiunt. non autem talis odoratissima est, nec cui

---

2. quis] *om. GV.* 6. inde] *Lipsius om. C.* 7. expirante, *ER.* dictos] *d.* dictis, *r.* 19. calicem] *ego.* calices, *C.* stanti, *C.* conplexum] *ego.* conplexa, *Cv.* 20. macetur, *G.* maceretur, *r.* 21. tam, *C.* 23. insertitur, *G.* inpellitur, *ER.* 24. genera] *G.* contra genera, *r.* 25. celeberrimam. *GV.* 26. excedenti] *codd. Hard.* excedentis, *C.* 26. 27. folia proximam] *V.* folia proxima, *G.* proxima folia, *r.* 27. albandicam, *C.* 28. sed] *GV.* vel, *r.* 29. spiniolam] *Sillig.* spinis iam, *V.* spinioiam, *r.* 29. 30. levore] *R.* leviore, *r.* 33. fert] *d.* fere, *r.* 35 est] *R. om. r.*

latissumum maxumumve folium, breviterque indicium est odoris scabritia corticis. Caepio Tiberi Caesaris principatu negavit 18 centifoliam in coronas addi, praeterquam extremas velut ad cardines, nec odore nec specie probabilem. est et quae Graeca appellatur a nostris, a Graecis lychnis, non nisi in umidis locis proveniens, nec umquam excedens quinque folia, violaeque magnitudine, odore nullo. est et alia Graecula appellata, convolutis foliorum paniculis, nec dehiscens nisi manu coacta semperque nascenti similis, latissumis foliis. alia funditur e 19 caule malvacio folia oleae habente — mucetum vocant —, atque inter has media magnitudine autumnalis quam coroniolam appellant, omnes sine odore praeter coroniolam et in rubo natam. tot modis adulteratur. et alias vera quoque plurimum solo praevalet. Cyrenis odoratissima est, ideoque ibi unguentum pulcherrimum, Carthagine Hispaniae hieme tota praecox. refert et caeli temperies, quibusdam enim annis minus odorata provenit, praeterea omnis siccis quam umidis odoratior. seri 20 neque pinguibus volt neque argillosis locis nec riguis, contenta ru*de*ribus, proprieque ruderatum agrum amat. praecox Campana est, sera Milesia, novissime tamen desinit Praenestina. fodiuntur altius quam fruges, levius quam vites. tardissime proveniunt semine, quod in ipso cortice est, sub ipso flore, opertum lanugine. ob id potius caule conciso inseruntur. et ocellis radicis, ut harundo, unum genus inseritur pallidae, spinosae, longissimis virgis, quinquefoliae, quae Graecis altera est. omnis autem 21 recisione atque ustione proficit, tralatione quoque, ut vites, optume ocissimeque provenit surculis quaternum digitorum longitudine aut ampliore post vergiliarum occasum sata, dein per favonium translata, pedalibus intervallis crebro circ*um*fossa. qui praecocem faciunt pedali circa radicem scrobe aquam calidam infundunt germinare incipiente calice.

5. (11.) Lilium rosae nobilitate proximum est et quadam 22 cognatione unguenti oleique quod lili*n*um appellatur. et inpositum etiam maxime rosas decet medio proventu earum incipiens. nec ulli florum excelsitas maior, interdum cubitorum 23

---

2. scabritiae, *ER.* 5. lycinis, *GV.* 9. alii, *ER.* e] *om. GV.* 10. malvacio] *Sillig.* malvatio, *GV.* malvaceo, *ER.* oleae] *V.* oleo, *G.* olea, *r.* mucetum] *G. cf. Theophr. h. pl. 4. 14, 3.* macetum, *r.* 19. ruderibus] *Pint.* ruribus, *V.* locis ruribus, *G.* raribus, *r.* ruderaceum, *GV.* 20. novissima, *GV.* tamen] *om. GV.* 22. cortice — ipso] *om. GV.* 23. inseruntur] *d.* ut feruntur (ferunt, *R*)*r.* radicis] *om. ER.* 26. 27. optime, *d.* optuma, *E.* optima, *r.* 29. crebroque, *V.* circafossa, *d.* circa fossam. *r.* 33. lilinum] *Ianus.* lilium, *C.*

trium, languido semper collo et non sufficiente capitis oneri. candor eius eximius foris striati et ab angustis in latitudinem paulatim sese laxantis effigie calathi, resupinis per ambitum labris tenuique pilo et s*ta*mine, stantibus in medio crocis. ita odor colorque duplex, et alius calicis alius staminis, differentia *etiam* gust*u*. in unguenti vero oleique usu et folia non spernuntur. Est flos non dissimilis illi in herba quam convolvolum vocant, nascens per frutecta, nullo odore nec crocis intus, candorem tantum referens ac veluti naturae rudimentum lilia fa-
24 cere condiscentis. Alba lilia isdem omnibus modis seruntur quibus rosa, et hoc amplius lacrima sua ut hipposelinum, nihilque est fecundius una radice quinquagenos saepe emittente bulbos. Est et rubens lilium quod Graeci crinon vocant, alii florem eius cynorrhodon. laudatissimum in Antiochia ac Laudicea Syriae, mox in Phaselide. quartum locum optinet in Italia nascens.

25 (12.) Sunt et purpurea lilia, aliquando gemino caule, carnosiore tantum radice maiorisque bulbi, sed unius, narcissum vocant. huius alterum genus flore candido, calice purpureo. differentia a lilis est et haec, quod narcissis in radice folia sunt, probatissumis in Lyciae montibus. tertio generi cetera eadem, calix herbaceus. omnes serotini, post arcturum enim florent ac per aequinoctium autumnum.

26 (13.) Inventa est et in his ratio inserendi monstrificis hominum ingeniis. colliguntur namque mense Iulio scapi arescentes lili a*t*que suspenduntur in fumo. dein nudantibus se nodulis in faece nigri vini vel Graeci mense Martio macerantur ut colorem percipiant atque ita in scrobiculis seruntur heminis faecis circumfusis. sic fiunt purpurea lilia, mirumque tingui aliquid ut nascatur infectum.

27 6. (14.) Violis honos proximus, earumque plura genera, purpureae, luteae, albae, plantis omnes ut olus satae. ex his vero quae sponte apricis et macris locis proveniunt purpureae latiore folio statim ab radice carnoso exeunt, solaeque Graeco nomine a ceteris discernuntur, appellatae ia et ab his ianthina

---

2. striatis, *ERV*². 3. effigie] *d.* efficiae *GV.* efficaciae, *r.* 4. stamine] *Pint.* semine, *C.* 5. et] ut, *GV.* calicis alius] *om. ER.* stamines, *ER.* differentias, *E.* 6. etiam gustu] *ego.* angusta, *Cv.* 7. convolvulum, *d.* convolvorum, *r.* 13. crimon, *E.* crim, *R.* 17. quando, *GV.* gemine, *G.* gemne, *V.* 20. a] *om. ER.* est] *om. GV.* 26. lili atque] *ego.* lilia quae, *V.* liliaque, *r.* 33. macris] marinis, *G.* 34. carnosa, *EG.* carnora, *R.* exeunti, *ER.* graeco] *E. om. r.* 35. ia] *Barb.* ita, *C.* ianthina] *d.* iantina, *ER.* iacinthina, *r.*

vestis. E sativis maxima auctoritas luteis. genera is Tusculana
et quae marina appellatur, folio aliquanto latiore, sed minus
odorato. in totum vero sine odore minutoque folio Calatiana,
munus autumni, ceterae veris.
(15.) Proxima ei caltha est color*e* et amplitudine, vincit 28
numero foliorum marinam quinque non excedentem. eadem
odore superatur, est enim gravis calt*hae*. non levior ei quam
scopam regiam appellant, quamquam folia eius olent, non flores.
(16.) Baccar quoque radicis tantum odoratae est, a qui- 29
busdam nardum rusticum appellatum. unguenta ex ea radice
fieri solita apud antiquos Aristophanes priscae comoediae poeta
testis est. unde quidam errore falso baccari*d*a eam appellabant.
odor est cinnamomo proximus. gracili solo nec umido pro-
venit. simillimum *ei* combretum appellatur, foliorum exilitate 30
usque in fila adtenuata, et procerius quam baccar. haec sunt
unguenta tantum. sed eorum quoque error corrigendus est qui
baccar rusticum nardum appellavere. est enim alia herba sic
cognominata quam Graeci asaron vocant, cuius speciem figu-
ramque diximus in nardi generibus. quin immo asaron invenio 12, 47
vocitari, quoniam in coronas non addatur.
(17.) Crocum silvestre optimum. serere in Italia minime 31
expedit, ad scripula usque singula areis decoquentibus. seritur
radicis bulbo. sativum latius maiusque et nitidius, sed multo
lenius, degenerans ubique, nec fecundum etiam Cyrenis, ubi
semper flores laudatissimi. prima nobilitas Cilicio et ibi in
Coryco monte, dein Lyciae monte Olympo, mox Centuripino
Siciliae. aliqui *Theraeo* secundum locum dedere. Adulteratur 32
nihil aeque. probatio sinceri, si inposita manu crepit*et* veluti
fragile; umidum enim quod evenit adulteratione. *c*edit altera
probatio, si manu relata ad ora leniter faciem oculosque mor-
deat. Est per se genus sativi blandissimum volgo, cum sit 33
mediocre, dialeucon vocant. contra Cyrenaico vitium, quod

1. e] se, *ER*. is] *E. om. G.* autem, *r*(?). 3. calatina, *GV*. 4. minus, *E*. mus, *r*. 5. caltha] *d*. calta, *E*. calta calta, *R*. calth, *V*. cultha, *G*. colore et] *ego*. colore, *Urlichs vind. 448*. et concolori, *E*. concolori, *R*. et conculcari, *r*. amplitudini, *ER*. 7. culta, *G*. calta, *r*. ei] e, *GV*. 8. quamque, *GV*. 12. quidem, *EGV*. baccarida] *ego*. baccharicam, *Urlichs vind. 449*. barbaricam, *C*. 14. ei] et, *C*. 15. baccara, *E*. bacchar, *GV*. 16. unguenta] *Urlichs vind. 451. om. C.* sed] *om. GV*. regendus, *GV*. 21. crocum — 22. ad] *om. ER*. 24. ubique] sed ubique, *ER*. 26. lyciae monte] lyciae, *V*. liciae, *G*. 27. dhereo, *ER*. hereo, *r*. 28. sinceri si] *d*. sinceris, *r*. crepitet] *Salm*. crepiti, *GV*. crepit, *r*. 29. *dist. ego*. sedit, *C*. 30. manu] *om. GV*. praelata, *ER*. 32. dileacon, *E²R*. dilea, *E¹*.

omni croco nigrius est et celerrime marcescit. optimum ubicumque quod pinguissimum et brevis capilli, pessimum vero quod situm redolet. Mucianus auctor est in Lycia anno septimo aut octavo transferri in locum subactum atque ita degenerans renovari. usus eius in coronis nusquam, herba enim est folio angusto paene in capillamenti modum. sed vino mire congruit,
34 praecipue dulci, tritum ad theatra replenda. Floret vergiliarum occasu paucis diebus, folioque florem expellit. viret bruma et colligitur. siccatur umbra, melius etiam hiberna. carnosa et illi radix vivaciorque quam ceteris. gaudet calcari et adteri, pereundoque melius provenit. ideo iuxta semitas ac fontes laetissimum. 7. Troianis temporibus iam erat honos ei. hos certe flores Homerus tris laudat, loton, crocum, hyacinthum.
35 (18.) Omnium autem odoramentorum atque adeo herbarum differentia est in colore et odore et suco. Odorato sapor raro ulli non amarus, e contrario dulcia raro odorata. itaque et vina mustis odoratiora et silvestria magis omnia sativis. quorundam odor suavior e longinquo, propius admotus
36 hebetatur, ut violae. rosa recens a longinquo olet, sicca propius. omnis autem verno tempore acrior et matutinis. quidquid ad meridianas horas dies vergit, hebetatur. novella quoque vetustis minus odorata. acerrimus tamen odor omnium aetate media. rosa et crocum odoratiora, cum serenis diebus leguntur, et omnia in calidis quam in frigidis. in Aegypto tamen minime odorati flores, quia nebulosus et roscidus aer
37 est a multo flumine. quorundam suavitati gravitas inest. quaedam, dum virent, non olent propter umorem nimium, ut buceras, quod est fenum Graecum. aquatis odor non omnium sine suco est, ut violae, rosae, croco. quae vero ex aquatis carent suco, eorum omnium odor gravis, ut in lilio utriusque generis. habrotonum et amaracum acres habent odores. quorundam flos tantum iucundus, reliquae partes ignavae, ut vio-
38 lae ac rosae. hortensium odoratissima quae sicca, ut ruta, menta, apium et quae in siccis nascantur. quaedam vetustate

---

6. capillamentis, *ER*. 7. dulce, *R*. dulcae, *E*. 9. et] *R*. *om*. *r*. 10. atteri, *V*. alterri, *ER*. 11. paedoque, E^1. paeudoque, E^2. 12. troiani, *GV*. ei] *codd. Gel.* et, *C*. 13. laudatur, *GV*. crocon, *ER*. 15. odoratus, *GV*. 16. ulli — raro] *om*. *GV*. 17. itaque — odoratiora] *om*. *GV*. 18. proprius, *GV*. 19. 20. proprius, *GV*. 21. hebebatur, *GV*. 22. minus] *d*. nimis, *r*. 23. aetate] *Urlichs vind. 452.* aestate, *dv*. aete, *GV*. ete, *r*. 26. flamine, ERV^2. 27. cum venirent, *ER*. 27. 28. buceras] *Urlichs vind. 453.* buceros, *Cv*. 28. aquatis] *Urlichs l. l.* aquatus, *Cv*. 29. ut] *om*. *ER*.

odoratiora, ut cotonea, eademque decerpta quam in suis radi-
cibus. quaedam non nisi defracta aut ex adtritu olent, alia
non nisi detracto cortice, quaedam vero non nisi usta, sicut
tura murraeque. flores triti omnes amariores quam intacti. 39
aliqua arida diutius odorem continent, ut melilotos. quaedam
locum ipsum odoratiorem faciunt, ut iris, quin et arborem to-
tam, cuiuscumque radices adtinget. hesperis noctu magis olet,
inde nomine invento. animalium nullum odoratum, nisi si de
pantheris quod dictum est credimus. 8, 62

(19.) Illa quoque non omittenda differentia est, et odo- 40
ratorum multa nihil adtinere ad coronamenta, ut irim atque
saliuncam, quamquam nobilissimi odoris utramque. sed iris
radice tantum commendatur, unguentis nascens et medicinae.
laudatissima in Illyrico, et ibi quoque non in maritimis, sed in
silvestribus Drinonis et Naronae, proxima in Macedonia, longis-
sima haec et candicans et exilis. tertium locum habet Africana, 41
amplissima inter omnes gustuque amarissima, Illyrica quoque
duorum generum est: raphanitis a similitudine, quae et melior
rhizotomo, subrufa. optuma, quae sternumenta tractatu movet,
caulem habet cubitalem, erectum. floret versicolori specie, si-
cut arcus caelestis, unde et nomen. non inprobatur et Pisidica.
effossuri tribus ante mensibus mulsa aqua circumfusa hoc veluti 42
placamento terrae blandiuntur, circumscriptam mucrone gladi
orbe triplici cum legerunt, protinus in caelum adtollunt. na-
tura est fervens, tractataque pusulas ambusti modo facit. prae-
cipitur ante omnia ut casti legant. teredines non sicca modo
verum et in terra celerrime sentit. optimum antea irinum Leu-
cade et Elide ferebatur, — iampridem enim et seritur —,
nunc e Pamphylia, sed Cilic*i*um maxume laudatur atque e sep-
tentrionalibus.

(20.) Saliunca folio quidem subbrevi et quod necti non 43
possit radici numerosae cohaeret, herba verius quam flos, densa

---

4. intacti] *EV*^{2}. intanti, *r*. 9. quod] *codd. Gel.* quam quod, *C.* 10. est] *d.* est sic, *E.* est si, *r.* 10. 11. odoramentorum, *E*^{1}*R.* 11. nihil] *E*^{2}*R.* nihi, *E*^{1}. in his, *r.* 13. et] ut, *ER.* 14. sed] et, *ER.* 16. exilis] *d.* ex illis, *r.* 18. mollior, *GV.* 19. rhyzothomos, *E.* rhizotomos, *R.* tractatu] *d.* tractatum, *GV.* tractu, *r.* 20. erectum] *cod. Tol.* erectis, *C.* versicolori] *Gron.* versicoloris, *V.* versiculoris, *G.* diversi coloris, *r.* 22. effossuri] *G.* et fossuri (fosuri, *E*)*r.* hac velut in, *ER.* 23. 24. gladi orbe] *G.* gladio orbe, *V.* gladiorve, *R.* gladiove, *E.* 24. cum] *ego.* et cum, *C.* legerunt] legerint cum, *EV*(?). 24. 25. natura est] *E.* naturae, *r.* 25. tractaquae, *GV.* modi, *GV.* 27. sensit, *ER.* rinum, *GV.* 29. e] et, *GV.* silicum, *G.* cilicum, *r.* e] *cod. Tol. om. C.* 31. folio] *cod. Tol.* folia, *C.* sed brevi, *ER.*

veluti manu pressa breviterque caespes sui generis. Pannonia hanc gignit et Norici Alpiumque aprica, urbium Epor*e*dia, tantae
44 suavitatis ut metallum esse coeperit. vestibus interponi eam gratissimum, (21.) sicut apud Graecos polium herbam, inclutam Musaei et Hesiodi laudibus ad omnia utilem praedicantium superque cetera ad famam etiam ac dignitates, prorsusque miram, si modo, ut tradunt, folia eius mane candida, meridie purpurea, sole occidente caerulea aspiciuntur. duo genera eius: campestre maius, silvestr*e* quod minus est. quidam teutrion vocant. folia canis hominis similia, a radice protinus, numquam palmo altiora.

45 8. (22.) Et de odoratis floribus satis dictum, in quibus unguento vicisse naturam gaudens luxuria vestibus quoque provocavit eos flores qui colore commendantur. hos animadverto tris esse principales, rubentem ut in cocco, qui a rosis migrante gratia *non*nihil trahitur suspectu et in purpuras Tyrias dibaphasque ac Laconicas, amethyst*in*um qui a viola et ipse in purpu-
27 reum quemque ianthinum appellavimus. genera enim tracta-
46 mus in species multas sese spargentia. tertius est qui proprie conchyli intellegitur, multis modis: unus in heliotrop*i*o et in aliquo ex his plerumque saturatior, alius in malva ad purpuram inclinans, alius in viola serotina conchyliorum vegetissim*us*. paria nunc conponuntur et natura atque luxuria depugnant. lutei video honorem antiquissimum, in nuptialibus flammeis totum feminis concessum, et fortassis ideo non numerari inter principales, hoc est communes maribus ac feminis, quoniam societas principatum dedit.

47 (23.) Amaranto non dubie vincimur. est autem spica purpurea verius quam flos aliquis, et ipse sine odore. mirum in eo gaudere decerpi et laetius renasci. provenit Augusto mense, durat in autumnum. Alexandrino palma, qui decerptus adservatur, mireque, postquam defecere cuncti flores, madefactus aqua revivescit et hibernas coronas facit. summa natura*e* eius in nomine est, appellato, quoniam non marcescat.

---

2. eporidia, *C.* 8. aspicitur, *EG.* adspicitur, *R.* 8. campestre maius] *om. GV.* 9. silvestri, *C.* 14. rubentem ut] *Sillig.* ut rubentem, *GV. om. r.* 15. nonnihil] *Ianus.* nihil, *C.* 16. ac] ad, *ER.* amethystinum] *Sillig.* amethystum, *RV.* amethistum, *r.* qui a] *R.* que, *E.* quae, *r.* 17. ianthinum] *d.* iantinum, *E.* lantinum, *R.* yacinthinum, *r.* 19. intellegitis, *E.* intellegis. *R.* heliotropo, *C.* 21. vegetissima, *C.* 27. amaranthon, *GV.* 28. flos] plus, *ER.* odore. mirum] mirum odorem, *ER.* 29. decerpti, *GV.* 30. palma] *E.* palmam, *r.* 30. 31. adsignatur, *E.* assignatur, *R.* 32. et] *om. GV.* naturae] *ego.* natura, *C.* 33. nomine] *E.* nomina, *r.* appellato] *Grasberger de usu Plin. 98.* appellatio, *C.*

(24.) In nomine et cyani colos, item holochrysi. omnes autem hi flores non fuere in usu Alexandri Magni aetate, quoniam proximi a morte eius auctores siluere de illis, quo manifestum est postea placuisse. a Graecis tamen repertos quis dubitet non aliter Italia usurpante nomina illorum? 48

(25.) At, Hercules, petellio ipsa nomen inposuit, autumnali circaque vepres nascenti et tantum colore commendat*o*, qui est rosae silvestris. folia parva, quina, mirumque in eo flore inflecti cacumen et nodis intorto folia nasci parvolo calice ac versicolori luteum semen includentia. luteo et bellio pastillicantibus quinquagenis quinis barbulis coronatur. pratensis hic flos ac sine usu. plerique et ideo sine nominibus. quin et his ipsis alia alii vocabula inponunt. 49

(26.) Chrysocome sive chrysitis non habet Latinam appellationem. palmi altitudine est, comantibus fulgore auri corymbis, radice nigra, ex austero dulci, in petrosis opacisque nascens. 50

9. (27.) Et fere peractis colorum quoque celeberrimis, transit *o*ratio ad eas coronas quae varietate sola placent. duo earum genera, quando aliae flore constant, aliae folio. florem esse dixerim genistas — namque et his decerpitur luteus — item rhododendron, item zizipha qua*e* Cappadocia vocantur. his odoratus similis qui olearum floribus. in vepribus nascitur cyclaminum, de quo plura alias. flos eius colossinus in coronas admittitur. 51 25, 114 sqq.

(28.) Folio coronantium milacis et hederae, corymbique earum optinent principatum, de quibus in fruticum loco abunde diximus. Sunt et alia genera nominibus Graecis indicanda, quia nostris maiore ex parte huius nomenclaturae defuit cura. et pleraque eorum in exteris terris nascuntur, nobis tamen consectanda, quoniam de natura sermo, non de Italia est. 52 16, 144 sqq.

(29.) Ergo in coronamenta folio venere melotrum, spiraea, 53

---

1. holochrysi] *d.* holocrisi, *GV.* olochrosi, *r.* 2. fluere, *ER.* ficere, *G.* 6. posuit, *GV.* 7. et] ei. *GV.* colore] *d.* colorem, *ER.* colores, *r.* commendat, *ER.* commendatus, *r.* 8. est] et, *ER.* 9. cacumine, *ER.* modis intorto, *G*¹. nonnisi retorto, *ER.* 11. coronantur, *GRV.* 12. flos ac] flore et. *V.* flore, *G.* *dist. ego.* 13. et his] et in et his, *GV.* 14. chrysocone sive chrystus. *GV.* 15. altitudine est] *V.* altitudinem, *r.* 19. rasit, *ER.* oratio] *Urlichs vind.* 455. ratio, *C.* 20. flores constante alio, *GV.* 22. rhododendron item] *om.* *ER.* quia. *C.* vocatur, *ER.* 23. similis qui] *V.* similisque, *r.* 24. alias] *d.* alia, *r.* 26. folia, *ER.* coronamentium, *C.* malacis, *E*¹. miliacis, *G.* //iliacis, *V.* 29. qui, *R.* que, *G.* quae, *V.*

*o*riganum, cneorum, quod casiam Hyginus vocat et quod cuni-
laginem, conyza, melissophyllum quod apiastrum, melilotum
quod sertulam Campanam vocamus. est enim in Italiae Cam-
pania laudatissima, Graecis in Sunio, mox Chalcidica et Cretica,
ubicumque vero asperis et silvestribus nata. Coronas ex ea
antiquitus factitatas indicio est nomen sertulae quod occupavit.
odor est croco vicinus et flos ipse. Ca*mp*ana placet maxime,
foliis brevissimis atque pinguissimis.

54 (30.) Folio coronat et trifolium. tria eius genera: min*y*-
ant*h*es vocant Graeci, alii *a*sphaltion, maiore folio, quo utuntur
coronari, alterum acuto oxytriphyllon. tertium ex omnibus
minutissimum. inter haec nervosi cauliculi quibusdam ut ma-
55 ratho, hippomaratho, myophono utuntur, et ferulis et corymbis
hederae, flore purpureo et in alio genere earum silvestribus
rosis simili. sed in is quoque colos tantum delectat, odor au-
tem abest. Et cneori duo genera, nigri atque candidi. hoc
et odoratum, ramosa ambo. florent post aequinoctium autum-
num. 10. Totidem et origani in coronamentis species, alterius
enim nullum semen, id cui odor est Creticum vocatur.

56 (31.) Totidem et thymi, candidum ac nigricans. floret
autem circa solstitia, cum et apes decerpunt, *e*t augurium mel-
lis est. proventum enim sperant apiari large florescente eo.
laeditur imbribus amittitque florem. Semen thymi non potest
deprehendi, cum origani perquam minutum non tamen fallat.
sed quid interest occultasse id naturam? in flore ipso intellegi-
57 tur satoque eo nascitur. quid non temptavere homines? Mellis
Attici in toto orbe summa laus existimatur. ergo translatum
est ex Attica thymum et vix flore, uti docemur, satum. sed
alia ratio naturae obstitit non durante Attico thymo nisi in
adflatu maris. erat quidem haec opinio antiqua in omni thymo,
ideoque non nasci in Arcadia, cum oleam non putarent gigni
nisi intra CCC stadia a mari. thymo quidem nunc etiam lapi-

---

1. origanon, *Dal.* thriganum, *E.* thrigranum, *R.* thryganum, *r.* 3. 4. campania italiae, *VR.* 4. laudatissimum, *GV.* graecis] *R.* a graecis, *r.* 5. ea] *R. om. r.* 7. odor est] odores, *GV.* ipse] *ego.* ipsa, *C.* *dist. ego.* Campana] *ego.* cana, *C.* 9. folia, *ER.* coronat et] *d.* corona et. *ER.* corone et, *G.* corona te. *V.* 9. 10. minyanthes] *Barb.* miniantes, *GV.* insantes, *r.* 10. sphaltion, *C.* 13. *dist. ego.* miophono, *E.* myphio. *GV.* et] ei. *GV.* et corymbis] corymbls et, *C.* 14. in] *om. ER.* 16. ineori, *GV.* 19. ereticum, *GV.* 21. et] ut, *C.* 23. amittique. *GRV.* thymi] tivi, *V.* tui, *G.* 24. minuam. *GV.* 25. id] in, *ER.* 26. quid] sed quid, *GV.* 28. docemus, *ERV.* 29. obsistit, *GV.* 31. cum] tunc, cum, *Sillig.* tunc, *C.* 32. thymos, *ER.* thimos, *G.*

deos campos in provincia Narbonensi refertos scimus, hoc paene solo reditu, e longinquis regionibus pecudum milibus convenientibus ut thymo vescantur.

(32.) Et conyzae duo genera in coronamentis, mas ac 58
femina. differentia in folio: tenuius feminae et constrictius angustiusque, imbricatum maris. mas et ramosior. flos quoque magis splendet eius, serotinus utrique post arcturum. mas odore gravior, femina acutior, et ideo contra bestiarum morsus aptior. folia feminae mellis odorem habent, masculae radix a quibusdam libanotis appellatur, de qua diximus. 20, 172

(33.) Et tantum folio coronant Iovis flos, amaracum, he- 59
merocalles, habrotonum, Helenium, sisymbrium, serpullum, omnia surculosa rosae modo. Colore tantum placet Iovis flos, odor abest, sicut et illi qui Graece phlox vocatur. et ramis autem et folio odorata sunt excepto serpullo. Helenium e lacrimis Helenae dicitur natum, et ideo in Helene insula laudatissimum. est autem frutex humi se spargens dodrantalibus ramulis, serpullo simili folio.

(34.) Habrotonum odore iucunde gravi floret aestate, aurei 60
coloris. vacuum sponte provenit, cacumine suo se propagat. seritur autem semine melius quam radice aut surculo, semine quoque non sine negotio; plantaria transferuntur. sic et Adonium, utrumque aestate. alsiosa enim admodum sunt *ut* sole tamen nimio laedantur. sed ubi convaluere, rutae vice fruticant. Habrotono simile odore leucanthemum est, flore albo, foliosum.

11. (35.) Amaracum Diocles medicus et Sicula gens ap- 61
pellavere quod Aegyptus et Syria sampsucum. seritur utroque genere, et semine et ramo, vivacius supra dictis et odore mollius. copiosum amaraco aeque quam habrotono semen, sed habrotono radix una est alte descendens, ceteris in summa terra leviter haeren*tibu*s. reliquorum satio autumno fere incipiente nec non et vere quibusdam, locis quae umbra gaudent et aqua ac fimo.

---

1. repertos, *ER*. 2. reditu e] reditque, *C*. 5. feminas, *ER*. 6. maris]. *om*. *ER*. mas] mes, *G*. *om*. *V*. 8. acucior, *G*. auctor, *ER*. 11. 12. omerocalles, *E*. homerocalles, *r*. 14. flox. *E*. flos, *GV*. 16. helenae, *EGV*. insulae, *ER*. 19. aestate] *om*. *GV*. 20. se] *om*. *GV*. 22. plantari, *GV*. 23. ut] *ego*. et, *C*. 24. vice] vitae, *ER*. 28. samsucum, *E*. samsucum dici, *R*. 29. 30. mellius, *E*. melius, *R*. 30. amaraco aeque] amaro choeaequae (choeae, *G*) *GV*. 31. est] *ego*. et, *C*. 32. haerentibus] *ego coll. Theophr. h. pl. 6, 7, 4.* haerens, *RV*. herens, *r*. 33. *dist. ego*. locis] in locis, *GV*.

62 (36.) Nyctegreton inter pauca miratus est Democritus, coloris hysgini, folio spinae, nec a terra se adtollentem. praecipuam in Gedrosia narrat erui post aequinoctium vernum radicitus siccarique ad lunam XXX diebus, ita lucere noctibus. Magos Parthorumque reges hac herba uti ad vota suscipienda. eandem vocari chenamychen, quoniam anseres a primo conspectu eius expavescant, ab aliis nyctalopa, quoniam e longinquo noctibus fulgeat.

63 (37.) Melilotos ubique nascitur, laudatissima tamen in Attica, ubicumque vero recens nec candicans et croco quam simillima, quamquam in Italia odoratior candida.

64 (38.) Florum prima ver nuntiant*ium* viola alba — tepidioribus vero locis etiam hieme emicat — post ea quae ion appellatur et purpurea, proxime flamme*um*, quod phlox vocatur, silvestre dumtaxat. cyclaminum bis anno, vere et autumno. aestates hiemesque fugit. Seriores supra dictis aliquanto nar-
22 cissus et lilium trans maria, in Italia quidem, ut diximus, post
rosam. ver*um* in Graecia tardius etiamnum anemone. est autem
164 haec silvestrium bulborum flos, alia quam quae dicetur in me-
65 dicis. Sequitur oenanthe ac melanium et ex silvestribus he-
liochrysos, deinde alterum genus anemones quae *l*imonia vocatur, post hanc gladiolus comitatus hyacintho. novissima rosa, eademque prima deficit excepta sativa, e ceteris hyacinthus maxime durat et viola alba et oenanthe, sed haec ita, si devolsa crebro prohibeatur in semine renasci, *in* locis tepidis. odor
66 idem ei qui germinantibus uvis, atque inde nomen. Hyacinthum comitatur fabula duplex luctum praeferens, eius quem Apollo dilexerat aut ex Aiacis cruore editi, ita discurrentibus venis ut Graecarum litterarum figura *AI* legatur inscriptum. Helioc*h*rysus florem habet auro similem, folium tenue, cauliculum quoque gracilem sed durum. hoc coronari se Magi, si

---

2. hisgini, *V*. hygini, *ER*. spinae] hispinae, *V*. his spinae, *G*. a] ad, *GV*. *dist. Urlichs vind. 456.* 3. erui] herbi, *GV*. 5. uti] *om. ER*. 6. eadem, *GV*. chenamichen, *ER*. cheramhycen, *G*. cherambycen, *V*. 10. simillimam, *ER*. 11. quamquam] *d*. quam, *r*. 12. nuncianti, *G*. nuntianti, *r*. 12. 13. *dist. ego*. 13. ion] *R*(?) *Salm. om. E*. lilia, *r*. 14. flammeum] *Salm*. flammeam, *C*. phlox] phloxsos, *R*. floxos, *E*. *om. r*. 17. post] *V*. per, *r*. 18. verum] *ego*. vero, *C*. 20. melianthum, *GV*. meliancum, *r*. et] *om. ER*. 20. 21. helychrisos, *GV*. helychrissos, *r*. 21. timonia, *C*. 22. hyacinthi, *ER*. novissime, *GV*. 25. seminibus, *ER*. renasci in] *Urlichs vind. 458*. renascitur, *C*. 27. quam, *EGR*. 29. AI] ae, *GR*. ea, *E*. e///, *V*. „*ut videtur*“. 30. heliocrisus, *E*. helyocrysus, *R*. helyocrisus, *G*. heliocrysus, *V*. 31. coronare, *EGV*.

et unguenta sumantur ex auro quod apyron vocant, ad gratiam quoque vitae gloriamque pertinere arbitrantur. Et verni quidem flores hi sunt.

(39.) Succedunt illis aestivi, lychnis et Iovis flos et alte- 67
rum genus lili, item iphyon et amaracus quem Phrygium cognominant. sed maxime spectabilis pothos. duo genera huius: unum cui flos hyacinthi est, alter candidus qui fere nascitur tumulis, quoniam fortius durat. et iris aestate floret. Abeunt et hi marcescuntque. alii rursus subeunt autumno: tertium genus lili, et crocum et orsini utraque genera, unum hebes, alterum odoratum, primis omnia imbribus emicantia. Coronari 68
quidem et spinae flore utuntur, quippe cum spinae albae cauliculi inter oblectamenta quoque gulae condiantur. Hic est trans maria ordo florum. in Italia violis succedit rosa, huic intervenit lilium, rosam cyanus excipit, cyanum amarantus. nam vicapervica semper viret in modum liniae, foliis geniculatim circumdata, topiaria herba, inopiam tamen florum aliquando supplet. haec a Graecis chamaedaphne vocatur.

(40.) Vita longissima violae albae trimatu. ab eo tempore 69
degenerat. rosa et quinquennium perfert non recisa nec adusta. illo enim modo iuvenescit. Diximus et terram referre pluri- 19
mum. nam in Aegypto sine odore haec omnia, tantumque myrtis odor praecipuus; a*t*qui etiam binis mensibus antecedit germinatio omnium. Rosaria a favonio fossa oportet esse iterumque solstitio, et id agendum ut intra id tempus purgata ac pura sint.

12. (41.) Verum hortis coronamentisque maxime alvaria 70
et apes conveniunt, res praecipui quaestus conpendiique cum favit. harum ergo causa oportet serere thymum, apiastrum, rosam, violas, lilium, cytisum, fabam, erviliam, cunilam, papaver, conyzam, casiam, melilotum, melissophyllum, cerinth*en*. ea est autem folio candido, incurvo, cubitalis, capite concavo mellis sucum habente. Horum floris avidissimae sunt, atque etiam 71
sinapis, quod miremur, cum olivae florem ab his non attingi

3. flores] et flores, *ER*. 5. iphyon] *Sillig*. ipson, *G*. tiphyon, *V*. thiphon, *r*. 6. sed] semel, *ER*. 8. tumulis] *Ianus*. in tumulis, *C*. 10. orsini] *Sillig*. orsim, *R*. orsin in, *r*. habes. *GVR*. 15. rosam] *V*. rosa, *r*. 16. viret] et, *ER*. liliae, *GVR*. 19. vita] *d*. ita, *r*. alba et, *ER*. 20. rosam, *ER*. adusta] *Cf. Theophr. h. pl. 6, 8, 5*. adulta, *C*. 23. atqui] *ego*. aliqui, *ER*. aliquis, *V*. 24. opoeriet, *R*. opponi et, *E*. 28. compendio, *V*. 29. favet, *V*. 30. erviliam] *d*. ervillam, *V*. ervillium, *E*. ervilium, *R*. 31. cerinthen ea] *Sillig*. cyrintha, *V*. cerinthea, *r*. 33. habentem, *C*.

constet; ideo hanc arborem procul esse melius sit, cum aliquas
quam proxime seri conveniat quae et evolantium examina in-
vitent nec longius abire patiantur.
72 (42.) Cornum quoque arborem caveri oportet. flore eius
degustato alvo cita moriuntur. remedium sorba contusa e melle
praebere his vel urinam hominis vel boum aut grana punici
mali Amineo vino conspersa. at genistas circumseri alvariis
gratissimum.
73 (43.) Mirum est dignumque memoratu de alimentis quod
conperi. Hostilia vicus adluitur Pado. huius inquilini pabulo
circa deficiente inponunt navibus alvos noctibusque quina milia
passuum contrario amne subvehunt. egressae luce apes pa-
staeque ad naves cotidie remeant mutantes locum, donec pon-
dere ipso pressis navibus plenae alvi intellegantur revectisque
74 eximantur mella. 13. Et in Hispania mulis provehunt simili
de causa, (44.) tantumque pabulum refert ut mella quoque
venenata fiant. Heracliae in Ponto quibusdam annis pernicio-
sissima existunt ab iisdem apibus facta. nec dixere auctores
e quibus floribus ea fierent, nos trademus quae conperimus.
Herba est ab exitio et iumentorum quidem, sed praecipue ca-
prarum, appellata aegolethron. huius flore concipiunt noxium
virus aquoso vere marcescentis. ita fit ut non omnibus annis
75 sentiatur malum. Venenati signa sunt quod omnino non den-
satur, quod color magis rutilus est, odor alienus sternumenta
protinus movens, quod ponderosius innoxio. qui edere abiciunt
se humi refrigerationen quaerentes, nam et sudore diffluunt.
76 Remedia sunt multa, quae suis locis dicemus. sed quoniam
29, 97 32, 43 statim repraesentari aliqua in tantis insidiis oportet, mulsum
vetus e melle optumo et ruta, salsamenta etiam, si reiciantur
sumpta crebro. certumque est id malum per excrementa ad
canes etiam pervenire similiterque torqueri eos. mulsum ta-
men ex eo inveteratum innocuum esse constat, et feminarum
cutem nullo melius emendari cum costo, suggillata cum aloe.
77 (45.) Aliud genus in eodem Ponti situ, gente Sannorum,
mellis quod ab insania quam gignit maenomenon vocant. id
existimatur contrahi flore rhododendri quo scatent silvae. gens-

1. constat, *ER.* 4. oporteat, *C.* 11. noctibusque] *V.* noctibus quia, *r.* 12. amne] *cod. det.* mane, *C.* 15. existimantur, *ER.* 16. cantumque, *R.* canumque, *E.* 21. aegolethron] *d.* egolaethron, *V.* egolephron, *r.* 23. sentiantur, *C.* densantur, *ER.* 25. abiciunt] *d.* abiciuntque, *E.* abiciunt quae, *r.* 32. veteratum, *ER.* 33. ullo, *ER.* 34. ponti] *V.* potu, *r.* sannonum, *ER.* 35. quam] *V.* que, *E.* quod, *R.* 36. quo] *V.* qua, *r.*

que ea, cum ceram in tributa Romanis praestet, mel, quoniam
exitiale est, non vendit. Et in Perside et in Mauretaniae Cae-
sariensis Gaetulia contermina Massaesylis venenati favi gignun-
tur, quidamque a parte, quo nihil esse fallacius potest, nisi
quod livore deprehenduntur. Quid sibi voluisse naturam his ar- 78
bitremur insidiis, ut ab iisdem apibus nec omnibus annis fie-
rent aut non totis favis? parum enim erat genuisse rem in
qua venenum facillime daretur? etiamne hoc ipsa in melle tot
animalibus dedit? quid sibi voluit nisi ut cautiorem minusque
avidum faceret hominem? non enim et ipsis apibus iam cu-
spides dederat et quidem venenatas, remedio adversus has utique
non differendo? ergo malvae suco aut foliorum hederae perun-
gui salutare est vel percussos ea bibere. mirum tamen est
venena portantis ore fingentisque ipsas non mori, nisi quod
illa domina rerum omnium hanc dedit repugnantiam apibus
sicut contra serpentes Psyllis Marsisque inter homines.

14. (46.) Aliud in Creta miraculum mellis: mons est Ca- 79
rina VIIII passuum ambitu, intra quod spatium muscae non
reperiuntur, natumque ibi mel nusquam attingunt. hoc experi-
mento singulare medicamentis eligitur.

(47.) Alvaria orientem aequinoctialem spectare convenit. 80
aquilonem evitent, nec favonium minus. alvos optuma e cor-
tice, secunda ferula, tertia vimine; multi et e speculari lapide
fecere, ut operantis intus spectarent. circumlini alvos fimo
bubulo utilissimum, operculum a tergo esse ambulatorium, ut
proferatur intus; si magna sit alvos aut sterilis operatio, ne
desperatione curam abiciant, id paulatim reduci fallente operis
incremento. alvos hieme stramento operiri, crebro suffiri, ma-
xime fimo bubulo. cognatum hoc iis innascentes bestiolas ne- 81
cat, araneos, papiliones, teredines, apesque ipsas excitat. et
araneorum quidem exitium facilius est. papilio, pestis maior,
lucernis tollitur vere, cum maturescat malva, noctu interlunio
caelo sereno accensis ante alvos. in eam flammam sese in-
gerunt.

(48.) Si cibus sentiatur deesse apibus, uvas passas siccasve 82
ficos tusas ad fores earum posuisse conveniat, item laneas tra-

---

1. cera, *C.* praestent, *C.* 3. massaesulis, *codd. Gel.* masyllis, *V.* massasyllis, *r.* 5. leviore, *V.* 13. ea] *E.* eas, *r.* 16. psyllis] *d.* phyllis, *V.* hypsillis, *r.* 17. 18. carma, *ER.* 20. exigitur, *V.* 22. optuma e] optume, *ER.* optime, *V.* 23. et e] *V.* estis et e, *R.* estis et, *E.* 24. facere, *ER.* sperantis, *C.* 26. proferatur] *codd. Gel.* properatur, *C.* 29. 30. necant, *V.* 32. vero, *EGV.* 36. laneas] *ego.* lanas, *C.*

ctas madentes passo aut defruto aut aqua mulsa, gallinarum etiam nudas carnes. quibusdam et aestatibus idem cibi praestandi, cum siccitas continua florum alimentum abstulit. Alvorum, cum mel eximatur, inlini oportet exituus melissophyllo aut genista tritis, aut medias alba vite praecingi, ne apes diffugiant. vasa mellaria aut favos lavari aqua praecipiunt, hac decocta fieri saluberrimum acetum.

83 (49.) Cera fit expressis favis, sed ante purificatis aqua ac triduo in tenebris siccatis, quarto die liquatis igni in novo fictili, aqua favos tegente, tunc sporta colatis. rursus in eadem olla coquitur cera cum eadem aqua excipiturque alia frigida, vasis melle circumlitis. optima quae Punica vocatur, proxuma quam maxime fulva odorisque meliei, pura, natione autem Pontica, quod constare equidem miror, inter venenata mella,
11, 16 dein Cretica, plurumum enim ex propoli habet, de qua diximus in natura apium. post has Corsica, quoniam ex buxo fit, habere quandam vim medicaminis putatur. Punica fit hoc modo:
84 ventilatur sub diu saepius cera fulva, dein fervet in aqua marina ex alto petita addito nitro. inde lingulis hauriunt florem, id est candidissima quaeque, transfunduntque in vas quod exiguum frigidae habeat, et rursus marina decocunt separatim, dein vas ipsum aqua refrigerant. et cum hoc ter fecere, iuncea crate sub diu siccant sole lunaque. haec enim candorem facit, sol siccat, et ne liquefaciat, protegunt tenui linteo. candidissima vero fit post insolationem etiamnum recocta. Punica
85 medicinis utilissima. Nigrescit cera addito chartarum cinere, sicut anchusa admixta rubet, variosque in colores pigmentis trahitur ad reddendas similitudines et innumeros mortalium usus parietumque etiam et armorum tutelam. Cetera de melle api-
11, 11 sqq. busque in natura earum dicta sunt. et hortorum quidem omnis fere peracta ratio est.

86 15. (50.) Secuntur herbae sponte nascentes quibus pleraeque gentium utuntur in cibis maximeque Aegyptus, frugum quidem fertilissima, sed ut prope sola iis carere possit. tanta est ciborum ex herbis abundantia. in Italia paucissimas novi-

---

1. defruto] V^2. defrito, *r*. 3. 4. arborum, *GV*. 6. haec, *GV*. 8. ac — 9. terebris — quarto, *GV*. rto, *r*. 14. constaret, *ER*. et quidem, *GV*. venena mel, *G*. 16. corsicam, *GV*. 17. quandam] *codd. Gel.* quantam, *C*. 18. fervent, *GV*. fruet, *R*. 22. ipsu, V^2 ipso, GV^1. aqua] *Ianus.* antequam, *C*. 23. grate, *G*. gratae, *E* gnatae, *R*. 24. sol] sic, *ER*. liquefaciat] *cod. Tol.* liquefaciant, *C*. 26. genere, *R*. geinere, *E*. 27. rubet] rumba et, *ER*. 28. reddendas] V^2. reddenda, *ER*. edendas, *r*. 32. 33. pleraque, *C*.

mus, fraga, tamnum, ruscum, batim marinam, batim hortensiam, quam aliqui asparagum Gallicum vocant, praeter has pastinacam pratensem, lupum salictarium, eaque verius ob*l*ectamenta quam cibos.

(51.) In Aegypto nobilissima est colocasia, quam cyamon 87
aliqui vocant. hanc e Nilo metunt, caule, cum coctus est, araneoso in mandendo, thyrso autem qui inter folia emicat spectabili, foliis latissimis, etiam si arboreis conparentur, ad similitudinem eorum quae personata in nostris amnibus vocamus, ade*o*que Nili sui dotibus gaudent ut inplexis colocasiae foliis in variam speciem vasorum potare gratissimum habeant. seritur iam haec in Italia.

(52.) In Aegypto proxima auctoritas cichorio est, quod 88
diximus intubum erraticum. nascitur post vergilias, floret par- 19, 129
ticulatim. radix ei lenta, quare etiam ad vincula utuntur illa. Anthalium longius a flumine nascitur mespili magnitudine et rotunditate, sine nucleo, sine cortice, folio cyperi. mandunt igni paratum. mandunt et oetum, cui pauca folia minimaque, verum radix magna. Arachidne quidem et aracos, cum ha- 89
beant radices ramosas ac multiplices, nec folium nec herbam ullam aut quicquam aliud supra terram habent. Reliqua volgarium in cibis apud eos herbarum nomina: c*ho*ndrylla, hypoc*hoe*ris, cauca*l*is, enthr*y*scum, scandix, quae ab aliis tragop*o*gon vocatur, foliis croco simillimis, parthenium, trychnum, corchorus et ab aequinoctio nascentes aphace achynops. epipetron vocant quae numquam floret. at e contrario ap*h*ace subinde marcescente flore emittit alium tota hieme totoque vere usque in aestatem.

(53.) Multas praeterea ignobilis habent, sed maxime cele- 90
brant cnecon Italiae ignotam, ipsis autem oleo, non cibo gratam.

---

1. fragant, *E*[1]*R*. flagant, *E*[2]. hortensianam, *ER*. 2. quam] *V*. quas, *r*. has] *om. GV*. 3. eamque, *ER*. obiectamenta, *C*. 7. madendo, *GV*. 7. 8. spectabilis, *ER*. 9. amnibus] *Barb*. manibus, *C*. 10. adeque, *GV*. adaeque, *r*. 14. 15. particula eius, *ER*. 15. quare] *V*. quar, *G*. qua, *r*. 16. a flumine] *d*. et flumine, *GV*. et lumine, *r*. 18. paratum] conparatum, *V*. comparatum, *r*. cetum, *GR*. 19. arachidna, *Dal*. arachnede, *E*[1]. anachnide, *G*. arachnide, *r*. arachos, *C*. 22. chondrylla] *Gesnerus*. candriala, *E*. candryala, *r*. 22. 23. hypochoeris, caucalis] *Barb*. hypocaris caucaris, *C*. 23. enthryscum] *ego coll. l. 22, 81 et Theophr. h. pl. 7, 7, 1*. entriscum, *G*. antriscum, *V*. anthriscum, *r*. scandix] *d*. scandrix, *V*. sandrix, *G*. scandryx, *R*. scamdryx, *E*. tragopagon, *C*. 25. ab] *om. ER*. aphace achynops] *Salm*. apache (apace, *GV*) achynopos (acynopos, *G*. acyno, *ER*) *C*. 26. at e] adeo, *GV*. apace, *C*. 29. multa, *ER*. 30. necun, *GV*. gratum, *GV*.

hoc faciunt e semine eius. Differentia prima silvestris et mitior. silvestrium duae species. una mitiori similis, caule tamen rigido; itaque et colu antiquae utebantur ex illis, quare quidam atractylida vocant. semen eius candidum et grande, amarum. altera hirsutior, torosiore caule et qui paene humi serpat, minuto semine. aculeatarum generis haec est, quoniam distinguenda sunt et genera.

91 (54.) Ergo quaedam herbarum spinosae sunt, quaedam sine spinis. spinosarum multae species. in totum spina est asparagus, scorpio, nullum enim folium habent. quaedam spinosa foliata sunt, ut carduus, erunge, glycyr*rh*iza, urtica. his enim omnibus foliis inest aculeata mordacitas. aliqua et secundum spinam habent folium, ut tribulus et anonis. quaedam in folio non habent et in caule habent, ut pheos quod aliqui stoeben appellavere. hippophaes spinis geniculatum. tribu*l*o proprietas quod et fructum spinosum habet.

92 (55.) Ex omnibus his generibus urtica maxime noscitur acetabulis in flore purpuream lanuginem fundentibus, saepe altior binis cubitis. plures eius differentiae: silvestris quam et feminam vocant, mitiorque. et in silvestri quae dicitur canina acrior, caule quoque mordaci, fimbriatis foliis. quae vero etiam odorem fundit Herculanea vocatur. semen omnibus copiosum,
93 nigrum. Mirum sine ullis spinarum aculeis lanuginem ipsam esse noxiam et tactu tantum leni pruritum pusulasque confestim adusto similes existere. notum est ei remedium olei. sed mordacitas non protinus cum ipsa herba gignitur, nec nisi solibus roborata. incipiens quidem ipsa nasci vere non ingrato, multis etiam religioso in cibo est ad pellendos totius anni morbos. silvestrium quoque radix omnem carnem teneriorem facit simul cocta. quae innoxia est, morsu carens, lamium vo-
22, 39 catur. De scorpione dicemus inter medicas.

94 16. (56.) Carduus et folia et caules spinosae lanuginis habet,

---

2. *sq. dist. Urlichs vind. 463.* 2. mitiori] *codd. Salm.* mitiore, *C.* similis] *Urlichs l. l.* simili, *C.* 4. quidem, *ER.* atractylida] *codd. Barb.* atraylide, *GV.* atrailide, *r.* 7. et] *om. GV.* 10. folium] florum, *GV.* habet, *ER.* 11. glyciriza, *R.* gliciriza, *E.* gelyzicyrici, *G*[1]. gelycyrizi, *G*[2]. lycyricia, *V.* 12. inest] id est, *GV.* 13. spina, *ER.* hispaniam, *G.* hispania, *V.* 14. non] *om. ER.* 15. sthoen *GV.* tribulo] *Cagnatius.* tributo, *ER.* tributu, *V.* tribu, *G.* 18. purpureum, *GV.* lanugine, *ER.* 19. plures] *d.* flores, *V.* eius flores, *G. om. r.* 19. et] *om. ER.* 20. et in] et, *ER.* cania, *ER.* 22. funditur, *GV.* 24. levi, *EGV.* 25. ei] *d.* et, *r.* oleo, *GV.* 27. grato, *E.* ignato, *G.* 30. noxia, *GV.* lamium] aonymium, *ER.* 32. caules] *R.* caulae, *E.* cautelae, *V.* cauteile, *G.*

item acorna, leucacanthos, chal*ceos*, *c*necos, polyacanthos, onopyxos, hel*x*ine, scolymos. chamaeleon in foliis non habet aculeos. Est et illa differentia quod quaedam in his multicaulia ramosaque sunt, ut carduus, uno autem caule nec ramosum cnecos. quaedam cacumine tantum spinosa sunt, ut erynge. quaedam aestate florent, ut tetralix et helxine. scolymos quo- 95
que sero floret et diu. acorna colore tantum rufo distinguitur et pinguiore suco. idem erat atractylis quoque, nisi candidior esset et nisi sanguineum sucum funderet, qua de causa phonos vocatur a quibusdam, odore etiam gravis, sero maturescente semine nec ante autumnum, quamquam id de omnibus spinosis dici potest. verum omnia haec et semine et radice nasci possunt. Scolymus carduorum generis ab his distat quod radix 96
eius vescendo est decocta. Mirum quod sine intervallo tota aestate aliud floret in eo genere, aliud concipit, aliud parturit. aculei arescente folio desinunt pungere. Hel*x*ine rara visu est neque in omnibus terris, a radice foliosa, ex qua media veluti malum extuberat contectum sua fronde. huius vertex summus lacrimam continet iucundi saporis acanthicen masticen appellatam.

(57.) Et cactos quoque in Sicilia tantum nascitur, suae 97
proprietatis et ipse. in terra serpunt caules a radice emissi, lato folio et spinoso. caules vocant cact*o*s, nec fastidiunt in cibis inveteratos *quo*que. unum autem caulem rectum habet quem vocant *pter*nica, eiusdem suavitatis, sed vetustatis inpatientem. semen ei lanuginis quam pappum vocant, quo detracto et cortice teneritas similis cerebro palmae est. vocant ascalia*n*.

(58.) Tribulus non nisi in palustribus nascitur. dira res 98

---

1. acorna] *codd. Barb.* acora, *V.* macora, *G.* machyora, *E*[1]. machora, *r.* chalceos, cnecos] *Pint.* chaldenecos, *GV. om. r.* polyacanthos] *om. ER.* 1. 2. onopyxos] *codd. Barb.* onopygos, *ER.* conopygos, *r.* 2. helsine, *GV.* elsine, *r.* haberet, *GV.* 3. multiscaulia, *GV.* 4. nc, *C.* 5. erynge] *codd. Barb.* eryncae, *ER.* eryngeli, *V.* cyyngeli, *G.* 6. ut] *om. ER.* tetralix] *R.* tetralem, *E.* tetralism, *G.* tetralismi, *V.* helxine] *codd. Barb.* elixine, *ER.* helsine, *G.* helsyne, *V.* 7. acorna] *d.* crona, *V.* acrona, *r.* 8. atractillis, *G.* atractyllis, *r.* nisi] *om. ER.* 9. esse, *ER.* 11. nec — 12. semine] *om. GV.* 11. quamquam] *d.* quam, *ER.* 12. radici, *GV.* 15. aliud parturit] *om. ER.* 16. helisine, *E.* helsine, *r.* 17. a] e, *E.* est e, *R.* qua] *E.* aqua, *R.* sativa, *r.* 18. contactum, *ER.* fronde] floret, *ER.*
21. Et cactos] *Barb.* ectatos, *C.* 22. missi, *GV.* 23. cactus, *ER.* cattus, *r.* 24. quoque] que, *C.* autem] cautem, *ER.* habet] *Schneider.* habent, *C.* 25. pternica] *Barb.* tunica, *ER.* tinica, *r.* 28. ascaliari, *C.*

alibi iuxta Nilum et Strymonem amnes excipitur in cibos, inclinatus in vadum, folio ad effigiem ulmi, pediculo longo. at in reliquo orbe genera *duo*. uni cicerculae foli*a*, alteri aculeata. hic et serius floret magisque saepta obsidet villarum. semen ei rotundius, nigrum, in siliqua, alteri harenac*i*um. Spinosorum etiamnum aliud genus anonis. in ramis enim spinas habet, adposito folio rutae simili, toto caule foliato in modum coronae. sequitur arata frugibus inimica vivaxque praecipue.

99 (59.) Aculeatarum caules aliquarum per terram serpunt, ut eius quam coronopum vocant. e diverso stat anchusa inficiendo ligno cerisque radicis aptae, stant e mitioribus anthemis et phyllanthos et anemone et aphace. caule foliato est crepis et lotos.

100 (60.) Differentia foliorum et hic quae in arboribus brevitate pediculi ac longitudine, angustis ipsius foli, amplitudine, iam vero angulis, incisuris, odore, flore. diuturnior hic quibusdam per partes florentibus, ut ocimo, heliotropio, aphacae, onochi*li*. 17. Multis inter haec aeterna folia sicut quibusdam arborum, in primisque heliotropio, adianto, poli*o*.

101 (61.) Aliud rursus spicatarum genus, ex quo est a*chy*nops, alopecuros, stelephuros, — quam quidam ortygem vocant, alii
25, 80 plantaginem, de qua plura dicemus inter medicas —, *t*hryallis. ex his alopecuros spicam habet mollem et lanuginem densam non dissimilem vulpium caudis, unde et nomen. proxuma e*i* est et steleph*uros*, nisi quod illa particulatim floret. Cichorion et similia circa terram folia habent germinanti*a* ab radice post vergilias.

102 (62.) Perdicium et aliae gentes quam Aegypti edunt. nomen dedit avis id maxime eruens. crassas plurimasque habet

---

1. cibus, *GV*. cibis, *r*. 1. 2. inclinatos, *GV*. 2. ad] atque, *GV*. 3. duo] *Barb. om. C.* folio, *C*. 5. harenaculum, *R*. heraenaculum, *E*. harenatulum, *r*. 6. rariis, *E*. rarinis, *r*. spinis, *ER*. 8. arata frugibus] *V*¹. rarata (arra, *V*²) frugibus, *GV*². a frugibus aratro, *r*. vix quae, *GV*. 10. e] *codd. Gron.* et, *C*. stat] *Gron.* stant, *C*. 12. aphace] *codd. Gel.* apacae, *E*. apace, *r*. foliatae, *ER*. est] *om. R*. 14. in] et in, *ER*. 15. foliis, *C*. 16. iam vero] *om. ER*. 17. aphacae] *d.* apache, *ER*. apace, *G*. apacae, *V*. 17. 18. onochili] *Hard.* onochitae, *G*. onochite, *r*. 19. polio] *Gron.* pholia, *RV*. folia, *r*. 20. achynops] *Vid. Theophr. h. pl. 7, 11, 2.* stanipsa, *GV*. stanypi, *r*. 21. stelephuros] *codd. Barb.* stelephyros, *GV*. stelepyros, *r*. 22. 23. thryallis] *Barb.* phryallis, *GV*. priallis, *r*. 24. et] ei et, *R*. 25. ei est et] *Sillig.* et est et, *ER*. est et, *r*. stelephyrus, *V*. stellephyrus, *G*. stelepyrus, *r*. 26. germinantia] *Ianus.* germinantibus, *C*. 28. aeliae, *EGV*. genes, *GV*.

radices. item ornithogala caule tenero, candido, semipedal*i*,
radice bulbosa, molli, tribus aut quattuor agnatis. coquitur
in pulte.
(63.) Mirum loton herbam et aegilopa non nisi post an- 103
num e semine suo nasci. mira et anthemidis natura, quod
a summo florere incipit, cum ceterae omnes, quae particulatim
florent, ab ima sui parte incipiant.
(64.) Notabile et in lappa quae adhaerescit, quod in ipsa 104
flos nascitur non evidens sed intus occultus, et intra seminat
velut animalia quae in se pariunt. Circa Opuntem *est* herba
etiam homini dulcis, mirumque e folio eius radicem fieri ac
sic eam nasci.
(65.) *I*asine unum folium habet, sed ita implicatum ut 105
plura videantur. Chondrylla amara est et acris in radice suci.
amara et aphace et quae picrís nominatur, et ipsa toto anno
florens. nomen ei amaritudo inposuit.
(66.) Notabilis et scillae crocique natura, quod, cum om- 106
nes herbae folium primum emittant, mox in caulem rotunden-
tur, in his caulis prior intellegitur quam folium. et in croco
quidem flos inpellitur caule, in scilla vero caulis exit, deinde
ex eo flos emergit. eademque ter floret, ut diximus, tria tem- 18, 24
pora arationum ostendens.
(67.) Bulborum generi quidam adnumerant et cypiri, hoc 107
est gladioli, radicem. dulcis ea est et quae decocta panem
etiam gratiorem faciat ponderosioremque simul subacta. Non
dissimilis e*i* est quae thesium vocatur, gustu aspera.
(68.) Ceterae eiusdem generis folio differunt: asphodelus 108
oblongum et angustum habet, scilla latum et tractabile, gladio-
lus simile nomini. Asphodelus manditur et semine tosto et
bulbo, set hoc in cinere tosto, dein sale et oleo addito, prae-
terea tuso cum ficis, praecipua voluptate, ut videtur Hesiodo.
tradunt et ante portas villarum satum remedio esse contra ve-
neficiorum noxiam. asphodeli mentionem et Homerus fecit. 109
radix eius napis modicis similis est, neque alia numerosior
LXXX simul acervatis saepe bulbis. Theophrastus et fere Graeci

---

1. ornithogala] *Ianus in praef.* ornithogalae, *E.* ornithogale, *r.* tenero] *d.* temero, *GV.* tenedo, *r.* semipedatu, *EV.* semipedata, *R.* sempadatu, *G.* 2. *dist. Ianus.* 4. mirum — 5. nasci] *om. G.* 4. aegilonpan, *RV.* aegylonpan, *E.* 6. florere] *R.* flore, *r.* 10. est] si, *C.* 11. mirum, *EGV.* 12. sic] sim, *ER.* 13. Lasine, *GV.* L. asine, *r.* 14. chondrylla] *Barb.* achendrylla, *ER.* achendylla, *V.* achemdylla, *G.* 15. apace, *EGR.* 19. proprior, *C.* 23. cypèri, *V.* cypri, *ER.* 26. ei] *ego.* et, *C.* 29. nomine, *EGV.* 32. et] ut et, *ER.* 34. natis, *ER.*

principepsque Pythagoras caulem eius cubitalem et saepe duum
cubitorum, foliis porri silvestris, anthericum vocavere, radicem
vero, id est bulbos, asphodelum. nostri illud albucum vocant
et asphodelum assulam regiam, caulis acinosi, ac duo genera
110 faciunt. Albuco scapus cubitalis, amplus, purus, levis, de quo
Mago praecipit exitu mensis Marti et initio Aprilis, cum florue-
rit, nondum semine eius intumescente, demetendum findendos-
que scapos et quarto die in solem proferendos, ita siccati ma-
111 nipulos faciendos. Idem pistana dicit a Graecis vocari quam
inter ulvas sagittam appellamus. hanc ab idibus Maiis usque
in finem Octobris mensis decorticari atque leni sole siccari
iubet, idem et gladiolum alterum quem cypiron vocant et ipsum
palustrem, Iulio mense toto secari iubet ad radicem tertioque
die in sole siccari, donec candidus fiat, cotidie autem ante
solem occidentem in tectum referri, quoniam palustribus dese-
ctis nocturni rores noceant.
112 18. (69.) Similia praecipit et de iunco quem mariscum
appellant, ad texendas tegetes et ipsum Iunio mense eximi ad
Iulium medium praecipiens, cetera de siccando eadem quae de
111 ulva suo loco diximus. Alterum genus iuncorum facit quod
marinum et a Graecis oxyschoenon vocari invenio. tria genera
eius: acuti, sterilis, quem marem et oxyn Graeci vocant, reli-
qua feminini ferentis semen nigrum quem mela*n*cran*i*m appel-
113 lant. crassior hic et fruticosior, magisque etiamnum tertius
qui vocatur holoschoenus. ex his melancranis sine aliis gene-
ribus nascitur, oxys autem et holoschoenus eodem caespite.
utilissimus ad vitilia holoschoenus, quia mollis et carnosus est.
fert fructum ovorum cohaerentium modo. nascitur autem et
is quem marem appellavimus ex semetipso cacumine in terram
114 defixo, melancranis autem suo semine. alioqui omnium radi-
ces omnibus annis intermoriuntur. usus ad nassas marinas,
vitilium elegantiam, lucernarum lumina, praecipua medulla,
amplitudine iuxta maritimas Alpes tanta ut inciso ventre inpleant
paene unciarum latitudinem, in Aegypto vero cribrorum, longi-

4. assulam] *V.* assulum, *G.* asylam, *E*[1]. assylam, *r.* 5. cubitalis] *cod. Tol.* cubitali, *C.* levisque, *GV.* 6. cum] *om. EGR.* 8. et] *om. GV.* 9. tustana, *GV*[1]. 10. maiis usque] *d.* maii usque, *V.* maius usque, *G.* magisque, *R.* magis quae, *E.* 14. die] de, *GV.* 22. acuti] *d.* acutae, *G.* acute, *r.* oxim, *V.* oxī, *G.* onxym, *E*[1]. onxyn, *r.* 23. melacrantam, *GV.* melacrantan, *E.* melacranran, *R.* 23. 24. appellant] vocant. *RV*(?) 25. melanchranis, *G.* melacranis, *ER.* sive, *EGV.* 28. autem] et autem, *GV.* 32. elegantiam] *d.* elegantium, *r.* 34. cimbrorum, *V.* umbrorum, *G.* longitudine] *Ianus.* longitudinem, *C.*

tudine non aliis utiliore. Quidam etiamnum unum genus 115
faciunt iunci trianguli — cyperon vocant — multi vero non
discerunt a cypiro vicinitate nominis. nos distinguemus utrum-
que. cypirus est gladiolus, ut diximus, radice bulbosa, lauda- 107
tissimus in insulis Creta, dein Naxo et postea in Phoenice.
Cretico candor odorque vicinus nardo, Naxio acrior, Phoenicio
exiguum spirans, nullus Aegyptio, nam et ibi nascitur. Discutit 116
duritias corporum. iam remedia enim dicemus, quoniam et
florum odorumque generi est magnus usus in medicina. quod
ad cypiron attinet, Apollodorum quidem sequar qui negabat
bibendum, quamquam professus efficacissimum esse adversus
calculos *h*os eo *m*ovet. feminis quidem abortuus facere non
dubitat, mirumque tradit barbaros suffitum huius herbae exci-
pientis ore lienes consumere et non egredi domibus nisi ab
hoc suffitu. vegetiores enim firmioresque sic etiam in dies fieri.
intertriginum et alarum vitiis perfrictionibusque cum oleo in-
litum non dubie mederi.

(70.) Cyperos iuncus est, qualiter diximus, angulosus, iuxta 117
terram candidus, cacumine niger pinguisque. folia ima porra- 115
ceis exiliora, in cacumine minuta, inter quae semen est. radix
olivae nigrae similis, quam, cum oblonga est, cyperida vocant,
magni in medicina usus. Laus cypero prima Hammoniaco,
secunda Rhodio, tertia Theraeo, novissima Aegyptio, quod et
confundit intellectum, quoniam et cypiros ibi nascitur. sed
cypiros durissima vixque spirans, ceteris odor et ipsis nardum
imitans. Est et per se Indica herba quae cypira vocatur, zin-
giberis effigie. commanducata croci vim reddit. Cypero vis 118
in medicina psilotri. inlinitur pterygis ulceribusque genitalium
et quae in umore sunt omnibus, sicut oris ulceribus. radix
adversus serpentium ictus et scorpionum praesentis remedi est.
vulvas aperit pota. largiori tanta vis ut expellat eas. urinam
ciet et calculos, ob id utilissima hydropicis. inlinitur et ulceri-
bus quae serpunt, sed his praecipu*e* quae in stomacho sunt, e
vino vel aceto inlita.

(71.) Iunci radix in tribus heminis aquae decocta ad ter- 119

1. utiliore] *Ianus.* viliorem, *E.* utiliorem, *r.* 3. vicinitatem, *GRV.* 5. in] *om. EGV.* 8. dicimus, *GV.* quoniam] *V.* et quoniam, *r.* 12. hos eo movet] *ego.* os eo (eos, *ER*) fovet, *C.* 14. ab] *R.* ad, *r.* 15. suffito, *GV.* in dies] *d.* in die, *GV. om. r.* 20. inter] inter est, *ER.* 23. theraeo] *V* (?) *Salm.* thereon, *G.* thechreon, *E.* thaechreon, *R.* quod] *d.* que, *r.* 24. confudit, *GV.* 28. illinitur, *V.* invenitur, *ER.* 29. umore] numero, *GV.* 30. ictus] cuius, *ER.* praesenti, *ERV.* remedii, *E.* remedio, *V.* 31. ut] *om. ER.* 33. praecipua, *C.*

tias tussi medetur. semen tostum et in aqua potum sistit et alvum et feminarum menses, capitis dolores facit qui vocatur holoschoenus. quae proxima sunt radicis commanducantur adversus araneorum morsus. invenio etiamnum unum iunci genus quod *euri*picen vocant. huius semine somnum adlici, set modum servandum ne sopor fiat.

120 (72.) Obit*er* et odorati iunci medicinae dicentur, quoniam
12, 104 et in Syria Coele, ut suo loco rettulimus, nascitur. laudatissimus ex Nabataea cognomine teuchitis, proximus Babylonius, pessumus ex Africa ac sine odore, est autem rotundus, vi*r*osae mordacitatis ad linguam. sincerus in confricando odorem rosae emittit rubentibus fragmentis. discutit inflationes, ob id stomacho utilis bilemque reicientibus. singultus sedat, ructus movet, urinam ciet, vesicae medetur. ad muliebres usus decoquitur. opisthotonicis cum resina arida inponitur excalfactoria v*i*.

121 (73.) Rosa adstringit, refrigerat. usus eius dividitur in folia et flores et capita. foliorum partes quae sunt candidae ungues vocantur. in flore aliud est semen, aliud capillus, in capite aliud cortex, aliud calix. folium siccatur aut tribus modis exprimitur: per se, cum ungues non detrahuntur — ibi enim umoris plurumum — aut cum detractis unguibus reliqua
122 pars aut oleo aut vino maceratur in sole vasis vitreis. quidam et salem admiscent, nonnulli et anchusam aut aspalathum aut iuncum odoratum, quia talis maxime prodest vulvae ac dysintericis. exprimuntur eadem folia detractis unguibus trita per linteum spissum in aereum vas, lenique igni sucus coquitur, donec fiat crassitudo mellis. ad haec eligi oportet odoratissima
123 quaeque folia. 19. Vinum quomodo fieret e rosa diximus inter
14, 106 genera vini. usus suci ad aures, oris ulcera, gingivas, tonsillas gargarizati, stomachum, vulvas, sedis vitia, capitis dolores — in febri per se vel cum aceto — somnos, nausias. folia uruntur in calliblepharum, et siccis femina adsperguntur. epiphoras quoque arida leniunt. flos somnum facit, inhibet flu-

1. sistit et] sistit et in, *ER.* sistitit, *r.* 2. qui] *d. om. r.* 5. euripicen] *Dioscor. 4, 52.* trepicem, *R.* trepicen, *r.* allici, *GV.* alio, *R.* dlio, *E.* 6. serunt dum, *ER.* 7. obiter] *Pint.* obit, *G.* ob id, *r.* 9. teuchitis] *Dioscor. 1, 16.* theucitis, *GV.* teucitis, *E.* teuticis, *R.* 10. virosae] *Urlichs vind. 465.* vinosae, *C.* 13. ibidemque, *ER.* sedat] *d.* sedet, *r.* 14. mulieres, *EGV.* 16. vi] *Sillig.* ute, *E.* ut, *r.* 18. et capita] *codd. Hard.* capitata, *G.* capita, *r.* sunt] *om. ER.* 23. sale, *EGR.* 28, mullis, *ER.* 31. *dist. Ianus.* gargarizati] *Pint.* gargarizatis, *C.* 32. *dist. Ianus.* 33. utuntur, *ER.* feminae, *d.* phaemina, *R.* phemina, *r.* 34. liniunt, *G.* veniunt, *ER.*

ctiones mulierum, maxime albas, in posca potus et sanguinis
excreationes, stomachi quoque dolores *cyathus* in vini cyathis
tribus. Seminis optimum crocinum, nec anniculo vetustius, et 124
in umbra siccatum. nigrum inutile. dentium dolori inlinitur,
urinam ciet, stomacho inponitur, item igni sacro non veteri.
naribus subductum caput purgat. capita pota ventrem et san-
guinem sistunt. ungues rosae epiphoris salubres sunt. ulcera
enim oculorum rosa sordescunt, praeterquam initiis epiphorae,
ita ut arida cum pane inponatur. folia quidem intus stomachi 125
rosionibus et *vitiis* ventris aut intestinorum utilissima et prae-
cordiis, vel inlita. cibo quoque lapathi modo condiuntur. ca-
vendus in his situs celeriter insidens. et aridis aut expressis
aliquis usus. diapasmata inde fiunt ad sudores coercendos, ita
ut a balineis inarescant corpori, dein frigida abluantur. silve-
stris pilulae cum adipe ursino alopecias emendant.

(74.) Lilii radices multis modis florem suum nobilitant, 126
contra serpentium ictus ex vino potae et contra fungorum ve-
nena. propter clavos pedum in vino decocuntur triduoque
non solvuntur. cum adipe aut oleo decoctae pilos quoque adustis
reddunt. e mulso potae inutilem sanguinem cum alvo trahunt,
lienique et ruptis vulsis prosunt et mensibus feminarum, in vino
vero decoctae inpositaeque cum melle nervis praecisis. meden- 127
tur contra lichenas et lepras, et furfures in facie emendant,
erugant corpora. cum *polio* folia in aceto cocta vulneribus
inponuntur, si testium, melius cum hyoscyamo et farina tritici.
semen inlinitur igni sacro, flos et folia ulcerum vetustati, sucus
qui flore expressus est — ab aliis mel vocatur, ab aliis sy-
rium — ad emolliendas vulvas sudoresque faciendos et sup-
purationes concoquendas.

(75.) Narcissi duo genera in usum medici recipiunt, pur- 128
pureo flore et alterum herbaceum, hunc stomacho inutilem et
ideo vomitorium alvosque solventem, nervis inimicum, caput
gravantem et a narce narcissum dictum, non a fabuloso puero.
utriusque radix mulsei saporis est. ambustis prodest exiguo e 129
melle, sic et vulneribus et luxatis, panis vero cum melle et
avenae farina. sic et infixa corpori extrahit. in polenta tritus

2. cyathus] *ego.* quantum, *ER.* tantum, *r.* 4. siccatur, *ER.* 5. ciunt, GV^1. cient, *r.* 10. vitiis] intus, *C.* ventri, *GV.* 15. emendat, *EGR.* 21. rupsis vulsis, *E.* ulsis (vulvis, V^2) ruptis, *GV.* 23. *dist. Ianus.* 24. polio folia] *Sillig.* polio, *Gron.* folio, *G.* folia, *r.* 25. mellis, *ER.* 27. qui] *d.* que, *r.* *dist. Ianus.* 29. coquendas, *ER.* 30. usu, *EV.* visu, *R.* 32. inamicum, *EGV.* 34. exiguo e] *Sillig.* exigue, *R.* exiguo, *r.*

oleoque contusis medetur et lapide percussis. purgat vulnera permixtus farinae, nigras vitiligines emaculat. ex hoc flore fit narcissinum oleum ad emolliendas duritias, calfacienda quae alserint, auribus utilissimum, sed et capitis dolores facit.

130 (76.) Violae silvestres et sativae. purpureae refrigerant. contra inflammationes inlinuntur stomacho ardenti. inponuntur et capiti in fronte, oculorum privatim epiphoris et sede procidente volvave et contra suppurationes. crapulam et gravedines capitis inpositis coronis olfactuque discutiunt, anginas ex aqua potae. id quod purpureum est ex his comitialibus medetur,
131 maxime pueris, in aqua potum. semen violae scorpionibus adversatur. contra flos albae suppurata aperit, ipsa discutit. et alba autem et lutea extenuat menses, urinam ciet. minor vis est recentibus, ideoque aridis post annum utendum. lutea dimidio cyatho in aquae tribus menses trahit. radices eius cum aceto inlitae sedant lienem, item podagram, oculorum autem inflammationes cum murra et croco. folia cum melle purgant capitis ulcera, cum cerato rimas sedis et quae in umidis sunt, ex aceto vero collectiones sanant.

132 (77.) Baccar in medicinae usu aliqui ex nostris perpressam vocant. auxiliatur contra serpentes, capitis dolores fervoresque, item epiphoras. inponitur in mammis tumentibus a partu et aegilopis incipientibus ignibusque sacris. odor somnum gignit. radicem decoctam bibere spasticis, eversis, con-
133 volsis, suspiriosis salutare est. in tussi vetere rami eius tres quattuorve decocuntur ad tertias partes. haec potio mulieres ex abortu purgat. laterum punctiones tollit et vesicae calculos. tunditur cum *lilio in* diapasmata. vestibus odoris gratia inseritur. Combretum quod simile ei diximus tritum cum axungia vulnera miré sanat.

134 (78.) Asarum iocinerum vitiis salutare esse traditur uncia sumpta in hemina mulsi mixti. alvum purgat ellebori modo, hydropicis prodest et praecordiis vulvisque ac morbo regio. in mustum si addatur, facit vinum urinis ciendis. effoditur cum folia emittit, siccatur et conditur in umbra. situm celerrime sentit.

---

3. ad emolliendas] eadem molliendas, *G*. eadam emolliendas, *V*. 4. utilissima, *ER*. 13. extenuant, *ERV*. urinam] *om*. *ER*. ciet] et, *GV*. 14. visa, *ER*. 15. aqua, *C*. 19. mero, *GV*. 20. 21. perpensam, *ER*. 25. rami] radices, *E*. radicem, *R*. 27. et] *om*. *ER*. calculos] *d*. calculos tollit, *r*. 28. lilio in diapasmata] *Ianus*. diligentia paemata *GV*. diaprasmata, *r*. 31. anserum, *GV*. 31. 32. uncia] *d*. ungia, *V*[1]. ungias, *G*. axungia, *r*. 35. mittit, *EGV*. et conditur] *E*. et foditur, *RV*[2]. effoditur, *r*.

20. (79.) Et quoniam quidam, ut diximus, nardum rusti- 135
cum nominavere radicem baccaris, contexemus et Gallici nardi 29
remedia in hunc locum dilata in peregrinis arboribus. ergo 12, 45
adversus serpentes duabus drachmis in vino succurrit, inflationibus coli vel ex aqua vel ex vino, item iocineris et renium suffusisque felle, et hydropicis per se vel cum absinthio. sistit purgationum mulierum impetus.

(80.) Eius vero quod phun eodem loco appellavimus radix 136
datur potui trita vel decocta ad strangulatus vel pectoris dolores vel laterum quoque. menses ciet. bibitur cum vino.

(81.) Crocum melle non solvitur nulloque dulci, facillime 137
autem vino aut aqua. utilissimum in medicina. adservatur cornea pyxide. discutit inflammationes omnes quidem, sed oculorum maxime, ex ovo in*tus*, volvarum quoque strangulatus, stomachi exulcerationes, pectoris et renium, iocinerum, pulmonum vesicarumque, peculiariter inflammationi earum vehementer
utile, item tussi et pleuriticis. tollit et pruritus, urinas ciet. 138
qui crocum prius biberint crapulam non sentient, ebrietati resistent. coronae quoque ex eo mulcent ebrietatem. somnum facit, caput leniter movet, venerem stimulat. flos eius igni sacro inlinitur cum creta Cimolia. ipsum plurumis medicaminibus miscetur.

(82.) Collyrio uni etiam nomen dedit. faex quoque ex- 139
pressi unguento crocino quod crocomagma appellant habet suas utilitates contra suffusiones oculorum, urinas. magis excalfacit quam crocum ipsum. optimum quod gustatu salivam dentesque maxime inficit.

(83.) Iris rufa melior quam candida. infantibus eam cir- 140
cumligari salutare est, dentientibus praecipue et tussientibus taeniarumve vitio laborantibus instillari. ceteri effectus eius non multum a melle differunt. ulcera purgat capitis, praecipue suppurationes veteres. alvum olvit duabus drachmis cnm melle,
tussim, tormina, inflationes pota, lienes ex aceto. contra ser- 141
pentium et araneorum morsus ex posca valet, contra scorpiones duarum drachmarum pondere in pane vel aqua sumitur, contra canum morsus ex oleo inponitur et contra perfrictiones. sic et nervorum doloribus, lumbis vero et coxendicibus cum

---

3. dilata] *d.* delata, *ER.* deluta, *r.* 6. felle] *om. ER.* 9. strangulatus] *d.* stragularis, *E.* stringularis, *G.* strangularis, *r.* 14. intus] *Ianus.* in, *C.* 23. uni] vini, *ER.* faex] *V.* fex, *G.* ex, *r.* 24. crocomagna, *V*[1]. crocomagno, *EGR.* 25. magis] *GV.* 29. praecipua, *ER.*

resina inlinitur. vis ei concalfactoria. naribus subducta ster-
142 numenta movet caputque purgat. dolori capitis cum cotoneis
malis aut strutheis inlinitur. crapulas quoque et orthopnoeas
discutit. vomitiones ciet duobus obolis sumpta. ossa fracta
extrahit, inposita cum melle. ad paronychia farina eius utuntur,
in vino ad clavos et verrucas, triduoque non solvit*ur*. halitus
oris commanducata abolet alarumque vitia. suco duritias om-
nes emollit. somnum conciliat, sed genituram consumit. se-
dis rimas et condylomata omniaque in corpore excrescentia sanat.
143 Sunt qui silvestrem xyrim vocent. strumas haec vel panos vel
inguina discutit. praecipitur ut sinistra manu ad hos usus eruatur
144 colligentesque dicant cuius hominis utique causa eximant. scelus
herbariorum aperietur et in hac mentione. partem eius servant
et quarundam aliarum herbarum, sicuti plantaginis, et si parum
mercedis tulisse se arbitrantur rursusque opus quaerunt, partem
eam quam servavere eodem loco infodiunt, credo, ut vitia quae
sanaverint faciant rebellare. Saliuncae radix in vino decocta
sistit vomitiones, conroborat stomachum.
145 (84.) Polio Musaeus et Hesiodus perungui iubent digna-
tionis gloriaeque avidos, polium tractari, coli, polium contra
venena haberi, contra serpentes substerni, uri, portari, medici
in vino decoqui recens vel aridum, inlinique. splenicis pro-
pinant ex aceto, morbo regio in vino, et hydropicis incipienti-
146 bus in vino decoctum, vulneribus quoque sic inlinunt. secundas
mulierum partusque emortuos pellit, item dolores corporis.
vesicas inanit, epiphoris inlinitur. nec magis alia herba con-
venit medicamento quod alexipharmacon vocant. stomacho
tamen inutile esse caputque eo inpleri et abortum fieri puto.
147 aliqui negant et religionem addunt, ubi inventum sit, protinus
adalligandum contra oculorum suffusiones, cavendumque ne
terram attingant. hi et folia eius thymo similia tradunt, nisi
quod molliora sunt et lanatiore canitie. cum ruta silvestri et
si teratur ex aqua caelesti, aspidas mitigare dicitur, et non se-
cus atque cyanus adstringit et cohibet vulnera prohibetque serpere.

---

4. facta, *GV*. 5. utuntur] utuntur teruntur, *GV*. 6. solvit, *C*. 10. syrin. *ER*. haec vel] haec, *GV*. 11. eruatur] *cod. Tol.* servatur, *ERV*[1]. servetur, *V*[2]. ut servatur, *G*. 13. aperitur, *ERV*. et] *om. ER*. partes, *GV*. 16. eidem, *GV*. 19. pollio, *C*. 20. polium] *d.* pollum, *r*. 21. substerni, uri] *d.* substernit (substerni et, *V*) uri (turi, *G*)*r*. medici] *om. GV*. 22. inlinique] inlinique vel, *C*. 25. mortuos, *GV*. et mortuos, *r*. repellit, *E*. sepellit, *R*. 26. inanit] *d.* inaniet, *ER*. inant, *G*. aniant et, *V*[1]. anet, *V*[2]. 28. poto, *ER*. *dist. ego*. 29. et] ad, *ER*. 31. simili, *ER*. 33. et] ut, *C*. 34. atque] *d.* aque, *R*. aqua, *V*. aquae, *r*.

(85.) Holochrysos medetur stranguriae in vino, et ocu- 148
lorum epiphoris inlitus, cum faece vero vini cremata et polenta
lichenas emendat. Chrysocomes radix calfacit et adstringit.
datur potui ad iocinerum vitia, item pulmonum, vulvae dolores
in aqua mulsa decocta. ciet menstrua, et si cruda detur,
hydropicorum aquam.

(86.) Melissophyllo sive melittaena si perunguantur alvi, 149
non fugient apes, nullo enim magis flore gaudent. scopis eius
examina facillime continentur. idem praesentissimum est contra
ictus earum vesparumque et similium, sicut araneorum, item
scorpionum, item contra volvarum strangulationes addito nitro,
contra tormina e vino. folia eius strumis inlinuntur et sedis 150
vitiis cum sale. decoctae sucus feminas purgat et inflamma-
tiones discutit et ulcera sanat. articularios morbos sedat canis-
que morsus. prodest dysintericis veteribus et coeliacis, ortho-
pnoicis, lienibus, ulceribus thoracis. caligines oculorum suco
cum melle inungui eximium habetur.

(87.) Melilotos quoque oculis medetur cum luteo ovi aut 151
lini semine. maxillarum quoque dolores lenit et capitis cum
rosaceo, item aurium e passo quaeque in manibus intumescant
vel erumpant, stomachi dolores in vino decocta vel cruda tri-
taque. idem effectus et ad vulvas, ad testes vero et sedem
prociduam quaeque et alia ibi sint vitia recente ex aqua decocta
vel ex passo. adiecto rosaceo inlinitur ad carcinomata. de-
fervescit in vino dulci. peculiariter et contra meliceridas efficax.

21. (88.) Trifolium scio credi praevalere contra serpentium 152
et scorpionum ictus ex vino aut posca, seminis granis XX potis
vel foliis et tota herba decocta, serpentesque numquam in
trifolio aspici, praeterea a celebratis auctoribus contra omnia
venena pro antidoto sufficere XXV grana eius quod minyanthes
ex eo appellavimus tradi, multa alia praeterea in remediis eius 54
adscribi. sed me contra sententias eorum gravissimi viri au- 153
ctoritas movet, Sophocles enim poeta venenatum id dicit, Simos

---

2. inlitum, *GV*. 3. emendant, *GV*. 5. ciet] e, *ER*. 7. melittaena] *d.* melitena, *GV*. malitiaena, *E*. melitiae, *R*. 8. fugiunt, *E*[1]. fugiant, *R*. vagis, *ER*. *om.* *V*. copis, *E*. topi, *R*. eius] tius, *E*. istius, *RV*. 12. tormina e] tormina, *V*[2]. tormine, *r*. 18. Melilotos] Contra melilotos, *C*. ovi] *codd. det.* cui, *G*. cum, *r*. aut] *cod. Tol.* autem, *C*. 22. eidem, *GV*. ad testes] *G*. testes, *r*. 23. et alia] *om.* *ER*. recente] *Ianus*. recentem, *C*. aquam, *G*. decoctam, *GV*. 25. dulci] *om.* *GV*. 28. tota herba decocta] *d.* totam herbam decoctam, *r*. 29. a] *om.* *ER*. 30. quod] *om.* *ER*. 31. tradi] *Barb.* tradidi, *ER*. tradidit, *r*. eius] et his, *GV*. 32. 33. auctoritates, *E*. auctoritate, *R*. 33. issimos, *GV*.

quoque ex medicis, decocti aut contriti sucum infusum corpori easdem uredines facere quas si percussis a serpente inponatur. ergo non aliter utendum eo quam contra venena censuerim. fortassis enim et his venenis inter se contraria sit natura sicut multis aliis. item animadverto semen eius cuius minima sint folia utile esse ad custodiendam mulierum cutis gratiam in facie inlitum.

154 (89.) Thymum colligi oportet in flore, et in umbra siccari. duo autem sunt genera eius: candidum radice lignosa, in collibus nascens, quod et praefertur, alterum nigrius florisque nigri. utraque oculorum claritati multum conferre existimantur et in cibo et in medicamentis, item diutinae tussi,
155 ecligmate faciles excreationes facere cum aceto et sale, sanguinem concrescere non pati e melle, longas faucium destillationes extra inlita cum sinapi extenuare, item stomachi et ventris vitia. modicis tamen utendum est, quoniam excalfaciunt, qua vi sistunt alvum, quae si exulcerata sit, denari pondus in sextarium aceti et mellis addi oportet, item si lateris dolor sit, aut inter scapulas aut in thorace. praecordiis medentur ex aceto cum melle, quae potio datur et in alienatione mentis ac
156 melancholicis. datur et comitialibus quos correptos olfactu excitat thymum. aiunt et dormire eos oportere in molli thymo. prodest et orthopnoicis et anhelatoribus mulierumque mensibus retardatis, vel si emortui sint in utero partus, decoctum in aqua ad tertias, et viris vero contra inflationes cum melle et aceto, et si venter turgueat testesve, aut si vesicae dolor exigat.
157 e vino tumores et impetus inpositum tollit,* item cum aceto callum et verrucas. coxendicibus inponitur cum vino, articularis morbis et luxatis tritum ac lanae inspersum ex oleo, ambustis cum adipe suillo. dant et potionem articularis *novis* trium obolorum pondere in tribus cyathis aceti et mellis, et in fastidio tritum cum sale.

158 (90.) Hemerocalles pallidum e viridi et molle folium habet,

---

1. decocti aut] *E.* decocta (decocū, *R*) aut (ut, *V*)*r.* corporis, *ER.* 2. qua, *C.* 6. utilem, *C.* mulierem, *GV.* gratiam in] gratia in, *ER.* gratiam, *r.* 10. 11. floresque, *GV.* 13. eligmate, *C.* 15. extenuari, *GV.* 16. quoniam] condilonam, *R.* condylonam, *E.* 17. sit] sunt. *E*[1]. sint, *r.* 18. oporteat, *C.* 20. alienatione] elationem, *GV.* 21. olfactu] *V*[2]. olfacto, *V*[1]. alfacto, *G.* olfactus, *r.* 22. thymo, *V.* 23. anhelatoribus] *Pint.* anhelationis, *ER.* anhelatoriis, *V.* alenatoris, *G.* 25. viri, *ER.* 26. testesque, *RV*(?) 27. vino] *om. ER.* 29. ambustis — 30. suillo] *om. ER.* 30. novis] *Gron.* bonis, *C.* 31. et in] in, *GV.* 33. Phemero calles, *C.*

radice odorata, quae bulbosa cum melle inposita ventri aquas pellit et sanguinem etiam inutilem. folia epiphoris oculorum mammarumque post partum doloribus inlinuntur.

159 (91.) Helenium ab Helena, ut diximus, natum favere creditur formae, cutem mulierum in facie reliquoque corpore nu- 59 trire incorruptam. praeterea putant usu eius quandam ita gratiam his veneremque conciliari. adtribuunt et hilaritatis effectum eidem potae in vino eumque quem habuerit nepenthes illud praedicatum ab Homero, quo tristitia omnis aboleretur. est autem suci praedulcis. prodest et orthopnoicis radix eius in aqua ieiunis pota. est autem candida intus et dulcis. bibitur et contra serpentium ictus ex vino. mures quoque contrita dicitur necare.

160 (92.) Habrotonum duorum traditur generum, campestre ac montanum. hoc feminam, illud marem intellegi volunt. amaritudo absinthi in utroque. Siculum laudatissimum, dein Galaticum. usus et foliis, sed maior semini ad excalfaciendum, ideo nervis utile, tussi, orthopnoeae, convulsis, ruptis, lumbis, urinae angustiis. datur bibendum manualibus fasciculis decoctis ad tertias partes. es his quaternis cyathis bibitur. datur 161 et semen tusum in aqua drachmae pondere. prodest et vulvae. concoquit panos cum farina hordeacia et oculorum inflammationi inlinitur cotoneo malo cocto. serpentes fugat. contra 162 ictus earum bibitur cum vino inliniturque, efficacissimum contra ea quorum veneno tremores et frigus accidunt, ut scorpionum et phalangiorum, et contra venena alia pota prodest et quoquo modo algentibus et ad extrahend*a* ea quae inhaereant corporibus. pellit et interaneorum mala. ramo eius, si subiciatur pulvino, venerem stimulari aiunt, efficacissimamque esse herbam contra omnia veneficia quibus coitus inhibeatur.

163 22. (93.) Leucanthemum suspiriosis medetur duabus partibus aceti permixtum. Sampsuchum sive amaracum in Cypro laudatissimum et odoratissimum scorpionibus adversatur ex aceto ac sale inlitum. menstruis quoque multum confert inpositum.

---

1. radice] *R.* nec (ne, *E*) radice, *r.* 2. inugilem, *ER.* 3. doloribus] *om. EGR.* 6. ita] tam, *ER.* 8. nephentes, *C.* 9. illum praecidatum, *GV.* quod, *GV.* aboleretur] *d.* aboletur, *GV.* aboletus, *r.* 10. radix] tradicio, *E.* traditio, *R.* 11. pota. est] potest, *ER.* candida] *d.* candidus, *r.* 15. intellegentibus, *G.* volumus, *E.* nolumus, *R.* 18. convulsis, ruptis] vulsis (vulfis, *R.* vulvis, *V*²) corruptis, *C.* 20. bibuntur, *EGV.* 21. vulsae, *ER.* 22. pani, *ER.* 25. ut] *R.* et, *GV.* 27. et ad] *d.* et, *R.* est, *G.* est et, *V.* extrahendi, *C.* 28. inter araneorum, *GV.*

minor eidem poto vis. cohibet et oculorum epiphoras cum
polenta. sucus decocti tormina discutit. et urinis et hydro-
picis utile. movet et aridum sternumenta. fit ex eo et oleum
quod sam*p*suc*h*inum vocatur aut amaracinum ad excalfaciendos
molliendosque nervos, et vulvas calfacit. et folia suggillatis
cum melle et luxatis cum cera prosunt.
164 23. (94.) Anemonas coronarias tantum diximus, nunc red-
64 sq. demus et medicas. Sunt qui *ph*re*n*ion vocent. duo eius genera:
prima silvestris, altera cultis nascens, utraque sabulosis. huius
plures species, aut enim phoenicium florem habet, quae et co-
piosissima est, aut purpureum aut lacteum. harum trium folia
apio similia sunt, nec temere semipedem altitudine excedunt,
165 cacumine asparagi. flos numquam se aperit nisi vento spirante,
unde et nomen accepere. silvestri amplitudo maior latioribus-
que foliis, flore phoenicio. hanc errore ducti argemonen putant
19, 168 multi, alii rursus papaver quod rh*oe*an vocavimus. sed distin-
ctio magna, quod utraque haec postea florent, nec aut sucum
illarum anemonae reddunt aut calyces habent nec nisi asparagi
cacumen. prosunt anemonae capitis doloribus et inflamma-
tionibus, vulvis mulierum, lacti quoque. et menstrua cient cum
166 tisana sumptae aut vellere adpositae. radix commanducata
pituitam trahit, dentes sanat, decocta oculorum epiphoras et
cicatrices. Magi multum quidem iis tribuere, quamprimum
aspiciatur *in* anno tolli iubentes dicique colligi eam tertianis
et quartanis remedio, postea adligari florem panno russeo et
in umbra adservari, ita, cum opus sit, adalligari. quae ex his
phoenicium florem habet radice contrita cuicumque animalium
inposita ulcus facit styptica vi. et ideo expurgandis ulceribus
adhibetur.
167 24. (95.) Oenanthe herba nascitur in petris, folio pasti-
nacae, radice magna, numerosa. caulis eius et folia cum melle
ac vino nigro pota facilitatem pariendi praestant secundasque
purgant, tussim e melle tollunt, urinam cient. radix et vesicae
vitiis medetur.
168 25. (96.) Heliochrysum alii chrysanth*em*on vocant, ramulos

---

3. movet e, *R.* movet, *r.* 4. samsusinum, *V.* samsucinum, *r.*
5. et folia] *R.* folia, *r.* 8. fremion, *RV.* fremeon, *G.* 11. tria, *GV.*
12. semipedem] *d.* semipede, *R.* semipide, *r.* 16. alia, *GV.*
rhyan, *GV.* rhyn, *R.* 23. magi] magni, *GV.* magnum, *R.* quiddam,
C. 24. in] *Urlichs vind. 469.* eo, *C.* 28. ulcus] *V.* ulcerum, *r.*
33. e] *om. R.* 35. helycrisum, *G.* elychryssum, *R.* helychryssum, *V.*
chrysanthemon] *Dioscor. 4, 57.* chrysanthon, *V.* crysanton, *G.* chrys-
saton, *R.*

habet candidos, folia subalbida, habrotono similia, ad solis repercussum aureae lucis in orbem veluti corymbis dependentibus, qui numquam marcescunt, qua de causa deos coronant illo, quod diligentissime servavit Ptolomaeus Aegypti rex. nascitur in frutectis. ciet urinas e vino pota et menses. duritias et 169
inflammationes discutit, ambustis cum melle inponitur. contra serpentium ictus et lumborum vitia bibitur. sanguinem concretum ventris aut vesicae absumit cum mulso. folia eius trium obolorum pondere sistunt profluvia mulierum in vino albo. vestes tuetur odore non ineleganti.

26. (97.) Hyacinthus in Gallia maxime provenit. hoc ibi 170
*fu*co hysginum tingunt. radix est bulbacea, mangonicis venalicis pulchre nota, quae e vino dulci inlita pubertatem coercet et non patitur erumpere. torminibus et araneorum morsibus resistit. urinam impellit. contra serpentes et scorpiones morbumque regium semen eius cum habrotono datur.

(98.) Lychnis quoque flammea illa adversus serpentes et 171
scorpiones et crabrones similiaque bibitur *e* vin*o* semine trito. silvestris eadem stomacho inutilis. alvum solvit, ad detrahendam bilem efficacissima duabus drachmis, scorpionibus tam contraria ut omnino visa ea torpescant. radicem eius Asiani boliten vocant, qua adalligata oculo albugines tolli dicuntur.

27. (99.) Et vicapervica sive chamaedaphne arida tusa 172
hydropicis datur in aqua cocleari mensura, celerrimeque reddunt aquam. eadem decocta in cinere sparsa vino tumores siccat. auribus suco medetur. alvinis inposita plurimum prodesse dicitur.

(100.) Rusci radix decocta bibitur alternis diebus in cal- 173
culorum valitudine et tortuosiore urina vel cruenta. radicem pridie erui oportet, postero mane decoqui, ex eo sextari*um* vini cyathis duobus misceri. sunt qui et crudam radicem tritam ex aqua bibant, et in totum ad virilia cauliculis eius ex aceto tritis nihil utilius putant.

(101.) Batis quoque alvom mollit. inlinitur podagricis 174
cruda et contunsa. Acinon et coronarum causa et ciborum Aegyptii serunt, eademque erat quae ocimum, nisi hirsutior ra-

---

8. folio, *G*. 12. fuco] *Gron*. loco, *C*. tinguit, *R*. est] eius, *G*. mangonisuis, *G*. 15. 16. morborumque, *GR*. 17. Lychnis] contra lychnis (lychinis, *G*)*C*. 18. scabrones, *R*. e vino] *Dioscor. 3, 104.* vini, *R*. lini, *r*., 21. visi, *R*[1]. viso, *G*. ea] *om*. *R*. radicem — 22. vocant] *om*. *G*. 22. boliten] *d*. boliter, *R*. voliten, *V*. 28. rusci] *V*. rusticis, *R*. 30. posterior, *R*. sextario, *C*. 32. eius] *V*. vino, *R*. 34. beatis, *R*. 35. cruda] tura, *R*.

mis ac foliis esset et admodum odorata. ciet et menses et urinas.

28. (102.) Colocasia Glaucias acria corporis leniri putavit et stomachum iuvari.

175 29. (103.) Anthali quod Aegyptii edunt nullum alium reperi usum. sed est herba anthyllium quam alii anthyllum vocant, duorum generum: foliis et ramis lenticulae similis, palmi altitudine, sabulosis apricis nascens, subsalsa gustanti. altera chamaepityi similis, brevior et hirsutior, purpurei floris, odore gravis, in saxosis nascens. prior volvis aptissima, ex rosaceo ac lacte inposita, et volneribus. bibitur in stranguria reniumque *h*are*n*is tribus drachmis. altera bibitur in duritia volvarum et in torminibus et in comitiali morbo cum melle et aceto quattuor drachmis.

176 30. (104.) Parthenium alii leucanthes, alii am*ar*acum vocant, Celsus apud nos perdicium et muralem. nascitur in hortorum saepibus, flore albo, odore mali, sapore amaro. ad insidendum decocta in duritia volvarum et inflammationibus, sicca cum melle et aceto inposita bilem detrahit atram. ob hoc contra vertigines utilis et calculosis. inlinitur et sacro igni, item strūmis cum axungia inveterata. Magi contra tertianas sinistra manu evelli eam iubent dicique cuius causa vellatur nec respicere, dein eius folium aegri linguae subicere ut mox in cyatho aquae devoretur.

177 31. (105.) Trychno, quam quidam strychnon scripsere, utinam ne coronarii in Aegypto uterentur, quos invitat hederae foliorum similitudo in duobus eius generibus, quorum alterum cui acini coccini granosi in folliculis, halicacabon vocant, alii callion, nostri autem vesicariam, quoniam vesicae et calculis prosit. frutex est surculosus verius quam herba, folliculis magnis la*t*isque et turbinatis grandi intus acino, qui maturescit
178 Novembri mense. tertio folia sunt ocimi, minime diligenter demonstrando remedia, non venena, tractantibus, quippe in-

---

6. sed] et, *R.* quam] *d.* quem, *r.* 7. palme, *R.* 10. ex] et ex, *R.* 12. arenis] *Gron.* anseris, *C.* 15. parthenium] contra parthenium, *Vd.* amaracum] *Salm.* amnacum, *C.* 16. pellecium, *R.* muralem] *cod. Chiff.* muraleum, *C.* 18. insidendum] *d.* insedendum, *r.* decoctae, *C.* 21. magi] agi, *V.* 23. dein eius] *d.* cuius, *R.* dein, *V.* lingua, *Rd.* 25. trychno] *cod. Chiff.* trychne, *RV.* tricnum, *d.* strychnon] *cod. Chiff.* sthrynum, *V.* strhyinum, *R.* strycnum, *d.* 26. ne] *Sillig coni.* nec, *C.* 28. coccinei, *V.* granos, *R.* in] *d. om. r.* folliculi, *R.* halicacabon] *d.* alii caccabon (caccabum, *R*)*r.* 31. lacisque, *R.* laxisque, *Vd.* grandis, *R.* drachmis, *Vd.*

saniam facit parvo quoque suco. quamquam *et* Graeci auctores
in iocum vertere. drachmae enim pondere lusum pudoris
gigni dixerunt species vanas imaginesque conspicuas obversari
demonstrantes, duplicatum hunc modum legitimam insaniam
facere, quidquid vero adiciatur ponderi repraesentari mortem.
hoc est venenum quod innocentissimi auctores simpliciter dory- 179
cnion appellavere ab eo quod cuspides in proeliis tinguerentur
illo passim nascente. qu*i* parcius insectabantur manicon no-
minavere, qui nequiter occultabant erythron aut neurada *aut*,
ut nonnulli, perisson, *n*e cavendi quidem causa curiosius di-
cendum. quin et alterum genus quod *h*alicacabon vocant so- 180
poriferum est atque etiam opio velocius ad mortem, ab aliis
morion, ab aliis mol*y* appellatum, laudatum vero a Diocle et
Evenore, Timaristo quidem etiam carmine, mira oblivione in-
nocentia*e*, quippe praesentaneum remedium ad dentium mobilis
firmandos, si colluerentur halicacabo *i*n vino. exceptionem
addidere, ne diutius id fieret, delirationem enim gigni eo, de-
monstrando remedia quorum medicina maioris mali periculum
adferat. commendetur ergo in cibis tertium genus licet a*c* 181
praeferatur hortensis saporibus et nil sit corporis malorum cui
non salutares trychnos Xenocrates praedicet, non tamen auxilia
eorum tanti sunt ut id*eo* plura nos de iis commemorare fas
putem, praesertim tanta copia innoxiorum medicaminum. Hali- 182
cacabi radicem bibunt qui vaticinari gallantesque ver*e* ad con-
firmandas superstitiones aspici se volunt. remedio est — id
enim libentius rettulerim — aqua copiosa mulsa calida potu.
nec illud praeteribo, aspidum naturae halicacabum in tantum
adversam ut radice eius propius admota soporetur illa sopore
enecans vis earum. ergo trita ex oleo percussis auxiliatur.

32. (106.) Corchorum Alexandrini cibi herba est convolutis 183

---

2. pudoris] *om. V.* 3. observari, *V.* 4. duplicari, *R.* 8. qui] *Barb.* quo, *C.* insectabantur] *Gron.* inspectabantur, *Vd.* spectabantur, *R.* 8. 9. magnico gnominavere. *R.* 9. neurata, *R.* nervada, *d.* aut] *Sillig coni. om. C.* 10. perisson, ne] *Barb.* perissone, *RV.* perisson, *d.* 11. alii cacabon (caccabon, *Vd*) *C.* 13. moti, *RV.* mothī, *d.* a diocle] *d.* ad locre, *R.* ad loclem, *V.* 14. evenorea, *d.* frrenda, *R.* minora oblivionem, *R.* 14. 15. innocentiae] innocentia, *Rd.* minus nocentia, *V.* 16. sic coluerunt, *R.* halicacabo in] *Pint.* alii cacabon, *Rd.* haveccabon, *V.* 17. id] sit, *R.* 17. 18. eo demonstrando] *Urlichs vind. 471.* eode (eodem, *d*) monstranda, *C.* 19. commendetur] *d.* commendatur, *r.* *dist. Urlichs vind. 472.* ac] *Urlichs ibid.* a, *R. om. Vd.* 22. ideo plura] *Dal.* id pitura, *R.* id pletura, *Vd.* nos] non, *R.* 24. vaticinandi, *R.* vaticinare, *d.* gallantesque] *Urlichs vind. 473.* gallantes quo, *C.* 25. aspici se] aspicere, *R.* 26. potui, *R.* 28. adversa, *RV.*

foliis ad similitudinem *mori*, praecordiis, ut ferunt, utilis alopecisque et lentigini. boum quoque scabiem celerrime sanari ea inven*io*, apud Nicandrum quidem et serpentium morsus, antequam floret.

184 (107.) Nec de cneco sive atractylide verbosius dici par esset, Aegyptia herba, ni magnum contra venenata animalia praeberet auxilium, item adversus fungos. constat a scorpione percussos, quamdiu teneant eam herbam, non sentire cruciatum.

33. (108.) Et pesoluta*m* Aegyptus in hortis serit, coronarum gratia. duo genera eius: femina ac mas, utraque subdita venerem inhiberi, virorum maxime, tradunt.

185 34. (109.) Et quoniam in mensuris quoque ac ponderibus crebro Graecis nominibus utendum est, interpretationem eorum semel hoc in loco ponemus: Drachma Attica — fere enim Attica observatione medici utuntur — denari argentei habet pondus, eademque VI obolos pondere efficit, obolus X chalcos. cyathus pendet per se drachmas X, cum acetabuli mensura dicitur, significat heminae quartam, id est drachmas XV. mna, quam nostri minam vocant, pendet drachmas Atticas C.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBER XXII.

---

1 (Sect. 1.) Implesse poterant miraculum sui natura atque tellus reputanti vel prioris tantum voluminis dotes totque genera herbarum utilitatibus hominum aut voluptatibus genita. sed quanto plura restant quantoque mirabiliora inventu? illa*rum* enim maiore in parte cibi aut odoris decorisve commendatio ad numerosa experimenta duxit, reliquarum potentia adprobat nihil ab rerum natura sine aliqua occultiore causa gigni.

2 Cap. 1. (2.) Equidem et formae gratia ritusque perpetui

---

1. muri, *d.* muris, *r.* ut] *om. Vd.* 1. 2. alopacisque, *R.* alopiciis, *Vd.* 3. invento, *C.* 10. pesoluta, *Vd.* persoluta, *R.* 18. per se] *om.* V^1d. 20. mna] omnia, *R.* vocant, pendet] *d.* vocant pendent, *V.* pendent vocant, *R.* 25. reputanti] *Sillig coni.* reputantium, *C.* vel prioris tantum] *om. V.* 27. illarum] *Strack.* illa, *C.*

in corporibus suis aliquas exterarum gentium uti herbis quibusdam adverto animo. inlinunt certe aliis aliae faciem in populis barbarorum feminae, maresque etiam apud Dacos et Sarmatas corpora sua inscribunt. similis plantagini glastum in Gallia vocatur, Britannorum coniuges nurusque toto corpore oblitae quibusdam in sacris nudae incedunt Aethiopum colorem imitantes.

2. (3.) Iam vero infici vestes scimus admirabili fuco, 3 atque ut sileamus Galatiae, Africae, Lusitaniae *e* granis coccum imperatoriis dicatum paludamentis, transalpina Gallia herbis Tyria atque conchylia tinguit et omnis alios colores. nec quaerit in profundis murices seque obiciendo escam, dum praeripit, beluis marinis intacta etiam ancoris scrutatur vada, ut inveniat per quod facilius matrona adultero placeat, corruptor insidietur nuptae. stans et in sicco carpit quo fruge*m* 4 modo, sed culpant ablui usu, alioqui fulgentius instrui poterat luxuria, certe innocentius. Non est nunc propositum ista consectari, nec omittemus ut subiciendo utiliora luxuriam vilitate circumscribamus dicturi et alias herbis tingui lapides, parietes pingi. nec tinguendi tamen rationem omisissemus, si umquam ea liberalium artium fuisset. interim fortius agetur, auctoritasque 5 quanta debet etiam surdis hoc est ignobilibus herbis perhibebitur, siquidem auctores imperi Romani conditoresque immensum quiddam et hi*nc* sumpsere, quoniam non aliunde sagmina in remediis publicis fuere et in sacris legationibusque verbenae. certe utroque nomine idem significatur, hoc est gramen ex arce cum sua terra evolsum, ac semper e legatis, cum ad hostis clarigatumque mitterentur, id e*st* res raptas clare repetitum, unus utique verbenarius vocabatur.

3. (4.) Corona quidem nulla fuit graminea nobilior, in 6 maiestate populi terrarum principis praemiisque gloriae. gemmatae et aureae, vallares, murales, rostratae, civicae, triumphales post hanc fuere suntque cunctae magno intervallo magnaque differentia. ceteras omnes singuli, et duces ipsi imperatoresque 7 militibus aut aliquando collegis dedere, decrevit in triumphis

---

1. uti] ut in, *R.* 2. animum, *R.* certe] se///tae, *R.* aliis] *d.* alias, *r.* 9. e] *Sillig coni. om. C.* 11. tyria] *d.* tyrio, *r.* et] *om. R.* 13. maris, *Vd.* 15. capit, *R.* frugem] *Sillig.* fruge, *C.* 16. culpant] culpa non, *Vd.* 17. non est] *om. R.* 18. utilioria, *V.* 19. parietes] parietes nec, *V.* pariete nec, *R.* 20. omisimus, *R.* 22. etiam] nam, *Vd.* 24. hic, *C.* 26. verbenae] *d.* verbere, *R.* herbene, *V.* 27. e legatis] et legati, *R.* 28. est res] res, *R.* ei fores, *r.* 31. terrarum principis] *d.* terrarumque principiis, *r.* praemiisque] *R.* praemissa ut, *r.* 35. collegiis, *Rd.*

senatus cura belli solutus et populus otiosus, 4. graminea numquam nisi in desperatione suprema contigit, nulli nisi ab universo exercitu servato decreta. ceteras imperatores dedere, hanc solam miles imperatori. eadem vocatur obsidionalis libe-
8 ratis obsidione abominandoque exitu totis castris. quod si civicae honos uno aliquo ac vel humillimo cive servato praeclarus sacerque habetur, quid tandem existimari debet unius virtute servatus universus exercitus? Dabatur haec viridi e gramine decerpto inde ubi obsessos servasset aliquis. namque summum apud antiquos signum victoriae erat herbam porrigere victos, hoc est terra et altrice ipsa humo et humatione etiam cedere, quem morem etiam nunc durare apud Germanos scio.

9 5. (5.) Donatus est ea L. Siccius Dentatus semel, cum civicas quattuordecim meruisset depugnassetque CXX proeliis semper victor. tanto rarius est servatorem unum a servatis donari. quidam imperatores et saepius donati sunt, veluti P. Decius Mus tribunus militum ab exercitu, altera ab his qui in praesidio obsessi fuerant, quanta esset eius honoris auctoritas confessus religione, siquidem donatus bovem album Marti inmolavit et centum fulvos qui ei virtutis causa dati fuerant simul ab obsessis. hic Decius postea se consul Imperioso conlega
10 pro victoria devovit. Data est et a senatu populoque Romano, qua claritate nihil equidem in rebus humanis sublimius duco, Fabio illi qui rem omnem Romanam restituit non pugnando, nec data, cum magistrum equitum et exercitum eius servasset. tunc satius fuit nomine novo coronari appellatum patrem ab his quos servaverat. sed quo dictum est consensu honoratus est Hannibale Italia pulso, quae corona adhuc sola ipsius imperi manibus inposita est et, quod peculiare ei est, sola a tota Italia data.

11 6. (6.) Praeter hos contigit eius coronae honos M. Calpurnio Flammae tribuno militum in Sicilia, centurioni vero uni ad hoc tempus Cn. Petreio Atinati Cimbrico bello. primum pilum is capessens sub Catulo exclusam ab hoste legionem suam hortatus tribunum suum dubitantem per castra hostium erumpere interfecit legionemque eduxit. invenio apud auctores eundem praeter hunc honorem adstantibus Mario et Catulo

---

1. gramineam, *C.* 8. virtute] sunt ute, *R.* viridis, *Rd.* e] *d. om. r.* 9. gramina, *R.* 14. proeliis] *d. om. r.* 20. ei] et, *R.* 21. ab] *om. R.* imperioso] *codd. Gel.* imperio, *C.* 29. manibus] *V.* manus, *R.* manu, *d.* et] *om. Vd.* 33. petreio] *cod. Chiff.* treio, *RV.* creio, *d.* 34. hoste] hoc, *R.*

cos. praetextatum immolasse ad tibicinem foculo posito. 12 Scripsit et Sulla dictator ab exercitu se quoque donatum apud Nolam legatum bello Marsico, idque etiam in villa sua Tusculana, quae fuit postea Ciceronis, pinxit. quod si verum est, hoc exsecrabiliorem eum dixerim, quandoquidem eam capiti suo proscriptione sua ipse detraxit tanto paucioribus civium servatis quam postea occisis. addat etiamnum huic gloriae superbum cognomen Felicem, ipse tamen obsessis in toto orbe proscriptis hac corona Sertorio cessit. 13 Aemilianum quoque Scipionem Varro auctor est donatum obsidionali in Africa Manilio consule III cohortibus servatis totidemque ad servandas eas eductis, quod et statuae eius in foro suo divos Augustus *sub*scripsit. ipsum Augustum M. Cicerone filio consule idibus Septembribus senatus obsidionali donavit, adeo civica non satis videbatur. nec praeterea quemquam hac invenimus donatum.

14 (7.) Nullae ergo herbae fuere certae in hoc honore, sed quaecumque fuerant in periculi sede quamvis ignobiles ignotaeque honorem nobilem faciebant, quod latere apud nos minus quidem miror cernens neglegi ea quoque quae ad valitudinem conservandam cruciatusque corporis propulsandos et mortem arcendam pertinent. sed quis non mores iure castiget? addidere vivendi pretia deliciae luxusque. numquam fuit vitae cupido maior nec minor cura. 15 aliorum hanc operae esse credimus ac de mandato quidem nostro alios id agere, medicisque provisum esse pro nobis. ipsi fruimur voluptatibus et, quo nihil equidem probrosius duco, vivimus aliena fiducia. immo vero plerisque ultro etiam inrisui *su*mus ista commentantis atque frivoli operis arguimur, magno quamquam inmensi laboris solatio sperni cum rerum natura, quam certe non defuisse nobis docebimus et invisis quoque herbis inseruisse remedia, quippe cum medicinas dederit etiam aculeatis. 16 haec enim proxume restant ex iis quas priore libro nominavimus, in quibus ipsis providentiam naturae satis admirari amplectique non est. dederat quas diximus mollis cibisque gratas, pinxerat remedia in floribus visuque ipso animos invitaverat

7. gloria, *R.* 9. hac] *codd. Gel.* haec, *C.* 10. III] *R. om. r.* 12. subscripsit] *Gron.* scripsit, *Vd.* subscripsit — 13. Augustum *om. R.* 14. civitas, *Vd.* 15. hac] *d. om. r.* 22. pretio, *R.* 23. esse] *om. R.* 24. ac] *om. Vd.* de] ne, *R.* mandata, *V*¹*d.* manducata, *R.* 25. nobis] *Gron.* bonis, *C.* 27. plerique, *Vd.* plenique, *R.* irrisui sumus] in re^{m} suibus, *R.* in risum in usu *V.* in risum minus, *d.* 28. atque] *d.* quae, *r.* magna, *R.* 29. solatia, *V*¹. 30. invisi, *r.* 33. mirari, *Vd.* 34. dedere et, *R.* 35. et media, *V.*

17 etiam deliciis auxilia permiscens. excogitavit aliquas aspectu hispidas, tactu trucis, ut tantum non vocem ipsius fingentis illas rationemque reddentis exaudire videamur, ne se depascat avida quadripes, ne procaces manus rapiant, ne neglecta vestigia obterant, ne insidiens ales infringat, iis muniendo aculeis telisque armando, remediis ut tuta ac salva sint. ita hoc quoque quod in iis odimus hominum causa excogitatum est.

18 7. (8.) Clara in primis aculeatarum eryngе est sive eryngion contra serpentis et venena omnia nascens. adversus ictus morsusque radix eius bibitur drachmae pondere in vino aut, si plerumque talis iniurias comitetur et febris, ex aqua. inlinitur plagis, peculiariter efficax contra chersydros ac ranas. vero omnibus contra toxica et aconita efficaciorem Heraclides
19 medicus in iure anseris decoctam arbitratur. Apollodorus adversus toxica cum rana decoquit, ceteri in aqua. ipsa dura, fruticosa, spinosis foliis, caule geniculato, cubitali et maiore aliquando, alia albicans, alia nigra, radice odorata, et sativa quidem est, sed sponte nascitur in asperis et saxosis et in litoribus maris durior nigriorque, folio api.

20 8. (9.) Ex his candidam nostri centum capita vocant. omnes eiusdem effectus, caule et radice in cibos Graecorum receptis utroque modo, sive coquere libeat sive cruda vesci. portentosum est quod de ea traditur, radicem eius alterutrius sexus similitudinem referre, raro inventu, set si viris contigerit mas, amabilis fieri. ob hoc et Phaonem Lesbium dilectum a Sappho, multa circa hoc non Magorum solum vanitate sed
21 etiam Pythagoricorum. sed in medico usu praeter supra dicta auxiliatur inflationibus, torminibus, cordis vitiis, stomacho, iocineri, praecordiis in aqua mulsa, lieni in posca, item ex mulsa renibus, stranguriae, opisthotonis, spasmis, lumbis, hydropicis, comitialibus, mulierum mensibus, sive subsidant sive
22 abundent, volvarumque omnibus vitiis. extrahit infixa corpori cum melle. strumas, parotidas, panos, recedentis ab ossibus carnis sanat cum axungia salsa et cerato, item fracturas. crapulam praesumpta arcet, alvom sistit. aliqui e nostris sub

---

1. inexcogitavit, *R.* aspectus, *V.* 3. illam rationesque reddentes, *R.* audire, *Vd.* 5. obterant] *d.* obtenerant, *V.* obtegant, *R.* 7. excogitatum] excogitati unus, *R.* 8. eclara, *R.* 11. iniurias] miserias, *Vd.* comitatur, *R.* 12. chrysodos, *R.* chrysutidas, *V.* chrysupidas, *d.* 17. aliquanto, *Rd.* 18. sed] et, *Vd.* 22. modo] in otio, *Vd.* 23. de ea] *d.* dea, *V.* de, *R.* taradiutur, *R.* 25. Phaonem] phaeonem et, *R.* pheonem et, *r.* dilectos, *Rd.* 26. multae, *R.* vanitates, *R.* 30. opisthotonis] *cod. Chiff.* opisthotonos, *RV.* opisthotonicis, *d.* 34. 35. crapulas, *R.* 35. praesumptam, *Vd.*

solstitio colligi eam iussere. ex aqua caelesti inponi omnibus
cervicis vitiis, oculorum quoque albugines sanare adalligatam
tradiderunt.
9. (10.) Sunt qui et acanum ery*n*gio adscribant, spino- 23
sam brevemque et latam herbam spinisque latioribus. hanc
inpositam sanguinem mire sistere.
(11.) Alii eryngen falso eandem putavere esse et glycyr- 24
*rh*izam, quare subiungi eam protinus refert. et ipsa sine dubio
inter aculeatas est, foliis echinatis, pinguibus tactuque cum-
*m*inosis, fruticosa, binum cubitorum altitudine, flore hyacinthi,
fructu pilularum platani magnitudinis. praestantissima in Ci-
licia, secunda Ponto, radice dulci et hac tantum in usu. capitur 25
ea vergiliarum occasu, longa ceu *lyc*ium, coloris buxei melior
qu*am* nigra, quaeque lenta quam quae fragilis. usus in sub-
ditis decoctae ad tertias, cetero ad mellis crassitudinem, ali-
quando et tusae, quo genere et volneribus inponitur et faucium
vitiis omnibus, item voci utilissimo suco sic ut spissatus est
linguae subdito, item thoraci, iocineri. hac diximus sitim famem- 11, 284
que sedari. ob id quidam adipson appellavere eam et hydro- 26
picis dedere, ne sitirent. ideo et conmanducata stomatice est
et ulceribus oris inspersa saepe et pterygiis. sanat et vesicae
scabiem, renium dolores, condylomata, ulcera genitalium. de-
dere eam quidam potui in quartanis drachmarum duarum pon-
dere ex pipere, hemina aquae. conmanducata sanguinem ex
volnere sistit. sunt qui et calculos ea pelli tradiderunt.
10. (12.) Tribuli unum genus in hortis nascitur, alterum 27
in fluminibus tantum. sucus ex his colligitur ad oculorum
medicinas, est enim refrigerantis naturae et ideo utilis contra
inflammationes collectionesque. ulcera per se erumpentia et
praecipue in ore cum melle sanat, item tonsillas. potus cal-
culos frangit. Thraces qui ad Strymona habitant foliis tribuli
equos saginant, ipsi nucleo vivont panem facientes praedulcem
et qui contrahat ventrem. radix caste pureque collecta discutit

---

2. adalligatam] *d.* adalligatamque, *r.* 4. acanum] *Sillig.* arcanum, *R.* canum, *r.* erygio, *Vd.* erygion, *R.* 7. eryngen] *d.* erygen, *r.* eandem] *d.* eadem, *r.* et] *om. Vd.* 7. 8. glyzyrrizam, *C.* 9. pinguibus] pinnatis, *R.* tactuque] *om. R.* 9. 10. cuminosis, *V.* gummosis, *d. om. R.* 11. plantani, *V.* plantaginis, *d.* 12. haec, *Vd.* 13. longe, *Vd.* lycium] *Urlichs vind.* 474. vitium, *RV.* vitui, *d.* 14. quam] *Gron.* que, *C.* nigri, *Vd.* leta, *V.* 15. decocta, *R.* 16. tusae] tusa et, *R.* tunsa ae, *V.* tunsae, *d.* 18. linguae] in linguae, *R.* in lingua, *r.* 19. quidam adipson] ipro, *R.* 20. sisterent, *Vd.* 25. qui et] et qui, *V.* qui, *d.* 30. in ore] odore, *R.* 31. foliis] e foliis, *Vd.*

strumas, semen adalligatum varicum dolores sedat, tritum vero in aquam sparsum pulices necat.

28 11. (13.) Stoebe quam aliqui pheon vocant, decocta in vino praecipue auribus purulentis medetur, item oculis ictu cruentatis, haemorrhagiae quoque et dysinteriae infusa.

29 12. (14.) Hippoph*a*es in sabulosis maritimis*que*, spinis albis, hederae modo racemosa est, candidis, ex parte rubentibus acinis. radix suco madet qui aut per se conditur aut pastillis farinae ervi. bilem detrahit obolo ponderis, saluberrime cum mulso. Est altera hippop*ha*es sine caule, sine flore, foliis tantum mi-
30 nutis. huius quoque sucus hydropicis mire prodest. Debent adcommodatae esse et equorum naturae, neque ex alia causa nomen accepisse. quippe quaedam animalium remediis nascuntur locupleti divinitate ad generanda praesidia, ut non sit mirari satis ingenium eius disponentis auxilia in genera, in causas, in tempora. ut aliis prosit a*liud* horis diesque nullus prope sine praesidiis reperiatur.

31 13. (15.) Urtica quid esse invisius potest? at illa praeter
15, 30 oleum quod in Aegypto ex ea fieri diximus vel plurimis scatet remediis. semen eius cicutae contrarium esse Nicander adfirmat, item fungis *et* argento vivo, Apollodorus et salamandris cum iure coctae testudinis, item adversari hyoscyamo et serpenti*bus* et scorpionibus. quin ipsa illa amaritudo mordax uvas in ore procidentisque vulvas et infantium sedes tactu resilire cogit, lethargicos expergisci tactis cruribus magisque fronte.
32 eadem canis morsibus addito sale medetur, sanguinem trita naribus indita sistit et magis radice. carcinomata et sordida ulcera sale admixto, item luxata sanat et panos, parotidas carnisque ab ossibus recedentis. semen potum cum sapa vulvam strangulatis aperit, profluvia narium sistit inpositum. vomitiones in aqua mulsa sumptum a cena facilis praestat duobus obolis, uno
33 autem in vino poto lassitudines recreat. vulvae vitiis tostum acetabuli mensura, potum in sapa resistit stomachi inflationibus. orthopnoicis prodest cum melle et thoracem purgat eodem ecl*i*gmate et lateri medetur cum semine lini. addunt hysopum

2. aqua, *Vd.* 3. pheon] *d.* phaeon, *V.* peon, *R.* 6. hippophaes] *Dal.* hippophes, *R.* hippopes, *r.* maritimis, *Vd.* simaritudinis, *R.* maritimisque nascitur, *v.* 9. ervi. bilem] *cod. Murbacensis.* ervilem, *R.* haec bilem, *r.* 10. altera] *om. R.* hippophaes] *Sillig.* hippopes, *d.* hippope, *V.* hae, *R.* 16. aliud] *Gron. om. R.* ab, *r.* 18. invisis, *Vd.* 20. cicutae] *d.* sicutae, *V.* sicut et, *R.* 21. et] in, *C.* 22. 23. serpentium, *C.* 23. et] *R. om. r.* quin] que in, *V.* 29. 30. strangulatis] *d.* strangulantis, *r.* 33. pota, *Rd.* 35. elegmate, *d.* elegmatae, *V.* et lecmate, *R.* alteri, *Vd.*

et piperis aliquid. inlinitur lieni, difficilem ventrem tostum cibo emollit. Hippocrates vulvam purgari poto eo pronuntiat, 34
dolore levari tosto acetabuli mensura, dulci poto et inposito cum suco malvae, intestinorum animalia pelli cum hydromelite et sale, defluvia capitis semine inlito cohonestari. articulariis morbis et podagricis plurimi cum oleo vetere aut folia cum ursino adipe trita inponunt. ad eadem radix tusa cum aceto non minus utilis, item lieni, et cocta in vino discutit panos cum axungia vetere salsa. eadem psilotrum est sicca. Condidit 35
laudes eius Phanias physicus, utilissimam cibis coctam conditamve professus arteriae, tussi, ventris destillationi, stomacho, panis, parotidibus, pernionibus, cum oleo sudorem, coctam cum conchyliis ciere alvom, cum tisana pectus purgare mulierumque menses, cum sale ulcera quae serpant cohibere. Suco quoque 36
in usu est. expressus inlitus fronti sanguinem narium sistit, potus urinam ciet, calculos rumpit, uvam gargarizatus reprimit. semen colligi messibus oportet. Alexandrinum maxime laudatur. Ad omnia haec et mitiores quidem teneraeque efficaces, sed praecipue silvestris illa, et hoc amplius lepras e facie tollit in vino pota. si quadripes fetum non admittat, urtica naturam fricandam monstrant.

14. (16.) Ea quoque quam lamium inter genera earum 37
appellavimus, mitissima et foliis non mordentibus, medetur cum 21, 93
mica salis contusis incussisque, *in*ustis et strumis, tumoribus, podagris, volneribus. album habet in medio folio quod ignibus sacris medetur. quidam e nostris tempore discrevere genera, 38
et autumnalis urticae radicem adalligata*m* in tertianis ita ut aegri nuncupentur, cum eruatur ea radix, dicaturque cui et quorum filio eximatur, liberare morbo tradiderunt, hoc idem et contra quartanas pollere. iidem urticae radice addito sale infixa corpori extrahi, foliis cum axungia strumas discuti vel, si suppuraverint, erodi, compleri.

15. (17.) Ex argumento nomen accepit scorpio herba. 39

---

4. pelli] repellit, *R.* hydropicae, *R.* 5. cohonestari] *d.* cohenestari, *R.* cohosiestari, *V.* 8. lini, *Vd.* 11. anariae, *R.* ventris] *d.* ventri, *V.* ventr, *R.* 12. sudore cocta, *Vd.* 14. succo, *Vd.* sucos, *R.* 16. gargarizatur, *d.* gargarissatur, *R.* gargarizatu, *V.* 22. quam] numquam, *R.* 23. imitissima, V^1. inmitissima, V^2. 24. inclusisque, *R.* inustis] iustis, RV^2. iuctis, V^1. iuxtis, *d.* 25. album] *d.* alvum, *r.* quo, *R.* 26. discribere, *R.* 27. adalligatam] *Gron.* adalligata, *Vd.* adalligatam — 30. radice, *om. R.* 28. dicaturque] *d.* dicatur quae, *V.* 29. filio] *d.* folio, *V.* 30. radicem, *Vd.* 31. discuti] *d.* discutit, *r.* 33. scorpios, *R.*

semen enim habet ad similitudinem caudae scorpionis, folia pauca. valet et adversus animal nominis sui. Est et alia eiusdem nominis effectusque sine foliis, asparagi caule, in cacumine aculeum habens et inde nomen.

40 16. (18.) Leucacantham alii phy*ll*on, alii ischada, alii polygonaton appellant, radice cypiri, quae commanducata dentium dolores sedat, item laterum et lumborum, ut Hicesius tradit, semine poto drachmis octo aut suco. eadem ruptis, convulsis medetur.

41 17. (19.) Helxinen aliqui perdicium vocant, quoniam perdices ea praecipue vescantur, alii sideritem, nonnulli parthenium. folia habet mixtae similitudinis plantagini et marruvio, cauliculos densos, leviter rubentis, semina in capitibus lappaceis ad-
21, 96 haerescentia vestibus, unde et helxinen dictam volunt. sed nos
42 qualis vera esset helxine diximus priori libro. haec autem inficit lanas, sanat ignis sacros et tumores collectionesque omnis et adusta, panos sucus eius cum psi*m*ithio et guttura incipientia turgescere, item veterem tussim cyat*h*o hausto et omnia in umido, sicut tonsillas et varices cum rosaceo. inponitur et podagris cum caprino sebo ceraque Cypria.

43 (20.) Perdicium sive parthenium — nam sideritis alia est — ab nostris herba urceolaris vocatur, ab aliis astercum, folio similis ocimo, nigrior tantum, nascens in tegulis parietinisque. medetur cum mica salis trita iisdem omnibus quibus lamium, et eodem modo, item vomicae calfacto suco pota, sed contra volsa, rupta lapsusque et praecipitia, ut vehiculorum eversiones,
44 singularis. Verna carus Pericli Atheniensium principi, cum is in arce templum aedificaret repsis*se*tque super altitudinem fastigi et inde cecidisset, hac herba dicitur sanatus monstrata Pericli somnio a Minerva, quare parthenium vocari coepta est adsignaturque ei deae. hic est vernula cuius effigies ex aere fusa est nobilis ille splanchnoptes.

45 18. (21.) Chamaeleonem aliqui ixi*a*n vocant. duo genera eius: candidior asperiora habet folia, serpit in terra echini modo

---

1. ad] et, *R.* et ad, *r.* 2. animal nominis] nomen animalis, *C.* 3. effectusque] effectus eius, *R.* 5. phyllon] *Hard.* pymon, *R.* phimum, *V.* phinion, *d.* iscada, *R.* schada, *r.* 16. omnis — 17. et] *om. R.* 17. psimithio] *Sillig.* psinithio, *V.* psinthio, *d.* 18. cyato, *R.* ciato, *V.* quiata, *d.* 18. 19. in humido, *R.* ut in umido, *r.* 19. varices] *R.* arietes, *r.* 21. nam] sive nam, *R.* 22. astercum] *cod. Tol.* astericum, *d.* altercum, *r.* 23. ocimis, *V.* ocimus, *d.* 24. mica] medica, *C.* saliis, *R.* tritam, *V.* 28. repsitque, *V.* repsisque, *d.* reptisque, *R.* 31. fusa] *d.* effusa, *V.* fussas, *R.* 32. est] *Urlichs vind. 477.* est et, *C.* 33. ixion, *C.*

spinas erigens, radice dulci, odore gravissimo. quibusdam in locis viscum gignit album sub alis foliorum, maxime circa canis ortum, quo modo tura nasci dicuntur, unde et *i*xia appellatur. hac mastiche utuntur mulieres. quare et chamaeleon vocetur, varietate foliorum evenit. mutat enim cum terra colores, hic niger, illic viridis, aliubi cyaneus, aliubi croceus atque aliis coloribus. Ex his candidus hydropicos sanat suco radicis decoctae. 46 bibitur drachma in passo. pellit et interaneorum animalia acetabuli mensura suci eiusdem in vino austero cum origani scopis. facit *ad* difficultatem urinae. hic sucus occidit et canes suesque in polenta. addita aqua et oleo contrahit in se muris ac necat, nisi protinus aquam sorbeant. radicem eius aliqui concisam servari iubent funiculis pendentem decoquique in cibo contra fluctiones quas Graeci rheumatismos vocant. ex nigris 47 aliqui marem dixere cui flos purpureus esset et feminam cui violaceus. una nascuntur caule cubitali, crassitudine digitali. Radicibus earum lichenes curantur cum sulpure et bitumine una coctis, conmanducatis vero dentes mobiles aut in aceto decoctis. suco scabiem et quadripedum sanant. et ricinos canum necat, iuvencos quoque anginae modo, quare a quibusdam uloph*on*on vocatur et cynozolon propter gravitatem odoris. Ferunt et haec viscum ulceribus utilissimum. omnium autem generum eorum radices scorpionibus adversantur.

19. (22.) Coronopus oblonga herba est cum fissuris. se- 48 ritur interim, quoniam radix coeliacis praeclare facit in cinere tosta.

20. (23.) Et anchusae radix in usu est, digitali crassitudine. finditur papyri modo manusque inficit sanguineo colore, praeparat lanas pretiosis coloribus. sanat ulcera in cerato, praecipue senum, item adusta. liquari non potest in aqua, oleo dissolvitur, idque sincerae experimentum est. datur et ad renium 49 dolores drachma eius potui in vino aut, si febris sit, in decocto balani, item iocinerum vitiis et lienis et bile subfusis. lepris et lentigini inlinitur ex aceto. folia trita cum melle et farina luxatis inponuntur, et pota drachmis duabus in mulso alvom sistunt. pulices necare radix in aqua decocta traditur.

---

1. gravi, *Vd.* 3. exia, *C.* 4. hac] *cod. Chiff.* haec, *R.* has, *V.* has et, *d.* 6. aliubi croceus] *R. om. r.* 9. mensura] *d. om. r.* 10. facti, *R.* ad] *om. C.* 13. decoquique] *d.* decoquentque, *r.* 15. et] *d.* ef, *R. om. V.* cuinam, *R.* 16. una] et una, *Vd.* 19. negat, *R.* necant, *d.* 20. iuvencas, *R.* ulophilon, *V.* ulophilon, *d.* olopylon, *R.* 21. cynozialon, *d.* cynosialon, *V.* 32. potum, *R.* 33. item] item in, *R.* lieni, *Vd.* 34. lentiginis, *R.* lentigines, *r.* 35. potatur, *RV*². mulso] fulgo, *R.*

50 (24.) Est et alia similis pseudoanchusa ob id appellata, a quibusdam vero echis aut doris et multis aliis nominibus, lanuginosior et minus pinguis, tenuioribus foliis languidioribus. radix in oleo non fundit rubentem sucum, et hoc ab anchusa discernitur. contra serpentes efficacissima potu foliorum vel seminis. folia ictibus inponuntur. virus serpentes fugat. bibitur et propter spina*m*. folium eius sinistra decerpi iubent Magi, et cuius causa sumatur dici tertianisque febribus adalligari.

51 21. (25.) Est et alia herba proprio nomine onochilon, quam aliqui anchusam vocant, alii archebion, alii onochelim, aliqui rhexiam, multi enchrysam, parvo frutice, flore purpureo, asperis foliis et ramis, radice messibus sanguinea, cetero nigra, in sabulosis nascens, efficax contra serpentes maximeque viperas, et radice et foliis, aeque cibo ac potu. vires habet messibus. folia trita odorem cucumeris reddunt. datur in cyathis
52 tribus volva procidente. pellit et taenias cum hysopo, et in dolore renium aut iocineris ex aqua mulsa, si febris sit, sin aliter, e vino bibitur. lentigini ac lepris radix inlinitur. habentes eam a serpentibus feriri negantur. Est et alia huic similis flore rubro, minor, et ipsa ad eosdem usus, traduntque, conmanducata ea si inspuat*ur*, mori serpentem.

53 (26.) Anthemis magnis laudibus celebratur ab Asclepiade. aliqui leucanthemida vocant, alii leucanthemum, alii era*n*themida, quoniam vere floreat, alii chamaemelon, quoniam odorem mali habeat. nonnulli melanthion vocant. Genera eius tria fronde tantum distant, palmum non excedentia, parvis foliis rutae candidis aut malinis aut purpureis. In macro solo aut iuxta semitas colligitur vere et in coronamenta reponitur. eodem tempore et medici folia tusa in pastillos digerunt, item florem et
54 radicem. Dantur omnia mixta drachmae unius pondere contra serpentium omnium ictus. pellunt mortuos partus, item menstrua in potu et urinam calculosque, inflationes, iocinerum vitia, bilem subfusam, aegilopia, conmanducata ulcerum eruptiones manantis sanat. Ex omnibus his generibus ad calculos efficacississima est quae florem purpureum habet, cuius et foliorum

---

1. a] et, *R.* 2. doris] *d.* odoris, *r.* 4. in oleo] *cod. Chiff.* in oleum, *Vd.* oleum, *R.* 5. potu] *d.* potum, *r.* 7. spinae, *C.* 9. onocholin, *V.* 11. rhexiam] *d.* rexiam, *V.* raxian, *R.* enichrysam, *V.* enecrisam, *d.* enchysam, *R.* 12. foliis] floris, *R.* 17. si] in, *V.* 21. inspuat, *Vd.* instra. at. *R.* 23. eranthemida] *Barb.* erathemida, *Rd.* arathemida, *V.* 24. chamaemelon] *d.* chememelon, *V.* cumemelon, *R.* 25. fronde] flore, *d.* 26. foliis] floribus ut, *d.* 31. omnium] *om. V.* 32 *sq. dist. Urlichs vind. 479.*

et fruticis amplitudo maiuscula est. hanc proprie quidam eranthemim vocant.

(27.) Loton qui arborem putant tantum esse vel Homero 55 auctore coargui possunt. is enim inter herbas subnascentis deorum voluptati loton primam nominavit. folia eius cum melle oculorum cicatrices, argema, nubeculas discutiunt.

(28.) Est et lotometra quae fit ex loto sata, ex cuius semine 56 simili mi*li* p*ut*ri fiunt panes in Aegypto a pastoribus, maxime aqua vel lacte subacto. negatur quicquam illo pane salubrius esse aut levius, dum caleat. refrigeratus difficilius concoquitur fitque ponderosus. constat eos qui illo vivant nec dysinteria nec tenesmo neque aliis morbis ventris infestari. itaque inter remedia eorum habent.

(29.) Heliotropi miraculum saepius diximus cum sole se 57 circumagentis etiam nubilo die, tantus sideris amor est. noctu 2, 109 18, 252 velut desiderio contrahit caeruleum florem. Genera eius duo: tricoccum et helioscopium. hoc altius, quamquam utrumque 58 semipedalem altitudinem non excedit, ab una radice ramosum. semen in folliculo messibus colligitur. nascitur nonnisi in pingui solo cultoque maxime, tricoccum ubique. si decoquatur, invenio cibis placere et in lacte iucundius alvom molliri et, si decocti sucus bibatur, efficacissime exinaniri. maioris sucus excipitur aestate hora sexta, miscetur cum vino, sic firmior. capitis do- 59 lores sedat rosaceo admixto. verrucas cum sale tollit sucus e folio, unde nostri verrucariam herbam appellavere aliis cognominari effectibus digniorem. namque et serpentibus et scorpionibus resistit ex vino aut aqua mulsa, ut Apollophanes et Apollodorus tradunt. folia infantium destillationibus, qu*am* siriasim vocant, inlita medentur, item contractionibus, etiam si id comitialiter accidat. decocto quoque foveri os saluberrimum est. potum id pellit taenias et renium harenas. si cuminum adiciatur, calculos frangit. decoqui cum radice oportet, quae cum foliis et hircino sebo podagris inlinitur. Alterum genus quod 60 tricoccum appellavimus et alio nomine scorpiuron vocatur, foliis non solum minoribus sed etiam in terram vergentibus. semen ei est effigie scorpionis caudae, quare nomen. vis ad omnia

---

4. possint, *R.* 6 cicatrices] cicer, *R.* nubeculas] *d.* nu///culas, *V.* niculas, *R.* 8. simili mili] *Sillig.* simillimi//, *V.* simillime, *R.* simillimo, *d.* putri] *Ianus.* porri, *C.* 9. subactio, *RV.* quiquam, *RV.* 10. cum, *R.* 13. habentur, *R.* hñtur, *d.* 14. se] saepe, *RV. om. d.* 15. tantum, *Rd.* 20. decoquantur, *RV.* 27. apollophanes et] *om. V.* 28. quam] *Urlichs vind. 479.* quod, *C.* 30. os] eos, *V.*

venenata et phalangia sed contra scorpiones praecipue inlita.
non feriuntur habentes, et si terram surculo heliotropi circum-
scribat aliquis, negant scorpionem egredi, inposita vero herba
aut uda omnino respersum protinus mori. seminis grana quattuor
pota quartanis prodesse dicuntur, tria vero tertianis, vel si herba
61 ipsa ter circumlata subiciatur capiti. semen et venerem stimu-
lat, cum melle panos discutit. verrucas hoc utique heliotropium
radicitus extrahit et excrescentia in sedibus. spinae quoque ac
lumborum sanguinem corruptum trahit inlitum semen et potum,
in iure gallinacei decoctum aut cum beta et lente. cortex se-
minis liventibus colorem reddit. Magi heliotropium quartanis
quater, in tertianis ter adligari iubent ab ipso aegro precarique
eum soluturum se nodos liberatum et facere non exempta herba.
62 (30.) Aliud adianto miraculum: aestate viret, bruma non
marcescit, aquas respuit, perfusum mersumve sicco simile est
— tanta dissociatio deprehenditur — unde et nomen a Grae-
cis alioqui frutici topiario. quidam callitrichon vocant, alii po-
lytric*hon*, utrumque ab effectu. tinguit enim capillum et ad
hoc decoquitur in vino cum semine api adiecto oleo copiose,
63 ut crispum densumque faciat, et defluere autem prohibet. Duo
eius genera: candidius et nigrum breviusque. id quod maius
est, polytrichon, aliqui trichomanes vocant. utrique ramuli
nigro colore nitent, foliis felicis, ex quibus inferiora aspera ac
fusca sunt, omnia autem contrariis pediculis densa ex adverso
inter se, radix nulla. umbrosas petras parietumque aspergines
ac fontium maxime specus sequitur et saxa manantia, quod
64 miremur, cum aquas non sentiat. Calculos e corpore mire
pellit frangitque, utique nigrum, qua de causa potius quam
quod in saxis nasceretur a nostris saxifragum appellatum cre-
diderim. bibitur e vino qua*nt*um terni decerpsere digiti. urinam
cient, serpentium et araneorum venenis resistunt, in vino de-
cocti alvom sistunt. capitis dolores corona ex his sedat. contra
scolopendrae morsus inlinuntur, crebro auferendi ne peru*ra*nt,
hoc et in alopeciis. strumas discutiunt furfuresque in facie et
65 capitis manantia ulcera. decoctum ex his prodest suspiriosis
et iocineri et lieni et felle subfusis et hydropicis. stranguriae

---

4. uda] *om. Vd.* grana — 5. tertianis] *om. Vd.* 6. ipsa] *om. Vd.* 13. eum] cum, *R.* se] secum, *V.* 17. 18. polytricum, *C.* 18. ab] est ab, *V.* 19. copiose] *d.* copiosum, *r.* 21. breviusque] veriusque, *R.* 22. polytrichon] polycyon, *R.* 23. nitent] item. *RV*². ac] *om. R.* 27. sentiant, *R.* 30. quantum] quam cum, *C.* 33. perurant] *Gron.* perunt, *RV.* pereant, *d.* 36. iocineri et lieni] *d.* iocineri (iocineris, *R*) lienis, *r.* et hydropicis] hydropicis, *V.*

inlinuntur et renibus cum absinthio. secundas cient et menstrua. sanguinem sistunt ex aceto aut rubi suco poti. infantes quoque exulcerati perunguntur ex iis cum rosaceo et vino prius. foli*um* *in* urina pueri inpubis, tritum quidem cum aphronitro et inlitum ventri mulierum ne rugosus fiat praestare dicitur. perdices et gallinaceos pugnaciores fieri putant in cibum eorum additis, pecorique esse utilissimos.

22. (31.) Picris ab insigni amaritudine cognominatur, ut 66
diximus, folio rotundo. tollit eximie verrucas. Thesium quoque 21, 105
non dissimili amaritudine est, sed purgat alvom, in quem usum teritur ex aqua.

(32.) Asphodelum de clarissimis herbarum, ut quod he- 67
ro*i*on aliqui appellaverint, Hesiodus et in silvis nasci dixit, Dionysius marem ac feminam esse. defectis corporibus et phthisicis constat bulbos eius cum tisana decoctos aptissime dari, panemque ex his cum farina subactis saluberrimum esse. Nicander et contra serpentes ac scorpiones vel caulem quem anthericum vocavimus vel semen vel bulbos dedit in vino tribus drachmis substravit- 21, 109
que somno contra hos metus. datur et contra venenata marina 68
et contra scolopendras terrestres. cocleae mire in Campania caulem eum persequuntur et sugendo arefaciunt. folia quoque inlinuntur venenatorum volneribus ex vino. bulbi nervis articulisque cum polenta tunsi inlinuntur. prodest et concisis ex aceto lichenas fricare, item ulceribus putrescentibus ex aqua inponere, mammarum quoque et testium inflammationibus. de- 69
cocti in faece vini oculorum epiphoris supposito linteolo medentur. fere in quocumque morbo magis decoctis utuntur, item ad tibiarum taetra ulcera rimasque corporum quacumque in parte farina arefactorum. autumno autem colliguntur, cum plurimum valent. sucus quoque ex tusis expressus aut decoctis utilis fit corporis dolori cum melle, idem odorem corporis iucundum affectantibus, cum iri arida et salis exiguo. folia et 70
supra dictis medentur et strumis, panis, ulceribus in facie decocta in vino. cinis e radice alopecias emendat et rimas pe*dum* *se*disque, decoctae radicis in oleo sucus perniones et ambusta. et gravitat*i* aurium infunditur, a contraria aure in dolore den-

---

4. folium in] folii, *C*. 5. ne] e, *R*. 8. amaritudinis, *E*. 10. sed] *om*. *V*. 12. quam, E^2. 12. 13. heroion] *Hard*. hereneon, *V*. heroneon, *r*. 13. silvis] E^2V. fulvis, E^1. fluviis, *R*. 15. dari] mederi, E^2. 21. caule, *V*. calem, *R*. 22. venenatarum, *RV*. 30. ex] et, *RV*. tusis] *d*. tirsis, E^2. tussis, *r*. decoctus, V^2. 31. odorem] *E*. dolorem, *r*. 34. 35. pedum sedisque] *Ianus*. pedisque, *C*. 35. decocta, *ER*. sucu, *E*. suco, *R*. 36. gravitatem, *V*. gravitate, *r*.

tium. prodest et urinae pota modice radix et menstruis et
lateris doloribus, item ruptis, convolsis, tussibus, drachmae pon-
dere in vino pota. eadem et vomitiones adiuvat commanducata.
71 semine sumpto turbatur venter. Chrysermus et parotidas in
vino decocta radice curavit, item strumas admixta cachry ex
vino. quidam aiunt, si inposita radice pars eius in fumo sus-
pendatur quartoque die solvatur, una cum radice arescere stru-
mam. *Di*ocles ad podagras utroque modo, cocta crudaque usus
est. ad perniones decoctam ex oleo dedit et suffusis felle in
vino et hydropicis. venerem quoque concitari cum vino et melle
72 perunctis aut bibentibus tradidere. Xenocrates et lichenas, pso-
ras, lepras radice in aceto decocta tolli dicit, item sic*ca* cum
hyoscyamo et pice liquida, alarum quoque et feminum vitia, et
capillum crispiorem fieri, raso prius capite, si radice ea fricetur,
*S*imo*s* lapides renium in vino decocta potaque eximi. Hippo-
crates semine ad impetus lienis dari censet. iumentorum quoque
ulcera ac scabiem radix inlita aut decoct*ae* sucus ad pilum re-
ducit. mures eadem fugantur, caverna praeclusa moriuntur.
73 (33.) Asphodelum ab Hesiodo quidam halimon appellari
existimavere, quod falsum arbitror. est enim suo nomine hali-
mon, non parvi et ipsum erroris inter auctores. alii enim fru-
ticem esse dicunt densum, candidum, sine spina, foliis oleae,
sed mollioribus, coqui haec ciborum gratia, radice tormina dis-
cuti drachmae pondere in aqua mulsa pota, item rupt*a*, con-
74 vulsa. alii olus maritimum esse dixere salsum et inde nomen,
foliis in rotunditatem longis, laudatum in cibis. duorum prae-
terea generum, silvestre et mitius, utrumque prodesse dysintericis
etiam exulceratis cum pane, stomacho vero ex aceto. ulceribus
vetustis inlini crudum et volnerum recentium impetus lenire
et luxatorum pedum ac vesicae dolores. silvestri tenuiora folia,
sed in isdem remediis effectus maiores et in sananda hominum
75 ac pecorum scabie. praeterea nitorem corpori fieri dentibusque
candorem, si fricentur radice ea, semine linguae subdito sitim
non sentiri. hoc quoque mandi et utraque etiam condiri. Crate-
vas tertium quoque genus tradidit longioribus foliis et hirsutio-

4. chrysermus] V^1. chryserimus, V^2. chryserinus, *r*. 6. eius] *V*. eius si, *r*. 8. Diocles] *Gron*. socles, *V*. socres, *r*. 9. pernitiones decocta, *EGV*. 10. concitare, *ER*. 12. sicca cum] *ego*. si coccum, *C*. 15. Simos] timon, *C*. 19. halimum, *GV*. alimon, *r*. 21. alii enim] *R*. alii, E^2. alieni, E^1. elienem, *r*. 23. radix, E^2. 23. 24. discutit, ERV^2. 24. drachmae] E^2. drachmas, *r*. 29. crudum] GV^1. crurum, *r*. 31. maiores et] *ER*. maior sed, *r*. 32. corpore, *ER*. 35. genus] *om*. *GV*. foliis et hirsutioribus] *om*. *ER*.

ribus, odore cupressi, nasci sub hedera maxime, prodesse opisthotonis, contractionibus nervorum tribus obolis in sextarium aquae.

(34.) Acanthi topiariae et urbanae herbae lato longoque 76
folio crepidines marginum adsurgentiumque pulvinorum toros vestientis duo genera sunt, aculeatum et crispum, quod brevius, alterum leve, quod aliqui paederota vocant, alii melamphyllum. Huius radices ustis luxatisque mire prosunt, item ruptis, convolsis, et phthisin metuentibus, ideo coctae cibo, maxume tisana. podagris quoque inlinuntur tritae et calefactae.

(35.) Bupleuron in sponte nascentium olerum numero 77
Graeci habent, caule cubitali, foliis multis longisque, capite aneti, laudatum in cibis ab Hip*p*ocrate, in medicina *a* Glaucone et Nicandro. semen contra serpentes valet. folia ad secundas feminarum vel sucum ex vino inlinunt, et strumis folia cum sale et vino. radix contra serpentes datur in vino et urinae ciendae.

(36.) Buprestim magna inconstantia Graeci in laudibus 78
ciborum etiam habuere, idemque remedia tamquam contra venenum prodiderunt. et ipsum nomen indicio est boum certe venenum esse, quos dissilire degustata fatentur. quapropter nec de hac plura dicemus. est vero causa quare venena monstremus inter gramineas coronas, nisi libidinis causa expetenda alicui videtur, quam non aliter magis accendi putant quam pota ea?

(37.) Elaphoboscon ferulaceum est, geniculatum digiti cras- 79
situdine, semine corymbis dependentibus silis effigie, set non amaris, foliis olusatri, et hoc laudatum in cibis. quippe etiam conditum prorogatur ad urinam ciendam, lateris dolores sedandos, rupta, convolsa sananda, inflationes discutiendas coiique tormenta, contra serpentium omniumque aculeatorum ictuus. quippe fama est hoc pabulo cervos resistere serpentibus. fistulas quoque radix nitro addito inlita sanat, siccanda autem in eo usu prius est, ne suco suo madeat, qui contra serpentium ictus non facit deteriorem eam.

---

1. 2. opisthotonis] *cod. Chiff.* epistotonis, *C.* 6. vestientes, *ER.* 7. alioqui, *GV.* paederotae, *RV.* pederotae, *r.* 9. ideo cocte, *E.* id coctae (cocte, *G*)*r.* 10. calefactae] *Urlichs vind. 482.* calefactae (calefacte, *E.* calfactae, *V.* cálfacte, *G*) calidis, *C.* 13. ab ipocrate, *V.* apocrate, *G.* xipocrate, *R.* xiphocrate, *E.* a] *om. C.* 18. magnam, *GV.* 21. quod, *G.* disseri, *ER.* gustata, *G.* 22. dicimus, *ER.* 23. ne si, *E*[2]. 25. pota ea] *R.* potae, *E.* postea, *r.* 26. aelaphoboscon, *E.* 33. eos, *ER.*

80 (38.) Scandix quoque in olere silvestri a Graecis ponitur, ut Op*h*ion et Erasistratus tradunt. item decocta alvom sistit, semine singultus confestim ex aceto sedat. inlinitur ambustis, urinas ciet. decoctae sucus prodest stomacho, iocineri, renibus, vesicae. haec est quam Aristophanes Euripidi poetae obicit iculariter: matrem eius ne olus quidem legitimum venditasse,
81 sed scandicem. Eadem erat enthr*y*scum, si teneriora folia et odoratiora haberet. peculiaris laus eius, quod fatigato venere corpori succurrit marcentesque iam senio coitus excitat. sistit profluvia alba feminarum.

82 (39.) Et *i*asine olus silvestre habetur, in terra repens, cum lacte multo, florem fert candidum, conc*h*ylium vocant. et huius eadem commendatio ad stimulandos coitus. cruda ex aceto in cibis et mulieribus lactis ubertatem praestat. salutar*is* e*st* phthisin sentientibus. infantium capiti inlita nutrit capillum tenacioremque eius cutem efficit.

83 (40.) Estur et caucalis feniculo similis, brevi caule, flore candido, cordi utilis. sucus quoque eius bibitur, stomacho perquam commodatus et urinae calculisque et harenis pellendis et vesicae pruritibus. extenuat et lienis, iocineris *r*eniumque pituitas. semen menses feminarum adiuvat bilemque a partu siccat. datur et contra profluvia geniturae viris. Chrysippus et conceptionibus eam putat conferre multum. bibitur in vino ieiunis. inlinitur et contra venena marinorum, sicut Petrichus in carmine suo significat.

84 (41.) His adnumerant et sium latius apio, in aqua nascens, pinguius nigriusque, copiosum semine, sapore nasturti. prodest urinis, renibus, lienibus mulierumque mensibus, sive ipsum in cibo sumptum sive ius decocti sive semine in vino drachmis duabus. calculos rumpit aquisque quae gignunt eos resistit. dysintericis prodest infusum, item inlitum lentigini et mulierum

---

2. opinion, *C.* 6. holus, *E.* bolus, *GV.* 7. enthryscum] *Ianus in Iahns Jahrb. 1867, 858.* enthriscum, *GV.* hentris ne cum (cu, *R*)*r.* teniora, *E*, tenuiora, *R.* 8. ei, *GV.* 10. alvi, *E.* 11. iasine] *Salm.* lasinae, *G.* lasine, *r.* 12. multa, *GV.* conchylium] *Urlichs vind. 484.* concilium, *E.* concylium, *r.* 13. crude, *E.* crudae, *r.* acto, *GV.* 14. salutaris est] salutare, *C.* 17. eostur, *GV.* eosture, *r.* caucalidis, *ER.* brevi] *d.* breve, *r.* 20. reniumque] *Brot.* lieniumque, *GV.* lienumque, *r.* 21. bilemque] bilem (vilem, *ER*) adiuvatque, *C.* 24. sicut] nisi, *ER.* petrichus] *d.* petricus, *r.* 26. et sium] *codd. Brot.* esium, *C.* 28. ipso, *GV.* 29. ius] eius, *ER.* 30. aquisque quae] *d.* aquis quaeque, *GV.* aliquis quaeque (quae, *R*)*r.*

vitiis in facie noctu inlitum, *l*omentoque cutem emendat et ra-
mices lenit, equorum etiam scabiem.

(42.) Syllibum chamaeleonti albo similem, aeque spinosam, 85
ne in Cilicia quidem aut Syria aut Phoenice, ubi nascitur, co-
cere tanti est. ita operosa eius culina traditur. in medicina
nullum usum habet.

(43.) Scolymum quoque in cibos rec*e*pit oriens et alio 86
nomine limoniam appellavit. frutex est numquam cubitali al-
tior cristis foliorum ac radice nigra, sed dulci, Eratostheni quo-
que laudata in pauperi cena. urinam ciere praecipue traditur,
sanare lichenas et lepras ex aceto, venerem stimulare in vino
Hesiodo et Alcaeo testibus, qui florente ea cicadas acerrumi 87
cantus esse et mulieres libidinis avidissimas virosque in coitum
pigerrumos scripsere, velut providentia naturae hoc adiumento
tunc valentissimo. item grav*e*olentiam alarum emendat radicis
emedullatae uncia, in vini Falerni heminis tribus decocta ad
tertias et a balineo ieiuno itemque post cibum cyathis singulis
pota. mirum est quod Xenocrates promittit experimento, vitium
id ex alis per urinam effluere.

(44.) Estur et soncos — ut quem Theseo apud Callima- 88
chum adponat Hecale — uterque, albus et niger. lactucae simi-
les ambo, nisi spinosi essent, caule cubitali, anguloso, intus cavo,
sed qui fractus copioso lacte manet. albus, *c*ui e lacte nitor,
utilis orthopnoicis lactucarum modo ex embammate. Erasistra-
tus ca*l*culos per urinam pelli eo monstrat et oris graveolen-
tiam commanducato corrigi. sucus trium cyathorum mensura 89
in vino albo et oleo calefactus adiuvat partus ita ut a potu ambu-
lent gravidae. datur et in sorbitione. ipse caulis decoctus facit
lactis abundantiam nutricibus coloremque meliorem infantium,
utilissimus his quae lac sibi coire sentiant. instillatur auribus
sucus, calidusque in stranguria bibitur cyathi mensura et in
stomachi rosionibus cum semine cucumeris nucleisque pineis.

---

1. inlitum lomentoqne] *Urlichs vind. 485.* inlitum (illitum, *R*) mo-
mentoque, *ER*. que, *r*. 3. sillybum, *R*. chamaeleoni, *R*. 7. re-
cepit] *Sillig coni.* recipit, *C*. 8. appellant, *GV*. 9. cristis] *ego.*
tristis, *G*. tristisque, *V*. cristis quam, *R*. tristis quam, *E*. 12. ea] *V*.
ex ea, *r*. 15. item] *R*. idem, *E*. id est, *r*. graviolentiam, *C*.
17. a] *om. GV*. post] poscit, *ER*. 19. aliis] *EGR*. 21. Hecale]
Sabellicus. haecaule, *E*. hecaule, *R*. hecalet, *G*. hae. calet, *V*. 23.
cui] *Dal.* qui, *C*. nitro, *ER*. 24. embammate] *d*. embamba, *E*. em-
bambate, *r*. 24. 25. erasistratus] *d. om. r*. 25. cauculos, *C*. pelli] *cod.
Murbacensis.* pellit, *C*. 26. commanducato] *cod. Tol.* commanducata,
GV. commanducatam, *r*. 27. a potu] *Dal.* a portu, *G*. a partu, *V*.
aput, *r*. 28. detur, *ER*. caulis decoctus] coctus, *GV*.

90 inlinitur et sedis collectionibus. bibitur contra serpentes scorpionesque, radix vero inlinitur. eadem decocta in oleo, punici mali calyce, aurium morbis praesidium est. haec omnia ex albo. Cleemporus nigro prohibet vesci ut morbos faciente, de albo consentiens. Agathocles etiam contra sanguinem tauri demonstrat sucum eius, refrigeratoriam tamen vim esse convenit nigro et hac causa inponendum cum polenta. Zenon radicem albi *in* stranguria suadet.

91 (45.) Condrion sive chondrile folia habet intubi, circumrosis similia, caulem minus pedalem, suco madentem amaro, radice fabae simili, aliquando numerosa. habet proxumam terrae masticen tuberculo fabae, quae adposita feminarum me*n*ses trahere dicitur. tusa cum radicibus tota dividitur in pastillos contra serpentes argumento probabili, siquidem mures agrestes laesi ab his hanc esse dicuntur. sucus ex vino coctae alvom sistit. eadem palpebrarum pilos inordinatissumos pro cummi efficacissime regit. Dorotheus stomacho et concoctionibus utilem carminibus suis pronuntiavit. alioqui feminis et oculis generationique virorum contrariam putavere.

92 (46.) Inter ea quae temere manduntur et boletos merito posuerim, opimi quidem hos cibi, sed inmenso exemplo in crimen adduct*o*s, veneno Tiberio Claudio principi per hanc occasionem ab coniuge Agrippina dato, quo facto illa terris venenum alterum sibique ante omnis Neronem suum dedit. quorundam ex his fac*il*e noscuntur venena diluto rubore, rancido aspectu, livido intus colore, rimosa stria, pallido per ambitum
93 labro. Non sunt haec in quibusdam, siccique et veri similes veluti guttas in vertice albas ex tunica sua gerunt. volvam enim terra ob hoc prius gignit, ipsum postea in volva, ceu in ovo est luteum. nec tunicae minor gratia in cibo infantis boleti. rumpitur haec primo nascente, mox increscente in pediculi
94 corpus absumitur, rarum umquam geminis ex uno pede. origo prima causaque e limo et acescente suco madentis terrae aut radicis fere grandis, initioque spuma lentior, dein corpus mem-

---

6. sucum] *R.* sucu, *E.* suco, *r.* 7. radice, *V.* 8. in] *Sillig. om. C.* 9. condryle, *ER.* chrondile, *r.* 10. pedale, *GV.* 11. numerosam, *GV.* 12. messes, *V.* meses, *r.* 18. 19. generatioque, *ER.* 20. et] *om. ER.* 21. opimis, *GV.* hos] *R.* os, *E.* his, *r.* cibi sed] cibus et, *GV.* 22. adductus, *C.* 25. facere, *C.* 27. simile, *GV.* 29. prius] *om. ER.* 30. miror, *GV.* infantes, *ER.* 31. increscente] *om. ER.* peduculi, *R.* peduculo, *E.* 32. numquam, *E*[1]. 33. e] *om. EG.* 34. radices, *GV.* grandis] grandi fere, *E.* grandi ferae, *R.*

branae simile, mox partus, ut diximus. illa pernicialia qu*ae* 93 probandi al*ea*! si caligari*s* clavos ferrive aliqua robigo aut panni marcor adfuit nascenti, omnem ilico sucum alienum saporemque in venenum concoquit. deprehendisse qui nisi agrestes possunt? atque qu*ae* colligunt ipsi alia vitia? equidem, si serpentis ca- 95 verna iuxta fuerit, si patescentem primo adhalaverit, capaci venenorum cognatione ad virus accipiendum. itaque caveri conveniat prius quam se condant serpentes. signa erunt tot herbae, tot arbores fruticesque ab emersu earum ad latebram usque vernantes et vel fraxini tantum folia nec postea nascentia nec ante decidentia. et boletis quidem ortus occasusque omnis intra dies septem est.

23. (47.) Fungorum lentior natura et numerosa genera, 96 sed origo non nisi ex pituita arborum. tutissimi qui rubent callo minus diluto rubore quam boleti, mox candidi velut apice flaminis insignibus pediculis, tertium genus suilli venenis accommodatissumi. familias nuper inte*re*mere et tota convivi*a*, Annaeum Serenum praefectum Neronis vigilum et tribunos centurionesque. quae voluptas tanta *tam* ancipitis cibi? quidam 97 discrevere arborum generibus, fico, ferula et cummim ferentibus, non item taxo, robore, cupresso, ut diximus. sed ista 16, 31 quis spondet in venalibus? omnium colos lividus. hic habebit veneni argumentum quo similior fuerit arborum. *piri* adversus haec diximus remedia dicemusque. interim sunt aliqua 98 et in his. Glaucias stomacho utilis putat boletos. siccantur 23, 115 pendentes suilli, iunco transfixi quales e Bithynia veniunt. hi fluctionibus alvi quas rheumatis*mos* vocant medentur excrescentibusque in sede carnibus, minuunt enim eas et tempore absumunt, item lentiginem et mulierum in facie vitia. lavantur

1. pernicialia] *R.* permitti alia, *r.* 1. 2. quae probandi alea] *Gron.* quod (*om. R.*) probandi (provandi, *G*) alia (ali alias, *G*)*C.* 2. si caligari, *ER.* sic alligari, *G.* sic aliguri, *V.* ferrive] *codd. Gel.* ferri vel, *C.* 3. adfuerit, *RV*(?). 4. qui] quae, *GV.* 4. nisi — 5. quae colligunt] *Ianus.* nisi — qui colligunt, *GV.* ni dicunt, *E.* nigunt, *R.* *dist. Ianus.* 5. equidem] *ego.* ne quidem *C.* 6. patescentes, *ER.* 7. 8. conveniet, *V.* 8. signa erunt] signaverunt, *GV.* 9. emerso, *GV.* 11. infra, *GV.* 14. sed] et, *ER.* ex] *R.* et, *E.* e, *V. om. G.* tutissime. *ER.* 16. suillis, *EGR.* veneni, *GV.* 16. 17. accommodatissimis, *E*[1]*R.* accomodatissumis, *E*[2]. accommodatissimi, *r.* 17. intemere, *C.* convivio, *C.* 17. 18. annanum, *ER.* 18. neronis] venenis, *E*[2]*R.* venenum, *E*[1]. 19. voluntas, *GV.* tam] *Ianus. om. C.* cibo, *ER.* 20. arbori, *GV.* ferulae, *C.* 21. taxo] taxo aut, *ER.* saxo, *r.* 22. haberit, *ER.* 23. piri] *ego.* fici, *GV.* ficis, *r.* 25. glaucitas, *GV.* glauciatas, *r.* 26. e] a, *ER.* 27. albi, *EG.* albis, *V.* reumatiston, *G.* reumatisthon, *E.* rheumatisthon, *r.*

etiam ut plumbum in oculorum medicamenta. sordidis ulceri-
bus et capitis eruptionibus, canum morsibus ex aqua inlinun-
99 tur. Libet et coquendi dare aliquas communes in omni eo
genere observationes, quando ipsae suis manibus deliciae prae-
parant hunc cibum solum et cogitatione ante pascuntur sucinis
novaculis aut argenteo apparatu comitante. noxii erunt fungi
qui in coquendo duriores fient, innocentiores qui nitro addito
coquentur. utique percoquantur. tutiores fiunt cum carne cocti
aut cum pediculo piri. prosunt et pira confestim sumpta. de-
bellat eos et aceti natura contraria iis.

100 (48.) Imbribus proveniunt omnia haec, imbre et silphium
19, 41 venit primo, ut dictum est. ex Syria nunc hoc maxume in-
portatur, deterius Parthico, sed Medico melius, extincto omni
19, 39 Cyrenaico, ut diximus. Usus silphi in medicina: foliorum ad
purgandas vulvas pellendosque emortuos partus. decocuntur in
vino albo et odorato, ut bibatur mensura acetabuli a balineis.
radix prodest arteriis exasperatis, collectionibus sanguinis inli-
nitur, sed in cibis concoquitur aegre. inflationes facit et ru-
ctus, urinae quoque noxia, suggillatis cum vino et oleo amicis-
suma et cum cera strumis. verrucae sedis crebriore eius suf-
fitu cadunt.

101 (49.) Laser e silphio profluens quo diximus modo inter
19, 43 eximia naturae dona numeratum plurimis compositionibus in-
seritur, per se autem algores excalfacit, potum nervorum vitia
extenuat. feminis datur in vino, et lanis mollibus admovetur
vulvae ad menses ciendos. pedum clavos circumscariphatos
ferro mixtum cerae extrahit. urinam ciet ciceris magnitudine
102 dilutum. Andreas spondet copiosius sumptum nec inflationes
facere et concoctioni plurimum conferre senibus et feminis, item
hieme quam aestate utilius, et tum aquam bibentibus. caven-
dum ne qua sit exulceratio intus. Ab aegritudine recreationi
efficax in cibo, tempestive enim datum cauteri *vim* optinet,
103 adsuetis etiam utilius quam expertibus. Extera corporum in-
dubitatas confessiones habent. venena telorum et serpentium

---

1. in oculorum] oculorum, *GV.* 6. argento, *GV.* apparatus, *E.* adparatus, *R.* nuxi, *V.* noxia, *R.* noxiae, *E.* 8. *dist. ego.* 9. pira] piri, *GV.* 10. ageti, *R.* agente, *E.* contra, *GV.* 11. *dist. Urlichs vind. 489.* 12. hoc] *om. ER.* 13. deterior, *ER.* 14. ad] de, *ER.* 18. inflationibus, *ER.* facit et] faciet, *ER.* 18. 19. ruptus *GV.* truncos, *r.* 19. noxiae, *ER.* 21. cadent, *E.* candent, *R.* 23. 24. inferitur, *R.* infertur, *E.* 27. urinam ciet ciceris — 28. dilutum] *V.* urinam ciceris — dilutum, *G.* ur. *r.* 28. andria, *E.* andrias, *r.* 30. cum, *GV.* 32. cauteri vim] cautherium, *G.* cauterium, *r.*

extinguit potum. ex aqua volneribus his circumlinitur, scorpio-
num tantum plagis ex oleo, ulceribus vero non maturescenti-
bus cum farina hordeacia vel fico sicca, carbunculis cum ruta
vel cum melle vel per se visco superlitum ut haereat, sic *et*
ad canis morsus, excrescentibus circa se*d*em cum germine pu-
nici mali ex aceto decoctum, clavis qui volgo morticini appel-
lantur nitro mixto. alopecias nitro ante subactas replet cum 104
vino et croco aut pipere ac murium fimo et aceto. perniones
ex vino fovet et ex oleo coctum inponitur, sic et callo, clavis
pedum superrasis, praecipuae utilitatis contra aquas malas, pe-
stilentes tractus vel dies et in tussi, uva, fellis veteri suffusione,
hydropisi, raucitatibus; confestim enim purgat fauces vocemque
reddit. podagras in spongea dilutum posca lenit. pleuriticis 105
in sorbitione vinum poturis datur, contractionibus, opisthotoni-
cis ciceris magnitudine cera circumlitum. in angina gargari-
zatur. anhelatoribus et in tussi vetusta cum porro ex aceto
datur, aeque ex aceto his qui coagulum lactis sorbuerint. prae-
cordiorum vitiis syntecticis, comitialibus cum vino, in aqua
mulsa linguae paralysi. coxendicu*m* et lumborum doloribus
cum decocto melle inlinitur. non censuerim, quod auctores 106
suadent, cavernis dentium in dolore inditum cera includi, magno
experimento hominis qui se ea de causa praecipitavit ex alto.
quippe tauros inflammat naribus inlitis, serpentes avidissimas
vini admixtum rumpit. ideo nec inungui suaserim, cum Attico
licet melle praecipiant. Quas habeat utilitates admixtum aliis
inmensum est referre, et nos simplicia tractamus, quoniam in
his naturam esse apparet, in illis coniecturam saepius fallacem,
nulli satis custodita in mixturis concordia naturae ac repugnan-
tia. qua de re mox plura. 117

24. (50.) Non esset mellis auctoritas in pretio minor quam 107
laseris, ni ubique nasceretur. illud ipsa fabricata sit natura,
sed huic gignendo animal, ut diximus, innumeros ad usus, si 11, 11
quotiens misceatur aestimemus. prima propolis alvorum, de
qua diximus, aculeos et omnia infixa corpori extrahit, tubera 11, 16
discutit, dura concoquit, dolores nervorum mulcet ulceraque

---

1. ex] et, *GV.* 4. sic et] sicut, *C.* 5. sedem] semen, *C.* 7. alopecias nitro] *om. ER.* 8. ac] aut, *ER.* 10. *dist. ego.* contra — 12. raucitatibus] *om. ER.* 11. et] *om. V.* veteris, *G.* 12. hydropicis, *GV.* 13. in] *om. ER.* posca] postea, *ER.* pleuritis, *GV.* 16. ex] et, *EG.* 17. aeque] *codd. Gel.* ad, *ER. om. r.* 18. vino] cibo, *GV.* 19. coxendicum] *ego.* coxendicibus, *C.* et] *om. ER.* 22. ea de] *codd. Gel.* eadem, *C.* 23. naribus] *d.* maribus, *GV.* inaribus, *r.* 24. *dist. ego.* 33. alvorum] *G.* arborum, *r.*

108 iam desperantia cicatricem cludit. mellis quidem ipsius natura
talis est ut putrescere corpora non sinat, iucundo sapore atque
non aspero, alia quam salis natura, faucibus, tonsillis, anginae
omnibusque oris desideriis utilissimum, arescentique in febribus
linguae, iam vero peripneumonicis, pleuriticis decoctum, item
volneribus, a serpente percussis et contra venena, fungos, pa-
ralyt*ic*is in mulso, quamquam suae mulso dotes constant. mel
auribus instillatur cum rosaceo, lendes et foeda capitis animalia
109 necat. usus despumati semper aptior, stomachum tamen inflat,
bilem auget, fastidium creat, et oculis per se inutile aliqui ar-
bitrantur, rursus quidam angulos exulceratos melle tangi sua-
dent. Mellis causas atque differentias nationesque et *in*dicatio-
11, 32 21, 74 nem in apium ac deinde florum natura diximus, cum ratio operis
dividi cogeret miscenda rursus naturam rerum pernoscere vo-
lentibus.
110 (51.) In mellis operibus aqua mulsa debet tractari. duo
genera eius: subitae ac recentis, alterum inveteratae. repentina
despumato melle praeclaram utilitatem habet in cibo aegrotan-
tium levi, hoc est alicae elutae, viribus recreandis, ore stomacho-
que mulcendo, ardores refrigerando. frigidam enim dari utilius
ventrem molliendo. invenio apud auctores hoc potu bibendum
alsiosis, item animi humilis et praeparci, quos illi dixere mi-
111 cropsy*ch*os. et est ratio subtilitatis inmensae a Platone descen-
dens, corpusculis rerum levibus scabris, angulosis rotundis, magis
aut minus ad aliorum naturam accedentibus, ideo non eadem
omnibus amara aut dulcia esse. sic et in lassitudine proniores
esse ad iracundiam et in siti. ergo et haec animi asperitas,
seu potius animae, dulciore suco mitigatur lenito transitu spi-
ritus et molliore facto meatu, ne scindat euntem redeuntemque.
experimenta in se cuique; nullius non ira, luctus, tristitia et
omnis animi impetus cibo mollitur, ideoque observanda sunt
quae non solum corporum medicinam sed et morum habent.
112 (52.) Aqua mulsa et tussientibus utilis traditur, calefacta

---

1. cicatricem] in cicatricem, *R.* 2. iucunda, *G.* iocunda, *V.* 4. omnibus, *G.* oris] *V.* horis, *G.* *om. r.* desiderii, *ER.* 5. decoctum] *E.* decoctūtū, *R.* decoctura, *r.* *dist. Ianus.* 6. 7. paralyticos, *C.* 9. inflat] *d.* inflant, *R.* infla, *r.* 12. 13. indicationem] *Barb.* iudicationem, *C.* 16. aqua] E^2. et aqua, *R.* et qua, *r.* 18. despumatum, *GV.* 20. ardore, *ER.* 21. *dist. ego.* 22. praeparet, *ER.* 23. et est] ut st, *GV.* 25. ad] aut, *V.* *om. G.* naturas, *G.* accipientibus, *GV.* 27. siti] stitit, *ER.* animis, *ERV.* 28. lenito] *cod. Tol.* lenit, *V.* leni, *G.* venit, *r.* 29. redeuntemque] *om. ER.* 30. luctusque, *ER.* 33. calefaciat, *ER.*

invitat vomitiones, contra venenum psimithi salutaris addito oleo, item contra hyoscyami cum lacte maxime asinino, et contra halicacabi, ut diximus. infunditur et auribus et genitalium fi- 21, 182
stulis. vulvis inponitur cum pane molli, subitis tumoribus, luxatis leniendisque omnibus. inveteratae usum damnavere posteri minus innocentem aqua minusque vino firmum. longa tamen vetustate transit in vinum, ut constat inter omnes, stomacho inutilissimum nervisque contrarium.

(53.) Semper mulsum ex vetere vino utilissimum, facilli- 113
meque cum melle concorporatur, quod in dulci numquam evenit. ex austero factum non inflat stomachum, neque ex decocto melle, minusque implet, quod fere evenit. adpetendi quoque revocat aviditatem cibi. alvum mollit frigido potu, pluribus calido sistit, corpora auget. multi senectam longam mulsi tan- 114
tum intrita toleravere, neque alio ullo cibo, celebri Pollionis Romili exemplo. centensimum annum excedentem eum divus Augustus hospes interrogavit, quanam maxime ratione vigorem illum animi corporisque custodisset. at ille respondit: intus mulso, foris oleo. Varro regium cognominatum arquatorum morbum tradit, quoniam mulso curetur.

(54.) Melitites quo fieret modo ex musto et melle docui- 115
mus in ratione vini. saeculis iam fieri non arbitror hoc genus 14, 85
inflationibus obnoxium. solebat tamen inveteratum alvi causa dari in febre, item articulario morbo et nervorum infirmitate laborantibus et mulieribus vini abstemis.

(55.) Mellis naturae adnexa cera est, de cuius origine, 116
bonitate, nationibus suis locis diximus. omnis autem mollit, 11, 18 21, 83
calfacit, explet corpora, recens melior. datur in sorbitione dysintericis, favique ipsi in pulte alicae prius tostae. adversatur lactis naturae, ac mili magnitudine decem grana cerae hausta non patiuntur coagulari lact in stomacho. si inguen tumeat, albam ceram in pube fixisse remedio est.

---

1. psimithiis, *R.* primithis, *G.* psimithis, *r.* 2. hyoscyami] *Sillig.* hyoscyamum, *C.* 3. alicaccabi, *R.* aliacaccabi, *E.* hallicaccabi, *r.* 3. 4. fistulae, *GV.* 4. 5. luxa, *GV.* 5. liniendisque, *E.* lendisque, *GV.* inveteratae] *d.* invenerate ut, *G.* inventa /// ad, *V.* inventa et, *r.* 6. innocentem] *d.* innocente, *r.* aquam in usuque, *GV.* 10. concorporatur] *d.* corporat, *E.* concorporat, *r.* 12. appetendi, *codd. Barb.* adpetentum, *C.* 14. mulsis, *GV.* 16. romuli, *V*[2]. 17. quanam] *codd. Gel.* unam, *C.* 19. marquatorum, *R.* ad quartorum, *GV.* 24. et] *om. GV.* infirmitati, *C.* 30. lactis] *E*[2]. lacti, *E*[1]*R.* latis, *r.* hausta] nusta, *R.* inusta, *E.* 31. inguen] *d.* ingen, *GV*[1]. unguen, *E.* ungen, *r.* tumet, *ER.* tume//t, *V.*

117 (56.) Nec huius usus quos mixta aliis praestat enumerare possit medicina, sicuti nec ceterorum quae cum aliis prosunt.
106 ista, ut diximus, ingeniis constant. non fecit ceratum, malagmata, emplastra, collyria, antidota parens illa ac divina rerum artifex; officinarum haec, immo verius avaritiae commenta sunt. naturae quidem opera absoluta atque perfecta gignuntur, paucis ex causa, non ex coniectura rebus adsumptis, ut suco aliquo sicca temperentur ad meatus, aut corpore alio umentia ad nexus.
118 scripulatim quidem colligere ac miscere vires non coniecturae humanae opus, sed inpudentiae est. nos nec Indicarum Arabicarumque mercium aut externi orbis adtingimus medicinas. non placent remediis tam longe nascentia, non nobis gignuntur, immo ne illis quidem, alioqui non venderent. odorum causa unguentorumque et deliciarum, si placet, etiam superstitionis gratia emantur, quoniam ture supplicamus et costo. salutem quidem sine istis posse constare vel ob id probabimus ut tanto magis sui delicias pudeat.

119 (57.) Sed medicinas e floribus coronamentisque et hortensiis quaeque mandantur herbae persecuti quonam modo frugum omittimus? nimirum et has indicare conveniat. 25. In primis sapientissima animalium esse constat quae fruge vescantur. Siliginis grana combusta et trita in vino Amineo, oculis inlita epiphoras sedant, tritici vero ferro combusta iis quae frigus us-
120 serit praesentaneo sunt remedio. Farina tritici ex aceto cocta nervorum contractionibus, cum rosaceo vero et fico sicca myxisque decoctis furfures tonsillis faucibusque gargarizatione prosunt. Sex. Pomponius praetorii viri pater, Hispaniae citerioris princeps, cum horreis suis ventilandis praesideret, correptus dolore podagrae mersit in triticum super genua sese, levatusque siccatis pedibus mirabilem in modum hoc postea remedio usus
121 est. vis tanta est ut cados plenos siccet. Paleam quoque tritici vel hordei calidam inponi ramicum incommodis experti iubent, quaque decoctae sint aqua fovere. Est in farre vermiculus teredini similis, quo cavis dentium cera incluso cadere
18, 92 vitiati dicuntur, etiam si fricentur. Olyram arincam diximus

---

1. quod, *ER*. 3. ita, *GV*. constat, *GV*. 8. nixus, *R*. nixsus, *E*. 15. erimantur, *GV*. 16. contrare, *V*. contrarem, *G*. ut] et, *ER*. 17. suis, *C*. 19. mandantur] *cod. Chiff.* mandanter, *GV*. manduntur, *r*. 21. fruges, *ER*. 22. camineo, E^1R. 25. 26. missisque, *G*. misisque, *V*. mixtisque, E^1. mixti, E^2. 26. decoctique, E^2. 28. correptum, *ER*. 29. in] *om.* *GV*. 33. fovere] foveret, *R*. foverit, *E*. 34. cavis] *d.* causis, *r*. 35. fricentur] refrigerentur, *GV*. caricam, *E*. coricam, *R*.

vocari. hac decocta fit medicamentum quod Aegypti atheram
vocant, infantibus utilissimum, sed et adultos inlinunt eo.

(58.) Farina ex hordeo et cruda et decocta collectiones 122
impetusque discutit, lenit, concoquit. decoquitur alias in mulsa
aqua aut fico sicca, *at* iocineris doloribus, cum pus concoqui
opus est, in vino, cum inter coquendum discutiendumque cura
est, tunc in aceto melius aut in faece aceti aut *in* cotoneis
pirisve decoctis, ad multipedae morsus cum melle, ad serpen-
tium in aceto et contra suppurantia, ad extrahendas suppura-
tiones ex posca addita resina Gallica, ad concoctiones vero et 123
ulcera vetera cum resina, ad duritias cum fimo columbarum
aut fico sicca aut cinere, ad nervorum inflammationes aut in-
testinorum vel *late*rum dolores cum papavere aut meliloto, et
quotiens ab ossibus caro recedit, ad strumas cum pice et in-
pubis pueri urina cum oleo. cum Graeco feno contra praecor-
diorum tumores vel in febribus cum melle vel adipe vetusto.
Suppuratis triticea farina multo lenior. nervis cum hyoscyami 124
suco inlinitur, ex aceto et melle lentigini. zeae, ex qua alicam 18, 112
fieri diximus, efficacior etiam hordeacea videtur, trimenstris
mollior, ex vino rubro ad scorpionum ictus tepida et sanguinem
excreantibus, item arteriae, tussi cum caprino sebo aut butyro.
ex feno Graeco mollissima omnium ulcera manantia sanat et 125
furfures corporis, stomachi dolores, pedes et mammas cum vino
et nitro cocta. aerina magis ceteris purgat ulcera vetera et
gangraenas, cum raphano et sale et aceto lichenas, lepras cum
sulpure vivo, et capitis dolores cum adipe anserino inposita
fronti. strumas et panos concoquit cum fimo columbino et
lini semine decocta in vino.

(59.) De polentae generibus in frugum loco satis diximus. 126
medicorum ratione a farina hordei distat eo quod torretur, ob 18, 72
id stomacho utilis. alvom sistit impetusque rubicundi tumoris,
et oculis inlinitur et capitis dolori cum menta aut alia refrige-
rante herba, item pernionibus et serpentium plagis, item am-
bustis ex vino, inhibetque pusulas.

(60.) Farina in pollinem subacta vim extrahendi umoris 127

---

1. haec, *GV.* ateram, *ER.* 2. eo] eos, *C.* 4. impetusque] que, E^1R. *om.* E^2. concoquitque. *GV.* 5. sicca, at] *ego.* siccat. *GV.* sicca ut, *E.* sicca, *R.* com, *GV.* pusca, *E.* 6. in] *G.* eum, *E.* cum, *r.* 7. tunc] tunc et, *GV.* 8. multipedae] multitudine, *ER.* 10. galla, *R.* gala, *E.* 13. laterum] *v. ex Dioscor. 2, 108.* aurium, *C.* 18. qua] aqua, *GV.* 24. haerina, *E.* herina, *GV.* 26. vino, *GR.* 30. *dist. Ianus.* medicorum] locorum, *ER.* 35. Farina — p. 316, 6. efficaciter] *om. GV.*

habet adeo ut cruore suffusis in fascias usque sanguinem per-
ducat, efficacius in sapa. inponitur et pedum callo clavisque.
nam cum oleo vetere ac pice decocto polline condylomata et
alia omnia sedis vitia quam maxime calido mirabilem in modum
curantur. pulte corpus augetur. farina qua chartae glutinantur
sanguinem excreantibus datur tepida sorbenda efficaciter.

128 (61.) Alica res Romana est et non pridem excogitata,
alioqui non tisanae potius laudes scripsissent Graeci. nondum
arbitror Pompei Magni aetate in usu fuisse, et ideo vix quicquam
de ea scriptum ab Asclepiadis schola. esse quidem eximie uti-
lem nemo dubitat, sive eluta detur ex aqua mulsa sive in sor-
129 bitiones decocta sive in pultem. eadem in alvo sistenda torretur,
116 dein favorum cera coquitur, ut supra diximus. peculiariter
tamen longo morbo ad tabitudinem redactis subvenit ternis eius
cyathis in sextarium aquae sensim decoctis, donec omnis aqua
consumatur, postea sextario lactis ovilli aut caprini addito per
continuos dies, mox adiecto melle. tali genere sorbitionis emen-
dantur syntexis.

130 (62.) Milio sistitur alvos, discutiuntur tormina, in quem
usum torretur ante. nervorum doloribus et aliis fervens in
sacco inponitur, neque aliud utilius, quoniam levissimum mol-
lissimumque est et caloris capacissimum. itaque talis usus eius
est ad omnia quibus calor profuturus est. farina eius cum pice
liquida serpentium et multipedae plagis inponitur.

131 (63.) Panicum Diocles medicus mel frugum appellavit.
effectus habet quos milium. in vino potum prodest dysintericis.
similiter his quae vaporanda sunt excalfactum inponitur. sistit
alvum in lacte caprino decoctum et bis die haustum. sic prodest
et ad tormina.

132 (64.) Sesima trita in vino sumpta inhibet vomitiones. au-
rium inflammationi inlinitur et ambustis. eadem efficit et dum
in herba est. hoc amplius oculis inponitur decocta in vino.
stomacho inutilis in cibis et animae gravitatem facit. stellionum
23, 95 morsibus resistit, item ulceribus quae cacoethe vocant, et auri-
133 bus oleum quod ex ea fit prodesse diximus. Sesamoides a si-
militudine nomen accepit, grano amaro, folio minore. nascitur
in glariosis. detrahit bilem in aqua potum. semen inlinitur igni

1. adeo] *ego*. ideo, *ER*. ut] *E*. et, *R*. sanem, *R*. 10. ea] eo, *E*. eos, *R*. 12. pulte, V^2. polte, GV^1. puhe, *E*. pube, *R*. 14. ad] aut, *GV*. 21. 22. mollissimumque] que, *GV*. 22. caloris] *G*. calores, *V*. doloris, *r*. 30. in vino sumpta] *d*. in ovo sumpta, *GV*. *om*. *r*. 33. in cibis] *R*. cibis, *r*. 36. folia minora (minara, E^1)*ER*. 37. gloriosis, *GV*.

sacro, discutit panos. Est etiamnum aliud sesamoides Anticyrae nascens, quod ideo aliqui Anticyricon vocant, cetera simile erigeronti herbae, de qua dicemus suo loco, grano sesamae. 25, 167 datur in vino dulci ad detractiones quantum tribus digitis capitur. miscent ibi et ellebori albi unum et dimidium obolum, purgationem eam adhibentes maxume insaniae melancholicae, comitialibus, podagris. et per se drachmae pondere exinanit.

(65.) Hordeum optumum quod candidissumum. sucus de- 134 cocti in aqua caelesti digeritur in pastillos, ut infundantur exulceratis interaneis et vulvis. cinis eius ambustis inlinitur et carnibus quae recedunt ab ossibus et eruptionibus pituitae, muris aranei morsibus. idem adsperso sale ac melle candorem dentibus, suavitatem oris facit. eos qui pane hordeacio utuntur 135 morbo pedum temptari negant. novem granis furunculum si quis circumducat, singulis ter manu sinistra, et omnia in ignem abiciat, confestim sanari aiunt. est et herba phoenicea appellata a Graecis, a nostris vero hordeum murinum. haec trita e vino pota praeclare ciet menses.

(66.) Tisanae quae ex hordeo fit laudes uno volumine 136 condidit Hippocrates, quae nunc omnes in alicam transeunt. quanto innocentior alica! Hippocrates tamen sorbitionis gratia laudavit, quoniam lubrica ex facili hauriretur, quoniam sitim arceret, quoniam in alvo non intumesceret, quoniam facile redderetur et adsuetis hic cibus solus in febri bis die posset dari, tantum remotus ab istis qui medicinam fame exercent. sorbitionem tamen dari totam vetuit aliudve quam sucum tisanae, item vetuit, quamdiu pedes frigidi essent, tunc quidem nec potionem dandam. Fit et ex tritico glutinosior arteriaeque exulceratae utilior.

(67.) Amylon hebetat oculos, et gulae inutile contra quam 137 creditur. item alvom sistit, epiphoras oculorum inhibet et ulcera sanat, item pusulas et fluctiones sanguinis. genas duras emollit. datur cum ovo his qui sanguinem reiecerint, in vesicae vero dolore semuncia amyli cum ovo et passi tribus ovis subfervefacta a balineo. quin et avenacea farina decocta in aceto naevos tollit.

---

6. insanae, *ER*. 7. exinanivit, *GV*. 10. vulvis] biblis, *GV*. 12. 13. dentibus] *om*. *ER*. 16. phynicea, *E*. phynice, *V*. phinice, *R*. 17. a graecis a] *E*. ad graecis, *V*. graecis, *R*. 21. quanto] *V*. contra quanto, *r*. 23. arcet, *C*. 24. febri bis] *d*. febribus, *r*. 30. amaelon, *E*. amoelon, *R*. hamoelon, *V*. 33. ovo his] *d*. opto his, *V*. opidiis, *R*. opidis, *E*. 35. avenaeta, *E*. avenetiaeta, *R*. avinae, *V*.

138 (68.) Panis hic ipse quo vivitur innumeras paene conti-
net medicinas. ex aqua et oleo aut rosaceo mollit collectio-
nes, ex aqua mulsa duritias valde mitigat. da*tur* ex vino ad
discutienda aut quae praestringi opus sit et, si magis etiam-
num, ex aceto, adversus acutas pituitae fluctiones, quas Graeci
rheumatismos vocant, item ad percussa, luxata. ad omnia au-
tem fermentatus, qui vocatur autopyrus, utilior. inlinitur et
paronychiis et callo pedum in aceto. vetus aut nauticus panis
139 tusus atque iterum coctus sistit alvom. vocis studiosis et con-
tra destillationes siccum esse primo cibo utilissimum est. si-
tanius, hoc est e*x* trimestri, incussa in facie aut desquamata
cum melle aptissime curat. candidus aegris aqua calida frigi-
dave madefactus levissimum cibum praebet. oculorum tumori
ex vino inponitur, sic et pusulis capitis aut adiecta arida myrto.
tremulis panem ex aqua esse ieiunis statim a balineis demon-
strant. quin et gravitatem odorum in cubiculis ustus emendat
et vini in saccos additus.
140 (69.) Et faba auxiliatur. namque solida fricta fervensque
in acre acetum coniecta torminibus medetur. in cibo fresa
et cum alio cocta contra deploratas tussis suppurationesque
pectorum cotidiano cibo sumitur, et commanducata ieiuno ore
et ad furunculos maturandos discutiendosve inponitur, et in
141 vino decocta ad testium tumores, ad genitalia. lomento quoque
ex aceto decocto tumores maturat atque aperit, item livoribus,
combustis medetur. voci eam prodesse auctor est M. Varro.
Fabalium etiam siliquarumque cinis ad coxendicis, ad nervorum
veteres dolores cum adipis suilli vetustate prodest. et per se
corticis decocti ad tertias sistunt alvom.
142 (70.) Lens optuma quae facillime coquitur et ea quae
maxume aquam absorbet. aciem quidem oculorum obtundit
et stomachum inflat, sed alvom sistit in cibo magisque cae-
lesti aqua discocta, eadem solvit minus percocta. pusulas ul-
cerum rumpit, ea quae intra os sunt purgat et adstringit. col-
lectiones omnes inposita sedat maxumeque exulceratas et rimosas,
oculorum autem epiphoras cum meli*lo*to aut cotoneo. contra

---

1. qui, *ER*. 3. mitigat. datur] mitigandas, *C*. 4. discutienda] *cod. Chiff.* discutiendam, *C*. 5. ex] *d. om. r*. occultas, *EV*. 7. inlinuntur, *E*. illinuntur, *R*. 8. pedum in] *V*. dentum in, *E*. dentium, *R*. aut] *om. V*. uticus, *ER*. 9. atque] *V*. accedit, *r*. 10. utilissimus, *ER*. 11. ex] et, *C*. 14. aut] *om. V*. 17. saccas additos, *ER*. 18. et] *om. ER*. 19. hacre, *V*. acro, *r*. 22. maturandos] *V*. maturandos et, *r*. 23. ad testium] *V*. et testium, *r*. 24. decocta, *V*. 35. melito, *ER*. milito, *V*.

suppurantia cum polenta inponitur. decoctae sucus ad oris 143
exulcerationes et genitalium adhibetur, ad sedem cum rosaceo
aut cotoneo, in iis quae acrius remedium exigant cum putamine
punici melle modico adiecto. ad id demum, ne celeriter ina-
rescat, adiciunt et betae folia. inponitur et strumis, panis vel
maturis vel maturescentibus ex aceto discocta, rimis ex aqua
mulsa et gangraenis cum punici tegmine, item podagris cum
polenta et vulvis et renibus, pernionibus, ulceribus difficile ci-
catricem trahentibus. propter dissolutionem stomachi XXX grana 144
lentis de*v*orantur. in choleris quoque et dysinteria efficacior
est in tribus aqu*ae* *cyath*is cocta, in quo usu melius semper
eam torrere ante et tundere, ut quam tenuissima detur vel per
se vel cum cotoneo malo aut piris aut myrto aut intubo erra-
tico aut beta nigra aut plantagine. pulmoni *est* inutilis et ca-
pitis dolori nervosisque omnibus et felli, nec somno facilis, a*t*
pusulis utilis ignique sacro et mammis in aqua marina decocta,
in aceto autem duritias et strumas discutit. stomachi quidem 145
causa polentae modo potionibus inspergitur. quae sunt ambusta
aqua semicocta curat, postea trita et per cribrum effuso furfure,
mox procedende curatione addito melle. ex posca coquitur ad
guttura. Est et palustris lens per se nascens in aqua non
profluenti, refrigeratoriae naturae, propter quod collectionibus
inlinitur et maxume podagris et per se et cum polenta. glutinat
et interanea procidentia.

(71.) Est silvestris *e*lelisphacos dicta a Graecis, [aliis *sph*a- 146
cos dicta,] sativa lente levior et folio minore atque sicciore et
odoratiore. Est et alterum genus eius silvestrius, odore gravi,
haec mitior. folia habet cotonei mali effigie, set minora et can-
dida, quae cum ramis decocuntur. me*n*ses ciet et urinas, et
pastinacae marinae ictus sanat. torporem autem obducit percusso
loco. bibitur cum absinthio et dysinteriae. cum vino eadem com- 147
morantis me*n*ses trahit, abundantis sistit decocto eius poto. per
se inposita herba volnerum sanguinem cohibet. purgat et ser-

---

4. modice, *R.* modicae, *E.* 4. 5. inarescant, *EV.* 5. 6. vel maturis — rimis] *om. ER.* 7. germine, *ER.* 10. choloris, *E.* cholcris, *R.* choris, *V.* 11. aquae cyathis] *ego.* aquis, *Cv.* 12. ante et] *d.* et ante, *V.* ante, *r.* tendere, *ER.* quam] *om. ER.* 14. pulmoni est] pulmonis, *EV.* pulmoni, *d.* 15. doloris, *EV.* somno] conno, *E.* at] *ego.* ad, *C.* 16. pusulas, *V.* 22. fluenti, *E.* 25. ethelisphacos, *E.* etelispacus, *V.* 25. 26. aliis — dicta] *uncis inclusi ego.* sphacos] faenacos, *E.* faces, *V.* 26. satimva, *E.* leviore, *C.* sicciore] *d.* siccior, *r.* 27. odoratior, *Vd.* odorationē, *E.* 29. meses, *C.* 30. marinae] *om. E.* 32. meses, *C.* 33. purgat] pugna, *E.*

pentium morsus et, si in vino decoquatur, pruritus testium sedat. nostri qui nunc sunt herbari *e*lelisphacum Graece, salviam Latine vocant mentae similem, canam, odoratam. partus emortuos ea adposita extrahunt, item vermes ulcerum auriumque.

148 (72.) Cicer et silvestre est, foliis simile, odore gravi. si largius sumatur, alvus solvitur et inflatio contrahitur et tormina. tostum salubrius habetur. Cicercula etiamnum magis in alvo proficit. farina utriusque ulcera manantia capitis sanat, efficacius silvestris, item comitiales et iocinerum tumores et serpen-
149 tium ictus. ciet menses et urinas, grano maxume. emendat et lic*h*enas et testium inflammationes, regium morbum, hydropicos. laedunt omnia haec genera exulceratam vesicam et renes. gangraenis utiliora cum melle et his quae cacoethe vocantur. verrucarum in omni genere prima luna singulis granis singulas tangunt, eaque grana in linteolo deligata post se abiciunt,
150 ita fugari vitium arbitrantes. nostri praecipiunt arietinum in aqua cum sale discoquere, ex eo bibere cyathos binos in difficultatibus urinae. sic et calculos pellit morbumque regium. eiusdem foliis sarmentisque decoctis aqua quam maxume calida morbos pedum lenit, et ipsum calidum tritumque inlitum. columbini decocti aqua horrorem tertianae et quartanae minuere creditur. nigrum autem cum gallae dimidi*o* tritum oculorum ulceribus ex passo medetur.

151 (73.) De ervo quaedam in mentione eius diximus, nec
18, 139 potentiam *ei* minorem veteres quam brassicae tribuere, contra serpentium ictus ex aceto, ad crocodilorum hominumque morsum. si quis ervum cotidie ieiunus edit, lienem eius absumi certissimi auctores adfirmant. farina eius varos, sed et maculas cutis toto corpore emendat. serpere volnera non patitur,
152 in mammis efficacissimum. carbunculos rumpit ex vino. urinae difficultates, inflationem, vitia iocineris, tenesmon et quae cibum non sentiant, atropha appellata, tostum et in nucis abellanae magnitudine*m* melle collectum devoratumque corrigit, item impetigines ex aceto coctum et quarto die solutum. panos
153 in melle inpositum suppurare prohibet. aqua decocti perniones

---

2. lelisphacum, *V.* lelispacum, *E.* 8. sanant, *E.* 10. emendant, *E.* 11. licenas, *E.* silicenas, *V.* 15. easque, *V.* eas quae, *E.* delicata posse obiciunt, *E.* 17. aqua] a, *V.* cum sale] *om. E.* discoquere] *om. V.* ex] ex aqua ex, *E.* 20. lenit] mollit, *E.* 22. dimidium, *C.* 23. medetur] miscetur, *V.* 25. ei] *om. C.* minorem] *d.* minores, *r.* brasicae, *C.* 28. farinam, *C.* varro, *R.* et] e, *V.* macula, *E.* 29. cutis] eius, *E.* 33. magnitudine, *V.* magnitudinae, *E.* melle] *om. E.* corrigit] colligit, *V.*

et pruritus sanat fovendo. quin et universo corpori, si quis cotidie ieiunus biberit, meliorem fieri colorem existuma*nt*. cibis idem hominis alienum. vomitiones movet, alvum turbat, capiti et stomacho onerosum. genua quoque degravat. sed madefactum pluribus diebus mitescit, bubus iumentisque utilissimum. siliquae eius virides prius quam indurescant cum suo caule foliisque contrit*ae* capillos nigro colore inficiunt.

(74.) Lupini quoque silvestres sunt, omni modo minores 154
praeterquam amaritudine. ex omnibus quae eduntur sicco nulli
minus ponderis est nec plus utilitatis. mitescunt cinere aut
aqua calidis. colorem hominis frequentiores in cibo exhilarant,
amari contra aspidas valent. ulcera atra aridi decorticatique
triti supposito linteolo ad vivum corpus redigunt. strumas, par-
otidas in aceto cocti discutiunt. sucus decoctorum cum ruta 155
et pipere vel in febri datur ad ventris animalia pellenda mino-
ribus XXX annorum, pueris vero etiam inpositi in ventrem ieiu-
nis prosunt, et alio genere tosti et in defruto poti, vel ex melle
sumpti. idem aviditatem cibi faciunt, fastidium detrahunt. fa-
rina eorum aceto subacta papulas pruritusque in balneis inlita
cohibet et per se siccat ulcera. livores emendat, inflammationes
cum polenta sedat. Silvestrium efficacior vis contra coxendi- 156
cium et lumborum debilitatem. ex isdem decocta lentigines et
cutem foventium corrigunt, si vero ad mellis crassitudinem de-
coquantur, vel sativi vitiligines nigras et lepras emenda*nt*. sativi
quoque rumpunt carbunculos inpositi, panos, strumas minuunt
aut maturant, cocti ex aceto cicatricibus candidum colorem red-
dunt, si vero caelesti aqua discoquantur, sucus ille zmegma fit
quo fovere gangraenas, eruptiones pituitae, ulcera manantia
expediat, ad lienem bibere, et cum melle haerentibus menstruis. 157
lieni crudi cum fico sicca triti ex aceto inponuntur. radix quoque
in aqua decocta urinas pellit. medentur pecori cum chamae-
leone herba decocti, aqua in potum col*a*ta. sanant et scabiem
quadripedum omnium in amurca decocti vel utroque liquore
postea mixto. fumus crematorum culices necat.

(75.) Irionem inter fruges sesamae similem esse diximus 158
et a Graecis erysimon vocari, Galli velam appellant. est autem 18, 96

---

2. existumat, *E.* existimat, *V.* 6. suo] succo, *V.* 7. contritum, *C.* 15. febri] febritu, *C.* 17. et in] vel in, *V.* 20. se] *om. E.* 24. emendat, *V. om. Ed.* 27. zmegam, *Vd.* zmegan, *E.* 28. ulcerum, *V.* 28. 29. *dist. Ianus.* expellat, *E.* 30. sicca triti] *d.* sicca trici, *E.* cicatrici, *V.* 32. decocta, *V.* collecta, *C.* 33. utroque] nitro quo, *d.* vitro, *V.* 34. potestea, *E.*

fruticosum, foliis erucae, angustioribus paulo, semine nasturti, utilissimum tussientibus cum melle et in thoracis purulentis excreationibus. datur et regio morbo et lumborum vitiis, pleuriticis, torminibus, coeliacis. inlinitur vero parotidum et carcinomatum malis, testium ardoribus ex aqua, alias cum melle, infantibus quoque utilissimum, item sedis vitiis et articularis morbis cum melle et fico, contra venena etiam efficax potu. medetur et suspiriosis, item fistulis cum axungia vetere ita ne intus addatur.

159 (76.) *H*orminum semine, ut diximus, cumino simile est, 18, 96 cetero porro, dotrantali altitudine, duorum generum; alteri semen nigrius et oblongum — hoc ad venerem stimulandam et ad oculorum argema, albugines — alteri candidius semen et rotundius. utroque tuso extrahuntur aculei ex corpore per se inlit*o* ex aqua, folia ex aceto inposita panos per se vel cum melle discutiunt, item furunculos, priusquam capita faciant, omnesque acrimonias.

160 (77.) Quin et ipsae frugum pestes in aliquo sunt usu. infelix dictum est a Vergilio lolium, hoc tamen molitum, ex aceto coctum inpositumque sanat inpetigines celerius quo saepius mutatum est. medetur et podagrae aliisque doloribus cum oxymelite. ratio haec: aceti sextario uno diluuntur mellis unciae duae. iustum est ita temperati sextariis tribus deco*qui* farinae loli sextarios *II* usque ad crassitudinem, calidumque inponi dolentibus membris. eadem farina extrahit ossa fracta.

161 (78.) Miliaria appellatur herba quae necat milium. haec trita et cornu cum vino infusa podagras iumentorum dicitur sanare.

(79.) Bromos semen est spicam ferentis herbae. nascitur inter vitia segetis avenae genere, folia et stipula triticum imitantur. in cacuminibus dependentis parvolas veluti locustas habet. semen utile ad cataplasmata *aeque* atque hordeum et similia. prodest tussientibus sucus.

162 (80.) Oroba*n*chen appellavimus necantem ervum et legu-18, 155 mina, alii cynomorion eam appellant a similitudine canini geni-

7. contra] con. *E.* etiam — 9. addatur] *om. E.* 10. orminum, *C.* 13. altera, *E.* 14. ex] *d.* et, *r.* 15. inlitum, *E.* illitum, *Vd.* 16. faciunt, *E.* 19. lollium, *E.* 21. 22. oxymeu, *E.* 22. aceti] a ceteris, *E.* 23. temperatis, *V.* decoqui] *Pint.* decoctae, *C.* 24. lolliis, *E.* 26. quae] *om. E.* 27. cum] cum in, *E*[2]. podagris, *E.* 30. genere] *om. V.* 30. 31. imitatur, *E.* 32. semen] *om. Vd.* aeque atque] *Hard.* atque, *C.* 34. orobachen, *C.* 35. cynamorion *V.*

talis. cauliculus est sine foliis, pinguis, rubens. estur et per se et in patinis, cum tenera est, decocta.

(81.) Et leguminibus *in*nascuntur bestiolae venenatae quae 163 manus pungunt et periculum vitae adferunt, solipugarum generis. adversus has omnia eadem medentur quae contra araneos et phalangia demonstrantur. et frugum quidem haec sunt in usu medico.

(82.) Ex iisdem fiunt et potus, zyt*h*um in Aegypto, caelia 164 et cerea in Hispania, cervesia et plura genera in Gallia aliisque provinciis, quorum omnium spuma cutem feminarum in facie nutrit. nam quod ad potum ipsum attinet praestat ad vini transire mentionem atque a vite ordiri medicinas arborum.

1. sine] sine sanguine, *E*. pinguis] *om. E*. estur et] *d.* aestu et, *E*. est urens, *V*. 2. et] *cod. Tol. om. C*. tener, *V*. 3. nascuntur, *C*. 4. punguntur, *E*. 8. zytum, *E*. gytum, *Vd*. 9. cerea] caereae, *V*. 11. praestet, *V*. 12. a vite] avide, *V*. vite, *Ed*.

ERRATA.

P. 42, 37 *lege:* paritque *pro* raritque.
99 not. 33 *lege:* ++ eos, *G*. *pro* eos, *G*.
158, 6 *lege:* nec *pro* ne; *notam dele*.
159 not. 32 *lege:* tegulae *pro* tegulae]
160 not. 3 *lege:* praedicat] *pro* prnedicat]
163, 17 *lege:* noctu *pro* uoctu.
195 not. 3 *lege:* D^2. *pro* De^2.
270, 32. 33 *lege:* pleraque *pro* pleraeque; *notam dele*.

Berolini apud Weidmannos (I. Reimer).

Lipsiae typis J. B. Hirschfeld.